

Straffansvar för psykiskt våld

Ds 2022:18

Regeringskansliet
Justitiedepartementet

SOU och Ds finns på regeringen.se under Rättsliga dokument.

Svara på remiss – hur och varför

Statsrådsberedningen, SB PM 2003:2 (reviderad 2009-05-02).

Information för dem som ska svara på remiss finns tillgänglig på regeringen.se/remisser.

Omslag: Regeringskansliets standard

Tryck och remisshantering: Elanders Sverige AB, Stockholm 2022

ISBN 978-91-525-0446-8 (tryck)

ISBN 978-91-525-0447-5 (pdf)

ISSN 0284-6012

Förord

Genom beslut den 29 oktober 2021 gav Regeringskansliet hovrättsrådet Viveca Lång i uppdrag att från och med samma dag biträda Justitiedepartementet med att se över straffansvaret för psykiskt våld. Uppdraget har bestått av två delar. För det första att utifrån en analys av gällande rätt ta ställning till och lämna förslag på hur det straffrättsliga skyddet mot psykiskt våld kan stärkas. För det andra att analysera om det finns ett behov av att förändra åtalsreglerna för ärekränkingsbrotten så att allmänt åtal ska kunna väckas i fler fall när brotten begås i nära relation och vid hedersrelaterat våld och förtryck.

Utredningsarbetet har bedrivits utan särskild expert- och referensgrupp. I stället har utredningen samrått med berörda myndigheter, organisationer och enskilda.

Tingsfiskalen Jenny Samuelsson Käätä har arbetat som sekreterare i utredningen.

Härmed överlämnas departementspromemorian *Straffansvar för psykiskt våld* (Ds 2022:18).

Stockholm i juli 2022

Viveca Lång

/Jenny Samuelsson Käätä

Innehåll

Förord	1
Innehåll	3
Promemorians huvudsakliga innehåll	13
Straffansvar för psykiskt våld	13
Åtalsregleringen för ärekränkingsbrotten	15
1 Författningsförslag	17
1.1 Förslag till lag om ändring i brottsbalken	17
2 Uppdraget, arbetet, disposition och något om begrepp	21
2.1 Uppdraget.....	21
2.2 Arbetet.....	22
2.3 Disposition	22
2.4 Något om begrepp	23
3 Psykiskt våld – ett mångfacetterat begrepp	25
3.1 Inledning.....	25
3.2 Våld i allmänspråket.....	27
3.3 Negativ social kontroll	28
3.4 Våld i brottsbalken.....	29

3.5	Våldsbegreppet i internationella dokument.....	30
3.5.1	FN:s deklaration om avskaffande av våld mot kvinnor.....	30
3.5.2	Istanbulkonventionen.....	31
3.5.3	Barnkonventionen.....	34
3.5.4	Agenda 2030.....	35
3.5.5	WHO.....	35
3.5.6	FN:s konvention om rättigheter för personer med funktionsnedsättning.....	36
3.5.7	EU:s brottsofferdirektiv (2012/29/EU).....	37
3.5.8	Förslag till EU-direktiv.....	38
3.5.9	Sammanfattning.....	39
3.6	Våld enligt Socialstyrelsen.....	40
3.7	Våld i skyddslagstiftning, exemplet LVU.....	41
3.8	Exemplet ideella skador.....	43
	Skadeståndslagen.....	43
	Diskrimineringslagen.....	45
	Kränkande behandling enligt skollagen.....	46
3.9	Våldsbegreppet i socialt orienterad forskning.....	48
3.10	Ytterligare exempel på våld.....	50
	Sexuellt våld.....	50
	Ekonomiskt våld.....	51
	Försummelse.....	52
	Våld mot husdjur.....	55
3.11	Våld mot grupper i särskild utsatthet: barn, äldre personer, personer med funktionsnedsättning, HBTQi-personer och utrikes födda kvinnor.....	57
3.12	Slutligen några ord om samhällsutvecklingen.....	63
3.13	Slutsatser.....	65
4	Den statistiska bilden.....	67
4.1	Probleminventering.....	67
4.2	Brås rapport 2014:8 – Brott i nära relationer.....	67

4.3	Våld och hälsa – En befolkningsundersökning om kvinnors och mäns våldsutsatthet samt kopplingen till hälsa.....	69
4.4	Våld mot kvinnor: en undersökning i EU.....	70
4.5	Statistik från Danmark	71
4.6	Våld mot barn 2016.....	71
4.7	Sammanfattning	73
5	Tidigare överväganden om straffansvar för psykiskt våld	75
5.1	Inledning.....	75
5.2	Prop. 1987/88:14 Om ändring i brottsbalken (grov misshandel och grov stöld)	75
5.3	Proposition 1992/93:141 Om ändring i brottsbalken m.m.	76
5.4	SOU 1995:60 Kvinnofrid och prop. 1997/98:55 Kvinnofrid	78
	Förslaget i korthet	78
	Reaktioner på förslaget.....	80
	Prop. 1997/98:55 Kvinnofrid	81
5.5	SOU 2001:72 Barnmisshandel – Att förebygga och åtgärda samt prop. 2002/03:53 Stärkt skydd för barn i utsatta situationer	86
5.6	SOU 2004:121 Slag i luften	88
5.7	SOU 2005:66 Makt att forma samhället och sitt eget liv – jämställdhetspolitiken mot nya mål.....	89
5.8	Handlingsplan för att bekämpa mäns våld mot kvinnor, hedersrelaterat våld och förtryck samt våld i samkönade relationer.....	90
5.9	SOU 2008:81 Stalkning – ett allvarligt brott och prop. 2010/11:45 Ett förbättrat skydd mot stalkning	91

5.10	SOU 2011:85 Fridskränkningensbrotten och egenmäktighet med barn samt prop. 2012/13:108 Förstärkt straffrättsligt skydd vid grov fridskränkning och grov kvinnofridskränkning	93
5.11	Ds 2012:52 Sveriges tillträde till Europarådets konvention om förebyggande och bekämpning av våld mot kvinnor och av våld i hemmet samt vissa frågor om kontaktförbud avseende gemensam bostad	95
5.12	Ds 2015:42 – Ett särskilt tortyrbrott?.....	96
5.13	SOU 2015:55 Nationell strategi mot mäns våld mot kvinnor och hedersrelaterat våld och förtryck samt skr. 2016/17:20 En nationell strategi för att förebygga och bekämpa mäns våld mot kvinnor.....	97
5.14	SOU 2016:7 Integritet och straffskydd samt prop. 2016/17:222 Ett starkt straffrättsligt skydd för den personliga integriteten.....	99
5.15	SOU 2016:19 Barnkonventionen blir svensk lag och prop. 2017/18:186 Inkorporering av FN:s konvention om barnets rättigheter.....	100
5.16	Prop. 2020/21:163 Förebyggande av våld i nära relationer	102
5.17	SOU 2019:32 Straffrättsligt skydd för barn som bevittnar brott mellan närstående m.m. och prop. 2020/21:170 Barn som bevittnar brott.....	102
5.18	SOU 2020:57 Ett särskilt hedersbrott, prop. 2020/21:217 Skärpta straff för våld och andra kränkningar i nära relationer och prop. 2021/22:138 Ett särskilt brott för hedersförtryck.....	104
5.19	SOU 2020:63 Barnkonventionen och svensk rätt	107
5.20	SOU 2021:64 Ersättning till brottsoffer och prop. 2021/22:198 Stärkt rätt till skadestånd för brottsoffer	109
5.21	Regeringens åtgärds paket för att intensifiera arbetet mot mäns våld mot kvinnor.....	111

5.22	SOU 2021:90 Preskriptionsutredningen.....	112
5.23	Slutsatser.....	113
6	En internationell utblick.....	115
6.1	Finland.....	115
6.1.1	Misshandel	115
6.1.2	Andra relevanta straffstadganden	118
6.2	Danmark.....	122
6.2.1	Relevanta straffstadganden	122
6.2.2	Misshandel	124
6.2.3	Kränkningar i familjen.....	125
6.2.4	Psykiskt våld	126
6.2.5	Praxis från Danmark avseende § 243	136
6.2.6	Viss statistik samt utvärdering från Danmark	140
6.3	Norge.....	141
6.3.1	Kroppskrenkelse och kroppsskada.....	141
6.3.2	Andra relevanta straffstadganden	143
6.3.3	Mishandling i nära relationer	144
6.4	Island	157
6.5	Storbritannien och Wales	159
6.5.1	Inledning	159
6.5.2	Närmare om kriminaliseringen.....	161
6.5.3	Viss utvärdering och statistik	163
6.6	Kort om övriga länder.....	164
6.7	Sammanfattning och gemensamma drag	165
7	Analys av gällande rätt	167
7.1	Våld i brottsbalken – misshandel och vållande till kroppsskada.....	167
7.1.1	Misshandel	167
7.1.2	Vållande till kroppsskada eller sjukdom.....	175
7.1.3	Framkallande av fara för annan.....	177
7.2	Icke-fysiska brott i brottsbalken.....	180
7.2.1	Barnfridsbrott	180

7.2.2	Olaga tvång.....	181
7.2.3	Fridskränkingsbrotten.....	189
7.2.4	Olaga förföljelse.....	198
7.2.5	Hedersförtryck.....	200
7.2.6	Olaga hot.....	201
7.2.7	Ofredande.....	207
7.3	Förolämpning.....	216
7.4	Övriga omständigheter av relevans.....	224
7.4.1	Straffskärpningsmöjligheterna i 29 kap. brottsbalken.....	224
7.4.2	Det tilltagande allvaret vid upprepad brottslighet mot en och samma person.....	227
7.5	Sammanfattning.....	228
7.6	Lagen om kontaktförbud.....	229
7.7	Psykisk påverkan som ett gärningsmoment i andra brott.....	235
7.7.1	Bedrägeri och svek.....	235
7.7.2	Uppmaning till självmord.....	237
7.8	Fysiskt våld eller hot om våld mot husdjur.....	239
7.8.1	Skadegörelse.....	239
7.8.2	Djurplågeri.....	241
7.8.3	Djurskyddslagen.....	244
7.8.4	Fysiskt våld mot husdjur – sammanfattande slutsats.....	245
8	Är det nuvarande straffrättsliga skyddet mot psykiskt våld tillräckligt?.....	247
8.1	Det finns ett behov av att stärka det straffrättsliga skyddet mot psykiskt våld.....	247
8.2	Misshandel.....	249
8.3	Fridskränkingsbrotten.....	252
	Fyller bestämmelsen sitt syfte?.....	252
	Bör brottskatalogen utökas?.....	257

	Bör andra kränkande beteenden kunna ingå i ett åtal för fridskränkning?	262
	Närståenderekvisitet	269
	Bör fridskränkingsrekvisiten ändras?	271
	Sammanfattning	271
8.4	Olaga förföljelse.....	272
8.5	Olaga tvång.....	273
8.6	Ofredande.....	275
8.7	Förolämpning.....	277
8.8	Slutsatser i fråga om behovet av en kriminalisering	278
9	Straffrättsliga utgångspunkter	283
9.1	Inledning.....	283
9.2	Kort om straffrättsliga utgångspunkter.....	283
9.3	Några ord om begreppet gärning.....	285
9.4	Om kriminalisering.....	286
9.4.1	Inledning	286
9.4.2	Närmare om kriminaliseringsprinciper	288
9.4.3	Hur bör kriminalisering ske?	292
9.5	Slutsatser i frågan om kriminalisering	294
	Innebär en kriminalisering av psykiskt våld alltför stora avsteg från straffrättens grundvärden?	295
	Är kriminaliseringsprinciperna uppfyllda?	295
10	Psykisk misshandel som ett särskilt brott	299
10.1	En ny brottstyp behövs	299
10.1.1	Inledande om kriminaliseringen	299
10.1.2	Närmare om det föreslagna brottet psykisk misshandel.....	301
10.1.3	Närmare om brottets beteckning och placering	318
10.1.4	Något om brottskatalogerna i 4 kap. brottsbalken	321

10.1.5	Brottslighetskonkurrens.....	322
10.1.6	Rättfärdigande omständigheter.....	326
10.1.7	Straffskala, förhållandet till vissa straffskärpande moment och något om överlappande rekvisit	331
10.1.8	Osjälvständiga brottsformer	332
10.1.9	Preskription och åtalsregler.....	332
11	Åtalsregleringen för ärekränkingsbrotten.....	337
11.1	Inledning.....	337
11.2	Gällande rätt	337
	Ärekränkingsbrotten.....	337
	Om allmänt och enskilt åtal.....	338
	Om åtalsplikt	339
	Särskilt om ärekränkingsbrotten	340
	Kort om TF och YGL	341
11.3	Målsägandebrotten ur ett historiskt perspektiv	342
11.4	Närmare om ärekränkingsbrotten.....	344
	Tiden fram till brottsbalken.....	344
	Tiden med brottsbalken	347
11.5	Åtalsregelns betydelse i övrigt.....	353
11.6	En mycket kort nordisk utblick	356
11.7	Sammanfattning.....	356
11.8	Analys och överväganden.....	359
	11.8.1 Inledande bedömning om vilken betydelse åtalsregleringen i 5 kap. 5 § brottsbalken har när ärekränkingsbrotten ingår i ett annat brott	359
	11.8.2 Bedömning avseende förtal och grovt förtal	361
	11.8.3 Övergripande bedömning avseende förolämpning	362
11.9	Alternativt förslag	367
12	Konsekvensutredning	369

12.1	Inledning.....	369
12.2	Problembeskrivning, målsättning samt alternativa lösningar och effekter om någon reglering inte kommer till stånd.....	370
12.3	Vilka berörs av den föreslagna regleringen?	372
12.4	Ekonomiska konsekvenser och finansiering	373
12.5	Andra konsekvenser av förslaget	379
	Konsekvenser för brottsligheten och det brottsförebyggande arbetet.....	379
	Hur bidrar förslaget till uppfyllandet av de jämställdhetspolitiska målen om jämställd hälsa och att mäns våld mot kvinnor ska upphöra?.....	380
	Sveriges medlemskap i Europeiska unionen.....	381
	Ikraftträdande och informationsinsatser.....	381
13	Ikraftträdande och övergångsbestämmelser	383
13.1	Ikraftträdande	383
13.2	Övergångsbestämmelser.....	383
14	Författningskommentar	385
14.1	Förslaget till lag om ändring i brottsbalken (1962:700)	385
	Inledning.....	385
	Allmänt om brottstypen.....	386
	Brottsbeskrivningen.....	387
15	Författningsförslag som inte följer av ställningstagandena.....	401
15.1	Alternativt författningsförslag.....	401
	15.1.1 Alternativt förslag till lag om ändring i brottsbalken (1962:700).....	401
15.2	Ikraftträdande, övergångsbestämmelser och konsekvenser	402
15.3	Författningskommentar	402

Bilaga 1 – Straffansvar för psykiskt våld	405
Sammanfattning	405
Straffansvar för psykiskt våld.....	405
Bakgrund.....	405
Behovet av en utredning.....	407
Uppdraget	408
Åtalsregleringen vid ärekränkingsbrotten.....	409
Bakgrund.....	409
Behovet av en utredning.....	410
Uppdraget	410
Övrigt	411
 Bilaga 2 – Lagtexter	 413
England och Wales.....	413
Skottland	415
 Bilaga 3 – Förteckning över kontakter.....	 419
 Bilaga 4 – Källförteckning.....	 421
Offentligt tryck	421
Propositioner	421
Betänkanden och departementsserien.....	423
Direktiv, utskottsbetänkanden och regeringsskrivelser.....	425
Danska propositioner och betänkanden	427
Norska propositioner med mera	427
Finska propositioner med mera.....	428
Böcker och artiklar	429
Rapporter och andra kunskapssammanställningar	435
Övrigt.....	440

Promemorians huvudsakliga innehåll

Straffansvar för psykiskt våld

I föreliggande promemoria föreslås att en ny brottstyp, *psykisk misshandel*, ska införas i 3 kap. 5 a § brottsbalken.

Utredarens huvudsakliga uppgift har varit att utifrån en analys av gällande rätt föreslå hur straffansvaret för psykiskt våld kan *stärkas*. Genom analysen har det framkommit att nuvarande straffstadganden, särskilt misshandel, olaga tvång, de grova fridskränkningssbrotten, olaga hot, ofredande och förolämpning, förvisso innebär att det finns goda förutsättningar att redan nu beivra psykiskt våld i det straffrättsliga systemet. Det står också klart att upprepad brottslighet mot samma målsägande kan påverka straffvärdet i skärpande riktning (se särskilt kapitel 7 och 8). Analysen har dock visat att dessa straffbestämmelser inte tillämpas på psykiska företeelser i den utsträckning som deras lydelse tillåter. Inte ens när lagstiftaren i förarbetena tydligt angett att så ska ske verkar bestämmelserna komma till användning. Specifikt för de grova fridskränkningssbrotten har konstaterats att syftet bakom lagstiftningen – att fånga upp det straffvärda i att flera relativt lindriga gärningar som begås mot samma person – tycks ha tappats bort i rättstillämpningen. För att 4 kap. 4 a § brottsbalken ska tillämpas krävs till exempel i praktiken att fysiskt våld har utövats vid åtminstone något tillfälle. Detta innebär att det straffbara området såtillvida blivit snävare än avsett. En annan viktig sak att framhålla är att de regler vi nu talar om är skrivna i en tid då synen på våld var en annan. De är därmed dåligt anpassade för att tillämpas på psykiskt våld, givet en modern förståelse av detta begrepp. Det kan i någon mån förklara varför reglerna inte kommer till användning. Medan det fysiska våldet är en välkänd storhet i det nuvarande straffrättsliga systemet, har det psykiska våldet satts på

undantag. De ideella har på samma sätt länge levt i skuggan av de ekonomiska och fysiska skadetyperna i skadeståndsrätten. Förutom vid de brottstyper där flera brottsliga gärningar kan läggas samman till ett annat, allvarligare brott, har analysen visat att skyddet mot upprepat våld riktat mot en och samma målsägande är svagt. Detta har ansetts utgöra en brist, eftersom kärnan i det psykiska våldet är att det upprepas så att offrets livssituation kommer att präglas av ett mönster av utsatthet. Här behövs därför ett stärkt skydd. Även om ett antal alternativ har analyserats har fördelarna med att införa en ny brottstyp ansetts väga tyngst.

Något som ytterligare har ansetts tala för en förändring i det nu diskuterade avseendet är att psykiskt våld är vanligt förekommande och så även bland unga. I en nära relation är det vanligare att utsättas för psykiskt våld än fysiskt våld. Eftersom unga i en parrelation inte alltid anses vara närstående på det sätt som krävs för straffansvar enligt 4 kap. 4 a § brottsbalken är skyddet mot upprepat våld i denna mycket skyddsvärda grupp svagt.

I den svenska straffrättsliga diskursen kan begreppet psykiskt våld spåras i vart fall tillbaka till Straffrättskommitténs förslag till brottsbalk (SOU 1953:14). Redan då framhölls att kvinnor kan utsättas för *själslig terror* och det påpekades att sjukdomsrekvisitet i misshandelsbestämmelsen är avsett att omfatta åtminstone vissa former av svårare psykiskt våld. Begreppet återkommer sedan i ett stort antal lagstiftningsärenden fram till vår tid, men något särskilt straffbud inriktat mot just det psykiska våldet föreslås inte. Obestämdhetsförbudet anses regelmässigt sätta stopp. Det anses omöjligt att på förhand ringa in det straffbara området och det redan existerande straffrättsliga skyddet anses adekvat. Båda dessa slutsatser ifrågasätts i denna promemoria (se kapitel fem, åtta och tio).

Det har visat sig att det inte går att definiera psykiskt våld med någon enkel formel, trots att begreppet förekommer i ett stort antal internationella dokument och används av FN och EU. I Sverige används det till exempel av Socialstyrelsen och som ett rekvisit i lagen om vård av unga samt förekommer flitigt i den mer socialt orienterade forskningen. Det finns därmed en väletablerad förståelse av vad psykiskt våld är (se kapitel fem).

Flera av de nordiska länderna och andra länder världen över har kriminaliserat psykiskt våld, inte sällan för att nå upp till de krav som

Istanbulkonventionens artikel 33 ställer upp. Det straffrättsliga skyddet utreds just nu i flera nordiska länder. Såvitt känt har inget land funnit en enhetlig definition av psykiskt våld, kontrollerande beteenden eller emotionella eller ekonomiska övergrepp och begreppet psykiskt våld hämtar inte i något fall sitt direkta innehåll från juridiken utan närmast från psykologin och den mer socialt orienterade forskningen. Ofta preciseras det straffbara området genom riktlinjer och förarbeten (se kapitel sex).

För att på bästa sätt stärka det straffrättsliga skyddet mot psykiskt våld föreslås att en ny brottstyp införs. Denna är uppbyggd utifrån två olika gärningssätt. Gärningspersonen ska antingen utsätta en annan person för upprepade gärningar som är nedvärderande, förolämpande eller på annat sätt kränkande eller utöva otillbörlig kontroll över en annan person genom att begränsa den personliga handlingsfriheten. För båda gärningssätten krävs att gärningarna varit ägnade att allvarligt skada personens självkänsla. Straffet är fängelse i högst fyra år. En sådan kriminalisering bedöms vara förenlig med de centrala straffrättsliga utgångspunkterna, såsom legalitetsprincipen, enligt vad som framgår av kapitel nio.

För att ytterligare stärka skyddet mot psykiskt våld föreslås att förolämpning enligt 5 kap. 3 § brottsbalken ska fogas till brottskatalogerna för 4 kap. 4 a, b och e §§ (avser de grova fridskränkningssbrotten, olaga förföljelse och hedersförtryck).

De nya reglerna bör träda i kraft så snart som möjligt och det bedöms att så bör kunna ske tidigast den 1 januari 2024. Några särskilda övergångsbestämmelser bedöms inte behövas.

Åtalsregleringen för ärekränkningssbrotten

Uppdraget i denna del har varit att analysera om det finns ett behov av att förändra åtalsreglerna för ärekränkningssbrotten (se 5 kap. 1–3 §§ om förtal, grovt förtal och förolämpning samt 5 kap. 5 § om den särskilda åtalsregleringen) så att allmänt åtal kan väckas i fler fall än i dag när brotten begås i nära relation och vid hedersrelaterat våld och förtryck. Alldeles oavsett ställningstagande i sak har det ingått i uppdraget att lämna ett förslag på hur en sådan reglering bör vara utformad.

Analysen har visat att det inte finns något sådant behov. Utredaren har bedömt att den förståelse av åtalsregleringen i 5 kap. 5 § brottsbalken som kommit till uttryck i förarbeten alltsedan Kvinnofridsreformen 1995 är felaktig. Bestämmelsen bör i stället förstås på så sätt att den endast gäller när åtal väcks för ärekränkingsbrott och inte när åtal väcks för ett annat brott i vilket ett ärekränkingsbrott ingår. Någon förändring är därför inte påkallad.

Ett alternativt förslag som inte följer av ställningstagandena lämnas dock. Förslaget skulle medföra att åtalsregleringen för förtal, grovt förtal samt förolämpning blir densamma om brotten begås som ett led i något av de sammansatta brotten (grovt fridskränkning, grovt kvinnofridskränkning, olaga förföljelse eller hedersförtryck). Det skulle innebära att vuxna målsägande alltjämt måste ange brottet till åtal och åklagaren finna att åtal är påkallat från allmän synpunkt.

1 Författningsförslag

1.1 Förslag till lag om ändring i brottsbalken

Härigenom föreskrivs i fråga om brottsbalken (1962:700)

dels att det i balken ska införas en ny paragraf, 3 kap. 5 a §, med följande lydelse,

dels att 4 kap. 4 a, b och e §§ ska ha följande lydelse.

Nuvarande lydelse

Föreslagen lydelse

3 kap.

5 a §

Den som upprepat utsätter en annan person för nedvärderande, förödmjukande eller på annat sätt kränkande gärningar eller utövar otillbörlig kontroll över en annan person genom att begränsa den personliga handlingsfriheten, döms, om gärningarna varit ägnade att allvarligt skada personens självkänsla, för psykisk miss-handel till fängelse i högst fyra år.

4 kap.

4 a §¹

Den som begår brottsliga gärningar enligt 3 eller 4 kap., 5 kap. 1 eller 2 §, 6 eller 12 kap. eller enligt 24 § lagen (1988:688)

Den som begår brottsliga gärningar enligt 3–6 eller 12 kap. eller enligt 24 § lagen (1988:688) om kontaktförbud mot en när-

¹ Senaste lydelse 2021:1108.

om kontaktförbud mot en närstående eller tidigare närstående person, döms, om var och en av gärningarna utgjort led i en upprepad kränkning av personens integritet och gärningarna varit ägnade att allvarligt skada personens självkänsla, för grov fridskränkning till fängelse i lägst ett och högst sex år.

stående eller tidigare närstående person, döms, om var och en av gärningarna utgjort led i en upprepad kränkning av personens integritet och gärningarna varit ägnade att allvarligt skada personens självkänsla, för grov fridskränkning till fängelse i lägst ett och högst sex år.

Har gärningar som anges i första stycket begåtts av en man mot en kvinna som han är eller har varit gift med eller som han bor eller har bott tillsammans med under äktenskapsliknande förhållanden, ska han i stället dömas för grov kvinnofridskränkning till samma straff.

4 b §²

Den som förföljer en person genom brottsliga gärningar som utgör

1. misshandel enligt 3 kap. 5 § eller försök till sådant brott som inte är ringa,

2. *psykisk misshandel enligt 3 kap. 5 a §,*

2. olaga tvång enligt 4 kap. 4 § första stycket,

3. olaga tvång enligt 4 kap. 4 § första stycket,

3. olaga hot enligt 4 kap. 5 § första stycket,

4. olaga hot enligt 4 kap. 5 § första stycket,

4. hemfridsbrott enligt 4 kap. 6 § första stycket eller olaga intrång enligt 4 kap. 6 § andra stycket,

5. hemfridsbrott enligt 4 kap. 6 § första stycket eller olaga intrång enligt 4 kap. 6 § andra stycket,

5. kränkande fotografering enligt 4 kap. 6 a §,

6. kränkande fotografering enligt 4 kap. 6 a §,

6. olovlig identitetsanvändning enligt 4 kap. 6 b §,

7. olovlig identitetsanvändning enligt 4 kap. 6 b §,

7. olaga integritetsintrång enligt 4 kap. 6 a §,

8. olaga integritetsintrång enligt 4 kap. 6 c §,

8. ofredande enligt 4 kap. 7 §,

9. ofredande enligt 4 kap. 7 §,

² Senaste lydelse 2022:1043.

9. uppmaning till självmord eller oaktsam uppmaning till självmord enligt 4 kap. 7 a §,

10. förtal eller grovt förtal enligt 5 kap. 1 § eller 2 §,

11. sexuellt ofredande mot barn enligt 6 kap. 10 § första stycket eller sexuellt ofredande enligt 6 kap. 10 § andra stycket,

12. skadegörelse enligt 12 kap. 1 § eller försök till sådant brott,

13. ringa skadegörelse enligt 12 kap. 2 §, eller

14. överträdelse av kontaktförbud med elektronisk övervakning eller överträdelse av kontaktförbud enligt 24 § lagen (1988:688) om kontaktförbud

döms, om var och en av gärningarna har utgjort led i en upprepad kränkning av personens integritet, för *olaga förföljelse* till fängelse i högst fyra år.

10. uppmaning till självmord eller oaktsam uppmaning till självmord enligt 4 kap. 7 a §,

11. förtal eller grovt förtal enligt 5 kap. 1 § eller 2 §,

12. *förolämpning enligt 5 kap. 3 §,*

13. sexuellt ofredande mot barn enligt 6 kap. 10 § första stycket eller sexuellt ofredande enligt 6 kap. 10 § andra stycket,

14. skadegörelse enligt 12 kap. 1 § eller försök till sådant brott,

15. ringa skadegörelse enligt 12 kap. 2 §, eller

16. överträdelse av kontaktförbud med elektronisk övervakning eller överträdelse av kontaktförbud enligt 24 § lagen (1988:688) om kontaktförbud

4 e §³

Den som mot en person begår brottsliga gärningar enligt 3 *eller 4 kap., 5 kap. 1 eller 2 §, 6 eller 12 kap.* eller enligt 24 § lagen (1988:688) om kontaktförbud och ett motiv varit att bevara eller återupprätta en persons eller familjs, släkts eller annan liknande grupps heder, döms, om var och en av gärningarna utgjort led i en upprepad kränkning av personens integritet och

Den som mot en person begår brottsliga gärningar enligt 3–6 eller 12 kap. eller enligt 24 § lagen (1988:688) om kontaktförbud och ett motiv varit att bevara eller återupprätta en persons eller familjs, släkts eller annan liknande grupps heder, döms, om var och en av gärningarna utgjort led i en upprepad kränkning av personens integritet och gärningarna

³ Senaste lydelse SFS 2022:310.

gärningarna varit ägnade att all- varit ägnade att allvarligt skada
varligt skada personens själv- personens självkänsla, för
känsla, för hedersförtryck till hedersförtryck till fängelse i lägst
fängelse i lägst ett och högst sex ett och högst sex år.
år.

Denna lag träder i kraft den 1 januari 2024.

2 Uppdraget, arbetet, disposition och något om begrepp

2.1 Uppdraget

Genom beslut den 29 oktober 2021 (Ju2021/03756) gav Regeringskansliet hovrättsrådet Viveca Lång i uppdrag att biträda Justitiedepartementet med att se över straffansvaret för psykiskt våld. Uppdraget har bestått av två delar. För det första att utifrån en analys av gällande rätt ta ställning till och lämna förslag på hur det straffrättsliga skyddet mot psykiskt våld kan stärkas. För det andra att analysera om det finns ett behov av att förändra åtalsreglerna för ärekränkingsbrotten så att allmänt åtal kan väckas i fler fall när brotten begås i nära relation och vid hedersrelaterat våld och förtryck.

Utredaren har haft att ta ställning till om ett förstärkt straffrättsligt skydd mot psykiskt våld ska ske genom att straffbestämmelserna om grov fridskränkning och grov kvinnofridskränkning ändras, eller om det bör införas ett nytt särskilt brott. I uppdraget har dels ingått att särskilt beakta barns situation och särskilda ställning, dels att beakta ekonomiskt våld, försummelse och fysiskt våld eller hot om våld som riktas mot husdjur. Som en utgångspunkt i uppdragsbeskrivningen anges att det är betydligt vanligare att utsättas för psykiskt våld än fysiskt våld i en nära relation.

Alldeles oavsett utredarens bedömning av behovet av att förändra åtalsreglerna för ärekränkingsbrotten har det ingått i uppdraget att lämna ett förslag på hur en sådan reglering bör vara utformad.

Utredaren har också haft i uppdrag att belysa vilka ekonomiska konsekvenser förslagen kan leda till och hur eventuella ökade kostnader bör finansieras samt hur förslagen påverkar rättsväsendets

arbetsbelastning, liksom att redovisa vilka konsekvenser förslagen har för brottsligheten och det brottsförebyggande arbetet.

Den fullständiga uppdragsbeskrivningen finns bifogad till denna promemoria som *bilaga 1*.

2.2 Arbetet

Arbetet med denna promemoria inleddes den 1 november 2021 och har bedrivits utan särskild expert- eller referensgrupp. Utredaren har i stället samrått med berörda myndigheter, organisationer och enskilda enligt vad som närmare framgår av *bilaga 3*. Utredningens sekreterare har också deltagit vid ett lunchseminarium i straffrätt vid Juridiska fakulteten vid Stockholms universitet samt presenterat delar av arbetet för de nordiska justitieministerierna vid ett möte i Helsingfors.

2.3 Disposition

Utredarens förslag till ändringar i brottsbalken finns i kapitel ett.

Kapitel tre innehåller en redovisning av psykiskt våld. Målet är att ge läsaren en djupare förståelse för psykiskt våld. I kapitel fyra redovisas viss statistik och resultat från olika undersökningar. Frågan som står i fokus är om det stämmer att det är betydligt vanligare att utsättas för psykiskt våld än fysiskt våld i nära relation, vilket är något som framhålls i uppdragsbeskrivningen.

I kapitel fem genomgås betänkanden och propositioner där straffansvar för psykiskt våld och vissa angränsande frågor tidigare behandlats. I kapitel sex finns en redogörelse för innehållet i främst nordisk rätt. Därefter genomförs en analys av gällande rätt i relevanta avseenden i kapitel sju.

De mer konkreta övervägandena finns i kapitel åtta, tio och elva. I kapitel åtta fördjupas analysen av gällande rätt och fokus riktas mot att utvärdera vilket skydd de nu gällande straffbestämmelserna ger för ageranden som kan betecknas som psykiskt våld. I detta kapitel analyseras också löpande vilka förändringar som skulle kunna stärka skyddet mot psykiskt våld. I kapitel nio följer en kort genomgång av förslaget förenlighet med vissa straffrättsliga utgångspunkter. Kapitel tio innehåller överväganden och förslag i frågor om

införandet av en ny brottstyp för kränkande handlingsmönster eller kontrollerandeageranden: *psykisk misshandel*.

Utredarens överväganden avseende åtalsregleringen för ärekränkningssbrotten finns i kapitel 11.

Konsekvenserna av utredarens förslag redovisas i kapitel 12, medan kapitel 13 innehåller överväganden gällande ikraftträdande och övergångsbestämmelser.

Författningskommentaren finns i kapitel 14. Promemorians avslutande kapitel 15 innehåller ett alternativt författningsförslag i fråga om åtalsregleringen för ärekränkningssbrotten. Övervägandena i denna del framgår av kapitel 11.

I de fyra bilagorna finns i tur och ordning uppdragsbeskrivningen, utländsk lagtext med bäring på psykiskt våld, förteckning över de kontakter som utredaren haft samt källförteckning.

2.4 Något om begrepp

Det uppdrag som genomförs i denna promemoria är en del av ett åtgärds paket för att intensifiera arbetet mot *mäns våld mot kvinnor* som regeringen antog 2021. Det råder ingen tvekan om att mäns våld mot kvinnor är ett allvarligt samhällsproblem som påverkar kvinnors hela livssituation. I uppdragsbeskrivningen till promemorian anges att psykiskt våld kan förekomma i en nära relation, men också i andra sammanhang, såsom vid hedersrelaterat våld och förtryck. Likaså anges att psykiskt våld kan drabba barn särskilt hårt, att utredaren ska ha ett barnrätts-, ungdoms-, och hbtqi-perspektiv i analysen samt särskilt beakta situationen för personer med funktionsnedsättning och för äldre personer.

Att psykiskt våld finns i alla dessa grupper kommer att framgå av den vidare läsningen. Psykiskt våld förekommer således i hela samhället, i alla samhällsgrupper och i såväl samkönade som i heterosexuella relationer. Det förekommer också i relationer mellan personer som inte identifierar sig i enlighet med något av de traditionella könen. Även om det absolut övervägande antalet förövare är män, så finns det också kvinnliga förövare.¹ För att visa

¹ Se t.ex., Johansson-Latham, Patriarkalt våld som hot mot mänsklig säkerhet – en kartläggning av åtgärder mot patriarkalt våld och förtryck, särskilt i hederns namn, mot kvinnor och homo- och bisexuella samt transpersoner.

på denna komplexitet och för att inte exkludera någon grupp används begreppet våld i nära relation som en samlingsterm i denna promemoria. Avsikten är dock inte att på något sätt osynliggöra det omfattande samhällsproblem som just *mäns våld mot kvinnor* utgör. Inte heller ifrågasätts att mäns våld mot kvinnor bör ses som en fråga om kön och makt, vilket för övrigt också är utgångspunkten i många internationella dokument, varav Istanbulkonventionen kan nämnas som ett exempel (se särskilt artikel 2.1).

I promemorian används genomgående direktiven, trots att det korrekta ordet är uppdragsbeskrivning. För de båda brottsbeteckningarna grov fridskränkning och grov kvinnofridskränkning i 4 kap. 4 a § brottsbalken används ofta den gemensamma beteckningen *fridskränkningensbrotten*. Brott och brottstyp används om vartannat men i samma betydelse där det korrekta varit att använda endast brottstyp. Samtliga dessa val har gjorts för att det har bedömts underlätta läsningen.

3 Psykiskt våld – ett mångfacetterat begrepp

3.1 Inledning

I Sverige har jämställdhet varit ett politiskt mål med bred förankring sedan 1970-talet. Till en början främst inom ramen för arbetsmarknadspolitiken, men under slutet av 1980-talet och framåt alltmer som en fråga om mäns våld mot kvinnor. I samband med detta skedde en förskjutning från att frågan om våld i nära relationer sågs som en del av området hälsa och sociala frågor till att den sågs som en fråga om obalans i maktförhållanden mellan kvinnor och män. Frågan upphörde också att betraktas som privat, en familjeangelägenhet, och ansågs i stället vara något som samhället har ett ansvar för. År 1993 formulerades ett jämställdhetspolitiskt delmål om frihet från sexualiserat (könsrelaterat) våld.¹ Det året har i efterhand beskrivits som ett startskott för det långsiktiga arbetet med att motverka mäns våld mot kvinnor.² Samma år tillsatte regeringen en kommission med uppdrag att se över frågor som rör mäns våld mot kvinnor och att föreslå åtgärder för att bekämpa våldet.³

Det övergripande målet för jämställdhetspolitiken i Sverige i dag är att kvinnor och män ska ha samma makt att forma samhället och sitt eget liv. Utifrån det övergripande målet har regeringen formulerat sex delmål. Det sjätte jämställdhetspolitiska delmålet är att mäns våld mot kvinnor ska upphöra samt att kvinnor och män, flickor och pojkar, ska ha samma rätt och möjlighet till kroppslig integritet. Delmålet omfattar alla yttringar av fysiskt, psykiskt och sexuellt våld samt hot om våld som riktas mot kvinnor och flickor.

¹ Prop. 1993/94:147, särskilt s. 17.

² Se till exempel i dir. 2003:112.

³ Dir. 1993:88. Se vidare avsnitt 5.4.

Delmålet omfattar vidare hedersrelaterat våld och förtryck samt prostitution och människohandel för sexuella ändamål.⁴

I denna promemoria är uppdraget att utifrån en analys av gällande rätt ta ställning till och lämna förslag på hur det straffrättsliga skyddet mot psykiskt våld kan *stärkas*. Barns situation och utsatta ställning ska särskilt beaktas. I direktiven används försummelse, ekonomiskt våld (som att den utsatta inte får styra över sin egen ekonomi) samt hot om våld mot husdjur som exempel på beteenden som kan utgöra psykiskt våld. Det psykiska våldet kan vidare enligt direktiven bestå av muntliga kränkningar, nedvärderande omdömen och hån, att skambelägga eller att skämma ut den utsatta inför andra, kontroll av vad den utsatta gör, vem den umgås med och var den befinner sig samt social isolering. Det anges också att psykiskt våld kan förekomma i till exempel nära relationer samt vid hedersrelaterat våld och förtryck.⁵

För att kunna lämna ett förslag på hur det straffrättsliga skyddet mot psykiskt våld kan stärkas krävs en noggrann analys dels av det nuvarande straffrättsliga systemet och det skydd som detta redan medför, dels av vad som menas med psykiskt våld specifikt. Den sistnämnda frågan behandlas först då den kräver sitt svar innan det nuvarande systemet analyseras – utan en kompass blir det mycket svårt att hitta rätt. Skäl finns dock att redan nu framhålla att psykiskt våld inte har en självklar innebörd. Vad som betecknas som våld, vilken betydelse olika typer av våld tillmäts i ett samhälle, vilket våld som upplevs som legitimt och vilket som är kriminaliserat, varierar över tid. Därtill faller ett mycket stort antal typer av handlingar under begreppet psykiskt våld (vilket inte minst visas av den uppräknade av beteenden som sker i direktiven). Det nu sagda innebär att det är synnerligen svårt och inte heller särskilt meningsfullt att definiera begreppet som sådant. Däremot finns all anledning att försöka förstå vad som menas med psykiskt våld, särskilt om det ska användas i straffrättsliga sammanhang där kravet

⁴ Prop. 2005/06:155 och skr. 2016/17:10.

⁵ *Våld i nära relationer* är ett samlingsbegrepp för den typ av relation där den våldsutsatta har en nära relation till våldsutövaren. I denna text omfattar begreppet våld mellan närstående (hetero- och samkönade relationer samt inom familj/släkt). Med begreppet *heder* avses sådan kollektivt präglad heder som kännetecknas av starka patriarkala eller heteronormativa föreställningar och att familjens eller släktens anseende, ställning eller liknande är beroende av de individuella medlemmarnas handlande, t.ex. kvinnliga medlemmars kyskhet och oskuld samt deras faktiska och påstådda beteende i förhållande till sådana ideal, se prop. 2019/20:131 s. 37.

på förutsebarhet gör sig särskilt starkt gällande. En sådan förståelseansats följer därför härnäst. Kapitlet innehåller en genomgång av hur psykiskt våld definieras i vissa internationella dokument, men också hur det beskrivs av till exempel Socialstyrelsen samt i den mer socialt orienterade forskningen. En utblick till ett antal andra rättsområden redovisas också då det har bedömts bidra till en djupare förståelse för hur de mer psykiska aspekterna av mänskligt handlande hanteras i rättssystemet.

3.2 Våld i allmänspråket

Våld härrör från det latinska ordet ”violentia” som betyder vild och häftig kraftutveckling. Enligt nationalencyklopedin (ne.se) är våld (otillbörlig) användning av fysisk styrka som påtrycknings- eller bestraffningsmedel mot någon. Som ett abstrakt exempel på våld, under rubriken betydelsenyanser, nämns *psykiskt våld*.⁶ Ordet våld är i svenska språket belagt sedan slutet av 1200-talet i Westgöta-Lagen och som fornsvenska *vald*, som kraft, makt, våld och välde. Det gemensamma germanska ordet är *välla*, som också är ursprunget till att tillvälla sig och välde.⁷

Tvång är i stället utnyttjande av fysisk styrka eller maktställning för att förmå (någon) till visst önskvärt handlande.⁸ Kränkning av den personliga integriteten kan enligt nationalencyklopedin ske på fysisk väg (våld, tvång, aga) eller psykisk väg (förnedring, diskriminering, indoktrinering).⁹

I allmänspråket är våld således främst förknippat med sådana våldshandlingar som innebär ett angrepp på människors liv, kropp, hälsa eller egendom, det vill säga våld som lämnar spår och som korresponderar med den juridiska, straffrättsliga definitionen av våld. Samtidigt tar sig nya ord in i språket. Ett exempel på en sådan utveckling är att i nyordslistan för 2021, som sammanställs av Språktidningen och Språkrådet, ingår ordet *eftervåld*. Eftervåld beskrivs som psykiskt våld i form av kränkningar eller trakasserier som riktas mot en före detta partner som tidigare har utsatts för våld

⁶ <https://www.ne.se/uppslagsverk/ordbok/svensk/v%C3%A5ld> (hämtad den 1 november 2021).

⁷ <https://svenska.se/so/?id=194022&pz=7> (hämtad den 16 november 2021).

⁸ <https://www.ne.se/uppslagsverk/ordbok/svensk/tv%C3%A5ng> (hämtad den 16 november 2021).

⁹ A. st.

eller övergrepp. Som exempel nämns förföljelse, telefonterror, smutskastning och sabotage. Även *gaslighta*, det vill säga att manipulera en person genom att förneka fakta eller att sprida felaktig information ingår i nyordslistan.¹⁰

Den form av beteende som rönt mest uppmärksamhet och som kan beskrivas som en form av psykiskt våld är *mobbning*. Ett tämligen vedertaget sätt att beskriva mobbning är att en eller flera individer, upprepade gånger och under en viss tid, blir utsatta för negativa handlingar från en eller flera individer.¹¹ Negativ handling innebär då att en person tillfogar eller försöker tillfoga en annan person skada eller obehag. Kännetecknande för mobbning anses också vara att det föreligger en viss obalans i styrkeförhållandet mellan två personer. Det är inte mobbning när två jämbördiga personer grälar. Det ställs också ett visst krav på upprepning – ett gräl mellan två jämbördiga parter vid ett tillfälle är inte mobbning. Det anses slutligen finnas en distinktion mellan direkt och indirekt mobbning. Med det förstnämnda menas fysiska och verbala övergrepp och med indirekt mobbning avses till exempel utfrysning och social isolering.¹²

3.3 Negativ social kontroll

I Danmark och Norge används begreppet negativ social kontroll. I Norge infördes det genom att en handlingsplan mot negativ social kontroll, tvangsekteskap og kjønnslemlestelse (2017–2020) antogs. Begreppet ersatte då de tidigare begreppen extrem kontroll och allvarliga begränsningar av ungas frihet, som tidigare använts i officiella dokument. Med negativ social kontroll menar man i Norge att enskilda eller grupper av personer över tid betar sig på ett sätt som har till syfte att kontrollera andra, oftast barn och unga. Det handlar om att på ett otillbörligt vis försöka påverka den andre personen till att avstå från eller göra vissa livsval som denne egentligen, utifrån ålder och mognad, borde få bestämma fritt över. Det kan vara att tvinga någon att klä sig på ett visst sätt, avstå från

¹⁰ <https://www.isof.se/lar-dig-mer/kunskapsbanker/lar-dig-mer-om-nyord/nyordslistan-2021> (hämtad den 29 december 2021).

¹¹ Olweus, *Mobbning i skolan: Vad vi vet och Vad vi kan göra?* s. 4 f.

¹² A. st.

fritidsaktiviteter, välja bort vissa vänner eller en framtida partner.¹³ Enligt det norska nationella kunskapscentret om våld och traumatisk stress (NKVTS) menas med negativ social kontroll ”ulike former for overvåking, press, trusler og tvang som skal sikre at enkeltpersoner lever i tråd med familiens eller gruppens verdier og normer”.¹⁴ Det är inte fråga om enstaka handlingar, utan om ett handlingsmönster, och kontrollen kännetecknas av att den är upprepad och systematisk. Begreppet är snävare än social kontroll då det inte bara tar sikte på att få någon att bete sig så som man bör, utan i överensstämmelse med familjens värderingar och normer.¹⁵

I Danmark anses social kontroll föreligga när en individ genom press, tvång eller våld begränsas i sin livsutveckling och rätt att träffa självständiga val angående sitt eget liv och sin framtid. Det gäller till exempel självbestämmanderätten över sin egen kropp, frihet att välja vänner, fritidsaktiviteter, religion, klädval, utbildning, partner och att själv välja vem man vill gifta sig med. Hedersrelaterat våld framhålls som en form av social kontroll.¹⁶

3.4 Våld i brottsbalken

Trots att de allra flesta nog tänker på bestämmelsen om misshandel i 3 kap. 5 § brottsbalken när våld sätts i straffrättsliga sammanhang ingår inte ordet våld som sådant som rekvisit i den bestämmelsen. Ordet våld används däremot i flera andra straffbestämmelser i brottsbalken. Till exempel finns i 4 kap. 4 § brottsbalken uttrycket ”genom misshandel eller annars med våld”. Den som angriper ambulanssjukvård genom att använda ”våld eller hot om våld” mot verksamhetens personal, kan vidare dömas för sabotage mot blåljusverksamhet enligt 13 kap. 5 c § brottsbalken. För rån enligt 8 kap. 5 § brottsbalken döms däremot bland annat den som stjälar medelst ”våld å person”.

Brottsbalken innehåller sålunda två olika våldsbegrepp när det är fråga om våld som riktas mot en annan person. Med våld i 4 kap. 4 § och 13 kap. 5 c § brottsbalken avses så kallat enkelt våld eller våld

¹³ Helland Göller, Begrepet negativ sosial kontroll i en juridisk kontekst, s. 127 på temat om negativ social kontroll bör kriminaliseras i Norge.

¹⁴ <https://dinutvei.no/vold-i-naere-relasjoner/ulike-former-for-vold/> (hämtad 2 juni 2022).

¹⁵ Helland Göller, a.a. s. 28.

¹⁶ Vikkelsø Slot, Ekstrem social kontrol s. 17.

mot person, vilket är lindrigare former av våldsanvändning mot en annan person. För att det ska vara fråga om våld i denna mening krävs endast att det är en kraftutveckling riktad mot en person som är tillräcklig för att övervinna ett motstånd av något slag. Att tränga undan någon, hålla fast någon, spjärna emot och att försöka rycka sig loss är våld mot person.¹⁷

Våld å person, eller som det också benämns, våld på person, är däremot en kvalificerad form av våld mot person. Det kan antingen vara misshandel enligt 3 kap. 5 § brottsbalken eller ett praktiskt taget fullständigt betvingande av kroppens rörelsefrihet mot personens vilja. Exempel är att hålla fast någon eller att fängsla någon till händer och fötter.¹⁸

3.5 Våldsbegreppet i internationella dokument

Det finns ett stort antal internationella dokument som Sverige har att efterleva och i vilka psykiskt våld ingår som en viktig komponent i de våldsbegrepp som används. Några av dessa redovisas översiktligt nedan. Syftet är att ge en övergripande internationell bakgrund till det psykiska våld som utreds i denna promemoria.

3.5.1 FN:s deklaration om avskaffande av våld mot kvinnor

FN:s deklaration om avskaffandet av allt våld mot kvinnor antogs av FN:s generalförsamling 1993. Våld mot kvinnor definieras av FN som ”varje könsrelaterad våldshandling som resulterar i, eller sannolikt kommer att resultera i fysisk, sexuell eller psykisk skada eller sådant lidande för kvinnan, innefattande hot om sådana handlingar, tvång eller godtyckligt frihetsberövande, vare sig det sker i det offentliga eller privata livet” (se artikel 1).¹⁹ Det kan således konstateras att deklarationen omfattar såväl fysiskt, sexuellt som psykiskt våld, vilket var något nytt när den antogs.²⁰ Misshandel, våldtäkt, ofredande och olaga hot ses inte som väsensskilda fenomen

¹⁷ Bäcklund m.fl., Brottsbalken, (1 juli 2021, version 19, JUNO) kommentaren till 4 kap. 4 § och Jareborg m. fl. s. 55.

¹⁸ Jareborg m. fl. s. 193 f.

¹⁹ <https://www.ohchr.org/Documents/ProfessionalInterest/eliminationvaw.pdf> (hämtad 2 november 2021).

²⁰ Regeringen ställde sig bakom denna definition i skr 2007/08:39 s. 8.

utan som olika former av våld mot kvinnor. Könsmaktsperspektivet är här tydligt formulerat och våldet kopplas alltså samman med mäns överordning. Det är också tydligt i deklARATIONEN att mäns våld mot kvinnor ses som ett samhällsproblem.

3.5.2 Istanbulkonventionen

Europarådets konvention om förebyggande och bekämpning av våld mot kvinnor och våld i hemmet, den så kallade Istanbulkonventionen, antogs av Europarådet den 7 april 2011, ratificerades av Sverige den 1 juli 2014 och trädde i kraft den 1 november 2014.²¹ I artikel 3 a och b definieras *våld mot kvinnor* och *våld i hemmet* enligt följande.

ett brott mot de mänskliga rättigheterna och en form av diskriminering av kvinnor och avser varje fall av könsrelaterat våld som leder till, eller troligen kommer att leda till, fysisk, sexuell, psykisk eller ekonomisk skada eller fysiskt, sexuellt, psykiskt eller ekonomiskt lidande för kvinnor, inbegripet hot om sådana handlingar, tvång eller godtyckligt frihetsberövande, oavsett om det sker i ett offentligt eller privat sammanhang,

varje fall av fysiskt, sexuellt, psykiskt eller ekonomiskt våld som utövas inom familjen eller i hemmiljön eller mellan makar eller partner eller före detta makar eller partner, oavsett om förövaren delar eller har delat bostad med brottsoffret eller inte.²²

En skillnad mot andra internationella dokument är att Istanbulkonventionen inkluderar ekonomiskt skada och lidande i psykiskt våld.

Det framgår vidare av artikel 4.1 att parterna till konventionen ska vidta nödvändiga lagstiftningsåtgärder och andra åtgärder för att främja och skydda alla människors, särskilt kvinnors, rätt att leva

²¹ En konvention är ett juridiskt bindande avtal och en typ av internationell överenskommelse mellan stater som tillträtt densamma. Genom ratificering av en konvention blir en stat folkrättsligt bunden av den och Sverige är därför, liksom övriga konventionsstater, skyldigt att fullgöra förpliktelser enligt de konventioner landet har tillträtt. Av Wienkonventionen om traktaträtten framgår att en stat inte kan åsidosätta konventionsförpliktelser till förmån för regleringar i den interna rättsordningen (artikel 27). En stat kan alltså inte hänvisa till bestämmelser i sin interna rättsordning som skäl för att inte uppfylla en konventionsförpliktelse på det folkrättsliga planet. För att bli en del av den nationella rätten krävs dock konventionen införlivas i svensk rätt genom transformering eller inkorporering.

²² Samma definitioner används i Recommendation Rec(2002)5 of the Committee of Ministers to member states on the protection of women against violence som Europarådets ministerkommitté antog 2002.

utan att behöva utsättas för våld vare sig offentligt eller privat. Enligt artikel 5.2 har de anslutande staterna skyldighet att vidta nödvändiga lagstiftningsåtgärder och andra åtgärder för att med tillbörlig aktsamhet förebygga, utreda, straffa och gottgöra våldshandlingar som faller inom ramen för konventionen och som begås av icke-statliga aktörer. I artikel 33, som har rubriken ”psykiskt våld”, anges att parterna ska vidta nödvändiga lagstiftningsåtgärder eller andra åtgärder för att säkerställa att uppsåtliga gärningar som innebär en allvarlig kränkning av en persons psykiska integritet genom tvång eller hot är straffbelagda. Detsamma gäller enligt artikel 35 för fysiskt våld. De anslutande staterna har således åtagit sig att kriminalisera dessa våldstyper.

I den förklarande rapporten till Istanbulkonventionen, som är avsedd att förtydliga konventionens innehåll, anges bland annat följande. Genom artikel 33 definieras psykiskt våld som ett brott. Det ska vara fråga om avsiktligt (intentional) beteende som på ett allvarligt sätt påverkar en annan persons psykiska integritet genom tvång och hot. Hur kravet på att gärningen ska vara avsiktlig ska tolkas har överlämnats till de inhemska rättsordningarna. Vad kravet på att det ska vara fråga om allvarlig påverkan innebär definieras inte. Ekonomiskt våld anses vara en form av psykiskt våld. Det är inte enstaka gärningar, utan ett upprepat beteende som är avsett att omfattas av termen psykiskt våld. Meningen är att fånga det klandervärda med ett sådant beteende över tid. Det är vanligt att den här typen av våld används vid sidan av fysiskt och sexuellt våld i nära relationer, men det kan också finnas på arbetsplatser och i skolor. Stater eller Europeiska unionen kan förbehålla sig rätt att föreskriva om andra påföljder än straffrättsliga, förutsatt att de är effektiva, proportionerliga och avskräckande.²³

Knuten till Istanbulkonvention är en expertgrupp för bekämpning av våld mot kvinnor och våld i hemmet (The Group of Experts on action against violence against women and domestic violence, också kallad Grevio). Den första rapporten om Sveriges efterlevnad av Istanbulkonventionen publicerades i januari 2019. I denna konstaterar Grevio att brottsbalkens straffbestämmelser svarar mot Istanbulkonventionens krav och att artiklarna 33–40

²³ Europarådet, Explanatory Report to the Council of Europe Convention on preventing and combating violence against women and domestic violence p. 179–181.

matchas av något brott i brottsbalken. Grevio framhåller att ett flertal bestämmelser tar sikte på psykiskt våld.

Grevio uttryckte också en viss tvekan gällande hur effektiva bestämmelserna om ofredande, olaga hot och de grova fridskränkningsbrotten är i fråga om att lagföra psykiskt våld i nära relationer. Olika organisationer i civilsamhället hade nämligen lyft fram att bestämmelserna används för sällan i praktiken, vilket enligt Grevio vann stöd av statistik som visade att få lagförs för anmälda brott. Grevio rekommenderade därför de svenska myndigheterna att säkerställa en effektiv tillämpning av alla brott där den ena parten i en nära relation utövar psykiskt våld mot den andra parten, bland annat genom att satsa mer på utbildning av brottsbekämpande myndigheter och anslå mer mänskliga och ekonomiska resurser till dessa (se punkt 178 i rapporten).²⁴

Denna rekommendation kan jämföras med till exempel Finland, där Grevio i stället kom till slutsatsen att psykiskt våld inte är kriminaliserat som ett eget delikt och att de bestämmelser som avser liknande förfaranden inte är tillräckliga för att täcka det som artikel 33 i Istanbulkonventionen avser att skydda. Finland rekommenderas därför att, utöver samma rekommendation som Sverige får enligt ovan, introducera ett nytt brott som bättre ger ett skydd mot det psykiska våldet som konventionen avser att skydda. Detsamma gällde Danmark.²⁵

I detta sammanhang förtjänar vidare att nämnas att FN:s särskilda rapportör om mäns våld mot kvinnor kritiserade Sverige redan 2007. Rapportören menade att den lagstiftning som finns i Sverige och som ska skydda kvinnor från våld förvisso är utmärkt men att den låga åtalsfrekvensen samt det låga antalet fällande domar indikerar att tillämpningen av lagstiftningen måste förbättras. Enligt rapportören måste polisen avsätta resurser för att följa upp kontaktförbud, upptäcka överträdelse och initiera sanktioner mot överträdelse. Vidare påpekade rapportören att polisen bör arbeta mer proaktivt för att utreda och dokumentera kvinnofridsbroten.²⁶

²⁴ Grevio (Baseline) Evaluation Report Sweden.

²⁵ Grevio (Baseline) Evaluation Report Finland och även avseende Danmark.

²⁶ FN, General Assembly, Report of the Special Rapporteur on violence against women, its causes and consequences, Yakin Ertürk, mission to Sweden.

3.5.3 Barnkonventionen

FN:s konvention om barnets rättigheter (Barnkonventionen) antogs av FN:s generalförsamling 1989, ratificerades av Sverige 1990, och gäller sedan den 1 januari 2020 som svensk lag (se lagen [2018:1197] om Förenta nationernas konvention om barnets rättigheter). Genom inkorporeringen av artiklarna 1–42 är avsikten att tydliggöra att domstolar och rättstillämpare ska beakta de rättigheter som följer av konventionen vid avvägningar och bedömningar som görs i beslutsprocesser i mål och ärenden som rör barn.²⁷ Detta gäller också i fråga om befintlig lagstiftning.²⁸

Barnkonventionen innehåller som första konvention bestämmelser om barns mänskliga rättigheter. I artikel 19 slås fast att konventionsstaterna ska vidta alla lämpliga lagstiftningsåtgärder, administrativa, sociala och utbildningsmässiga åtgärder för att skydda barnet mot *alla* former av fysiskt eller psykiskt våld, skada eller övergrepp, vanvård eller försumlig behandling, misshandel eller utnyttjande, inklusive sexuella övergrepp, medan barnet är i föräldrarnas eller den ena förälderns, vårdnadshavarens eller annan persons vård.

Alla länder som ratificerat barnkonventionen rapporterar regelbundet till FN:s kommitté för barnets rättigheter (barnrättskommittén), som har till uppgift att se till att barnkonventionen efterlevs. Kommittén publicerar så kallade allmänna kommentarer om hur olika artiklar och teman i barnkonventionen ska tolkas. Kommentar nummer 13 kom ursprungligen 2011 men har reviderats i mars 2014. Enligt kommentar nummer 13 omfattar *psykiskt våld* i barnkonventionen psykisk misshandel, psykiska övergrepp, verbala kränkningar och känslomässiga övergrepp eller emotionell vanvård enligt följande.

a) alla former av varaktiga skadliga interaktioner med barnet, exempelvis att förmedla till barnen att de är värdelösa, oälskade, oönskade, utsatta för fara eller bara av värde för att tillgodose någon annans behov

b) att skrämja, terrorisera och hota, att utnyttja och förleda, att avvisa och stöta bort, att isolera, negligera och favorisera

²⁷ Prop. 2017/18:186 s. 74 och 86.

²⁸ Se t.ex. NJA 2021 s. 1065 där barnkonventionen beaktades i försvarlighetsbedömningen vid utmätning av bostadsfastighet (se 4 kap. 3 § första stycket utsköningsbalken).

- c) att vägra ge känslomässig respons, att försumma den psykiska hälsan, de medicinska behoven och utbildningsbehoven
- d) förolämpningar, tillmälen, förödmjukelser, nedvärderingar, förlöjliganden och att sära barnets känslor
- e) exponering för våld i hemmet
- f) att placeras i isolering eller under förödmjukande eller förnedrande förhållanden i förvar
- g) psykisk mobbning och pennialism, utövad av vuxna eller andra barn, bland annat via informations- och kommunikationsteknik (IKT) som mobiltelefoner och internet (så kallad "nätmobbning").

Barnrättskommittén har också betonat att artikel 19 innebär att alla former av våld, hur lindriga de än är, är oacceptabla. Att det är fråga om våld av viss frekvens eller att skadan har en viss svårhetsgrad är inte någon förutsättning för att gärningarna ska utgöra våld enligt kommittén. Inte heller krävs något uppsåt att skada barnet. Enligt kommittén finns inget utrymme för någon grad av legaliserat våld mot barn.²⁹

3.5.4 Agenda 2030

FN:s globala mål för hållbar utveckling (Agenda 2030) antogs av FN:s medlemsstater 2015. Agendan består av 17 globala mål som medlemsstaterna åtagit sig att nå till 2030. Agendan är inte juridiskt bindande utan endast en politisk överenskommelse.³⁰ Enligt mål 5.2 ska alla former av våld mot kvinnor och flickor avskaffas och enligt mål 16.2 ska alla barn få växa upp utan våld, tortyr och övergrepp.

3.5.5 WHO

Världshälsoorganisationen (WHO) använder följande definition av våld.

²⁹ FN:s kommitté för barnets rättigheter, Barnrättskommitténs allmänna kommentar nr. 13. Barnets rätt till frihet från alla former av våld.

³⁰ Agenda 2030. Den 25 september 2015 röstade alla FN:s 193 medlemsländer ja till de nya globala utvecklingsmålen som sedan trädde i kraft i januari 2016 och gäller alla världens länder. Målen ersatte därmed de åtta milleniemålen. Under de 17 globala utvecklingsmålen finns 169 delmål.

The intentional use of physical force or power, threatened or actual, against oneself, another person, or against a group or community, that either results in or has a high likelihood of resulting in injury, death, psychological harm, maldevelopment or deprivation.³¹

Genom att använda ”physical force” tillsammans med ”power”, det vill säga fysisk påverkan eller makt, är syftet att bredda definitionen av våld och utmana den konventionella förståelsen av våld. Ett stort antal gärningar faller under definitionen, som också omfattar hot, skrämself, underlåtenhet och försummelse. Mindre uppenbara konsekvenser av våldsamt beteende, som psykisk skada, omfattas av WHO:s våldsbegepp.

3.5.6 FN:s konvention om rättigheter för personer med funktionsnedsättning

Sverige ratificerade FN:s konvention om rättigheter för personer med funktionsnedsättning och dess fakultativa protokoll 2008. Konventionen trädde i kraft 2009. Konventionen är en av de centrala FN-konventionerna om mänskliga rättigheter. Den skapar inte i sig några nya rättigheter utan tydliggör mänskliga rättigheter i relation till personer med funktionsnedsättning. Konventionens syfte är att säkerställa att personer med funktionsnedsättning kan åtnjuta sina mänskliga rättigheter. Konventionsstaterna åtar sig att säkerställa och främja fullt förverkligande av alla mänskliga rättigheter och grundläggande friheter för alla personer med funktionsnedsättning utan diskriminering på grund av funktionsnedsättningen.

Enligt artikel 16 ska konventionsstaterna vidta alla ändamålsenliga lagstiftnings- och utbildningsåtgärder samt administrativa, sociala och andra åtgärder för att skydda personer med funktionsnedsättning, såväl inom som utom hemmet, mot alla former av utnyttjande, våld och övergrepp, inklusive könsrelaterat utnyttjande, våld och övergrepp. Vidare ska konventionsstaterna införa effektiv lagstiftning och ändamålsenliga riktlinjer som är inriktade på kvinnor och barn, för att säkerställa att fall av utnyttjande, våld och övergrepp mot personer med funktionsnedsättning identifieras, utreds och i förekommande fall lagförs.

³¹ WHO, World report on violence and health: summary 2002 s. 4.

Enligt artikel 17 har alla personer med funktionsnedsättning rätt till respekt för sin fysiska och psykiska integritet på lika villkor som andra.

3.5.7 EU:s brottsofferdirektiv (2012/29/EU)

Den 25 oktober 2012 antogs *Europaparlamentets och rådets direktiv 2012/29/EU om fastställande av miniminormer för brottsoffers rättigheter och för stöd till och skydd av dem* i syfte att stärka brottsoffers rättigheter i unionen. Som brottsoffer definieras i artikel 2.1 a en fysisk person som lidit fysisk, psykisk eller emotionell skada eller ekonomisk förlust som en direkt följd av ett brott. I ingressens skäl 17 och 18 anges följande.

Våld som riktas mot en person på grund av den personens kön, könsidentitet eller könsuttryck eller som i opropotionerlig utsträckning drabbar personer av ett visst kön ska ses som könsrelaterat våld. Det kan leda till att offret åsamkas fysisk, sexuell, psykisk eller emotionell skada eller ekonomisk förlust. Könsrelaterat våld ska ses som en typ av diskriminering och som en kränkning av offrets grundläggande friheter och innefattar våld i nära relationer, sexuellt våld (inbegripet våldtäkt, sexuellt tvång och sexuellt ofredande), människohandel, slaveri samt olika slags skadliga beteenden som tvångsäktenskap, kvinnlig könsstympning och så kallade hedersbrott. Kvinnor som är offer för könsrelaterat våld måste också, liksom deras barn, få särskilt stöd och skydd, eftersom det vid sådant våld föreligger en stor risk för sekundär eller upprepad viktigmisering, hot eller vedergällning.

Våld i nära relationer begås av en person som är eller har varit make eller partner eller annan familjemedlem till brottsoffret, oavsett om förövaren delar eller har delat bostad med brottsoffret eller inte. Sådant våld kan innefatta fysiskt, sexuellt, psykiskt eller ekonomiskt våld som kan leda till fysisk, psykisk eller emotionell skada eller ekonomisk förlust. Våld i nära relationer är ett allvarligt och ofta dolt socialt problem som kan orsaka ett systematiskt psykiskt och fysiskt trauma med allvarliga följdverkningar eftersom förövaren är en person som offret borde kunna lita på. Offer för våld i nära relationer kan därför behöva särskilda skyddsåtgärder. Kvinnor drabbas opropotionerligt hårt av sådant våld, och situationen kan vara värre om kvinnan är beroende av förövaren ekonomiskt och socialt eller när det gäller hennes rätt att uppehålla sig i landet.

3.5.8 Förslag till EU-direktiv

Främjandet av jämställdhet mellan kvinnor och män står inskrivet i artikel åtta i fördraget om Europeiska unionens funktionssätt.³² Europeiska kommissionen har antagit en jämställdhetsstrategi för 2020–2025.³³ I denna anges att det könsrelaterade våldet – eller våld som riktas mot en kvinna på grund av att hon är en kvinna eller som drabbar kvinnor i oproportionerlig omfattning – har djupa rötter i ojämställdhet och förblir en av EU:s största utmaningar. Det könsbaserade våldet, i alla dess former, förblir underrapporterat och förbisett, både i och utanför EU. EU avser att göra allt som står i dess makt för att förhindra och bekämpa könsbaserat våld, stödja och skydda offren för sådana brott och ställa förövarna till svars för sitt våldsamma beteende. Som ett led i detta har EU-kommissionen i början av 2022 lagt fram ett förslag till direktiv i syfte att fastställa ett heltäckande skydd för att effektivt bekämpa våld mot kvinnor och våld i nära relationer.³⁴ Detta är det första EU-direktivet som specifikt tar upp våld mot kvinnor. Förslaget innehåller bland annat bestämmelser om brott som rör sexuell exploatering av kvinnor och barn samt it-brottslighet, om skydd för brottsoffer och tillgång till rättslig prövning samt om stöd till brottsoffer och förebyggande arbete. Förslaget ställer också krav på att ett stort antal försvarande omständigheter ska kunna beaktas i straffmätningen av brott. Målet är att utvidga de brottsområden där harmonisering är möjlig till att omfatta specifika former av könsbaserat våld, i enlighet med art. 83.1 i EUF-fördraget (brott med en europeisk dimension). I det föreslagna direktivet upprepas att våld i nära relationer kan få synnerligen allvarliga konsekvenser i form av psykiska trauman och att våldet kan ta sig många uttryck samt inkludera fysiskt, sexuellt, psykiskt och ekonomiskt våld. Våldet kan ske oberoende av om gärningspersonen och den utsatta delar hushåll (se skäl åtta i ingressen). Våld mot kvinnor och våld i nära relationer definieras enligt art. 4 a och b på följande sätt.

Violence against women means gender-based violence, that is directed against a woman or a girl because she is a woman or a girl or that affects women or girls disproportionately, including all acts of such violence

³² Se också art. 2 och 3.3 i EU-fördraget, art. 10, 19 och 157 i fördraget om EU:s funktionssätt samt art. 21 och 23 i EU:s stadga om de grundläggande rättigheterna.

³³ En jämlikhetsunion: jämställdhetsstrategi för 2020–2025.

³⁴ Proposal for a directive of the European parliament and of the council on combating violence against women and domestic violence.

that result in, or are likely to result in, physical, sexual, psychological or economic harm or suffering, including threats of such acts, coercion or arbitrary deprivation of liberty, whether occurring in public or in private life.

Domestic violence means all acts of violence that result in, or are likely to result in, physical, sexual, psychological or economic harm or suffering, that occur within the family or domestic unit, irrespective of biological or legal family ties, or between former or current spouses or partners, whether or not the offender shares or has shared a residence with the victim.

3.5.9 Sammanfattning

Av genomgången ovan står det klart att alla de internationella rättsliga texter som upptagits i den nu gjorda genomgången har en bred definition av våld som innefattar såväl fysiskt våld som psykiskt våld. I det förslag till direktiv som nyligen tagits fram inom EU-samarbetet ingår tvång som en del av definitionen av mäns våld mot kvinnor. Detta innebär att det finns ett tydligt incitament att se över om det straffrättsliga skyddet mot psykiskt våld är tillräckligt i Sverige i dag.

Det kan här framhållas att det faktum att internationella konventioner inte inkorporeras i svensk rätt inte betyder att de saknar betydelse för myndigheternas och domstolarnas beslutsfattande. Tvärtom ankommer det på konventionsstaten Sverige att, genom till exempel lagstiftning, *löpande* se till att den interna svenska rättsordningen stämmer överens med landets internationella åtaganden. Dessutom är både statliga och kommunala myndigheter, liksom domstolarna, skyldiga att så långt det är möjligt tolka svenska interna rättsregler på ett sådant sätt att de blir förenliga med Sveriges konventionsåtaganden om de mänskliga rättigheterna (fördragskonform tolkning). Sveriges konventionsåtaganden om enskildas mänskliga rättigheter måste alltså beaktas vid tillämpning av svensk lagstiftning redan i dag även om konventionerna inte är inkorporerade.³⁵ Det framgår också av regeringens strategi för det nationella arbetet med mänskliga rättigheter att det är grundläggande att svensk lagstiftning är utformad i överensstämmelse med alla de konventionsåtaganden som Sverige har gjort. Även regeringen

³⁵ Se mer om detta i t.ex. prop. 2017/18:186 s. 73.

poängterar att det *fortlöpande* måste granskas om det finns en sådan överensstämmelse samt att bedömningen kan behöva omprövas efter hand.³⁶

I de kommande avsnitten följer en utblick till vissa andra rättsområden än straffrätten och till den mer socialt orienterade forskningen.

3.6 Våld enligt Socialstyrelsen

I Socialstyrelsens handbok om våld, som är ett komplement till dess föreskrifter och allmänna råd (SOSFS 2014:4), anges bland annat följande.³⁷ *Våld i nära relationer* är en kränkning av mänskliga rättigheter. Våld är ett mångtydigt begrepp som i både forskning och praktik kan definieras på olika sätt. Med våld eller andra övergrepp av närstående avses systematisk misshandel och andra övergrepp, till exempel det som omfattas av brottsbalkens bestämmelser om kvinnofridsbrott. Våld kan också ta sig många olika uttryck. Det kan röra sig om grovt våld och sexuella övergrepp men också om handlingar som enligt rådande lagstiftning inte definieras som brott, men som kan ingå i ett mönster av utsatthet, till exempel verbala sexistiska kränkningar, isolering från familj, vänner och omgivning, ekonomiskt utnyttjande eller emotionell utpressning.³⁸

Socialstyrelsen knyter an till WHO:s definition av våld och konkluderar att man genom att ha en bred definition av våld kan inkludera handlingar som inte nödvändigtvis resulterar i skada eller död, men som innebär en betydande börda för individ, familj, samhälle och sjukvårdssystem världen över.

Psykiskt våld kan vara hot, tvång, trakasserier, glåpord och förlöjliganden. Den våldsutsatta kan också utsättas för kontroll och social isolering. *Sexuellt våld* kan innebära olika former av påtvingade handlingar som att tvinga den utsatta att se på pornografi, samlag utan samtycke och könsstympning. Det kan också vara sexuella

³⁶ Skr. 2016/17:29 s. 10.

³⁷ Socialstyrelsen. Våld. Handbok om socialtjänstens och hälso- och sjukvårdens arbete med våld i nära relationer. Hela avsnittet bygger på handboken. Socialstyrelsen beslutade den 31 maj 2022 om nya föreskrifter och allmänna råd om våld i nära relationer (HSLF-FS 2022:39). Författningen träder i kraft den 1 november 2022 och då upphör också de gamla föreskrifterna och allmänna råden (SOSFS 2014:4) att gälla. Även handboken om våld är under revidering och beräknas pågå under 2022.

³⁸ Denna definition används också i Socialstyrelsens dödsfallsutredningar, se Socialstyrelsens utredningar av vissa skador och dödsfall 2018–2021 s. 21.

trakasserier och att använda ett sexuellt kränkande språk mot en annan person. *Försummelse* kan i sammanhanget exempelvis bestå i att den utsatta inte får behövlig hjälp med mat, medicin eller hygien. Den utsatta kan förvägras hjälp att komma ur sängen eller få för lite, för mycket eller felaktig medicin.

Socialstyrelsen framhåller att våldet ofta består av en kombination av olika handlingar. Utöver de våldstyper som nämns ovan kan förövaren utöva ekonomisk kontroll och vägra den utsatta att ha insyn i ekonomin. *Materiellt våld* kan innebära förstörelse eller stöld av den utsattas personliga tillhörigheter, bohag, värdesaker och så vidare. Våld mot husdjur kan också ingå i mönstret.

Socialstyrelsen nämner särskilt så kallat *funktionshinderrelaterat våld*. Med det menas handlingar som direkt riktar sig mot själva funktionsnedsättningen hos den våldsutsatta och försvårar en redan utsatt situation. Våldsutövaren kan exempelvis flytta undan rollatorn eller ta ut batterierna ur hörapparaten.

3.7 Våld i skyddslagstiftning, exemplet LVU

I 2 § lagen (1990:52) om särskilda bestämmelser om vård av unga (LVU) anges att vård för den unge ska beslutas om det på grund av *fysisk eller psykisk* misshandel, otillbörligt utnyttjande, brister i omsorgen eller något annat förhållande i hemmet finns en påtaglig risk för att den unges hälsa eller utveckling skadas.³⁹ Psykisk misshandel lades till i lagtexten i förtydligande syfte 1993 eftersom det inte fick råda någon som helst oklarhet eller tveksamhet om att såväl fysisk som psykisk misshandel kan utgöra en påtaglig risk för den unges hälsa eller utveckling.⁴⁰

I de ursprungliga förarbetena till bestämmelsen framhålls att med misshandel avses såväl fysisk som psykisk misshandel. Med psykisk misshandel menas exempelvis att den unge utsätts för psykiskt lidande genom systematiska kränkningar, nedvärdering eller

³⁹ Det finns skäl att här något kort beröra skillnaden mellan straffrätt och skyddslagstiftning. Den förstnämnda bedömer och värderar begångna handlingar för att rättfärdiga statens utövande av makt, medan den andra handlar om att göra prognoser i framtiden och sker i ett skyddande syfte. En framträdande likhet är dock att båda förfarandena är mycket ingripande för den det berör.

⁴⁰ Prop. 2002/03:53 s. 82. Att misshandel avsåg såväl fysisk som psykisk misshandel framhölls dock redan vid tillkomsten av 1990 års LVU, se prop. 1989/90:28 s. 107. Så också i norsk rätt, se Ot.prp. nr. 44 (1991–1992) s. 43.

terrorisering.⁴¹ I samband med att psykisk misshandel fördes in i lagtexten framhöll regeringen följande.

Psykisk misshandel är svår att definiera. Det är inte fråga om enskilda händelser utan om en relation och ett förhållningssätt som bl.a. hindrar utvecklingen av en positiv självbild hos barnet. Till gruppen hör barn som upplevs negativt av föräldrarna och som ständigt blir känslomässigt avvisade, barn som kränks, som hotas med att bli övergivna och som terroriseras. Hit hör t.ex. barn som växer upp i hem där det förekommer våld mellan makarna/samborna. I sådana fall måste kvinnan och barnen få samhällets skydd och stöd. Socialtjänsten har här ett särskilt ansvar för att ge skydd och stöd till dem som blir utsatta för familjevåld. Om kvinnan hotas, kränks eller misshandlas i barnens åsyn bör detta kunna räknas som psykisk misshandel för barnet. Detsamma gäller barn eller unga som växer upp under hot från sin familj. Hit hör t.ex. flickor som växer upp i familjer med starkt patriarkala värderingar och vars utveckling hindras genom hot från i första hand manliga släktingar. Det är således fråga om brister i hänsynen till barnets behov och i insikten om vad ett barn är. Den vuxne uppfattar att barnet är till för att uppfylla de vuxnas behov; det får inte vara en person i sin egen rätt. Förväntningarna på barnet är orealistiska och överensstämmer inte med barnets utvecklingsnivå. Det är i många fall svårt att dra någon tydlig gräns mellan psykisk misshandel och brister i omsorgen. Det handlar om barn till missbrukare, barn till psykiskt sjuka föräldrar eller föräldrar med utvecklingsstörning. Enligt regeringen är det viktigaste att de barn och unga vars hälsa eller utveckling utsätts för påtaglig risk får det stöd och skydd de behöver.⁴²

Psykisk misshandel kan också föreligga när föräldrar är känslomässigt avvisande mot barnet, kränker barnet eller hotar barnet med att bli övergivet. Exempel är att barn alltid särbehandlas negativt i jämförelse med syskonen, inte får äta med familjen, inte alls får motsvarande standard som övriga familjemedlemmar och liknande. En annan situation är att föräldrarna ständigt säger till ett barn att det är dumt, klumpigt, fult, värdelöst och det värsta som hänt föräldrarna. Det kan också vara psykisk misshandel om ett barn ständigt lever under hot av något slag, till exempel hot om stryk eller andra repressalier eller om att föräldrarna inte vill ha kvar barnet i hemmet.⁴³

Med *otillbörligt utnyttjande* avses i första hand att någon av föräldrarna utnyttjar barnet sexuellt, men det kan också vara fråga om ett utnyttjande i pornografiskt syfte. Under uttrycket *brister i*

⁴¹ Prop. 1989/90:28 s. 107.

⁴² Prop. 2002/03:53 s. 82.

⁴³ SOU 2015:71 s. 293. Se också Socialstyrelsen, LVU. Handbok för socialtjänsten s. 65 f.

omsorgen faller de situationer då barnet utsätts för vanvård, vilket kan vara att det allvarligt missköts i fråga om hygien, kläder eller mat. Att föräldrarna inte ser till att barnet får lämplig sjukvård, eller inte samtycker till att ett handikappat barn får nödvändig behandling som sjukgymnastik vid allvarliga rörelsehinder. Det kan handla om att barnets behov av känslomässig trygghet inte tillgodoses på grund av att föräldrarna missbrukar eller psykiska störningar hos föräldrarna, liksom att konflikten mellan föräldrarna är så svår att det drabbar barnet på ett allvarligt sätt.⁴⁴

I HFD 2014 ref. 46 uttalade Högsta förvaltningsdomstolen att en vårdnadshavares kontrollerande beteende kan utgöra en riskfaktor i LVU:s mening. I det målet hade en fader krävt att dottern skulle genomgå en gynekologisk undersökning för att undersöka om hon fortfarande var oskuld samt vid flera tillfällen sökt upp dottern i hennes skola.

Således kan konstateras att psykisk misshandel och beteenden som försummelse och vanvård är väletablerade termer inom skyddslagstiftningen, också i fall som är så kvalificerade att tvångsvård av unga kan beslutas.

3.8 Exemplet ideella skador

Skadeståndslagen

Skadeståndsrättens främsta syfte brukar beskrivas som reparation – den skadelidande ska fullt ut kompenseras för en inträffad skada.⁴⁵ Detta gäller dock inte avseende sådana skador som brukar betecknas som rent ideella, vilka anses vara skador som inte kan mätas ekonomiskt med någon form av objektiv måttstock.⁴⁶ Sådana skador är likafullt i viss mån ersättningsgilla. Även i skadeståndslagen (1972:207) finns således bestämmelser som tar sikte på vad som kan beskrivas som de mer psykiska och ”själsliga” konsekvenserna av en skadeståndsgrundande handling. Skadeståndets syfte anses här

⁴⁴ Prop. 1989/90:28 s. 107 f., Lundgren och Sunesson, Nya sociallagarna (1 december 2020, version 34, JUNO), kommentaren till 2 § LVU och RÅ 1995 ref. 39.

⁴⁵ Se t.ex. Andersson, Ansvarsproblem i skadeståndsrätten s. 45 ff.

⁴⁶ Friberg, Kränkningersättning: Skadestånd för kränkning genom brott s. 347 vid not 1086 med vidare hänvisningar.

snarare vara någon form av kompensation och upprättelse.⁴⁷ Till exempel utgår enligt 2 kap. 3 § skadeståndslagen kränkningar ersättning vid en allvarlig kränkning genom brott som innefattar ett angrepp mot den utsattas person, frihet, frid eller ära.⁴⁸ Av 2 kap. 1 § läst tillsammans med 5 kap. 1 § 3 skadeståndslagen följer att skadestånd till den som har tillfogats personskada bland annat omfattar ersättning för fysiskt och psykiskt lidande av övergående natur (sveda och värk). Psykiskt lidande kan jämföras med psykiskt våld i den meningen att det handlar om skador som inte syns. Intressant nog har också de ideella skadorna under lång tid överskuggats av de ekonomiska och fysiska skadetyperna och varit en fråga som ”skavt” hos lagstiftaren.⁴⁹

Vid bedömningen av om fråga är om en allvarlig kränkning är det inte den skadelidandes egen upplevelse av kränkningen som avgör, utan vad en gärning av det aktuella slaget typiskt sett innebär för kränkning. Utgångspunkten ska vara en skönsmässig bedömning baserad på rådande etiska och sociala värderingar. I särskilda fall ska hänsyn dock kunna tas till intensiteten i den skadelidandes upplevelse av kränkningen.⁵⁰

Det som ska ersättas är den skada som kränkningen innebär. Av 5 kap. 6 § skadeståndslagen följer att skadestånd med anledning av kränkning bestäms efter vad som är *skäligt* med hänsyn till handlingens art och varaktighet. Det ska särskilt beaktas om handlingen haft förnedrande eller skändliga inslag, varit ägnad att framkalla allvarlig rädsla för liv eller hälsa, riktat sig mot någon med särskilda svårigheter att värja sin personliga integritet, inneburit missbruk av beroende- eller förtroendeförhållande eller varit ägnad att väcka allmän uppmärksamhet. Skadeståndet är avsett att kompensera känslor av chock, rädsla, förnedring, skam eller liknande som den kränkande handlingen har framkallat och som inte tar sig de medicinska uttryck som krävs för att en personskada ska

⁴⁷ I SOU 2021:64 s. 149 ff. framhålls just upprättelsemomentet som ett skäl för att generellt höja nivåerna för kränkningar ersättning, liksom i den efterföljande propositionen, prop. 2021/22:198 s. 19 f.

⁴⁸ Den skada som ersätts benämndes tidigare ”lidande”, men termen har utmönstrats ur lagtexten för att inte sammanblandas med ersättning som kan utgå för psykiskt lidande enligt 5 kap. 1 § skadeståndslagen och för att lidande riskerar att leda tankarna fel, mot en subjektiv upplevelse, se prop. 2000/01:68 s. 49.

⁴⁹ Chamberlain, Integritet och skadestånd. Om skyddet för personuppgifter och privatliv i svensk rätt s. 164 och 178.

⁵⁰ Prop. 2000/01:68 s. 51 och 74.

anses föreligga.⁵¹ Det är således den momentana kränkningen av den personliga integriteten som uppkommer i samband med angreppet som ska ersättas.⁵²

I förarbetena till den finska motsvarigheten till kränkningserättning anges att ersättning för lidande också har en *symbolisk betydelse*. Den genom lag tryggade rätten till lidandeersättning innebär en bekräftelse av att vissa kränkningar som riktar sig mot en person är klandervärda ur samhällets synvinkel och att samhället erkänner att dessa kränkningar orsakar offret lidande. I denna mening kan rätten till lidandeersättning innebära ett slags moralisk gottgörelse för den som utsatts för en kränkning.⁵³

Skadestånd för *psykiskt lidande* avser däremot det lidande och obehag som den skadelidande får utstå under den akuta sjuktiden.⁵⁴ Det kan vara sömn- och koncentrationssvårigheter, ångest, depressiva reaktioner samt oro för framtiden. Det krävs vanligtvis att den skadelidande är sjukskriven, samt att lidandet är medicinskt påvisbart. Syftet anses vara att kompensera för det lidande som uppstått på grund av handlingen.

Diskrimineringslagen

I 1 kap. 4 § 4 och 5 diskrimineringslagen (2008:567) anges att diskriminering bland annat kan utgöras av två typer av trakasserier. Med trakasserier avses ett uppträdande som kränker någons värdighet och som har samband med kön, könsöverskridande identitet eller uttryck, etnisk tillhörighet, religion eller annan trosuppfattning, funktionshinder, sexuell läggning eller ålder, medan sexuella trakasserier avser ett uppträdande av sexuell natur som kränker någons värdighet.⁵⁵

Trakasserier kan avse fysiskt, verbalt eller annat uppträdande. Handlingarna eller bemötandet ska innebära missgynnande i form av skada eller obehag och på så sätt kränka den enskildes värdighet. Helt bagatellartade skillnader i bemötande bör inte betraktas som missgynnande och därmed trakasserier. Exempel på diskriminerande

⁵¹ A. prop. s. 52 och 74.

⁵² Friberg, a.a. s. 64.

⁵³ RP 167/2003 s. 21. Med en sådan infallsvinkel kan utgången i de fall där den utsatte inte uppfattat kränkningen som sådan förstås, se t.ex. det omskrivna rättsfallet NJA 2007 s. 540.

⁵⁴ Prop. 2000/01:68 s. 24.

⁵⁵ Prop. 2007/08:95 s. 104.

trakasserier är nedsättande tillmälen på grund av den utsattes eller någon annans tillhörighet eller anknytning till någon av diskrimineringsgrunderna. Det kan handla om rasistiska texter, bilder, märken och klotter eller sådant som att någon visslar, stirrar eller gör kränkande gester. Trakasserier kan vidare utgöras av nedsvärtning eller ett förlöjligande eller förnedrande uppförande som till exempel kommentarer om utseende eller beteende.⁵⁶

Vid sexuella trakasserier måste uppträdandet vara av sexuell natur. Uppträdandet kan vara verbalt, icke-verbalt eller fysiskt. Verbalt uppträdande av sexuell natur kan utgöras av ovälkomna förslag eller påtryckningar om sexuell samvaro. Icke-verbalt uppträdande av sexuell natur kan bland annat handla om att visa pornografiska bilder, föremål eller skrivet material. Fysiskt uppträdande av sexuell natur kan vara oönskad fysisk kontakt, till exempel beröring, klappande, nypande eller att någon stryker sig mot en annan persons kropp.⁵⁷

För att det ska vara fråga om trakasserier ska handlandet eller beteendet vara oönskat. Det är den utsatte som avgör om beteendet eller handlingarna är oönskat och kränkande. Bedömningen ska alltså inte göras utifrån antaganden om en allmänt omfattad mening om vilka beteenden som typiskt sett kan sägas vara "ägnade att" kränka någons värdighet.⁵⁸

Den som bryter mot ett förbud mot diskriminering eller inte uppfyller sina skyldigheter att utreda och vidta åtgärder mot trakasserier eller sexuella trakasserier enligt lagen ska enligt 5 kap. 1 § diskrimineringslagen betala diskrimineringsersättning för den kränkning som överträdelsen innebär.

Kränkande behandling enligt skollagen

Enligt 6 kap. 3 § skollagen (2010:800) avses med kränkande behandling ett uppträdande som utan att vara diskriminerade enligt diskrimineringslagen kränker ett barns eller en elevs värdighet. Enligt 6 kap. 9 § skollagen får en huvudman eller personalen inte utsätta ett barn eller en elev för kränkande behandling. Skulle så ske ska huvudmannen enligt 12 § betala skadestånd till eleven för

⁵⁶ A. prop. s. 492 f.

⁵⁷ A. prop. s. 494.

⁵⁸ A. prop. s. 493.

kränkningen. Skadestånd ska inte utgå om kränkningen är ringa. I 5 kap. 6 § skollagen föreskrivs att rektor eller en lärare får vidta de omedelbara och tillfälliga åtgärder som är befogade för att tillförsäkra eleverna trygghet och studiero eller för att komma till rätta med en elevs ordningsstörande uppträdande. En sådan åtgärd får vidtas endast om den står i rimlig proportion till sitt syfte och övriga omständigheter.

Kränkande behandling kan vara mobbning och liknande beteenden som har sin grund i att någon till exempel är överviktig, har en viss hårfärg eller är en ”plugghäst”. Kränkande behandling kan föreligga utan att den som kränker anger någon specifik egenskap hos den utsatta. Att knuffa eller rycka någon i håret, liksom att sätta krokben, kan också vara kränkande behandling. Detsamma gäller psykiska kränkningar genom till exempel utfrysning. Det ska vara fråga om märkbara och tydliga kränkningar. Den som känner sig illa behandlad måste göra klart för den som beter sig illa att han eller hon känner sig kränkt av dennes uppträdande.⁵⁹ I förarbetena framhålls också att lagens definition är mycket vid och måste så vara för att fånga in de handlingar som ska motarbetas. Skadestånd ska utgå så snart kränkningen är av betydelse. Mer bagatellartade företeelser, som är naturliga inslag i mellanmänskliga och ömsesidiga relationer, bör inte anses som kränkande behandling.⁶⁰ Vad gäller avgränsningen mot det straffbara anges följande i propositionen.

De flesta handlingar och beteenden som avses med "annan kränkande behandling" kan sannolikt bedömas som brottsliga gärningar, t.ex. ofredande, olaga hot, misshandel etc., fast de begås av underåriga. Det går emellertid inte att avgränsa den kategori handlingar som avses med "annan kränkande behandling" till enbart brottsliga handlingar. Vissa beteenden kan för ett barn eller en elev uppfattas som mycket kränkande, vilket den som kränker också inser, utan att handlingen vid en domstolsprövning skulle kunna leda till en fällande dom i ett brottmål. Även denna kategori handlingar bör kunna aktualisera ett skadeståndsansvar enligt denna lag. För att skadestånd skall bli aktuellt krävs då att kränkningen inte är ringa.⁶¹

⁵⁹ Prop. 2005/06:38 s. 136 f. och prop. 2007/08:95 s. 575.

⁶⁰ Prop. 2005/06:38 s. 112.

⁶¹ A. prop. s. 137.

3.9 Våldsbegreppet i socialt orienterad forskning

Även på detta fält tycks det pågå en ständig diskussion om vilka handlingar som ska omfattas av våldsbegreppet. Det finns de som anser att begreppet ska definieras snävt, i linje med det straffrättsliga våldsbegreppet med fokus på fysiskt våld, och de som anser att det ska vara brett, inkluderande en rad olika handlingar som syftar till att kontrollera den utsatte. Inom den feministiska våldsforskningen har våld företrädesvis definierats brett och med utgångspunkt från den utsattas upplevelse av kränkning.⁶² Vissa forskare har också påpekat att få andra fenomen som har benämnts på så många olika sätt inom och utom sociologin. Det kan således konstateras att det finns såväl teoretiska som politiska konflikter kring vilket begrepp som är det mest korrekta.⁶³ Ett brett våldsbegrepp, som inkluderar såväl synligt våld som det latent hot om våld som kännetecknar en våldsrelation, tycks dock vara det mest förekommande.⁶⁴ Flera våldsforskare lyfter fram kontroll som ett centralt moment både som medel och som mål för mäns våldsutövning.⁶⁵ Det som är utmärkande för mäns våld mot kvinnor i nära relationer enligt många av de feministiska forskarna är ett sammantaget mönster av kontrollerande tekniker som tar sig olika uttryck. En viktig del av den feministiska våldsforskningen handlar därför om att synliggöra hur de olika våldshandlingarna och kontrollerande teknikerna tillsammans bildar ett mönster av våld som måste förstås sammantaget.⁶⁶ Som vi kommer att se i kapitel fem var detta en viktig utgångspunkt för Kvinnovaldscommissionens förslag i samband med att fridskränkingsbrotten infördes. Våldshandlingarna kan inte separeras och isoleras från varandra utan att helheten går förlorad. Utvecklingen av våldet i relationen beskrivs ofta som en process, inom vilken våldets frekvens och allvarlighetsgrad ökar

⁶² T.ex. Kelly, *Surviving sexual violence*.

⁶³ Holmberg, Enander och Lindgren, *Ett litet ord betyder så mycket: Alliansregeringen, Handlingsplanen och betydelseförskjutningar av begreppet mäns våld mot kvinnor* s. 257–278, med vidare hänvisningar. I den svenska kontexten kan följande exempel nämnas: lägenhetsbråk, familjevåld, kvinnovåld, mansvåld, kvinnovaldsmisshandling, våld mot kvinnor, partnervåld, relationsvåld, mäns våld mot kvinnor och våld i nära relationer. Det särskilt känsliga tycks vara om män ska synliggöras som förövare eller inte.

⁶⁴ Se t.ex. Nilsson & Lövkrona, *Våldets kön – kulturella föreställningar, funktioner och konsekvenser* s. 53, Brännvall, *Frigörelse med förhinder: om polisanmälan när kvinnor tar sig ur mäns våld i nära relationer* s. 47 och Ekbrand, *Separationer och mäns våld mot kvinnor* s. 108.

⁶⁵ Brännvall, a.st. med vidare hänvisningar.

⁶⁶ Brännvall, a.a. s. 48 med vidare hänvisningar.

successivt, med följderna att den utsattas livsutrymme minskar. Våldet normaliseras och för denna process har begreppet *våldets normaliseringsprocess* kommit att fungera som en förklaringsmodell. Genom olika kontrollmekanismer (kontrollerad gränsmarkering, isolering, samt växling mellan våld och värme) förflyttas gränserna för vad som är att betrakta som acceptabelt eller inte inom ramen för parrelationen successivt.⁶⁷

En definition av våld som ofta återkommer är den som Per Isdal, grundaren till den norska organisationen Alternativ till Vold, myntat. I hans definition är våld varje handling riktad mot en annan person, som genom att denna handling skadar, smärtar, skrämmer eller kränker, får denna person att göra något mot sin vilja eller avstå från att göra något den vill.⁶⁸ Enligt Isdal innehåller våld två centrala element. Det ena är ”budskapets verksamma element”, vilket är orsakandet av skada, smärta, fruktan eller kränkning. Det andra är att beteendet är målinriktat i den meningen att det utgör ett försök att påverka eller styra en annan individs beteende.⁶⁹ Han menar vidare att det finns fem olika undergrupper till våld: fysiskt, psykiskt, sexuellt, materiellt och latent våld, enligt följande.

Fysiskt våld: våld som innebär fysisk kontakt (sparkar, slag, knuffar, stryptag, örfilar). Är den mest grundläggande formen av våld.

Psykiskt våld: är dels att skada, skrämja eller kränka på alla sätt som inte är direkt fysiska till sin natur, dels att styra eller dominera andra människor med hjälp av bakomliggande makt eller hotbild. Psykiskt våld kan delas in i sju undergrupper: direkt hot, indirekt hot, degraderande och förödmjukande beteende, kontroll, utagerande svartsjuka, isolering och emotionellt våld.

Sexuellt våld: alla handlingar som riktas mot en annan persons sexualitet. Våldet kan sträcka sig från sexuella trakasserier och kränkningar via påtryckning för att få sex till brutal våldtäkt och sexuell tortyr. Är den mest nedbrytande våldformen eftersom den drabbar något privat och sårbart.

Materiellt våld: våld mot materiella ting och ägodelar (slå i dörrar och väggar, förstöra ägodelar av särskild betydelse för den andre).

Latent våld: våld som skrämmer och hotar i kraft av sin möjlighet. Den som utsätts för våld i en nära relation lever i ständig beredskap för risken

⁶⁷ Se avsnitt 5.4 om normaliseringsprocessen.

⁶⁸ Isdal, Meningen med våld s. 34.

⁶⁹ Isdal, a.a. s. 36.

om nytt våld. Den som är utsatt skapar ett strategiskt och anpassat beteende för att undvika våld.⁷⁰

En sak tycks det dock råda viss enighet om på forskningsfältet; nämligen att det psykiska våldet är den våldsytring som först visar sig i en relation. Det är genom det psykiska våldet som de största känslomässiga ärrarna uppstår och även det som upplevs mest oförutsebart och stressande, men trots detta förminskas det som ”ömsesidiga bråk” eller konflikter.⁷¹

Det kan slutligen noteras att våld inte har någon klar definition på det medicinska fältet trots att omfattande forskning har skett under de senaste decennierna. Som framhållits är det till stor del en följd av att våld kan ta sig så många uttryck. Det är därför inte meningsfullt att fånga begreppet i en enkel formel.⁷²

3.10 Ytterligare exempel på våld

Sexuellt våld

Sexuellt våld, eller sexualiserat våld, är en paraplyterm som inbegriper och håller ihop olika former av övergrepp mot kvinnor. Termen är en översättning från engelskan och betyder könsrelaterat våld. Det kan således omfatta fysiskt, psykiskt och sexuellt våld, exempelvis kvinnomisshandel, våldtäkt, sexuella trakasserier och övergrepp samt fysiskt våld mot barn, prostitution och våldspornografi. Att tvinga någon att se på pornografi kan beskrivas som en form av sexuellt våld. Begreppet har också en teoretisk betydelse som innebär att dessa fenomen hålls samman och förstås som ett uttryck för manlig överordning och kvinnors och barns underordning, det vill säga relaterar till kön och makt.⁷³ Begreppet är vanligt i den feministiska våldsforskningen.

⁷⁰ Isdal, a.a. s. 37 och 43 ff. Isdal framhåller att han inte tar med ekonomiskt våld, det vill säga våld i form av kontroll över ekonomi och materiella tillgångar vilket i sin tur ökar isolering och utsatthet, då han anser att det faller under kontroll, som en del av det psykiska våldet.

⁷¹ Sinisalo m.fl. (red.), Våld i nära relationer: socialt arbete i forskning, teori och praktik s. 36, Brännvall a.a. s. 156 och 213 f. och Holmberg och Enander, Varför går hon? Om misshandlade kvinnors uppbrottsprocesser s. 107.

⁷² Se t.ex. Öberg, Exposed to violence s. 16.

⁷³ Kelly, a.a., Sinisalo m.fl. (red.), a.a. s. 37, SOU 2005:66 s. 355 och SOU 1995:60 s. 51, där begreppet inte används vidare.

Ekonomiskt våld

Våld i nära relationer beskrivs av bland annat WHO som en folkhälsofråga, då våldet ofta leder till försämrad hälsa, sjukskrivning, arbetslöshet och svårigheter med bostadssituationen hos den utsatta.⁷⁴ Kvinnor har också typiskt sett lägre inkomst än männen. Socialstyrelsen har bedömt att Försäkringskassan handlägger omkring 11 000 fall årligen som rör sjukskrivning, rehabilitering eller aktivitetsersättning relaterat till misshandel, grov kvinnofridskränkning och olaga hot mot kvinnor. Enligt Socialstyrelsen är de ekonomiska konsekvenserna ofta långvariga.⁷⁵

Studier visar att uppbrott inte sällan för med sig negativa ekonomiska konsekvenser särskilt för kvinnor. Att sakna de ekonomiska möjligheter som krävs för att lämna en relation och därmed vara rädd för att inte ha någonstans att ta vägen utanför den våldsutsatta relationen ökar såklart risken för att den drabbade ska stanna kvar i relationen. De ekonomiska förutsättningarna påverkar möjligheten att bryta upp. Att ta kontroll över sin partners ekonomi kan således vara ett mycket effektivt medel för att inskränka den andras handlingsfrihet. Det kan till exempel framstå som omöjligt att skaffa ett eget boende. Här spelar också olika samhällsstrukturer in, och de kan både underlätta och försvåra individers möjligheter att lämna en våldsam relation.⁷⁶ Med ekonomiskt våld menas huvudsakligen handlingar som syftar till att styra och kontrollera en persons möjligheter att införskaffa, använda och bibehålla sina ekonomiska resurser. Den ekonomiska kontrollen kan bestå av att ta fullständig kontroll över en annans ekonomi, att begränsa insynen i den gemensamma ekonomin, att undanhålla inkomster och att pytsa ut fickpengar. Ekonomisk exploatering kan vara att skuldsätta sig och sin partner, slösa bort besparingar, stjäla från den våldsutsatta samt tvinga personen att skriva på lån. Det kan också vara fråga om att kontrollera och störa den våldsutsatta på arbetsplatsen, tvinga denne att vara vaken och tvinga fram sjukskrivningar på grund av

⁷⁴ Se t.ex. Trygged m.fl., Våldsutsatta kvinnor drabbas av långsiktiga negativa ekonomiska konsekvenser s. 605 och Socialstyrelsen, Dödsfallsutredningar 2016–2017 s. 14.

⁷⁵ Socialstyrelsen, Könsperspektiv i det försäkringsmedicinska beslutsstödet s. 11.

⁷⁶ Ulmestig och Eriksson, Financial consequences of leaving violent men – women survivors of domestic violence and the social assistance system in Sweden s. 560 ff. Som ett exempel kan nämnas att Kronofogdemyndigheten arbetar med att underlätta för överskuldsatta kvinnor att lämna en våldsam relation genom att anpassa förbehållsbeloppet vid löneutmätning, se Kronofogden, Rapport 2021-08-30 Redovisning av regeringsuppdraget om inriktning för det fortsatta arbetet med jämställdhetsintegrering 2022–2025 s. 3.

våld i hemmet. Helt enkelt en strävan att begränsa den våldsutsattas möjligheter till egna inkomster.⁷⁷ Genom att efter en separation inte betala av gemensamma bostadslån och att underlåta att betala underhåll kan kontrollen fortgå under en lång tid också efter uppbrottet. Även skadegörelse och andra förmögenhetsbrott i syfte att skrämja eller kränka offret kan betecknas som ett slags ekonomiskt våld.⁷⁸

I sammanhanget är överskuldsetting ett viktigt begrepp. Det innebär ytterligare svårigheter att lämna relationen, då det innebär svårigheter att få nya lån för att köpa bostad, svårt att få hyreskontrakt och mobilabonnemang till exempel. Dessutom kan Kronofogdemyndigheten besluta om att en skuldsatt person ska ha löneutmätning av sin inkomst, vilket också begränsar främst kvinnors handlingsfrihet i det nu diskuterade avseendet.

Försummelse

I direktiven till denna promemoria anges att det är av vikt att utredaren även beaktar *försummelse* vid bedömningen av psykiskt våld. Som ett exempel nämns att en person som är beroende av vård och omsorg inte får de läkemedel han eller hon behöver eller lämnas ensam. Försummelse har traditionellt setts som ett av flera sätt på vilka barn kan fara illa och begreppet har länge ingått som en komponent i det vidare begreppet barnmisshandel. Tidigare användes också ordet omsorgssvikt. Just försummelse anses därför vara i viss mån underutforskat. Den forskning som finns visar dock att försummelse ger lika allvarliga skador som misshandel och sexuella övergrepp. Försummelse är i de flesta fall en form av underlåtenhet – det är en handling som uteblir där ett behov finns. Det handlar inte om försummelse om det sker vid något enstaka tillfälle, utan om situationer som pågår under en viss tid.

Försummelse delas ofta in i fem undergrupper: fysisk, emotionell, medicinsk, utbildningsmässig och försummelse av psykisk hälsa. *Fysisk försummelse* innebär att inte få tillräckligt med mat eller rätt kläder för rätt väder, men också att föräldrar inte ser till sina barn i tillräcklig utsträckning så att barnen utsätts för faror.

⁷⁷ Se t.ex. Adams m.fl., Development of the scale of economic abuse s. 563 ff. och Postmus, Understanding economic abuse in the lives of survivors s. 411 ff.

⁷⁸ Isdal, a.a. s. 43–45.

Medicinsk försummelse är att till exempel inte ge en person adekvat medicin eller vård. *Emotionell försummelse* är att ”bli kränkt för den man är”, bli hånad eller förminskad. Barn som inte är älskade eller önskade blir ofta emotionellt försummade. *Utbildningsmässig försummelse* innebär att inte få gå i skolan eller inte få tillräcklig hjälp med läxor.⁷⁹

I Barnkonventionens artikel 19 används begreppet *försumlig behandling*. I FN:s barnrättskommittés förklarande kommentar definieras vanvård eller försumlig behandling enligt följande.

Vanvård innebär underlåtenhet att uppfylla barnens fysiska och psykiska behov, att inte skydda dem mot fara eller att underlåta att utnyttja vård, födelseregistrering eller andra tjänster när de som är ansvariga för barnens omvårdnad har medel, kunskap och tillgång till tjänster för att göra det. Det omfattar

a) *fysisk vanvård*: underlåtenhet att skydda barnet från skada, bland annat genom brist på tillsyn, eller underlåtenhet att tillgodose barnets grundläggande behov, till exempel tillräcklig föda, husrum, kläder och grundläggande sjukvård

b) *psykisk eller känslomässig vanvård*: bland annat avsaknad av emotionellt stöd och kärlek, kronisk ouppmärksamhet gentemot barnet, omvårdare som är ”psykiskt otillgängliga” genom att negligera små barns tecken eller signaler, och exponering för våld i parrelationer, narkotika- eller alkoholmissbruk

c) *vanvård av barnens fysiska eller psykiska hälsa*: vägran att ge tillgång till nödvändig sjukvård

d) *pedagogisk vanvård*: underlåtenhet att följa lagar som kräver att omvårdare ska se till att deras barn får utbildning genom skolgång eller på annat sätt

e) *övergivande*: ett bruk som är ett stort problem, och som i vissa samhällen i oproportionerligt hög grad drabbar bland annat utomäktenskapliga barn och barn med funktionsnedsättning.⁸⁰

Socialstyrelsen har i sin granskning av föräldrars dödliga våld mot barn konstaterat att i de flesta fall hade barnet, innan det dödades, varit fysiskt, emotionellt, medicinskt eller utbildningsmässigt

⁷⁹ Båda styckena bygger på Nilsson och Tingberg, Kunskapsöversikt om försummelse s. 6 med vidare hänvisningar.

⁸⁰ Barnrättskommitténs allmänna kommentar nr 13 (2011, reviderad mars 2014) p. 20. WHO definierar försummelse på ett liknande sätt.

försummat till exempel på grund av föräldrarnas depression, vanföreställningar eller missbruk. Enligt Socialstyrelsen kan försummelse få lika allvarliga konsekvenser för ett barn som våld.⁸¹

I detta sammanhang knyter begreppet försummelse an till det ansvar som en förälder har enligt föräldrabalken. Den som har vårdnaden om ett barn har ett ansvar för barnets personliga förhållanden och för att barnets behov av omvårdnad, trygghet och en god fostran tillgodoses. Vårdnadshavaren svarar också för att barnet får den tillsyn som behövs med hänsyn till dess ålder, utveckling och övriga omständigheter.

I tidigare betänkanden har framförts att föräldrar som försummar sitt barn inte gör det avsiktligt utan snarare för att vårdnadshavaren har egna psykiska eller andra problem som får till följd att denne saknar förmåga att leva upp till de krav som föräldrarollen innebär. Av detta skäl skulle en kriminalisering av försummelse inte vara rätt väg att gå – i stället har framförts att fokus bör koncentreras till att stötta föräldrar i deras föräldraskap då det framstår som mer ändamålsenligt än straffrättsliga reaktioner.⁸² Resonemanget framstår som övertygande.

Även personer med funktionsnedsättningar kan nämnas som en särskilt sårbar grupp vad gäller just försummelse. Dessa är nämligen inte sällan beroende av sin omgivning för att klara sin vardag. Försummelse i dessa relationer sker för att skapa otrygghet, och det kan handla om att inte vara behjälplig vid toalettbesök, lämna personen utan tillsyn och att undanhålla hjälpmedel som rullatorer, hörapparater och dylikt. Studier visar också att detta är en grupp som är särskilt utsatta för sexuellt våld. Det som är kännetecknande för det våld som används är att det finns en medvetenhet om själva funktionshindret hos gärningspersonen och det är detta som utnyttjas.⁸³

⁸¹ Socialstyrelsens utredningar av vissa skador och dödsfall 2018–2021 s. 49 med vidare hänvisning till Dubowitz m.fl., Physical abuse and neglect of children.

⁸² Se t. ex. SOU 2001:72 s. 336.

⁸³ Sinisalo m.fl. (red.), Våld i nära relationer s. 39 och NCK-rapport 2013:1 Våld mot kvinnor med funktionsnedsättning.

Våld mot husdjur

Enligt direktiven ska utredaren vid bedömningen av psykiskt våld beakta *fysiskt våld eller hot om våld som riktas mot husdjur*. Att det finns ett samband mellan våld mot husdjur och våld mot till exempel kvinnor i nära relationer har visats i forskning som genomförts främst i USA sedan början av 1990-talet.⁸⁴ Enligt forskaren Carol J. Adams är våld mot husdjur en våldshandling riktad mot både djuret och kvinnan. En annan studie som kan nämnas är en av Frank Ascione med flera: *Battered Women's Reports of Their Partners' and Their Children's Cruelty to Animals* som publicerades 1998. Av den sistnämnda framgick att en betydande del av kvinnorna (71 procent) i studien hade varit med om att deras manlige partner hotat att skada eller döda eller faktiskt skadat eller dödat en eller flera av deras husdjur.⁸⁵

I Sverige är detta ett underutforskat område, men det finns en rapport. I denna framgår sammanfattningsvis att många kvinnor som söker stöd hos kvinnojourer inte sällan också berättar om våld mot familjens husdjur. Detsamma gäller de som vänder sig till brottsofferjourer.⁸⁶ Det som visats i de amerikanska studierna är således verklighet också i Sverige och det kan konstateras att det finns ett samband mellan mäns våld mot kvinnor i nära relationer och våld mot djur.

En tydlig trend under senare år är därtill att sällskapsdjur får en alltmer central plats i hemmet som familjemedlemmar, vilket gör att synen på våra husdjur förändras.⁸⁷ Det blir också allt fler husdjur i hushållen. Under 2017 genomförde Novus på uppdrag av Svenska

⁸⁴ Se t. ex. Adams, *Woman-Battering and Harm to Animals*. I USA finns ett nationellt forskningscentrum, National Link Coalition, som undersöker sambandet mellan våld mot djur och våld mot människor. Denna organisation har inspirerat till det svenska nationella kunskapscentrumet Se sambandet, som fokuserar på just sambandet mellan våld mot kvinnor/partner, barn, äldre och våld mot familjedjur.

⁸⁵ Ascione, *Battered Women's Report of Their Partners' and Their Children's Cruelty to Animals* s. 119 ff.

⁸⁶ Holmberg, *Med husbondens röst – om våld mot djur i misshandelsrelationer*. Se också Holmberg och Lilliesköld, *Inte utan min hund. Hur kvinno- och tjejjourer kan arbeta med sambandet som är en manual till landets kvinnojourer om sambandet mellan mäns våld mot kvinnor och tjejer och våld mot djur*.

⁸⁷ SOU 2011:75 s. 320 och 337. Även de skadeståndsrättsliga målen NJA 2001 s. 65 I–II belyser det nu sagda. Fallen handlar om ersättning för skada på katt respektive hund och HD anförde i domskälen att skadorna visserligen var att klassificera som sakskador, men att sällskapsdjur å andra sidan inte kan betraktas som vilka saker som helst. Veterinärkostnader som klart översteg djurens värde ansågs ersättningsgilla. Se härtill Andersson, *Ersättningsproblem i skadeståndsrätten* s. 283 ff.

Kennelklubben (SKK), Agria djurförsäkring och Royal Canin en undersökning om hundar och katter i svenska hem. Resultatet av undersökningen visar att det finns cirka 881 000 hundar och 1 443 000 katter i landet. I undersökningen deltog 4 500 svenskar och enligt undersökningen har 34 procent av hushållen sällskapsdjur.

Redan när kvinnofridsreformen utvärderades i början av 2000-talet framhölls sambandet mellan mäns våld mot kvinnor och deras husdjur. I betänkandet betonades att en mans våld mot en kvinnas husdjur alltid innebär ett trauma för och ett indirekt eller direkt hot mot kvinnan (förutom det våld som djuren utsätts för som sådant). Det konstaterades att husdjur nästan alltid innebär ett hinder för våldsutsatta kvinnor att erhålla hjälp, eftersom de inte självklart kan tas med till berörd hjälpinstans. Utredningen framhöll att detta bör tas upp på veterinärutbildningen och andra utbildningar där det kan vara relevant, samt att sambandet mellan våld mot djur och mäns våld mot kvinnor bör beaktas inom utbildningar för dem som i sin yrkesutövning förväntas möta kvinnor som har utsatts för våld.⁸⁸

Brå har i en utvärdering av det arbete som sker i landet kring mäns våld mot kvinnor 2014 konstaterat att ett antal länsstyrelser under 2013 valde att lyfta fram sambandet mellan våld mot djur och våld i nära relationer som ett angeläget område. Som exempel kan nämnas att Länsstyrelsen i Västmanland har arbetat med frågan inom ramen för projektet Djur och våld sedan 2012 i ett arbete som kommit att kallas Västmanlandsmodellen.⁸⁹ Som ett led i arbetet har länsstyrelsen, tillsammans med bland annat socialtjänsten och polismyndigheten, tagit fram en samverkansplan. I denna lyfter länsstyrelsen fram att det har visat sig att handlingar att skada djur kan ha dubbla avsikter: dels att skada djuret, dels att skada, kontrollera och straffa kvinnor och barn. Våld mot husdjur utsätter därmed kvinnor och barn för ytterligare påfrestningar och försvårar uppbrottsinsatser, men också utredningar och stödsatser. Kvinnor kan till exempel stanna i en våldsamt relation av rädsla för att djuren kan fara illa och tacka nej till stödboenden av samma anledning. Länsstyrelsen menar därför att det måste finnas en möjlighet att placera djur när kvinnan lämnar en relation om det inte finns möjlighet att ta med djuret till ett skyddat boende. Våld i nära

⁸⁸ SOU 2004:121 s. 192, med hänvisning till Holmberg, Med husbondens röst – om våld mot djur i misshandelsrelationer.

⁸⁹ Länsstyrelsen i Västmanland, Västmanlandsmodellen – en utvärdering av Länsstyrelsens arbete med att upptäcka våldsutsatta inom djurskydd.

relation leder därtill inte sällan till att den utsatte isoleras och då kan ett husdjur vara den enda meningsfulla relationen som den utsatta har. Ett uppbrott blir då synnerligen svårt. Hot om att skada husdjur kan förstås som en del av psykiskt våld i en relation. Av dessa anledningar finns det ett stort behov av att uppmärksamma och se sambandet mellan dessa våldsyftningar.⁹⁰

När skadegörelse kom att ingå i brottskatalogen i 4 kap. 4 a § brottsbalken, hade remissinstansen *Djurens rätt* påpekat att det torde förekomma att gärningspersonen i samband med kränkningar av en närstående också använder våld mot offrets djur och att djurplågeri därför borde ingå i brottskatalogen. Regeringen menade dock att djurplågeribrottets skyddsintresse är att djur inte ska utsättas för lidande och att det var mer lämpligt att låta skadegörelse ingå i brottskatalogen i stället.⁹¹ Ytterligare ett problem som lyfts fram av ett antal remissinstanser är att djurplågeri inte sällan konsumeras av annan brottslighet samt prioriteras bort under förundersökningen eftersom det har ett lägre straffvärde än till exempel misshandel eller ett fridskränkingsbrott.

3.11 Våld mot grupper i särskild utsatthet: barn, äldre personer, personer med funktionsnedsättning, HBTQI-personer och utrikes födda kvinnor

Barn, äldre, personer med funktionsnedsättning, hbtqi-personer och utrikes födda kvinnor lyfts ofta fram som särskilt sårbara för den typ av beteenden som har beskrivits ovan.⁹² Regeringen har också i sitt åtgärdsprogram med 99 åtgärder för att förebygga och bekämpa mäns våld mot kvinnor identifierat *särskild sårbarhet i vissa grupper* som ett av fyra särskilda utvecklingsområden. Grupperna är hbtqi-

⁹⁰ Länsstyrelsen i Västmanland, Samverkansplan – Våld i nära relation och våld mot djur, version 2, december 2017.

⁹¹ Prop. 2012/13:108 s. 14.

⁹² Se t.ex. WHO, FN:s handlingsplan från Peking 1995 och FN:s kvinnokommission 2013. I den undersökning som FRA genomförde 2014 hade 34 procent av alla kvinnor med hälsoproblem eller funktionsnedsättning upplevt fysiskt eller sexuellt våld från en partner, jämfört med 19 procent bland kvinnor utan hälsoproblem eller funktionsnedsättning.

personer,⁹³ äldre personer, personer med funktionsnedsättning,⁹⁴ personer med skadligt bruk och beroende, personer i ekonomisk utsatthet samt utrikes födda kvinnor.⁹⁵ Personer som tillhör en sådan grupp lever under omständigheter som kan bidra till ytterligare sårbarhet och utsatthet om också våld förekommer.

Som ett exempel på att dessa grupper alltmer uppmärksammas kan nämnas att ett nytt nationellt mål och en ny inriktning för funktionshinderpolitiken antogs 2017. Det nya målet är att, med FN:s konvention om rättigheter för personer med funktionsnedsättning som utgångspunkt, uppnå jämlikhet i levnadsvillkor och full delaktighet i samhället för personer med funktionsnedsättning.⁹⁶

Att hög ålder, liksom intellektuella och psykiska funktionsnedsättningar, innebär ett ökat beroende av omgivningen är självklart. Exempel på begränsningar som följer med en funktionsnedsättning är svårigheter att klara sig själv i det dagliga livet och bristande delaktighet i arbetslivet, i sociala relationer, i fritids- och kulturaktiviteter, i utbildning och i demokratiska processer. Det handlar således framför allt om vad som kan beskrivas som bristande tillgänglighet i omgivningen. Att ett sådant beroende i sig är en viktig riskfaktor när det handlar om att utsättas för våld står klart. Beroendet för också med sig en ökad risk för upprepat våld – möjligheten att ta sig ur en destruktiv relation minskar med

⁹³ Enligt RFSL:s officiella begreppsanvändning är *hbtqi* ett paraplybegrepp för homosexuella, bisexuella, transpersoner, queera och intersexpersoner. *Transpersoner* är i sin tur enligt Diskrimineringsombudsmannen ett paraplybegrepp för ett antal olika transidentiteter som exempelvis transvestiter, intersexuella samt personer som definierar sig bortom kön och inte inom könsidentiteten kvinna eller man. *Intersex* är en benämning som används för att förklara tillstånd där den kroppsliga utvecklingen inte är entydig i fråga om kön. Begreppet intersex innefattar ett stort antal kroppsliga tillstånd. Exempelvis kan det röra sig om ett barn som föds med tvetydiga könsorgan, men det är inte alltid som ett intersexuellt tillstånd är tydligt eller upptäcks vid födseln, se prop. 2017/18:59 s. 10 f.

⁹⁴ Funktionshinder och handikapp används ofta som synonyma begrepp. Enligt WHO:s definition är ett funktionshinder den begränsning eller det hinder som gör att en människa till följd av en skada inte kan utföra en aktivitet på det sätt eller inom de gränser som kan anses som normalt. Enligt Socialstyrelsens termbank är en funktionsnedsättning en varaktig nedsättning av fysisk, psykisk eller intellektuell funktionsförmåga medan ett funktionshinder är den begränsning som en funktionsnedsättning innebär för en person i relation till omgivningen.

⁹⁵ Se informationsmaterial från Arbetsdepartementet, A2021/02397, Åtgärdsprogram för att förebygga och bekämpa mäns våld mot kvinnor 2021–2023. Se också dir. 2022:44 genom vilket en utredare fått i uppdrag att utreda och ta fram förslag på åtgärder som särskilt syftar till att skynda på utrikes födda kvinnors etablering på arbetsmarknaden.

⁹⁶ Prop. 2016/17:188, bet. 2016/17:SoU5 och rskr. 2017/18:86.

beroendet.⁹⁷ Våldet kan också ta sig andra uttryck och till exempel pågå genom försummelse och underlåtenhet. Det kan handla om att inte ge barn praktiskt stöd som att anmäla sig till aktiviteter eller ansöka om stödsatser. Det kan också vara att personen inte får sin medicin, inte får gå till skolan eller inte får hjälp med att gå på toaletten.⁹⁸ Enligt en svensk studie bland rörelsehindrade och synskadade kvinnor hade en tredjedel av de tillfrågade utsatts för hot, våld eller sexuella trakasserier av män efter sin 15-års dag.⁹⁹ Vad särskilt gäller barn med funktionsnedsättningar visar internationella studier att de löper tre till fem gånger större risk att utsättas för någon typ av våld än andra barn. Svenska studier visar att överrisken att bli utsatt för misshandel i hemmet är 1,7–2,1 gånger större för barn med funktionsnedsättning.¹⁰⁰ I detta avsnitt ges några exempel för att illustrera denna särskilda utsatthet.¹⁰¹

I samkönade relationer kan hot om att avslöja personens sexuella läggning för familj och vänner leda till att gärningspersonen får ökad kontroll över den utsatte.¹⁰² Därtill har könstillhörigheten hos förövaren och den våldsutsatta betydelse både för hur omgivningen uppfattar våldet, benägenheten hos den våldsutsatta att anmäla och söka hjälp samt för det bemötande hon eller han får. Det omgivande samhällets heterosexuella normer innebär att våld i samkönade relationer ofta osynliggörs eller bagatelliseras.¹⁰³

Detta kommer tydligt till uttryck i en avhandling från 2021 som undersöker våld i lesbiska och queera parrelationer. Avhandlingen bygger på intervjuer med 25 personer som upplevt våld och i den framhålls att det psykiska våldet var den mest förekommande typen av våld i dessa relationer. På grund av att några fysiska märken inte uppstår framhöll flera av de intervjuade att det är svårt att identifiera och beskriva de psykiska övergreppen som våld. Många av de intervjuade berättade också att de kontrollerades av sin partner och

⁹⁷ Socialstyrelsen, Våld. Handbok om socialtjänstens och hälso- och sjukvårdens arbete med våld i nära relationer s. 22 f. samt Brå-rapport 2007:26, Våld mot personer med funktionshinder.

⁹⁸ Prop. 2021/22:138 s. 7.

⁹⁹ HAN DU, Mäns våld mot kvinnor med funktionsnedsättning. Se också Myndigheten för delaktighet, Mäns våld mot kvinnor med funktionsnedsättning. Utvecklingsområden till den nationella strategin för att förebygga och bekämpa mäns våld mot kvinnor.

¹⁰⁰ Svedin m.fl., Om barn med funktionsnedsättning i Sverige och deras utsatthet för våld och kränkningar.

¹⁰¹ För en rent statistisk genomgång om utsatthet se SOU 2018:37 s. 51–57.

¹⁰² RFSL, Kunskap och erfarenheter av arbete med våldsutsatta HBTQ-personer. Ett kunskapsstöd från RFSL stödmottagning s. 24 ff.

¹⁰³ A.st.

att våldet var upprepat och en pågående process. Den utsatte blev långsamt isolerad från sina sociala nätverk och det ledde till utökade möjligheter för gärningspersonen att utöva kontroll. Många av de intervjuade beskrev att de inte såg sig själva som offer för våld i nära relationer – dels för att psykiskt våld inte erkänns, dels för att deras upplevelser inte stämde överens med den ideala bilden av våld i nära relationer, nämligen primärt som fysiskt våld i heterosexuella relationer.¹⁰⁴

Även så kallad *omvändelseterapi eller omvändelseförsök* bör nämnas i sammanhanget. Det är i korthet försök från omgivningen att omvända personen från homosexuell till heterosexuell, eller att få personen att inte identifiera sig som hbtqi-person. Flera länder, bland annat Nya Zeeland, Kanada, Tyskland och Malta, har kriminaliserat omvändelseterapi och frågan fick under början av 2022 politisk uppmärksamhet i Sverige. Regeringen gav Myndigheten för ungdoms- och civilsamhällesfrågor (MUCF) i uppdrag att sammanställa kunskap om unga hbtqi-personers utsatthet för omvändelseterapi.¹⁰⁵ Uppdraget redovisades i mars 2022. MUCF använder sig av begreppet omvändelseförsök i stället för omvändelseterapi då det bättre avspeglar vad det innebär. Enligt MUCF innebär omvändelseförsök *försök att få någon att förändra, permanent dölja eller avstå från att leva i enlighet med sin sexuella läggning eller könsidentitet eller uttrycka kön på det sätt personen själv vill*. Det underlag som ligger till grund för rapporten, bland annat enkäter och intervjuer med unga hbtqi-personer, pekar på att det finns unga hbtqi-personer som utsätts för omvändelseförsök i Sverige. Hur många kan dock inte uppskattas, bland annat därför att det inte finns någon systematisk dokumentation. Det är också svårt att dra en tydlig gräns mellan alla typer av hedersrelaterat våld och förtryck gentemot hbtqi-personer och omvändelseförsök i en hederskontext. I vissa fall kan det också vara svårt att dra gränsen mot andra former av utsatthet, till exempel utsatthet för hatbrott. I den nationella ungdomsenkäten 2021 uppgav dock 18 procent av samtliga hbtqi-personer att någon hade försökt att påverka deras sexuella läggning, könsidentitet eller könsuttryck.¹⁰⁶

¹⁰⁴ Ovesen, Intimate Partner Violence and Help-Seeking in Lesbian and Queer Relationships: Challenging Recognition s. 157 och 186.

¹⁰⁵ Regeringsbeslut av den 30 juli 2021, diarienummer A2020/01669/MRB.

¹⁰⁶ MUCF, Unga hbtq-personers utsatthet för omvändelseförsök i Sverige.

Transpersoner kan befinna sig i ett ”slags rättsligt limbo” på så sätt att det juridiskt fastlagda könet inte överensstämmer med deras könsidentitet, och detta har visat sig vara ett effektivt verktyg för gärningspersonen att utöva sin makt. Denna grupp blir därtill ofta också utsatta för hatbrott och diskriminering.¹⁰⁷

Även ett utvisningshot mot en kvinna med ett tidsbegränsat uppehållstillstånd (så kallad uppskjuten invandringsprövning) kan verka på samma kontrollerande sätt om det utnyttjas.¹⁰⁸ Det kan också handla om språksvårigheter, okunskap om rättigheter och begränsat socialt nätverk.¹⁰⁹ Att en kvinna lever i Sverige som papperslös gör givetvis att hon befinner sig i en synnerligen utsatt situation som lätt kan utnyttjas.

Också gruppen *unga killar och tjejer* bör nämnas särskilt.¹¹⁰ En tonåring eller ung vuxen i en intim relation saknar ofta viktig kunskap om vad som är lämpligt beteende i en nära relation och därmed också om vad som utgör ett kränkande eller kontrollerande beteende. Därtill är unga personer i en pågående socialiseringsprocess och det finns en risk för att upplevt våld normaliseras, vilket riskerar att leda till ytterligare våld i framtida relationer.¹¹¹

Att undersöka hur våld i nära relationer tar sig uttryck i ungas relationer är en relativt ny forskningsfråga i Sverige.¹¹² Den forskning som genomförts visar dock att särskilt psykiskt våld är mycket utbrett bland unga. En studie visar till exempel att 40,2 procent av alla tjejer och killar som tillfrågats hade upplevt psykiskt våld ansikte till ansikte, och 17 procent av flickorna och 6 procent av pojkarna uppgav att det skett upprepat.¹¹³ I en annan studie uppgav 38 procent av tjejerna och 20 procent av killarna att de blivit utsatta för psykiskt våld och kontrollerande beteenden via digitala medier.

¹⁰⁷ Eriksson, Särskild sårbarhet i Heimer m.fl. (red.) i *Våldsutsatta kvinnor – samhällets ansvar* s. 102 med vidare hänvisningar.

¹⁰⁸ Nilsson och Lövkrona, *Våldets kön. Kulturella föreställningar, funktioner och konsekvenser* s. 54 med vidare hänvisningar. Se utlänningslagen 5 kap. 3 §, 3 g § och 16 §.

¹⁰⁹ Socialstyrelsen, *Våld i samkönade relationer* s. 22.

¹¹⁰ Det finns ingen officiell definition av ”unga vuxna”. I denna promemoria avses unga mellan 15 och 20 år, det vill säga främst unga under högstadiet- och gymnasietiden.

¹¹¹ Se Stiftelsen 1000 Möjligheter, *Ett år med ungarelationer.se – erfarenheter och kunskap om killars våld mot tjejer* vid not 13 med vidare hänvisningar.

¹¹² Korkmaz, *Youth Intimate Partner Violence in Sweden – Prevalence and Young People’s Experiences of Violence and Abuse in Romantic Relationships* s. 1, Brå-rapport 2021:15 *Våld i ungas parrelationer* s. 2, Stiftelsen 1000 Möjligheter, *Ett år med ungarelationer.se – erfarenheter och kunskap om killars våld mot tjejer* s. 12 f. och Överlien, *Våld mellan ungdomar i nära relationer. Digitala arenor och utövandet av kontroll* s. 80.

¹¹³ Korkmaz m.fl., *Youth Intimate Partner Violence: Barriers and Bridges during the Ending Process*.

Graden av utsatthet för våld i parrelationer är åtminstone lika hög eller högre bland unga homo- och bisexuella personer än bland heterosexuella.¹¹⁴

Brå har i en rapport om våld i ungas parrelationer angett att våld i denna grupp i alltför liten grad ses som en fråga för rättsväsendet. Mycket få unga polisanmäler våldshandlingar i nära relationer. Några poliser som intervjuats i studien framhöll att kunskapsbrister inom polisen leder till att systematiska våldshandlingar inte fångas upp på samma sätt som för vuxna bland annat för att deras relationer inte uppfattas falla in under närstående relationer i straffrättslig mening. Enligt Brå leder detta till att ärenden som gäller våld i ungas nära relationer ofta uppfattas som enstaka brott och att systematiken i utsattheten missas. Om ärendet går till åtal och leder till en fällande dom kommer därför enbart en liten del av det utövade våldet att träffa av straffansvaret. Flera aktörer påpekade att rättsväsendet sällan uppfattar hela bilden av det våld som utövas mellan unga. Genom intervjuerna hade också framkommit att fridskränkingsbrotten är svåra att tillämpa på systematiskt våld bland unga just på grund av det snäva närståendebegreppet. På detta sätt finns inte någon möjlighet att fånga upp det särskilt straffvärda med systematisk brottslighet mellan unga och det finns en risk för att den markering av allvaret som fridskränkingsbrotten är tänkta att ge inte kommer unga personer till del.¹¹⁵

Denna bild bekräftas i en rapport som är skriven utifrån unga killar och tjejers berättelser vid kontakt med den nationella stöd- och kunskapsplattformen för att motverka killars våld mot tjejer och våld i ungas parrelationer, ungarrelationer.se. Många unga (personer mellan 15 och 20 år) beskrev att det saknades ett språk för att beskriva det våld som förekommer i ungas relationer. Det fanns också stora kunskapsluckor hos de unga om vad som kan definieras som våld utöver grovt fysiskt våld. I rapporten framhålls också att det digitala våldet bör ses som en del av det psykiska våldet. Genom ett quiz på hemsidan som genomförts av fler än 28 500 unika användare framkom också att åtta procent blivit kallade för nedsättande och fula ord ofta, 15 procent någon gång ibland och åtta procent ibland. 29 procent uppgav att deras partner ofta ville veta var de är och med vem de är, 22 procent någon gång och tjugo procent

¹¹⁴ Brå-rapport 2021:15 s. 39 f. med vidare hänvisningar.

¹¹⁵ Brå-rapport 2021:15 s. 89 f. och 111.

ibland. 37 procent av de som kontaktat stödlinjen uppgav att de utsattas för psykiskt våld och tio procent digitalt våld. För fysiskt våld var siffran 29 procent och för sexuellt våld 24 procent. Även här var det psykiska våldet således vanligast.¹¹⁶

Som konstaterats många gånger är barn generellt sett mer utsatta och sårbara än vuxna människor. Det finns därför anledning att se särskilt allvarligt på att barn utsätts för fysiskt eller psykiskt våld. Det relativt nya brottet barnfridsbrott är ett tydligt exempel på att denna särskilda utsatthet har fått ett stort genomslag i den straffrättsliga lagstiftningen.

3.12 Slutligen några ord om samhällsutvecklingen

I inledningen till detta kapitel framhålls att vad som betecknas som våld, vilken betydelse olika typer av våld tillmäts i ett samhälle, vilket våld som upplevs som legitimt och vilket som är kriminaliserat, varierat över tiden. Som ett exempel kan nämnas att våld i nära relationer länge betraktades som något privat. Våldtäkt inom äktenskapet kriminaliserades 1965. Ett förbud mot barnaga infördes 1979 och misshandel i hemmet kom att falla under allmänt åtal först 1982. Det främsta syftet med den sistnämnda lagändringen uppgavs vara att tydliggöra att misshandel inom familjen är ett brott som är minst lika straffvärt som andra former av misshandel. Samtidigt framhölls i direktiven till utredningen att lindriga misshandelsbrott kanske även framöver skulle falla utanför allmänt åtal.¹¹⁷

Numera är det en självklarhet att våld inom familjen är minst lika straffvärt som annat våld. Att det sedan våld i nära relationer kom att bli en fråga som på allvar diskuterades i politiken under 1970-talet har skett en genomgripande förändring av samhällets syn på vad som utgör våld kan knappast ifrågasättas.¹¹⁸ Samtidigt utgår

¹¹⁶ Stiftelsen 1000 Möjligheter, Ett år med ungarelationer.se – erfarenheter och kunskap om killars våld mot tjejer s. 18 ff.

¹¹⁷ Ds Ju 1981:8 (delbetänkande av sexualbrottskommittén) och prop. 1981/82:43 s. 7 och 11.

¹¹⁸ Se om detta Brå-rapport 2014:8 s. 46 samt om ändrade värderingar med en ändrad syn på den personliga integritetens betydelse, Träskman, Ett besvärligt kapitel, i festskrift till Lena Holmqvist, von Hofers, Brott och straff i Sverige – Historisk kriminalstatistik 1750–2010 s. 45 f. och Aspelin, Kriminaliseringens gränser – Visionära funderingar, i festskrift till Nils Jareborg. Även regeringen framhåller att ”Det inte en gång för alla är givet vad som skall vara brottsligt. Straffansvar stadgas för olika gärningar från en tid till en annan, beroende på vilka övriga regler och värderingar som råder i samhället.”, se prop. 1994/95:23 s. 53. Liknande i SOU 2013:38 s. 479 och SOU 1953:14 s. 99.

lagstiftningen i viss mån även i dag från manliga normer och det är manliga perspektiv som upprätthålls i lagstiftningen.¹¹⁹ Fortfarande är till exempel normen för misshandel i straffrätten i hög grad manlig. Den utgår från att offer och gärningsperson är obekanta och likvärdiga i styrka och att våldet är en unik och enstaka händelse mellan dessa två individer. Det är en förståelse av våld som bättre stämmer överens med mäns erfarenheter av våld i det offentliga rummet än med kvinnors erfarenhet av våld i nära relationer.¹²⁰

Så snart ett försök att lyfta fram andra värden sker präglas debatten inte sällan mycket snabbt av ord som rättsosäkerhet.¹²¹ Ett exempel på detta är att psykiskt våld inte anses höra hemma i det straffrättsliga systemet. Mot detta måste dock ställas att synen på våld har förändrats, och om denna förändring inte avspeglas i det straffrättsliga systemet finns det en risk för att sådant våld som bör omfattas av straffrättsligt ansvar inte gör det. De rättsliga normerna bör konkretisera sådana värden som växt fram i en mellanmännisklig tillvaro.¹²² Därtill kan ifrågasättas om Sverige har ett så starkt straffrättsligt skydd mot psykiskt våld som de internationella dokumenten kräver. Det finns också en risk för att de individer som utsätts för sådant våld som inte utgör en del av den förhärskande straffrättsliga diskursen inte vågar söka hjälp.

Ett exempel som visar hur den samhälleliga utvecklingen och förnyad kunskap lett till lagändringar är 2010 års straffmättningsreform. Här erkänner regeringen våldets psykiska konsekvenser. Syftet var att åstadkomma höjningar av straffen för de allvarliga våldsbrotten generellt och även relativt i förhållande till andra brott. I propositionen framhålls följande.

Det finns numera en större medvetenhet om att allvarliga våldsbrott innebär att offret inte bara drabbas av fysiskt våld och fysiska skador utan också utsätts för psykiska påfrestningar. Det gäller inte minst när våldet riktas mot vuxna som är närstående till förövaren eller drabbar

¹¹⁹ Svensson, Eva-Maria, *Genus och rätt – en problematisering av föreställningen om rätten* s. 15 ff.

¹²⁰ Burman, *Kön, makt och diskurser i straffrätten* s. 391.

¹²¹ Se på detta tema och den kritik som riktats mot Kvinnovåldskommissionens förslag till 4 kap. 4 a § Lernestedt, *Dit och tillbaka igen. Om individ och struktur i straffrätten* s. 148: ”Det är svårt att tro något annat än att kritikens intensitet i någon utsträckning har berott på de ideologiska överväganden (inklusive sådana relaterade till kön) som ligger bakom förslaget.”

¹²² A.a. s. 237.

barn. Även anhöriga till brottsoffret kan påverkas genom att de känner oro för offret eller upplever otrygghet för egen del.¹²³

3.13 Slutsatser

Någon gemensam definition av psykiskt våld som accepteras och tillämpas över hela linjen existerar inte. Begreppet har inte ett enhetligt innehåll. Detta för bland annat med sig att det är svårt att jämföra statistik från olika källor och att få en bild av hur utbrett det psykiska våldet är. Att många är drabbade och att mörkertalet är stort står dock klart, liksom att psykiskt våld är ett begrepp som är tydligt etablerat och har ett stort antal gemensamma nämnare oaktat i vilket sammanhang det förekommer. Kännetecknande för det psykiska våldet är bland annat, eller kanske främst, att det ger uttryck för ett avsiktligt kontrollerande och nedbrytande beteende som leder till begränsningar i vardagen rörande till exempel klädval, umgänge, livsval, utbildning och äktenskap samt skilsmässa.¹²⁴ Gemensamt för flera definitioner och teorier är också beskrivningarna av våldet som något ständigt närvarande. Det är fråga om ett beteende över tid snarare än isolerade händelser. Det psykiska våldet är också det som kommer först. Kärnan i psykiskt våld är ett mönster av utsatthet. Det bör undersökas om de gärningar som i forskningen beskrivs som karaktäristiska för mäns våld mot kvinnor i nära relationer, nämligen just den psykiska dimensionen av att leva i en kontrollerande och våldsamt relation, är straffbara i tillräcklig omfattning.

I förarbetena till den danska bestämmelsen om psykiskt våld konstateras kort att psykiskt våld är ett ”inarbetat begrepp på det sociala området”, även om det inte finns någon enhetlig definition (se kapitel sex). Det framhålls också att begreppet brukar användas för att beskriva ett upprepat eller kontinuerligt mönster av handling eller försummelse (eller båda delar) som har till syfte att kontrollera eller dominera den utsatte så att han eller hon underordnar sig eller bryts ned. Detta ligger nära den förståelse som spelade en avgörande betydelse för införandet av fridskränkingsbrotten och är ett

¹²³ Prop. 2009/10:147 s. 9 f.

¹²⁴ Dessa drag har mycket gemensamt med så kallat hedersrelaterat våld – mekanismerna är i stor utsträckning desamma. Se t.ex. SOU 2018:69 s. 70 f., där det också påpekas att ”Hedersrelaterat våld tar sig en rad uttryck, från mer subtila inskränkningar i de utsattas levnadsvillkor till det brottsliga.”

uttryck för våldets karaktär av kontinuum. Psykiskt våld beskrivs som svårt att skilja från till exempel hot om våld, liksom gränser mellan olika typer av våld, som sexuellt våld och fysiskt våld. Genom att se våldet som ett kontinuum fokuseras i stället på hur en serie våldshändelser och olika former av våld påverkar den utsatta. Det är fråga om nyansskillnader snarare än artskillnader och det finns inga tydliga skillnader mellan olika typer av våld. Nya former av våld, som digitalt våld, bör därför inte heller ses som en ny form av våld. Digitala medier bör i stället förstås som en plattform som möjliggör och identifierar våldsanvändandet. Flera av de typer av våld som beskrivits i detta kapitel bör ses som subkategorier till det psykiska våldet.¹²⁵

En intressant parallell kan här dras till de försök som gjorts att beskriva vad som avses med *personlig integritet*. En gemensam nämnare i den diskussionen har varit att uppfatta integriteten som en "sfär" som i olika skikt omsluter den enskilde. Ett citat från Integritetsskyddskommittén kan tjäna som exempel.

De yttre skikten rör den enskildes integritet i rent fysisk mening liksom den rumsliga, materiella och kroppsliga integriteten. Dessa yttre skikt inkluderar en mångfald vitt skilda företeelser som onekligen i viss mening är integritetskränkande – fängelsestraff, expropriation, tvång att använda bilbälte etc. – men som i varje fall i den allmänna debatten inte främst brukar förknippas med problemområdet personlig integritet. De innersta skikten, sfärens kärnområden, är däremot intimt förbundna med individen och oupplösligt sammanflätade med dennes personlighet.¹²⁶

Angrepp på de innersta skikten, "sfärens kärnområden", är väl om något kärnan i det psykiska våldet. Det ger också en ledtråd till varför det psykiska våldet är så svårt att ringa in – spåren syns inte i det yttre utan ger avtryck i personligheten.

I nästa kapitel ges en bild över hur utbrett det psykiska våldet är.

¹²⁵ Överlien, Våld mellan ungdomar i nära relationer. Digitala medier och utövande av kontroll s. 82 f.

¹²⁶ SOU 2007:22 s. 65.

4 Den statistiska bilden

4.1 Probleminventering

I direktiven till denna promemoria framhålls att det är *betydligt vanligare* att bli utsatt för psykiskt våld än fysiskt våld i en nära relation. Det är således en premis att psykiskt våld är vanligare än fysiskt våld och att det finns brister i det straffrättsliga systemet i detta avseende. Då en viss överblick över problematiken är nödvändig för att kunna komma med ett välgrundat beslutsförslag redovisas i detta kapitel ett urval av statistik för att ge en uppfattning om det psykiska våldets omfattning.

4.2 Brå:s rapport 2014:8 – Brott i nära relationer

Våren 2012 fick Brå i uppdrag av regeringen att genomföra en nationell kartläggning av brott i nära relationer.¹ Syftet var att få bättre kunskap om utbredningen av dessa brott i Sverige, liksom om karaktären på utsattheten och om de utsatta personerna. Kartläggningen gjordes inom ramen för Nationella trygghetsundersökningen (NTU); en undersökning om människors trygghet och utsatthet för brott, som Brå genomför årligen i form av telefonintervjuer.

I kartläggningen ansågs en nära relation vara att man har, eller har haft, ett partnerförhållande med en flickvän, pojkvän, hustru eller make, oavsett om man varit sammanboende eller inte. De brott som kartlades i undersökningen var systematiska kränkningar och förödmjukelser, försök att inskränka friheten, hot, trakasserier, misshandel, grov misshandel och sexualbrott. I de delar där fysiskt våld skilts från psykiskt våld ingick misshandel samt sexualbrotten i

¹ Brå-rapport 2014:8, Brott i nära relationer. En nationell kartläggning.

kategorin fysiskt våld och de andra brottstyperna i kategorin psykiskt våld.

I undersökningen uppgav totalt 6,8 procent av befolkningen att de utsatts för brott i en nära relation 2012. Andelen kvinnor som utsatts för brott i en nära relation under 2012 var i princip jämnstor med andelen utsatta män (7,0 procent av kvinnorna och 6,7 procent av männen). Även när fysiskt våld och psykiskt våld studerades separat var utsattheten jämnt fördelad mellan könen; 6,8 procent av kvinnorna och 6,2 procent av männen hade utsatts för psykiskt våld, medan 2,2 procent av kvinnorna och 2,0 procent av männen hade utsatts för fysiskt våld.

De två vanligaste brottstyperna var systematiska kränkningar och försök att inskränka friheten. En del hade blivit utsatta för både fysiskt och psykiskt våld inom relationen. Av dem som utsatts för fysiskt våld under 2012 hade närmare 85 procent även utsatts för psykiskt våld, medan knappt 28 procent av dem som utsatts för psykiskt våld även blivit utsatta för fysiskt våld. Kartläggningen visade också att 3,8 procent av kvinnorna och 2,5 procent av männen i Sverige hade blivit utsatta för återkommande psykiskt våld under 2012.

I undersökningen framkom att det var vanligare att ha blivit utsatt för psykiskt våld än fysiskt våld. Nästan 24 procent av kvinnorna och 15 procent av männen uppgav att de hade blivit utsatta för psykiskt våld någon gång i sitt liv, medan motsvarande siffror för fysiskt våld uppgick till 15 procent för kvinnor och 8,1 procent för män.

Endast 3,9 procent uppgav att de polisanmält någon eller några av händelserna. Det främsta skälet till detta ansågs vara ”att man ansåg att det var en småsak”, följt av att man rett ut händelsen på egen hand.² I rapporten framhålls också att mörkertalet troligen är stort.

Genom resultaten kom Brå till slutsatsen att minst 150 000 barn bor i hushåll där det förekommer våld.

Således finns utifrån denna undersökning fog för uppdragets utgångspunkt, nämligen att det är ”betydligt vanligare att utsättas för psykiskt våld än fysiskt våld.” 24 procent av kvinnorna och 15

² Det finns en mängd internationell forskning på detta tema, det vill säga när man väljer att anmäla och söka stöd från de samhälleliga institutionerna. Mycket kort visar forskningen att det i mångt och mycket “depends on being seen as an intelligible victim and relies on a sense of belonging: to be seen and perceived as a victim worthy of protection within the given context”, se t.ex. Nicole Ovesen, a.a.

procent av männen uppgav att de hade blivit utsatta för systematiska kränkningar, förödmjukelser, försök att inskränka friheten och hot (psykiskt våld) någon gång i sitt liv, medan motsvarande siffra för misshandel, grov misshandel, sexualbrott och grova sexualbrott (fysiskt våld) var 15 procent för kvinnor och 8,1 procent för män. Liknande slutsatser finns också i de undersökningar från bland annat Danmark och EU som redovisas senare i detta kapitel.³

4.3 Våld och hälsa – En befolkningsundersökning om kvinnors och mäns våldsutsatthet samt kopplingen till hälsa

Nationellt centrum för kvinnofrid (NCK) genomförde en befolkningsundersökning om kvinnors och mäns våldsutsatthet samt kopplingen till hälsa 2014.⁴ I studien ställdes frågor om utsatthet för olika typer av våld – sexuellt, fysiskt och psykiskt⁵. Studien visade bland annat att 14 procent av kvinnorna och fem procent av männen någon gång efter 18 års ålder hade blivit utsatta för fysiskt våld eller hot om fysiskt våld i en pågående eller avslutad parrelation. Tjugo procent av kvinnorna och åtta procent av männen uppgav därtill att de utsatts för upprepat och systematiskt psykiskt våld av en aktuell eller tidigare partner. Betydligt färre, men dock fem procent av kvinnorna och tre procent av männen, uppgav att de någon period i sitt vuxna liv levt med utsatthet för upprepat och

³ Även i Rúna í Baianstovu m.fl., *Heder och sambälle – Det bedersrelaterade våldets och förtryckets uttryck och sambällets utmaningar* av är slutsatsen att fysiskt våld är vanligt förekommande men att psykiskt våld i form av begränsningar, ryktesspridning, kontroll, hot och trakasserier är vanligast. Många deltagare i studien beskrev sådant som en självklar, förgivettagen del av vardagslivet inom hederskontexten. Det psykiska våldet har ofta ekonomiska och materiella former, såsom att den utsatta berövas rätten att arbeta, ha ett bankkonto, använda mobiltelefon eller att själv välja sina kläder, se s. 24 f.

⁴ NCK-rapport 2014:1, Våld och hälsa. En befolkningsundersökning av kvinnors och mäns våldsutsatthet samt kopplingen till hälsa.

⁵ I enkäten ställdes följande fråga: Har det efter att du fyllde 18 år hänt att någon person (partner, anhörig, bekant, chef, arbetskamrat, klient/patient, okänd etc.) har gjort något av följande mot dig? A. Att din partner (eller tidigare partner) systematiskt och vid upprepade tillfällen nedvärderat, förolämpat, förnedrat eller på annat sätt kränkt eller förtryckt dig med ord; B. Att din partner (eller tidigare partner) systematiskt och vid upprepade tillfällen dominerat och bestämt över dig, vem du får träffa, hur mycket pengar du får ha, när du får gå ut, vilka kläder du ska ha etc.; C. Att din partner (eller tidigare partner) systematiskt och vid upprepade tillfällen hotat att skada sig själv eller barnen, att ta barnen och gå ifrån dig, att ha sönder dina värdefulla saker, att berätta för andra om sådant du vill hålla hemligt etc; D. Att du blivit systematiskt och vid upprepade tillfällen mobbad, kränkt eller trakasserad av släktingar, på ditt arbete, i skolan, i ditt bostadsområde eller dylikt.

systematiskt psykiskt våld som kommit från annat håll, det vill säga från släktingar, grannar, arbetskamrater eller andra. Sammantaget innebär det att 22 procent av kvinnorna och nio procent av männen hade utsatts för systematiskt och upprepat psykiskt våld, vilket omräknat till befolkningsnivå motsvarade cirka 735 000 kvinnor och 307 000 män i åldern 18–74 år.⁶

Slutligen kan nämnas att studien också visade att cirka sju procent av kvinnorna och en procent av männen blivit utsatta för sexuellt våld av en aktuell eller tidigare partner någon gång efter 18 års ålder.

4.4 Våld mot kvinnor: en undersökning i EU

FRA – Europeiska unionens byrå för grundläggande rättigheter – gjorde under 2012 en undersökning om våld mot kvinnor genom att intervjua 42 000 kvinnor i EU:s 28 medlemsländer. I undersökningen tillfrågades kvinnor om sina erfarenheter av fysiskt, sexuellt och psykiskt våld, däribland våld i nära relationer (våld i hemmet). Undersökningen visade att en av tre kvinnor (32 procent) hade utsatts för någon form av psykiskt våld från en nuvarande eller tidigare partner. Det handlade om att de hade förminskats eller förnedrats offentligt eller privat, blivit hotade med fysiskt våld samt om att de blivit förbjudna att lämna huset, fått sina bilnycklar tagna ifrån sig eller blivit inlåsta.

43 procent uppgav att de *upplevt* någon form av psykiskt våld i en nära relation, vilket beskrevs som psykiskt förtryckande beteende och andra former av psykiskt våld som kontrollerande beteende (till exempel att försöka hindra kvinnan från att träffa vänner eller besöka släktingar), ekonomiskt förtryck (som att förbjuda kvinnan att arbeta utanför hemmet) och utpressning.

Undersökningen visade också att psykiskt våld ofta var kopplat till fysiskt och sexuellt våld i nära relationer. Enligt FRA framträder en bild av omfattande övergrepp som påverkar många kvinnors liv, men som systematiskt underrapporteras.⁷

⁶ I den allra första omfångsundersökningen gällande mäns våld mot kvinnor som genomfördes i Sverige, Slagen dam, var resultatet att nästan varannan kvinna utsatts för våld av en man.

⁷ European Union Agency for Fundamental Rights, Våld mot kvinnor: en undersökning omfattande hela EU.

4.5 Statistik från Danmark

I rapporten *Psykisk partnervold – en kvalitativ kartläggning*, som är den första nationella undersökningen i Danmark som belyser just psykiskt våld, framkom att nästan tre gånger så många upplevde att de utsatts för psykiskt våld i jämförelse med fysiskt våld under en ettårsperiod. Även i relationer var det tydligt att psykiskt våld var mer utbrett – inom en ettårsperiod uppgav 3,9 procent av kvinnorna och 1,2 procent av männen att de upplevt sig utsatta för psykiskt partnervåld.⁸

I ytterligare en undersökning från Danmark som gäller utsatthet för våld och annan kriminalitet under åren 2005–2020 framkom bland annat att 6,8 procent av deltagarna under de senaste fem åren blivit utsatta för psykiskt våld.⁹ 2,5 procent uppgav att de utsatts det senaste året.

Från dessa resultat har uppskattats att omkring 108 000 personer är utsatta för psykiskt våld årligen i Danmark. Endast sex procent av de utsatta har uppgett att de anmält händelserna till polisen.

1,3 procent uppgav att de varit utsatta för (fysiskt) våld det senaste året. Siffran har under år 2005–2020 varierat mellan 1,3 procent och 2,0 procent.¹⁰

4.6 Våld mot barn 2016

Stiftelsen Allmänna Barnhuset genomförde 2016 till 2017 dels en elevstudie om förekomsten av fysisk bestraffning, försummelse och annan kränkande behandling av barn i Sverige, dels en föräldrastudie. I elevstudien deltog drygt 4 700 elever från årskurs nio i grundskolan och årskurs två i gymnasiet. Studien är en uppföljning av undersökningar som genomförts 2000, 2006 och 2011. I den senaste studien uppgav 16 procent av de tillfrågade barnen att de blivit utsatta för psykiskt våld av en vuxen. 24 procent uppgav att de någon

⁸ VIVE – Viden til Velfærd, Det Nationale Forsknings- og Analysecenter for Velfærd och Ottosen och Vernstrøm Østergaard, *Psykisk partnervold – en kvantitativ kortlægning*.

⁹ Frågan som ställdes var: "Har du inden for de seneste 5 år været udsat for psykisk vold? Det vil sige, at en person nært knyttet til din husstand gentagne gange over en periode har udsat dig for groft nedværdigende, forulempende eller krænkende adfærd med henblik på at styre dig."

¹⁰ Justitsministeriets Forskningskontor, Rigspolitiet, Københavns Universitet och Det Kriminalpræventive Råd, *Udsathed for vold og andra former for kriminalitet. Offersøgelserne 2005–2020*. Hovedtal.

gång utsatts för fysiskt våld av en förälder. Sex procent uppgav att de hade blivit försummade. Med fysisk försummelse avsågs att inte få tillräckligt med mat, vara tvungen att gå med smutsiga kläder eller att föräldrarna är alltför påverkade av alkohol eller narkotika för att ta hand om barnet. Känslomässig (emotionell) försummelse kan vara att barnet inte känner sig älskat eller att familjen inte ger sådant stöd som behövs. 14 procent hade bevittnat våld mellan föräldrar. 8,4 procent hade utsatts för tre eller fler former av misshandel. Endast fem procent av de som utsatts för fysiskt eller psykiskt våld hade anmält brottet till polisen.¹¹

De vanligaste formerna av psykisk misshandel var hot om fysiskt våld (7,7 procent) och systematiska förolämpningar (15,4 procent enstaka gång, 6,1 procent många gånger). Som psykisk misshandel i studien räknades att bli inlåst i till exempel en källare eller garderob, att bli utelåst från hemmet samt att vid flertalet gånger ha blivit behandlad som om man inte finns. Utredningens resultat visade också att barnen ofta var utsatta för flera typer av våld och att psykisk misshandel och försummelse rapporterades av mer än dubbelt så många elever med funktionsnedsättning än elever utan funktionsnedsättning eller kronisk sjukdom. Även elever som identifierade sig varken som pojke eller flicka var en särskilt utsatt grupp.¹²

I samma studie anges att europeiska undersökningar om våld mot barn visat att fyra till nio procent utsätts för svår psykisk misshandel, att vart tredje barn utsätts för svåra kränkningar samt att tre till fem procent utsätts för allvarlig vanvård.¹³

Slutligen kan nämnas att det i studien framhålls att tidigare studier har visat att psykisk misshandel av barn har lika förödande konsekvenser som fysiskt och sexuellt våld. Även försummelse kan innebära allvarliga konsekvenser, men trots detta har psykiskt våld och försummelse fått mycket liten plats i forskningen i jämförelse med fysiska och sexuella övergrepp.¹⁴

I föräldrastudiens enkät (som besvarades av drygt 1 000 föräldrar) rapporterade två procent av föräldrarna att de använt fysiskt våld mot barnet det senaste året. Motsvarande siffra för psykiskt våld var 12 procent och våldet bestod i att ha kallat barnet

¹¹ Jernbro och Jansson, Våld mot barn 2016 – En nationell kartläggning s. 25, 28 f. och 34

¹² A.a. s. 28 f., 37 och 42.

¹³ A.a. s. 8.

¹⁴ A.a. s. 53.

för dum, elak eller liknande (16,8 procent, 1–2 gånger), flera gånger ha förolämpat barnet (9 procent, 1–2 gånger), hotat med fysiskt våld (1,1 procent, 1–2 gånger) eller kastat eller slagit sönder något framför barnet (9,1 procent, 1–2 gånger). Det var betydligt vanligare att psykiskt våld användes mot barn med neuropsykiatriska funktionsnedsättningar som Aspergers syndrom eller ADHD; här uppgick siffran till 25 procent. Endast 0,4 procent av föräldrarna svarade att det var okej att hota med att slå ett barn. UtövanDET av psykiskt våld hade inget samband med föräldrarnas kön, utbildningsnivå, födelseland, ekonomi, civilstånd eller barnets kön.¹⁵

4.7 Sammanfattning

Den redovisade statistiken ger stöd för antagandet att det är vanligare att i vart fall uppleva sig utsatt för psykiskt våld än för fysiskt våld, vilket innebär att det finns goda skäl att se över det straffrättsliga skyddet för sådant våld som inte ger synbara effekter.

Statistiken visar också att anmälningfrekvensen är väldigt låg och att mörkertalet därför är mycket stort.

I nästa kapitel ges en översikt över hur lagstiftaren tidigare har resonerat gällande frågan om straffansvar för psykiskt våld och vissa närliggande frågor.

¹⁵ Jernbro m.fl, Den bästa och svåraste uppgiften i världen. Barnuppfostran och konflikthantering bland föräldrar i Sverige 2017. Stiftelsen Allmänna Barnhuset s. 18, 28 och 30.

5 Tidigare överväganden om straffansvar för psykiskt våld

5.1 Inledning

Frågan huruvida det straffrättsliga ansvaret för *psykiskt våld* bör stärkas har behandlats i ett relativt stort antal straffrättsliga lagstiftningsprojekt under åren. Däremot har det inte skrivits så mycket om psykiskt våld i den straffrättsliga doktrinen, möjligen för att någon kriminalisering inte kommit till stånd.¹ Det finns därför goda skäl att göra några nedslag dels i de lagstiftningsprojekt där frågan tidigare har behandlats, dels i den samhällsvetenskapliga forskningen om psykiskt våld. Ett sådant angreppssätt bör leda till en djupare förståelse av psykiskt våld. Nedan tecknas därför huvuddragen i det tidigare lagstiftningsarbetet, medan forskningen har redovisats i kapitel tre.

5.2 Prop. 1987/88:14 Om ändring i brottsbalken (grov misshandel och grov stöld)

I proposition 1987/88:14 betonade regeringen våldets psykiska dimensioner. Genom att byta ut rekvisitet *synnerligen* mot *särskild* i kvalifikationsgrunden ”gärningsmannen visat särskild hänsynslöshet eller råhet” i 3 kap. 6 § brottsbalken avseende grov misshandel skulle domstolarna ges ett större utrymme att bedöma fler misshandelsfall som grova.²

Enligt regeringen framstår misshandel mot den som fysiskt sett är väsentligt svagare, som ett litet barn eller en äldre person, ofta som

¹ Som Asp m.fl. konstaterat är straffrättsdogmatikens huvuduppgift att konstruera straffsystemet och tjäna som en brygga mellan lagstiftning och rättstillämpning. Dogmatiken har därför inte sällan en stor betydelse för rättsutvecklingen, se Kriminalrättens grunder s. 19.

² Förslagen hade utarbetats i Ds Ju 1986:11.

verkligt kvalificerad, även om våldet inte varit livsfarligt eller skadorna så grova att misshandeln enbart på grund av detta kan rubriceras som grov. Vid kvinnomisshandel, som i regel också avser en fysiskt svagare person, består våldet ofta av örfilar, knytnävsslag och sparkar och inte sällan är våldet förenat med hot. De synliga skadorna är ofta begränsade. Om en sådan misshandel pågår under längre tid eller om den utgör ett led i upprepade och allvarliga övergrepp är den ett utslag av särskild brutalitet. Enligt regeringen ligger det försvårande momentet vid denna typ av misshandel främst i den påtagliga integritetskränkningen, liksom i det förhållande att våldet ofta är psykiskt nedbrytande till sin karaktär.³ Då detta synsätt på våld inte avspeglades tillräckligt tydligt i praxis var en förändring av det kvalificerande rekvisitetet nödvändig.

5.3 Proposition 1992/93:141 Om ändring i brottsbalken m.m.

Vid riksmötet 1990/91 hade Justitieutskottet att ta ställning till ett motionsyrkande om översyn av den straffrättsliga regleringen av psykiskt våld. I betänkandet *Vissa straffrättsliga frågor m.m.* behandlade Justitieutskottet därför vissa frågor om psykiskt våld.⁴ Utskottet konstaterade att det saknas refererad rättspraxis från hovrätterna och Högsta domstolen gällande psykiskt våld. Därefter framhöll utskottet att psykiskt våld i form av mobbning är vanligt förekommande och många gånger kan skada mer än fysiskt våld. Sett i ljuset av detta ansåg utskottet att det var nödvändigt med en översyn av den straffrättsliga regleringen av psykiskt våld, vilket resulterade i ett tillkännagivande. Regeringen behandlade därefter tillkännagivandet genom proposition 1992/93:141.

Förutom att straffskalan för ett antal brott justerades i skärpande riktning, var alltså en av frågorna som behandlades i propositionen möjligheten att genom tydligare straffrättslig reglering öka skyddet för människor som utsätts för psykiskt våld. Den form av övergrepp som här stod i fokus var det som i dagligt tal kallas för mobbning. Regeringen framhöll att mobbning är den vanligaste formen av övergrepp som kan betecknas som psykiskt våld. Med mobbning

³ Prop. 1987/88:14 s. 5 f.

⁴ Bet. 1990/91:JuU3 och skr. 1990/91:15.

avsågs negativa handlingar som förekommer med viss regelbundenhet och under en inte alltför kort tid. Med negativ handling avsågs att en person tillfogar eller försöker tillfoga en annan person skada eller obehag.⁵

Regeringen konstaterade vidare att psykiskt våld var ett allvarligt samhällsproblem och att det vid översynen av straffskalorna för misshandel, olaga hot, ofredande och sexuellt ofredande fanns skäl att även beakta *sådana beteenden som främst tar sikte på att bryta ned en annan*. Samtidigt framhölls att problemet med psykiskt våld måste angripas på bred front, genom till exempel utbildning och information. Andra straffrättsliga åtgärder utöver de som föreslogs (ändring av straffskalor), framstod därför inte som ändamålsenliga.⁶

Straffskalan för misshandel, ringa brott, utökades från endast böter till fängelse i högst sex månader. Ett argument för höjningen var att psykisk påverkan kan falla under misshandelsbegreppet och att ett upprepat psykiskt våld kan leda till så svåra följder att en sträng reaktion förefaller naturlig.⁷

Regeringen konstaterade också att det var osäkert hur omfattande problemet med psykiskt våld var, liksom att inte heller forskningen hade kunnat ge några klara besked i den frågan. Slutsatsen blev därför att kriminaliseringen som den var utformad väl torde räcka till för att fånga in de straffvärda fallen av psykiskt våld.⁸

Avslutningsvis kan nämnas att Justitieutskottet 2000 anslöt sig till dessa uttalanden om psykiskt våld. Utskottet ansåg att det inte framkommit något som gav anledning till en annan bedömning än den som gjorts i proposition 1992/93:141. Att söka straffbelägga psykiskt våld i större utsträckning än vad som då gällde skulle enligt utskottets bedömning medföra påtagliga svårigheter i fråga om att avgränsa det straffbara området.⁹

⁵ Prop. 1992/93:141 s. 28 f.

⁶ Regeringen framhåller också att detta har varit den allena rådande åsikten även vid en hearing som anordnats i justitiedepartementet med anledning av de förslag som diskuterats i utredningen.

⁷ A.st.

⁸ A. prop. s. 57 f. Justitieutskottet hade inget att anföra beträffande propositionen i denna del, se bet. 1992/93:JuU16. Se liknande resonemang om straffansvar för psykiskt våld i t.ex. bet. 2019/20:JuU26, rskr. 2019/20:258, bet. 2020/21:JuU24 och rskr. 2020/21:344.

⁹ Se bet. 1999/2000:JuU7 s. 13 och bet. 2000/01:JuU14 s. 21 f.

5.4 SOU 1995:60 Kvinnofrid och prop. 1997/98:55 Kvinnofrid

Förslaget i korthet

Kvinnovåldskommissionen utsågs för att utifrån ett kvinnoperspektiv göra en översyn av frågor rörande våld mot kvinnor och föreslå åtgärder för att motverka sådant våld.¹⁰ Enligt kommissionen är våld mot kvinnor i nära relationer ofta ett led i en lång rad av likadana eller olika slags brott, såsom misshandel, olaga hot och sexualbrott. Övergreppen leder till att kvinnans livsutrymme krymper och från att ha varit en kärleksfull relation blir relationen alltmer destruktiv. Mannen börjar inte sällan att kontrollera kvinnan, förbjuder henne från att umgås med andra och blir svartsjuk. Kvinnan isoleras mer och mer samt bryts ned men mannen fortsätter att kritisera henne. Det är ofta då, när kvinnans självkänsla är ordentligt skadad, som det första slaget kommer. Detta kan beskrivas med den så kallade *normaliseringsprocessen*, vilken är en följd av upprepat våld, isolering samt växling mellan våld och värme. Processen får till följd att kvinnans gränser för vad som är acceptabelt – det normala – flyttas. Kvinnan lever under stor psykisk press och det försämrar hennes möjligheter att beskriva vad hon varit med om. Hon har svårt att hålla isär de olika tillfällena. Våldet kan ha varit begränsat under perioder, men även det latent våldet och de outtalade hoten bör ses som en del i övergreppet mot kvinnan.¹¹ Då den rådande straffrätten fokuserade på enskilda gärningar som var preciserade i tid och rum utan att ta hänsyn till den pågående processen menade kommissionen att det finns en uppenbar risk för att helhetsperspektivet förlorades. Kommissionen konkluderade.

En kvinna som under lång tid har fått utstå övergrepp från en närstående har blivit offer för inte bara gärningar som är kriminaliserade enligt nu gällande bestämmelser. Ofta har kvinnan även blivit utsatt för

¹⁰ Dir. 1993:88.

¹¹ Kvinnofridsbrottet bygger på feministisk våldskunskap och särskilt på sociologen Eva Lundgrens teori om våldets normaliseringsprocess. Denna teori är en analytisk modell för hur kvinnor och män förändras av att leva i en relation där mannen utsätter kvinnan för våld – hur (om)tolkningen av våldet förändras över tid när kvinnan successivt bryts ned och mannens våldsanvändning uppfattas som mer och mer normal av båda parter. I analysens fokus står vad som händer mellan våldshandlingarna och hur den våldsamma relationen skapas och upprätthålls. Genom att se sammanhanget mellan upprepade våldshandlingar synliggörs våldets kontext och vad det får för betydelse i kvinnans hela liv.

beteenden som för närvarande inte upptas i något straffbud. Mannen kanske förbjuder kvinnan att träffa släktingar och vänner eller att gå ut. Diffusa hot av olika slag från mannens sida kan i dag vara omöjliga att lagföra. Vidare kanske mannen gömmer undan gemensamma tillhörigheter, såsom telefon eller nycklar, och utför andra handlingar som i sig men framför allt i belysning av en situation präglad av våld – och såväl uttalade som outtalade hot närmast kan beskrivas som psykisk terror.

Kommissionen föreslog att en ny straffbestämmelse, *kvinnofridsbrott*, skulle införas i brottsbalken. Straffansvaret skulle omfatta dels redan kriminaliserade gärningar som olaga hot samt misshandel, dels vissa beteenden som inte var kriminaliserade, men som på ett effektivt sätt bidragit till att skapa en situation av psykisk terror. Som exempel nämns diffusa hot, såväl uttalade som outtalade av olika slag, påtryckningar och annan negativ psykisk påverkan. Det som skulle kriminaliseras var användandet av våld eller hot om våld, men också att utsätta offret för annan *fysisk eller psykisk påverkan*. Gemensamt för de straffbara förfarandena skulle vara att de varit ägnade att varaktigt kränka kvinnans/offrets integritet och skada hennes självkänsla.

Gällande *psykiskt våld* framhöll kommissionen att det kan få svåra och långvariga följder. Det psykiska våldet består enligt kommissionens mening av ett antal förfaranden som utgör övergrepp av olika slag utan att fysiskt våld har kommit till användning eller någon fysisk skada har tillfogats offret. Kommissionen hänvisade till de uttalanden som regeringen gjort i proposition 1992/93:141 och som redovisats ovan samt menade att även beteenden som inte omfattades av någon kriminalisering borde utgöra straffbara handlingar enligt det nya lagrummet. Förutom de beteenden som nämns i citatet ovan kunde det vara vissa kontrollerande beteenden eller handlingar som innebär att gärningsmannen på ett grovt sätt talar nedsättande till offret.

Kommissionens förslag till bestämmelse har följande lydelse.

En man som mot en närstående eller tidigare närstående kvinna använder våld eller hot om våld eller utsätter henne för annan fysisk eller psykisk påverkan, ägnad att varaktigt kränka kvinnans integritet och skada hennes självkänsla, döms för *kvinnofridsbrott* till fängelse i lägst ett och högst sex år.

Om en man handlar som anges i första stycket mot en annan man, eller om en kvinna handlar så mot en annan kvinna eller mot en man, döms för *fridsbrott* till straff som där anges.

Paragrafen delades in i två stycken för att förtydliga att ”gärningsmannen i det helt dominerande antalet fall kommer att vara en man.” Första stycket skulle innehålla kvinnofridsbrottet för att det tydligt skulle framgå att detta var huvudbrottet. Kommissionen föreslog vidare att brottet skulle vara perdurerande eftersom det ansågs vara just en del av en lång process och avsikten var att möjliggöra att denna process beaktades i straffrätten. Syftet med kriminaliseringen beskrevs således som ett tydliggörande av att den straffbara gärningen utgörs av en pågående process. Av samma skäl skulle de enskilda gärningsmomenten inte med nödvändighet behöva preciseras till tid och rum.¹²

Reaktioner på förslaget

Kvinnovåldskommissionens utgångspunkter har i såväl senare utredningar som i den straffrättsliga doktrinen beskrivits som tämligen väsensskilda från de utgångspunkter som legat till grund för tidigare lagstiftning på området våld i nära relationer. Det som har lyfts fram som det unika är att fokus nu var tydligt inriktat på att det råder obalans i maktförhållandena mellan könen och att detta kommer tydligast till uttryck genom det våld som män riktar mot kvinnor som de har eller har haft en nära relation till. Våldet sågs som någonting större – något som låg i vägen för jämställdhet mellan kvinnor och män i samhället i stort.¹³ Ingångsvärdet i utredningen var som redan framhållits att det finns en samhällelig struktur grundad på mäns överordning och kvinnors underordning samt att det är ur denna som mäns våld mot kvinnor härrör. Det kanske mest betydelsefulla med kommissionens förslag har beskrivits vara att det möjliggjorde för diskussion om våld på ett nytt sätt (utifrån våld,

¹² Detta avsnitt bygger på SOU 1995:60 s. 300–307 och 410 ff. Ett brott är perdurerande om det innebär att ett visst tillstånd uppstår, t.ex. ett frihetsberövande, och preskriptionstiden börjar då inte löpa förrän detta tillstånd har upphört. Se vidare avsnitt 10.1.8.

¹³ Om detta råder det närmast konsensus, se t.ex. SOU 2004:121 s. 47, Wegerstad, Skyddsvärda intressen och straffvärda kränkningar. Om sexualbrotten i det straffrättsliga systemet med utgångspunkt i brottet sexuellt ofredande s. 169, Burman, Straffrätt och mäns våld mot kvinnor: Om straffrättens förmåga att producera jämställdhet s. 20 och Nordborg, Mäns våld mot kvinnor s. 65. Även Lagrådet beskriver själva brottskonstruktionen som en ”betydelsefull innovation”, se prop. 1997/98:55 (bilaga 11) s. 206.

kön och makt).¹⁴ Genom formuleringen av brottstypen skapades ett språk för aspekter av livet som tidigare varit osynliga i den straffrättsliga, lagbundna praktiken. Brottstypen möjliggjorde också för att i rättstillämpningen uppmärksamma sådant som straffrätten tidigare varit blind för.¹⁵

Betänkandet möttes av omfattande kritik från remissinstanser och i riksdagsdebatter. Generellt kan sägas att de remissinstanser som hade en anknytning till rättssystemet var mer kritiska än de som hade en annan uppgift, till exempel kvinno- och barnorganisationerna.¹⁶ Ungefär hälften av remissinstanserna avstyrkte förslaget på grund av betydande tillämpningsproblem. Flertalet av de remissinstanser som avstyrkte förordade reservanternas förslag, vilket var att i stället för ett nytt brott införa en ny kvalifikationsgrund för misshandel, olaga tvång och olaga hot: brottet ska anses som grovt om det varit ett led i en systematisk kränkning av en närstående eller tidigare närstående person.¹⁷

Eftersom Lagrådet samt de remissinstanser som var knutna till rättsväsendet hade ett antal synpunkter på lagförslaget kom det att omarbetas på väsentliga punkter i den fortsatta beredningen. Brottet blev till exempel inte perdurerande och någon kriminalisering av ett kontrollerande beteende genom psykisk påverkan blev det inte. Det som kännetecknar brottet är i stället att flera redan kriminaliserade gärningar sammanförs under en annan brottsbeskrivning. Brottet genomgås i avsnittet om gällande rätt. Härnäst redovisas regeringens överväganden efter kommissionens förslag.

Prop. 1997/98:55 Kvinnofrid

I den efterföljande propositionen 1997/98:55 instämde regeringen i att det råder en obalans i maktförhållandet mellan könen och att det mest extrema exemplet på en sådan obalans är det våld som män riktar mot kvinnor som de har eller har haft en nära relation till.¹⁸ Regeringen menade att åtgärderna för att förhindra mäns våld mot

¹⁴ Se t.ex. Burman, a.st.

¹⁵ Svensson E., Essä om det straffrättsliga språkets begränsningar och potential, SvJT 2021 s. 99.

¹⁶ Wendt Höjer, Rädslans politik: våld och sexualitet i den svenska demokratin s. 160 samt Brå-rapport 2000:11 s. 12 f.

¹⁷ Prop. 1997/98:55 s. 74.

¹⁸ A. prop. s. 20.

kvinnor i väsentlig högre utsträckning än hittills måste ta ”sin utgångspunkt i de utsatta kvinnornas situation och beakta att dessa brott och andra gärningar, till skillnad från annan våldsbrottslighet, ofta begås i hemmet av en man som kvinnan har eller har haft en nära relation till.” Enligt regeringen hade kommissionen gjort ett banbrytande arbete för att lyfta fram detta eftersatta perspektiv.¹⁹ Således kan konstateras att regeringen i stor utsträckning accepterade de utgångspunkter som kommissionen haft.

Regeringen delade också bedömningen att en kvinna som utsätts för upprepade kränkningar befinner sig i en mycket utsatt situation men poängterade att det redan enligt då gällande rätt kunde få till följd att ett misshandelsbrott bedömdes som grovt. Enligt regeringen saknades det också skäl att tro att domstolarna inte tillämpade misshandelsbestämmelsen på det sättet. Den huvudsakliga frågan att besvara var därför om sådana hänsyn togs när *de enskilda kränkningarna inte nådde upp till denna nivå*. Som exempel nämnde regeringen upprepade, var för sig relativt lindriga gärningar, som upprepad lindrig misshandel, ofredande och hemfridsbrott, där det systematiska handlandet sammantaget kan leda till en mycket betydande kränkning. Regeringen delade således kommissionens bedömning att det behövdes en generell uppgradering av straffvärdet för den här typen av gärningar även i fall då grovt brott inte bedömdes föreligga.²⁰

Regeringen ansåg att förslaget att se brottet som perdurerande var tilltalande, men att det inte skulle lösa de grundläggande bevisproblemen. Även om brottet skulle anses vara perdurerande skulle åklagaren ha att bevisa de enskilda händelser som manifesterar den kränkning som förfarandet innebar. Med kommissionens förslag fanns vidare en risk för att gärningsbeskrivningen gjordes vag och oprecis, vilket snarare dels skulle försämra förutsättningarna för att bevisa brott, dels riskera att sätta rättssäkerheten ur spel. Lagrådet hade också påpekat att legalitetsprincipen kräver att den tilltalade på förhand vet vilka gärningar åtalet omfattar. Flera remissinstanser hade också framhållit att det fanns en risk för att det skulle bli svårt att bedöma domens rättskraft, då förslaget var att brott av normalgraden skulle omfattas av rättskraften, men inte

¹⁹ A. prop. s. 22. Möjligen var inte perspektivet så eftersatt, redan i t.ex. SOU 1990:92 s. 68 f. finns könsmaktsperspektivet nämnt som en tänkbar förklaring till mäns våld mot kvinnor.

²⁰ A. prop. s. 76 f.

grova brott. Även avgränsningsproblem i relation till nödvärnsrätten, som skulle kunna hävdas under hela den tid som brottet pågick om det sågs som perdurerande, lyftes fram som ett skäl mot en sådan lösning²¹

Regeringen konstaterade vidare att *psykiskt våld* under vissa förutsättningar är straffbart eftersom psykisk sjukdom och psykisk invaliditet, det vill säga medicinskt påvisbara effekter som till exempel psykisk chock eller neuros, omfattas av rekviritet sjukdom i misshandelsparagrafen. För ansvar krävs dock härutöver dels att gärningen har orsakat effekten och att orsakssambandet mellan gärningen och effekten är adekvat, dels att gärningspersonens uppsåt täcker orsakandet av en sådan effekt. Regeringens slutsats blev därför denna.

Vid allvarliga former av psykiskt våld är det troligt att det går att bevisa att de medicinskt påvisbara effekterna hänger samman med våldet. I sådana fall kan det därför vara möjligt att döma till ansvar för misshandel. Vid mindre allvarliga former av psykiskt våld kan det dock vara svårt att bevisa att en medicinskt påvisbar effekt har ett sådant samband med våldet att det går att döma till ansvar.²²

I lagrådsremissens författningskommentar hade gjorts gällande att även gärningar som i sig inte är straffbara skulle kunna åberopas för att styrka att de aktuella gärningarna varit ett led i en upprepad kränkning. Rekviritet var då formulerat ”om *förfarandet* varit ett led i en upprepad kränkning” i stället för ”om *gärningarna* varit ett led i en upprepad kränkning”. Lagrådet invände mot detta. Lagrådet framhöll att det i så fall skulle vara fråga om ett perdurerande brott och att motivuttalandet skulle få till följd att det i brottet skulle kunna ingå också gärningar som i sig inte var straffbara. Om straff skulle utdömas för sådana gärningar skulle det strida mot legalitetsprincipen. Regeringen tog till sig av denna kritik och ”gärningarna” kom att ersätta ”förfarandet”. Regeringen anslöt sig också till Lagrådets förslag att åklagaren inte skulle kunna åberopa andra icke straffbara gärningar som bevis för att de aktuella (brottsliga) gärningarna varit ett led i en upprepad kränkning.²³

Vad särskilt gäller kommissionens förslag att brottet, genom lokutionen ”fysisk eller psykisk påverkan” skulle omfatta *psykisk*

²¹ A. prop. s. 74–76 och 78.

²² A. prop. s. 76.

²³ A. prop. s. 132 f.

misshandel som inte var straffbar annat än i just den kontexten, uttalade regeringen följande.

Något klagörande resonemang om vilka handlingar, utöver våld eller hot, som innefattas i bestämmelsen finns inte i förslaget. I den s.k. legalitetsprincipen ingår att det straffbara området skall vara tydligt avgränsat. Straffbuden skall alltså vara så klart formulerade att det i förväg går att avgöra vilka gärningar som är straffbara och vilka som inte är det. Enligt regeringens uppfattning finns det en uppenbar risk att en straffbestämmelse som tar sikte på lindrigare psykisk misshandel skulle bli alltför oprecis och omfatta en alltför överskådlig krets av gärningar för att kunna godtas. Legalitetsprincipen talar alltså emot en sådan reglering. Att straffbelägga sådan lindrigare psykisk misshandel har inte heller i tidigare lagstiftningsärenden bedömts vara ändamålsenligt (se prop. 1992/93:141 s. 57 f.).²⁴

Slutsatsen blev därför att kommissionens förslag att låta straffansvaret omfatta psykisk påverkan inte borde genomföras. Som påpekats ovan delade dock regeringen kommissionens uppfattning att det var angeläget att ytterligare markera allvaret i sådan brottslighet som riktar sig mot närstående och som präglas av att den sammantaget är avsedd att systematiskt kränka den utsatta personen. Ett särskilt fridsbrott skulle därför införas. Regeringen ansåg dock att det torde vara ytterst ovanligt att den kränkande personen inte begick några redan straffbara handlingar. Brottbeskrivningen borde därför bestå av en serie redan straffbelagda gärningar enligt vissa kapitel i brottsbalken, som kunde sammanföras under en annan brottstyp om de varit ett led i en upprepad kränkning och varit ägnade att allvarligt skada personens självkänsla. Regeringen menade att en sådan konstruktion markerade allvaret i brottsligheten och därtill möjliggjorde för domstolarna att göra en helhetsbedömning av den utsattas situation. En sådan konstruktion skulle också minska svårigheterna att ringa in domens rättskraft.²⁵

Beträffande de i och för sig straffbara gärningar som skulle ingå i fridskränkingsbrotten angav regeringen att gärningar som typiskt sett kan utgöra en kränkning av en närstående person borde ingå. Dessa var enligt regeringen misshandel, olika fridsbrott som olaga tvång, olaga hot, ofredande och hemfridsbrott samt vissa sexuella

²⁴ A. prop. s. 77 f.

²⁵ A. prop. s. 78. Att detta blev en ”uppenbar försvagning” i förhållande till förslaget framstår som självklart, se t.ex. Nilsson, Könsmakt eller häxjakt? Antagonistiska föreställningar om mäns våld mot kvinnor s. 217.

övergrepp. Genom att låta dessa brottstyper bilda brottskatalogen skulle fridskränkningarna endast omfatta sådana kränkningar som typiskt sett utgör ett direkt angrepp på den personliga integriteten.²⁶ Brottsrubriceringarna blev *grov fridskränkning* respektive *grov kvinnofridskränkning* och den lagtext som kom att beslutas blev denna.

Den som begår brottsliga gärningar enligt 3, 4 eller 6 kap. mot en närstående eller tidigare närstående person, döms, om gärningarna varit ett led i en upprepad kränkning av personens integritet och varit ägnade att allvarligt skada personens självkänsla, för *grov fridskränkning* till fängelse, lägst sex månader och högst sex år.

Har gärningar som anges i första stycket begåtts av en man mot en kvinna som han är eller har varit gift med eller som han bor eller har bott tillsammans med under äktenskapsliknande förhållanden, skall i stället dömas för *grov kvinnofridskränkning* till samma straff.²⁷

Bestämmelsen kom därefter att ändras den 1 januari 2000 som en reaktion på utgången i rättsfallet NJA 1999 s. 102, vilket var första gången som Högsta domstolen hade att pröva den nya bestämmelsen. Som redovisats just ovan var avsikten att det för straffansvar skulle vara tillräckligt att de åtalade gärningarna antingen tillsammans *eller* tillsammans med tidigare begångna gärningar inneburit en upprepad kränkning av brottsoffrets integritet. Något krav på ytterligare lagföringar ställdes inte upp, men genom Högsta domstolens dom hade detta satts ur spel. Enligt domstolen innebar paragrafens ordalydelse att det måste ha förekommit någon ytterligare straffbar kränkningshandling utöver de åtalade gärningarna, för att de åtalade gärningarna skulle kunna bedömas som ett fridskränkningensbrott. Detta ansågs varken tillfredsställande eller i linje med lagstiftarens intention och paragrafens första stycke ändrades därför på så sätt att *var och en av* gärningarna ska ha *utgjort* led i en upprepad kränkning.²⁸

²⁶ A. prop. s. 79.

²⁷ Det skedde också vissa ytterligare justeringar mot förslaget i lagrådsremissen, där lydelsen i stället var: Den som under en viss tid begår brottsliga gärningar enligt 3, 4 eller 6 kap. mot en närstående eller tidigare närstående person får, i stället för brott som förfarandet innefattar, dömas för grov fridskränkning till fängelse, lägst sex månader och högst sex år, om förfarandet varit ett led i en upprepad kränkning av personens integritet och varit ägnat att allvarligt skada personens självkänsla. Har förfarande som anges i första stycket utövats av en man mot en närstående eller tidigare närstående kvinna får i stället dömas för grov kvinnofridskränkning till samma straff.

²⁸ Prop. 1998/99:145, särskilt s. 8 ff.

Skäl finns att något uppehålla sig vid det lagtekniska förslag som Lagrådet lämnade i anslutning till den just redovisade lagändringen. Lagrådet framhöll att det som bör utsägas i lagtexten är att kränkningen på något sätt är systematisk, dock utan att ordet används eftersom det ”leder tanken fel i subjektivt hänseende”. Enligt Lagrådet ska de åtalade gärningarna kunna bedömas som en fristående enhet, men också kunna ses i ljuset av tidigare gärningar. Ett ord som återkommer i motiven till bestämmelsen, och som borde kunna användas även i lagtexten ansåg Lagrådet vara *serie*, som därför borde ersätta kravet på upprepad kränkning. Lagrådet föreslog att bestämmelsens första stycke skulle ha följande lydelse.

Den som begår brottsliga gärningar enligt 3, 4 eller 6 kap. mot en närstående eller tidigare närstående person, döms, om gärningarna utgjort en serie kränkningar av personens integritet, eller ingått i en serie av sådana kränkningar, och varit ägnade att allvarligt skada personens självkänsla, för grov fridskränkning till fängelse, lägst sex månader och högst sex år.²⁹

Regeringen ansåg dock att bestämmelsen inte borde ändras på ett så genomgripande sätt så snart efter att den införts i brottsbalken.³⁰

5.5 SOU 2001:72 Barnmisshandel – Att förebygga och åtgärda samt prop. 2002/03:53 Stärkt skydd för barn i utsatta situationer

I betänkandet SOU 2001:72 utreddes om det fanns skäl att vidga det straffrättsliga ansvaret för misshandel mot barn. Utredningen hade också till uppgift att definiera barnmisshandel.³¹ I betänkandet konstaterades att barn generellt sett är mer utsatta och sårbara än vuxna människor och att det därför fanns anledning att bedöma psykisk misshandel av barn som ett ännu allvarligare problem än när sådan misshandel riktar sig mot vuxna människor. Det förslag till definition av barnmisshandel som utredningen lämnade var *när en vuxen person utsätter ett barn för fysiskt eller psykiskt våld, sexuella övergrepp, kränkningar eller försummar att tillgodose barnets behov*.³² Med psykiskt våld avsågs enligt utredningen att en vuxen person

²⁹ A. prop. s. 15 f.

³⁰ A. prop. s. 10 och 12.

³¹ Dir. 1998:105.

³² SOU 2001:72 s. 120.

systematiskt eller oftast under lång tid utsätter ett barn för nedvärderande omdömen, nedbrytande behandling eller avsiktligt känslomässigt lidande. I allvarliga fall kunde det dock vara tillräckligt med en enstaka företeelse för att det skulle vara fråga om psykisk misshandel. Psykiskt våld kunde enligt utredningen bestå av orimligt hårda bestraffningar, förlöjliganden, kritik, hån, nedvärdering, avvisande, utfrysning, orimliga krav, påtvingad isolering från sociala kontakter och åldersanpassade aktiviteter eller konstant vägran att lyssna på barnets synpunkter. Som exempel på nedbrytande behandling nämndes fostran till asocialt beteende eller kriminalitet och vissa skadliga expositioner, till exempel att barnet tvingas bevittna (se eller höra) våld i sin närmiljö eller leva i en miljö där våld eller hot om våld förekommer ofta. Psykiskt lidande hos ett barn kan enligt utredningen ta sig uttryck i skräck, ångest, glädjelöshet eller negativ påverkan på barnets självförtroende. I alla former av fysiska övergrepp mot barn, inklusive sexuella övergrepp, ingår psykisk misshandel.³³

Även kränkningar samt fysisk och psykisk försummelse definierades i utredningen. *Kränkning* innebär att en vuxen person, oftast under lång tid, skadar eller äventyrar ett barns psykiska hälsa genom att i ord eller handling behandla barnet nedlåtande eller angripa barnets personlighet. Kränkningar har, framhålls i utredningen, en flytande gräns mot psykisk barnmisshandel och kan bestå av att på ett förnedrande sätt kommentera barnets utseende, språk eller begåvning; säga att barnet är odugligt eller att syskon är mycket sötare och mer framgångsrika, förolämpa barnet fysiskt eller verbalt inför kamrater eller vuxna, läsa barnets dagbok eller liknande.

Fysisk försummelse innebär att en vuxen person, oftast under lång tid, skadar eller äventyrar ett barns fysiska hälsa eller utveckling genom att underlåta att garantera barnet godtagbar standard i fråga om fysisk omsorg. *Psykisk försummelse* innebär att en vuxen person, oftast under lång tid, skadar eller äventyrar ett barns psykiska hälsa eller utveckling genom att underlåta att tillgodose ett barns grundläggande behov av till exempel uppmärksamhet, tillhörighet, fostran, vägledning, stimulans och undervisning.³⁴

Utredningens slutsatser blev dock att många av de argument som i andra sammanhang förts fram mot att ytterligare straffbelägga

³³ A. bet. s. 121 f.

³⁴ A. bet. s. 123 f.

psykisk misshandel gällde även i fråga om sådan misshandel som riktar sig mot barn. Eftersom psykisk misshandel av barn som förövats av vuxna oftast ägt rum i hemmet, där risken för upptäckt är mycket liten, ansågs det också tveksamt huruvida en utökad kriminalisering verkligen skulle ha någon avskräckande effekt. Enligt utredningen måste det också ifrågasättas om straffrättsliga åtgärder är en lämplig metod att få vuxna människor att behandla barn med den respekt som de har rätt till. I sin slutliga bedömning landade därför utredningen i att det var bättre att satsa på utbildning samt information och att det för närvarande inte fanns skäl att föreslå några lagstiftningsåtgärder avseende psykisk misshandel av barn. Slutligen framhöll utredningen att det fanns skäl att tro att toleransen mot psykisk misshandel successivt kommer att avta.³⁵

I den efterföljande propositionen instämde regeringen i utredningens förslag att det inte fanns tillräckliga skäl att kriminalisera försummelse eller lindrigare former av psykisk misshandel mot barn. Begreppet barnmisshandel ansågs svårt att definiera och de exempel som utredningen framfört kunde enligt regeringen i stället ses som en slags samsyn över beteenden som på ett tydligt sätt visar att barn far illa. Enligt regeringen riskerar ett barn att fara illa och dess psykiska utveckling att skadas när det utsätts för fysiskt eller psykiskt våld, sexuella övergrepp, kränkningar eller när den som vårdar barnet försummar att tillgodose barnets grundläggande behov. Det fanns dock inte tillräckliga skäl att särreglera misshandel mot barn. Arbetet borde i stället riktas in på åtgärder som är effektiva och som ger förutsättningar att förbättra skyddet för de utsatta. Regeringen ansåg dock att en särskild straffskärpningsgrund, som tog sikte på brott där barns trygghet och tillit hotas av närstående, borde införas i brottsbalken, vilket resulterade i den alltjämt gällande 29 kap. 2 § 8 brottsbalken.³⁶

5.6 SOU 2004:121 Slag i luften

Utredningen hade till uppgift att följa upp och ur ett könsmaktperspektiv utvärdera de myndighetsgemensamma upp-

³⁵ A. bet. s. 335 f.

³⁶ Prop. 2002/03:53 s. 49 och 68 f.

drag och de uppdrag till enskilda myndigheter som gavs i samband med kvinnofridsreformen. Utredaren skulle också göra en samlad analys av eventuella hinder och strukturer som motverkar ett könsmedvetet arbete. I direktiven till utredningen står att ett könsmaktsperspektiv är utgångspunkten för regeringens jämställdhetspolitik då den vilar på en förståelse av att det råder en maktordning i samhället mellan kvinnor och män, där män som grupp är överordnade kvinnor som grupp.³⁷

I betänkandet beskrivs Kvinnovaldscommissionens utredning som ett radikalt skifte i svensk politik om mäns våld mot kvinnor eftersom det etablerade en förståelse av ett könsmaktsperspektiv på mäns våld mot kvinnor som byggde på den då aktuella feministiska våldsforskningen. Utredningen valde dock att använda begreppet könsmaktsförståelse av mäns våld mot kvinnor i stället för könsmaktsperspektiv för att markera att förståelsen av våldet måste preciseras, konkretiseras och vidareutvecklas. Utifrån en könsmaktsförståelse är det relevant att ställa frågor om våldets avsikter, se sambandet mellan fysisk och sexuell våldsutövning och andra former av kontrollerande beteenden liksom mellan våldsutövning och accepterade former av könsrelaterade kränkningar. I betänkandet framhålls att fysiskt, psykiskt och sexuellt våld mot kvinnor på offentliga arenor hänger samman med det våld som kvinnor utsätts för i hemmet, samt att det inte heller bara är män i nära relationer och kärleksrelationer som utövar våldet, utan också män i arbets- eller vänskapsrelationer med kvinnor. Slutsatsen blev att det fanns en rad brister i myndigheternas arbete med mäns våld mot kvinnor. Ett flertal myndigheter hade till exempel inte genomfört de uppdrag de erhållit i samband med kvinnofridsreformen omkring tio år tidigare.³⁸

5.7 SOU 2005:66 Makt att forma samhället och sitt eget liv – jämställdhetspolitiken mot nya mål

Enligt direktiven var uppdraget att göra en översyn av jämställdhetspolitikens mål, inriktning, organisation och effektivitet. Vidare uppdrogs åt utredningen att pröva om de samhälls-

³⁷ Dir. 2003:112.

³⁸ SOU 2004:21 s. 47, 54, 66 f. och 218 ff.

förändringar som skett under den senaste tioårsperioden medfört att jämställdhetspolitiken borde ges en ny inriktning.³⁹

I betänkandet kom den just ovan beskrivna förklaringsmodellen för våld att kritiseras som alltför ensidig. En könsmaktförståelse av våldet kan inte vara den enda rätta förståelsen av mäns våld mot kvinnor och i utredningen föreslogs därför en mer nyanserad förståelse där hänsyn även tas till välfärdsresurser, är inriktad på vilka insatser som ger bäst effekt och problematiserar män och manligheter utan att förlora maktperspektivet. Utredningen framhöll att det inte finns en enda fullständig förklaring till mäns våld utan att olika förklaringar i stället bör integreras med varandra. Detta perspektiv återkommer därefter i ett antal utredningar under 2000-talet.⁴⁰

I utredningen föreslogs också nya mål för jämställdhetspolitiken. Målen beslutades 2006 och har därefter fortsatt att gälla.⁴¹ Det övergripande målet för jämställdhetspolitiken är att kvinnor och män ska ha samma makt att forma samhället och sina egna liv. Ett av fyra delmål är att mäns våld mot kvinnor ska upphöra och att kvinnor och män, flickor och pojkar, ska ha samma rätt och möjlighet till kroppslig integritet. Övriga mål handlar bland annat om jämn fördelning av makt och inflytande samt om ekonomisk jämställdhet.

5.8 Handlingsplan för att bekämpa mäns våld mot kvinnor, hedersrelaterat våld och förtryck samt våld i samkönade relationer

I skrivelsen redogjorde regeringen för sin syn på hur mäns våld mot kvinnor, hedersrelaterat våld och förtryck samt våld i samkönade

³⁹ Dir. 2004:18.

⁴⁰ Se t.ex. SOU 2014:49, där våld i nära relationer ses som en folkhälsofråga på så sätt att fysisk och psykisk ohälsa är betydligt vanligare bland personer som har utsatts för allvarligt våld. Utredningen menar att förebyggande insatser är nyckeln till en varaktig minskning av våldet. I betänkandet förespråkas också att samarbetet mellan myndigheter och yrkesgrupper måste förbättras. Den ojämlika maktbalansen mellan könen ses här som ett av flera skäl till våld i nära relationer. Liknande utgångspunkter i SOU 2015:86 s. 437. Här efterfrågas ett intersektionellt perspektiv på jämställdhetspolitiken, det vill säga större fokus på hur sociala och ekonomiska faktorer påverkar jämställdhet samt att ytterligare maktaspekter samt etnisk tillhörighet, klass och ålder bör integreras i jämställdhetsarbetet. Se även SOU 2016:55 s. 139.

⁴¹ Se prop. 2005/06:155, bet 2005/06:AU11, rskr. 2005/06:257, prop. 2008/09:1, bet. 2008/09:AU1 och rskr. 2008/09:115.

relationer ska bekämpas. Den definition av mäns våld mot kvinnor som kommer till uttryck i handlingsplanen grundas på FN:s deklARATION om avskaffande av våld mot kvinnor som antogs av FN:s generalförsamling 1993 (se vidare avsnitt 3.5.1). Enligt regeringen innebär detta ett våldsbegrepp som omfattar fysiskt, sexuellt och psykiskt våld i hemmet och i samhället.⁴²

Brå har utvärderat handlingsplanen och slutsatserna blev bland annat att den har bidragit till ökad medvetenhet om hur viktigt det är att arbeta med dessa frågor liksom att nå en förhöjd kunskapsnivå, att nya verksamheter påbörjats och befintliga utvecklats samt att arbetsmetoder utarbetats. Brå fann dock att satsningarna varit kortsiktiga och att det var osäkert om handlingsplanen haft avsedd effekt i form av minskad våldsutsatthet.⁴³

5.9 SOU 2008:81 Stalkning – ett allvarligt brott och prop. 2010/11:45 Ett förbättrat skydd mot stalkning

Stalkningsutredningen hade i uppdrag att utreda vilka skyddsåtgärder som är lämpligast för att förstärka skyddet för personer som utsätts för upprepade hot, trakasserier eller förföljelse. Utredningen lämnade också vissa förslag till förändringar gällande kontaktförbud (som då hette besöksförbud).⁴⁴

I betänkandet framhölls att svensk rätt inte hade en bestämmelse för systematisk förföljelse samt att det fått till följd att det saknades förutsättningar att betrakta helheten och det omfattande psykiska lidandet för den som blir utsatt. En ny bestämmelse om straffansvar för olaga förföljelse föreslogs därför. Utredningen, som förvisso konstaterade att många handlingar som en förföljare kan utsätta en person för låg utanför det straffbara området, ansåg dock inte att det kriminaliserade området som sådant borde utvidgas. Slutsatsen motiverades främst av att det fanns en risk för en eventuell konflikt med de grundläggande fri- och rättigheterna. Vidare anslöt sig

⁴² Skr. 2007/08:39 s. 8 f. Se också skr. 2011/12:3 s. 23 där regeringen framhåller att "Våld och andra former av övergrepp mot kvinnor är enligt regeringen den mest akuta jämställdhetsfrågan i dag. Psykiskt, fysiskt och sexuellt våld kan under inga omständigheter accepteras eller ursäktas. Mäns våld mot kvinnor är den mest akuta jämställdhetsfrågan."

⁴³ Brå-rapport 2010:18.

⁴⁴ Dir. 2006:84.

utredningen till det som regeringen anfört i relation till Kvinnovåldskommissionens förslag – det vill säga att det fanns en alltför stor risk för att förutsebarheten skulle sättas ur spel om mer diffusa former av psykisk påverkan skulle kriminaliseras. Gränsdragningsproblemen mellan straffritt och straffbart riskerade att bli alltför stora.⁴⁵

Regeringen inleder den efterföljande propositionen med att konstatera att ett stort antal personer varje år utsätts för våld, hot och trakasserier samt att det är en angelägen uppgift för samhället att öka tryggheten och ge skydd för dessa personer. Regeringen konstaterade också att trakasserier i form av våld, upprepad förföljelse och oönskade kontakter som uppfattas som störande, hotfulla, kränkande eller skrämmande hade uppmärksammats särskilt under senare år. Som exempel på sådana gärningar nämns hot, ovälkomna besök, ideliga telefonsamtal eller brev och e-post med kränkande innehåll. Det fanns enligt regeringen goda skäl att höja straffnivån vid upprepad förföljelse. Regeringen framhöll att det inte sällan är fråga om brottsliga gärningar som var för sig kan framstå som relativt lindriga men som sedda i sitt sammanhang kan vara påtagligt integritetskränkande.⁴⁶ Däremot fanns det inte, som vissa remissinstanser hade föreslagit, skäl att utvidga det straffbara området till exempel genom att kriminalisera viss psykisk påverkan.

Med hänsyn till att oönskade kontakter som i sig inte är straffbara kan omfattas av ett kontaktförbud finns det enligt regeringen inte något påtagligt behov av en utvidgad kriminalisering. Dessutom måste det straffbara området vara tydligt avgränsat. En utvidgning av straffansvaret till att avse annan psykisk påverkan än sådan som i vart fall utgör ett ofredande skulle riskera att komma i konflikt med detta krav. I likhet med utredningen och de flesta remissinstanserna anser därför regeringen att det straffbara området inte bör utvidgas.⁴⁷

Regeringen ansåg inte heller att förolämpning, förtal, våld och hot mot tjänsteman, förgripelse mot tjänsteman eller övergrepp i rätts sak skulle ingå i brottskatalogen (vilket utredningen föreslagit) på grund av att skyddsintressena skilde sig från de brott som redan ingick. Den begränsade allmänna åtalsrätten avseende ärekränkn-

⁴⁵ SOU 2008:81 s. 123 och 127.

⁴⁶ Prop. 2010/11:45 s. 30 och 67.

⁴⁷ A. prop. s. 67.

ingsbrotten i 5 kap. 5 § brottsbalken motiverade varför dessa inte togs med.⁴⁸

5.10 SOU 2011:85 Fridskränkingsbrotten och egenmäktighet med barn samt prop. 2012/13:108 Förstärkt straffrättsligt skydd vid grov fridskränkning och grov kvinnofrids-kränkning

Fridskränkingsutredningen hade, såvitt nu är av intresse, i uppgift att utvärdera tillämpningen av fridskränkingsbrotten, bland annat genom en omfattande praxisgenomgång. I uppdraget ingick också att se över straffskalan för brottstyperna och särskilt om straffminimum skulle höjas.⁴⁹

Utredningen ansåg inte att det förelåg några oklarheter vid tillämpningen av de särskilda rekvisiten upprepad kränkning samt ägnade att allvarligt skada personens självkänsla. Några ändringar i den lagtekniska konstruktionen föreslogs därför inte, men däremot föreslog utredningen att också överträdelse av kontaktförbud samt skadegörelse skulle ingå i brottskatalogen till 4 kap. 4 a § brottsbalken. Detta skulle nämligen enligt utredningen leda till att syftet med lagstiftningen – att beakta den utsatta personens hela situation när han eller hon utsätts för en serie i och för sig straffbara men ofta var för sig relativt lindriga gärningar – ytterligare kunde tillgodoses. Utredningen konstaterade också att dessa brott hade kommit att ingå i brottet *olaga förföljelse* och att det var ändamålsenligt att bestämmelserna överensstämde.⁵⁰ Utredningen fann däremot att varken ärekränkingsbrotten eller övergrepp i rättsak borde kunna ingå i fridskränkingsbrotten. Det ansågs inte heller föreligga skäl att skärpa straffskalan.

I diskussionen i frågan om ärekränkingsbrotten skulle ingå i fridskränkingsbrotten framhöll utredningen att det torde kunna förutsättas dels att kränkande och nedsättande tillmälen som äger rum inom ramen för sådan brottslighet är vanligt förekommande, dels att dessa bidrar till att den upprepade kränkningen av personens

⁴⁸ A. prop. s. 70 f.

⁴⁹ Dir. 2010:56.

⁵⁰ SOU 2011:85 s. 98, 103 och 107.

integritet blir extra kännbar och förstärker angreppet mot personens självkänsla. Sådana uttalanden borde därför, i den mån de utgör straffbara gärningar, i och för sig kunna ingå i fridskränkningssbrotten. Det som talade emot att bestämmelsen skulle ändras på detta sätt var dock de särskilda åtalsreglerna avseende ärekränkningssbrotten. På grund av dessa skulle brotten inte aktualiseras i sådan utsträckning att det kunde sägas finnas en praktisk nytta med en sådan ändring. Utredningen framhöll också att det fanns stöd för att kränkande och nedsättande tillmälen enligt gällande rätt kan påverka straffvärdet (se till exempel NJA 2004 s. 437).⁵¹

I propositionen instämde regeringen i slutsatsen att målsättningen med fridskränkningssbrotten hade uppnåtts och att den lagtekniska utformningen inte skulle förändras, men att skadegörelse samt överträdelse av kontaktförbud skulle kunna ingå i fridskränkningssbrotten. Överträdelse av kontaktförbud togs med i brottskatalogen främst eftersom syftet med kontaktförbud är att skydda en enskild person och då en överträdelse av förbudet inte sällan innebär en kränkning av den personliga integriteten hos skyddspersonen. Därtill konstaterade regeringen att skadegörelse hade visat sig vara vanligt förekommande jämte de gärningar som utgör fridskränkningssbrott. Även om skadegörelse inte riktar sig mot annans liv, hälsa, frihet eller frid utan i stället mot annans egendom menade regeringen att brottet, inte minst när det riktar sig mot en närstående person med syftet att förstöra eller skada dennes egendom, många gånger måste anses utgöra ett direkt angrepp på offrets integritet. Så kan ofta vara fallet till exempel om personliga eller andra föremål såsom kläder, mobiltelefoner, fotografier eller ärvda föremål – kanske med stort affektionsvärde – skadas eller förstörs. Detsamma gäller om det förekommit våld mot offrets djur i samband med kränkningar av en närstående. Skadegörelse hade därtill tagits med i brottskatalogen till det då relativt nya brottet olaga förföljelse. Att sådana integritetskränkningar som ett skadegörelsebrott under angivna förhållanden innefattar typiskt sett är ägnade att skada självkänslan hos den som drabbas ansågs uppenbart.

Regeringen ansåg dock inte att *djurplågeri*, som någon remissinstans anfört, skulle ingå i fridskränkningssbrotten. Som motivering angav regeringen att det brottet skyddar djurets och inte

⁵¹ A. bet. s. 109 f.

ägarens intresse. Med hänsyn till de skilda skyddsintressena bör i sådana fall i stället dömas för djurplågeri i brottskonkurrens. Vad gäller ärekränkingsbrotten delade regeringen utredningens bedömning att dessa inte skulle ingå i brottskatalogen med hänsyn till de särskilda åtalsreglerna.

Regeringen ansåg inte heller att preskriptionstiden för brotten skulle ändras. Att brotten är särskilt integritetskränkande ansågs inte tillräckligt för att avvika från huvudregeln att de enskilda brottsliga gärningarna preskriberas utifrån de enskilda brotten straffskala. Effekten skulle också bli högst marginell med hänsyn till svårigheterna att utreda mindre allvarliga brott. En ändring skulle slutligen medföra en risk att enskilda gärningar som redan var preskriberade när övriga gärningar begicks skulle komma att ingå i ett åtal avseende fridskränkingsbrott.

Trots att utredningen inte hade förslagit någon straffskärpning höjdes straffminimum från fängelse i sex månader till fängelse i nio månader. Regeringen framhöll att våld i nära relationer är ett allvarligt samhällsproblem och att våld och andra kränkningar i nära relationer kan utgöras av övergrepp av fysisk, psykisk och sexuell natur. Detta ansågs motivera en höjning av straffminimum.⁵²

5.11 Ds 2012:52 Sveriges tillträde till Europarådets konvention om förebyggande och bekämpning av våld mot kvinnor och av våld i hemmet samt vissa frågor om kontaktförbud avseende gemensam bostad

Promemorian Ds 2012:52 innehåller en analys av Istanbulkonventionen och om några åtgärder krävdes för att Sverige skulle leva upp till de åtaganden som en anslutning skulle innebära. Slutsatsen blev att de svenska reglerna uppfyllde det krav på kriminalisering som följer av artikel 33 om psykiskt våld och att någon lagändring därför inte behövdes. Misshandel, olaga tvång, olaga hot samt olaga förföljelse ansågs tillräckliga och de särskilda fridskränkingsrekvisiten i 4 kap. 4 a § brottsbalken nämndes särskilt.⁵³

⁵² Prop. 2012/13:108 s. 6, 10 f. och 14 f. (gäller hela avsnittet) och bet. 2012/13:JuU25.

⁵³ Ds 2012:52 s. 112.

5.12 Ds 2015:42 – Ett särskilt tortyrbrott?

Utredaren hade i uppdrag att utreda om det finns ett behov av ett särskilt tortyrbrott i svensk lagstiftning.⁵⁴ Tortyr är förbjudet enligt en lång rad internationella konventioner, varav den viktigaste är FN:s konvention mot tortyr och annan grym, omänsklig eller förnedrande behandling eller bestraffning (tortyrkonventionen) från 1984. Sverige ratificerade tortyrkonventionen 1986. Enligt artikel 4.1 ankommer det på varje konventionsstat att säkerställa att alla tortyrhandlingar utgör brott enligt dess nationella strafflag. Med tortyr avses enligt artikel 1 varje handling genom vilken allvarlig smärta eller svårt lidande, fysiskt eller psykiskt, medvetet tillfogas en annan person i ett visst närmare angivet syfte. FN:s tortyrkommitté har vid flera tillfällen kritiserat Sverige för att inte ha kriminaliserat tortyr som ett särskilt brott.⁵⁵

I promemorian bedöms att svensk rätt täcker konventionens krav på kriminalisering av fysiskt våld genom nuvarande straffrättsliga bestämmelser, men att det finns viss anledning att ifrågasätta om tortyrgärningar som endast orsakar psykiskt lidande (psykisk tortyr) är kriminaliserade i tillräcklig utsträckning.⁵⁶

Med psykiskt lidande avses gärningar som tar sikte på att bryta ned offret mentalt snarare än fysiskt. Som exempel nämns att den som torteras inte får sova, att denne under lång tid tvingas lyssna på hög musik eller tvingas bevittna tortyr av en anhörig eller nära vän.⁵⁷ Tortyrkonventionen ställer förvisso krav på att tortyrhandlingen ska orsaka *svårt psykiskt lidande* och lidandet måste därför nå upp till visst allvar för att det ska vara fråga om tortyr. Det borde därför ofta enligt utredaren vara fråga om handlingar som leder till medicinskt påvisbara effekter och innebära att sådana tortyrgärningar kan bedömas som misshandel. Vissa handlingar kan också tänkas utgöra olaga hot. Mot detta måste dock ställas att det är svårt att bedöma hur långt det straffbara området för just psykisk misshandel sträcker sig. Utredaren framhöll följande.

⁵⁴ Beslut den 24 juni 2014 (Ju2014/4194/P).

⁵⁵ Senast i november 2021 efter Sveriges åttonde periodiska rapport till FN:s kommitté mot tortyr, se Concluding observations on the eight periodic report of Sweden.

⁵⁶ Detta avsnitt bygger på Ds 2015:42 s. 137–143 och 177.

⁵⁷ I utredningen hänvisas till två avgörande från Jugoslavientribunalen, *Furundžija* (1998), punkt 267 (Trial Judgment) och *Kvočka* (2001), punkt 149 (Trial Judgment), där domstolen kom fram till att det var svårt psykiskt lidande att tvinga en person att se på när en väninna utsattes för sexuella övergrepp respektive att tvingas bevittna familjemedlemmar utsättas för allvarliga övergrepp.

Att t.ex. utsätta en person för starka ljud eller upprepade allvarliga hot, hindra en person från att sova eller tvinga en person bevittna allvarliga övergrepp mot en nära anhörig ligger tämligen långt ifrån vad som normalt brukar avses med misshandel och det bör i undantagsfall kunna förekomma att sådana handlingar, även när de utförs systematiskt, inte leder till medicinskt påvisbara effekter eller till sådan psykisk effekt som innebär att ansvar för misshandel kan komma i fråga. Dessutom kan det i vissa fall vara svårt att diagnostisera sådana psykiska effekter.

I promemorian framhölls således att den psykiska tortyren skiljer sig från var som *typiskt sett* brukar bedömas som misshandel i svensk rätt. Det borde därför finnas fall av psykisk tortyr som inte täcks av den svenska regleringen på grund av att någon medicinsk påvisbar effekt inte kan styrkas. Många gånger kan det i stället vara fråga om olaga hot, olaga tvång, olaga frihetsberövande och tjänstefel samt i undantagsfall ofredande. Att tortyrgärningar kan komma att bedömas som ofredande, där påföljden regelmässigt bestäms till böter, ansågs dock otillfredsställande. Sammanfattningsvis fann utredaren att det fanns viss anledning att ifrågasätta om de straffrättsliga bestämmelserna omfattar psykisk tortyr i tillräcklig utsträckning, till exempel då offret tvingas bevittna allvarliga övergrepp mot närstående. En särskild bestämmelse med straffansvar för tortyr och där tillfogandet av allvarligt psykiskt lidande skulle uttryckas explicit, föreslogs därför.

5.13 SOU 2015:55 Nationell strategi mot mäns våld mot kvinnor och hedersrelaterat våld och förtryck samt skr. 2016/17:20 En nationell strategi för att förebygga och bekämpa mäns våld mot kvinnor

För det första hade utredningen i uppdrag att föreslå en samlad nationell strategi för att nå det jämställdhetspolitiska delmålet att mäns våld mot kvinnor ska upphöra. För det andra hade utredningen uppdraget att föreslå konkreta, långsiktiga och hållbara strukturer för det förebyggande arbetet mot hedersrelaterat våld och förtryck.⁵⁸

Den förståelse av våld som kom till uttryck i SOU 2015:55 beskrevs som en inkluderande förståelse av mäns våld mot kvinnor

⁵⁸ Dir. 2014:25.

och hedersrelaterat våld och förtryck som fokuserade på det som på bästa sätt kunde föra arbetet framåt. Det viktigaste för framtiden ansågs vara att politiken inriktades på vilka insatser som ger bäst effekt när det gäller att förebygga och åtgärda mäns våld mot kvinnor och hedersrelaterat våld och förtryck inom samhällets alla områden. I betänkandet påpekades också att statens styrning av insatser behövde bli mer samordnad och tydlig.⁵⁹

År 2016 beslutade regeringen om en tioårig nationell strategi för att förebygga och bekämpa mäns våld mot kvinnor med ett tillhörande åtgärdsprogram för åren 2017–2020.⁶⁰ Den nationella strategin skulle bidra till att uppnå regeringens jämställdhetspolitiska delmål att mäns våld mot kvinnor ska upphöra och att kvinnor och män, flickor och pojkar ska ha samma rätt och möjlighet till kroppslig integritet. För att fullt ut motsvara delmålet var strategins tillämpningsområde ”alla former av fysiskt, psykiskt och sexuellt våld och hot om våld som riktas mot kvinnor och flickor, inklusive hedersrelaterat våld och förtryck med skiftande uttryck såsom könsstypning och tvångsäktenskap.” Regeringen framhöll att den nationella strategin i huvudsak överensstämmer med tillämpningsområdet för Istanbulkonventionen. Det uppmärksammades också att ansträngningarna ditintills hade tenderat att hantera våldets konsekvenser snarare än dess orsaker. Regeringen ville därför dirigera om verksamheten från ett reaktivt till ett proaktivt förhållningssätt. I strategin underströks också att Sverige ska leva upp till internationella åtaganden.⁶¹

Genomförandet av strategin har följts upp av Jämställdhetsmyndigheten och i rapporten framhålls bland annat att det varit litet fokus på flickors och unga kvinnors utsatthet samt att många åtgärder saknat ett funktionshinderperspektiv.⁶²

⁵⁹ SOU 2015:55 s. 46. Se också SOU 2015:86 där en särskild utredare följde upp och analyserade utvecklingen mot jämställdhet de senaste tio åren.

⁶⁰ Skr. 2016/17:10 s. 109 ff.

⁶¹ Regeringen har gett en särskild utredare i uppdrag att lämna ett förslag till en samlad nationell strategi för att förebygga och bekämpa våld mot barn, inklusive hedersrelaterat våld och förtryck, se dir. 2021:29 samt dir. 2022:17. Strategin ska anlägga ett helhetsperspektiv och möjliggöra en sammanhållen inriktning för arbetet med att förebygga och bekämpa våld mot barn under den närmaste tioårsperioden. Uppdraget ska efter förlängning redovisas senast den 31 december 2022.

⁶² Jämställdhetsmyndigheten rapport 2020:1 Även Statskontoret har analyserat strategin i rapporten 2021:3.

5.14 SOU 2016:7 Integritet och straffskydd samt prop. 2016/17:222 Ett starkt straffrättsligt skydd för den personliga integriteten

Utredningen hade som övergripande uppgift att göra en bred översyn av det straffrättsliga skyddet för enskildas personliga integritet, särskilt när det gäller hot och andra kränkningar. Uppdraget var att analysera om det straffrättsliga skyddet var ändamålsenligt eller om det borde förändras.⁶³

I betänkandet konstaterades att det tidigare hade gjorts försök att hitta en heltäckande definition av vad begreppet ”personlig integritet” innebär, men att någon sådan definition inte har kunnat åstadkommas. Enligt utredningen var det heller inte möjligt att ge något kort eller entydigt svar på vad som inbegrips i den personliga integriteten. Det är i stället något som kan och bör utvecklas över tid. Utredningen menade dock att föreställningen att människan omges av en ”sfär” som inte får angripas fysiskt eller psykiskt återkommit när begreppet personlig integritet diskuterats och att det var något som kunde användas för utredningens fortsatta överväganden. Med utredningens straffrättsliga utgångspunkt skulle det kunna betyda att den privata sfären borde skyddas på flera sätt. Skyddet borde gälla fysiska och psykiska angrepp utifrån och detta eftersom grundläggande behov hos människan att känna trygghet och välbefinnande fordrar att hon skyddas och fredas från sådana angrepp. Vid sidan av detta borde också det straffrättsliga skyddet gälla privatlivet, det vill säga personlig information om privatlivet, samt utformas utifrån att varje människa förtjänar respekt och att bemötas med värdighet. I grunden kan det sägas handla om respekten för varje människas värde som individ, och i förlängningen upprätthållandet av människovärdet som ett grundfundament i den mänskliga samvaron i samhället.⁶⁴

I betänkandet föreslogs att en ny bestämmelse som gör det straffbart att göra intrång i någon annans privatliv genom att sprida bild eller annan uppgift om någons sexualliv, bild eller annan uppgift om någons hälsotillstånd, bild eller annan uppgift om att någon utsatts för ett allvarligt brott, bild på någon som befinner sig i en mycket utsatt situation, bild på någons nakna kropp, eller annan

⁶³ Dir. 2014:74.

⁶⁴ SOU 2016:7 s. 179 f.

liknande bild eller uppgift om någons privatliv, skulle införas i brottsbalken. Straffansvaret skulle gälla endast om spridningen var ägnad att medföra kännbar skada för den som bilden eller uppgiften rör.⁶⁵

Regeringen ansåg att det knappast var nödvändigt att formulera en allmängiltig definition av begreppet personlig integritet för att kunna bedöma vilka intressen som har ett sådant skyddsvärde att de bör omfattas av ett särskilt starkt skydd mot omotiverade angrepp; ”vad som närmare inbegrips i den personliga integriteten är i stället något som kan och bör utvecklas över tid.” Särskilt mot bakgrund av den teknikutveckling som skett de senaste femtio åren var det enligt regeringen klart att det straffrättsliga skyddet mot kränkningar måste stärkas.⁶⁶ I likhet med utredningen föreslog regeringen därför att ett nytt brott skulle införas. Bestämmelsen om olaga integritetsintrång finns i 4 kap. 6 c § brottsbalken. I den efterföljande paragrafen stadgas ansvar för grovt brott. Straffbudet berörs inte närmare i denna promemoria. I kapitlet om gällande rätt analyseras dock de ändringar som följde i ofredandebestämmelsen i samband med detta betänkande och den efterföljande propositionen.

5.15 SOU 2016:19 Barnkonventionen blir svensk lag och prop. 2017/18:186 Inkorporering av FN:s konvention om barnets rättigheter

I SOU 2016:19 var uppdraget bland annat att analysera hur då gällande rätt förhöll sig till barnkonventionen.⁶⁷ I betänkandet föreslogs att en särskild straffbestämmelse – *misshandel av barn* – skulle införas i brottsbalken. För brottet skulle dömas en förälder eller en person under vars fostran, vård eller tillsyn ett barn står och som tillfogar barnet kroppsskada, sjukdom eller smärta eller utsätter barnet för våld eller försätter barnet i vanmakt eller något annat sådant tillstånd. Straffet föreslogs vara fängelse i högst två år eller, om brottet var ringa, böter eller fängelse i högst sex månader. För *grov misshandel av barn* skulle straffet i stället vara fängelse i lägst ett

⁶⁵ A. bet. s. 282.

⁶⁶ Prop. 2016/17:222 s. 18

⁶⁷ Dir. 2013:35.

år och högst sex år eller om brottet var synnerligen grovt fängelse i lägst fyra och högst tio år.

Till att utsätta barnet för våld i bestämmelsens mening skulle höra fysiskt våld, till exempel att barnet blir slaget, sparkat, knuffat, kastat, nypt, luggat eller draget i örat. Med hänsyn till föräldrars tillsynsplikt skulle sådana handlingar som inte är mer ingripande än vad som är nödvändigt och där de olägenheter som uppkommer inte står i missförhållande till syftet med handlingen falla utanför straffansvaret.⁶⁸

Till skillnad från vad som gäller för misshandel av vuxna innebar förslaget att det vid misshandel av barn inte skulle krävas att våldet hade orsakat smärta. Det skulle i stället räcka med att utsätta barnet för våld. Den kartläggning som utredningen låtit göra av ett antal underrättsavgöranden hade nämligen visat att rekvisitet smärta var särskilt svårt att leda i bevis när det kom till våld mot barn. Rekvisitet tolkades ur ett vuxenperspektiv och det fanns därför en brist i relation till det våldsbegrepp som kommer till uttryck i barnkonventionen. Genom den föreslagna kriminaliseringen skulle denna brist läkas. Den särskilda brottsrubriceringen motiverades främst av främst pedagogiska skäl – genom den skulle den särskilda kränkning som våldsbrott mot barn utgör tydliggöras. Brottsrubriceringen ansågs också, likt fridskränkingsbrotten, på ett förtjänstfullt sätt synliggöra föräldrars och omsorgspersoners misshandel av barn.⁶⁹

I betänkandet framhölls också att barn generellt är mer utsatta och sårbara än vuxna och att det därför finns skäl att se särskilt strängt på när barn utsätts för psykiskt våld, till exempel i form av nedvärderande omdömen eller nedbrytande behandling. Eftersom utredningen endast skulle fokusera på fysiskt våld behandlades dock frågan om psykiskt våld inte vidare i betänkandet. Såväl Unicef Sverige som Bris påpekade i sina remissvar att det var en brist i utredningens direktiv att det inte ingick i uppdraget att utreda straffansvar för psykiskt våld eftersom det är en del av artikel 19 i barnkonventionen.⁷⁰

⁶⁸ SOU 2016:19 s. 476 f.

⁶⁹ A. bet. s. 260 f. och 266

⁷⁰ Unicef Sverige, Remissvar på betänkandet Barnkonventionen blir svensk lag (SOU 2016:19) s. 5 samt Bris, Yttrande över betänkandet SOU 2016:19 Barnkonventionen blir svensk lag s. 4.

I den efterföljande propositionen behandlades endast de delar av betänkandets förslag som rörde frågan om inkorporering av barnkonventionen, medan övriga lagförslag bereddes vidare i Regeringskansliet. Regeringen ansåg att barnkonventionen borde inkorporeras i svensk rätt och så är numera fallet, se lagen (2018:1197) om Förenta nationernas konvention om barnets rättigheter. Regeringen lyfte också fram att vid sidan av inkorporeringen krävs en fortsatt systematisk transformering av barnkonventionens bestämmelser i nationell rätt.⁷¹

5.16 Prop. 2020/21:163 Förebyggande av våld i nära relationer

I propositionen konstaterade regeringen att våld i nära relationer, trots skärpt lagstiftning och att ideell och offentlig verksamhet hade utvecklats på området efter det att de nya jämställdhetspolitiska målen antogs 2006, fortfarande är omfattande och kostsamt. Regeringen konstaterade också att studier visat att mäns våld mot kvinnor innebär mycket stora samhällskostnader. En bestämmelse om att det hör till socialnämndens uppgifter att verka för att personer som utsätter eller har utsatt närstående för våld eller andra övergrepp ska ändra sitt beteende förslags införas i socialtjänstlagen och finns numera i 5 kap. 11 a § socialtjänstlagen (2001:453).⁷²

5.17 SOU 2019:32 Straffrättsligt skydd för barn som bevittnar brott mellan närstående m.m. och prop. 2020/21:170 Barn som bevittnar brott

Utredningen skulle bland annat överväga om ett utökat straffrättsligt skydd för barn som bevittnar brott som begås av och mot närstående behövdes.⁷³ I betänkandet konstaterades att våld är ett begrepp som kan ha olika innebörd i olika sammanhang. Som exempel angavs den definition som återfinns i barnkonventionen samt det som förekommer i viss psykologisk och socialt orienterad

⁷¹ Prop. 2017/18:186.

⁷² Förslagen hade beretts i SOU 2018:37. Sedan tidigare gällde att socialnämnden ska ge brottsoffer stöd, se 5 kap. 11 § socialtjänstlagen.

⁷³ Dir. 2018:48.

forskning, vilket är ett brett våldsbegrepp som omfattar fysiskt, psykiskt, sexuellt, ekonomiskt, materiellt och latent våld. Våld mot barn kan också vara vaga hot och handgripligheter som ligger på gränsen till det brottsliga, vilket är handlingar som kan upplevas som mycket skrämmande för barnet. I betänkandet framhölls också att barn som bevittnar våld mot en förälder som de är beroende av för sitt välbefinnande utsätts för en form av *psykiskt våld*. Forskning hade därtill visat att det inte går att utskilja en viss typ av våld, till exempel det fysiska, som det svåraste för barn att uppleva. Det är i stället kombinationen av våld, utsatthet, kränkningar och kontrollerande beteende som är det centrala. Barn kan uppfatta hoten, kränkningarna och oron som lika allvarliga som det fysiska våldet mot den närstående och dem själva.⁷⁴

I den efterföljande propositionen konstaterade regeringen att det straffrättsliga regelverket gav ett mycket begränsat skydd för barn som bevittnar brott och att det mot bakgrund av de stora konsekvenser som kan följa vid bevittnande, var angeläget att utöka skyddet. Regeringen anslöt sig också till det som påpekats i betänkandet, nämligen att det inte går att urskilja en viss typ av våld, till exempel det fysiska, som det svåraste för ett barn att uppleva. Det är i stället kombinationen av våld, utsatthet, kränkningar och kontrollerande beteende som är av betydelse. Att barn inte fick ställning som målsägande lyftes också fram som ett problem, då det riskerade leda till att barnet inte fick komma till tals i processen. Sammantaget ansågs det befintliga skyddet inte förenligt med barnkonventionen, som slår fast att barn ska skyddas från *alla* former av fysiskt och psykiskt våld. Regeringen menade att en kriminalisering av bevittnandefallen skulle tydliggöra att samhället reagerar kraftfullt mot det oacceptabla och belagt skadliga i att utsätta barn för att bevittna exempelvis våld som begås mot deras nära anhöriga. Slutligen framhöll regeringen att barns rätt att leva och växa upp utan att behöva bevittna våld i hemmet är ett särskilt skyddsvärt intresse.⁷⁵

Det förslag som hade lämnats i betänkandet var, såvitt nu är aktuellt, att den som begår en brottslig gärning mot en närstående person, och som bevittnats av ett barn, skulle dömas för barnfridsbrott. Flera remissinstanser var dock kritiska till att det

⁷⁴ SOU 2019:32 s. 57 f. och 175.

⁷⁵ Prop. 2020/21:170 s. 10 och 15 f.

endast stod ”brottslig gärning” och alltså inte fanns en uppräknning av vilka gärningar som kunde grunda straffansvar. Regeringen instämde i den kritiken och ändrade den föreslagna bestämmelsen i detta hänseende. Straffansvaret omfattar att utsätta ett barn för att bevittna vissa utpekade brott i 3, 4, 6 och 12 kap. brottsbalken. Som skäl för ändringen anförde regeringen att den föreslagna konstruktionen innebar att det kunde bli svårt att på förhand bedöma det straffbara området och att detta kunde leda till problem ur ett legalitetsperspektiv.⁷⁶

5.18 SOU 2020:57 Ett särskilt hedersbrott, prop. 2020/21:217 Skärpta straff för våld och andra kränkningar i nära relationer och prop. 2021/22:138 Ett särskilt brott för heders- förtryck

Som framhålls i direktiven till denna promemoria (se bilaga 1) ingick redan i viss mån i Hedersbrottsutredningens uppdrag att se över straffansvaret för psykiskt våld. I uppdraget ingick att överväga om det är lämpligt att sådana nedvärderande, manipulerande eller kränkande handlingar i syfte att kontrollera en person som i det enskilda fallet inte utgör en straffbar gärning omfattas av den särskilda kriminaliseringen. Därutöver hade utredningen i uppdrag att analysera och ta ställning till om det borde införas en särskild straffbestämmelse, med en egen brottsbeteckning, som uttryckligen tar sikte på hedersrelaterat våld och förtryck.⁷⁷

Utredningen konstaterade att ”s.k. ekonomiskt våld” kan ingå som medel för att kontrollera en annan person, men konkluderade att brott i 8–10 kap. brottsbalken inte borde ingå i brottskatalogen för fridskränkningssbrotten. Anledningen till detta var att dessa brott inte utgör brott mot person som innebär kännbara kränkningar av en persons fysiska integritet, frihet eller frid, vilket tidigare varit utgångspunkten för urvalet till brottskatalogen. Utredningen framhöll också att flera fall av egenmäktiga förfaranden i så fall skulle kunna bedömas som en grov fridskränkning, vilket inte ansågs lämpligt då sådan brottslighet typiskt sett inte framstår som lika

⁷⁶ A, prop. s. 26.

⁷⁷ Dir. 2019:43.

klandervärd som systematisk brottslighet som består av till exempel flera fall av olaga hot och ofredande. Det framhölls också att bestämmelsen i 29 kap. 2 § 10 brottsbalken kan användas straffskärpande avseende förmögenhetsbrott, om brottet begås i syfte att kontrollera till exempel en partner.⁷⁸

Utredningen föreslog dock att förtal, grovt förtal och förolämpning skulle ingå i brottskatalogerna för fridskränkingsbrotten och olaga förföljelse.

Vad så gäller om det fanns skäl att kriminalisera andra fall av *nedvärderande, manipulerande eller kränkande gärningar som sker i syfte att kontrollera en annan person* fann utredningen att brottstyperna olaga tvång och ofredande täcker de klandervärda fallen. Det fanns mot den bakgrunden inte tillräckliga skäl för att vid sidan av det föreslagna hedersbrottet införa en ny brottstyp för den typen av gärningar. Utredningen fann till exempel att tvinga någon att tåla, göra eller underlåta något i bestämmelsen om olaga tvång närmast är synonymt med att kontrollera en annan. Det konstaterades också att det för ansvar enligt bestämmelsen är tillräckligt att tvånget sker genom hot om brottslig gärning. Övriga hänsynslösa beteenden menade utredningen i många fall kan vara att bedöma som ofredande. Utredningens slutsats blev därför att ofredande, som kräver ett hänsynslöst agerande, även fortsättningsvis borde utgöra den nedre gränsen för straffansvar. Det ansågs inte önskvärt att kriminalisera rena uppmaningar, som inte kan kopplas vare sig till våld eller hot som påtryckningsmedel eller hänsynslöst agerande. Nuvarande strafflagstiftning ansågs därför väl avvägd i dessa hänseenden.

Slutligen kan nämnas att utredningen framhöll att i de fall agerandet inte kan komma åt med befintliga straffbestämmelser handlar det oftast om att det högt ställda beviskravet i brottmål gör det svårt för åklagaren att bevisa gärningspersonens agerande. Den problematiken kan som utgångspunkt inte åtgärdas med ändringar i det straffrättsliga eller straffprocessuella systemet med mindre än att rättssäkerheten äventyras.⁷⁹

I den första av de två efterföljande propositionerna instämde regeringen i utredningens förslag att förtal och grovt förtal ska ingå i brottskatalogen för fridskränkingsbrotten och olaga förföljelse.

⁷⁸ SOU 2020:57 s. 173.

⁷⁹ A. bet. s. 194 ff.

Regeringen ansåg dock inte att förolämpning skulle läggas till i brottskatalogen. Enligt regeringen är ärekränkingsbrotten sådana gärningar som typiskt sett kan ingå i en kränkning och utgöra ett direkt angrepp på den personliga integriteten. Tillräckliga skäl ansågs därför föreligga för att låta förtal och grovt förtal ingå i brottskatalogen. Vad gällde förolämpning ansågs dock de restriktiva förutsättningarna för allmänt åtal i 5 kap. 5 § brottsbalken leda till att den praktiska nyttan med att inkludera förolämpning kunde ifrågasättas. Det fanns därför inte tillräckliga skäl att lägga till förolämpning i brottskatalogen. Trots att det inte föreslagits av utredningen ansåg regeringen också att minimistraffet för fridskränkingsbrotten borde höjas från nio månader till ett år.⁸⁰ Båda dessa ändringar har beslutats av riksdagen och gäller sedan den 1 januari 2022.⁸¹

Därefter har regeringen behandlat den del av betänkandet som tog sikte på att införa den nya brottstypen hedersbrott. Brottet är uppbyggt med fridskränkingsbrotten som förlaga och innebär att en särskild strängare straffskala gäller för den som upprepat begår vissa brottsliga gärningar (samma som anges i 4 kap. 4 a §) mot en person med ett särskilt hedersmotiv och där gärningarna utgjort led i en upprepad kränkning av personens integritet och varit ägnade att allvarligt skada personens självkänsla. Regeringen återkom här till att det handlar om möjligheten att beakta det straffvärda i ett upprepat och systematiskt kränkande handlande, som i och för sig kan utgöras av relativt lindriga gärningar. När dessa gärningar blir ett led i en upprepad kränkning, eller en del av ett trakasserande mönster mellan ojämlika parter, finns det risk för att det samlade beteendets straffvärde inte får fullt genomslag vid lagföringen. Därför behövdes ett särskilt brott, och det i synnerhet eftersom hedersrelaterat våld och förtryck är ett påtagligt samhällsproblem.⁸²

Det särskilda hedersrekvisitet är utformat på så sätt att gärningarna ska begås *med ett motiv att bevара eller återupprätta en persons eller familjs, släkts eller annan liknande grupps heder*. Det är således fråga om ett avsiktssuppsåt. Motivet kan dock vara ett av flera andra och behöver inte vara det huvudsakliga.⁸³

⁸⁰ Prop. 2020/21:217 s. 14 f. och 19

⁸¹ SFS 2021:1108.

⁸² A. prop. s. 13 f.

⁸³ A. prop. s. 25.

5.19 SOU 2020:63 Barnkonventionen och svensk rätt

Uppdraget var bland annat att göra en kartläggning av hur svensk lagstiftning överensstämmer med rättigheterna i barnkonventionen.⁸⁴ Såvitt är aktuellt för denna promemoria kan noteras att utredningen fann att svensk lagstiftning och praxis överensstämmer med innebörden av artikel 19 i barnkonventionen.

I betänkandet tas avstamp i 6 kap. 1 § föräldrabalken samt 2 kap. 5 § regeringsformen enligt följande.

I rätten till omvårdnad, trygghet och god fostran ingår, förutom att få sina materiella behov tillfredsställda, att barnens psykiska behov tillvaratas. Av förarbetena till bestämmelsen i föräldrabalken framgår bl.a. att barnet ska få leva i ett stabilt förhållande och känna sig behövd. Vidare påpekas att barnet med stigande ålder har rätt till ett starkare integritetsskydd.

I betänkandet konstaterades inledningsvis att agaförbudet i föräldrabalken kan omfatta kränkande behandling, som till exempel rumsarrest, liksom behandling som kan medföra fara för barnets personlighetsutveckling, till exempel att föräldrarna systematiskt fryser ut eller förlöjligar barnet.⁸⁵ Utredningens slutsats blev därför att det rättsliga skyddet i föräldrabalken omfattar det våld, den vanvård och de övriga övergrepp som barnet ska skyddas mot enligt artikel 19 i barnkonventionen.⁸⁶

Vad särskilt gäller den straffrättsliga regleringen som rör våld, övergrepp, kränkningar och vanvård framhöll utredningen att det dels finns ett antal brott i brottsbalken som kan aktualiseras (till exempel misshandel, ofredande, olaga hot och grov fridskränkning), dels finns en generell straffskärpningsgrund i brottsbalken. Utredningen instämde inte i det som framförts från olika håll, nämligen att det straffrättsliga skyddet inte korresponderade med förbudet mot våld i föräldrabalken. Diskrepansen skulle bestå av att det finns våldsamma handlingar som inte kan kvalificeras som misshandel trots att de är otillåtna enligt föräldrabalken. Utredningens slutsats blev att sådana beteenden inte sällan borde kunna bedömas som andra brott och att barnkonventionen inte har

⁸⁴ Dir. 2018:20.

⁸⁵ SOU 2020:63 s 790 f. med vidare hänvisningar till prop. 1981/82:168 s. 59 f. och prop. 1978/79:67 s. 7 f.

⁸⁶ A. bet. s. 812.

något krav på att varje otillåten gärning ska vara straffbar, varför skyddet var tillräckligt.⁸⁷

Gällande förslaget att införa ett nytt brott, *misshandel mot barn* (se SOU 2016:19 strax ovan), påpekades att den utredningen inte tycktes ha bedömt att det var krav enligt barnkonventionen att införa det nya brottet utan att ett sådant brott i stället ansågs ligga mer i linje med de krav som barnkonventionen ställer. Då barn har svårt att beskriva smärta blir skyddet i misshandelsbestämmelsen otillräckligt, men genom det särskilda brottet skulle barnen ges samma skydd som vuxna. Slutsatsen blev därför denna.

Av Barnrättighetsutredningens kartläggning framstår det inte som att det i första hand är ett lagstiftningsproblem som gör att det finns skillnader i det straffrättsliga skyddet. Snarare är det ett praktiskt problem hänförligt till svårigheterna i att förhöra barn. Möjligen spelar även bevisvärderingen av förhör som inte hållits inför rätten (videoinspelade polisförhör) viss roll. Vid bedömningen av svensk rätts förenlighet med konventionen ska även beaktas att flera av de gärningar som förslaget omfattar rimligen skulle kunna bedömas som ofredanden. Sammantaget bedömer vi att det inte är nödvändigt att införa ett sådant brott som Barnrättighetsutredningen föreslagit för att svensk lagstiftning och praxis ska vara förenlig med innebörden av artikel 19. Däremot är det inte uteslutet att en sådan reglering skulle kunna ge ett ytterligare skydd åt barnet. Enligt vår bedömning är straffrättslig lagstiftning och praxis förenlig med innebörden av artikel 19.

Vad gäller övrigt straffrättsligt skydd mot våld eller andra kränkningar som barn kan utsättas för nås följande konklusion i betänkandet.

Som framgått finns det lagstiftning som förbjuder och kriminaliserar våld, övergrepp och kränkande beteenden mot barn. Det finns en reglerad socialtjänst samt bestämmelser om samverkan och rapportering för dem som uppmärksammar att ett barn far eller riskerar att fara illa. Trots en relativt omfattande lagstiftning utsätts ändå barn för övergrepp av olika slag. Detta kan tyda på att de åtgärder som vidtas är otillräckliga, dvs. att Sverige inte vidtagit alla lämpliga åtgärder som krävs. Av vad som framkommit vid vår kartläggning tycks det emellertid inte vara lagstiftningen eller praxis som i första hand behöver förändras. Det som framförts av myndigheter och organisationer tyder snarare på att det är kunskapshöjande åtgärder som behöver vidtas. Av vad som framkommit har också sådana insatser initierats, bl.a. i form av

⁸⁷ A. bet. s. 804 ff.

regeringens strategier. Det kan också behövas föräldrastödjande åtgärder.⁸⁸

Den sammantagna bedömningen blev därför att svensk lagstiftning och praxis är förenlig med innebörden av artikel 19 i barnkonventionen. Det bör dock noteras att psykiskt våld inte tycks beröras särskilt i utredningens analys.

5.20 SOU 2021:64 Ersättning till brottsoffer och prop. 2021/22:198 Stärkt rätt till skadestånd för brottsoffer

Utredningens huvudsakliga uppgift var att utreda brottsoffers rätt till skadestånd med det uttalade syftet att stärka brottsoffers ställning och minska skadeverkningarna av brott.⁸⁹ Utredningen kom fram till att nivåerna på kränkingsersättning borde höjas, då så inte hade skett under lång tid eller endast skett i begränsad utsträckning. Hänsyn hade heller inte tagits till det förändrade penningvärdet eller till den skärpta syn som kommit till uttryck i straffrätten främst avseende vissa våldsbrott. Utredningen fann också att ersättningsnivåerna var låga i förhållande till andra rent ideella skadestånd samt att uttalanden i förarbetena till bestämmelsen om kränkingsersättning ger starkt stöd för att kränkingsersättning ingår i ett dynamiskt ersättningssystem och således ska förändras över tid. Utredningen framhöll vidare att brottsofferperspektivet, som ofta har fått stå tillbaka för gärningspersonens rättssäkerhet, har fått ett allt större inflytande i den svenska straffprocessen. Som ett led i denna utveckling borde kränkingsersättningens upprättelsefunktion lyftas fram tydligare.⁹⁰

I betänkandet föreslogs att bestämmelsen i 5 kap. 6 § skadeståndslagen skulle ändras bland annat på så sätt att kränkingsersättningens storlek ska bestämmas på ett sätt som även innebär att den kränkta får upprättelse för angreppet. Syftet med ändringen uppges vara att tydliggöra att kränkingsersättningens funktion

⁸⁸ A. bet. s. 815 ff.

⁸⁹ Dir. 2019:104.

⁹⁰ A. bet. s. 149, med vidare hänvisning till Europaparlamentets och rådets direktiv 2012/29/EU den 25 oktober 2012, prop. 2014/15:77 samt SOU 2017:7.

också är att bidra till upprättelse och att åstadkomma generella höjningar av kränkingsersättningen.⁹¹

I betänkandet föreslogs också att ytterligare omständigheter som typiskt sett påverkar graden av kränkning och därför bör beaktas vid kränkingsersättningens bestämmande ska tas in i lagtexten. Förslaget var att det särskilt ska beaktas om *handlingen har riktat sig mot någon som den skadeståndsskyldige har eller tidigare har haft ett nära förhållande till*. Det framhölls att det finns anledning att se allvarligt på brottsliga angrepp som riktas mot till exempel partners och barn. Forskning hade visat att våld som sker i hemmet och av en gärningsperson som den utsatte har särskilda känslomässiga band till förstärker den negativa inverkan som våldet har på den utsattes självkänsla och handlingskraft. Utredningen konkluderade att kränkningen är större när våldet sker i nära relation och att detta borde avspeglas bättre i nivåerna för kränkingsersättning.

Vad gäller vilken krets som skulle omfattas av den föreslagna höjningen så ansåg utredningen, även om det troligen är så att brott i hemmet är det största problemet när det kommer till brott i nära relation, att det fanns anledning att också skydda andra personer än den som bor tillsammans med gärningspersonen. Det gällde främst andra inom gärningspersonens familj, som förälder, syskon eller nära släktingar som inte nödvändigtvis bor med gärningspersonen men som har eller tidigare har haft en nära relation till denne.⁹² Som exempel nämns att våldet i hedersrelaterade sammanhang kan utövas av denna vidare grupp.⁹³ Gällande vilket närståendebegrepp som borde användas konstaterade utredningen att det finns väl etablerade närståendebegrepp som just närstående eller tidigare närstående för till exempel fridskränkingsbrotten i 4 kap. 4 § a brottsbalken. Termen valdes också när det nya barnfridsbrottet infördes. Slutsatsen blev dock den följande.

Det finns dock skäl som talar för att man i skadeståndsrätten bör ha ett närståendebegrepp som är fristående från straffrätten. Detta möjliggör en mer dynamisk utveckling av begreppet som på ett ändamålsenligt sätt kan styras utifrån skadeståndsrättsliga överväganden. Det är vidare inte lämpligt att använda redan etablerade termer men med en annan innebörd än den som används i straffrätten. Med en sådan lösning skulle förvirring kunna uppstå i rättstillämpningen. Ett annat närstående-

⁹¹ SOU 2021:64 s. 146 och 150 f.

⁹² SOU 2021:64 s. 154 f. med vidare hänvisning till Brå-rapport 2019:8 s. 26 f.

⁹³ A. bet. s. 156 med vidare hänvisning till SOU 2020:57 s. 163 f.

begrepp som hade kunnat övervägas är ”särskilt nära” som förekommer i 5 kap. 2 § skadeståndslagen. Det begreppet är dock relativt snävt och bedöms inte omfatta alla i den krets av personer som enligt vår uppfattning bör skyddas genom detta förslag. Vi föreslår därför att det nya begreppet nära förhållande används för att beskriva den krets av personer som ska skyddas genom den nya punkten i 5 kap. 6 § skadeståndslagen.⁹⁴

I den efterföljande propositionen instämde regeringen i att nivåerna på kränkingsersättning borde höjas påtagligt och att ersättningen borde bestämmas på ett sätt som innebär att den kränkte får upprättelse för angreppet. På detta sätt stärks enligt regeringen också brottsofferperspektivet vid bestämmandet av ersättningens storlek. Regeringen ansåg att en sådan ändring var viktig då den skulle bidra till ett stärkt brottsofferperspektiv vid bestämmandet av ersättningens storlek. Vid skälighetsbedömningen ska beaktas om handlingen riktat sig mot någon som den skadeståndsskyldige har eller tidigare har haft ett nära förhållande till.⁹⁵ Ändringarna gäller sedan den 1 juli 2022.⁹⁶

5.21 Regeringens åtgärds paket för att intensifiera arbetet mot mäns våld mot kvinnor

I juni 2021 presenterade regeringen ett åtgärds paket i fyrtio punkter för att intensifiera arbetet mot mäns våld mot kvinnor. Åtgärderna bygger vidare på regeringens strategi på samma tema (se avsnitt 5.13). Målet är att mäns våld mot kvinnor ska upphöra, våldet förebyggas och att de män som begår brott mot kvinnor ska straffas. Åtgärd nummer fem tar sikte på att stoppa våld i ungas parrelationer och nummer tjugo tar sikte på straffansvar vid psykiskt våld. Under åtgärden anges att förekomsten av psykiskt våld är omfattande när det handlar om brott i nära relation. Regeringen anger också att det bör övervägas om det straffrättsliga skyddet för olika former av nedbrytande handlingar bör stärkas och förevarande promemoria är en följd av denna åtgärd.⁹⁷

⁹⁴ SOU 2021:64 s. 156 f.

⁹⁵ Prop. 2021/22:198 s. 15 ff.

⁹⁶ Bet. 2021/22:CU20.

⁹⁷ Regeringskansliet, Åtgärds paket för att intensifiera arbetet mot mäns våld mot kvinnor.

Regeringen har därefter, den 27 december 2021, presenterat ytterligare ett åtgärdsprogram med 99 åtgärder för att förebygga och bekämpa mäns våld mot kvinnor. I programmet konkretiseras de ovan nämnda åtgärderna tillsammans med de åtgärder som regeringen aviserade i budgetpropositionen för 2022. Även dessa åtgärder bygger vidare på den nationella strategin som berörts ovan i avsnitt 5.13. Regeringen har därtill identifierat fyra utvecklingsområden för de kommande åren: utsatthet efter separation, våld i ungas parrelationer, utsatthet för hot och övergrepp på nätet samt särskild sårbarhet i vissa grupper (hbtqi, äldre, funktionsnedsättning, skadligt bruk och beroende, ekonomisk utsatthet samt utrikes födda kvinnor).⁹⁸

5.22 SOU 2021:90 Preskriptionsutredningen

Preskriptionsutredningens uppdrag var att genomföra en översyn av den straffrättsliga regleringen om preskription.⁹⁹ Vad särskilt gäller fridskränkingsbrotten uttalas följande i betänkandet. Fridskränkingsbrotten riktar sig mot den personliga sfären och är starkt integritetskränkande. Brotten begås alltid av en närstående eller tidigare närstående till offret och det kan påverka möjligheten och viljan att anmäla brotten. Fridskränkingsbrotten är inte perdurerande brott, det vill säga en enda gärning som i sig omfattar flera delgärningar som tillsammans ska bedömas som ett enda brott, utan i stället preskriberas varje gärning (brott) särskilt utifrån vad som gäller för de enskilda brotten. De enskilda brotten har olika preskriptionsregler som huvudsakligen följer den abstrakta straffskalans maximum. Vissa mindre allvarliga gärningar, som till exempel ringa misshandel och ofredande, kan därför falla bort om det tar en tid innan brottsligheten anmäls, vilket inte är ovanligt vid våld i nära relationer. Detta kan i sin tur leda till att de kvarvarande gärningarna inte är tillräckligt många för att tillsammans bedömas som ett fridskränkingsbrott. De kvarvarande gärningarna får då bedömas var för sig och straffvärdet blir lägre. Mot denna bakgrund diskuteras i utredningen om det finns tillräckliga skäl för att reglera preskriptionstiden särskilt för fridskränkingsbrottet och avvika

⁹⁸ Se informationsmaterial från Arbetsdepartementet, A2021/02397, Åtgärdsprogram för att förebygga och bekämpa mäns våld mot kvinnor 2021–2023.

⁹⁹ Dir. 2020:91.

från att tiden ska bedömas med utgångspunkt i straffmaximum för varje enskilt brott. Slutsatsen blev dock att någon förändring inte var påkallad. Utredningen hänvisade till de skäl som anförts tidigare och ansåg att skälen alltjämt har fog för sig. En ändring skulle innebära att preskriptionstiden skulle förlängas i betydande mån för flera av de enskilda brotten – enligt nuvarande regler skulle fridskränkingsbrottet som sådant preskriberas efter tio år (till skillnad från till exempel ringa misshandel som preskriberas efter två år).

En förlängd preskriptionstid ansågs inte heller vara en garanti för att fler fall av fridskränkingsbrott kommer till åtal eller lagföring eftersom det ofta föreligger bevissvårigheter. Stödbevisning saknas eftersom brotten sker i hemmen, men problemet kan inte lösas genom ändrade preskriptionsregler. En ändring skulle också riskera att ge brottsoffret den felaktiga bilden av att brotten kan lagföras lång tid efter att de begåtts. Det fanns också en risk för att de brottsbekämpande myndigheternas resurser måste användas där det tidigt står klart att gärningarna kommer att vara svåra att styrka.

Även lagtekniska skäl anfördes mot en ändring eftersom det skulle innebära att redan preskriberade brott skulle återuppväckas. Om en redan preskriberad gärning kom att ingå i en fridskränkning skulle gärningspersonen dömas för gärningar som var preskriberade om de bedömdes självständigt, vilket framstod som tveksamt ur ett legalitetsperspektiv. Det ansågs inte heller vara en bra ordning att olika brott har olika preskriptionstid beroende på sammanhang. Någon förändring föreslogs därför inte.¹⁰⁰

5.23 Slutsatser

Den röda tråden i genomgången i detta kapitel är att straffrättens betydelse har tonats ner till förmån för andra styrmedel, som utbildning och liknande förebyggande insatser. Den traditionella straffrätten har inte framstått som en framkomlig väg framåt vad gäller att stärka det straffrättsliga skyddet mot psykiskt våld. Som skäl har angivits att psykiskt våld inte på ett tillräckligt tydligt sätt kan beskrivas och att det därför blir alltför svårt att avgränsa det straffbara beteendet. Legalitetsprincipens obestämdhetsförbud ska omöjliggöra en kriminalisering. Det står således klart att en stor del

¹⁰⁰ Avsnittet bygger på SOU 2021:90 s. 129–134.

av det som kan förstås som just psykiskt våld, framför allt olika former av hotfulla eller kontrollerande beteenden, inte är kriminaliserade och inte heller har ansetts kunna kriminaliseras.¹⁰¹ Frågan är om det nu, drygt tjugofem år sedan kvinnofridsreformen, finns skäl att göra en annan bedömning.

Som framhålls i direktiven till denna promemoria har också flera länder kriminaliserat psykiskt våld. I nästa kapitel redovisas därför en internationell utblick.

¹⁰¹ Burman, Straffrätt och mäns våld mot kvinnor: Om straffrättens förmåga att producera jämställdhet s. 391.

6 En internationell utblick

En del av utredningens uppdrag är att inhämta information från Storbritannien och de nordiska länderna om hur de har reglerat de frågor som uppdraget avser samt ta del av den kunskap och erfarenhet som de har på området. En sådan redogörelse följer därför i detta kapitel. Avsnittet bygger främst på doktrin och praxis, men också på information som inhämtats från justitieministerierna. Då de nordiska länderna har en i stora delar gemensam rättskultur som möjliggör en meningsfull komparation står Norden i fokus.¹

6.1 Finland

6.1.1 Misshandel

I den finska strafflagen (SL) 21 kap. 5 § föreskrivs att den som begår fysiskt våld mot någon eller som utan att begå sådant våld skadar någons hälsa, tillfogar honom smärta eller försätter honom i medvetlöshet eller något annat motsvarande tillstånd, döms för *misshandel* till böter eller fängelse i högst två år. Försök är straffbart. SL 21:6 innehåller brottstypen grov misshandel och SL 21:7 lindrig misshandel.

I allmänmotiveringen till bestämmelsen framhålls att bestämmelserna om brott och hälsa bygger på tanken att man numera med hälsa avser mycket mer än blott och bart avsaknad av fysiska skador och sjukdomar samt att det vid flera tillfällen hade föreslagits att psykisk misshandel ska kriminaliseras. Regeringens slutsats blev dock att begreppet psykisk misshandel är så vagt att det inte som sådant kan tas in i ett brottsrekvisit. Däremot poängteras att avsikten med

¹ Bogdan, Komparativ rättskunskap kap. 7, särskilt s. 81 ff.

rekvisitet ”skadar någons hälsa” är att jämställa sådan psykisk misshandel som skadar den mentala hälsan med fysisk misshandel som leder till kroppsskada. Att misshandel även kan begås genom att någon annan försätts i medvetlöshet eller något annat sådant tillstånd anses peka i samma riktning, liksom att försök till misshandel kriminaliserades 1989.²

I förarbetena beskrivs misshandel således bestå av två skilda grundformer. Den första innebär gärningar som inbegriper fysiskt våld, det vill säga misshandel som sker genom verksamhet som kränker en annans kroppsliga integritet och som stämmer väl överens med den allmänspråkliga definitionen av misshandel. Här krävs ingen skada, utan det relevanta är att fysiskt våld begås mot någon. Det är alltså möjligt att misshandeln inte lämnar några synliga spår.³

Den andra formen av misshandel förutsätter att en effekt orsakas och beskrivs som att någon utan att begå fysiskt våld skadar någons hälsa, tillfogar honom smärta eller försätter honom i medvetlöshet eller något annat motsvarande tillstånd. Med uttrycket ”skada någons hälsa” är som redan nämnts avsikten att straffbarheten också ska omfatta gärningar som förorsakar sinnessjukdomar eller mentala störningar.⁴ Här krävs inget våld men beteendet måste orsaka en faktisk följd. Det kan till exempel vara att ge någon gift, vilket resulterar i feber och diarré eller att försätta någon i medvetlöst tillstånd genom att använda droger. Det behöver inte vara fråga om en skada som är bestående, utan det räcker med att offret ges gift eller mat som orsakar uppkastning eller magsmärtor under en tid men sedan går över. Hälsoskadan kan också vara psykisk, det vill säga innebära att den psykiska hälsan skadas.⁵ Det måste också föreligga kausalitet (ett orsakssamband) mellan beteendet och den psykiska skadan. Kausaliteten måste dessutom bevisas, inte sällan med till exempel ett läkarintyg. I förarbetena betonas också att ”stadgandet ska tolkas så att annans hälsa uppsåtligen kan skadas eller någon tillfogas smärta också på annat sätt än med knytnävarna

² RP 94/1993 s. 89.

³ A. prop. s. 93 f. och Frände, Straffbelagt beteende s. 87.

⁴ A. prop. s. 93 f.

⁵ Som Frände påpekar är denna form av misshandel mycket ovanlig i rättspraxis och han framhåller att det delvis beror på bevisvårigheter, se a.a. s. 88.

eller eggvapen och att sådana gärningar ska jämföras med våldsbegreppet i dess traditionella innebörd.”⁶

I en dom från Helsingfors hovrätt (dnr R 14/809) dömdes en person för misshandel genom att ha diskriminerat en arbetstagare på arbetsplatsen. Den tilltalade hade ropat saker åt målsäganden och gett denne oklara arbetsuppgifter, samt ignorerat målsäganden. Beteendet hade lett till stress och sjukfrånvaro, vilket ansågs utgöra hälsoskada. I HD 1998:67 dömdes en person för vållande till personskada (hälsoskada) enligt SL 21:10. Gärningspersonen, som hade kört rattfull, förorsakade också två barns död, vilket hade bevitnats av föräldrarna. Föräldrarnas hälsa ansågs ha skadats på ett oaktsamt sätt genom att de tvingats se sina barn köras ihjäl. Också det psykiska lidandet bedömdes som en förutsebar och omedelbar följd av gärningen.

I HD 2021:54 dömdes två föräldrar för grov misshandel mot sitt barn under perioden 28 januari till den 2 oktober 2015. Föräldrarna hade tillfogat sitt 5–6 åriga barn smärta och skadat barnets hälsa, bland annat genom att försumma att ge honom tillräckligt med näring och sköta hans atopiska eksem (kallas också böjveckseksem), vilket orsakat sår. Föräldrarna hade också tvingat barnet att äta och sova på golvet och vid maten och för natten bundit ihop barnets händer. Barnet hade också tvingats att duscha kallt. De följder som uppstått var skador på huden, till exempel ärrbildning, och därtill hade barnets längdtillväxt och utveckling hämmats. Det var således fråga om vad som ovan benämnts som den andra typen av misshandel, det vill säga utan fysiskt våld. Föräldrarna hade dock också slagit sitt barn med en sax i armen vilket orsakat smärta och blödande sår. Frågan i Högsta domstolen var emellertid endast om misshandeln begåtts på ett *synnerligen grymt sätt* (SL 21:6 p. 2).

Högsta domstolen konstaterar att det var fråga om ett barn som varit mellan fem och sex år gammalt och därför varit helt beroende av sina föräldrars omsorg. Övergreppen hade skett i hemmet och barnet varit försvarslöst. Gärningstiden var lång och under perioden hade det varit ett antal handlingar och försummelser som varit mycket förödmande. Barnet hade drabbats av allvarliga fysiska och psykiska symtom. Det var därför fråga om en misshandel som begåtts på ett *synnerligen grymt sätt*.

⁶ A. prop. s. 93.

6.1.2 Andra relevanta straffstadganden

Brott mot kommunikationsfrid är i Finland ett särskilt brott enligt SL 24:1 a. Den som i syfte att störa skickar meddelanden eller ringer till någon annan upprepade gånger så att gärningen är ägnad att orsaka denne betydande störning eller olägenhet döms till böter eller fängelse i högst sex månader. De upprepade handlingarna måste således inte vara brottsliga i sig. Brottet kompletterar en bestämmelse om *hemfridsbrott* och innebär att samtal eller meddelanden inte behöver tas emot på en hemfridsskyddad plats. Brottet är ett målsägandebrott.

Även *olaga förföljelse* i SL 25:7 a bör nämnas. Den som upprepade gånger hotar, följer efter, iakttar, eller kontaktar eller på något annat jämförbart sätt obehörigen förföljer någon annan så att förfarandet är ägnat att skapa rädsla eller ångest hos den som förföljs ska dömas till böter eller fängelse i högst två år.⁷ Straff för olaga förföljelse ska endast dömas ut om lika strängt eller strängare straff för gärningen inte föreskrivs någon annanstans i lag. Om misshandel och olaga hot sker samtidigt som olaga förföljelse döms således inte för det sistnämnda brottet, även om det för den utsatte snarare framstår som en del av olaga förföljelsen. Flera personer kan delta i brottet. Brottet lyder under allmänt åtal.

Med *hot* avses att en person låter en annan förstå att denne kan råka ut för någonting obehagligt och att detta i något avseende beror på eller kan påverkas av den som framför hotet. Det kan vara fråga om ett uttryckligt hot men också om något annat förfarande som klart innebär ett hot. Att skada offrets egendom kan till exempel innebära ett hot. Ett hot kan bestå i att offret avkrävs någonting, men detta är inte en nödvändig förutsättning för att kännetecknet på ett hot ska vara uppfyllt. Hotet ska vara riktat mot den som förföljs men kan också innehålla ett hot mot en tredje person. Som ett exempel nämns att en kvinna kan hotas genom att gärningspersonen låter henne förstå att hennes barn kommer att skadas. Hotet i ett enskilt fall behöver inte vara så allvarligt som vid olaga hot enligt 25:7 SL. *Upprepning* innebär att brottets allvarhetsgrad ökar och är ett viktigt kännetecken på olaga

⁷ Samma lagstiftningsteknik i Tyskland och Österrike: gärningssätten beskrivs på ett reellt sätt i stället för att baseras på redan kriminaliserade gärningar som i Sverige, se RP 19/2013 rd s. 14. Beskrivningen av gällande rätt i detta avsnitt bygger på a. prop. s. 52 ff.

förföljelse. Att det är upprepat är också av betydelse i bedömningen av om beteendet inneburit abstrakt fara.

Det andra gärningssättet är att *följa efter*. Det ska vara fysisk förföljelse, men gärningspersonen behöver inte försöka komma till tals med offret eller kommunicera med offret på annat sätt. Rekvisitet kan också vara uppfyllt om en person vistas i närheten av en annans arbetsplats eller kör förbi bostaden med bil. Det är dock inte fråga om förföljelse om två personer möts av en slump. Att *iakta* kan vara att observera en person med eller utan tekniska hjälpmedel och det är inte relevant var personerna befinner sig. *Kontakta* kan ske genom att gå fram till den utsatte, ringa eller sända meddelanden, liksom genom att lämna ett meddelande till en tredje person även om det inte besvaras. Att skicka blommor och gåvor kan också vara kontakt. *På något annat jämförbart sätt* har tagits med i lagtexten för att förföljelse kan ske på många olika sätt och för att den tekniska utvecklingen kan leda till att det uppkommer nya förföljelsemetoder. I förarbetena poängteras också att delgärningarna måste ske utan offrets samtycke, och att detta kan vara svårt att bedöma när det är fråga om gärningar som är normala från social synpunkt som till exempel att kontakta någon per telefon. Vid sådana gärningar kan man i allmänhet inte vid den första gärningen utgå från att det sker utan samtycke och den uppringde kan undanbe sig framtida kontakter. Det finns dock ingen sådan skyldighet att reagera för att gärningen ska kunna ses som en del av olaga förföljelse. Den utsatta personen kanske inte vågar förbjuda förföljaren. Om gärningspersonens kontaktförbud är oönskade måste således avgöras utifrån förhållandena i det specifika fallet.

För straffansvar är det inte tillräckligt med en enstaka brottslig gärning utan det måste vara en allvarlig störning som består av olika delgärningar. Dessa ska leda till en allvarlig störning av en persons livskvalitet och bli synnerligen skrämmande eller ångestframkallande och dominera den utsatta personens liv. De gärningar som beskrivs i lagtexten orsakar i allmänhet inte isolerade ett sådant tillstånd. En del av de nämnda gärningarna är normalt förekommande och har ingen större betydelse i det sociala livet. De får däremot en särskild betydelse när de i strid med en persons vilja upprepas och blir del av ett förföljelsebeteende. Det nu sagda kommer till uttryck genom kravet på att de gärningar som ingår i brottet olaga förföljelse ska vara *upprepade*. Det är också av betydelse

vilken typ av gärningar det är i det konkreta fallet, hur många gärningar det är och hur de tidsmässigt förhåller sig till varandra. Om en enskild gärning inte har någon större betydelse kan det krävas flera gärningar av sådant slag än när det är fråga om gärningar av en typ som också var och en är ägnade att skapa ångest eller i synnerhet skräck hos den som förföljs. Det måste vara fler än en gärning, men alla gärningar behöver inte vara av samma slag. Om det står klart att förföljelsen upphört och sedan påbörjas på nytt är det fråga om två brott.

Delgärningarna måste vara baserade på en enhetlig motivationsgrund hos gärningspersonen, vilket betyder att delgärningarna ska ge uttryck för samma relevans. Det sagda innebär att en gärning som sker av en helt annan anledning än de övriga inte ska utgöra en del av brottet. Däremot utgör en förändring i motivationsgrunden inte ett hinder för att även de gärningar som sker därefter också ska ses som en del av brottet. Det kan således inledningsvis vara fråga om förtjusning och sedan övergå till hat och kontroll. Gärningarna ska också vara ägnade att skapa skräck eller ångest hos den förföljde, vilket innebär att abstrakt fara är tillräckligt. Ångest kan vara lika invalidiserande som skräck.

Förfarandet ska slutligen också vara *obehörigt*. Genom detta rekvisit utesluts motiverade kontakter från det straffbara området, till exempel när en borgenär vid upprepade tillfällen kontaktar en gäldenär, eller när en person upprepade gånger kontaktar sin ex-partner för att reda ut vårdnadsfrågor eller liknande. Gärningar som hör till ett normalt liv är således inte obehöriga. Brottet förutsätter uppsåt.

Inom ramen för beredningen diskuterade såväl grundlagsutskottet som lagutskottet bestämmelsen ur ett legalitetsperspektiv. Grundlagsutskottet påpekade att legalitetsprincipen innebär ett krav på exakt reglering och att brottsrekvisit måste anges tillräckligt exakt i lagen för att det utifrån bestämmelsens lydelse ska gå att sluta sig till om en åtgärd eller försummelse är straffbar. Utskottet menade att lokutionen "... eller på annat jämförbart sätt" i princip måste anses problematisk med avseende på den straffrättsliga legalitetsprincipen, men att olaga förföljelse karaktäriseras just av att gärningen kan ta sig många uttryck. Dessutom kan den tekniska utvecklingen ge upphov till nya förföljelsemetoder. Om rekvisiteten i bestämmelsen ses som en helhet som inkluderar kravet på upprepad

och obehörig handling, ansåg utskottet att förslaget var acceptabelt i konstitutionellt hänseende.⁸

Lagutskottet inledde med att konstatera att förföljelse redan innan den särskilda kriminaliseringen kunde vara en straffbar handling (t.ex. hemfridsbrott, olovlig observation och olaga hot) samt att det fanns möjlighet att meddela besöksförbud, men konkluderade ändå att den gällande regleringen trots detta inte var helt vattentät. Vid olaga förföljelse är det fråga om ett långvarigt brottsligt beteende av särskild natur som kan leda till ytterst allvarliga och till och med bestående psykiska konsekvenser för offret. Lagutskottet ansåg därför att det var behövligt och motiverat att straffbelägga olaga förföljelse som ett eget brott. Av samma skäl ansåg utskottet att brottet skulle lyda under allmänt åtal (olaga hot och lindrig misshandel är i Finland målsägandebrott).⁹

Vad särskilt gäller formuleringen av rekvisiten, som av flera utfrågade sakkunniga hade kritiserats för att vara alltför öppna och inexact formulerade, framhöll lagutskottet att det är svårt att formulera rekvisiten för olaga förföljelse eftersom det är fråga om ett långvarigt brottsligt beteende av särskild natur. Samtidigt måste kriminaliseringen täcka in den relativt vaga kriminaliserings-skyldighet som följer av Istanbulkonventionen. Rekvisitet ansågs acceptabelt också eftersom grundlagsutskottet inte ansåg att bestämmelsen var konstitutionellt problematisk. Gällande ”eller på något annat jämförbart sätt obehörigen förföljer” instämde lagutskottet i grundlagsutskottets bedömning med tillägget att det i samtliga fall måste vara fråga om ett obehörigt beteende. Det ansågs inte nödvändigt att komplettera bestämmelsen med ett krav på ett visst förföljelsesyfte eller avsikt att inge rädsla, främst eftersom gärningspersonen inte alltid har ett sådant syfte.¹⁰

Bestämmelsen har varit uppe till bedömning i HD 2022:8. En person hade under tiden 9 oktober 2014 till 23 februari 2016 på öppna Facebooksidor och på Twitter lagt ut en stor mängd inlägg som hånade och förnedrade en redaktör. Inläggen hade kommit till

⁸ GrUU 16/2013 rd s. 2 med vidare hänvisning till GrUU 26/2002 rd och GrUU 48/2002 rd. Finland saknar, precis som Sverige en författningsdomstol, varför obestämdhetsförbudets efterlevnad blir beroende av lagstiftarens egna kontrollmekanismer. Här är förmodligen riksdagens grundlagsutskott det mest centrala. Utskottet kontrollerar att bestämdhetskravet är uppfyllt och kontrollen har flera gånger lett till att straffstadganden ändras. Se om detta i Boucht och Frände, Finsk straffrätt. Grundkurs i straffrättens allmänna läror s. 26.

⁹ LaUB 11/2013 rd s. 5 f.

¹⁰ LaUB 11/2013 rd s. 8 f.

redaktörens kännedom. Personen hade också skickat en stor mängd privata meddelanden till redaktören med förslag om att träffas. Meddelandena åberopades i målet som bevis. Domstolen ansåg att personen vid upprepade tillfällen kontaktat redaktören, att beteendet varit obehörigt och ägnat att skapa ångest hos redaktören. Det relevanta är enligt domstolen det tillstånd som gärningspersonens beteende konstituerar och de följder det får för den utsatta. Personen dömdes för olaga förföljelse.

Andra bestämmelser i den finska strafflagen som kan tänkas omfatta psykiskt våld är vållande till kroppsskada, olaga hot, olaga tvång och ärekränkning.

Högsta domstolen har också i bland annat HD 2021:20 p. 8 slagit fast att gärningens karaktär av familjevåld eller våld i nära relationer mot en svagare part är en omständighet som ska beaktas i straffvärdebedömningen. Enligt domstolen talar en gärningskadlighet och farlighet samt graden av gärningspersonens skuld för att straffet mäts strängare än vanligt när det gäller familjevåld eller våld i nära relationer där gärningspersonen och offret inte är jämbördiga utan offret behöver särskilt skydd.¹¹

Slutligen kan nämnas att bestämmelsen om olaga förföljelse just nu utreds i Finland tillsammans med frågan om att införa straffansvar för psykiskt våld och tvingande social kontroll. Utredningen, som genomförs inom ett program för bekämpning av våld mot kvinnor 2020–2023, ska redovisas i slutet av 2022.¹²

6.2 Danmark

6.2.1 Relevanta straffstadganden

Även i de danska straffrättsliga bestämmelserna som särskilt tar sikte på våld har det historiskt huvudsakligen varit det fysiska tillståndet som skyddats.¹³ Den 1 april 2019 trädde dock en ny straffbestämmelse gällande just psykiskt våld i kraft (straffeloven § 243).

¹¹ Se också t.ex. HD 2002:2; HD 2012:9, punkt 6; HD 2018:22, punkt 16 samt HD 2020:20, punkt 8, 15 och 20.

¹² Justitieministeriets publikation 2021:1, Programmet för bekämpning av mäns våld mot kvinnor 2020–2023 s. 57.

¹³ Greve m.fl., Kommenteret straffelov – Speciel del s. 307.

Som skäl för kriminaliseringen anfördes att psykiskt våld kan leda till allvarliga och långvariga konsekvenser för den personliga friheten och för en persons välbefinnande. Detta ansågs särskilt påtagligt i nära relationer då psykisk misshandel medför att den utsattes psykiska integritet bryts ned. Det framhålls också att barn är särskilt utsatta. Staten har därför en skyldighet att tydligt visa att psykiskt våld kan vara lika allvarligt och skadligt som annat våld.¹⁴

I Danmark är överträdelse av kontaktförbud straffbart enligt lov nr. 112 af 2 februar 2012 om tilhold, opholdsforbud og bortvisning; tilholdsloven. Innan ett särskilt straffansvar infördes för stalkning skulle det enligt lagens 22 § verka straffskärpande om överträdelser av förbud enligt lagen varit en del av en systematisk och upprepad (vedvarende) förföljelse eller trakasserier. Sådan upprepad brottslighet ska nu i stället bedömas enligt § 242.

Olaga förföljelse är kriminaliserat enligt straffeloven § 242 sedan den 1 januari 2022.¹⁵ Det straffbara är att på ett sätt, som är ägnat att kränka en annan persons frid, systematiskt och upprepat (vedvarende) kontakta, förfölja eller på annat sätt trakassera (chikanerer) den utsatta. Straffet är böter eller fängelse i högst tre år. Dessförinnan hade i ett antal tidigare utredningar framhållits att det är för svårt att på förhand ringa in det straffbara området vid olaga förföljelse samt att det måste anses tillräckligt att straff kan följa vid överträdelser av kontaktförbud. Även svårigheterna att bevisa gärningspersonens uppsåt till att ett beteende som att ringa, skicka brev och så vidare innebär en kränkning, har framhållits. Det har inte heller ansetts möjligt att formulera en bestämmelse som inte i alltför stor utsträckning överlappar redan kriminaliserade gärningar.¹⁶

I förarbetena till den nya bestämmelsen om olaga förföljelse tas avstamp i att stalkning leder till särskilt stora fysiska och psykiska konsekvenser för offren samt påverkar deras vardag i betydande grad. Även om överträdelse av kontaktförbud är en viktig del i att komma till rätta med den här typen av beteenden bedömdes den

¹⁴ Folketingstidende 2018–19, tillæg A, lovforslag L 139 s. 3 och 5.

¹⁵ Folketingstidende 2021–22, tillæg A, lovforslag L 15. En särskild bestämmelse hade dessförinnan utretts men inte föreslagits i två utredningar, se Strafferetsplejeudvalgets Betænkning om Tilhold, opholdsforbud og bortvisning (nr. 1526/2011) och Straffelovrådets betænkning om freds- og ærekrænkelser (nr. 1563/2017) s. 119 f.

¹⁶ Straffelovrådets betænkning 1563/2017 s. 121 f. En bestämmelse som skyddar personer i offentlig tjänst finns dock i § 119 a: den, som krænker en af de i § 119 nævnte personers fred ved at kontakte, forfølge eller på anden måde chikanere den pågældende under udførelsen af tjenesten eller hvervet eller i anledning af samme, straffes med bøde eller fængsel indtil 2 år.

tekniska utvecklingen ha lett till nya möjligheter att förfölja en person. Det ansågs därför behövt att stärka skyddet för de utsatta genom en särskild kriminalisering. Kontaktförbud och straffansvar för olaga förföljelse är avsedda att användas parallellt i ett förvaltningsrättsligt respektive ett straffrättsligt spår.

I förarbetena framhålls vidare att straffansvar för olaga förföljelse förutsätter att gärningspersonens beteende innebär en kränkning av den utsattas frid, men att det är tillräckligt att beteendet generellt är ägnat att utgöra en fridskränkning, även om det ofta kommer att innebära en fridskränkning. Det framhålls också att den bedömningen måste göras individualiserat, och att även till synes oskyldiga och harmlösa beteenden kan utgöra fridskränkningar om det finns en historik mellan parterna. Samlat sett ska det vara fråga om ett beteende av viss varaktighet, intensitet och därmed allvarlighet. Beteendet ska uppfattas som ett mönster och enstaka kränkningar faller därför utanför det straffbara. Beteendet måste pågå under en period, men hur lång denna måste vara beror på intensiteten av förföljelsen. § 242 och 243 ska tillämpas i konkurrens om båda straffbuden är tillämpliga och detsamma gäller som huvudregel om andra brott ingår i den olaga förföljelsen.¹⁷

6.2.2 Misshandel

Enligt straffelovens § 244 straffas den med böter eller fängelse i max tre år som utövar våld eller på annat sätt angriper en annans kropp (ordinärt våld).¹⁸ Enligt paragrafens andra stycke dubblas straffmaximum om brottet begås upprepade gånger under en tid av en person i eller med nära anknytning till den utsattes hushåll ("gentagne gange over en periode af en person i eller nært knyttet til den forurettedes husstandhusstand"). Detta gäller endast om § 245 inte är tillämplig.

Med uttrycket "på anden måde angriber en andens legeme" avses beteenden som ligger utanför den naturliga förståelsen av våld. Det kan vara att utsätta någon för stark värme eller kyla, att hålla en hink med vatten över någon och från praxis kan exempel som att använda stinkbomber eller tårgasspray hämtas.

¹⁷ Folketingstidende 2021–22, tillæg A, lovforslag L 15 s. 3 ff. och 13 ff.

¹⁸ Lagtextens danska lydelse: "øver vold eller på anden måde angriber en andens legeme".

Angreppet behöver inte innebära smärta, varför till exempel håravklippning omfattas. Inte heller krävs att våldet lämnar spår som blåmärken eller bulor. Bagatellartade förolämpningar, som små puffar och knuffar, omfattas dock inte av straffansvar.¹⁹

Enligt § 245 kan vid ett särskilt kvalificerat angrepp mot annans legeme eller vid mishandling straffet i stället uppgå till sex år. Enligt § 245 andra stycket kan den som tillfogar den andre skada på kropp (legeme) eller hälsa (helbred) i stället dömas till fängelse i högst 6 år (så kallat kvalificerat våld). Det kan i de sistnämnda fallen vara fråga om psykiskt våld som leder till psykisk skada (på helbred, som också omfattar psykiska trauman) hos den utsatte.²⁰ Läkarvård krävs som huvudregel för att den psykiska skadan ska vara adekvat, eller en längre tids sjukskrivning.²¹ Även denna bestämmelse innehåller en straffskärpningsregel som kan tillämpas när fråga är om en serie våldshandlingar under en period mot en närstående. Gärningarna kan i dessa fall ses som ett utslag av gärningspersonens överlägsna ställning i relation till offret som inte sällan är i en beroendeställning. Bestämmelsen är tillämplig vid till exempel barnmisshandel, våld mot hustru och vid våld mot andra sammanboende och mot en frihetsberövad person.²² Det är ofta fråga om våld som varit nedvärderande.²³ Det kan noteras att bestämmelsen fram till 2016 aldrig hade tillämpats i fråga om psykiskt våld eller psykisk skada.²⁴

I dansk rätt finns också en bestämmelse om att straffen för brott enligt §§ 243–246 kan höjas med upp till hälften om det är fråga om återfall i våldsbrott (se § 247).

6.2.3 Kränkningar i familjen

Den danska straffelovens § 213 om vanrøgt syftar till att träffa sådana beteenden som är straffria utanför familjerelationer, men som på grund av den beroendesituation som familjerelationen ger upphov

¹⁹ Greve m.fl., a.a. s. 322 och Waaben, Strafferettens specielle del s. 17.

²⁰ Folketingstidende 2018–19, tillæg A, L 139 s. 5.

²¹ Folketingstidende 2018–19, tillæg A, L 139 s. 4.

²² Greve m.fl. a.a. s. 329.

²³ Waaben a.a. s. 20.

²⁴ Worch Jensen och Larsen, Vold mot kvinder i nära relationer. En analyse af Istanbulskonventionens implementering i dansk ret s. 54 och 104.

till, bör kunna straffas just inom den kontexten.²⁵ Det handlar om kränkningar i familjen genom försummelse eller nedvärderande behandling. Bestämmelsen är mycket obestämd och det är därför i stor utsträckning överlämnat till domstolarna att avgöra vilka beteenden som bör träffas av straffansvaret. Bestämmelsen träffar icke-ekonomiska kränkningar och åsidosättande av underhålls- eller bidragsplikt. De förstnämnda kan ske genom försummelse eller nedvärderande behandling. Det ska vara fråga om sådana kränkningar som tydligt strider mot allmänna normer för vad som är anständig behandling av andra i nära relationer.²⁶ Bestämmelsen omfattar även mental försummelse samt tillfogande av psykiska trauman.²⁷

I praxis har bestämmelsen kommit att omfatta gärningar av diverse olika slag, till exempel att underlåta att tillse att barn får erforderlig läkarvård, lämna barnet ensamt hemma vid upprepade restaurangbesök samt spärra in ett barn i ett kallt rum. Bestämmelsen kräver uppsåt; däremot krävs inte att gärningspersonen själv värderar sitt beteende som vanvård.²⁸

Andra bestämmelser som kan tänkas träffa vissa fall av psykiskt våld är § 260, om olaga tvång och § 266 om hot. Vad gäller olaga tvång finns i andra stycket en möjlighet till straffskärpning om tvånget består i att någon tvingas ingå äktenskap eller liknande.

6.2.4 Psykiskt våld

En bestämmelse som tar sikte på psykiskt våld trädde som redan nämnts i kraft i Danmark den 1 april 2019. Bestämmelsen ändrades därefter den 15 mars 2021. Straffeloven § 243 har följande lydelse.

Den som tilhører eller er nært knyttet til en andens husstand eller tidligere har haft en sådan tilknytning til husstanden, og som gentagne gange over en periode udsætter den anden for groft nedværdigende, forulempende eller krænkende adfærd, der er egnet til utilbørligt at styre

²⁵ Bestämmelsen har följande lydelse: Den, som ved vanrøgt eller nedværdigende behandling krænker sin ægtefælle, sit barn eller nogen hans myndighed eller forsorg undergiven person under 18 år eller en i opstigende linie beslægtet eller besvogret, eller som ved modvillig at unddrage sig en ham over for nogen af de nævnte personer påhvilende forsørgelses- eller bidragspligt udsætter dem for nød, straffes med fængsel indtil 2 år.

²⁶ Waaben, a.a. s. 76.

²⁷ Vestergaard (red.), Forbrydelser og andre strafbare forhold s. 120 f.

²⁸ Greve m.fl., a.a. s. 255 f.

den anden, herunder ved udøvelse af negativ social kontrol, straffes for *psykisk vold* med bøde eller fængsel indtil 3 år.

Som kan utläsas av lagtexten definieras inte psykiskt våld på ett allmänt eller enhetligt sätt, utan det som är kriminaliserat är i stället ett visst beteende mot en annan person – väsentliga kränkningar av den personliga integriteten. Det betonas dock i förarbetena att det kan vara fråga om kränkningar som inte är så allvarliga att de når upp till hot eller olaga tvång. Med psykiskt våld avses enligt förarbetena ett upprepat eller kontinuerligt mönster av handlingar eller underlåtenheter (eller både och) som har till syfte att kontrollera eller dominera den andre, så att denna underordnar sig eller bryts ned. Som konstaterats ovan täcks psykiskt våld som leder till en påvisbar psykisk skada av § 245 – men i förarbetena förtydligas att den nya bestämmelsen är avsedd att träffa de fall där en psykisk skada inte kan bevisas.²⁹

Följande rekvisit ska vara uppfyllda för att bestämmelsen ska vara tillämplig.

1. Gärningspersonen ska tillhöra eller vara nära knuten till den utsattes hushåll eller ha haft en sådan anknytning.
2. Gärningspersonen ska utsätta den andre för grovt nedvärderande, förolämpande eller kränkande beteenden.
3. Beteendet ska vara ägnat att otillbörligt styra den utsatte, till exempel genom utövande av social kontroll. Det ska således röra sig om en slags kontroll, som förhindrar offret att utvecklas fritt.
4. Beteendet ska ske upprepat under en period. Längden av perioden spelar roll, och det kränkande beteendet måste ha ett visst tidsmässigt sammanhang.

Det kan noteras att den danska Åklagarmyndigheten på sin hemsida beskriver tre former av psykiskt våld: straffbart psykiskt våld, icke straffbart psykiskt våld och osunda relationer. Det är således en relativt vid typ av gärningar som förvisso faller inom spektrumet psykiskt våld, men endast en kärna av dessa som faller under det kriminaliserade området.³⁰

²⁹ Folketingstidende 2018–19, tillæg A, L 139 s. 5.

³⁰ I syfte att närmare ringa in bestämmelsens tillämpningsområde samt adekvata straffnivåer har just psykiskt våld varit ett så kallat fokusområde för den danska Åklagarmyndigheten.

Gärningspersonen ska tillhöra eller vara nära knuten till den utsattes hushåll eller ha haft en sådan anknytning

I förarbetena till bestämmelsen framhålls att psykiska kränkningar i hemmet ofta är särskilt ingripande. Den som utsätts har ingenstans att ta vägen och det är ibland inte möjligt att fly från sitt hem.³¹ Att avgränsa kriminaliseringen på detta sätt ansågs därför lämpligast då detta är den mest sårbara gruppen. Detsamma gäller de fall där det psykiska våldet får ”stalkning-liknande” karaktär efter att en relation har avslutats och därför omfattas också dessa situationer.

Rekvisiten ska förstås på samma sätt som i § 244 andra stycket (se strax ovan). Som exempel på personer som tillhör hushållet nämns make, sambo, förälder, fosterhemsförälder eller syskon. Personer som kan vara nära knutna till hushållet eller ha haft en sådan anknytning är före detta makar, som ofta träffas i det tidigare gemensamma hemmet på grund av att barnen bor kvar där, eller en farbror som är engagerad i barnets uppfostran. Det kan också vara en partner som inte bor tillsammans med gärningspersonen.

Vid bedömningen av om gärningspersonen haft en sådan anknytning är det av intresse om gärningspersonen tidigare har haft sin folkbokföringsadress i bostaden, om det föreligger en beroendeställning mellan parterna, om de är släkt och om gärningspersonen ofta besöker den utsattes hem. Det betonas också att uppräknningen inte är uttömmande och att psykiskt våld kan utövas via digitala kanaler som till exempel sms, telefon och GPS-spårning samt sociala medier.

Det förutsätts vidare att det finns ett visst samband mellan det psykiska våldet och gärningspersonens anknytning till hushållet. Samband som är tillräckligt tydliga är kränkningar som börjar medan gärningspersonen och den utsatta bor tillsammans och sedan fortsätter efter att gärningspersonen inte längre är en del av hushållet. Ett annat exempel är kränkningar som inleds i samband med att ett samboskap upphör. Kränkningar som påbörjas en längre tid efter att parterna flyttat isär omfattas dock som regel inte av bestämmelsen. Vid psykiskt våld som börjar ett år efter att hushållsgemenskapen upphört kommer sambandet mellan våldet och anknytningen till hushållet ofta saknas, om inte parterna under

³¹ Nedanstående redogörelse av bestämmelsens rekvisit bygger på Folketingstidende 2018–19, tilläg A, L 139.

tiden har upprätthållit en nära och regelmässig kontakt, till exempel på grund av gemensamma barn.

Det valda uttryckssättet mötte visst motstånd i remissförfarandet och ett antal remissinstanser föreslog att begreppet närstående borde användas i stället. Justitsministeriet gjorde dock ingen ändring i detta avseende med motiveringen att det valda begreppet har ett bredare användningsområde och därför framstår som lämpligare.

Gärningspersonen ska utsätta den andre för grovt nedvärderande, förolämpande eller kränkande beteende

I förarbetena framhålls att begreppen inte låter sig hållas strikt isär då det finns beteenden som kan vara såväl nedvärderande, förolämpande och kränkande.

Med *nedvärderande handlingar* avses beteenden som förödmjukar eller förnedrar offret. Det kan till exempel vara att gärningspersonen uppenbarligen behandlar den utsatta sämre än andra, att den utsatta berövas möjligheten att bestämma över sitt liv, eller att den utsatta tvingas att göra eller tåla något som denne inte gillar eller uppfattar som ovärdigt. Det krävs inte att någon annan än gärningspersonen ser förnedringen.

Förolämpande beteende (som ersatte begreppet manipulerande efter viss remisskritik) tar främst sikte på gärningspersonens trakasserande eller irriterande beteende. Det kan till exempel vara att ta kontakt med den utsattas arbetsplats, familj, vänner eller liknade och att sprida falska rykten om den utsatta. Det kan handla om att felaktig information lämnas till offentliga myndigheter, till exempel genom falska polisanmälningar, att det skickas privata bilder till andra, att det beställs ett stort antal varor för leverans hos den utsatta och att det ofta skickas meddelanden till den utsatta om att gärningspersonen vet var denne befinner sig. Gärningspersonen kan också använda sig av andra tillvägagångssätt för att utsätta den drabbade.

Kränkande beteenden, slutligen, är gärningar som är ägnade att skada den utsattes ära eller självupplevelse, eller som i övrigt kan påverka den utsattas psykiska integritet. Det kommer typiskt sett vara ett led i ett kränkande beteende att den drabbade upplever att hans eller hennes gränser överskrids, till exempel sexuellt eller genom övervakning. Att tvingas bevittna handlingar mot sina

närmaste som upplevs som obehagliga eller chockerande, såsom när ett barn bevittnar våld, psykiskt våld eller andra övergrepp mellan föräldrar och mellan syskon, är också kränkande beteende.

Till kränkande beteenden hör också manipulerande beteenden. Det rör sig om otillbörlig påverkan på den utsattas tankar, attityder och beteende genom list, vilseledande och förförande handlingar. Den drabbade kan uppleva att gärningspersonen förvanskar en situation så att gärningspersonens beteende upplevs som att det är den utsattes eget fel. Manipulation kan vidare föreligga vid orimlig kritik, anspelningar eller anklagelser som har till syfte att få den utsatte att underkasta sig gärningspersonen.

Det kan gällande alla beteenden vara fråga om såväl underlåtenhet som handlingar.

För att möta legalitetsprincipens krav på förutsebarhet innehåller förarbetena ett stort antal exempel på beteenden som kan bedömas som nedvärderande, förolämpande eller kränkande. Det kan handla om att isolera en person från dennas familj, barn och nätverk, att styra eller övervaka en person utan samtycke, till exempel via GPS eller andra digitala tjänster, att ta kontroll över en persons vardag genom att bestämma när den ska sova, bestämma i vilka sociala sammanhang personen får ingå, vilka personen får umgås med, vilka kläder personen får ha på sig, att ignorera en person, att hålla en person i ovisshet gällande viktiga beslut (t.ex. utlandsresor), att inskränka en persons rörelsefrihet, att vägra en make eller sambo att söka jobb, att frånta en person stöd, att omtala en person på ett sätt som tyder på att denne inte är något värd, att införa regler som till exempel förödmjukar personen, att ta kontroll över en persons ekonomi, att hota en person (det behöver inte vara hot som omfattas av straffansvar enligt § 266) eller att kränka eller bruka våld mot den utsattes barn eller närmaste familj för att skada den utsatte, att tvinga kvar en person i ett äktenskap med hänvisning till föreställningar om heder och eller familjens allmänna status, eller utsätta offret för annan negativ social kontroll, att förmå andra individer att pressa den utsatte gällande vissa livsval, som till exempel utbildning eller val av livspartner, att isolera en person från tillgång till sjukvården, utbildning och arbetsmarknaden, att tvinga en person att genomgå eller avbryta en graviditet, att hota med att förstöra en persons ägodelar, att sprida skadliga rykten och intima upplysningar om den utsatte.

I relation till barn kan det straffbara bestå av ett nedbrytande beteende som skadar barnets egenvärde. Barnet kan ignoreras, inte få den omsorg det behöver eller dras in i föräldrarnas konflikter. Även kommentarer om barnets kropp, vikt och matintag kan vara straffbara. De exempel som nu nämnts är dock inte uttömmande, utan en bedömning får ske utifrån barnets ålder och mognad.

Att det ska vara fråga om *grovt* nedvärderande, förolämpande och kränkande beteende tillkom efter kritik från remissinstanserna. Det är således inte alla beteenden som träffas av straffansvar. Kravet på grovhet hänger nära samman med att det ska vara ett upprepat beteende under en period samt att det ska vara ägnat att styra den utsatte. Det ska således vid en samlad bedömning vara fråga om ett beteende av en viss varaktighet, intensitet och därmed grovhet.

Huruvida beteendet är att bedöma som grovt ska ske genom en helhetsbedömning av samtliga föreliggande omständigheter. Det behöver inte vara samma typ av kränkningar, och inte heller behöver alla kränkningar vara grova, utan det avgörande är om beteendet samlat kan bedömas som grovt. Kränkningarna ska således tillsammans ha viss intensitet.

Beteendet ska vara ägnat att otillbörligt styra den utsatte inklusive social kontroll

Flertalet remissinstanser önskade att begreppet *kontroll* skulle ingå i lagtexten. Justitsministeriet anför gällande detta att det genom uttalanden i förarbetena till bestämmelsen är klarlagt att ordet ”styra” syftar till kontrollerande beteenden som förhindrar den utsatte att utvecklas fritt, till exempel av rädsla för att utsättas för nya kränkningar. De beteenden som är avsedda att träffas av straffbudet är sådana att de i allmänhet innebär att gärningspersonen erhåller en maktposition i förhållande till den utsatta eller till att upprätthålla en sådan position. Det kan handla om dominerande eller kontrollerande beteenden som medför att den utsatta förlorar, eller åtminstone upplever sig ha förlorat, möjligheten att bestämma över sig själv och sitt liv, att den utsattas egenvärde bryts ned samt att den utsatta blir isolerad och beroende av gärningspersonen. Beteendet ska alltså vid en samlad bedömning vara ägnat att påverka den utsatta att göra eller tåla något som inte ligger i linje med hans

eller hennes fria vilja. Styrning är således något helt centralt i relation till psykiskt våld.

Genom rekvisitet ”ägnat att” tydliggörs att domstolen ska göra en objektiv värdering av gärningspersonens beteende. Det är således inte avgörande om den utsatta faktiskt blivit styrd, eller om styrningen har lett till någon effekt, som till exempel psykisk skada. Kravet på otyllbarhet innebär att det ska vara ett styrande beteende som inte är en naturlig del av parternas relation. Styrning kan vara helt naturligt i vissa relationer, såsom mellan föräldrar och barn, eller mellan en äldre eller handikappade personer som är i behov av hjälp och stöd. I sådana fall kan mycket grova kränkningar ses som en naturlig del av parternas relation. Detta innebär också att föräldrars uppfostran av barn som utgångspunkt inte omfattas av straffansvar, men att det kan vara fråga om psykiskt våld i vissa fall, som när en förälder frekvent förhindrar sitt barn att lämna hemmet (husarrest).

Bestämmelsen ändrades den 15 mars 2021 genom att uttrycket ”herunder ved udøvelse af negativ social kontrol” lades till efter ”der er egnet til utilbørligt at styre den anden”. I förarbetena framgår att Riksadvokaten hade påpekat vissa tillämpningsproblem med bestämmelsen, främst vid medverkan till brott.

I förarbetena anförs att bestämmelsen omfattar ett mycket stort antal och olikartade gärningar inklusive negativ social kontroll. Ministeriet önskade dock stärka insatsen mot negativ social kontroll och ansåg därför att det borde införas en hänvisning till negativ social kontroll i bestämmelsen. På så sätt skulle det tydligt komma till uttryck att negativ social kontroll utgör bestämmelsens kärnområde. Ett sådant tillägg ansågs därför nödvändigt trots att bestämmelsen redan omfattade det nu åsyftade beteendet och att ändringen således inte skulle utöka bestämmelsens användningsområde. Genom att skriva in negativ social kontroll i lagtexten avsåg lagstiftaren sända ut en klar signal till offer för negativ social kontroll att det, beroende på omständigheterna, kan vara straffbart som psykiskt våld.

I förarbetena framhölls också att media lyft fram ett ökande problem bestående av att ledande personer i religiösa sammanlutningar hjälper till att skriva så kallade äktenskaps- och skilsmäsoavtal, vilka innehåller ett antal villkor som måste vara uppfyllda för att till exempel skilsmässa ska aktualiseras. Trots att

detta kan utgöra en form av negativ social kontroll hade bestämmelsen mycket sällan kommit till tillämpning i sådana fall, liksom vid annan straffbar medverkan till psykiskt våld. Bestämmelsens tillämpningsområde framstod därför vara i behov av att förtydligas i detta avseende. De ursprungliga förarbetena gav heller inget tydligt svar på om äktenskaps- och skilsmäsoavtal kan utgöra sådan negativ social kontroll som omfattas av tillämpningsområdet. Konklusionen blev denna.

Sådana kontrakt, som i kraft av sitt innehåll fastholder en person i et ægteskab eller en lignede samlivssituation med henvisning til forestillinger om ærbarhed og/eller familiens generelle status, eller som på anden vis lægger pres på en person til at træffe eller undlade at træffe bestemte livsbeslutninger vedrørende f.eks. skilsmisse eller valg af (kommende) ægtefælle, partner, bopæl eller uddannelse, er udtryk for negativ social kontrol, der – afhængig af de nærmere omstændigheder – vil kunne udgøre psykisk vold.

Det framhölls också att den som medverkar till att utarbeta ett sådant kontrakt kan dömas för medverkan till psykiskt våld i enlighet med strafflagens allmänna medverkansregel. För straffansvar är det dock inte tillräckligt att ett sådant kontrakt ingås, utan det krävs att kontraktet otillbörligen styr den utsatte, till exempel genom att denne är kvar i en relation mot sin vilja. Det kan dock vara fråga om försök till brott (se straffeloven § 21). För medverkansansvar krävs att den som medverkar har uppsåt till att medverka till psykiskt våld och därtill måste ett visst samband föreligga mellan den konkreta handlingen och det psykiska våldet, men det krävs inte att medverkansgärningen har varit avgörande för utövande av det psykiska våldet. Även annan medverkan till psykiskt våld är straffbar, påminde ministeriet.³²

I bedömningen av om ett sådant avtal som nämnts ovan utgör psykiskt våld kan särskilt läggas vikt vid avtalsinnehållet samt under vilka förutsättningar det ingåtts. Likaså är det av betydelse om avtalet innebär att gärningspersonen hamnar i en maktposition i relation till den utsatte på så sätt att denne fräntas makten att bestämma över sitt eget liv, och att stå ut med sådant som inte är uttryck för dennes fria vilja.³³

³²Avsnittet ovan bygger på Folketingstidende 2020–21, tillæg A, lovforslag L 126 s. 6–8 och 36.

³³ Folketingstidende 2020–21, tillæg A, L 126 s. 36 och Baumbach och Elholm, Udvalgte delikter i straffeloven – En introduktion s. 58 f.

Beteendet ska ske upprepat under en period

Denna del av bestämmelsen är likalydande med § 244 andra stycket (se strax ovan). Det måste dels vara en serie av handlingar under en period, dels vara ett upprepat beteende som generellt kan uppfattas som ett sammanhängande mönster och därför kan karaktäriseras som en regim.³⁴ Enstaka överträdelser faller alltså utanför bestämmelsens tillämpningsområde. Om det är fråga om mycket allvarliga kränkningar kan dock få tillfällen vara tillräckligt. Det behöver inte vara fråga om samma typ av kränkningar.

Det handlingsmönster som offret ska vara utsatt för kan ofta karaktäriseras som en regim, som är präglad av otrygghet och rädsla för våld, sexuella övergrepp, hot, tvång eller andra kränkande beteenden. En sådan regim har normalt drag av att den utsatte kontrolleras och bestäms över på ett enväldigt och hänsynslöst sätt.

Att fråga ska vara om en period kan inte tolkas isolerat utan beror på en konkret värdering i det enskilda fallet. Det som ska beaktas är intensiteten och de potentiella skadeverkningarna av beteendet. Är det väldigt frekventa kränkningar eller intensiva perioder kan en mycket kort period vara tillräcklig för att bestämmelsen ska vara tillämplig. I bedömningen ska särskilt beaktas att i relation till barn och unga är psykiskt våld av sådan karaktär att gärningarna även under en kort period ofta är ägnade att skada barnets eller den unges utveckling eller självuppfattning.

Övrigt

Uppsåtet måste täcka de faktiska omständigheterna men något visst syfte med gärningen krävs inte.

Den som inte har den nödvändiga närheten till hushållsgemenskapen kan straffas för medverkan till psykiskt våld enligt den allmänna bestämmelsen om medverkan i § 23.

Även bevissvårigheterna diskuteras i förarbetena och det medges att det kan finnas relativt stora svårigheter att bevisa just psykiskt våld. Det anses dock inte i sig vara tillräckligt för att inte kriminalisera den här typen av beteenden.³⁵ Det kan noteras att beviskravet och bevisbördan i dansk straffprocessrätt är detsamma

³⁴ Rigsadvokatens meddelelse om psykiskt våld, avsnitt 4.1.2.

³⁵ Folketingstidende 2018–19, tillæg A, lovforslag L 139 s. 6.

som i den svenska. Åklagaren har bevisbördan för att ett brott har begåtts och beviskravet är att det ska vara ställt bortom rimligt tvivel att den tilltalade begått den åtalade gärningen.

Straffnivåerna berörs inte närmare i förarbetena, vilket motiveras med att det är en så stor variation av gärningar som kan falla under straffbudet, men det framhålls att straffet ska mätas ut med utgångspunkt i straffvärdet för upprepad fysisk misshandel mot samma offer (enligt § 244). Konkret innebär detta att ett straff understigande fängelse i sextio dagar som utgångspunkt inte bör dömas ut. Det betonas att domstolarna i sin straffvärdebedömning ska värdera alla relevanta omständigheter och se till karaktären och varaktigheten av det nedvärderande, förolämpande och kränkande beteendet, den utsattes situation och de konsekvenser som beteendet inneburit för den utsatta. Det ska också vara försvårande om offret är ett barn, har en funktionsnedsättning eller på annat sätt är underlägsen gärningspersonen. Att ett barn bevittnat psykiskt våld mot en anhörig ska också verka straffskärpande.³⁶

Slutligen kan nämnas att brottet anses så allvarligt att en förlängd preskriptionstid gäller vid våld mot barn på samma sätt som för bland annat grovt våld. Preskriptionstiden räknas från den dag då barnet fyller 21 år om brottet är begånget mot en person under 18 år och vid gärningstidpunkten var närstående till gärningspersonen (§ 94 straffeloven).

Om en handling innebär psykiskt våld som uppfyller rekvisiten i flera straffbestämmelser ska gärningspersonen dömas för båda brotten, det vill säga i konkurrens. Det gäller dock inte om beteendet är straffbart enligt § 245 andra stycket. I sådana fall döms endast för det sistnämnda brottet.³⁷

Samtliga remissinstanser var positiva till kriminaliseringen som sådan, men ett flertal framhöll att de valda rekvisiten var alltför vaga och att det straffbara området därför inte är tillräckligt klart. Lagförslaget omarbetades dock på så sätt att rekvisitet manipulerande byttes mot förolämpande och det lades till att fråga ska vara om *grovt* nedvärderande, förolämpande eller kränkande beteende.

³⁶ Folketingstidende 2018–19, tillæg A, lovforslag L 139 s. 7.

³⁷ Kommenteret oversigt over høringsvar om forslag til lov om ændring af straffeloven og forskellige andre love (Selvstændig bestemmelse om psykisk vold), s. 15 samt folketingstidende 2018–19, tillæg A, lovforslag L 139 s. 12.

6.2.5 Praxis från Danmark avseende § 243

Det finns ännu inget avgörande där danska Højesteret behandlat § 243. Totalt sett har 91 domar meddelats sedan bestämmelsen trädde i kraft fram till maj 2022. Ett urval av dessa, som dels erhållits från det danska justitsministeriet, dels via en sökning i den nationella databasen som Åklagarmyndigheten ansvarar för, redovisas nedan. Landsretterna motsvarar de svenska hovrätterna och byrätterna motsvarar tingsrätterna. Det finns än så länge bara en dom där den tilltalade endast dömts för psykiskt våld och en dom där bevisvärderingen och straffvärdebedömningen i huvudsak handlat om § 243.

I det avgörande där det endast är fråga om psykiskt våld enligt § 243 dömdes den tilltalade av Østre landsret för att under perioden 1 april 2019 till 30 januari 2020 haft ett grovt nedvärderande och nedsättande språkbruk med upprepade tillrättavisningar inför de gemensamma barnen, annan kritik och anklagelser samt försök att isolera målsäganden från familj och nätverk samt från utomstående som hennes arbetsgivare. Hon hade på grund av mönstret med kritik försökt att inordna sig och vara den tilltalade till lags genom att erbjuda honom sex och av vittnesmålen stod det också klart att hon ändrat sig mycket. Det ansågs utrett att hennes självkänsla och egenvärde brutits ned till följd av det hon utsatts för. Straffvärdet uppgick till fyra månaders fängelse (med röstsiffrorna tre mot tre; tre av rättens ledamöter ansåg att straffvärdet uppgick till sex månader). Det ansågs straffvärdehöjande att barnet bevittnat det psykiska våldet. Bevisningen bestod av skriftlig korrespondens samt vittnesmål.³⁸

I det avgörande som huvudsakligen berör psykiskt våld (det var också fråga om olaga tvång som var mindre grovt samt visst våld) sträckte sig gärningsperioden från november 2019 till den 25 februari 2020. Tilltalad och målsäganden bodde inte tillsammans men den tilltalade var ofta hemma hos målsäganden under brottstiden och de ansågs därför närstående på det sätt som krävs. Vad så gällde om det varit ett mönster av ett sådant beteende som krävs för straffansvar konstaterar domstolen inledningsvis att de berättelser som lämnats i målet varit mindre detaljerade, vilket dock kunde förklaras av

³⁸ Dom från Østre landsret av den 12 januari 2022, U 2022.1091, sagsnummer S-51-21, tryckt i tfK2022.130.

parternas alkoholmissbruk. Det fanns också perioder där den tilltalade inte varit hemma hos målsäganden och det saknades polisanmälningar samt uppgifter om målsägandens skador. Det fanns inte heller något underlag som visade hur många gånger polisen varit på målsägandens adress under perioden. Däremot vann målsägandens berättelse tydligt stöd av vad ett vittne berättat. Även de övriga brotten som den tilltalade skulle dömas för gav stöd för målsägandens berättelse. Polisen hade också varit på adressen flera gånger och den tilltalade hade flera gånger fått följa med polisen. Polisen som kom till hemmet hade också berättat om att kvinnan var skrämmd när de kom till platsen. Trots att det inte fanns tydliga tidsangivelser avseende alla gärningar som gjordes gällande fann domstolen att den ovan nämnda bevisningen var tillräcklig för att det varit fråga om ett sådant beteende som krävs för straffansvar liksom att det varit ett handlingsmönster som präglats av otrygghet och fruktan för våld och fortsatta kränkningar. Handlingsmönstret ansågs också ha varit ägnat att otillbörligt styra målsäganden. Straffvärdet bedömdes motsvara fängelse i fem månader. Det verkade något skärpande i straffmätningen att offrets barn hade bevittnat det psykiska våldet.³⁹

I ett avgörande fann Østre landsret att den tilltalade ringt eller skickat sms till den utsatte upp till fyrtio gånger per dag och kallat henne luder. Han hade också dykt upp där hon bodde och övervakat hennes resor. Han hotade också att ta sitt eget liv om hon inte följde hans befallningar. Det psykiska våldet hade pågått den 1 april 2019 till den 7 oktober 2019. Den stödbevisning som fanns, utöver målsägandens berättelse, var utdrag från Messenger. Beteendet föll under § 243, men den tilltalade dömdes även för att ha utövat fysiskt våld.⁴⁰

Samma domstol fastställde i ett avgörande byrettens dom utan att ange några egna skäl. Stödbevisningen bestod av sms och vittnesmål och visade att den tilltalade gjort sig skyldig till psykiskt våld samt misshandel, olaga tvång och olaga hot. Det psykiska våldet hade pågått mellan den 1 april 2019 och den 27 januari 2020. Våldet hade bestått i att den tilltalade flera gånger tilltalat målsäganden som ”luder”, promiskuös och kallat henne psykisk sjuk. Han hade

³⁹ Dom från Østre landsret av den 24 mars 2021, U.2021.2588, sagsnummer S-76-21 tryckt i tfK2021.645.

⁴⁰ Dom från Østre landsret av den 14 oktober 2020, AM2020.10.14Ø, tryckt i tfK2021.45.

förbjudit henne att resa under sina ledigheter, tvingat henne att kasta bort personliga tillhörigheter och kläder som påminde om hennes tidigare partners, bett om redogörelser över vilka hon umgått med, förbjudit henne att prata med manliga kollegor på jobbet, hållit koll på hennes samtalslistor och tvingat henne att dricka sin egen urin. Allt detta styrde enligt domstolen målsäganden på ett otillbörligt sätt och fick till följd att hon isolerade sig socialt. Domstolen fann att målsäganden lämnat en detaljerad och trovärdig berättelse som också vann stöd i sms och vittnesmål. Av bevisningen framgick att hon dragit sig undan socialt, ändrat klädstil och klippt håret kort. Den tilltalade hade blivit alltmer kontrollerande och tagit över styrningen av målsägandens liv. Hon var på grund av våldet och den psykiska pressen inte i stånd att motsätta sig kraven.⁴¹

I ett annat mål dömdes den tilltalade för att ha utsatt målsäganden för fysiskt och psykiskt våld. Byretten ansåg att målsäganden lämnat en trovärdig berättelse som stöddes av hennes familjemedlemmars observationer. Den tilltalade hade flera gånger kallat henne för psykiskt sjuk och dvärg. Hon hade isolerats från familj och nätverk. Han framförde hot mot henne och hennes familj. Han var med på högtalartelefon när hon pratade i telefon. Han ignorerade henne om hon inte lydde honom och vid ett tillfälle när hon utsatts för allvarligt våld av honom nekade han henne att söka läkarvård så att hon fick tigga om det. Våldet pågick i ungefär tio månader. Domstolen fann det däremot inte styrkt att den tilltalade hade utövat psykiskt våld genom att kontrollera målsägandens ekonomi. Landsretten fastställde domen med tillägget att det var möjligt att döma för det psykiska våldet trots att det endast var ett tillfälle under perioden som var specificerat i tid. Det var fråga om ett mönster. Vittnena hade berättat om att målsäganden ändrat karaktär under relationen, blivit psykiskt knäckt och inte längre trodde på sig själv.⁴²

Övriga beteenden som bedömts utgöra psykiskt våld har varit att tvinga målsäganden att fråga om lov för allt denne vill göra, till exempel umgåsa med vänner och att förbjuda målsäganden att berätta om sina hemförhållanden för en psykolog.⁴³ I ett fall hade den tilltalade satt upp kameraövervakning i det gemensamma hemmet och installerat en app på målsägandens mobiltelefon som gjorde att

⁴¹ Dom från Østre landsret av den 10 mars 2021, AM2021.03.10Ø, tryckt i tFK2021.548.

⁴² Dom från Østre landsret av den 6 maj 2021, AM2021.05.06Ø, tryckt i tFK2021.775.

⁴³ Dom från Østre landsret av den 11 juni 2021, AM2021.06.11Ø2 tryckt i tFK2021.929

alla bilder hon tog delades med honom.⁴⁴ I ett avgörande framhöll domstolen att det som blivit utrett långt översteg de oenigheter och tillmälen som får anses vara allmänt förekommande i relationer. I samma avgöranden använde domstolen ordet *regim* som en samlande beteckning för det psykiska våldet.⁴⁵

I ett avgörande ansåg domstolen att målsäganden hade avgett en detaljerad och trovärdig berättelse om att den tilltalade tagit över styrningen av hennes liv, fråntagit henne självbestämmanderätten och bestämt vilka sociala relationer hon fick ha. Det psykiska våldet hade pågått den 1 april 2016 till den 16 juli 2019. Den tilltalade hade utsatt målsäganden för ett grovt nedvärderande och kränkande beteende som var ägnat att otillbörligt styra henne. Han kontrollerade hennes mobiltelefon och hennes Ipad. Genom att ständigt framföra kränkande hån manipulerade han henne och skadade hennes självkänsla. Han kallade henne luder vid flera tillfällen. Det var också fråga om underförstådda hot. Om offret gjorde något som hon inte hade tillåtelse till skulle hon ”få problem”. Den stödbevisning som fanns utöver målsägandens berättelse var en Messenger-konversation samt ett vittnesmål av hennes far. Parterna hade haft en relation sedan juni 2017 och bott tillsammans från juli till slutet av augusti samma år. De gjorde slut i april 2018, men var tillsammans till och från under en ytterligare period. I åtalet ingick också bland annat misshandel och olaga frihetsberövande.⁴⁶

I ett annat avgörande från Nykøbing Falster fann domstolen att det genom målsägandens säkra, sammanhängande och trovärdiga berättelse var bevisat att den tilltalade flera gånger under deras relation utsatt henne för grovt nedvärderande och kränkande beteende som varit ägnat att otillbörligt styra henne. Våldet hade utövats under perioden 1 april 2019 till 30 september 2019. Det handlade även här om att den tilltalade hade fråntagit målsäganden rätten att bestämma vilka sociala relationer hon hade. Det hade varit fråga om hot och om nedvärderande samt kränkande hån där han kallade henne för ”luder” och ”fet ko”. Han bröt ned henne psykiskt genom att straffa henne fysiskt och psykiskt. Han tvingade henne att cykla till arbetet så att han kunde använda hennes bil. Genom detta manipulerades offret och hennes självkänsla skadades, något

⁴⁴ Dom från Østre landsret av den 15 oktober 2021, AM2021.10.15Ø, tryckt i tfK2022.9.

⁴⁵ Dom från Østre landsret av den 12 januari 2022, AM2022.01.12Ø, tryckt i tfK2022.130.

⁴⁶ Dom från Nykøbing Falster av den 8 oktober 2019, AM2019.10.08B.

som i sin tur ledde till att hon upplevde beteendet som självförvällat. Han hade tagit hennes telefon och svarade på vänners och familjens meddelanden. Det fanns en Messenger-konversation som stödbevisning. I åtalet ingick också misshandel och olaga hot.⁴⁷

Genomgången av den danska praxisen visar att bevisningen ofta består av målsägandens berättelse, digital kommunikation, vittnen och ibland också journaler från läkare, psykologer och kriscenter.

6.2.6 Viss statistik samt utvärdering från Danmark

Från justitieministeriet i Danmark har följande statistik erhållits. Från den 1 april 2019 till den 1 maj 2022 har totalt 1 064 anmälningar avseende psykiskt våld registrerats. Det rör sig om 204 anmälningar 2019, 374 anmälningar 2020, 406 anmälningar 2021 och 80 anmälningar fram till den 1 maj 2022. Polismyndigheten lade 2019 ner anmälan utan ytterligare åtgärder i 47 fall, 2020 i 146 fall och 2021 i 187 fall. År 2022 uppgår siffran till 63. Det betyder att polismyndigheten lagt ner anmälan i omkring fyrtio procent av fallen för att det inte fanns skäl att inleda efterforskning. Antalet sigtelser, vilket närmast kan beskrivas som förundersökning, uppgick 2019 till 54, 2020 till 205 och 2021 till 180. Antal ärenden som därefter lades ner av Åklagarmyndigheten uppgick 2019 till 23, 2020 till 122 och 2021 till 103. Tre domar meddelades 2019, varav en var frikännande. År 2020 var motsvarande siffra 15, varav 12 var frikännande. År 2021 meddelades 58 domar, varav 34 var frikännande. År 2022 har hittills 15 domar meddelats, varav fem varit frikännande. Totalt sett innebär det att 91 domar har meddelats och att 52 av dessa varit frikännande, vilket innebär att antalet friande domar uppgår till 57 procent. Av de totalt anmälda 1 064 brotten sedan bestämmelsen trädde i kraft har således hittills 91 lett till åtal samt dom, vilket motsvarar omkring nio procent. De fällande domarna (39 av 1 064 anmälningar) uppgår till fyra procent.⁴⁸

Kvinnoorganisationen Danner har gjort en utvärdering av den nya bestämmelsen och några korta slutsatser redovisas här. Organisationen har bland annat intervjuat poliser och åklagare. En

⁴⁷ Dom från Nykøbing Falster av den 29 november 2019, AM2019.11.29B.

⁴⁸ Statistik erhållen från justitieministeriet i Danmark som i sin tur har hämtat den från polisens system (POLSAS). Siffrorna kan därför vara behäftade med viss osäkerhet då det inte är fråga om ett renodlat statistiksystem.

slutsats är att det tar mycket mer tid (upp till fem gånger så lång tid som vid fysiskt våld) och resurser att utreda psykiskt våld än fysiskt och att ökade resurser således är nödvändigt för framgång. Att det är en brottstyp som är mycket resurskrävande har också bekräftats av justitsministeriet genom de kontakter som tagits inom ramen för denna utredning. Danner konstaterar vidare att polisen och åklagarna måste arbeta med den här typen av brottslighet på ett nytt sätt samt att det krävs vidareutbildning gällande nya sätt att bevissäkra och för att tillse att de vittnen som ska höras verkligen hörs. Organisationen framhåller också att det finns en tendens att det blir den utsattas ansvar att dokumentera våldet, till exempel i form av sms, men att det ansvaret måste åligga polisen. Det ifrågasätts också om inte vad som närmast motsvarar ett målsägandebiträde bör förordnas i alla fall då det sker en anmälan om psykiskt våld, och inte som nu endast efter att målsäganden ber om det.⁴⁹

6.3 Norge

Lov om straff (straffeloven; strl.) trädde i kraft den 1 oktober 2015 och ersatte då den äldre straffeloven från 1902. I lagens andra kapitel anges vissa legaldefinitioner, till exempel anges i 2 kap. 9 § vilka som faller inom kretsen ”de närmaste”. I 11 § anges vad som menas med betydlig skada på kropp eller hälsa, varvid allvarlig psykisk skada nämns som ett exempel.

6.3.1 Kroppskrenkelse och kroppsskade

I strl. § 271 stadgas ansvar för *kroppskrenkelse*, vilket innebär att den som utövar våld mot en annan person, eller på annat sätt kränker denna fysiskt, döms till böter eller fängelse i högst ett år. Bedömningen av om våld föreligger ska enligt förarbetena ske utifrån en konkret värdering där styrkan i våldsanvändningen och handlingens kränkande karaktär är central.⁵⁰ Sparkar och slag är typiska exempel. För straffansvar krävs inte att smärta uppstår eller att några spår blir synliga. Den kränkte behöver inte uppfatta

⁴⁹ Danner, To år med straffbar psykisk völd – erfaringer fra parktikerfeltet s. 20–33.

⁵⁰ Ot.prp. nr. 22 (2008-2009) s. 173 och 427.

handlingen på grund av till exempel sömn. Att spotta på någon är ett exempel på att kränka en annan person fysiskt, liksom att kasta vatten på någon, rikta skarpt ljus mot någon, framkalla otrevlig lukt och att ge barn berusningsmedel. Detsamma gäller att klippa någons hår eller skägg mot personens vilja. Kränkningen kan ske med psykiska medel, men det måste uppstå en kroppslig effekt. Bestämmelsen träffar inte psykiskt lidande.⁵¹

Ansvar för grovt brott stadgas i strl. § 272. Vid bedömningen av om brotten är grovt ska beaktas om våldet begåtts mot en försvarslös person eller varit motiverat av att det är riktat mot en homosexuell person eller någon med funktionsnedsättning. För ansvar enligt paragrafen krävs att gärningspersonen har agerat uppsåtligt; dock krävs endast oaktsamhet i förhållande till följden.⁵² Det kan också vara fråga om en kränkning som har karaktär av *mishandling*, vilket betyder att förhållandena måste vara kvalificerade. Våld som upprepas av och till och som har ett särskilt sadistiskt inslag, eller våld som sker under en längre tid, till exempel övergrepp i par- eller familjerelationer, där offret ofta har en stark psykisk och ekonomisk bindning till gärningspersonen, kan göra att förhållandena bedöms som kvalificerade.⁵³ Straffskalan för grovt brott sträcker sig till fängelse i sex år.

Om kroppskrenkelsen leder till kroppsskada kan ansvar ådömas för *kroppsskada* enligt strl. § 273. Straffskalan sträcker sig till fängelse i sex år. Den straffbara gärningen är att skada en annans kropp eller hälsa, göra någon fysiskt maktlös eller medvetlös eller försätta någon i ett annat liknande tillstånd. Det är bara kroppsskador av viss dignitet som träffas av bestämmelsen, annars döms för kroppskrenkelse. Blåmärken som läker av sig självt omfattas inte av strl. § 273. I doktrinen anges utifrån praxis att gränsdragningen mot strl. § 271 är skönsmässig och bland annat avgörs utifrån skadans allvar, art, varaktighet och placering.⁵⁴ Under att skada hälsan faller i teorin följer av rent psykisk art, men det ska då vara en allvarlig psykisk skada som till exempel en ångestneuros. Strl. § 271 konsumeras av § 273.⁵⁵ Att lura i någon narkotika eller lugnande medel faller under bestämmelsens andra led (maktlöshetsfallen).

⁵¹ Matningsdal, Straffeloven, De straffbare handlingarna s. 569.

⁵² A.a. s. 585 och 592.

⁵³ A.a. s. 589.

⁵⁴ A.a. s. 594. Se också Rt 2011 s. 172 avsnitt 11.

⁵⁵ A.a. s. 596 och 600.

Brottet kan bedömas som grovt enligt § 274 och kvalifikationsgrunderna är desamma som de som nämnts ovan.

6.3.2 Andra relevanta straffstadganden

I strl. § 266 finns en bestämmelse som tar sikte på att någon förföljer en annan person genom skrämmande eller plågsamma uppträdanden eller annat hänsynslöst beteende eller på annat sätt kränker en annans frid. Bestämmelsens handlingsverb är mycket öppna. Straffskalan sträcker sig från böter till fängelse i två år. Brottsbeteckningen är hänsynslöst beteende. För straffansvar krävs att gärningspersonens uppsåt täcker att den utsatte ska uppfatta kränkningen. Den som förföljer någon i tron om att den förföljde inte ska uppfatta det hela kan inte straffas.⁵⁶ Enligt förarbetena är tanken att bestämmelsen endast ska tillämpas när andra bestämmelser inte ger skydd.⁵⁷ Att skicka väldigt många sms under en tid, liksom att ringa ett stort antal telefonsamtal, är sådana beteenden som täcks av bestämmelsen. Detsamma gäller att lämna falska sorgebesked.⁵⁸

I strl. § 266 a stadgas ansvar för allvarlig personförföljelse. Bestämmelsen är avsedd att täcka de allvarligare fallen av strl. § 266. Det som är kriminaliserat är att vid flera tillfällen hota, följa efter, iakttä, kontakta eller genom andra jämförbara handlingar förfölja en annan person på ett sätt som är ägnat att framkalla rädsla eller ångest. Straffet är fängelse i högst fyra år. I förarbetena till bestämmelsen framhålls att personförföljelse karaktäriseras av att gärningspersonen fortsätter att ha kontakt med en person trots att denna inte önskar det.⁵⁹ Straffansvaret omfattar både kriminaliserade gärningar och straffria gärningar. Avsikten är att fånga upp det som är typiskt för personförföljelse, nämligen att en eller flera handlingar, som sedda var för sig är mindre allvarliga, kan innebära en allvarlig kränkning när de begås systematiskt och över en viss tid.⁶⁰ För båda brottstyperna krävs enligt Høyesterett att den utsatta har uppfattat

⁵⁶ A.a. s. 533 f.

⁵⁷ Ot.prp. nr. 41 (1954) s. 23.

⁵⁸ Matningsdal, a.a. s. 535 och Rt. 2010 s. 845.

⁵⁹ I norsk rätt finns såväl besöksförbud som kontaktförbud. Det förstnämnda är ett straffprocessuellt tvångsmedel medan kontaktförbud är en straffrättslig reaktion som kan ådömas den som begått en straffbar handling (se straffprocessloven § 222 a och straffeloven § 58).

⁶⁰ Prop. 42 L (2015–2016) s. 15.

gärningspersonens beteende, men målsäganden behöver inte ha känt rädsla eller ångest utan det är tillräckligt att beteendet är ägnat att framkalla sådana känslor.

Andra bestämmelser som kan träffa psykiskt våld är strl. § 251, om tvång (tvingar någon att göra, tåla eller underlåta något), samt strl. § 252 om grovt tvång (i lagtexten nämns som exempel att tvånget begåtts mot en försvarslös person). I strl. § 254 finns en bestämmelse om olaga frihetsberövande. Genom strl. § 263 och 264 kriminaliseras hot och grovt hot (trusler). Vid bedömningen av om brottet är grovt ska särskilt beaktas om det riktats mot en försvarslös person eller är motiverat av att det är fråga om en homosexuell person eller någon med funktionsnedsättning.⁶¹

6.3.3 Mishandling i nære relasjoner

Bakgrund

I Norge har en straffbestämmelse om våld i nära relationer funnits i en eller annan form sedan 1902.⁶² 2001 fick Kvinnevoldsutvalget i uppdrag av regeringen att utreda det straffrättsliga skyddet för kvinnor som utsatts för våld. I betänkandet *Retten till et liv uten vold* (NOU 2003:31) framhålls bland annat att en kvinna som har levt i en relation där hon utsatts för misshandel ofta har varit utsatt för flera olika typer av övergrepp. Det kan dels vara handlingar som är straffbara, dels handlingar som inte är det. Mannen kan ta kvinnans telefon och hindra henne från att ringa, förbjuda henne att träffa släktingar, ta hennes nycklar eller ständigt tala nedlåtande om henne. Trots att dessa gärningar är ett led i den misshandel som kvinnan är utsatt för omfattades den typen av gärningar inte av någon (egen) straffbestämmelse enligt Kvinnevoldsutvalget. Detsamma gällde olika hot om mindre allvarliga gärningar. Att norsk rätt saknade en uttrycklig bestämmelse om psykiskt våld hade enligt

⁶¹ I § 185 finns ett brott som tar sikte på diskriminerande och hatfulla yttringar, varvid en sådan yttring definieras genom att vara riktad mot t.ex. dessa grupper, men också flera.

⁶² Innan § 219 ändrades genom lov 21 december 2005 nr. 131 var det straffbara dels att unndra seg lovpålagt forsørgelsesplikt, dels ”ved Vanrøgt, Mishandling eller anden lignende Adfærd oftere eller grovt krenker sine plikter mot ektefelle eller barn (...)”. Genom ”annan lignende Adfærd” ansågs även psykisk misshandel träffas av straffbudet, se Ot.prp. nr. 113 (2004–2005) s. 31.

Kvinnevoldsutvalget lett till att det psykiska våldet och terrorn, det vill säga det ständiga hotet om våldsanvändning, inte i tillräcklig grad hade fångats upp i straffrätten.⁶³ För den utsatta är det inte heller den enstaka våldsanvändningen som är värst utan det är i stället summan av våldet som gör kvinnan särskilt utsatt. Då denna komplexitet inte hade kunnat beaktas fanns ingen möjlighet att straffa helheten (här nämns de svenska fridskränkingsbrotten som ett tänkbart alternativ). I betänkandet framhålls att ny, egen straffbestämmelse om våld i nära relationer behöves för att möjliggöra att fånga upp helheten och sådant beteende som inte var straffbart. Även förebyggande, normativa och symboliska skäl ansågs motivera en ny straffbestämmelse.⁶⁴

Straffelovkommissionen, som i samma tid utredde en ny strafflag, hade i stället föreslagit att strl. § 219 (som omfattade viss psykiskt våld och som behandlas vidare nedan) skulle upphävas eftersom de generella straffbestämmelserna om misshandel, tvång, hot och frihetsberövanden i strl. 2005 §§ 271–274, 251, 254 och 263 ansågs ge ett tillräckligt stöd för de straffvärda fallen. Kommissionen ansåg också att psykisk misshandel och annan omsorgssvikt hanterades bättre av sociala instanser än genom straffrättsliga ingripanden.⁶⁵ Denna del av Straffelovkommissionens förslag fick dock omfattande remisskritik vilken regeringen instämde i. Regeringen ansåg tvärtom att det fanns goda skäl att även fortsatt ha ett eget straffbud som omfattade våld i nära relationer.⁶⁶

I den proposition som följde efter NOU 2003:31 underströk regeringen att de dittillsvarande straffbuden inte i *tillräcklig grad* fångat upp komplexiteten och helheten vid våld i nära relationer på ett sätt som ett särskilt straffbud skulle kunna göra. Bristen ansågs således vara att inte alla aspekter som kännetecknar våld i nära relationer omfattades av den dåvarande kriminaliseringen. Även om Høyesterett förvisso i ett antal avgöranden låtit sådana omständigheter påverka straffmätningen, skulle det bli ännu tydligare att våld

⁶³ Kvinnevoldsutvalgets beskrivning av gällande rätt är inte helt adekvat, vilket påpekats i Aas och Andersen, Mishandlingsbestemmelsen. En evaluering av loven mot mishandling i nära relationer jf. Strl. § 219 (§282/283) s. 18.

⁶⁴ NOU 2003:31 s. 144 ff. Som påpekas i den efterföljande propositionen hade den norska Högsta domstolen låtit denna typ av omständigheter – att våldet skett över tid, den psykologiska bindningen mellan gärningspersonen och offret, att det skett i hemmet – påverka straffmätningen, se t.ex. Rt 2004 s. 844 och Rt 2004 s. 1556.

⁶⁵ NOU 2002:4 s. 407 f.

⁶⁶ Ot.prp.nr.113 (2004–2005) s. 36.

i nära relationer är oacceptabelt om det infördes ett särskilt straffbud. I propositionen delades också Kvinnevoldsutvalgets bedömning att det fanns ett behov att också de psykiska kränkningarna, som inte sällan kännetecknar våld i nära relationer, skulle vara straffbara. Således skulle även hot och mindre allvarligt våld, som inte är straffbart som enskilda handlingar, vara straffbart om det ingått som ett led i en systematisk misshandel av gärningspersonens närmaste. Avsikten var att ge domstolarna möjlighet att bedöma hela den utsattas situation. I princip samtliga remissinstanser hade också ställt sig positiva till ett särskilt straffbud om våld i nära relationer. Slutsatsen blev därför att det fanns ett reellt behov av en bestämmelse om våld i nära relationer. Anledningen till att en bestämmelse som fridskränkingsbrotten inte infördes var att det ansågs mer fördelaktigt att ha en könsneutral bestämmelse som omfattar våld i alla typer av nära relationer.⁶⁷

Vad särskilt gällde om bestämmelsen skulle omfatta psykiskt våld, vilket flera remissinstanser motsatt sig på grund av bevisvårigheter och för att det var svårt att veta vad som skulle falla in under psykiskt våld, delade regeringen inte den farhågan. Även om fysiskt våld är lättare att bevisa, kommer forskningen och kunskapen om psykiskt våld att öka, varför även domstolarna förutsågs få större insikt i vad som kännetecknar psykisk misshandel.⁶⁸ Dessutom var sådana kränkningar redan straffbara enligt strl. § 219. Straffansvaret skulle därför omfatta kränkningar och skador också på den psykiska integriteten. Även symbolvärdet av en särskild brottstyp för våld i nära relationer framhölls då det skulle tydliggöra att samhället inte accepterar sådant våld. Förhoppningen var också att bestämmelsen skulle verka handlingsdirigerande och ha en preventiv effekt.⁶⁹ Det poängteras också att skada inte måste ha uppstått i det enskilda fallet. ”Straffbarheten bør ikke bero på om offeret har tålt belastningen ved krenkelsen eller ikke. Det kreves derfor ikke at for eksempel graden av psykisk skade som potensielt kan ha påført offeret, angis eksakt.”⁷⁰

Justiskommitten anslöt sig till departementets synpunkter.⁷¹

⁶⁷ Ot.prp. nr. 113 (2004–2005) s. 37 och 40.

⁶⁸ A. prop. s. 31 ff.

⁶⁹ A. prop. s. 37.

⁷⁰ A. prop. s. 40.

⁷¹ Innst.O.nr.10 (2005–2006) Innstilling til Odelstinget fra justiskomiteen s. 3.

De nu diskuterte endringarna skedde genom omfattande förändringar av straffeloven 1902 § 219.⁷² När den nya straffeloven sedan trädde i kraft togs bestämmelsen in i § 282, men i detta skede gjordes endast redaktionella ändringar: till exempel ersattes ”på annen måte krenke” av ”andra krankelser”.⁷³ Det är därför i princip ingen skillnad mellan den gamla och nya strafflagen avseende §§ 219 och 282/283 och bestämmelserna används om varannan nedan.⁷⁴

Bestämmelsens nuvarande lydelse

Straffeloven § 282 har följande lydelse.

Med fengsel inntil 6 år straffes den som ved trusler, tvang, frihetsberøvelse, vold eller andre krenkelser, alvorlig eller gjentatt mishandler

- a) sin nåværende eller tidligere ektefelle eller samboer,
- b) sin eller nåværende eller tidligere ektefelles eller samboers slektning i rett nedstigende linje,
- c) sin slektning i rett oppstigende linje,
- d) noen i sin husstand, eller
- e) noen i sin omsorg.

Når noen kjennes skyldig i en straffbar handling etter § 282 første ledd bokstav b, skal retten vurdere om kontaktforbud etter § 57 skal idømmes.

I strl. § 283 stadgas ansvar for grovt brott. Maxstraffet är fängelse i 15 år. Vid bedömningen av om brottet är grovt ska särskilt beaktas om mishandlingen har lett till en betydlig skada eller död, och i övrigt till varaktigheten, om den har utförts på ett särskilt smärtfyllt sätt eller om det har lett till betydlig smärta eller om den har begåtts mot en försvarslös person.

⁷² Endringslov av 21. desember 2005 nr. 131.

⁷³ Ot.prp.nr.22 (2008–2009) s. 433. Den nu gällande bestämmelsen bygger på delar av den äldre bestämmelsen i § 219 där det straffbara var att ved å true, tvinge begrense bevegelsesfriheten til, utøve vold mot eller på annen måte krenke, grovt eller gjentatt mishandler sin sin tidligere eller nåværende ektefelle eller samboer, varför tidigare praxis från Høyesterett alltså är av betydelse., se Sæther, Høyesterett og straffeloven 1902 § 219 (mishandling i nære relasjoner) s. 517 f.

⁷⁴ Aas och Andersen, a.a. s. 9.

De straffbara handlingarna är att genom hot, tvång, frihetsberövande, våld eller andra kränkningar allvarligt eller upprepat misshandla en person som omfattas av bokstav a till e. De fyra första handlingstyperna motsvaras av andra brott som nämnts ovan, det vill säga kroppskränkningar och kroppsskador (§§ 271–273), tvång och hot (§§ 251–252 och 263–264) samt frihetsberövande (§ 254–255). Genom ”andre krenkeler” faller dock även hot som inte når upp till att vara straffbara enligt § 263 och psykiskt lidande som inte träffas §§ 271–273 inom det kriminaliserade området, vilket är den viktigaste skillnaden jämfört med fridskränkingsbrotten i 4 kap. 4 a § brottsbalken. Det kan röra sig om nedlåtande kommentarer som gör att den utsatte känner sig svagare och mindre värd eller barn som bevitnar våld mot syskon eller föräldrar. I förarbetena nämns också sexuella kränkningar samt överträdelse av kontaktförbud och efter omständigheterna även brist på nödvändig vård och omsorg.⁷⁵

Kärnområdet för bestämmelsen är den upprepade, sammanhängande och kontinuerliga kränkningen och misshandeln av en närstående. Genom kravet på mishandling visas att förhållandena måste vara *kvälficerade*. Det som karakteriserar gärningarna är att de innebär ett tillitsbrott på så sätt att det finns en psykologisk bindning mellan gärningsperson och offer samt att övergreppen sker i hemmet. På grund av detta innebär våldet alltid ett brott mot det förtroende som finns mellan de två. Det får också till följd att offret inte kan känna sig trygg och det förstärker risken för allvarliga skador hos den utsatta.⁷⁶ Gärningarna kan bestå av såväl våld som hot. Övergreppen sker inte sällan med ojämna mellanrum och den utsatta måste konstant vara beredd på nya övergrepp.

Høyesterett har slagit fast att bestämmelsen är tillämplig vid brist på nödvändig vård och omsorg, det vill säga vid allvarliga försummelser. Enligt domstolen är sådan underlåtenhet att hänföra under ”andre krenkeler”. I målet hade en mamma underlåtit att skaffa nödvändig, och med tiden, livsnödvändig läkarvård till sin 13-åriga dotter som led av ätstörningar (anorexia). Mamman hade efter en sjukhusvistelse gömt sig undan myndigheterna tillsammans med sin dotter i en stuga på fjället under 11 månader. Høyesterett ansåg

⁷⁵ Ot.prp. nr. 113 (2004–2005) s. 45. Tidigare hade försummelse angetts särskilt i bestämmelsen, men regeringen ansåg att det inte var nödvändigt att behålla det exemplet, dels då det kan träffas av § 242 (hjälpelös tillstånd), dels falla naturligt in under ”på annen måte krenke”. Även vissa bestämmelser i barneloven anses kunna vara aktuella.

⁷⁶ Matningsdal, a.a. s. 639.

att dottern varit i ett hjälplöst tillstånd, att faran för hennes liv och hälsa varit allvarlig samt förvärrats. Underlåtenheten var att bedöma som en beständig och kontinuerlig mishandling som föll under § 282. Dottern kom sedermera att dö och mamman dömdes därför för grov mishandling enligt § 283. Enligt Høyesterett ska bestämmelsen inte tillämpas i konkurrens med § 288 (försättande i hjälplöst tillstånd). Påföljden bestämdes till fängelse i tre år.⁷⁷

Detta rättsfall är intressant också på så sätt att Høyesterett uttalar att klarhetskravet (obestämthetsförbudet) i norska grundlagen § 96 och EKMR artikel 7 inte utgör ett hinder för en tillämpning av § 282 vid försummelse.

Ved denne vurderingen tas det utgangspunkt i ordenes naturlige språklige innhold. Når lovens ordlyd ikke entydig peker mot et bestemt tolkningsresultat, må det også ved straffebestemmelser foretas en tolkning bygget på supplerende kilder. En slik tolkningsprosess er ikke i strid med klarhetskravet, forutsatt at bestemmelsens kjerne forblir den samme etter tolkningsprosessen, slik at hensynet til forutberegnelighet ivaretas, jf. HR-2019-1234-A avsnitt 24 med henvisning til HR-2019-900-A avsnitt 31 og 32.

Unnlattelse av å skaffe nødvendig helsehjelp til et alvorlig sykt barn faller innenfor en naturlig språklig forståelse av ordene «andre krenkelses ... mishandler» når de leses i sammenheng. Lovhistorien og forarbeidene gir videre klar støtte for at forholdet kan rammes av bestemmelsen. (Se avsnitt 29 og 30).

I Rt 2013 s. 329 hade en far utsatt sin son för kränkande beteenden mellan 1988 och 2010. Fram till 2001 var det såväl fysiskt som psykiskt våld, men därefter endast kränkande och aggressiva uttalanden. Frågan i målet var om sådana beteenden som sett isolerat inte uppfyller något rekvisit i § 282 kan tas med i den helhetsbedömning som ska göras. Høyesterett ansåg att sonen hade växt upp under faderns regim med en kombination av oförutsebart raseri och fysiskt våld, där kränkningar gått som en röd tråd genom hela sonens liv. Även om det fysiska våldet upphörde 2001 var det riktigt att se de efterföljande verbala kränkningarna som en del av den samlade bilden (se avsnitt 13 och 14).

(...) når atferd som isolert sett ikke fyller gjerningsinnholdet i bestemmelsen inngår i et 'regime' preget av krenkelses som samlet er av

⁷⁷ Dom av den 3 september 2019 i mål nummer HR-2019-1675-A.

en slik alvorlighetsgrad at § 219 er anvendelig, må de mindre alvorlige krenkelsene tas med i den samlede vurderingen.

Særskilt om allvarlig eller opprepad mishandling

För att bestämmelsen ska vara tillämplig krävs att det är fråga om att gärningspersonen ”alvorlig eller gjentatt mishandler” en annan. Det är genom denna bedömning som det avgörs om det samlade beteendet är tillräckligt allvarligt och därför ska subsumeras under § 282 eller om domstolen i stället ska döma särskilt för de enskilda brotten. I Rt 2013 s. 329 (avsnitt 13) uttalade Høyesterett följande.

bestemmelsen rammer imidlertid ikke enhver kritikkverdig atferd, heller ikke om den er gjentakende. Ordlyden 'mishandling' viser at § 219 bare omfatter mer kvalifiserte forhold.

Det relevanta är enligt Høyesterett om gärningarna tillsammans resulterat i att den utsatte levte under ”et 'regime' preget av kontinuerlig utrygghet og frykt for vold” (se Rt 2013 s. 879 avsnitt 30). Det måste således vara fråga om mer kvalificerade gärningar – det är bara då det är fråga om mishandling. Rekvisten fyller således samma kvalificerande funktion som fridskränkingsrekvisiten i 4 kap. 4 a § brottsbalken.

Ett exempel där § 282 inte varit tillämplig på grund av att det varken varit fråga om allvarliga eller upprepade gärningar är Høyesteretts dom av den 18 januari 2018 (mål nummer HR-2018-112-A). En tidigare pojkvän hade vid fyra tillfällen gjort följande. Vid ett tillfälle hade han tagit tag i målsägandens hår och kastat henne i backen. Han tog också hennes mobiltelefon och kastade den i väggen så att den gick sönder. Vid det andra tillfället överträdde han ett besöksförbud genom att vara på samma uteställe och ta kontakt med målsäganden och hennes vänner. Vid det tredje tillfället följde han efter målsäganden och denna syster på ett köpcentrum. Det fanns dock inget besöksförbud vid detta tillfälle och det var ingen kontakt mellan de två. Den fjärde händelsen inträffade samma dag som den tredje och bestod av att han skallade målsägandens nye pojkvän framför målsäganden.

Høyesterett framhåller att strl. § 282 träffar ett stort spektrum av handlingar, men att det måste vara upprepade eller allvarliga tillfällen av tvång, hot, frihetsberövanden, våld eller andra kränkningar, som

samlat är sådana att de kan karaktäriseras som mishandling. Även en händelse kan dock vara tillräcklig, om den är allvarlig nog och ägnad att skapa fruktan för framtida mishandling (se också Rt 2014 s 695 avsnitt 13). I detta fall ansågs ingen av händelserna vara allvarlig, varför frågan var om händelserna tillsammans resulterat i att den utsatta levte under ”et 'regime' preget av kontinuerlig utrygghet og frykt for vold”. I den bedömningen kan, som konstaterats ovan, också mindre allvarliga kränkningar som isolerat sett inte träffas av något straffbud, vara relevanta vid helhetsbedömningen eftersom de bidrar till att skapa en känsla av fruktan och otrygghet.

Samtliga fyra händelser ansågs som sådana vara relevanta för frågan om det var brott enligt § 282, men med hänvisning till vad som i förarbetena framhållits som bestämmelsens kärna ansåg Høyesterett att detta vara ett fall utanför bestämmelsens tillämpningsområde. Inga kränkningar hade skett i hemmet och gärningspersonen och målsäganden var inte längre tillsammans då våldet utövades. Även om målsäganden blivit rädd och känt sig väldigt otrygg var de fyra kränkningarna inte av sådant allvar och omfattning att det var fråga om mishandling. Høyesterett tycks också lägga viss vikt vid att våldet inte var planerat. Den tilltalade dömdes därför för de enskilda gärningarna i stället.

Särskilt om psykiska kränkningar utan bruk av fysiskt våld

Att psykiska kränkningar kan utgöra mishandling i nära relationer enligt § 282 förutsätts som framhållits ovan i förarbetena. Frågan har också behandlats av Høyesterett i bland annat Rt 2010 s. 949 (särskilt avsnitt 24) och Rt 2013 s. 329 (särskilt avsnitt 12 och 14), även om det i dessa avgöranden också varit fråga om fysiskt våld. Praxis visar sammantaget att kravet är relativt högt ställt för att händelser utan fysiskt våld ska bedömas som misshandel i nära relationer och det får sägas vara oklart var den nedre gränsen för ansvar enligt bestämmelsen i detta hänseende går.⁷⁸

I Rt 2013 s. 879 var det endast fråga om psykiska kränkningar. I rättsfallet hade en man under två år kontinuerligt utövat psykiskt våld mot sin sambo. Han hade talat nedsättande till henne, varit kommenderande och kontrollerande samt utåtagerande. Enligt

⁷⁸ Aas och Andersen, a.a. s. 67. Se också Rt. 2013 s. 879 och HR-2019-621-A.

lagmannsretten bestod våldet i att han planmässigt byggt ut sin totalt dominerande position och kontroll i såväl sexlivet, dygnsrytmen och vad gällde hans förväntan att få hjälp med alla praktiska saker. Han hade också total kontroll över ekonomin och hade uttalat nedbrytande saker som att hon var för tjock, för dum och för osexig. Han hotade också med att döda hennes katter om hon inte gjorde som han sa och han gjorde också det.

Høyesterett, som förvisso ogillade åtalet på grund av otillräcklig bevisning, uttalade sig i frågan om den *nedre gränsen för när psykiskt våld är straffbart som mishandling i nära relationer*. Det som stod i fokus var här tolkningen av ”på annen måte grovt eller gjentatt mishandler”. Kan det ske genom att gärningspersonen endast utövar psykiskt våld? Domstolen konstaterar inledningsvis att det av förarbetena framgår att också psykisk misshandel omfattas av straffansvaret samt att ett par remissinstanser i samband med ändringarna av strafflagen 2006 hade motsatt sig detta. Remissinstanserna hade framhållit att det skulle vara vanskligt att ta ställning till vad som naturligt faller under begreppet psykiskt våld och att det skulle bli svårt att hantera psykiskt våld i straffrättsliga sammanhang om lagstiftaren inte mycket tydligt avgränsade vad det handlar om. Som också påpekats ovan instämde inte departementet i detta och påpekade därtill att den här typen av kränkningar redan var straffbara enligt § 219. En likadan förståelse av bestämmelsen hade också kommit till uttryck i Høyesteretts praxis, där domstolen hade uttalat att paragrafen även träffar gärningar som endast består av psykiskt våld (även om det i dessa fall också varit fråga om fysiskt våld; se Rt 2010 s. 949 (avsnitt 24) och Rt 2013 s. 329 avsnitt 12 och 14). I punkt 30 till 31 uttalade domstolen följande.

Ren psykisk vold må i likhet med fysisk vold – for å være straffbar etter § 219 – anta form av mishandling. Kjerneområdet for bestemmelsen er ifølge forarbeidene «den vedvarende og gjentakende krenkelsen og mishandlingen av den nærstående», jf. Ot.prp.nr.113 (2004–2005) side 37. Karakteren av voldshandlingen er altså i seg selv ikke avgjørende. Bestemmelsen retter seg mot den som «grovt eller gjentatt mishandler». Det «sentrale er i hvilken grad disse danner et mønster som resulterer i at den som rammes må leve under et 'regime' preget av kontinuerlig utrygghet og frykt for vold», jf. Rt-2010-129 avsnitt 21. Selv om disse uttalelsene særlig tar sikte på fysisk vold, eller en kombinasjon av fysisk og psykisk vold, mener jeg at de også passer for rent psykiske krenkelseser. Når bestemmelsen, som nevnt, også rammer mishandling

som er av rent psykisk art, må det for øvrig være tilstrekkelig at frykten for fremtiden er begrenset til å gjelde nye psykiske krenkelser.

Men bestemmelsen rammer ikke enhver kritikkverdig atferd, heller ikke om den er gjentakende. Ordlyden «mishandling» viser at § 219 bare omfatter de mer kvalifiserte forhold, jf. Rt-2013-329 avsnitt 13. Etter mitt syn skal det en god del mer til i en sak som gjelder psykisk mishandling enn der voldsutøvelsen er både fysisk og psykisk.

Sammanfattningsvis kan det vara fråga om mishandling i nära relation också då gärningspersonen endast utövade psykiskt våld. Men för det krävs för det första att kränkningarna bildat ett mönster som resulterar i att den utsatta lever under en regim som är präglad av kontinuerlig otrygghet och fruktan för våld. Det räcker här med fruktan för framtida psykiskt våld. För det andra ska det *”en god del mer til i en sak som gjelder psykisk mishandling enn det voldsutøvelsen er både fysisk og psykisk.”* Vad som närmare menas med detta, det vill säga var gränsen för bestämmelsens tillämpningsområde går vid endast psykiskt våld, har såvitt kunnat utrönas ännu inte besvarats av Høyesterett. I två avgöranden från lagmansretterna har dock misshandlingsbestämmelsen tillämpats där fråga endast var om psykiskt våld i den meningen att inget fysiskt våld brukats. Däremot har det i dessa fall även varit fråga om beteenden som utgör olaga hot i straffrättslig mening. I det första fallet dömdes en man för våld mot sin mor. I över ett års tid hade han ropat och skrikit att han skulle döda och slå henne, uppträtt utåtagerande genom att slå samt sparka i väggar och dörrar. Modern hade flera gånger tvingats fly från sitt hem. En gång tvingade han en bil av vägen. Bilen kördes av hans syster och modern var passagerare. Han misshandlade sedan sin syster framför modern. Han hade vidare bankat på bilen när modern satt i den och tagit kontroll över moderns ekonomi. Domstolen påpekade också att flera händelser gränsade mot fysiskt våld. Allt detta hade resulterat i att modern känt sig otrygg i sitt eget hem och hon hade flera gånger ringt polisen. Detta skapade en regim av otrygghet, med rädsla för såväl nya hot som för fysiska angrepp. Mannen dömdes för mishandling i nära relationer i relation till modern men också för olaga hot mot en syster. Straffvärdet för brottet mot modern uppgick enligt lagmansretten till ett år.⁷⁹

⁷⁹ Hålogaland lagmannsrett dom av den 21 december 2018 i mål LH-2018-156876.

I ett avgörande från Agder lagmansrett tillämpades bestämmelsen trots att gärningspersonen endast hotat målsäganden. Hoten hade uttalats våren 2011 till november 2011. Den tilltalade hade också hotat sin fru med kniv (tryckt den mot hennes hals och gjort ett utfall mot henne en gång), hotat att ta livet av sig själv och henne samt kastat en kniv efter henne. Lagmansretten fann att det var allvarligt att kniv använts och att hoten hade varit ägnade att skapa fruktan för nya kränkningar. Hoten hade dessutom uttalats i hemmet. Sammantaget ansågs bestämmelsen vara tillämplig.⁸⁰

Övrig praxis

I Rt 2019 s. 621 hade en man åtalats för att från januari 2015 till juni 2015 ha hotat sin fru att han skulle se till att hon skickades tillbaka till sitt hemland. Hon hade inga kunskaper om de norska uppehållsreglerna. Han sa också till henne att hon skulle packa sina saker och gå ut ur huset. Vid flera tillfällen stängde han ut henne från huset och vid ett tillfälle puttade han ut henne från huset genom att pressa sin hand mot hennes hals och stängde dörren när hennes fot var i dörröppningen. Dagligen kallade han henne för kränkande tillmälen. Høyesterett fann att den tilltalade hade kränkt kvinnan på flera sätt, bland annat genom att pressa handen mot hennes hals och uttala att hon skulle tvingas tillbaka till sitt hemland. Enligt domstolen var inga kränkningar grova, men de var upprepade och frågan var om de samlat hade karaktären av mishandling. Den bedömningen beror enligt Høyesterett av karaktären och omfånget av gärningspersonens beteende samt hur det påverkat offret. Bestämmelsen träffar endast mer kvalificerade beteenden, och om det endast är fråga om psykiskt våld krävs ”en god del mer til”. Trots att offret ansågs vara i en särskilt sårbar situation (hon hade nyligen kommit till Norge på grund av sitt äktenskap) ansågs det inte vara tillräckligt. Två justitieråd var skiljaktiga och ansåg att det var fråga om misshandel i nära relation.⁸¹

I en dom (HR-2020-1345-A) bestod de psykiska kränkningarna av att gärningspersonen på ett svårt kränkande sätt kontrollerat målsäganden. Han hade bestämt vem hon skulle umgås med, vilken

⁸⁰ Agder lagmansrett dom av den 1 juni 2012 i mål LA-2012-55360.

⁸¹ Se också Høyesteretts dom den 29 september 2019 i mål HR-2019-1787-A.

väg hon skulle gå hem efter norskundervisning, var hon skulle sitta när hon var hemma och att hon inte fick prata arabiska med andra. Han bestämde också när hon skulle gå och lägga sig och var hon skulle sova. Hon fick ofta sova i en barnsäng. Han tog ifrån henne den lön hon tjänade för att också kunna kontrollera henne ekonomiskt. Han nekade henne tillgång till frukt, grönsaker samt andra nödvändiga artiklar. Han hotade också med att skicka tillbaka henne till Marocko.

Andra exempel på beteenden som bedömts som psykiska kränkningar i den mening som avses i strl. § 282 är utfrysning och isolering som straff när en partner inte vill ställa upp på sex, elaka och nedvärderande kommentarer till sina barn (över gränsen för en rimlig, verbal reaktion på något som barnet gjort) samt barn som bevittnat misshandel.⁸²

Övrigt

För ansvar enligt bestämmelsen krävs uppsåt enligt strl. § 21.

Enligt regeringen ska bestämmelsen om våld i nära relationer användas i stället för de generella bestämmelserna som tar sikte på samma typer av gärningar, det vill säga inte i konkurrens med dessa utan i stället för dessa. Norge har således regler som i viss mån träffar samma beteenden. Dels specialbestämmelsen om våld i nära relationer, dels de generella bestämmelserna om till exempel hot och tvång. Som påpekats är syftet med § 282 att kunna beakta helheten medan de andra bestämmelserna tar sikte på enstaka handlingar. Bestämmelsen påminner på detta sätt i stor utsträckning om fridskränkingsbrotten.

Vilka regler som tillämpas får betydelse bland annat på så sätt att psykiska kränkningar endast är straffbara om strl. § 282 är tillämplig. Det är ju bara då de kan träffas av ”andra kränkningar”. Sker den typen av övergrepp inte i just den kontexten är de straffria. Detta är den mest betydelsefulla skillnaden i jämförelse med de svenska fridskränkingsbrotten, där ju inget som inte är en brottslig gärning kan ingå i brotten.

⁸² HR-2018-390-A, HR-2019-1936-U och Rt 2020 s. 129.

I förarbetena anges vidare att straffnivåerna ska vara något högre om strl. § 282 används i stället för de generella bestämmelserna.⁸³ Slutligen får valet av bestämmelse också betydelse för preskriptionen. Enligt strl. § 87 börjar preskriptionsfristen att löpa den dagen då det straffbara förhållandet har upphört, det vill säga när den sista handlingen i det sammanhängande straffbara beteendet som utgör mishandling enligt § 282 har upphört. Om de generella bestämmelserna i stället används preskriberas däremot varje gärning för sig från den tid då den enskilda gärningen är avslutad.

Som ovan framhållits ska bestämmelsen tillämpas i stället för de eventuella andra generella straffbud som också är uppfyllda, dock inte om det är fråga om brott som har högre straffmaximum. Domstolen kan dock döma i konkurrens med sexualbrott om kränkningen så motiverar.⁸⁴ Tanken med bestämmelsen är således att flera faktiska handlingar ska kunna bedömas som ett enda sammanhängande straffbart beteende. Detsamma gäller om det är flera målsägande, till exempel flera barn, dock under förutsättningar att det finns ett samband mellan gärningarna.⁸⁵ Att på detta sätt bedöma flera kränkningar som ett brott sker i Norge även vid terroristbrott, folkmord och krigsförbrytelser.

Praxis från Høyesterett visar också att tidigare domar kan beaktas vid bedömningen om en enstaka våldshandling är ägnad att skapa fruktan för fortsatt våldsanvändning.

I en rapport, som bland annat bygger på intervjuer med poliser, åklagare och domare, där bestämmelsen har utvärderats framgår sammanfattningsvis följande. Det tar av flera olika skäl synnerligen stora resurser i anspråk att utreda brott enligt § 282. Det är ofta fråga om händelser under lång tid och brottsoffren är traumatiserade och har svårt att sätta ord på det som hänt. Förhørsledarna måste därför vara mycket skickliga och lyhörda. Förhören tenderar också att bli mycket långa och handla om sådant som inte är direkt relevant för det straffrättsliga förfarandet, vilket dock är nödvändigt i viss mån eftersom det för fällande dom krävs att en ”regim av våld” kan påvisas. Förhørsledaren måste också etablera en bra kontakt med den utsatta så att denne känner sig trygg och kan berätta om det som hänt. I rapporten beskrivs också hur anmälningarna enligt § 282 har

⁸³ Ot.prp. nr. 22 (2008–2009) s. 199.

⁸⁴ Ot.prp. 113 (2004–2005) s. 41 och 46. I Rt 2013 s. 287 dömdes för sexualbrott i konkurrens med § 219.

⁸⁵ Se t.ex. Rt 2004 s. 1556, Rt 2005 s. 1524 och Rt 2011 s. 1403.

ökat explosionsartat och att polisen inte hinner med och heller inte har fått så mycket resurser som myndigheten behöver. Uppklaringsprocenten för brottet sedan § 219 blev § 282 (det vill säga sedan 2005) ligger på omkring trettio procent och nedlägningsprocenten på sjuttio procent.⁸⁶

Det fysiska våldet beskrivs också som en slags ”inträdesbiljett” till det psykiska våldet, som hakas på det fysiska. Det förklaras vara en följd av att fakta och konkreta fenomen stått i centrum för polisarbetet historiskt. I rapporten menar författarna att mycket talar för att det explicit borde uttryckas i lagen att det som är straffbart är repetitivt och systematiskt psykiskt våld.⁸⁷

Slutligen kan framhållas att en utredning just nu ser över de samlade juridiska problemställningarna i frågor som gäller negativ social kontroll, hedersrelaterat våld, tvångsåktenskap, könsstympling samt psykiskt våld. Uppdraget ska redovisas senast den 30 juni 2023.⁸⁸

6.4 Island

Det finns inga bestämmelser i den isländska strafflagen som explicit kriminaliserar psykiskt våld. Det finns dock ett antal bestämmelser som i praktiken omfattar psykiskt våld, bland annat en bestämmelse som träffar olaga förföljelse. Den viktigaste är dock artikel 218 b i strafflagen nr 19/1940 om våld i hemmet och våld i nära relationer. Bestämmelsen, som infördes i strafflagen 2016 för att Island skulle uppfylla de krav som Istanbulkonventionen ställer, har följande lydelse.

Any person who, repeatedly or seriously, poses a threat to the life, health or wellbeing of his or her present or former spouse or cohabiting partner, to his or her descendant or the descendant of his or her present or former spouse or cohabiting partner, to an older person in his or her direct blood-line, or to other persons who live with him or her in the home or are in his or her care, by means of violence, threats, deprivation

⁸⁶ Aas och Andersen, a.a. s. 128 f. och 135.

⁸⁷ A.a. s. 133.

⁸⁸ Direktiven finns att nå via denna länk (hämtade den 1 juni 2022): <https://www.regjeringen.no/contentassets/f0ac8091f57f4357a40a2fa8961f2386/mandat-for-lovutvalg-som-skal-utrede-de-samlede-juridiske-problemstillingene-i-saker-som-gjelder-negativ-sosial-kontroll-aresrelatert-vold-mv-30.08.2021-11961533.pdf>.

of freedom, coercion or in another manner, shall be imprisoned for up to 6 years.

A gross violation may be punishable by up to 16 years' imprisonment. When the seriousness of the violation is assessed, particular consideration shall be given to whether the injured party suffered major physical injury or damage to his or her health or whether the violation was fatal. Furthermore, consideration shall be given to whether the violation was committed in a particularly painful or injurious manner, whether it lasted a long time or whether the perpetrator grossly abused his or her superior position vis-à-vis the injured party.

I förarbetena till bestämmelsen framhålls att våld i hemmet och i nära relationer förekommer i många olika former, varav en är psykiskt våld. Den våldsutövande parten kan vid upprepade tillfällen uttala grova nedsättande eller förödmjukande ord eller på annat sätt angripa och kritisera målsägandens beteende. Avsikten med straffbudet är att kunna bestraffa effekten av ett sådant upprepat beteende över tid och ge domstolarna möjlighet att beakta den utsattas hela situation. På så sätt riktas uppmärksamheten mot den hotfulla situation som målsäganden befinner sig i och det mentala lidandet, det förtryck och den maktlöshet som han eller hon känner. Bestämmelsen har hittills huvudsakligen tillämpats tillsammans med fysiskt våld i de isländska domstolarna, men i ett avgörande från hovrätten av den 8 april 2022 (mål nr 443/2021) var det endast fråga om psykiskt våld. Domen har sammanfattats av det isländska justitieministeriet enligt följande.

X was convicted of an offence in a close relationship with his ex-wife, victim A, over a period of more than two years by repeatedly threatening her life, health and well-being with physical and mental violence, threatening her, shouting at her, humiliating her with words and text message, grab her and shake her. X was also convicted of an offence in a close relationship with his stepdaughter, victim B, over a period of more than two years by repeatedly threatening her health and well-being with mental violence and violence against her mother, which B witnessed.

6.5 Storbritannien och Wales

6.5.1 Inledning

I England och Wales kriminaliserades “coercive or controlling behaviour in an intimate or family relationship”, det vill säga kontrollerande eller tvingande beteende i nära relation eller i en familj, den 29 december 2015 genom paragraf 76 i Serious Crime Act 2015 (Commencement No. 4) Regulations 2015.⁸⁹

Den som har inspirerat den engelska lagstiftningen är professorn i sociologi Evan Stark.⁹⁰ Han gav ut boken *Coercive Control: The Entrapment of Women in Personal Life* 2007. Stark var inspirerad av det som påpekats av kvinnojourerna sedan 1970-talet, nämligen att de kvinnor som flydde sina hem samstämmigt beskrev att det fysiska våldet inte varit det värsta i den våldsamma relationen. I stället var det en blandning av fysiskt våld och icke-fysiskt våld. Det kunde vara hot, förlöjliganden, förföljelse, förstörelse av egendom, inskränkningar i friheten och ekonomisk kontroll. Stark menade att trots att mängder av forskning kring mäns våld mot kvinnor hade publicerats sedan 70-talet hade denna inte lett till någon minskning av det mest förekommande och mest skadliga beteendet. Han beskrev detta som *coercive control*. Coercion kan beskrivas som att skada och skrämman medan control tar sikte på övervakning och kontroll. Enligt Stark är våld ett ständigt pågående mönster av dominans, snarare än summan av enskilda händelser. Coercive control är en strategi som män använder för att dominera över kvinnors vardagliga liv, som en slags hjärntvättning. Begreppet hämtade han från kognitiva psykologer som tidigare försökt sätta ord på detta som beskrevs som det värsta för de kvinnor som flytt från sina våldsamma relationer (även om de kallade det *intim terrorism*). Stark framhåller att flera länder kommit att se på mäns våld mot kvinnor som en fråga om mänskliga rättigheter och att det därför borde vara naturligt att också inkludera olika kontrollerande beteenden i definitionen av våld. Han anser vidare att ekonomiskt

⁸⁹ Av paragraf 77 följer att The Secretary of State får utfärda vägledning för utredning av brott, och en sådan finns i The Home Office, Controlling or Coercive Behaviour in an Intimate or Family Relationship – Statutory Guidance.

⁹⁰ The Home Office, Review of the Controlling or Coercive Behaviour Offence s. 59.

våld, liksom isolering, ekonomisk kontroll, emotionellt och sexuellt våld är olika aspekter av coercive control samt att sådana kontrollerande beteenden, eftersom de främst inverkar på friheten och valmöjligheterna, bör ses som brott mot friheten snarare än våldsbrott eller brott mot person. Han konkluderar att de beteenden som faller inom det som nu behandlas är osynliga för lagen, ses som en del av privatlivet och att det därför är av vikt att i språket erkänna kontroll som en del av våldet.⁹¹ Han skriver.

The violence definition of abuse has failed us. Women in my practice often conclude a lengthy history of coercion and control with the apology “I’m not really battered.” What they mean is that the reality they are experiencing has no public audience and so that they have no way to give it voice.

[...]

Without a name, the victims of coercive control remain invisible even to themselves.⁹²

Innan denna kriminalisering 2015 fanns inget specifikt brott för kontrollerande eller tvingade beteenden i relationer eller familjer, vilket ansågs vara en brist i lagstiftningen. The Court of Appeal hade också slagit fast att de straffbud gällande stalkning och trakasserier som redan fanns inte var tillämpliga när fråga var om just kontrollerande och tvingande beteenden i en kärleksrelation.⁹³ Att kriminalisera sådana gärningar ansågs sända en klar signal om att våld i nära relation kan utgöra ett allvarligt brott, särskilt då det innebär att ett förtroende missbrukas. Kriminaliseringen ansågs också ge de som utsätts för upprepat våld ett bättre skydd och det framhålls att den här typen av våld kan vara mer skadligt än ett enstaka fysiskt angrepp.⁹⁴

⁹¹ Stark, *Coercive Control: The Entrapment of Women in Personal Life*. Det mest kända visuella sättet att se på detta sammansatta våldsbegrepp är det så kallade makt- och kontrollhjulet som är en del av den så kallade Deluth-modellen.

⁹² A.a. s. 111.

⁹³ R v Curtis [2010] 3 All ER 849 and R v Widdows [2011] EWCA Crim 1500.

⁹⁴ *Controlling or Coercive Behaviour in an Intimate or Family Relationship – Statutory Guidance Framework* 2015 s. 3.

6.5.2 Närmare om kriminaliseringen

För att bestämmelsen ska vara tillämplig krävs att en person upprepade gånger eller kontinuerligt utsätter en annan person för ett kontrollerande eller tvingande beteende. Det krävs också att gärningspersonen och den utsatta har en personlig koppling under tiden för beteendet samt att det kontrollerande eller tvingande beteendet har en allvarlig påverkan på den utsatta. Därtill krävs att gärningspersonen vet om, eller borde veta om, att beteendet kommer att ha en sådan allvarlig påverkan på den utsatta.⁹⁵

Kontrollerande eller tvingande beteende avser inte en enda händelse utan utgörs av ett målmedvetet beteendemönster som sker över tid på så sätt att gärningspersonen utövar makt, kontroll eller tvång över en annan person. Kontrollerande beteende är en serie av händelser som syftar till att göra en person underordnad och eller beroende genom att isolera denna från stöd, utnyttja offrets resurser och kapacitet för personlig vinning, beröva offret möjligheten till självständighet, motstånd och flykt samt påverka offrets vardagliga beteende.

Tvingande beteende beskrivs som ett pågående beteende, eller ett mönster av beteenden, som misshandel, hot, förnedring, skrämsel eller andra övergrepp som syftar till att skada, straffa eller skrämma offret.

Exempel på handlingar som kan utgöra tvingade och kontrollerande beteenden är att isolera en person från familj och vänner, övervaka en persons tid, kontrollera en persons ekonomi, frånta en person möjligheten att uppfylla sina grundläggande behov, övervaka en annan person genom till exempel sociala medier, ta kontroll över en annans persons vardag genom att styra var de får gå och vilka de träffar, ständigt tala nedsättande om personen, kontrollera och inskränka personens ekonomiska tillgångar, hota att skada personen eller avslöja privat information om personen. Även våldtäkt och skadegörelse kan innebära ett sådant beteende.⁹⁶

Gärningspersonen och målsäganden har en personlig koppling om de har en intim personlig relation eller om de bor tillsammans och antingen är familjemedlemmar eller tidigare har haft en intim, nära personlig relation. Med familjemedlem avses personer som:

⁹⁵ Lagtexten finns i bilaga 2.

⁹⁶ Controlling or Coercive Behaviour in an Intimate or Family Relationship – Statutory Guidance Framework 2015 s. 4.

- är, eller har varit, gifta eller i partnerskap med varandra,
- är släktingar,
- avser att gifta sig med varandra (oavsett om överenskommelsen avslutats eller inte),
- har ingått partnerskapsavtal (oavsett om avtalet har avslutats eller inte),
- är föräldrar till ett gemensamt barn, eller
- har, eller har haft, föräldraansvar för samma barn.

Om gärningspersonen och den utsatta haft en nära relation krävs inte att de bott tillsammans under gärningsperioden. Familje-medlemmar och tidigare partners måste dock ha bott tillsammans under tiden för de aktuella gärningarna.⁹⁷ Det relevanta är dock att närheten förelåg vid tiden för gärningarna – att så inte är fallet då rättegången inleds saknar betydelse. Bestämmelsen gäller inte rumskamrater, om dessa inte har en nära personlig relation. Brottet kan begås av såväl unga som vuxna och det kan alltså vara en förälder som betar sig på att sådant sätt mot sitt barn, liksom övergrepp mot äldre personer.

Att beteendet måste vara *upprepat eller ske kontinuerligt* betyder att det måste vara fråga om ett löpande beteende, som till exempel leder till att den utsatte ändrar sitt sätt att leva. Karaktäristiskt för brottet är att det är fråga om ett tydligt etablerat beteendemönster över en tid och inte bara två isolerade händelser. Samtidigt måste varje gärning vara individualiserad och det måste finnas bevisning som styrker att beteendet är upprepat eller kontinuerligt. I lagtexten anges ingen specifik tidsrymd och händelserna behöver därför inte ske i direkt anslutning till varandra, men en tidsperiod om tio år mellan gärningarna uppges vara för lång.

Rekvisitet *allvarlig påverkan* är uppfyllt dels om det har fått den utsatta att känna fruktan för att utsättas för våld vid åtminstone två tillfällen, dels om beteendet har fått till följd att den utsatte har förändrat sitt sätt att leva ("they have been caused serious alarm or distress which has a substantial adverse effect on the victim's usual

⁹⁷ Regeln kommer att förändras på så sätt att kravet på sammanboende ska utgå, detta för att säkerställa att bestämmelsen är tillämplig på sådant våld som utövas efter en separation samt på familjevåld där gärningsperson och målsäganden inte bor tillsammans.

day-to-day activities”). Exempel på det sistnämnda kan vara ändrade sociala vanor, att den utsatta helt slutar träffa andra, psykisk ohälsa, en förändring av rutinerna hemma, till exempel måltidsrutiner eller hushållssysslor, eller ändrade rutiner kring arbetet.⁹⁸

Gärningspersonen måste veta, eller borde ha vetat, att beteendet skulle påverka den utsatte på ett sådant sätt, vilket innebär uppsåt eller vad som närmast kan liknas vid medveten oaktsamhet: en resonabel person med samma information hade vetat att beteendet skulle påverka den utsatta på detta sätt.

I tolkningsriktlinjerna framhålls också att kriminaliseringen främst kommer att leda till ansvar för män som gör sig skyldiga till våld mot kvinnor: statistiken visade nämligen att 92,4 procent av de som lagförs för brott i nära relationer är män. Det påpekas också att vissa grupper, som personer med funktionsnedsättningar, personer med viss etnicitet, personer med flyktingstatus, hbtqi-personer samt personer i tvångsäktenskap, kan ha svårare att söka hjälp när de utsätts för kontrollerande och tvingade beteende, liksom att rädslan att förlora ett barn eller frånvaron av ekonomiska förutsättningar kan verka kontrollerande. Även hedersrelaterat våld nämns som ett särskilt problemområde.

6.5.3 Viss utvärdering och statistik

Bestämmelsen utvärderades i mars 2021.⁹⁹ Av statistiken framgår att antalet anmälda brott har ökat stadigt sedan 2015. 2016/17 anmäldes 4 246 brott, 2017/18 9 053 brott, 2018/19 17 616 brott och 2019/20 24 856 brott. I mellan 93 och 94 procent av fallen var offret en kvinna och gärningspersonen i nästan alla fall en man. Även brottet olaga förföljelse följer samma trend vad gäller ökade anmälningar över åren. Ökningen förklaras med att det alltid tar ett tag innan nya brott etableras och att lagstiftningen inte kunde tillämpas retroaktivt. Då även brott i nära relation har ökat stort i landet nämns som en möjlig förklaring, men inte statistiskt säkerställd förklaring, att viljan att anmäla denna typ av brott har ökat generellt. Sett till de befolkningsundersökningar som skett står det dock klart att

⁹⁸ Controlling or Coercive Behaviour in an Intimate or Family Relationship – Statutory Guidance Framework 2015 s. 5.

⁹⁹ Home Office, Review of the Controlling or Coercive Behaviour Offence, mars 2021. Samtliga uppgifter i detta avsnitt härrör från rapporten.

mörkertalet är fortsatt stort: enligt de svar som lämnats i dessa kan uppskattas att omkring två miljoner människor utsattes för våld i nära relation 2019/20 och i det ljuset framstår de 24 856 anmälda brotten som väldigt få.

2018/19 var det sex procent av de anmälda brotten som ledde till fortsatt behandling i straffsystemet (charge/summons). För annat våld i nära relationer var det 13 procent. I nära hälften av alla fall berodde nedläggningen på bevissvårigheter eller att offret inte medverkade. Även antalet åtal har ökat; från omkring 300 2016 till 1 200 2019. 155 domar meddelades 2016, 468 2017 och över 500 domar 2018–2019. Antalet fällande domar ökade från 38 procent 2016 till 60 procent 2018 och sjönk till 52 procent 2019. Straffvärdet har genomsnittligt bestämts till fängelse i 17 månader (2016) och 23 månader (2019). De problem som identifierats är främst bevissvårigheter samt att de rättsvårdande myndigheterna (främst polisen) har svårt att identifiera den här typen av brott – alltför stort fokus är alltså på det fysiska och synliga våldet.

6.6 Kort om övriga länder

Irland införde en bestämmelse som tar sikte på kontrollerande beteenden 2018. I Skottland finns sedan 2018 en bestämmelse som tar sikte på kränkande beteenden (abusive behavior) mot en partner eller en ex-partner, se Domestic Abuse (Scotland) Act 2018, part 1.

Den delstat i världen som var först att kriminalisera icke-fysiskt våld var Tasmanien. Kriminaliseringen infördes genom Family Violence Act 2004. I lagens sjunde sektion definieras familjevåld, och i den definitionen ingår icke-fysisk misshandel (non-physical types of abuse). I lagtexten anges vissa beteenden, riktade mot partner eller maka/make som kan utgöra familjevåld, till exempel hot, tvång, skrämsel och ”verbal abuses”, vilket motsvarar olika former av kränkande tillmälen och ekonomisk och emotionell påverkan. Det kan också vara att skada egendom som ägs tillsammans, ägs av den utsatte eller av ett barn som berörs (sektion 7). I sektion 8 definieras brottet ”economic abuse” och i sektion 9 ”emotional abuse or intimidation”. Dessa brott kan endast begås mot partner eller make/maka som offret är tillsammans med eller har varit tillsammans med. Som exempel på det förstnämnda kan nämnas

att förbjuda tillgång till bankkonton, att endast ge någon en liten summa pengar i månaden, att förbjuda någon att ha ett arbete och att kontrollera någons pension. Det sistnämnda kan vara att skylla relationsproblem på sin partner, att konstant jämföra den utsatte med andra för att försämra dennes självförtroende och självkänsla och att emotionellt utfrysa en person.¹⁰⁰ År 2015 hade endast åtta personer dömts för emotional abuse or intimidation och ingen hade dömts för ekonomiskt våld. Ett omfattande lagstiftningsarbete pågår i övriga Australien med syftet att införa en liknande kriminalisering för icke-fysiska kontrollerande beteenden.

I en rapport från Europaparlamentet undersöks om och i så fall hur psykiskt våld är kriminaliserat i tio av EU:s medlemsländer. Utvärderingen sker eftersom staterna är bundna av Istanbulkonventionen och den ställer upp ett krav på att kriminalisera psykiskt våld i nära relationer. Resultatet visar att de flesta länder inkluderar psykiskt våld som en komponent i andra brott som tar sikte på våld i nära relationer. Endast ett fåtal har särskilda brott. Av de utvärderade länderna är det endast Finland och Tyskland som inte kriminaliserat våld i nära relationer. Termen coercive control används inte i något av de utvärderade länderna. Vilka som faller inom ”närstående” skiljer sig åt mellan länderna.¹⁰¹

6.7 Sammanfattning och gemensamma drag

Den mest uppenbara gemensamma nämnaren mellan de nu redovisade kriminaliseringarna är att de skyddar den utsatte för ett pågående eller upprepat beteende. Det är (med undantag för Norge) inte tillräckligt med en gärning, utan det som kriminaliserats är i stället ett visst beteende över tid, vilket stämmer väl överens med det våldsbegrepp som kommer till uttryck bland annat i Istanbulkonventionen. Genom beteendet utsätts den andre för psykisk press. Bestämmelserna är också könsneutralt utformade, men de kräver en närhet mellan gärningspersonen och den utsatte, inte sällan i form av en slags familjenärhet; förälder, barn, makar, ex-makar och personer i nära relation. Samtliga kriminaliseringar ger med andra

¹⁰⁰ Exempelen är hämtade från regeringens hemsida den 15 december 2021 via denna länk: <https://www.safefromviolence.tas.gov.au/resources-hub/non-physical-violence>.

¹⁰¹ Europaparlamentet, Violence against Women – Psychological violence and coercive control (2020).

ord uttryck för det som i forskningen beskrivs vara kärnan i våld i nära relationer – den kumulativa effekten av tvång, skrämelse och kontroll.

Som framhållits i doktrinen är det intressant att inget av de länder som infört den här typen av kriminalisering har funnit en enhetlig definition av psykiskt våld, kontrollerande beteenden eller emotionella eller ekonomiska övergrepp, även om försök att precisera begreppen inte sällan har gjorts i till exempel riktlinjer eller förarbeten.¹⁰² Begreppet psykiskt våld hämtar inte i något fall sitt direkta innehåll från juridiken utan närmast från psykologin och den mer socialt orienterade forskningen.

Det är en stor variation av beteenden som har kriminaliserats, men ofta finns någon form av krav på allvar och systematik samt medvetenhet, det ska till exempel vara fråga om beteenden som har en allvarlig effekt på den utsatte. På detta sätt skärs mer vardagliga och socialt accepterade beteenden bort och straffansvaret träffar endast de verkligt straffvärda beteendena.

Den kanske viktigaste skillnaden mellan kriminaliseringarna är vilken typ av syfte som krävs samt om en effekt ska uppstå i det enskilda fallet. I de flesta länder krävs ett syfte att skada eller kontrollera medan det i Danmark är tillfyllest med abstrakt fara för otillbörlig kontroll. Genom kravet på att gärningen ska vara ägnad att leda till en följd behövs endast uppsåt i relation till de objektiva omständigheter som domstolen lägger till grund för sin bedömning. Vissa av kriminaliseringarna ställer vidare krav på att den utsatta faktiskt har upplevt och skadats av det psykiska våldet, medan det i andra fall räcker med att gärningspersonen har agerat på ett sätt.¹⁰³ Det kan också konstateras att de abstrakta straffvärdena varierar stort.

¹⁰² McMahon och McGorrey (red.), *Criminalising Coercive Control – Family Violence and the Criminal Law* s. 17.

¹⁰³ Detsamma gäller för de europeiska kriminaliseringarna av olaga förföljelse. Det som skiljer definitionerna åt är huvudsakligen om det är gärningspersonens uppsåt eller offrets reaktion som avgör om de oönskade kontakterna ska anses vara straffbara eller inte, se Brå-rapport 2015:2 s. 23.

7 Analys av gällande rätt

Uppdraget i denna promemoria är att utifrån en analys av gällande rätt ta ställning till och lämna förslag på hur det straffrättsliga skyddet mot psykiskt våld kan *stärkas*. I detta kapitel analyseras därför vilket skydd de mest relevanta nu gällande straffbestämmelserna ger i detta hänseende. Först när det är utrett kan avgöras vilka beteenden som faller utanför det straffbara området. Förhoppningen är att kapitlet ska bidra till att ge en så god förståelse som möjligt av straffstadgandena och därför är redogörelsen relativt omfattande. En mer ingående analys av vilka problem som finns med de nu gällande bestämmelserna utifrån de gärningar som står i fokus för denna promemoria, samt på vilka sätt skyddet mot psykiskt våld kan stärkas, följer i nästa kapitel.

7.1 Våld i brottsbalken – misshandel och vållande till kroppsskada

I 3 kap. brottsbalken finns brott som har den fysiska integriteten som skyddsintresse.

7.1.1 Misshandel

Av 3 kap. 5 § brottsbalken följer att den som tillfogar en annan person kroppsskada, sjukdom eller smärta eller försätter honom eller henne i vanmakt eller något annat sådant tillstånd, döms för *misshandel* till fängelse i högst två år eller, om brottet är ringa, till böter eller fängelse i högst sex månader. Begreppet misshandel omfattar alla kränkningar av annans kroppsliga integritet.

I 6 § behandlas de båda svårare fallen *grov* och *synnerligen grov misshandel*. Den senare brottsbeteckningen infördes i samband med

att minimistraffet för grov misshandel höjdes från fängelse i ett år till fängelse i ett år och sex månader 2017 (sedan 2010, då de allra allvarligaste fallen av misshandel fick ett eget stycke i paragrafen, hade omskrivningen *misshandel som är att anse som synnerligen grov använts*). Minimistraffet för den nya brottsbeteckningen höjdes också från fängelse i fyra år till fängelse i fem år.¹

Vid bedömningen av om brottet är grovt – en bedömning som ska ske med hänsyn till samtliga omständigheter vid brottet – ska det särskilt beaktas om gärningen varit livsfarlig eller om gärningspersonen har tillfogat en svår kroppsskada eller allvarlig sjukdom eller annars visat särskild hänsynslöshet eller råhet.² Som ett exempel kan nämnas att ett barn tillfogats allvarlig sjukdom genom att vårdnadshavaren uppsåtligen har underlåtit att skaffa barnet läkarvård.³

Vid bedömningen av om brottet är synnerligen grovt ska på motsvarande sätt särskilt beaktas om kroppsskadan är bestående eller om gärningen har orsakat synnerligt lidande eller om gärningspersonen har visat synnerlig hänsynslöshet. Med att hänsynslösheten har varit synnerlig avses att den gått påtagligt utöver vad som gäller för brott enligt den lägre graden. Detta kan vara fallet när grovt våld använts mot en person som saknat eller haft begränsad allmän möjlighet att försvara sig såsom ett barn, en äldre människa eller en person med funktionshinder. Vidare kan synnerlig hänsynslöshet ha förelegat när flera personer allvarligt misshandlat en ensam person.⁴ För ansvar för grov eller synnerligen grov misshandel krävs att de omständigheter som objektivt sett föranleder att gärningen bör bedömas som grov respektive synnerligen grov omfattats av gärningspersonens uppsåt.

I lagtexten anges inte på vilka olika sätt misshandel kan förövas, och handlings verbet *att tillfoga* är mycket öppet, vilket innebär att misshandel kan förövas på ett stort antal sätt, till exempel genom psykiska medel.

¹ SFS 2017:332 och prop. 2016/17:108 s. 34. Ändringen 2010, se SFS 2010:370.

² Genom SFS 1988:2 ändrades paragrafen för att domstolarna skulle få ett större utrymme att bedöma fler allvarliga misshandelsfall som grova brott; ordet "synnerlig" i det tidigare uttrycket "synnerlig hänsynslöshet eller råhet" byttes ut mot den något mindre kvalificerande bestämningen "särskild", se prop. 1987/88:14 och avsnitt 5.2.

³ Bäcklund m.fl., Brottsbalken, (1 juli 2021, version 19, JUNO) kommentaren till 3 kap. 6 §. Från praxis kan också följande exempel nämnas: NJA 1992 s. 85 där misshandel av ett litet, skyddslöst barn genom ett stort antal slag mot huvudet och kroppen bedömdes som grov. Se även NJA 2000 s. 612 och NJA 2003 s. 174.

⁴ Prop. 2009/10:147 s. 38. Från praxis kan NJA 2020 s. 564 nämnas särskilt.

Till sjukdom hänförs psykiska effekter, som psykisk sjukdom och psykisk invaliditet, men också sådant psykiskt lidande som medför en medicinskt påvisbar effekt, till exempel en psykisk chock eller en neuros.⁵ Att framkalla en psykisk effekt i form av skrämsel med hjälp av psykiska medel anses dock inte utgöra misshandel.⁶ Gärningen (tillfogandet) måste därtill ha orsakat sjukdomen på så sätt att ett adekvat orsakssamband mellan gärningen och effekten kan bevisas. Vid allvarliga former av psykiskt våld kan det gå att bevisa att de medicinskt påvisbara effekterna härrör från våldet, och ansvar för misshandel kan aktualiseras. Det kan dock konstateras att det saknas vägledande avgöranden från Högsta domstolen där misshandelsparagrafen har tillämpats på sådana fall.

Kroppsskada och smärta däremot avser endast fysiska effekter, vilket innebär att psykisk smärta och psykiskt lidande (som inte utgör sjukdom) inte är relevanta effekter.

Försök och förberedelse till misshandel som inte är ringa är straffbelagt, liksom att avslöja eller förhindra grov och synnerligen grov misshandel. Detsamma gäller stämpling samt underlåtenhet att avslöja eller förhindra grov och synnerligen grov misshandel.

Kort historik

Straffrättskommittén, som hade till uppgift att skriva ett förslag som skulle ersätta 1864 års strafflag (SL), behandlande misshandelsbrottet i betänkandet *Förslag till brottsbalk* (SOU 1953:14). I strafflagen fanns dels en form av misshandel med dödlig utgång (SL 14:4 och 5), dels fyra former av misshandel fördelade med hänsyn till den skada som följt av misshandeln (SL 14:10–13). I SL 14:10 och 11 var det fråga om svår kroppsskada, i SL 14:12 mindre lyte eller kroppsfel eller lindrigare sjukdom och slutligen i SL 14:13 ringare eller ingen skada till följd av misshandel. Det fanns därutöver andra särbestämmelser av misshandel spridda i kapitlet, till exempel vid fleras deltagande, vid givande av gift och vid resande av livsfarligt

⁵ Jareborg m.fl. Brotten mot person och förmögenhetsbrotten s. 28 och SOU 1953:14 s. 134 f.

⁶ Bäcklund m.fl., Brottsbalken, (1 juli 2021, version 19, JUNO) kommentaren till 3 kap. 5 § samt SOU 1953:14 s. 135.

vapen. Straffrättskommittén föreslog att paragraferna skulle ersättas med två bestämmelser om uppsåtlig misshandel i tre svårhetsgrader.⁷

Utan att det framgick av lagtexten innebar misshandel redan då tillfogande av kroppsskada, sjukdom eller fysisk smärta. Framkallande av ”blott psykiskt lidande” föll dock utanför det straffbara området. Kommittén föreslog att lagtexten skulle utformas huvudsakligen i linje med detta, det vill säga att tillfoga någon kroppsskada, sjukdom eller smärta. Även sinnessjukdom och psykisk invaliditet samt sådant ”psykiskt lidande som medför en medicinskt påverkbar effekt, t.ex. en psykisk chock”, skulle kunna utgöra sjukdom enligt kommittén. Enligt ett särskilt stadgande skulle såsom misshandel också anses att försätta någon i vanmakt eller annat sådant tillstånd.⁸

Gällande avgränsningen mot andra brott framhöll kommittén att kroppsfrönärmelser som inte leder till eller innebär kroppsskada, sjukdom eller smärta, till exempel att knuffa någon i ett dike eller hålla en spann vatten över någon, typiskt sett inte var att betrakta som misshandel, men däremot kunde de leda till straff enligt bestämmelsen om ofredande. Detsamma gällde enligt kommittén en genom psykiska medel framkallad psykisk effekt, t.ex. vissa fall av skrämsel.⁹

Kommittén ansåg att det var olämpligt att i lagtexten försöka ange på vilket sätt misshandel kan begås eftersom misshandel kan begås på så många sätt. Det kan röra sig om angrepp med vapen eller tillhyggen eller andra slag av yttre våld, förgiftning och vissa underlåtenhetshandlingar som att inte skaffa läkarvård till ett barn samt att genom skrämsel förorsaka sjukdom.¹⁰ Som ett exempel på ett beteende som kunde leda till att gärningen var att bedöma som grov misshandel nämndes att ett barn tillfogats kroppsskada eller sjukdom genom att vårdnadshavaren uppsåtligt underlåtit att skaffa barnet läkarvård. Detsamma gällde gärningar som begåtts mot en gravid kvinna eller nära anhörig. Kommittén menade att när sådan misshandel förekommer vid upprepade tillfällen och under brutala former, såsom mot hustru eller barn, ”torde ej sällan befinnas att gärningen ådagalagt synnerlig grymhet.”¹¹

⁷ A.bet. s. 133 f.

⁸ A.bet. s. 134.

⁹ A.bet. s. 135.

¹⁰ A.bet. s. 134.

¹¹ A.bet. s. 138.

Såvitt är aktuellt för denna utredning kan nämnas att Socialstyrelsen, med utgångspunkt från att ”ett framkallande av blott psykiskt lidande ävensom en genom psykiska medel framkallad psykisk effekt” enligt förslaget inte torde omfattas av straffbestämmelsen, i sitt remissvar framförde att det kunde ifrågasättas om inte bestämmelserna borde omfatta psykisk misshandel då beroendeställning föreligger. Själslig terror, till exempel från alkoholister mot närstående, menade Socialstyrelsen kan medföra skadeverkningar som är mera djupgående, långvariga och ödesdigra för offret än kroppslig misshandel. Socialstyrelsen upplyste dock om att myndigheten ”var väl medveten om svårigheten att i detta avseende åstadkomma en tillräckligt avgränsad brottsbeskrivning och har för den skull icke ansett sig kunna bestämt påyrka, att en straffbestämmelse i den angivna riktningen införes.”¹²

I en översikt över lagstiftningen mot person i främmande rätt, som återfinns som en bilaga till Straffrättskommitténs betänkande, konstateras att misshandelsbrottens bestämning och inbördes differentiering samt dessa brotts avgränsning mot andra närstående brottstyper alltid har ansetts erbjuda betydande svårigheter av dogmatisk och praktisk natur. I nästan alla länder hade lagstiftaren på detta område tvingats lämna osedvanligt stort utrymme för domarens eget bedömande.¹³

I propositionen anför departementschefen att det måste anses vara en brist att strafflagen inte hade innehållit någon definition av misshandel. Han instämde därför i att det var lämpligt att det av lagtexten skulle framgå att misshandel är att tillfoga annan kroppsskada, sjukdom eller smärta, men även att försätta annan i vanmakt eller annat sådant tillstånd.

Mot bakgrund av att några remissinstanser hade anfört att den föreslagna brottsbeskrivningen gav anledning till viss tvekan med hänsyn till gränsdragningen mellan fysiskt och psykiskt lidande yttrade departementschefen följande.

Det är, enligt vad kommittén i motiven utvecklat, avsett att vissa svårare former av psykisk påverkan skall falla under misshandelsbegreppet. Givetvis är det svårt att vid avfattningen av lagtexten här draga upp en bestämd gräns, och det närmare ställningstagandet till detta spørsmål torde få ankomma på rättstillämpningen. I dessa gränsfall torde, om

¹² Prop. 1962:10 del B s. 87.

¹³ SOU 1953:14 s. 493.

gärningen ej kan anses såsom misshandel, ofta föreligga någon form av frihets- eller fridsbrott.¹⁴

Resultatet blev således att det överlämnades till rättstillämpningen att fastställa gränserna för vilken psykisk påverkan som kan anses utgöra misshandel genom tillfogande av sjukdom. Som påpekats ovan är gränserna ännu oklara.

Något mer om kravet på kausalitet

Vid psykisk misshandel är kravet på kausalitet mellan gärningen och effekten särskilt problematisk. Möjligheten att bevisa ett orsakssamband mellan psykiskt våld och en medicinskt påvisbar psykisk effekt anses vara begränsad och det särskilt när det är fråga om relativt lindrigt våld.¹⁵ Det kan också vara svårt att diagnosticera sådana följder samt att bevisa gärningspersonens uppsåt till olika psykiska effekter.

Som ett exempel kan nämnas att psykiska besvär eller psykisk sjukdom kan orsakas genom att någon under lång tid behandlas illa och respektlöst. Men hur bevisar åklagaren att den medicinskt påvisbara psykiska sjukdomen har orsakats av det psykiska våldet? Frågan kompliceras av att gärningstiden vid den här typen av våld ofta är lång – det kan ha hänt flera saker som påverkat det psykiska måendet. Det framstår som klart att åklagaren inte sällan kommer att få mycket svårt att påvisa vad som har orsakat ohälsan i det enskilda fallet. Att slå någon så att ett medicinskt påvisbart blåmärke kan konstateras är något helt annat än att behandla en människa på ett sådant sätt att dennas psyke påverkas. Förmodligen är detta anledningen till att det saknas vägledande praxis för denna typ av misshandel. Som genomgången i kapitel sex visat är tendensen densamma i de övriga nordiska länderna.

Något kort om relationen till föräldransvaret

När de ursprungliga förarbetena till brottsbalken skrevs var det tillåtet att aga sina barn och därför förs en relativt ingående

¹⁴ Prop. 1962:10 del B s. 90.

¹⁵ Prop. 1992/93:141 s. 22, prop. 1997/98:55 s. 76 och bet. 1997/98:JuU13 s. 16.

diskussion om relationen mellan agarätten och ansvar för misshandel. I korthet kan sägas att föräldrabalken då gav föräldrarna rätt att ”för barnets tillrättavisande använda de uppfostringsmetoder som med hänsyn till dess ålder och övriga omständigheter må anses lämpliga”. Tidigare hade föräldrarna haft rätt att ”tukta” barnet på samma sätt. Aga inom måttliga gränser var således att anse som rättsenlig. Straffrättskommittén ansåg dock inte att detta behövde komma till uttryck i det nya stadgandet om misshandel, men framhöll att missbruk av agarätten kunde beivras med stöd av gällande bestämmelser och att det särskilt fanns skäl att beakta följande.

... misshandel kan föreligga jämväl då skadeverkningarna, ehuru framkallade genom fysiskt ingrepp, till övervägande del äro av psykisk natur. Vissa upprörande fall av barnmisshandel kunna således vara att hänföra till grov misshandel, även om de yttre skadorna skulle visa sig vara relativt obetydliga. En betingelse härför är dock att de subjektiva förutsättningarna för sådan straffbarhet föreligga.¹⁶

Numera är aga otillåtet och det föreskrivs i 6 kap. 1 § föräldrabalken (1949:381) att barn inte får utsättas för kroppslig bestraffning eller annan kränkande behandling. Detta förbud har ansetts innebära att aga av barn är brottsligt, om motsvarande handling mot en vuxen person är straffbar som misshandel. Detta gäller även om agan utgör en enstaka händelse och inte ingår som ett led i en uppfostringsmetod.¹⁷ Genom 6 kap. 2 § föräldrabalken har vårdnadshavare dock en viss tillsynsplikt, som ger ett begränsat utrymme att tolerera vissa former av ringa misshandel. Att det inom ramen för tillsynsansvaret finns en rätt att övervinna fysiskt motstånd från barnets sida, särskilt om barnet är litet, framgår nämligen av förarbetena. Som exempel nämns att lyfta eller rycka undan barnet för att hindra att han eller hon gör sig illa eller skadar någon annan.¹⁸

Hedersbrottsutredningen (SOU 2020:57) har i sina överväganden om det är lämpligt att låta sådana nedvärderande, manipulerande eller kränkande handlingar i syfte att kontrollera en

¹⁶ SOU 1953:14 s. 136 f.

¹⁷ Prop. 1978/79:67 s. 31 f. Se också NJA 2003 s. 537. En vårdnadshavare hade i uppfostringssyfte tilldelat sin son fem till sju slag på låren och stjärten med en cirka 20 cm lång och några mm tjock stekspade, vilket lett till rodnad och ett mindre blåmärke och att smärta uppstått vid åtminstone de två första slagen. Då det var fråga om smärta och skada av helt lindrig art skulle gärningen enligt Högsta domstolen betecknas som ringa brott.

¹⁸ Prop. 1978/79:67 s. 7. Sådana åtgärder anses vidare tillåtna enligt barnkonventionen enligt vad barnrättskommittén uttalat.

person som i det enskilda fallet inte utgör en straffbar handling omfattas av den särskilda kriminaliseringen som de hade att utreda, framhållit följande.

Vid denna bedömning är det relevant att beakta gränssnittet mellan straffrätten och exempelvis familjerätten. I viss utsträckning har exempelvis föräldrar rätt – och ibland till och med en skyldighet – att utöva kontroll för att påverka ett barns agerande. Under vissa förutsättningar kan kontrollen innefatta till och med våldsanvändning. Det skulle exempelvis kunna handla om en förälder som griper ett hårt tag i ett barn som springer mot en trafikerad gata, i syfte att barnet inte ska bli överkört av en bil. Det handlar här om en avvägning mellan å ena sidan individens rätt till självbestämmande och å andra sidan föräldrarnas rätt och skyldighet att se till att ett barn inte skadar sig självt eller annan/annat.¹⁹

UNICEF Sverige har i en rapport från 2019 framhållit att det finns en svårighet att avgöra vilka beteenden som kan sägas falla inom ramen för en förälders tillsynsansvar och uppfostran av barnet och vad som utgör straffbart våld.²⁰

Som Hedersbrottsutredningen också framhåller kan liknande situationer uppstå mellan vuxna, när en vuxen använder våld för att förhindra att en annan råkar illa ut, till exempel när en vuxen använder våld med stöd av nödbestämmelsen i 24 kap. 4 § brottbalken.²¹

Sammanfattande bedömning

Alltsedan brottbalken infördes har framhållits att visst psykiskt våld, som leder till sjukdom, är straffbart som misshandel. Det handlar då om vissa svårare former av psykisk påverkan. Ett tillfogande kan genomföras med psykiska medel, till exempel genom allvarliga trakasserier. Till sjukdom hänförs vissa psykiska effekter, som psykisk sjukdom och psykisk invaliditet, men också sådant psykiskt lidande som medför en medicinskt påvisbar effekt som en psykisk chock eller en neuros. För straffansvar krävs dock dels att ett kausalsamband mellan tillfogandet och de psykiska följderna kan

¹⁹ SOU 2020:57 s. 162.

²⁰ UNICEF Sverige: Olagligt men inte straffbart – en rättslig analys av det straffrättsliga skyddet för barn som utsätts för våld i hemmet (2019).

²¹ A.bet. s. 162.

styrkas, dels att gärningspersonen haft uppsåt till sådana följder. Det kan vidare vara svårt att diagnosticera psykiska följder.

Misshandelsbestämmelsen tycks därtill inte tillämpas vare sig vid psykiska tillfoganden eller vid orsakandet av psykiska, relevanta följder. Det saknas vägledande avgöranden där bestämmelsen har tillämpats i sådana fall.

Ansvar för misshandel kan aktualiseras vid försummelse och vanvård om övriga förutsättningar för straffansvar för underlåtenhet är uppfyllda. En förälder som uppsåtligen underlåter att söka läkarvård för ett sjukt barn är ett möjligt scenario där ansvar för misshandel kan aktualiseras.

Vid gradindelningen av ett misshandelsbrott finns möjlighet att beakta att misshandeln har pågått under lång tid eller utgjort ett led i allvarliga och upprepade övergrepp och därför varit påtagligt integritetskränkande eller nedbrytande. Detsamma gäller om misshandeln skett mot en person som befunnit sig i en särskilt utsatt situation, såsom ett barn. Vid flerfaldig brottslighet som sker mot samma offer kan det upprepande verka straffskärpande såväl för de enskilda brotten som för brottslighetens samlade straffvärde.

Utrymmet för att använda våld inom ramen för den tillsynsplikt som följer av föräldrabalken är mycket begränsat och det är av stor betydelse i vilket syfte en sådan åtgärd sker. Möjligen täcker föräldrabalkens agaförbud enligt 6 kap. 1 § fler handlingar än nu gällande straffbestämmelser.

Muntliga kränkningar, nedvärderande omdömen och hån, att skambelägga eller att skämma ut den utsatta inför andra, social isolering samt ekonomiskt våld omfattas endast av bestämmelsens tillämpningsområde om beteendet tillfogat den drabbade en sådan sjukdom som beskrivits ovan. Flera av de nu nämnda omständigheterna torde dock kunna vara av betydelse för ett misshandelsbrotts straffvärde.

7.1.2 Vållande till kroppsskada eller sjukdom

Av 3 kap. 8 § brottsbalken följer att den som av oaktsamhet orsakar annan person sådan kroppsskada eller sjukdom som inte är ringa, döms för *vållande till kroppsskada eller sjukdom* till böter eller fängelse i högst sex månader. Är brottet grovt, döms till fängelse i

högst fyra år. Vid bedömning av om brottet är grovt ska särskilt beaktas om gärningen har innefattat ett medvetet risktagande av allvarligt slag, eller om gärningspersonen, när det krävts särskild uppmärksamhet eller skicklighet, har varit påverkad av alkohol eller något annat medel eller annars gjort sig skyldig till en försummelse av allvarligt slag.

Också i strafflagen fanns en bestämmelse om ansvar för oaktsamt orsakande av viss svårare kroppsskada (SL 14:17). Straffrättskommittén föreslog att den som av oaktsamhet åsamkade annan sådan kroppsskada eller sjukdom som inte är ringa skulle straffas för vållande till kroppsskada alternativt sjukdom. Förslaget överensstämde i huvudsak med då gällande rätt.²² Departementschefen ansåg att bestämmelsen var väl avvägd genom att ringa kroppsskada samt sjukdom uteslutits från straffstadgandets tillämpningsområde. På så sätt föll bagatellartade fall utanför tillämpningsområdet och något krav på grov oaktsamhet var därför inte nödvändigt.²³

Bestämmelsen ändrades 1994 på så sätt att en skärpt bedömning ska företas när vållande till kroppsskada eller sjukdom begås i samband med trafiknykterhetsbrott.²⁴ 2001 ändrades bestämmelsen ånyo och de två punkterna som särskilt ska beaktas vid gradindelningen lades till.²⁵

Skillnaden mot misshandel är dels att endast oaktsamhet krävs för straffansvar, dels att smärta inte är en relevant följd. Dessutom krävs att kroppsskadan eller sjukdomen inte är ringa. Liksom i misshandelsparagrafen är handlings verbet *orsakar* synnerligen brett och det betyder att brottet kan begås på ett stort antal sätt. Även i denna bestämmelse finns givetvis ett krav på att oaktsamheten har varit relevant i förhållande till den inträffade effekten (krav på kausalsamband).

I NJA 2020 s. 34 uttalade Högsta domstolen något om när en kroppsskada bör anses som ringa. Svullnad på knä, skrubbsår på hand och knä samt mindre blåmärken på några olika ställen på kroppen ansågs inte ens sammantaget vara annat än ringa. I RH 107:81 dömdes en moder för underlåtenhet att söka läkarvård till ett barn som intagit en överdos av lugnande medel.

²² SOU 1953:14 s. 140.

²³ Prop. 1962:10 del B s. 94.

²⁴ SFS 1993:1462, prop. 1993/94:44 och bet. 1993/94:JuU11.

²⁵ SFS 2001:348, prop. 2000/01:85 och bet. 2000/01:JuU25.

Brott som inte är grovt får enligt 3 kap. 12 § brottsbalken åtalas av åklagare endast om målsäganden anger brottet till åtal och åtal är påkallat från allmän synpunkt. Angivelse från målsäganden krävs dock inte om brottet riktar sig mot någon som inte har fyllt arton år.

Sammanfattande bedömning

Eftersom det finns ett krav på att den kroppsskada som orsakats av oaktsamhet inte får vara ringa är tillämpningsområdet för denna bestämmelse snävare än för misshandelsparagrafen. Medicinskt påvisbara sjukdomar av psykisk karaktär torde dock, precis som vid misshandel, kunna vara relevanta följder som kan leda till straffansvar. Ett orsakande kan vidare tänkas ske med psykiska medel. Liksom vid misshandel är en svårighet att det måste föreligga och bevisas kausalitet mellan orsakandet och följden.

Bestämmelsen har dock sitt främsta tillämpningsområde vid försummelse och vanvård där sjukdom inte tillfogats uppsåtligen, eller där sådant uppsåt inte kan bevisas. Det kan till exempel vara en vårdnadshavare som underlåter att söka läkarvård för ett barn som intagit en överdos av lugnande medel eller på annat sätt är i behov av läkarvård. Allvarliga fall av svält eller annan försummelse som är förknippad med barnets hälsa omfattas också av straffansvar enligt denna bestämmelse. Det kan i sådana fall vara fråga om försummelse av allvarligt slag, vilket är någon som kan ha av betydelse för om det är fråga om grovt brott.

7.1.3 Framkallande av fara för annan

Den som av grov oaktsamhet utsätter något annan för livsfara eller fara för svår kroppsskada eller allvarlig sjukdom döms enligt 3 kap. 9 § brottsbalken för *framkallande av fara för annan* till böter eller fängelse i högst två år. Rekviritet allvarlig sjukdom är detsamma som i 3 kap. 6 § brottsbalken.

Brottet infördes i brottsbalken efter förslag från Straffrättskommittén, som dock föreslagit beteckningen *vårdslöshet mot person*. Brott skulle enligt förslaget anses föreligga, om någon uppsåtligen eller av grov oaktsamhet framkallade fara för annans liv

eller hälsa. Genom uttrycket ”fara för liv eller hälsa” framgick enligt kommittén att faran skulle vara av mera allvarligt slag för att straffansvar skulle inträda.²⁶

Strafflagen innehöll inte någon generell bestämmelse om straff för sådana handlingar som enbart inneburit fara för att annan skulle skadas till liv eller hälsa, men det fanns speciella fall (SL 14:23–25 och 30–34). Det fanns till exempel en bestämmelse om *utsättande*, vilket var vissa fall då barn eller annan om vilken gärningsmannen haft vård om, uppsåtligen försatts eller övergivits på ett sådant sätt att det innebar fara för att personen skulle omkomma eller skadas. Det fanns också specialbestämmelser om fara för spridande av generisk smitta samt resande av livsfarligt vapen. Oaktsamma förfaranden kunde i vissa fall ha karaktären av allmänfarligt brott och då straffas.

Straffrättskommittén ansåg vidare att det inte fanns något behov av att införa ett generellt straffansvar för underlåtenhetshandlingar som innebar fara för annans liv eller hälsa. De straffvärda fallen av underlåtenhet ansågs i tillräcklig grad omfattas av straffansvaret genom de allmänna reglerna om att underlåtenhet kan jämföras med positivt handlande samt vissa specialstadganden.²⁷

Remissutfallet blev blandat och förslaget kom därför att omarbetas något i den efterföljande propositionen. Departementschefen menade att framkallande av fara för annans hälsa innefattade förfaranden av alltför obestämd och tänjbar karaktär. För att klart begränsa bestämmelsen till förfaranden av allvarlig beskaffenhet föreslog densamme därför att bestämmelsen skulle inskränkas till att gälla endast framkallande av fara för annans liv. Straffansvaret skulle därtill begränsas till fall av grov oaktsamhet.²⁸ Lagrådet ansåg dock att stadgandet hade begränsats alltför mycket i departementsförslaget och förordade att även framkallande av fara för svår kroppsskada och allvarlig sjukdom genom grov oaktsamhet skulle straffbeläggas. Lagrådet menade att oförsiktig hantering av farliga smittämnen, läkemedel eller radioaktiva ämnen, som kanske inte innebär någon akut fara för någon annans liv, men som kan föranleda svår kroppsskada eller allvarlig sjukdom, borde kunna straffas, också om oförsiktigheten inte inneburit en sådan allmän fara som avses i

²⁶ SOU 1953:14 s. 142.

²⁷ A. bet. s. 143.

²⁸ Prop. 1960:10 del B s. 96 f.

13 kap. brottsbalken. Lagrådet föreslog också att brottsbeteckningen *framkallande av fara* borde användas i stället för vårdslöshet mot person.²⁹ Den lydelse av bestämmelsen som togs in i brottsbalken är den som fortfarande gäller.

För att bestämmelsen ska vara tillämplig krävs att faran för en viss effekt har varit konkret. Detta innebär dels att en viss person måste ha kunnat drabbas av följden (existentiell möjlighet), dels att en sådan följd har varit plausibel (viss sannolikhet) i den meningen att det framstår som rimligt att förvänta denna som en följd av gärningen. Den bedömningen ska göras på rent objektiva grunder och vad gärningspersonen haft för motiv eller insett är därför utan betydelse. Vilken grad av sannolikhet som krävs är bland annat beroende av hur allvarlig den befarade följden är.³⁰ Faran behöver inte uppstå i samband med den fareskapande handlingen, i stället räcker det med att någon råkar i fara, det vill säga kommer in i farozonen (jämför skillnaden mellan att gärningen inneburit konkret fara och att den medfört konkret fara. Det sistnämnda räcker.) Skottlossning, fara för överföring av smitta och underlåtenhet att söka läkarvård för ett allvarligt sjukt barn är exempel på gärningar som kan medföra konkret fara för en adekvat följd.³¹ Ansvar förutsätter grov oaktsamhet, vilket ofta motsvarar medveten oaktsamhet. Bestämmelsen är givetvis tillämplig också vid uppsåtliga gärningar.

Sammanfattande bedömning

Bestämmelsen omfattar fall av försummelse där det förelegat en konkret fara för allvarlig sjukdom. Straffansvaret begränsas av kravet på konkret fara för allvarlig sjukdom, men är vidare än vid misshandel och vållande till sjukdom på så sätt att det är tillfyllt med konkret fara för den befarade följden. Någon effekt behöver inte uppstå. Det kan röra sig om underlåtenhet att söka läkarvård för ett allvarligt sjukt barn eller om att förvara farliga läkemedel på ett sätt som innebär att de är tillgängliga för små barn. För straffansvar krävs i princip grov oaktsamhet, vilket innebär att gärningspersonen i sådana fall måste ha misstänkt att det fanns en risk för allvarlig

²⁹ A.prop. s. 416.

³⁰ Se t.ex. NJA 2018 s. 369 p. 16.

³¹ Jareborg m.fl. a.a. s. 36.

sjukdom eller svår kroppsskada. I övrigt torde bestämmelsen sakna betydelse för den typ av gärningar som står i fokus för denna promemoria.

7.2 Icke-fysiska brott i brottsbalken

I 4 kap. brottsbalken finns brott som på olika sätt riktar sig mot någons frihet i skilda hänseenden eller som kränker rent personliga intressen som inte är av ekonomiskt slag och som kan sammanfattas under beteckningen frid.³²

7.2.1 Barnfridsbrott

Bestämmelsen om *barnfridsbrott* trädde i kraft den 1 juli 2021 och finns i 4 kap. 3 § brottsbalken. Det straffbara beteendet består av att låta ett barn, som är närstående eller tidigare närstående till både gärningspersonen och den som gärningen begås mot, bevittna vissa utpekade brottsliga gärningar, till exempel mord och misshandel. Bestämmelsen kommer inte att analyseras närmare, men eftersom rekvisitet *bevittna* har beskrivits som en form av psykiskt våld kommer detta kort att beröras.³³ Med bevittna avses att barnet ska ha sett eller hört den brottsliga gärningen begås. Detta innebär enligt förarbetena att barnet på något sätt har uppfattat händelseförloppet genom att se eller höra de moment i gärningen som gör den straffbar, som att det förekommit våld eller högljudda och aggressiva hotfulla uttalanden. Däremot behöver barnet inte ha bevittnat hela händelseförloppet. Barnet själv behöver inte förstå att det är fråga om ett brott eller ha förmåga att ge uttryck för sina upplevelser; det som ska bevisas är att barnet sett eller hört något av den brottsliga handlingen.³⁴ Att barnet får status som målsägande i dessa mål anses stärka deras ställning i straffprocessen.

I anslutning till barnfridsbrottet kan kort nämnas att barn som bevittnat våld sedan 2006 hade kunnat erhålla brottskadeersättning. Ersättningen kunde enligt brottskadelagens dåvarande 4 a § betalas till ett barn som bevittnat ett brott som varit ägnat att skada

³² SOU 1953:14 s. 151.

³³ SOU 2019:32 s. 58 och prop. 2002/03:53 s. 82.

³⁴ Prop. 2020/21:170 s. 24 och 45.

tryggheten och tilliten hos barnet i dess förhållande till en närstående person. Skälen för denna ordning var att barn som bevittnar våld borde jämföras med barn som blivit utsatta för brott eftersom deras upplevelser i stor utsträckning visat sig likna varandra. De båda kategorierna bedömdes därför ha samma behov av hjälp och stödåtgärder. Den enda möjlighet som tidigare stått till buds för de barn som endast bevittnat våld hade varit sådana fall där det psykiska lidandet varit medicinskt påvisbart – då hade ersättning för personskada (lidande) kunnat utgå. Detta ansågs inte tillräckligt och genom ytterligare rätt till ersättning skulle barnen synliggöras och deras känslor och upplevelser bekräftas. Genom ersättningen var syftet att bidra till en känsla av upprättelse och underlätta bearbetningen av det inträffade. Ersättningen hade således inte sin grund i skadeståndsrätten utan var närmast av socialrättslig natur.³⁵

När det särskilda barnfridsbrottet infördes upphävdes den aktuella bestämmelsen i brottsskadelagen eftersom regeringen bedömde att dessa barn hädanefter kommer kunna kräva och få ersättning av gärningspersonen vid ett barnfridsbrott.³⁶

Sammanfattande bedömning

Barn som ser eller hör (bevittnar) vissa brottsliga gärningar mellan närstående eller tidigare närstående utsätts för en slags psykiskt våld. Att utsätta ett barn för detta är straffbart som barnfridsbrott. Eftersom det finns ett krav på att det ska vara fråga om redan brottsliga gärningar utökar dock bestämmelsen om barnfridsbrott straffansvaret för psykiskt våld endast på så sätt att det också är straffbart att låta barn bevittna dessa brottsliga gärningar. Det är således fråga om en utökning som är relativt snäv om den sätts i relation till den typen av beteenden som undersöks i denna promemoria.

7.2.2 Olaga tvång

Bestämmelsen om *olaga tvång* och *grovt olaga tvång* finns i 4 kap. 4 § brottsbalken och har följande lydelse.

³⁵ Prop. 2005/06:166 s. 23 f.

³⁶ Prop. 2020/21:170 s. 37 och bet. 2020/21:JuU35.

Den som genom misshandel eller annars med våld eller genom hot om brottslig gärning tvingar någon att göra, tåla eller underlåta något döms för *olaga tvång* till böter eller fängelse i högst två år. Om någon med sådan verkan utövar tvång genom hot att åtala eller ange någon annan för brott eller att lämna menligt meddelande om någon annan, döms också för olaga tvång, om tvånget är otillbörligt.

Om brottet är grovt döms för *grovt olaga tvång* till fängelse i lägst nio månader och högst sex år. Vid bedömningen av om brottet är grovt ska det särskilt beaktas om gärningen

1. har innefattat våld av allvarligt slag,
2. har innefattat hot som påtagligt har förstärkts med hjälp av vapen, sprängämne eller vapenattrapp eller genom anspelning på ett våldskapital eller som annars har varit av allvarligt slag, eller
3. annars har varit av särskilt hänsynslös eller farlig art.

Kort historik

En liknande bestämmelse som den ovan, dock med brottsbeteckningen *rättsstridigt tvång*, fanns i SL 15:22. I bestämmelsen stadgades ansvar för den som, utan laga rätt eller med missbruk av sin rätt, genom våld eller hot tvingar annan att göra, tåla eller underlåta något. Det var även då själva tvingandet som utgjorde grunden för straffansvaret.

Straffrättskommittén konstaterade att bestämmelsen skyddar individens handlingsfrihet. Med våld avsågs inte bara våld å person, vilket innebar att det inte krävdes misshandel eller annat fysiskt betvingade, utan var tillfyllest med lindrigare former av våldsanvändning. Våldet var dock tvunget att ha varit av sådan styrka att det övervunnit ett motstånd från den andres sida.³⁷

Gällande hot framhöll kommittén att det funnits en tveksamhet om bestämmelsens rätta innebörd i rättstillämpningen med anledning av att hotets närmare beskaffenhet inte preciserats i strafflagen. Enighet hade dock förelegat om att hot om brottslig gärning omfattades av straffansvar, medan oklarhet rådde om också andra typer av hot omfattades. Enligt en mening var hot om varje handling som var rättsstridig straffbar, till exempel underlåten

³⁷ SOU 1953:14 s. 160.

hyresbetalning men enligt en annan åsikt krävdes att handlingen stod i strid med ett uttryckligt lagbud.³⁸

För att råda bot på denna osäkerhet föreslog kommittén att lagtexten skulle förtydligas dels så att det skulle framgå att det krävdes tvång medelst hot om brottslig gärning, dels vad gällde hot av annat slag än hot om brottslig gärning. Gällande det sistnämnda upptogs i lagtexten hot att åtala eller ange annan för brott samt hot att om annan lämna menligt meddelande. För straffansvar i det senare fallet krävdes dessutom att tvånget varit otillbörligt. Påverkan på annans handlande med annat medel än våld eller hot av angivet slag, till exempel genom vilseledande eller utfästade av belöning, föll utanför det straffbara området.³⁹

En strängare straffskala skulle gälla om brottet var att bedöma som grovt och brottsbenämningen då vara grovt olaga tvång. Brottet kunde vara grovt om gärningen innefattat pinande till bekännelse eller annan tortyr. Med uttrycket tortyr avsågs att med större intensitet och långvarigt plåga någon såväl fysiskt som psykiskt. En ringa misshandel skulle inte kunna innebära pinande eller tortyr. Begreppet pinande till bekännelse avsåg att någon plågas för att förmås att erkänna ett brott eller annan gärning som enligt allmän uppfattning är förkastlig. Kommittén framhöll också att det är möjligt att döma för grovt brott utan att några av de i bestämmelsen angivna omständigheterna förelåg. Då krävdes dock att brottet med hänsyn till tvångsmedlets art, beskaffenheten av den handling som åsyftades med tvånget samt övriga omständigheter utgjorde ett så allvarligt övergrepp att det kunde jämföras med typiska fall av tortyr.⁴⁰

Enligt kommittén skulle tvång genom hot om brottslig gärning träffa även sådana fall då någon tvingade annan genom våld som riktade sig mot den andres egendom, till exempel genom att slå sönder tillhörigheter. Våldet verkar nämligen i dessa fall tvingande genom att innefatta ett hot om fortsatt skadegörelse. Prövningen av om ett tvång skulle anses otillbörligt fick enligt kommittén göras med hänsyn främst till det ändamål för vilket det begagnades. Tvång med skadeuppsåt eller i syfte att nå en oskäligen ekonomisk fördel torde i regel få anses otillbörligt. Vidare torde ett tvång medelst hot

³⁸ A.bet s. 160 f.

³⁹ A.st.

⁴⁰ A.bet. s. 161.

om åtgärder mot annan än den mot vilken tvånget riktar sig, till exempel den tvungnes anhöriga, ej sällan vara otillbörligt.

För att bestämmelsen skulle vara tillämplig krävdes då som nu att tvånget lett till resultat, det vill säga att den utsatta har förmåtts göra, tåla, eller underlåta något samt att detta omfattats av gärningspersonens uppsåt.⁴¹

Bestämmelsen infördes i enlighet med förslaget i brottsbalken, och även departementschefen framhöll att paragrafen innefattar en allmän regel till skydd för individens handlingsfrihet. I förtydligande syfte byttes det föreslagna uttrycket våld ut mot misshandel eller eljest med våld. På så sätt tydliggjordes att också försättande i vanmakt eller annat sådant tillstånd omfattas av bestämmelsens tillämpningsområde.⁴²

Något mer om rekvisiten och särskilt om kausalitet

Med våld i bestämmelsen avses alltså inte endast våld på person, utan också lindrigare former av våldsanvändning. Det krävs dock att våldet har varit så kraftigt att det övervunnit ett motstånd från offrets sida. Att tränga undan och att hålla fast någon är typexempel på våld mot person. Våld mot person innefattar också våld å person, det vill säga misshandel och praktiskt taget fullständigt betvingande av rörelsefriheten. Även underförstådda hot kan vara hot om brottslig gärning. Att tvinga någon att skada sig själv är olaga tvång.⁴³

Resultatet kan både vara en följd av att den tvungne själv, på grund av relativt tvång, valt att göra eller underlåta något, och att av att den utsatte på grund av så kallat absolut tvång inte haft något annat val än att tåla något.⁴⁴ Vid relativt tvång krävs för straffansvar att ett det föreligger ett orsakssamband mellan hotet och tvånget. Vid absolut tvång har den hotade inte själv kunnat agera, till exempel för att denna varit fastbunden. Vid relativt tvång är det dock tillräckligt att den tvingande, genom hot om en framtida händelse, ger den tvungne ett tillräckligt skäl för att göra något visst, och att

⁴¹ A.bet. s. 160 ff. Se också Bäcklund m.fl., Brottsbalken, (1 juli 2021, version 19, JUNO) kommentaren till 4 kap. 4 §.

⁴² Prop. 1962:10 del B s. 107.

⁴³ Bäcklund m.fl., a.st.

⁴⁴ Bäcklund m.fl., a.st. I NJA 1992 s. 26 hade två män trängt sig in i en kvinnas bostad och under vapenhot tvingat henne att lämna ifrån sig sina bilnycklar. Gärningen bedömdes som grovt olaga tvång med hänsyn till att det var ett skarpladdat skjutvapen, ett inträngande i kvinnans hem och att de två gärningsmännen hade utnyttjat kvinnans skyddslösa ställning.

den tvungne sedan gör detta på denna grund. Det krävs således att den hotade uppfattar gärningen som ett hot, att den hotade tror att hotet är allvarligt menat samt att hotet verkar handlingsmotiverande. Inte alla hot om brottslig gärning utgör tillräckliga handlingssskäl.⁴⁵ På detta sätt liknar olaga tvång bedrägeribrottet. Den utsatta kommer att tro något och förmås därigenom att tåla något. Även utnyttjande av redan uppkommet tvångsläge kan vara olaga tvång, om man själv medverkat till tvångsgärningen eller om själva utnyttjandet framstår som ett hot om brottslig gärning.⁴⁶

Rekvisitet menligt meddelande ska tolkas restriktivt och kan till exempel vara ett meddelande om att en person har en viss sexuell läggning. Meddelandet måste dock framstå som ett begripligt tvångsmedel, det räcker inte att det på något sätt framstår som ofördelaktigt.⁴⁷

Om tvånget är otillbörligt eller inte får bedömas främst utifrån det ändamål för vilket det använts. Syfte att skada eller nå oskälig ekonomisk vinning anses alltjämt göra tvånget otillbörligt. Detsamma gäller om hotet avser någon annan än den tvungne, såsom en anhörig.⁴⁸

Utanför det straffbara området för olaga tvång faller fortfarande sådan påverkan på en annans handlande som sker med annat medel än våld eller hot av det slag som beskrivs i lagrummet, till exempel påverkan genom vilseledande eller genom utfästande av en belöning.⁴⁹

Bestämmelsen har ändrats 2016⁵⁰ och 2017.⁵¹ I betänkandet inför den första ändringen påpekas att praxisgenomgången visat att brottsbeteckningen grovt olaga tvång användes ganska sällan. Som exempel anges fall där målsäganden med våld och/eller hot hade tvingats kvar i bostaden i syfte att erkänna till exempel otrohet. Sådana fall hade ofta bedömts som brott av normalgraden trots att åklagaren åtalat för grovt brott.⁵² Bland annat för att förbättra detta föreslogs att särskilda kvalifikationsgrunder skulle införas i bestäm-

⁴⁵ Jareborg m.fl., a.a. s. 264 f.

⁴⁶ Jareborg, Brotten. Första häftet. Grundbegrepp. Brotten mot person s. 268.

⁴⁷ Jareborg m.fl., a.a. s. 56.

⁴⁸ Jareborg, a.a. s. 267.

⁴⁹ Bäcklund m.fl., a.a.

⁵⁰ Prop. 2015/16:113 och bet. 2015/16:JuU16.

⁵¹ Prop. 2016/17:108 och bet. 2016/17:JuU14.

⁵² Se SOU 2014:63 s. 248 f. med vidare hänvisningar till orefererad hovrättspraxis.

melsens andra stycke. Förslaget var att det vid bedömningen av om ett olaga tvång är grovt särskilt skulle beaktas.

- om gärningen har innefattat våld av allvarligt slag,
- om gärningen har utförts med understöd av skjutvapen, sprängämne, vapenattrapp eller annat sådant hjälpmedel,
- om gärningspersonen har visat särskild hänsynslöshet eller har anspelat på ett våldskapital, eller
- om gärningen annars har varit av särskilt farlig art.⁵³

I den efterföljande propositionen instämde regeringen inledningsvis i slutsatsen att kvalifikationsgrunden ”om gärningen har innefattat pinande till bekännelse eller annan tortyr” hade manat till alltför stor restriktivitet i rättstillämpningen och att nya kvalifikationsgrunder därför behövdes. Regeringen menade också att det fanns ett värde i att införa kvalifikationsgrunder i lagtexten eftersom det säkerställer att de kvalificerande omständigheterna får ett tydligt genomslag i rättstillämpningen. Genom en sådan uppräkningsförutsägelse förutsåg regeringen ett utvidgat tillämpningsområde för det grova brottet och därtill skulle bestämmelsen bli mer informativ och ge bättre vägledning för domstolarna.⁵⁴ De kvalifikationsgrunder som kom att införas var de som framgår av den lagtext som citeras inledningsvis i detta avsnitt.

I författningskommentaren anges som exempel på gärningar som är av särskilt hänsynslös art sådana som utförs mot en person som befinner sig i en skyddslös ställning eller är i beroendeställning till gärningspersonen. Ett olaga tvång kan vara grovt när tvånget har utövats mot ett yngre barn. Det kan också vara fråga om att gärningspersonen har hotat att utöva allvarligt våld mot den tvingades barn eller någon annan närstående.⁵⁵

Riksåklagaren tar varje år tillsammans med Ekobrottsmyndigheten fram en lista över frågor där det bedöms som särskilt viktigt att Högsta domstolen ger vägledning. I listan för 2022 anges under rubriken ”områden där praxis saknas” att utvecklingen av praxis

⁵³ A.st.

⁵⁴ Prop. 2015/16:113 s. 59 och 68.

⁵⁵ Prop. 2015/16:113 s. 84. I Hovrätten över Skåne och Blekinges dom i mål B 1299-22 den 8 juni 2022 bedömdes ett olaga tvång, bestående i att under en lång tid hotat och utövat påtryckningar för att få målsäganden att genomgå en abort som grovt olaga tvång. Hotet bestod av att något av målsägandens barn skulle dödas om hon inte gjorde abort.

avseende de nya och ändrade kvalifikationsgrunderna för grovt brott när det gäller olaga tvång alljämt bör bevakas.⁵⁶ Tillämpningsområdet för det grova brottet framstår därför även fortfarande som oklart.

Genom ändringen 2007 skärptes minimistraffet för det grova brottet från fängelse i sex månader till fängelse i nio månader. Anledningen till skärpningen var att effekten av 2010 års generella straffmättningsreform enligt regeringen inte hade fått en önskad straffvärdehöjande effekt i relation till grovt olaga tvång. Eftersom brottet kan hänföras till ”kärnområdet för de allvarliga våldsbrotten” och innefattar ett angrepp på enskildas fysiska integritet, menade regeringen att intresset av en höjd straffnivå gjorde sig särskilt gällande.⁵⁷

Slutligen kan nämnas att om tvånget har lett till en förmögenhetsöverföring kan straffansvar för utpressning enligt 9 kap. 4 § brottsbalken aktualiseras.

Något om Hedersbrottsutredningens slutsatser

Som redan framhållits ingick i Hedersbrottsutredningens uppdrag (SOU 2020:57) att undersöka om nedvärderande, manipulerande eller kränkande gärningar i syfte att kontrollera en person borde omfattas av deras föreslagna kriminalisering av hedersförtryck. Utredningen kom dock fram till att det nuvarande straffrättsliga skyddet är tillräckligt och föreslog ingen utökning av det straffbara området i detta avseende.

Vad särskilt gäller brottstypen olaga tvång menade utredningen att tvinga någon att göra, tåla eller underlåta något närmast är synonymt med att kontrollera en annan person. I betänkandet framhölls särskilt att tvång i bestämmelsens mening föreligger redan vid underförstådda hot samt vid underförstådda hot under en längre tid. I den specifika hederskontext som var ramen för utredningens arbete ansågs att många fall av kontrollerande beteenden kan svara mot rekvisiten för olaga tvång. Till exempel kan A tvingas att ha ett visst klädesplagg i skolan genom ett underförstått hot om misshandel. Om gärningspersonen inte utövat tvång genom våld

⁵⁶ Åklagarmyndigheten, Prioriterade prejudikatfrågor 2022 s. 3.

⁵⁷ Prop. 2016/17:108 s. 30 och 40 f.

eller visst hot menade utredningen att ansvar för ofredande kan aktualiseras i de flesta fallen. Detta ansågs vara en välavvägd gräns för straffansvarets nedre gräns.⁵⁸

Sammanfattande bedömning

Straffansvar för olaga tvång kan inträda dels vid hot mot offrets egendom, till exempel ett husdjur, dels vid underförstådda hot om brottslig gärning. Hot om menligt meddelande kan vara att avslöja någons sexuella läggning. Om gärningspersonen genom hotet om brottslig gärning tvingar offret att göra, tåla eller underlåta något är rekvisiten uppfyllda och det är korrekt att bestämmelsen, i vart fall i teorin, omfattar olika former av otillbörlig kontroll och därmed vissa former av psykiskt våld.

Svårigheten, om man ser till praktiken, tycks även här precis som vid misshandelsbrottet, ligga i att det måste finnas (och bevisas) kausalitet mellan hotet och vad den tvungne tvingas till vid relativt tvång. Som vi sett är det dock tillräckligt att den tvingande, genom hot om en framtida händelse, ger den tvungne ett *tillräckligt skäl* för att göra något visst, och att den tvungne sedan gör detta på denna grund. Hotet måste således vara handlingsmotiverande. Även utnyttjande av redan uppkommet tvångsläge kan vara olaga tvång, om gärningspersonen själv medverkat till tvångsgärningen eller om själva utnyttjandet framstår som ett hot om brottslig gärning. Bestämmelsens skydd i teorin framstår därmed som relativt långtgående, men i praktiken som mycket oklart. Detsamma gäller tillämpningsområdet för det grova brottet.

Muntliga kränkningar, nedvärderande omdömen och hån, att skambelägga eller att skämma ut den utsatta inför andra, social isolering, hot om annat än brottslig gärning samt ekonomiskt våld omfattas dock inte av bestämmelsens tillämpningsområde. Det krävs ju åtminstone ett underförstått hot om brottslig gärning, vilket inte alltid är fallet i de situationer som särskilt står i fokus för denna promemoria.

⁵⁸ SOU 2020:57 s. 197 ff. Ytterligare exempel på gärningar som enligt utredningen kan falla under 4 kap. 4 § brottsbalken finns på s. 195 f. i betänkandet.

7.2.3 Fridskränkingsbrotten

Fridskränkingsbrottens tillkomsthistoria har behandlats i kapitel fem. Här analyseras därför endast den nu gällande lydelsen. Bestämmelsen i 4 kap. 4 a § brottsbalken har sedan den 1 januari 2022 följande lydelse.⁵⁹

Den som begår brottsliga gärningar enligt 3 eller 4 kap., 5 kap. 1 eller 2 §, 6 eller 12 kap. eller enligt 24 § lagen (1988:688) om kontaktförbud mot en närstående eller tidigare närstående person, döms, om var och en av gärningarna utgjort led i en upprepad kränkning av personens integritet och gärningarna varit ägnade att allvarligt skada personens självkänsla, för *grov fridskränkning* till fängelse i lägst ett år och högst sex år.

Har gärningar som anges i första stycket begåtts av en man mot en kvinna som han är eller har varit gift med eller som han bor eller har bott tillsammans med under äktenskapsliknande förhållanden, ska han i stället dömas för *grov kvinnofridskränkning* till samma straff.

Straffansvaret omfattar för det första upprepade straffbara kränkningar som riktas mot nära anhöriga kvinnor (andra stycket) och benämns i detta fall *grov kvinnofridskränkning*. För det andra omfattar straffansvaret kränkningar av barn och andra närstående personer (första stycket) och brottsbenämningen är då *grov fridskränkning*. Syftet med bestämmelsen är att upprepade, var för sig relativt lindriga gärningar, som upprepad lindrig misshandel, ofredande och hemfridsbrott, där det systematiska i beteendet inte sällan leder till en mycket betydande kränkning, ska kunna fångas upp i straffvärdet.⁶⁰

De ursprungliga motiven får sägas vara relativt kortfattade och det har i stor utsträckning överlämnats till domstolarna att bedöma om rekvisiten är uppfyllda.⁶¹

Brottskatalogen

Den brottsliga handlingen består av att gärningspersonen begår flera brottsliga gärningar enligt de kapitel, paragrafer och den särskilda lag som upptas i straffbestämmelsen. I förarbetena framhålls att de brott

⁵⁹ SFS 2021:1108.

⁶⁰ Prop. 1997/98:55 s. 74.

⁶¹ Prop. 1998/99:145 s. 12.

som har tagits med typiskt sett utgör ett direkt angrepp på den personliga integriteten och typiskt sett kan ingå i en kränkning av en närstående person. Domstolen måste alltså ha att bedöma flera brottsliga gärningar, men det behöver inte vara gärningar av samma typ eller allvarliga gärningar som sådana.⁶²

Som tidigare nämnts fogades skadegörelse och överträdelse av kontaktförbud till uppräknningen i brottskatalogen genom en lagändring 2013, då också minimistraffet höjdes från sex månader till nio månader.⁶³ Därefter ändrades bestämmelsen den 1 januari 2022 dels genom att straffminimum höjdes från nio månader till ett år dels genom att förtal lades till i brottskatalogen.⁶⁴

Närstående eller tidigare närstående

Med närstående eller tidigare närstående avses i första hand en person till vilken gärningspersonen har eller har haft ett förhållande, till exempel någon som är eller har varit gift med gärningspersonen eller som sammanbor eller har sammanbott med denne under äktenskapsliknande förhållanden. Men begreppet närstående omfattar också personer som är närstående på annat sätt, till exempel som är gärningspersonens mor eller far, syster eller bror eller som är nära släkt med gärningspersonen på annat sätt. Begreppet närstående omfattar även barn till gärningspersonen och barn till en person som gärningspersonen bor eller har bott tillsammans med (styv barn). Normalt krävs att gärningspersonen och den utsatta bor eller har bott tillsammans.⁶⁵

I NJA 2004 s. 97 ansåg Högsta domstolen att en flickvän som den dömde hade en fast relation med var att bedöma som närstående i bestämmelsens mening trots att de två inte varit samboende. Domstolen konstaterade att regleringens allmänna syfte skulle tillmätas avgörande betydelse för den tolkningsfråga som domstolen hade att bedöma. Som närstående bör därför enligt domstolen räknas de som utan att vara sambor lever eller har levt i en fast parrelation, om denna präglats av en *praktisk och känslomässig bindning av inte obetydlig varaktighet*. Också i dessa fall kan nämligen

⁶² Prop. 1997/98:55 s. 79 och 131.

⁶³ Se avsnitt 3.11.

⁶⁴ Prop. 2020/21:217 och bet. 2021/22:JuU8.

⁶⁵ Prop. 1997/98:55 s. 131 ff.

den ena parten, på ett sådant sätt som bestämmelsen tar sikte på, befinna sig i en särskilt utsatt situation och vara i behov av det särskilda skydd som bestämmelsen ger.

Upprepad kränkning av personens integritet

För att bestämmelsen ska vara tillämplig krävs också att *var och en av gärningarna utgjort led i en upprepad kränkning av personens integritet*. Som följer av lagtexten är bestämmelsen konstruerad så att de enskilda gärningarna är straffbelagda var för sig men kan bedömas i sitt sammanhang och med särskilda rekvisit som ger brottet dess fridsstörande karaktär.

I brottsbalkskommentaren anges att det endast är fråga om ett särskilt rekvisit som ger brottet dess fridsstörande karaktär, nämligen att det är en upprepad kränkning. De enskilda gärningarna bedöms som en enda helhet och sammanhålls av att var och en av dem har utgjort ett led i en upprepad kränkning av brottsoffrets integritet och *att gärningarna på denna grund har varit ägnade att allvarligt skada offrets självkänsla*.⁶⁶ I annan doktrin beskrivs i stället att fråga är om två fridskränkingsrekvisit, varav upprepad kränkning utgör ett och att dessa ska ha varit ägnade att allvarligt skada självkänslan ett annat.⁶⁷ I motiven används, med en hänvisning till vad Lagrådet påpekat, samma skrivning som i brottsbalkskommentaren, men på ett annat ställe talas om att det i *båda hänseendena* (avseende upprepad kränkning och ägnat att skada offrets självkänsla) är fråga om normativa rekvisit. Förarbetena är således inte helt klara på denna punkt.⁶⁸ I denna framställning behandlas de två momenten var för sig och det tycks också vara så bestämmelsen främst förstås i doktrin och praxis.⁶⁹ Att rekvisiten

⁶⁶ Bäcklund m.fl., Brottsbalken, (1 juli 2021, version 19, JUNO) kommentaren till 4 kap. 4 a §.

⁶⁷ Andersson, M., Grov fridskränkning och grov kvinnofridskränkning. Fridskränkingsbrotten som rättslig konstruktion s. 261.

⁶⁸ Prop. 1997/98:55 s. 132. Uttalandet från Lagrådet tycks dock vara mera allmänt hållet och ta sikte på vilken lagstiftningsteknik som är att föredra än hur det enskilda brottet bör förstås, se Lagrådets yttrande i a. prop. s. 206.

⁶⁹ Andersson, M., a.a. s. 262, med vidare hänvisningar till Burman, Straffrätt och mäns våld mot kvinnor. Om straffrättens förmåga att producera jämställdhet s. 192 f., Lernestedt, Brottsoffergörande och deliktskonstruktion. Exemplet ”ägnat att” vid fridskränkingsbrott enligt BrB 4:4 a s. 21 ff. samt densamme, Kriminalisering: problem och principer s. 338. Från praxis kan t.ex. NJA 2003 s. 144 nämnas. I underrättspraxis tycks dock bedömningen ofta

interagerar och att bedömningarna i praktiken är svåra att hålla isär eftersom omständigheter kan vara av relevans för båda bedömningarna, framstår däremot som självklart.

Det ska vara fråga om brottsliga gärningar som tar sikte på den personliga integriteten och som sker vid upprepade tillfällen. På detta sätt medges att hänsyn tas till omständigheterna i det enskilda fallet och att det systematiska som kännetecknar våld i nära relationer kan beaktas. Hur många brottsliga gärningar som måste vara för handen för att det ska vara fråga om en upprepad kränkning måste bedömas med utgångspunkt i gärningarnas karaktär. Ju allvarligare gärningar, desto färre krävs för att kränkningen ska anses upprepad.⁷⁰ Det måste dock alltid vara fler än två.⁷¹ Bedömningen påverkas också av om offret är ett barn eller någon annan i en särskilt utsatt situation och enligt förarbetena borde det i sådana fall krävas mindre för att en kränkning ska anses som upprepad.⁷² Högsta domstolen har uttalat att gärningarna också måste ha ett visst tidsmässigt samband.⁷³ Den yttersta gränsen är givetvis preskriptionstiden för fridskränkingsbrottet, men varje enskild gärning som ingår preskriberas också särskilt var och en för sig.⁷⁴ För lång tidsrymd mellan de olika gärningarna kan ytterst leda till att de särskilda fridskränkingsrekvisiten inte är uppfyllda i det enskilda fallet. Som framhållits ovan har det i stor utsträckning överlämnats till domstolarna att i den enskilda fallet tolka och tillämpa rekvisiten i bestämmelsen.⁷⁵

Det finns inget krav på ytterligare kränkningar utöver de åtalade gärningarna, men enligt uttalanden i motiven finns det ett visst utrymme för att låta tidigare domar och åtalsunderlåtelse återopas till styrkande av att det är fråga om ett upprepat handlande.⁷⁶ I NJA 1999 s. 102 uttalade Högsta domstolen att ”de tidigare gärningarna ska endast tjäna till att belysa de förhållanden under vilka de i målet

göras i ett sammanhang, se Andersson, M., a.a. s. 306 samt SOU 2011:85 s. 81: ”Vanligen sker bedömningen av rekvisiten i ett sammanhang mot bakgrund av gärningarna och omständigheterna i det enskilda fallet.”

⁷⁰ Prop. 1997/98:55 s. 133.

⁷¹ Se t. ex. RH 2003:11.

⁷² Prop. 2012/13:108 s. 10.

⁷³ NJA 2003 s. 144.

⁷⁴ Prop. 1997/98:55 s. 131 f.

⁷⁵ Prop. 1998/99:145 s. 12.

⁷⁶ Prop. 1997/98:55 s. 133. Lagändringen i detta avseende följde av Högsta domstolens avgörande i NJA 1991 s. 102 (varom mer i kapitel fem). Att en gärning som redan tidigare har blivit lagförd inte kan lagföras på nytt som en del av fridskränkningen är självklart.

åtalade gärningarna ägt rum, och den tilltalade ska alltså inte på nytt dömas för de tidigare prövade gärningarna. De tidigare gärningarna kan alltså sägas bidra till att kvalificera de åtalade gärningarna.” Det föreligger därför enligt domstolen inget hinder mot att gärningar för vilka den tilltalade tidigare dömts beaktas i bedömningen av om de åtalade gärningarna utgjort ett led i en upprepad kränkning av målsägandens integritet. Det måste dock enligt domstolen vara fråga om sådan brottslighet som ingår i fridskränkingsbrottets brottskatalog.⁷⁷

Gärningar som inte utgör brott kan däremot aldrig ingå i gärningsbeskrivningen för fridskränkingsbrotten då det skulle strida mot legalitetsprincipen. Åklagaren kan således inte åberopa icke-straffbara gärningar ens som bevisfakta för att de brottsliga gärningarna varit ett led i en upprepad kränkning.⁷⁸ I det just nämnda rättsfallet (då bestämmelsen lydelse tolkades så att fler brottsliga gärningar än de som var uppe till bedömning krävdes) lyfte Högsta domstolen fram detta genom att påpeka att de integritetskränkningar som krävs för att bestämmelsen ska vara tillämplig inte kan bestå i handlingar som i och för sig inte är straffbara, till exempel nedsättande tal eller nedlåtande beteende, då detta skulle leda till att sådana åtgärder i själva verket bli straffbara. Omständigheter av detta slag kan dock påverka straffvärdet.

Huruvida sådana brott som domstolen dömer särskilt för samtidigt som den dömer för fridskränkingsbrott, till exempel våldtäkt, kan beaktas inom bedömningen av om det är fråga om en upprepad kränkning framgår inte av förarbetena. I doktrin har uttalats att det vore rimligt då det visar ett mönster i gärningspersonens handlande och leder till att bestämmelsens syfte uppnås.⁷⁹ Vad gäller preskriberade gärningar gäller däremot motsatsen.⁸⁰

Ägnade att allvarligt skada personens självkänsla

Detta rekvisit är avsett att uttrycka en viss kvalificering av de brottsliga gärningarna, även om de flesta brott som ingår i

⁷⁷ Se också RH 2006:29 där frågan om hur tidigare lagföringar kan påverka bedömningen av upprepad kränkning behandlas.

⁷⁸ Bäcklund m.fl., a.a.

⁷⁹ Andersson, M., a.a. s. 262, Burman, a.a. s. 186 ff. och Jareborg m. fl., a.a. s. 68.

⁸⁰ Jareborg m.fl., a.a. s. 66 och Andersson, M., a.a. s. 297 f.

brottskatalogen typiskt sett innebär att självkänslan hos den utsatta personen skadas. Genom att självkänslan ska skadas *allvarligt* är avsikten att uttrycka en viss kvalifikation – självkänslan ska helt enkelt typiskt sett skadas mer än vad som är fallet vid ett enda integritetskränkande brott. Om fråga är om lindriga brott kan det ske till exempel genom att gärningen ingår i ett mönster som sammantaget leder till att den utsatta bryts ned. Vid bedömningen ska hela den utsattas situation beaktas. Att det ska vara fråga om gärningar som *är ägnade att* allvarligt skada personens självkänsla innebär att någon skada inte behöver uppstå i det enskilda fallet; det är tvärtom tillräckligt att gärningarna typiskt sett leder till att självkänslan skadas allvarligt.⁸¹ Det är med andra ord fråga om ett abstrakt faredelikt. Att något är ägnat att leda till en viss följd är ungefär detsamma som att det duger till att under plausibla omständigheter leda till en viss typ av följd – i detta fall att personens självkänsla skadas på ett allvarligt sätt.⁸²

I Fridskränkningens utredningens praxisgenomgång (SOU 2011:85) framkom att sådana omständigheter som återkommande beaktas i detta avseende är om övergreppen ägt rum i hemmet, en plats där man normalt ska kunna känna sig trygg, om gärningarna haft förnedrande inslag samt målsägandens utsatta belägenhet såsom social isolering, beroendeförhållande till gärningspersonen och underlägsenhet beträffande fysisk styrka. Även faktorer som att brottsoffret varit betydligt yngre än gärningspersonen kan påverka bedömningen. Vid grov kvinnofridskränkning och grov fridskränkning mot vuxen beaktas även om kränkningar skett i närvaro av egna eller gemensamma barn.⁸³

Sammanfattningsvis ligger det nära till hands att förstå bestämmelsen på så sätt att kravet på att kränkningen ska vara upprepad tar sikte på just det upprepade och systematiska, medan ägnat att-rekvisitet tar sikte på de omständigheter som visar den särskilda utsattheten, det vill säga kontexten.

⁸¹ Prop. 1997/98:55 s. 133. Se NJA 2003 s. 144 för ett exempel där denna helhetsbedömning kommer till mycket tydligt uttryck (genomgås nedan). I doktrin har ifrågasatts om detta rekvisit i tillräcklig grad beaktas av domstolarna, se Lernestedt, Brottsoffergörande och deliktskonstruktion. Exemplet "ägnat att" vid fridskränkning brott enligt BrB 4:4 a samt densamme, Vad innebär det att det inte "råder oklarhet" kring hur ett visst rekvisit ska tillämpas? Några tankar kring en SOU rörande BrB 4:4 a, Blendow Lexnowa expertkommentar, straffrätt mars 2012.

⁸² Asp m.fl., Kriminalrättens grunder s. 101.

⁸³ SOU 2011:85 s. 81.

Gärningspersonens uppsåt

Fridskränkningens brotten kräver uppsåt. Att det är fråga om ett upprepat handlande måste således täckas av gärningspersonens uppsåt. Vad gäller att det ska vara en kränkning av offret och att gärningarna varit ägnade att allvarligt skada personens självkänsla krävs dock endast att gärningspersonen har uppsåt i relation till de faktiska omständigheterna som domstolen lägger till grund för sin bedömning. Värderingen av om det varit fråga om kränkande gärningar som varit ägnade att allvarligt skada offrets självkänsla görs alltid av domstolen oavsett gärningspersonens egna värderingar och syften.

Några processuella spörsmål och ett par nedslag i praxis

I förarbetena till bestämmelsen framhålls att den föreslagna brottskonstruktionen borde leda till förenkling vad gäller att enskilda gärningar måste preciseras till tid och rum. Regeringen konstaterade också att det redan hade skett en utveckling att betrakta flera likartade brott som en enhet. För ansvar enligt 4 kap. 4 a § brottsbalken krävs således inte att de enskilda gärningarna individualiseras och preciseras vad avser exakt tid och plats. Detta påverkar dock inte åklagarens bevisbörda för att det åberopade förfarandet faktiskt har ägt rum.⁸⁴ Lagrådet pekade särskilt på detta i sitt yttrande över bestämmelsen och anförde att ”Det synes tillfredsställande att i en sådan situation kunna döma till ansvar för de skilda gärningarna – som i och för sig måste vara styrkta om än inte preciserade till antal, tid eller plats – såsom för ett brott (jfr i lagrådsremissen åberopade uttalanden av Nils Jareborg och Dag Victor).”⁸⁵

Högsta domstolen har i viss mån accepterat detta i bland annat NJA 2004 s. 437 och där uttalat att till grund för fällande dom kan det vara godtagbart att lägga, ”förutom vissa detaljerat beskrivna och tidsbestämda gärningar, ytterligare gärningar av likartat slag som

⁸⁴ Prop. 1997/98:55 s. 80 f. med hänvisning till NJA 1991 s. 83.

⁸⁵ Se Lagrådets yttrande i prop. 1997/98:55 s. 205 f. (bilaga 11), med vidare hänvisningar till att en sådan ordning också accepterats av Högsta domstolen i NJA 1992 s. 446 och NJA 1991 s. 83. De resonemang som avses finns i Jareborg, Straffrättens gärningslära s. 213 ff. och Victor, Den åtalade gärningen – några tankar om utformningen av gärningsbeskrivningar s. 254. Propositionstexten är i detta avseende utformad på ett mycket diskutabelt sätt, se Ulväng, Brottslighetskonkurrens. Om relationer mellan regler och fall s. 324 vid not 752.

begåtts under en viss tidsperiod och där det hålls mera öppet exakt tidpunkt, plats och kanske även tillvägagångssätt för respektive gärning (jfr NJA 1991 s. 83).⁸⁶

Sett till bestämmelsens syfte och de uttalanden som finns i förarbetena är det mycket tydligt att bestämmelsen är avsedd att träffa också de fall då fråga är om gärningar som sedda var för sig är relativt lindriga, till exempel om de ingått i ett mönster som sammantaget lett till att offret brutits ned. Syftet med att införa brottet var att åstadkomma en generell straffvärdehöjning för den här typen av gärningar även i de fall då grovt brott inte bedöms föreligga.⁸⁷ Det finns dock indikationer som tyder på att bestämmelsen inte alltid tillämpas på detta sätt.⁸⁸ Detta behandlas vidare i nästa kapitel.

Ett rättsfall som mycket tydligt ligger i linje med intentionerna bakom lagstiftningen är NJA 2003 s. 114. I detta fall var det fråga om tre gärningar begångna under tiden 2000 till den 15 september 2002 samt därtill ett okänt antal tillfällen under samma tid vid vilka den tilltalade uppsåtligen tillfogat målsäganden smärta genom att tilldela henne smärtande slag mot kroppen, företrädesvis mot axelpartierna. Våldet vid de tre specificerade gärningarna hade bestått av att den tilltalade:

1. hade uppträtt hänsynslöst mot sin hustru och ofredat henne genom att kasta ett glas juice på henne när hon satt med deras yngsta barn i knät,
2. uppsåtligen tillfogat henne smärta och ömhet och svullnad genom att ta tag i hennes nacke, sparka henne på ena skinkan och benen, samt tilldela henne ett knytnävsslag som träffat i högra nack- och axelpartiet och

⁸⁶ I gärningsbeskrivningen angavs att två personer under tiden den 1 januari 2000 till den 4 november 2003 i den gemensamma bostaden på Kopparvägen 37 i Falun vid många tillfällen förolämpat sin dotter Z., född år 1986, genom att kalla henne slampa och hora och liknande kränkande tillmälen. De har under samma tidsperiod tillsammans och i samförstånd hotat och misshandlat Z. *bland annat* genom att utföra de därefter uppräknade gärningarna (a–h). I den praxisgenomgång som gjordes i SOU 2011:85 fann utredningen att i nästan 60 procent av de fällande domarna avseende grov kvinnofridskränkning bestod gärningarna delvis av opreciserade gärningar, se s. 86.

⁸⁷ Prop. 1997/98:55 s. 76 och 131.

⁸⁸ T.ex. hade några remissinstanser efter Fridskränkingsutredningen (SOU 2011:85) påpekat att upprepade fall av mindre allvarlig brottslighet sällan bedöms utgöra grov fridskränkning eller grov kvinnofridskränkning om inte ett allvarligare brott också innefattas. Regeringen framhöll ”att det emellertid är uppenbart att också upprepade fall av de minst allvarliga brotten sammantaget ska kunna utgöra ett fridskränkingsbrott om gärningarna är ägnade att allvarligt skada offrets självkänsla.”, se prop. 2012/13:108 s. 10.

3. uppsåtligt tillfogat henne smärta genom att trampa på hennes ena fot, tilldela henne ett knytnävsslag mot axel/halsregionen, knuffa omkull henne på golvet och ta strupgrepp på henne och klämma åt, samt i samband med misshandeln uttala att han skulle döda henne, vilket varit ägnat att framkalla allvarlig fruktan hos henne för hennes säkerhet till person.

Domstolen fann att det varit fråga om ett flertal kränkande övergrepp med ett tidsmässigt samband. Även om endast den sistnämnda gärningen (3) kunde anses vara av allvarligare slag ansåg domstolen att övergreppen hade varit så många att antalet klart översteg vad som bör krävas för att kränkningen av den utsattas integritet skulle anses vara upprepad. Frågan om gärningarna därtill varit ägnade att allvarligt skada hennes självkänsla skulle enligt domstolen besvaras med beaktande av hela målsägandens situation, och här lade domstolen vikt vid att hon nyligen hade kommit till Sverige, att hon saknade kunskaper i svenska språket och varit ensam hemma med små barn. Målsäganden hade heller inget socialt nätverk och utredningen visade också att våldsutövaren inte gjort några ansträngningar för att få henne att komma in i det svenska samhället och att *han på olika sätt försökte styra och begränsa hennes kontakter med omvärlden*. Det stod därför klart att kvinnan varit mer eller mindre utlämnad åt honom. Gärningarna var därför ägnade att allvarligt skada hennes självkänsla. Domstolen instämde också i underinstansernas bedömning vad gällde påföljd – fängelse i tio månader (då var minimistrafvet sex månader).

Högsta domstolen har i NJA 2004 s. 437 uttalat att ansvarspåständer som den tilltalade frias från inte kan vägas in vid bedömningen av gärningarnas straffvärde, men att domstolen är oförhindrad att i sin straffmätning beakta andra omständigheter vid brotten, och även sådana som inte framgår av gärningsbeskrivningen. I det rättsfallet lade domstolen vikt vid att misshandelsbrotten förstärkts genom kränkande tillmälen samt genom sparkar. På detta sätt uppfylls enligt domstolen lagens intention att det kan göras en helhetsbedömning av den kränkta personens situation vid åtal för fridskränkingsbrott.

Sammanfattande bedömning

I bedömningen av om fridskränkingsrekvisiten är uppfyllda är det möjligt att beakta beteenden som utgör psykiskt våld. Ett exempel på detta är det ovan nämnda rättsfallet NJA 2003 s. 114 där Högsta domstolen lade vikt vid att gärningspersonen på olika sätt hade försökt styra och begränsa målsägandens kontakter med omvärlden, det vill säga en slags social isolering. Olika kränkande tillmälen och nedvärderande omdömen kan beaktas i straffvärdebedömningen. För att detta ska vara möjligt krävs dock att gärningspersonen begått flera brottsliga gärningar. Som sådant är därför inte psykiskt våld kriminaliserat genom fridskränkingsbestämmelsen. Det finns därtill ett antal omständigheter som talar för att bestämmelsen i praktiken inte ger det skydd den från början var avsedd att ge. Detta utvecklas i nästa kapitel.

7.2.4 Olaga förföljelse

Bestämmelsen om *olaga förföljelse* infördes i 4 kap. 4 b § brottsbalken 2011 och har därefter ändrats endast på så sätt att ytterligare brott har tillfogats till brottskatalogen. För ansvar enligt bestämmelsen krävs att gärningspersonen har förföljt en och samma person genom vissa i bestämmelsen angivna brottsliga gärningar (brottskatalogen stämmer överens med de för fridskränkingsbrotten samt hedersförtryck). För straffansvar krävs också att var och en av gärningarna har utgjort led i en upprepad kränkning av personens integritet. Bedömningen av det sistnämnda rekvisitet ska ske på samma sätt som vid fridskränkingsbrotten (se just ovan). På samma sätt som vid fridskränkingsbrotten och vid hedersförtryck skapas således brottet olaga förföljelse genom att gärningspersonen begår flera brottsliga gärningar mot en och samma person. Med *förföljelse* avses dels att någon vid upprepade tillfällen på ett mycket påträngande eller annars besvärande sätt söker kontakt med en person mot dennes vilja, dels att någon upprepat angriper, plågar, terroriserar eller utsätter en annan person för obehag, till exempel genom att begå brott mot denne.⁸⁹ Flera brott måste således vara uppe till domstolens prövning samtidigt. Ansvar förutsätter uppsåt, men det är endast de faktiska omständigheterna som domstolen lägger till

⁸⁹ Prop. 1987/88:137 s. 20 och prop. 2010/11:45 s. 72 samt NJA 2013 s. 1227.

grund för bedömningen att gärningarna utgjort ett led i en upprepad kränkning av personens integritet som behöver täckas av uppsåtet. Något syfte att personen ska förföljas krävs inte.⁹⁰

Också vid detta brott kan det för fällande dom vara godtagbart att, förutom vissa detaljerat beskrivna och tidsbestämda gärningar, lägga gärningar av likartat slag som begåtts under en viss tidsperiod och där det hålls mera öppet exakt tidpunkt, plats och kanske även tillvägagångssätt för respektive gärning.⁹¹ Om förutsättningar finns att både döma för ett fridskränkingsbrott och olaga förföljelse är utgångspunkten att domstolen ska döma för det förstnämnda brottet.⁹² Även hedersförtryck konsumerar olaga förföljelse.

I NJA 2013 s. 1227, där den tilltalade ringt till den utsattas hemtelefon, skickat SMS och återkommande vistas i närheten av hennes bostad, uttalade Högsta domstolen att förhållanden som ligger utanför de åtalade gärningarna kan ha betydelse för om gärningarna sammantaget ska bedömas som olaga förföljelse. De isolerade gärningarna som domstolen funnit bevisade måste således alltid ses i ljuset av de förhållanden under vilka de har ägt rum (punkt 17 i domskälen). Bedömningen av rekvisiten ska ske med beaktande av den utsattas hela situation. I det aktuella fallet konstaterar domstolen att den tilltalade tidigare dömts för såväl överträdelse av kontaktförbud som olaga hot, att han beträffande de i målet aktuella gärningarna i stort sett dagligen befunnit sig i närheten av den utsattas bostad under en dryg månad och att hon bedrev näringsverksamhet i anslutning till bostaden och därför också var där. Han kontrollerade och fotograferade bilar som hade parkerats i närheten av hennes hem samt bröt mot ett kontaktförbud som meddelats gentemot målsägandens nya pojkvän. Slutsatsen blev därför att det var fråga om förföljelse och att var och en av gärningarna hade utgjort ett led i en upprepad kränkning av den utsattas integritet.

Sammanfattande bedömning

Om gärningspersonen förföljer målsäganden genom att begå redan straffbara gärningar kan det psykiska lidande som ett sådant

⁹⁰ Prop. 2010/11:45 s. 76 ff. och Jareborg m.fl., a.a. s. 68 f.

⁹¹ A.prop. s. 77.

⁹² A.prop. s. 68 f.

systematiskt förfarande beaktas i bedömningen av om var och en av gärningarna har utgjort ett led i en upprepad kränkning av den utsattas integritet. Enligt vad Högsta domstolen uttalat i NJA 2013 s. 1227 kan förhållanden som ligger utanför de åtalade gärningarna ha betydelse för om gärningarna sammantaget ska bedömas som olaga förföljelse. De isolerade gärningarna som domstolen funnit bevisade måste således alltid ses i ljuset av de förhållanden under vilka de har ägt rum. Detta innebär att det finns möjligheter att beakta målsägandens hela situation vid olaga förföljelse. För att detta ska vara möjligt krävs dock att gärningspersonen, precis som vid fridskränkingsbrott, begått flera brottsliga gärningar. Som sådant är därför inte psykiskt våld kriminaliserat genom bestämmelsen om olaga förföljelse.

7.2.5 Hedersförtryck

Sedan den 1 juni 2022 finns brottet *hedersförtryck* i 4 kap. 4 e § brottsbalken. Brottet är uppbyggt med fridskränkingsbrotten som förebild och i paragrafen föreskrivs straffansvar för den som begår upprepade brottsliga gärningar mot en person med ett visst hederssyfte. Brottskatalogen är densamma som för fridskränkingsbrotten och även de särskilda fridskränkingsrekvisiten ingår i den nya brottstypen. Rekvisiten ska förstås på samma sätt i de båda lagrummen.⁹³ Den tillkommande förutsättningen för straffansvar är att ett motiv för gärningarna ska ha varit att bevara eller återupprätta en persons eller familjs, släkts eller annan liknande grupps heder. Rekvisitet ska förstås på samma sätt som motsvarande rekvisit i den särskilda straffskärpningsgrunden i 29 kap. 2 § 10 brottsbalken.⁹⁴

Med heder avses en sådan kollektivt präglad heder som kännetecknas av starka patriarkala eller heteronormativa föreställningar och att familjens eller släktens anseende, ställning eller liknande är beroende av de individuella medlemmarnas handlande, till exempel kvinnliga familjemedlemmars kyskhets och oskuld samt deras faktiska och påstådda beteende i förhållande till sådana ideal. Hedersmotivet behöver inte ha varit det enda eller ens det huvudsakliga motivet för gärningarna för att bestämmelsen ska

⁹³ Prop. 2021/22:138 s. 38.

⁹⁴ A.prop. s. 39.

kunna tillämpas, det räcker att ett motiv har varit hänförligt till heder.⁹⁵

Sammanfattande bedömning

Om en gärningsperson begår flera brottsliga gärningar mot samma målsägande och ett motiv för gärningen varit att bevara eller återupprätta en persons eller familjs, släkts eller annan liknande grupps heder kan visst psykiskt våld beaktas inom ramen för bedömningen av fridskränkingsrekvisiten. Isolerat sett är därför inte psykiskt våld kriminaliserat genom hedersförtryck.

7.2.6 Olaga hot

Straffansvar för *olaga hot* och *grovt olaga hot* föreskrivs i 4 kap. 5 § brottsbalken som har följande lydelse.

Den som hotar någon annan med brottslig gärning på ett sätt som är ägnat att hos den hotade framkalla allvarlig rädsla för egen eller annans säkerhet till person, egendom, frihet eller frid, döms för *olaga hot* till böter eller fängelse i högst ett år.

Om brottet är grovt döms för *grovt olaga hot* till fängelse i lägst nio månader och högst fyra år. Vid bedömningen av om brottet är grovt ska det särskilt beaktas

1. om hotet påtagligt har förstärkts med hjälp av vapen, sprängämne eller vapenattrapp eller genom anspelning på ett våldskapital eller annars har varit av allvarligt slag, eller
2. om gärningen annars har varit av särskilt hänsynslös eller farlig art.

Kort historik

I tiden före brottsbalken fanns en bestämmelse som tog sikte på resande av livsfarligt vapen som inte innefattade misshandel eller försök till misshandel (14:15 andra stycket SL). Det fanns också en bestämmelse som tog sikte på den som hotade annan muntligen eller skriftligen med misshandel eller brottslig gärning. För straffansvar

⁹⁵ A.st. med vidare hänvisning till prop. 2019/20:131 s. 104.

krävdes också att hotet skett på ett sådant sätt eller under sådana omständigheter att det på objektiva grunder fanns anledning att befara att hotet skulle verkställas (15:23 SL). Enligt Straffrättskommittén ansågs dock bestämmelserna utgöra ett otillräckligt skydd för den som utsattes för hot. Särskilt problematiskt ansågs att det fanns ett krav på att hotet skulle ske på sådant sätt eller under sådana omständigheter att anledning fanns att befara att hotet skulle verkställas. Även åtalsreglerna ansågs vara mindre ändamålsenliga. Behovet av en förändring ansågs också få stöd av att det i ett antal motioner hade framhållits att skyddet var för svagt i de fall där en ”hustru opåtal kunde utsättas av upprepat hot från mannens sida för att slutligen bli offer för ett grovt våldsdåd.”⁹⁶

Straffrättskommittén föreslog en samlad brottsbeteckning – *olaga hot* – för vissa fall av hot oavsett om hotet används såsom medel för ett tvång eller utan ett sådant syfte. Målet var att bereda ett bättre straffrättsligt skydd för vissa angrepp mot enskild persons känsla av trygghet till liv, hälsa eller egendom. Av detta skäl ansågs brottet vara ett fridsbrott. Det som straffbelades var dels att resa livsfarligt vapen mot någon eller att på annat sätt hota annan med brottslig gärning på sätt som är ägnat att hos den hotade framkalla fruktan för hans eller annans liv, hälsa eller välfärd. Straff skulle också träffa den som tillfogar annan lidande medelst otillbörligt hot att åtala eller angiva någon för brott eller att om någon lämna meddelande, ägnat att medföra synnerligt men. Målet var att utvidga det straffbara området, men samtidigt se till att hot om våld som från den hotades sida framstod som helt ofarligt, föll utanför det straffbara området. Den mest betydande förändringen var att kravet på att det objektivt sett förelåg anledning att befara att hotet skulle verkställas utgick till förmån för en bedömning av om hotet är *ägnat att* hos den hotade framkalla allvarliga farhågor att hotet ska verkställas. Enligt kommittén innebar förslaget också ”större möjligheter än gällande lag att taga hänsyn till andra förutsebara yttringar av gärningspersonens farlighet än dem som direkt sammanhånga med den åtgärd som avses med det framställda hotet.”⁹⁷

Huruvida gärningspersonen hade för avsikt att fullfölja hotet var inte avsett att inverka på frågan om gärningen var straffbar eller inte men skulle kunna få betydelse för straffmätningen. Genom

⁹⁶ SOU 1953:14 s. 163 f.

⁹⁷ A.bet. s. 164 f.

uttrycket ”fruktan för hans eller annans liv, hälsa eller välfärd” var avsikten att tydliggöra att hotet skulle avse antingen våld å person, som inte framstår såsom helt lindrigt, eller åstadkommande av annan skada å person eller egendom som skulle medföra lidande, kännbar förlust eller betydande olägenhet för den drabbade. Hotet måste ha kommit till den hotades kännedom, men behövde inte vara riktat mot den hotade. Hotet kan också gälla åtgärder mot tredje person. Med det andra ledet ”tillfogar annan lidande medelst otillbörligt hot att åtala eller angiva någon för brott eller att om någon lämna meddelande, ägnat att medföra synnerligt men” var avsikten främst att träffa så kallade skandaliseringshot.⁹⁸

Det kriminaliserade området avgränsades genom kraven att hotet skulle vara otillbörligt samt tillfoga lidande. Med otillbörlighetsrekvisitet var syftet att från det straffbara området utesluta de fall där gärningen på grund av en intressekollision eller andra omständigheter framstod som försvarlig eller på annat sätt ursäktlig. Genom kravet att hotet skulle tillfoga annan lidande föll de fall där effekten av gärningen visserligen kan betecknas som en olägenhet eller ett obehag för den förfördelade, men inte som ett lidande, utanför det straffbara området.⁹⁹

Straffrättskommittén ansåg inte att det var nödvändigt att införa en särskild straffskala för det fall brottet var grovt, till exempel för att det riktats mot en nära anhörig. Sådana omständigheter fick i stället beaktas vid straffvärdebedömningen inom ramen för den enhetliga straffskalan. Slutligen föreslog kommittén att olaga hot skulle läggas under allmänt åtal, dock under förutsättning att åtal ansågs påkallat ur allmän synpunkt.¹⁰⁰

I den efterföljande propositionen konstaterades att det framlagda förslaget nära anslöt till ett förslag som lagts fram 1952. Detta förslag hade redan varit föremål för remissbehandling och just utvidgningen av det straffbara området hade fått blandat bemötande. Remissinstanserna hade uttryckt en oro inför att lagändringen skulle ställa mycket stora krav på rättstillämparen, men i det stora hela fann remissinstanserna att fördelarna med förslaget övervägde. I remissyttrandena avseende kommitténs förslag om olaga hot

⁹⁸ A.bet. s. 165.

⁹⁹ A.bet s. 166.

¹⁰⁰ A.st.

tillstyrktes eller lämnades förslaget däremot i allmänhet utan erinran.¹⁰¹

Departementschefen anslöt sig med viss tvekan till kommitténs förslag att de dåvarande bestämmelserna borde skärpas. Gällande den mest väsentliga nyheten i kommitténs förslag, nämligen att det för ansvar skulle vara tillräckligt att hotet varit ägnat att hos den hotade framkalla farhågor att hotet skulle verkställas, ansåg densamme att det synes riktigt att i större utsträckning beakta hur hotet påverkat den hotade själv. En kvalificering borde dock ske på så sätt att den hotades fruktan för att hotet kommer att verkställas skulle vara *allvarlig*. Att resa vapen fick, trots att det inte är annat än ett exempel, kvarstå i lagtexten, men livsfarligt fick utgå som förstärkningsord och i stället för liv, hälsa eller välfärd föreslog departementschefen att ”säkerhet till person eller egendom” borde användas. Det andra ledet i förslaget, som avsåg att kriminalisera skandaliseringshot, upptogs dock inte eftersom stadgandena om utpressning och ärekränkning fick anses ge tillräckligt skydd.¹⁰²

Den nuvarande lydelsen

Bedömningen av om ett hot varit ägnat att framkalla allvarlig rädsla hos den hotade utgår från de faktiska förhållandena och görs utifrån hur situationen framstår från den hotades synpunkt. Av betydelse är bland annat vilka åtgärder som avses med hotet, sättet på vilket hotet uttalas, parternas relation till varandra, hur gärningspersonen agerar i övrigt och vad den hotade känner till om gärningspersonens agerande sedan tidigare. Det bör normalt krävas att hotet avser ett brott som inte är helt lindrigt. Hotet kan uttalas till en annan person om det är tänkt och möjligt att offret ska få veta om det. För straffansvar krävs inte att den hotade verkligen blir rädd (kravet är ju ägnat att), men om det varit uppenbart för den hotade att hotet inte var allvarligt menat är det inte fråga om olaga hot. Även fall där det är likgiltigt för den hotade om gärningen realiserar eller inte är uteslutna från straffansvaret. Hotet kan också gälla åtgärder mot en tredje person. Genom kravet på allvarlig rädsla ställs krav på att hotet måste vara i viss mån kvalificerat.¹⁰³

¹⁰¹ Prop. 1962:10 del B s. 109.

¹⁰² Prop. 1962:10 del B s. 111 f.

¹⁰³ Bäcklund m.fl., Brottsbalken, (1 juli 2021, version 19, JUNO) kommentaren till 4 kap. 5 §.

Bestämmelsen ändrades 1993 då en särskild straffskala för grovt brott tillkom (fängelse i lägst sex månader och högst fyra år).¹⁰⁴ I propositionen upprepas att brottet är ett fridsbrott som ger ett straffrättsligt skydd för vissa angrepp på enskild persons känsla av trygghet till person och egendom. Det framhålls också att olaga hot är ett angrepp på den personliga integriteten och att staten har en skyldighet att reagera strängare på sådana angrepp än vad som varit fallet. Departementschefen framhåller att svåra fall av olaga hot ibland kan utvecklas till psykisk terror och medföra svårt lidande samt att det vid sådan brottslighet bör kunna dömas till ett mycket strängt straff.¹⁰⁵

För att ett olaga hot ska bedömas som grovt bör det enligt förarbetena krävas att brottet i betydande grad skiljer sig från ”normala” fall av olaga hot. Vid bedömningen kan ledning sökas från de kvalifikationsgrunder som kommer till uttryck i misshandelsparagrafen. Faktorer som kan vara av betydelse, förutom hotets innebörd och hur akut det framstår, är om hotet riktats mot någon som befinner sig i en särskilt skyddslös ställning, om det är fråga om upprepade allvarliga hot eller om gärningspersonen på annat sätt visat särskild hänsynslöshet eller råhet. Svåra fall av olaga hot kan utvecklas till psykisk terror och medföra svårt lidande. I dessa fall, samt då gärningspersonen på annat sätt visat särskild hänsynslöshet eller råhet, bör enligt förarbetena den grova formen av brottet användas. Några kriterier fördes dock inte in i lagtexten.¹⁰⁶

Därefter ändrades paragrafen dels 2016 på så sätt att kvalifikationsgrunder och en särskild brottsbeteckning för grovt brott infördes, dels 2017 genom att straffskalan för grovt olaga hot ändrades till fängelse i nio månader och högst fyra år.¹⁰⁷ Slutligen ändrades lagtexten 2019 på så sätt att exemplet med att lyfta vapen togs bort och att hotet ska vara ägnat att framkalla allvarlig rädsla i stället för allvarlig fruktan. Därtill gjordes det straffbart att hota om brottslig gärning som innebär angrepp på någons frid eller frihet.

¹⁰⁴ SFS 1993:207. Prop. 1992/93:141 och bet. 1992/93:JuU16.

¹⁰⁵ Prop. 1992/93:141 s. 30 f.

¹⁰⁶ A.prop. s. 31. Se också NJA 2008 s. 1010. Intressant nog har regeringen i samband med straffskärpningar av såväl grovt olaga tvång som grovt olaga hot framhållit att brotten dels kan hänföras till kärnområdet för de allvarliga våldsbrotten, dels innefattar sådana angrepp på enskildas *fysiska integritet* att intresset av en höjd straffnivå kan göra sig särskilt gällande, se prop. 2016/17:108 s. 30.

¹⁰⁷ SFS 2016:508, prop. 2015/16:113 och bet. 2015/16:JuU16 samt SFS 2017:332, prop. 2016/17:108 och bet. 2016/17:JuU14.

Avsikten var att hot om att utsätta någon för vissa mer allvarliga och integritetskränkande brott enligt 4 kap. skulle omfattas av straffansvaret.¹⁰⁸

Inför lagändringen 2016 hade föreslagits i betänkandet att det vid gradindelningen särskilt skulle beaktas om gärningen hade innefattat allvarligt hot som orsakat svårt psykiskt lidande eller riktats mot någon i en särskilt skyddslös ställning, om gärningen hade utförts med understöd av skjutvapen, sprängämne, vapenattrapp eller annat sådant hjälpmedel, om gärningspersonen hade anspelat på ett våldskapital, eller om gärningen annars hade varit av särskilt farlig art.¹⁰⁹ Att fråga har varit om allvarligt hot som orsakat svårt psykiskt lidande eller att hotet hade riktats mot någon i en särskild skyddslös ställning ansågs i princip utgöra en kodifiering av tidigare förarbetsuttalanden och praxis.¹¹⁰

Regeringen stannade dock vid att det vid gradindelningen särskilt ska beaktas om hotet påtagligt har förstärkts med hjälp av vapen, sprängämne eller vapenattrapp eller genom anspelning på ett våldskapital eller annars har varit av allvarligt slag, eller om gärningen annars har varit av särskilt hänsynslös eller farlig art. Gällande förslaget att det också särskilt skulle beaktas om gärningen har innefattat allvarligt hot som har orsakat svårt psykiskt lidande eller har riktats mot någon i en särskild skyddslös ställning anförde regeringen följande.

Regeringens förslag innehåller till skillnad från utredningens en kvalifikationsgrund som kan tillämpas vid allvarliga hot av skiftande slag. Det saknas därför anledning att särskilt nämna de omständigheter som omfattas av utredningens förslag i denna del. Den omständigheten att hotet har riktats mot någon i en särskilt skyddslös ställning omfattas dessutom av den av regeringen föreslagna kvalifikationsgrund som avser gärningar av särskilt hänsynslös art. Mot bakgrund av hur regeringens förslag har utformats saknas således skäl att genomföra denna del av utredningens förslag.¹¹¹

¹⁰⁸ SFS 2018:1745, prop. 2016/17:222, bet. 2017/18:KU13 och bet. 2018/19:KU2.

¹⁰⁹ SOU 2014:63 s. 249 f.

¹¹⁰ A. bet. s. 283.

¹¹¹ Prop. 2015/16:113 s. 70 ff.

Sammanfattande bedömning

Olaga hot kräver hot om brottslig gärning men är därutöver ett abstrakt faredelikt. Till skillnad från olaga tvång behöver hotet inte leda till en effekt i det enskilda fallet. Straffansvaret är således vidsträckt och omfattar beteenden som kan kategoriseras som psykiskt våld. Enligt förarbetena bör gärningar som lett till svårt psykiskt lidande bedömas som grovt brott, liksom gärningar som riktats mot någon i en särskild skyddslös ställning. Något som däremot inte omfattas av bestämmelsens tillämpningsområde är hot om att gärningspersonen ska skada sig själv, eller hot som inte når upp till att vara hot om brottslig gärning. Bestämmelsen ger heller inget skydd mot nedvärderande, kränkande eller kontrollerande handlingsmönster.

7.2.7 Ofredande

Bestämmelsen om *ofredande* finns i 4 kap. 7 § brottsbalken och har sedan den 1 januari 2018 följande lydelse.¹¹²

Den som fysiskt antastar någon annan eller utsätter någon annan för störande kontakter eller annat hänsynslöst agerande döms, om gärningen är ägnad att kränka den utsattes frid på ett kännbart sätt, för *ofredande* till böter eller fängelse i högst ett år.

Det straffbara handlandet består således i att utsätta någon annan för ett hänsynslöst agerande och lagtexten innehåller en exemplifierande uppräkningslista på handlingssätt som kan utgöra ett sådant agerande. Bestämmelsens nuvarande lydelse genomgås grundligare sist i detta avsnitt.

Enligt 4 kap. 11 § brottsbalken får ofredande som inte förövats på allmän plats åtalas av åklagare endast om målsäganden anger brottet till åtal eller om åtal är påkallat från allmän synpunkt.

Kort historik

Innan brottsbalkens tillkomst fanns en bestämmelse i SL 15:28 som i viss mån motsvarade ofredandebestämmelsen. Brottet ansågs dock

¹¹² SFS 2017:1136.

utgöra ett hemfridsbrott. Tillämpningsområdet var begränsat till att någon bröt hemfrid genom att slå in fönster i annans hus eller kasta in sten eller annat i annans gård, hus eller fartyg. Straffskalan var böter eller fängelse i högst sex månader. Till böter kunde den dömas som störde hemfrid genom att kasta sten eller annat å annans hus, bulta eller göra annat våld därå, eller genom att åstadkomma oljud eller oväsen i annans gård eller trädgård.¹¹³

Straffrättskommittén ansåg att straffansvaret inte borde vara begränsat vad gäller platsen för brottets förövande utan i stället vara oberoende av anknytningen till en viss lokal. Kommittén föreslog att bestämmelsen skulle omfatta den som handgripligen antastar annan eller ofredar honom genom skottlossning, stenkastning, oljud eller annat hänsynslöst beteende. Straffet skulle vara böter eller fängelse i sex månader. Uttrycket handgripligen antastar omfattade enligt kommittén att någon avsiktligen knuffar eller sparkar någon annan eller rycker och sliter i dennes kläder i de fall det inte är att bedöma som misshandel eller försök till misshandel. Otillbörligt närmande av kvinnor i ord eller handling skulle också kunna omfattas av bestämmelsen, liksom ”genom psykiska medel framkallad psykisk effekt, t.ex. vissa fall av skrämelse”.¹¹⁴

För att det skulle vara fråga om ett hänsynslöst beteende kvävdes att gärningen, enligt en vanlig värdering, kunde sägas utgöra en kännbar fridskränkning. Som exempel på ofredande nämndes att ringa någon flera gånger på natten eller att på annat sätt trakassera annan, framföra falskt meddelande om en närståendes död för att göra någon upprörd eller skrämma annan, till exempel genom nattliga spökerier.¹¹⁵

Några remissinstanser invände mot brottsbeskrivningen i den del ansvar föreskrevs för ”annat hänsynslöst beteende” och menade att bestämmelsen var alltför vagt avfattad, medan andra påpekade att de vanliga fallen av ofredande med psykiskt verkande medel borde komma till tydligare uttryck i lagtexten.¹¹⁶

Departementschefen förtydligade att brottet ofredande består av ett hänsynslöst beteende och att skottlossning, stenkastning och oljud är exempel på sådana hänsynslösa beteenden. Gällande behovet av att ytterligare förtydliga det straffbara området menade

¹¹³ Prop. 1962:10 del B s. 115 f.

¹¹⁴ SOU 1953:14 s. 135 och 169.

¹¹⁵ A.bet. s. 169.

¹¹⁶ Prop. 1692:10 del B s. 116.

densamme att begreppet inte ansågs för vagt. Eftersom uttrycket ”hänsynslöst beteende” ska läsas i förening med det både i brottsbeskrivningen och såsom brottsbenämning använda uttrycket ofredande ansåg han att syftet med stadgandet framgick tämligen klart.¹¹⁷

Densamme framhöll att bestämmelsens betydelse för kvinnofriden på gator och allmänna platser hade understrukits särskilt vid remissbehandlingen och att ofredande av en kvinna i syfte att nå sexuell förbindelse bör anses falla under bestämmelsen.¹¹⁸

Som redan framhållits i kapitel fem skärptes straffet för ofredande 1993 genom att maximistraftet höjdes från fängelse högst sex månader till fängelse högst ett år.¹¹⁹ I propositionen upprepas de tidigare exemplen på vad som kan utgöra ofredande, men som ytterligare exempel nämns störande av kvinnofriden, bland annat sådana trakasserier som inte var att betrakta som sexuellt ofredande.¹²⁰

I propositionen återfinns även en rubrik med lydelsen ”Åtgärder för att motverka psykiskt våld” och regeringen berör här straffansvaret för psykiskt våld.¹²¹ Regeringen konstaterar att omfattande och systematiska trakasserier, till exempel vid mobbing eller annat psykiskt våld, kan utgöra sådana beteenden som är att bedöma som ofredande. Det framhålls också att ”en gärning som är att bedöma som ofredande kan rymma långvariga hänsynslösa beteenden som har ett straffvärde som i extremfall kan överstiga nuvarande straffmaximum” (som då var sex månaders fängelse). Som exempel angavs mycket omfattande och utdragen telefonterror mot en tidigare partner.¹²²

1995 föreslog Kvinnovaldscommissionen att trakasserier skulle ingå i lagtexten då det skulle synliggöra att ofredandebestämmelsen är avsedd att träffa trakasserande beteenden som till exempel telefonterror. Genom ett sådant rekvisit skulle också tydliggöras att de mest straffvärda förfarandena, nämligen sådana handlingar som

¹¹⁷ Ett liknande resonemang fördes av grundlagsutskottet i samband med att Finland införde bestämmelsen om olaga förföljelse, se ovan i avsnitt 6.1.2.

¹¹⁸ Prop. 1692:10 del B s. 117.

¹¹⁹ SFS 1993:207 samt prop. 1992/93:141.

¹²⁰ A.prop. s. 32.

¹²¹ A.prop. s. 23, 30 och 57.

¹²² A.prop. s. 32.

upprepas, omfattas av straffansvaret.¹²³ Regeringen ställde sig dock inte bakom detta förslag med motiveringen att det fanns en risk för att det skulle leda till att en uppfattning att det inte skulle räcka med en enskild händelse för ansvar. Förslaget ansågs därför inte leda till ökad klarhet och någon förändring beslutades inte.¹²⁴

Bestämmelsens nu gällande rekvisit

I det betänkande som ligger till grund för bestämmelsens nuvarande lydelse konstaterades att den fredade sfär som anses skyddsvärd kan störas på många fler sätt än vad som var aktuellt när bestämmelsen infördes i brottsbalken 1962. Exemplifieringen med skottlossning, stenkastning eller oljud ansågs föråldrad och begränsande för ett adekvat straffansvar. Bestämmelsen borde därför göras ”mer neutral i förhållande till agerandet och på ett tydligare vis omfatta alla de sätt på vilka någons frid allvarligt kan störas.” Samtidigt skulle straffansvaret endast omfatta handlingar som på något sätt kan beskrivas som ett angrepp på någon annan. Det skulle därför även fortsättningsvis krävas att det varit fråga om en *kännbar fridskränkning*. För att tydligt avgränsa straffansvaret till sådana gärningar som utgör oacceptabla fridskränkningar föreslogs i betänkandet att gärningar som är ägnade att kränka någons frid på ett kännbart sätt skulle omfattas av straffansvar.¹²⁵

I betänkandet konstaterades också att bestämmelsen fick kritik redan då den infördes, på så sätt att ”hänsynslöst beteende” ansågs för vagt. Till denna kritik hade också Högsta domstolen återkommit i NJA 2008 s. 946, då domstolen anförde att det kan ”diskuteras om bestämmelsen om ofredande genom hänsynslöst beteende fyller rimliga anspråk på klar och tydlig strafflag.” Utredningen instämde i denna kritik. Ett beteende kan i stort sett vara vad som helst och lagstiftningen hade därför inte någon tydlig avgränsning.¹²⁶

Regeringen tog i den efterföljande propositionen avstamp i att bestämmelsen kritiserats som för vag och otydlig sedan dess tillkomst och tillade att rättssäkerheten kräver att straff-

¹²³ SOU 1995:60 s. 293. Den lydelse som föreslogs var: Den som handgripligen antastar eller genom annat hänsynslöst beteende ofredar eller trakasserar annan, döms för ofredande till böter eller fängelse i högst ett år.

¹²⁴ Prop. 1997/98:55 s. 85.

¹²⁵ SOU 2016:7 s. 380 ff.

¹²⁶ A.st.

bestämmelser är utformade så att var och en kan förstå vad de betyder och vilka gärningar som är förbjudna. Regeringen instämde också i att exemplifieringen måste anses ålderdomlig.

Gällande utformningen av straffbestämmelsen ansåg regeringen att den, precis som utredningen föreslagit, skulle utformas som ett abstrakt faredelikt, det vill säga att endast gärningar som typiskt sett kränker någons frid, ska omfattas av straffansvaret. Detta kommer numera till uttryck i lagtexten på så sätt att det för straffansvar ska vara fråga om en gärning som är *ägnad att kränka den utsattes frid på ett kännbart sätt*. Regeringen uttalar följande.

Med det avses att det är tillräckligt att gärningen typiskt sett är sådan att någons frid kränks. Det förutsätts inte för straffansvar att någon fridskränkning uppkommit i det enskilda fallet. Genom en sådan avgränsning till typiska effekter, undantas gärningar som kan vara ovälkomna, otrevliga eller obehagliga men som den enskilde rimligen ska kunna tåla. Bedömningen av om gärningen varit ägnad att kränka någons frid på ett kännbart sätt ska göras utifrån de faktiska förhållandena i det enskilda fallet och med hänsyn till den enskilda målsäganden. Av betydelse blir då förutom angreppet som sådant även omständigheterna kring det. Det innebär t.ex. att ett agerande som sker inom ramen för en hetsig och ömsesidig meningsskiljaktighet inte behöver omfattas av straffansvar medan motsvarande agerande om det sker opåkallat och överraskande i större utsträckning kan vara fridskränkande. Det bör även beaktas om agerandet riktar sig mot en särskilt sårbar person – t.ex. en person som är utsatt för trakasserier och mobbning – eller till någon som befinner sig i en beroendeställning, t.ex. ett barn till den som gör uttalandet. Även den omständigheten att agerandet sker inför publik på ett sätt som kan sägas förvärva kränkningen bör beaktas.

Regeringen ansåg också att angrepp som uppfattas först senare bör omfattas av straffansvar, och att fridskränkningar kan orsakas genom såväl angrepp på den fysiska och rumsliga sfären som genom andra angrepp som stör någons lugn, harmoni och sinnestillstånd.

Slutligen kan framhållas att regeringen bedömde att lagtexten även fortsättningsvis skulle innehålla ett antal typfall på vissa fridsstörande ageranden då detta ansågs förtydliga tillämpningsområdet. *Fysiskt antasta* ansågs mer modernt än handgripligen antasta och valdes därför (någon ändring i sak avsågs inte). En annan sorts agerande som kan vara ägnat att kränka någons frid ansågs vara upprepade och oönskade eller *störande kontakter* och slutligen användes *hänsynslösa ageranden* som en mer allmänt formulerad

grund för att täcka in övriga straffvärda kränkningar. Exempel på sådana hänsynslösa ageranden kan vara att allvarligt skrämma eller störa någon genom till exempel höga ljud eller pyroteknik, att filma en naken person så att denne märker det eller att filma någon på ett påträngande sätt. Även mer subtila kontakter som till exempel att någon följer efter någon annan eller återkommande står utanför någons bostad kan ge uttryck för ett hänsynslöst agerande, förutsatt att förföljandet uppfattas av den som förföljs.¹²⁷

Exempel på *fysiska antastanden* kan, utöver det exempel som redan nämnts ovan, vara att lägga krokben för någon, knuffa någon, rycka eller slita i personens kläder eller att tillfälligt hålla fast personen. Gällande *störande kontakter* saknar formerna för kontakterna betydelse, varför det kan vara fråga om såväl direkta kontakter vid fysiska sammanträffanden som kontakter via till exempel internet. Kontakterna kan därtill vara störande dels på grund av sitt innehåll, dels på grund av sitt antal eller på grund av när och var de sker.¹²⁸

Grovt kränkande yttranden vid ett enstaka tillfälle till någon annan anses inte vara tillräckligt för att grunda straffansvar enligt ofredandebestämmelsen, om inte uttalandena framförts på ett sådant sätt att gärningen som helhet framstår som hänsynslös (se NJA 2000 s. 661 samt Högsta domstolens dom den 14 juli 2022 i mål nr B 6358-21 nedan). I brottsbalkskommentaren anförs dock, med hänvisning till att det äldre förarbetsuttalandet ovan om att falska dödsbud anses träffas av straffansvar, att innehållet i enstaka yttranden som – utan att utgöra hot om brottslig gärning – ifrågasätter någons människovärde, rätt till liv och sin trygghet eller på något annat sätt ger uttryck för hat mot någon, kan vara att bedöma som ofredande. Som exempel nämns att med emfas uppmana någon att ta livet av sig eller att framföra grova och detaljerade kränkningar av sexualiserad eller våldsam natur. För att ett sådant hänsynslöst enstaka uttalande ska vara straffbart krävs också att gärningen är ägnad att kränka den utsattes frid på ett kännbart sätt, och det kan enligt kommentaren till exempel vara fallet om yttrandet riktar sig mot en särskilt sårbar person, som en person som är utsatt för trakasserier och mobbning eller till någon som befinner sig i en beroendeställning (till exempel

¹²⁷ Avsnittet bygger på prop. 2016/17:222 s. 59 ff.

¹²⁸ Prop. 2016/17:222 s. 98 f.

ett barn till den som gör uttalandet). Även sammanhanget där yttrandet sker är av betydelse.¹²⁹

Från praxis kan följande rättsfall nämnas. I RH 1983:58 dömdes en man för ofredande bestående av ovälkommen uppvaktning av en kvinna genom brev och postkort (i dag skulle mannen förmodligen dömas för olaga förföljelse).

I NJA 2000 s. 661 åtalades en manlig hyresvärd för att utanför dörren till en kvinnas lägenhet med hög röst gjort uttalanden som varit kränkande för kvinnan i fråga. Högsta domstolen fann det styrkt att mannen vid det aktuella tillfället i trappuppgången utanför kvinnas lägenhet hade riktat förebråelser mot kvinnan på grund av hennes bristande hyresbetalningar och därvid gjort för henne nedsättande uttalanden. Han hade sagt att hennes barn var horungar, att hon var den största fittan som gått i ett par skor samt att hon var en djävla hora. Domstolen uttalade följande.

För att en handling skall utgöra ofredande enligt 4 kap 7 § BrB krävs enligt lagtexten att det är fråga om ett hänsynslöst beteende. Att göra kränkande uttalanden till en annan person kan i många fall med tillämpning av 5 kap. 3 § BrB straffas som förolämpning, men för att ofredande skall föreligga krävs något mera, nämligen att handlandet med hänsyn till omständigheterna innefattat en kännbar fridskränkning.

Domstolen ansåg inte att det grova språket i kombination med anklagelserna om att den utsatte inte skötte sina barn var tillräckligt för att konstituera ofredande. Domstolen framhåller också att hyresvärden hade ett legitimt ärende – nämligen att klargöra för hyresgästen att han inte längre var beredd att acceptera hennes försumlighet vid betalning av hyra och avsåg få henne vräkt. Besöket skedde också tidigt på kvällen. Att hyresvärden var arg och talade med hög röst hade han själv medgett. Incidenten hade inte uppmärksamats av någon hyresgäst och det fanns ingen påtaglig risk för att den skulle bevittnas av någon annan. Besöket var därtill en enstaka händelse och av relativt kort varaktighet. Vid en samlad bedömning av de föreliggande omständigheterna fann domstolen därför att hyresvärdens handlande inte utgjorde ett sådant hänsynslöst beteende som krävs för straffansvar för ofredande.

I NJA 2005 s. 712 tog Högsta domstolen ställning till frågan om det kan utgöra ofredande att låta barn bevittna våld. I målet hade en

¹²⁹ Bäcklund m.fl., Brottsbalken, (1 juli 2021, version 19, JUNO) kommentaren till 4 kap. 7 §.

man vid ett stort antal tillfällen misshandlat sin hustru och därtill låtit parets barn vara närvarande så att de blivit vittnen till det upprepade våld och de hot som han utsatte hustrun för. Domstolen inleder med att konstatera att det genom sönernas berättelser stod klart att det hade varit förenat med ett starkt obehag för dem att behöva bevittna övergreppen. Det skulle dock, menade domstolen

emellertid otvivelaktigt innebära en pressad tolkning av straffbestämmelsen [om mannen] skulle anses ha gjort sig skyldig till ett ofredande. Något stöd för en sådan tolkning finns inte vare sig i lagmotiven eller i hittillsvarande praxis. Man kommer inte ifrån att en sådan tillämpning i fall av nu aktuellt slag skulle i viss mån få karaktär av en dubbelbestraffning med hänsyn till den förut återgivna straffskärpningsgrunden i 29 kap. 2 § 8 BrB. En sådan tillämpning av straffbestämmelsen skulle också kunna ge upphov till besvärliga gränsdragningsproblem i andra fall då någon haft obehag av att ha kommit att bevittna ett våldsbrott eller annat övergrepp.

Det anförda innebar enligt domstolen att det saknades tillräckliga skäl för att i rättstillämpningen utvidga utrymmet för bestämmelsen om ofredande på sådant sätt att bevittnande av våld skulle vara straffbart. Som redovisats ovan finns sedan den 1 juli 2021 en särskild kriminalisering avseende barn som bevittnar våld i 4 kap. 3 § brottsbalken.

I Högsta domstolens dom i mål B 6358-21, meddelad den 14 juli 2022, hade domstolen att ta ställning till om ett meddelande som innehöll ett fotografi på en person med en snara om halsen och texten ”du fick som du ville” utgjort ett sådant hänsynslöst agerande som kan föranleda ansvar för ofredande. Efter att ha redovisat några av de förarbetsuttalanden som har genomgått ovan konstaterar domstolen att ett beteende, för att kunna bedömas som hänsynslöst, även med den nya lydelsen av lagtexten på ett påtagligt sätt måste avvika från vad som är socialt godtaget. Högsta domstolen konkluderar.

Ett självmordshot, uttalat till en närstående, kan uppenbarligen ofta vara ägnat att störa mottagarens frid. I vad mån ett sådant hot också är hänsynslöst, och därmed kan medföra ansvar för ofredande, får avgöras med hänsyn till omständigheterna i det enskilda fallet. Att en person uttalar att han eller hon avser att ta sitt liv kan dock i sig inte anses som hänsynslöst. Men bedömningen kan bli annorlunda om uttalandet har fällts av ren illvilja eller om det annars har utformats på ett sätt som har varit avsett att vara särskilt skrämmande och obehagligt för mottagaren.

I avgörandet lade domstolen vikt vid att den tilltalade och målsäganden hade haft en relation fram till år 2016 samt hade två söner tillsammans. Vid tiden för gärningen tvistade de om vårdnad och umgänge och den tilltalade hade under en viss tid inte träffat sönerna och tagit mycket illa vid sig av detta. Det mejl som den tilltalade skickade kunde inte tolkas på något annat sätt än att han hotade med att ta sitt liv och att hans självmord skulle vara målsägandens fel. Särskilt mot bakgrund av att de två hade barn tillsammans ansågs mejlet vara ägnat att kränka målsägandens frid på ett kännbart sätt. Genom den bifogade bilden hade den tilltalade medvetet gett meddelandet en särskilt skrämmande och brutal utformning. Genom att ange "well du fick som du ville" i rubrikraden var det också tydligt att han ville ge målsäganden uppfattningen att hon bar skulden för det tänkta självmordet. Vid en sammantagen bedömning ansåg domstolen att hans agerande måste betecknas som hänsynslöst. Den tilltalade dömdes för ofredande.

Sammanfattande bedömning

Många former av psykiskt våld är straffbart som ofredande. Det måste dock vara fråga om ett hänsynslöst agerande som är ägnat att kränka någons frid på ett kännbart sätt. Det gäller till exempel upprepade störande kontakter, att allvarligt skrämna någon, att stå utanför någons bostad (om det upptäcks av den ofredade) och allvarliga fall av mobbning. Numera omfattas också vissa former av självmordshot, om de framställs av ren illvilja eller har utformats på ett sätt som varit avsett att vara särskilt skrämmande och obehagligt. Ansvar för ofredande kan också bli aktuellt när det är fråga om långvariga hänsynslösa beteenden, till exempel vid mycket omfattande och utdragen telefonterror mot en tidigare partner. För straffansvar krävs också att gärningen varit ägnad att kränka den utsattes frid på ett kännbart sätt. I den bedömningen ska beaktas om agerandet riktar sig mot en särskilt sårbar person, till exempel någon som är utsatt för mobbning eller som befinner sig i en beroendeställning.

För enstaka fall av ofredande bestäms straffet i princip uteslutande till böter.

Det tycks råda viss osäkerhet kring straffansvarets gränser när fråga är om ofredande genom elektronisk övervakning i den mening att det är oklart när brott fullbordas och vad som gäller avseende gärningspersonens uppsåt. Detsamma gäller avseende den intressekonflikt som kan uppstå mellan ett barns rätt till en personlig sfär och föräldransvaret enligt föräldrabalken, särskilt i ljuset av att barnkonventionen blivit svensk lag.¹³⁰

7.3 Förolämpning

Bestämmelsen om förolämpning har endast ändrats en gång efter att den infördes i brottsbalken och 5 kap. 3 § har följande lydelse.¹³¹

Den som, i annat fall än som avses i 1 eller 2 §, riktar beskyllning, nedsättande uttalande eller förödmjukande beteende mot någon annan döms, om gärningen är ägnad att kränka den andres självkänsla eller värdighet, för *förolämpning* till böter.

Om brottet är grovt, döms till böter eller fängelse i högst sex månader.

Enligt 5 kap 5 § brottsbalken gäller en särskild åtalsreglering för förolämpning. Den regeln behandlas i kapitel 11 i denna promemoria.

Kort historik

Ansvar för ärekränkingsbrotten stadgades i SL 16 kap. Redan vid sin tillkomst gav bestämmelserna upphov till meningsmotsättningar och de blev efter det starkt kritiserade i flera avseende.¹³²

Straffrättskommittén konstaterade inledningsvis i SOU 1953:14 att en persons ära är ett sådant objekt som lagstiftningen om brott mot person avser att skydda. Begreppet ära avser å ena sidan den aktning och det anseende en person åtnjuter bland sina medmänniskor (ära i objektiv mening) och å andra sidan personens egen känsla av att vara aktad och ansedd (ära i subjektiv mening). Kränkningar av den objektiva äran utgjorde förtal och kränkningar

¹³⁰ Åklagarmyndigheten, Prioriterade prejudikatfrågor 2022 s. 7.

¹³¹ SFS 2018:1745, prop. 2016/17:222, bet. 2017/18:KU13 och bet. 2018/19:KU2.

¹³² Prop. 1962:10 del B s. 140 och Bäcklund m.fl., Brottsbalken, (1 juli 2021, version 19, JUNO) inledningen till 5 kap. med vidare hänvisningar.

av den subjektiva äran förolämpning. *Förtal* omfattade enligt kommittén typiskt sett sådan beskyllning om brott eller annan gärning eller sådan uppgift om faktisk omständighet som meddelats till någon annan än den angripne och som varit ägnad att nedsätta dennes anseende inom omgivningen. *Förolämpning* var däremot i första hand smädliga yttranden eller skymfliga beteenden mot någon i ord eller handling. Förolämpningsbrottet kompletterade ofta förtalsbrottet på det sättet att angrepp mot någons ära i objektiv mening var att betrakta som förolämpning, om angreppet inte hade den grad av bestämdhet som kännetecknade förtal. Så gällde till exempel om angreppet endast innefattat allmänt hållna men nedsättande omdömen. Det skulle också vara förolämpning om en beskyllning framfördes till den beskyllde mellan fyra ögon.¹³³ Även om förolämpning ofta handlar om ett yttrande eller annat meddelande till den kränkte eller till någon annan, kunde den även ha formen av en kränkande handling av annat slag, såsom en skymflig åtbörd eller beröring. Förolämpning kunde därför i vissa fall gränsa till misshandel, konstaterade kommittén.

Strafflagen innehöll vidare en särskild regel att det var en försvarande omständighet att ärekränkningen riktats mot vissa närstående. Även i strafflagen fanns en möjlighet till straffrihet på grund av så kallad intressekollision, det vill säga fall då intresset att sprida uppgiften ansågs väga tyngre än behovet av skydd mot ärekränkning, till exempel mot personer som tillhör offentligheten.¹³⁴ Enligt SL 16:15 kunde ärekränkingsbrotten i regel inte åtalas av annan än målsäganden. I kommitténs förslag hade ärekränkingsbrotten dock lagts under allmänt åtal, med kravet att åtal kunde anses påkallat ur allmän synpunkt.¹³⁵

Kommitténs förslag på förolämpningsbestämmelse anslöt sig i stor utsträckning till då redan gällande rätt. Den brottsbeskrivning som kommittén föreslog avseende förolämpning omfattade i första hand att kränka annans ära genom smädligt yttrande eller skymfligt beteende. Innanför det straffbara området skulle också falla sådana fall av ärekränkning som inte kunde utgöra förtal antingen därför att den nedsättande uppgiften lämnats direkt till den angripne eller för att uttalandet hade ett så obestämt innehåll att det inte kunde sägas

¹³³ SOU 1953:14 s. 177.

¹³⁴ A.bet. s. 178 och 182.

¹³⁵ A.bet. s. 181.

innefatta uppgift angående viss gärning eller omständighet. Förolämpning var subsidiärt till förtal (och vanryktande; ett slags specialfall av förtal bestående av att lämna uppgift angående gärning eller omständighet som var nedsättande för en persons anseende).¹³⁶

Förolämpning ansågs i enlighet med redan gällande rätt i första hand avse sådana handlingar som uteslutande var ägnade att såra annans äre känsla, det vill säga den subjektiva äran. Det kunde röra sig om skällsord eller andra skymfliga hotelser eller beskyllningar (verbalinjurier), skymfliga åtbörder, framställningar i bild och dylikt (formalinjurier) eller föraktfull behandling av annans kropp, som att spotta på någon (realinjurier). Som kommittén framhöll skulle åtskilliga fall av realinjurier, som enligt då gällande rätt bedömts som förolämpning, enligt förslaget i stället komma att bedömas som ofredande. Det kunde enligt kommittén inte uteslutas att vissa beteenden skulle bli straffria på grund av en intressekollision. Det föreslagna stadgandet var uppdelat i två svårhetsgrader, där endast böter ingick i straffskalan för förolämpning, medan straffskalan för förolämpning, grovt brott, sträckte sig till fängelse i högst sex månader.¹³⁷

I den efterföljande propositionen inledde departementschefen med att konstatera att det utmärkande för förolämpningsbrottet är att det kränkande uttalandet inte riktar sig till andra medlemmar av gruppen utan till den berörda personen själv. Kriminaliseringen avser således att skydda den enskilde mot direkta angrepp med smädliga tillmälen.¹³⁸ Därefter konstaterades att det praktiska värdet av att ärekränkningar är kriminaliserade ofta kan ifrågasättas men att lagbestämmelserna borde behållas med tanke på att brotten kan skapa svåra lidanden och leda till förödande sociala skadeverkningar för den utsatta. Brotten borde därför kunna beivras i domstol. Att det naturligt nog föreligger betydande svårigheter att i lagen klart ange var gränsen ska gå mellan tillåtet och otillåtet yttrande framhålls, liksom att motstående intressen måste beaktas eftersom en kriminalisering mot obehöriga angrepp alltid innebär en inskränkning i yttrandefriheten.

Det är därför ofrånkomligt att åstadkomma en avvägning, som tillgodoser kravet på yttrandefrihet inom olika samhällsområden. Detta

¹³⁶ A. et. s. 177 och 180 f.

¹³⁷ A. bet. s. 213.

¹³⁸ Prop. 1962:10 del B s. 141.

krav gör sig gällande med sådan styrka att det i rättspraxis blivit tillgodosett vid sidan om lagens stadganden. Det torde knappast vara möjligt att låta denna avvägning komma till ett fullständigt uttryck i lagen. Den måste bli beroende av gängse samhälleliga värderingar, som kan komma att förskjutas med samhällsutvecklingen. Ärekränkingsbrotten måste alltså, i högre grad än andra brott, bli till sin omfattning beroende på domstolens bedömning i varje särskilt fall.¹³⁹

Departementschefen menade också att delvis olika synpunkter gjorde sig gällande beträffande förtal och förolämpning varför det fanns skäl att skilja dessa brottstyper åt. Lagens bestämmelser borde vara vidsträcktare vad gäller att skydda den enskilde mot direkta angrepp med smädliga tillmälen – i sådana fall borde även okvädesord och helt allmänna omdömen av kränkande innehåll kriminaliseras. Vad däremot gäller uttalanden om någon annan kräver yttrandefriheten att det kriminaliserade området endast omfattar sådana yttranden vars innehåll inte är alltför vagt.¹⁴⁰

För att tydliggöra att det måste vara ett uttalande som riktar sig mot den berörda personen själv kom den lagtekniska utformningen att ändras något. Ansvar för förolämpning skulle inträda för den som smädar annan genom kränkande tillmäle eller beskyllning eller genom annat skymfligt beteende mot honom. Förolämpningsbrottet skulle också vara subsidiärt till förtal samt upptas i två svårhetsgrader.¹⁴¹

Lagrådet instämde i att svårigheterna att avgränsa de former av förtal och annan ärekränkning som bör straffbeläggas var uppenbara.

Det är många intressen som ska brytas mot varandra och någon fast reglering som ger klar vägledning för bedömningen i olika fall eller fullt ut tillgodoser alla berättigade synpunkter torde icke kunna vinnas. Skönsmässig avvägning mellan motsatta intressen måste godtagas i större utsträckning än eljest.¹⁴²

Som ytterligare skäl för att kriminalisera ärekränkningar framhöll Lagrådet hänsynen till den angräpnings egna känslor och att dennes psykiska balans och välbefinnande kan skadas otillbörligt genom ett sådant angrepp. Enligt Lagrådet förelåg från denna synpunkt inte så stor skillnad mellan förtal och förolämpning.¹⁴³ Även Lagrådet

¹³⁹ A.prop. s. 142.

¹⁴⁰ A.prop. s. 142 f.

¹⁴¹ A.prop. s. 148 f.

¹⁴² A.prop. s. 423.

¹⁴³ A.st.

förespråkade att förolämpningsbrottet skulle delas in i två svårhetsgrader.¹⁴⁴ Den lagtext som kom att föras in i brottsbalken blev den följande.

Den som smädar annan genom kränkande tillmäle eller beskyllning eller genom annat skymfligt beteende mot honom, dömes, om gärningen ej är belagd med straff enligt 1 eller 2 §, för *förolämpning* till böter.

Om brottet är grovt, dömes till böter eller fängelse i högst sex månader.

Något mer om bestämmelsens nuvarande lydelse

Lagtextens lydelse ändrades 2019 efter förslag i betänkandet *Integritet och straffskydd* (SOU 2016:7). I betänkandet konstaterades att det ursprungligt angivna skyddsintresset för brottet – att skydda mot angrepp på någons ärekänsla, den så kallade subjektiva äran – framstod som förlegat. Det som i stället behövdes var ett straffrättsligt skydd för angrepp mot människors självkänsla eller värdighet.¹⁴⁵

Det kan vara värt att nämna att Straffrättsanvändningsutredningen i sitt betänkande *Vad bör straffas?* (SOU 2013:38) kommit till slutsatsen att det fanns skäl att överväga om förolämpning borde avkriminaliseras. Detta eftersom skyddsvärdet för en persons ära och heder tunnats ut alltmer, vilket också kommer till uttryck genom den begränsade åtalsrätten.¹⁴⁶

Denna slutsats ifrågasattes dock i betänkandet *Integritet och straffskydd*. Här poängterades i stället att en avkriminalisering riskerade att leda till att det blir helt straffritt att uttala djupt kränkande uttalanden till någon. Det är nämligen endast i undantagsfall som sådana uttalanden, förutsatt att de också innebär en kännbar fridskränkning, kan bedömas som ofredande. Om förolämpningsbestämmelsen inte fanns skulle alla övriga uttalanden som kan sära en annans självkänsla och värdighet falla utanför det straffbara området. Detta dessutom i en tid där samhällsutvecklingen varit och är sådan att tonen mellan människor, och särskilt på internet, blir allt tuffare.¹⁴⁷ Detta låg i linje med det som Umeå universitet påpekat i sitt remissvar till Straffrättsanvändnings-

¹⁴⁴ A.prop. s. 430 f.

¹⁴⁵ SOU 2016:7 s. 463.

¹⁴⁶ SOU 2013:38 s. 508 f.

¹⁴⁷ SOU 2016:7 s. 463.

utredningen. Förolämpningsbrottet är ibland den enda möjliga straffrättsliga reaktionen på oönskade beteenden som till exempel mobbning, djupt kränkande tillmälen och övriga beteenden som många gånger är uttryck för maktutövning och som kan leda till svåra konsekvenser för den drabbade. Straffansvar för förolämpning behövs därför.¹⁴⁸

Den senare utredningens slutsats blev därför inte ett förslag om avkriminalisering utan i stället att förolämpningsbrottet borde moderniseras för att bättre motsvara det skyddsintressen som är aktuella i dag: självkänsla och värdighet. Den lydelse som utredningen föreslog är den som sedermera beslutades och som återgetts ovan.¹⁴⁹ Genom den nya lydelsen ersattes den tidigare beskrivningen av det brottsliga handlandet (kränkande tillmäle, beskyllning eller annat skymfligt beteende) med beskyllning, nedsättande uttalande eller förödmjukande beteende. Någon ändring i sak var dock inte avsedd, men tanken var att straffansvaret skulle utvidgas något.¹⁵⁰

Enligt utredningen borde uttalanden som endast syftar till att förarga eller reta upp någon inte omfattas av straffansvar. Det avgörande borde i stället vara om uttalandet eller handlingen kan kränka någons självkänsla eller värdighet. Det som borde komma på fråga för straffansvar ansågs vara djupt kränkande uttalanden som anspelade på någons etniska ursprung, sexuella läggning, könstillhörighet eller på något funktionshinder eller särpräglat drag i utseendet. De unika omständigheterna i det enskilda fallet, till exempel sådant som parternas normala språkbruk gentemot varandra, skulle också vara av betydelse. Ett angrepp kan framstå som opåkallat i en viss kontext men relativt harmlöst i en annan. Bestämmelsen borde enligt utredningen av detta skäl vara utformad som ett abstrakt farebrott, då det på ett förtjänstfullt sätt skulle säkerställa att endast verkligt straffbara fridskränkningar träffades av straffansvar.¹⁵¹

I den efterföljande propositionen instämde regeringen i utredningens utgångspunkter och slutsatser. Regeringen framhåller särskilt att kränkande uttalanden som riktas direkt till en person kan orsaka allvarligt personligt lidande hos denne. I praxis hade också

¹⁴⁸ A.bet. s. 467.

¹⁴⁹ A.bet. s. 469 f.

¹⁵⁰ A.bet. s. 616.

¹⁵¹ A.bet. s. 470 och 616 ff.

bestämmelsen kommit att tillämpas så att det som skyddas snarare var angrepp på någons självkänsla. Enligt regeringen var det angeläget att det blev tydligt i lagtexten att alla uttalanden och beteenden som syftar till att förarga eller reta upp någon inte omfattas av straffansvar. Det som krävs är i stället att uttalandet eller beteendet *på ett mer personligt plan kan träffa den angripne*. Genom att, så som utredningen föreslagit, utforma brottet som ett abstrakt faredelikt ansågs detta krav uppfyllt.¹⁵²

Vad gäller om gärningen varit ägnad att kränka den andres självkänsla eller värdighet måste, utöver själva uttalandet, hänsyn tas till sådant som parternas relation och det normala språkbruket mellan dem och om ett kränkande uttalande framstår som ett opåkallat angrepp på mottagaren. Bedömningen av frågan om gärningen typiskt sett haft en kränkande egenskap får inte bli så svepande och substanslös att man bortser från om budskapet på ett mera personligt plan träffat den angripne.¹⁵³

Utmärkande för förolämpningsbrottet är således alltjämt att det riktas direkt till den berörda personen själv. Eftersom fråga är om en fridskränkning genom ett angrepp på självkänslan måste den utsatte lägga märke till budskapet. En död person kan därför inte bli förolämpad.¹⁵⁴

Slutligen finns skäl att något uppehålla sig vid gränsdragningen mellan ofredande och förolämpning. Uttalandena om gränsdragningen är knapphändiga i förarbetena. Det enda som anges i det senaste betänkandet är att om det är fråga om uttalanden eller andra hänsynslösa ageranden som inte är så allvarliga att de kan anses kränka någon annans frid på ett kännbart sätt kan det i stället bli fråga om förolämpning, och tvärtom.¹⁵⁵ Frågan berörs inte särskilt i den efterföljande propositionen. Uttalandet i betänkandet ligger dock nära det som Högsta domstolen uttalat i NJA 2000 s. 661. Enligt domstolen kan kränkande uttalanden mot någon i många fall straffas som förolämpning, men för att ofredande ska föreligga krävs något mer, nämligen att handlandet med hänsyn till omständigheterna innefattat en kännbar fridskränkning.

¹⁵² Prop. 2016/17:222 s. 71 ff.

¹⁵³ Bäcklund m.fl., Brottsbalken, (1 juli 2021, version 19, JUNO) kommentaren till 5 kap. 3 §.

¹⁵⁴ Se t.ex. prop. 2016/17:222 s. 72.

¹⁵⁵ SOU 2016:7 s. 610 och 618.

Att gränserna mellan ofredande och förolämpning (förvisso i de ursprungliga lydelseerna) i viss mån är överlappande kommer till uttryck i pleniavgörandet NJA 2005 s. 738. I målet hade domstolen att ta ställning till om en polisman som blivit spottad rakt i ansiktet var berättigad till kränkingsersättning enligt 2 kap. 3 § skadeståndslagen. Handlandet bedömdes som ofredande och frågan var om det var en kränkning av så allvarligt slag som krävs. Högsta domstolen ansåg att bespottningen, under i målet föreliggande omständigheter, fick bedömas *som en hög grad förnedrande och skymflig handling* mot polismannen. Sammantaget var det därför fråga om en så allvarlig kränkning att ersättning skulle utgå. Att domstolen använder rekvisit från förolämpningsbrottet för att motivera att det var en allvarlig kränkning vid ofredande visar möjligen att det inte är helt lätt att skilja de två brottstyperna åt.

Med hänsyn till den särskilda åtalsregleringen finns inte särskilt mycket praxis avseende förolämpning. Några rättsfall kan dock nämnas. Att som domare bryskt visa ut en part och dennes ombud ur rättssalen under förlikningsdiskussioner ansågs i NJA 1977 s. 43 inte vara förolämpning. I NJA 1989 s. 374 bedömdes att uttala ”jävla svartskalle” mot en kvinna som förolämpning. I NJA 1994 s. 557, där ”era jävla as, era jävla fascistjävlar” uttalades i samband med ett polisingripande, ansågs den tilltalade ha överskridit vad som kan godtas, även om det hos polismän i tjänsteutövning bör finnas en viss tolerans mot att personer som blir föremål för ingripande uttrycker sina känslor. Motsatt utgång blev det i NJA 2004 s. 331, där ”grisar” och ”svin” uttalades i samband med ett polisingripande. Högsta domstolen, som påpekar att sådana ord kan användas för att smäda och då föranleda ansvar för förolämpning, ansåg att den tilltalade i detta fall uttalat orden mera för att ge uttryck för egen ilska och fysisk smärta än i syfte att skymfa. Polisernas ärekänsla kunde därför inte ha blivit sårad på det sätt som krävs för straffansvar. I RH 2011:5 bedömdes att kalla en jämnårig skolelev ”jävla negerfitta” som förolämpning.

Förolämpning kan utgöra ett tryckfrihetsbrott eller yttrandefrihetsbrott enligt 7 kap. 4 § tryckfrihetsförordningen (TF) respektive 5 kap. 1 § yttrandefrihetsgrundlagen (YGL).

Sammanfattande bedömning

Sett till sin ordalydelse omfattar förolämpningsbestämmelsen många av de beteenden som räknas upp i direktiven till denna utredning. Av förarbetena till bestämmelsen framgår dock att det som bör komma på fråga för straffansvar är djupt kränkande uttalanden som anspelar på någons etniska ursprung, sexuella läggning, könstillhörighet eller på något funktionshinder eller särpräglad drag i utseendet. Det som krävs är att uttalandet eller beteendet på ett mer personligt plan kan träffa den angripne, inte bara vara något som enligt en social norm rent allmänt kan anses som förargande och olämpligt. För straffansvar krävs ju att gärningen är ägnad att kränka den andras självkänsla eller värdighet. Alldeles oavsett är vissa former av lindrigare psykiskt våld i form av kränkande uttalanden straffbara som förolämpning. Det gäller dock endast enstaka nedsättande uttalanden eller annat förödmjukande beteende. Något handlingsmönster täcks inte av straffansvaret. Det är också så att den särskilda åtalsregeln i 5 kap. 5 § brottsbalken för med sig att allmänt åtal mycket sällan väcks för förolämpning som enskilt brott. Straffansvaret för enstaka kränkande tillmälen är därför i praktiken mycket snävt. Påföljden för förolämpning bestäms därtill i princip uteslutande till böter. Sammantaget är det skydd som bestämmelsen ger i praktiken svagt för den typen av beteenden som står i fokus i denna promemoria.

Ett förslag i denna promemoria är dock att förolämpning ska läggas till i ett antal brottskataloger. Detta kommer i sig att stärka det straffrättsliga skyddet mot psykiskt våld.

I nästa avsnitt följer en redogörelse över på vilka sätt det finns ytterligare möjligheter att inom ramen för det rådande systemet ta hänsyn till att fråga är om ett kränkande handlingsmönster mot samma målsägande.

7.4 Övriga omständigheter av relevans

7.4.1 Straffskärpningsmöjligheterna i 29 kap. brottsbalken

Vid bedömningen av straffvärdet ska domstolen, vid sidan av vad som gäller för varje särskild brottstyp, särskilt beakta vissa

försvårande omständigheter enligt vad som närmare följer av 29 kap. 2 § brottsbalken. Så vitt är intressant för denna promemoria kan punkt 2, att den tilltalade visat stor hänsynslöshet, punkt 3, att den tilltalade utnyttjat någon annans skyddslösa ställning eller svårigheter att värja sig, punkt 7, om ett motiv för brottet varit att kränka en person, en folkgrupp eller en annan sådan grupp av personer på grund av ras, hudfärg, nationellt eller etniskt ursprung, trosbekännelse, sexuell läggning, könsöverskridande identitet eller uttryck eller annan liknande omständighet, punkt 8, om brottet varit ägnat att skada tryggheten och tilliten hos ett barn i dess förhållande till en närstående person och punkt 10, om ett motiv för brottet varit att bevara eller återupprätta en persons eller familjs, släkts eller annan liknande grupps heder, nämnas.

Uppräkningen i 29 kap. 2 § brottsbalken är exemplifierande, varför även andra försvårande omständigheter kan påverka straffvärdet i det enskilda fallet. När bestämmelsen infördes var avsikten att uppräkningsen skulle inrymma de vanligaste och mest betydelsefulla omständigheterna som brukade åberopas som särskilt försvårande. I förarbetena framhålls att flera av punkterna var allmänt hållna just därför. Det framgår också att de bör tillämpas med försiktighet.¹⁵⁶ Flera punkter har därefter lagts till efter den ursprungliga reformen 1989 och en annan viktig förändring sedan dess är att de kvalificerande rekvisiten tagits bort eller ändrats i syfte att öka spännvidden i domstolarnas straffvärdebedömningar i allmänhet.¹⁵⁷

Genom en lagändring 2010 byttes till exempel ordet *särskild* före hänsynslöshet ut mot *stor* i punkten 2, men fortfarande krävs att hänsynslösheten går utöver det normala, vilket innebär att det måste vara fråga om ett beteende som gått utöver vad som varit nödvändigt för att begå brottet som sådant.¹⁵⁸ Punkten 3 tar sikte på bland annat brott som förövats mot barn, handikappade eller äldre. Att uppsåtligen utnyttja att någon har en särskild skyddslös ställning bör enligt förarbetena normalt tillmätas betydande vikt. Detta gäller särskilt övergrepp mot barn, där riskerna är särskilt stora att övergreppen kan medföra svåra och långvariga personliga

¹⁵⁶ Prop. 1987/88:120 s. 77, 81 och 84.

¹⁵⁷ Prop. 2009/10:147 s. 42 f.

¹⁵⁸ A.prop. s. 43.

skadeverkningar.¹⁵⁹ I NJA 2000 s. 612, där fråga var om mycket allvarligt våld mot en liten flicka, upprepade Högsta domstolen dessa förarbetsuttalanden och fann att det på grund av att det varit fråga om så kraftigt våld mot ett barn förelåg försvårande omständigheter i en sådan omfattning att det klart gick utöver vad som redan var beaktat inom ramen för gradindelningen.¹⁶⁰ En med denna punkt delvis överlappande punkt är nummer 8, som infördes 2003 för att tydliggöra att våld mot barn är synnerligen allvarligt.¹⁶¹ I förarbetena anges att såväl punkt 2, 3 och 4 förvisso kunde beaktas när det gällde brott mot barn, men att det kunde ifrågasättas om regleringen var tillräcklig. Regeringen lyfter särskilt fram att omständigheterna vid brott som begås av förälder mot barn är försvårande dels för att föräldern utnyttjat barnets skyddslösa ställning, dels för att gärningen som regel innebär att barnet också berövas sin trygghet. Hemmet är inte längre den trygga och skyddade plats det borde vara och föräldern är inte längre en person att känna tillit till. Det framhålls också att barn som bevittnar våld befinner sig i en liknande situation. Regeringen ansåg därför att det fanns anledning att ytterligare markera barns särskilda utsatthet då förövaren är närstående till barnet. Som närstående räknas främst barnets mor, far, familjehemsföräldrar och deras sambor. Även mor- och farföräldrar samt syskon till föräldrarna kan omfattas om de har en nära relation till barnet. Omständigheten ansågs vidare vara av så stor principiell betydelse för straffvärdebedömningen att den borde framgå av lagtext. I första hand är punkten tänkt att tillämpas vid våldsbrott och sexualbrott, men den kan komma att användas också vid andra brott. I propositionen nämns som exempel att en förälder hotar den andre föräldern eller inför barnen slår sönder det gemensamma hemmet.¹⁶²

Punkt 7 torde främst aktualiseras vid brott som riktas mot minoritetsgrupper eller någon som tillhör en sådan grupp. Punkten är tillämplig också då motivet inte varit det enda eller ens

¹⁵⁹ Prop. 1987/88:120 s. 83. Punkten har också tillämpats av Högsta domstolen i t.ex. NJA 1992 s. 85, NJA 2003 s. 174 och NJA 2004 s. 437 (delvis överlappande med punkt 8).

¹⁶⁰ I rättsfallet ansåg HD att det också i viss mån var försvårande att brottet framstod som ett missbruk av det särskilda förtroende som barnets mor visat genom att anförtro barnet i den tilltalades vård (jämför punkt 4).

¹⁶¹ Det kan noteras att det redan i strafflagen fanns bestämmelser som vid till exempel misshandel och olaga hot ledde till att om gärningen var riktad mot släkting i uppstigande led gällde en högre straffskala.

¹⁶² Prop. 2002/03:53 s. 70 ff. och 111. Sådana gärningar kan numera bedömas som barnfridsbrott.

huvudsakliga för brottet. Skyddet omfattar samtliga fall där ett motiv för brottet varit att åstadkomma en kränkning av det slag som bestämmelsen avser. Vid ett rån som utförts för att finansiera en rasistisk organisation är bestämmelsen således inte tillämplig.¹⁶³ Punkten utvidgades 2018 till att avse även transpersoner.¹⁶⁴

Slutligen tar punkt 10 sikte på brott med hedersmotiv. Punkten infördes 2020. Genom den tydliggörs att domstolen vid bedömningen av straffvärdet som en försvårande omständighet kan beakta om ett motiv för brottet varit att bevara eller återupprätta en persons eller familjs, släkts eller annan liknande grupps heder.¹⁶⁵ För tillämpningen av den särskilda straffskärpningsgrunden krävs inte att hedersmotivet varit det enda, eller ens det huvudsakliga, motivet för brottet utan det bör räcka att ett motiv för brottet varit hänförligt till heder.¹⁶⁶

Sammanfattningsvis finns goda möjligheter att med stöd av 29 kap. 1 och 2 §§ brottsbalken differentiera straffvärdebedömningen vid våld i nära relationer samt i en hederskontext.

7.4.2 Det tilltagande allvaret vid upprepad brottslighet mot en och samma person

I rättspraxis har klarlagts att det förhållandet att upprepad brottslighet begås mot en och samma person kan medföra att straffvärdet vid flerfaldig brottslighet bedöms vara högre än annars. I NJA 2019 s. 238 hade den åtalade gjort sig skyldig till i vart fall hundra fall av grov våldtäkt mot barn och ytterligare omfattande grov sexualbrottslighet under en tidsperiod om cirka fyra år. Högsta domstolen uttalar att vid seriebrottslighet, där det föreligger ett tydligt samband mellan brotten, kan särskilda överväganden göra sig gällande i straffvärdebedömningen. Systematik och planering kan i vissa fall ges betydelse på så sätt att reduktionen av den samlade brottslighetens straffvärde blir något mindre än annars, vilket kan ske inom ramen för den allmänna efterkontroll som alltid ska göras (se också NJA 2018 s. 378 p. 33). Vad särskilt gäller allvarliga sexualbrott uttalar domstolen följande.

¹⁶³ Prop. 1993/94:101 s. 22 f.

¹⁶⁴ Prop. 2017/18:59.

¹⁶⁵ SFS 2020:349 och prop. 2019/20:131 s. 30 ff. Upprepade gärningar som begås med sådant hedersmotiv kan numera vara att bedöma som hedersförtryck.

¹⁶⁶ A.prop. s. 39.

Vid bedömningen av det samlade straffvärde som allvarliga sexualbrott kan ha, måste hänsyn tas till det samband som finns mellan brotten, liksom till den systematik som har präglat dem. Inte minst gäller det när gärningsmannen under en längre tid har begått sådana brott mot en skyddslös eller närstående person. Brottsligheten kännetecknas ofta av att offret är helt utlämnat åt gärningsmannen och befinner sig i en mycket utsatt och inte sällan närmast tvångsliknande situation. Det finns därför särskild anledning att beakta brottslighetens samlade innebörd och verkningar. Det kan ofta vara så att allvaret i de enskilda brotten ökar med tiden genom att de tillkommande brotten förstärker och förlänger offrets utsatta situation. Denna typ av omständigheter bör därför få genomslag när det samlade straffvärdet av brottsligheten ska bestämmas.

I NJA 2019 s. 747 (särskilt punkt 43), där det var fråga om upprepade övergrepp i rättssak, tillägger Högsta domstolen att det förhållandet att en viss gärning upprepas mot en och samma målsägande påverkar allvaret i de enskilda gärningarna. Denna typ av tilltagande allvar kan dels beaktas vid bestämmande av straffvärdet för vart och ett av brotten, dels då straffvärdet för den samlade brottsligheten bestäms. Enligt domstolen är ett skäl för att beakta det tilltagande allvaret i gärningarna på det här sättet att domstolen då får en bättre överblick över de samlade konsekvenserna och undviker risken att straffvärdebedömningen blir mekanisk.

Också vid upprepad brottslighet mot samma person finns således goda möjligheter att höja straffvärdet, vilket ger ett indirekt starkare skydd vid sådana handlingsmönster som är centrala i denna promemoria.

7.5 Sammanfattning

Psykiskt våld, bestående av sådana gärningar som räknas upp i direktiven till denna utredning, är redan straffbara i mycket stor utsträckning. Det finns därtill goda möjligheter att beakta liknande omständigheter vid gradindelningen av brott, och om det inte kan ske i tillräcklig utsträckning därigenom, även i straffvärdebedömningen. Den fråga som därmed återstår att besvara är om det trots detta finns skäl att ytterligare stärka skyddet mot psykiskt våld. För att kunna besvara den frågan måste ytterligare undersökas vilka problem som kan identifieras i det nuvarande systemet. En sådan analys följer därför i nästa kapitel. Dessförinnan görs dock ett antal

nedslag i vissa näraliggande frågor som också är av betydelse för de överväganden som måste göras i promemorian.

7.6 Lagen om kontaktförbud

Ett ytterligare sätt att bemöta trakasserier mot en och samma målsägande är genom att ålägga den trakasserande personen ett kontaktförbud. Denna rättsfigur redovisas därför härnäst.

Kort tillbakablick

I 1987 års regeringsförklaring angavs att ett särskilt program för att stärka brottsoffrens ställning skulle läggas fram. En del i detta var att lagen (1988:688) om besöksförbud infördes. Genom lagen möjliggjordes att i vissa fall, där det fanns en risk för brottslighet av viss typ, förbjuda en person att ta kontakt med en annan person eller att följa efter denna person. I förarbetena påpekades att det förekom att män som frigivits från fängelsestraff för någon form av övergrepp mot en kvinna ibland började visa sig utanför kvinnans hem eller arbete eller ringde ett stort antal telefonsamtal till kvinnan. Dessa beteenden, som kunde beskrivas som en form av trakasserier, kunde förvisso vara straffbara som bland annat ofredande eller hemfridsbrott, men detta ansågs långt ifrån alltid eller ens oftast vara fallet. Eftersom trakasserier kan få allvarliga konsekvenser för den utsatta ansågs skyddet vara bristfälligt.¹⁶⁷ Lagen om besöksförbud infördes därför i syfte att ge bättre skydd för dem som förföljs och trakasseras. Lagen var också ett led i strävandena att förbättra skyddet framför allt för kvinnor som utsätts för misshandel och andra övergrepp. Tanken var att lagen dels skulle ge den utsatta gruppen ökad trygghet, dels ge polisen bättre möjligheter att gripa in för att förebygga hotfulla och farliga situationer.¹⁶⁸ Det beteende som ansågs särskilt problematiskt var vissa fall av personförföljelse som inte kunde hänföras till det straffbara området.¹⁶⁹ Inledningsvis krävdes att målsäganden begärde ett besöksförbud, men relativt snart kom den begränsningen att tas bort. Samtidigt höjdes

¹⁶⁷ Prop. 1987/88:137 s. 7. Förslagen hade beretts i Ds 1987:13.

¹⁶⁸ A.prop. s. 11.

¹⁶⁹ Ds 1987:13 s. 64.

maximistraflet för överträdelse av besöksförbud från sex månader till ett år.¹⁷⁰

Efter att flera utvärderingar visat att besöksförbudslagen inte fullt ut gett det skydd som den var avsedd att ge de utsatta beslutades om vissa utvidgningar av lagens tillämpningsområde 2003.¹⁷¹ I förarbetena framhöll regeringen att polis och åklagare måste ges utökade möjlighet att ingripa med tvångsåtgärder för att skydda dem som utsätts för eller riskerar att utsättas för hot, trakasserier eller våld av en närstående eller tidigare närstående person.¹⁷²

Det besöksförbud som infördes 1988 hade inneburit ett förbud för någon att besöka eller på annat sätt ta kontakt med en annan person eller att följa efter denne. Om ett sådant generellt besöksförbud inte bedömdes vara tillräckligt kunde förbudet utvidgas till att avse också förbud att uppehålla sig i närheten av en annan persons bostad eller arbetsplats (så kallat utvidgat besöksförbud). I och med lagändringen 2003 kom det utvidgade besöksförbudet att utsträckas till ett större geografiskt område. Förbudet fick omfatta ett eller flera områden i anslutning till sådana platser där den andra personen hade sin bostad eller arbetsplats eller annars brukade vistas. Det fick dock inte avse ett större område än vad som var nödvändigt. Skälen för ett sådant utvidgat förbud skulle också väga väsentligt tyngre än den inskränkning i rörelsefriheten som förbudet innebar för den som förbudet avser gälla. Denna variant av besöksförbud kunde beslutas endast om den som avsågs med förbudet redan hade överträtt ett tidigare meddelat utvidgat besöksförbud.¹⁷³

En ytterligare nyhet som infördes 2003 var besöksförbud avseende gemensam bostad. En person skulle kunna förbjudas att uppehålla sig i en bostad som brukades gemensamt med annan om det på grund av särskilda omständigheter fanns en påtaglig risk för att den person förbudet avses gälla kommer att begå brott mot den sammanboendes liv, hälsa, frihet eller frid. Denna nya typ av besöksförbud ansågs behövt då det inte kunde anses acceptabelt att en person skulle behöva fly från sin bostad för att skydda sig.

¹⁷⁰ Bet. 1989/90:JuU5, rskr 1989/90:65 och SFS 1989:1075.

¹⁷¹ SFS 2003:484, Prop. 2002/03:70 och bet. 2002/03:Ju17. Förslagen bereddes i Ds 2001:73. Utvärderingar finns i t.ex. i Brå-rapport Uppföljning av lagen om kontaktförbud (PM, 1995-05-02), Brå-rapport 1982:2 och Brå-rapport 2003:2.

¹⁷² Prop. 2002/03:70 s. 24.

¹⁷³ A.prop. s. 27 f.

Utgångspunkten måste i stället vara att den kränkande får tåla en inskränkning i sin rörelsefrihet.¹⁷⁴ Slutligen kan nämnas att regeringen nu också beslutade att frågan om det borde införas en ordning med elektronisk övervakning av besöksförbud skulle utredas vidare.¹⁷⁵

Bestämmelser som gav möjlighet att elektroniskt övervaka personer som meddelats kontaktförbud infördes 2011.¹⁷⁶ Denna fråga hade redan Kvinnovaldskommissionen lyft fram och med anledning av det hade Brå 1997 fått i uppgift att genomföra en förstudie om de praktiska och tekniska förutsättningarna för en försöksverksamhet med intensivövervakning med elektronisk kontroll av personer som brutit mot ett besöksförbud.¹⁷⁷ Frågan utreddes dock vidare och det var inte förrän genom denna lagändring som elektronisk övervakning infördes. De utvärderingar som Brå och Åklagarmyndigheten genomfört hade visat att besöksförbudets brottsförebyggande funktion borde stärkas och ett antal lagändringar kom nu att genomföras.¹⁷⁸

För det första ersattes uttrycket besöksförbud av kontaktförbud då det sistnämnda bättre ansågs spegla vad som avses med förbudet men även stämna bättre överens med hur förbudet tillämpades. För det andra infördes en uttrycklig proportionalitetsprincip i syfte att tydliggöra att varje beslut om kontaktförbud ska föregås av en bedömning av om skälen för ett förbud uppväger det intrång eller men i övrigt som förbudet innebär för den mot vilken förbudet avses gälla. För det tredje lades till i lagtexten att också brott mot någon annan persons liv, hälsa, frihet eller frid kan vägas in i riskbedömningen. För det fjärde förlängdes den tid under vilken kontaktförbud avseende gemensam bostad kan meddelas från en månad till två månader, med förlängning två veckor i taget (mot tidigare en).¹⁷⁹

Det angavs också i lagtexten att ett beslut om särskilt utvidgat kontaktförbud skulle förenas med villkor om elektronisk övervakning om det inte fanns särskilda skäl mot det. Ett sådant beslut skulle gälla i högst sex månader och kunna förlängas med

¹⁷⁴ A.prop. s. 29.

¹⁷⁵ A.prop. s. 64.

¹⁷⁶ SFS 2011:487. Prop. 2010/11:45 och bet. 2010/11:JuU5.

¹⁷⁷ SOU 1995:60 s. 197 f. och Brå-rapport, Elektronisk övervakning vid besöksförbud. Teknikens möjligheter och begränsningar (1999).

¹⁷⁸ Prop. 2010/11:45 s. 35 f.

¹⁷⁹ A.prop. s. 37 ff.

högst tre månader i taget. På så sätt skulle tryggheten för skyddspersonen förbättras och det särskilt utvidgade förbudets skyddsverkan förbättras. Slutligen infördes ett nytt brott: *hindrande av elektronisk övervakning*, som innebär att den som uppsåtligen eller av grov oaktsamhet hindrar att den elektroniska övervakningen kommer till stånd eller kan fortgå kan dömas till böter eller fängelse i högst ett år.¹⁸⁰

Därefter ändrades 1 a § år 2014 på så sätt att det inte längre skulle krävs att risken för brott är påtaglig för att ett kontaktförbud avseende gemensam bostad ska kunna meddelas. Avsikten var att möjliggöra ett sådant kontaktförbud när risken för brott är konkret och tydlig. Ändringen motiverades av en strävan att ytterligare förebygga våld i nära relationer samt som ett led i att Sverige skulle leva upp till de krav som Istanbulkonventionen ställer i detta avseende.¹⁸¹

År 2018 genomfördes ytterligare ändringar i syfte att stärka skyddet mot trakasserier och förföljelse. En möjlighet att övervaka även utvidgade kontaktförbud elektroniskt infördes om den som avses med beslutet tidigare hade överträtt ett kontaktförbud. Den längsta tiden för kontaktförbud med villkor om elektronisk övervakning förlängdes från sex månader till ett år. Överträdelse av kontaktförbud med elektronisk övervakning blev ett särskilt brott.¹⁸²

I samband med riksdagsbehandlingen av proposition 1997/98:81 tillkännagav riksdagen bland annat för regeringen att ett utvidgat kontaktförbud med elektronisk övervakning borde kunna beslutas som en förstahandsåtgärd samt att straffen för kontaktförbud borde skärpas. Dessa tillkännagivanden behandlades i prop. 2020/21:217 *Skärpta straff för våld och andra kränkningar i nära relationer*. Genom denna proposition, som riksdagen sedermera beslutade, togs böter bort ur straffskalan vid överträdelse av kontaktförbud och mindre allvarliga överträdelser gjordes straffbara. Därtill kan numera också ett utvidgat kontaktförbud förenas med elektronisk övervakning även om den som förbudet avser inte tidigare har begått brott mot skyddspersonen. Slutligen togs det så kallade väsentlighetskravet för

¹⁸⁰ A.prop. s. 49 f. och 62.

¹⁸¹ SFS 2013:974. Prop. 2012/13:186 och bet. 2013/14:JuU6. Förslaget hade beretts i Ds 2012:52.

¹⁸² SFS 2018:408, prop. 2017/18:81 och bet. 2017/18:JuU25. Förslagen hade beretts i Ds 2017:1.

kontaktförbud avseende gemensam bostad och för särskilt utvidgat kontaktförbud bort, vilket innebär att skälen för att meddela dessa typer av kontaktförbud inte längre behöver väga väsentligt tyngre än det intrång eller men i övrigt som ett sådant förbud innebär för den mot vilken det avses gälla. Ändringarna motiverades med att det fanns ett behov att ytterligare förstärka skyddet mot våld och andra kränkningar i nära relationer.¹⁸³

Nuvarande lydelse

I dag gäller att kontaktförbud, enligt 1 § lagen (1988:688) om kontaktförbud, får meddelas om det på grund av särskilda omständigheter finns risk för att den mot vilken förbudet avses gälla kommer att begå brott mot, förfölja eller på annat sätt allvarligt trakassera den som förbudet avses skydda. Ett kontaktförbud innebär att förbud att besöka eller på annat sätt ta kontakt med en annan person eller att följa efter denna person. Syftet med ett kontaktförbud är att förebygga situationer som kan utveckla sig i en farlig riktning för den som förbudet avses skydda.¹⁸⁴ I riskbedömningen ska särskilt beaktas om den mot vilken förbudet avses gälla har begått brott mot någon persons liv, hälsa, frihet eller frid. Något krav på tidigare brottslighet ställs således inte upp. Beviskravet vid riskbedömningen är att det ska finnas en klar och konkret risk för brott, förföljelse eller allvarliga trakasserier. En särskilt viktig omständighet är tidigare brottslighet. Bedömningen måste göras utifrån förhållandena i det enskilda fallet.¹⁸⁵ Det krävs också att ett kontaktförbud är proportionerligt. Sådana kontakter som med hänsyn till särskilda omständigheter är uppenbart befogade omfattas inte av ett kontaktförbud.

Det finns enligt 1 a § möjlighet att meddela kontaktförbud avseende gemensam bostad om det på grund av särskilda omständigheter finns risk för att den mot vilken förbudet avses gälla kommer att begå brott mot en sammanboendes liv, hälsa, frihet eller frid. Som ytterligare krav gäller att förbudet måste vara proportionerligt samt att den som förbudet avses skydda förbinder

¹⁸³ Prop. 2020/21:217, bet. 2021/22:JuU8. Förslagen hade beretts i SOU 2020:57.

¹⁸⁴ Prop. 1987/88:137 s. 15.

¹⁸⁵ A.prop. s. 18 f.

sig att medverka till att den mot vilken förbudet avses gälla i rimlig utsträckning får tillgång till sina personliga tillhörigheter.

Med stöd av 2 § kan såväl utvidgade som särskilt utvidgade kontaktförbud meddelas. Ett utvidgat kontaktförbud får meddelas om det kan antas att ett kontaktförbud enligt 1 § inte är tillräckligt. Ett sådant förbud innebär att personen inte får uppehålla sig i närheten av en annans persons bostad eller arbetsplats eller annat ställe där personen brukar vistas. Ett utvidgat kontaktförbud får förenas med villkor om elektronisk övervakning och ska, om det inte finns särskilda skäl mot det, förenas med övervakning om den mot vilken förbudet avses gälla har överträtt ett kontaktförbud tidigare.

Den som har överträtt ett utvidgat kontaktförbud får meddelas ett särskilt utvidgat kontaktförbud, vilket innebär ett förbud att uppehålla sig inom ett större område än vad som följer enligt ovan. Förbudet får omfatta ett eller flera områden i anslutning till sådana platser där den andra personen har sin bostad eller arbetsplats eller annars brukar vistas. Det får inte avse ett större område än vad som är nödvändigt. Ett beslut om särskilt utvidgat kontaktförbud ska förenas med villkor om elektronisk övervakning, om det inte finns särskilda skäl mot det och får endast meddelas om skälen för ett sådant förbud väger tyngre än den inskränkning i rörelsefriheten som förbudet innebär för den mot vilken förbudet avses gälla.

Enligt vad som följer av 4 § får kontaktförbud meddelas för en viss tid, dock längst ett år. Kontaktförbud avseende gemensam bostad får dock bara meddelas för en tid om två månader, dock med möjlighet till förlängning med högst två veckor i taget om det finns särskilda skäl. Ett kontaktförbud med villkor om elektronisk övervakning får förlängas med högst tre månader i taget. I övrigt får ett kontaktförbud förlängas med högst ett år i taget.

Av 24 § följer att den som bryter mot ett kontaktförbud som är förenat med villkor om elektronisk övervakning döms för *överträdelse av kontaktförbud med elektronisk övervakning* till fängelse i högst två år. Den som i övrigt bryter mot ett kontaktförbud döms för *överträdelse av kontaktförbud* till fängelse i högst ett år. Vid ringa brott döms till böter. Överträdelse av kontaktförbud kan ingå i fridskränkingsbrott, olaga förföljelse och hedersförtryck.

Slutligen kan nämnas att den som har meddelats ett kontaktförbud med villkor om elektronisk övervakning och som

uppsåtligen eller av grov oaktsamhet hindrar att den elektroniska övervakningen kommer till stånd eller kan fortgå döms för *hindrande av elektronisk övervakning* till böter eller fängelse i högst ett år (se 25 § men också 2 a § om skyldigheten att medverka till att den elektroniska övervakningen kommer till stånd och kan fortgå).

Sammanfattningsvis är syftet med kontaktförbud bland annat att i förväg kunna ingripa för att förhindra farliga situationer. En begäran om kontaktförbud kan ha föregåtts av omfattande trakasserier som inte har överskridit gränsen för det straffbara och ett sådant beteende kan således vara tillräckligt för att det ska finnas en sådan konkret risk som krävs för att kontaktförbud ska kunna aktualiseras. Det nu sagda innebär att psykiskt våld i form av trakasserier som i dag inte når upp till det straffbara kan bemötas med ett kontaktförbud. I förlängningen kan en överträdelse av ett sådant förbud beivras straffrättsligt, dels som ett enskilt brott, dels som ett led i till exempel ett fridskränkingsbrott.

7.7 Psykisk påverkan som ett gärningsmoment i andra brott

Även om det inte framhålls särskilt ofta så finns det ett antal brott i brottsbalken som konstitueras av att gärningspersonen på något sätt utövar psykisk påverkan mot en annan person. Ett urval av dessa redovisas nedan.

7.7.1 Bedrägeri och svek

Egendomsskyddet, det vill säga skyddet för enskildas egendom, finns huvudsakligen i 8–10 och 12 kap. brottsbalken. Dessa brott indelades ursprungligen efter vad som ansågs karaktäristiskt för brotten och fysiska angrepp på annans maktsfär är straffbelagda genom 8 kap. brottsbalken. Den centrala bestämmelsen är den om stöld i 8 kap. 1 §. Det som där är kriminaliserat är att olovligen ta vad annan tillhör med tillägnelseuppsåt. Tillgreppet ska också innebära skada.

Gärningar som däremot innebär angrepp på någon annans maktsfär med psykiska medel och på annat sätt än genom besittningstagande faller i stället under 9 kap. brottsbalken, och den

centrala bestämmelsen här är 9 kap. 1 §. Av bestämmelsen framgår att den som genom vilseledande förmår någon till handling eller underlåtenhet, som innebär vinning för gärningsmannen och skada för den vilseledde eller någon i vars ställe denne är, döms för *bedrägeri*. Brottet fanns i en något annorlunda version i 22:1 SL, men den nuvarande lydelsen antogs genom 1942 års lagstiftning angående förmögenhetsbrotten och infördes i princip i oförändrat skick i brottsbalken. Bestämmelsen har inte ändrats i sak sedan dess. Ett huvudfall av vilseledande är att uppväcka en villfarelse hos någon, men det är för straffansvar tillräckligt att vidmakthålla en oriktig föreställning hos någon. I det sistnämnda fallet krävs dock att vidmakthållandet är kausalt i förhållandet till dispositionen: det vill säga att dispositionen inte hade kommit till stånd om villfarelsen hävts. För straffansvar är det däremot inte tillräckligt att endast utnyttja en oriktig föreställning hos någon (det vill säga varken framkalla, vidmakthålla eller förstärka en villfarelse).¹⁸⁶

Bedrägeribrottet kan begås på ett mycket stort antal sätt, till exempel genom att skicka en bluffaktura som en person betalar för varor eller tjänster som personen aldrig beställt. Brottet kan också begås på så sätt att en person förmås att lämna ut sitt personliga bank-ID med tillhörande kod; så kallade internetbedrägerier. Det kan också vara straffbart att lägga ut en annons och kräva betalning innan varan skickas, om man inte har för avsikt att skicka varan till den betalande.

Bestämmelsen har sin civilrättsliga motsvarighet i 30 § avtalslagen – ogiltighet på grund av svek. För ogiltighet enligt den bestämmelsen krävs dels ond tro hos medkontrahenten, dels ett svikligt förledande, som ska stå i kausalsamband med (vara framkallat av) rättshandlingen. Det svikliga förledandet innebär ofta en psykisk påverkan i fråga om motivbildningen. Det är inte sällan mycket svårt att fastställa vad som varit det avgörande momentet till rättshandlingen. För att ett kausalsamband ska föreligga krävs att rättshandlingen inte skulle ha företagits, i vart fall inte med det aktuella innehållet, om det inte hade förekommit något förledande. I bestämmelsens andra stycke finns därför en bevislätnadsregel, som anger att om det väl har visats att medkontrahenten svikligen uppgivit eller förtegat omständigheter, som kunde antas vara av betydelse för rättshandlingen, ska kausalsambandet presumeras, det

¹⁸⁶ SOU 1940:20 s. 129 ff. och prop. 1942:4 s. 96 f.

vill säga anses föreligga om inte motsatsen visas. Ett förledande kan bestå såväl av att ett positivt lämnande av uppgifter som ett förtigande. Uppgifterna måste ha lämnats eller utelämnats med avsikt att vilseleda, vilket inte krävs enligt bedrägeribestämmelsen.¹⁸⁷

7.7.2 Uppmaning till självmord

Sedan den 1 maj 2021 är *upppmaning till självmord* kriminaliserat. Bestämmelsen finns i 4 kap. 7 a § brottsbalken. I betänkandet föreslogs att det skulle vara straffbart att hetsa, uppmana eller på annat sätt utöva psykisk påverkan mot någon att begå självmord, om det till följd av yttre omständigheter funnits en inte obetydlig risk för att agerandet skulle leda till en sådan handling. Straffansvar föreslogs också för den som inte haft uppsåt till, men varit oaktsam beträffande de särskilda omständigheter som har inneburit en inte obetydlig risk för att agerandet skulle leda till en sådan handling. Bestämmelsen skulle således utformas som ett konkret farebrott.¹⁸⁸ Den lagtext som kom att beslutas lyder enligt följande.

Den som uppmanar eller på annat liknande sätt utövar psykisk påverkan mot någon att begå självmord döms, om gärningen är ägnad att medföra en inte obetydlig fara för en sådan handling, för *upppmaning till självmord* till fängelse i högst två år.

Den som begår en gärning som avses i första stycket och inte har uppsåt till men är oaktsam beträffande de omständigheter som innebär att gärningen är ägnad att medföra en inte obetydlig fara för självmord, döms för *oaktsam upppmaning till självmord* till böter eller fängelse i högst sex månader.

Om en gärning enligt första eller andra stycket med hänsyn till omständigheterna är mindre allvarlig, ska det inte dömas till ansvar.

Kriminaliseringen motiverades av att beteendet att uppmana eller på annat sätt påverka en annan person att begå självmord är ett hänsynslöst beteende som kan leda till allvarliga konsekvenser. Det konstateras också att det till stora delar är fråga om ett dolt problem men att internet har bidragit till att hot och kränkningar enklare kan framföras. Även om en upppmaning att begå självmord skulle kunna

¹⁸⁷ Adlercreutz m.fl., Avtalsrätt I s. 281 ff.

¹⁸⁸ SOU 2019:32 s. 233.

falla under ofredandebestämmelsen ansåg regeringen att en särskild straffbestämmelse borde införas av följande skäl.

Förutom att ett mer heltäckande och för handlingen mer välanpassat straffansvar kan åstadkommas genom en särskild straffbestämmelse, ger det ett tydligt besked om att det inte kan accepteras att någon tar sig rätten att uppmana en annan människa att ta sitt liv. Ett särskilt straffansvar har också större förutsättningar att verka normerande och bidra till förebyggande av framför allt sådana uppmaningar som sker via internet där människor agerar mer ohämmat och många gånger utan insikt i vilka konsekvenser deras agerande kan få. Det kan slutligen också ifrågasättas om straffskalan för ofredande är tillräcklig för att spegla allvaret i uppmaning till självmord med de långtgående konsekvenser ett sådant beteende kan leda till.¹⁸⁹

Gällande de bevissvårigheter som flera remissinstanser framfört konstaterar regeringen att om uppmaningen inte skett via teknisk kanal uppstår samma bevissvårigheter som vid alla gärningar som inte lämnar fysiska spår efter sig, till exempel olaga hot. Inte heller bevissvårigheterna utgjorde därför tillräckliga skäl mot att införa en särskild straffbestämmelse.¹⁹⁰

Med att på liknande sätt utöva psykisk påverkan avses annat än direkta muntliga eller skriftliga uppmaningar till självmord, det vill säga uppmaningsliknande indirekt påverkan mot någon att begå självmord. Det kan bland annat handla om att lägga fram ett rakblad till en suicidal person eller om att på ett utförligt sätt ge instruktioner till en person om en specifik metod att begå självmord, till exempel genom att skicka en så kallad självmordsmanual. För att rekvisitet ska vara uppfyllt krävs att det är fråga om kränkande och hänsynslösa fall.¹⁹¹

Brottet konstruerades som ett abstrakt farebrott bland annat på grund av de bevissvårigheter som kunde förutses om bestämmelsen utformades med ett krav på konkret fara. Därtill anges att personer som är drabbade av psykisk ohälsa också kan förutsättas ha en nedsatt förmåga att värdera information och värja sig mot andra som försöker påverka dem och att det därför kan antas att en uppmaning att begå självmord som riktas till en sårbar person typiskt sett medför en fara för att personen begår självmord. Det är således för straffansvar tillräckligt att gärningen typiskt sett inneburit en inte

¹⁸⁹ Prop. 2020/21:74 s. 13.

¹⁹⁰ A.prop. s. 14.

¹⁹¹ A.prop. s. 16 och 29.

obetydlig fara för självmord, till exempel för att den som mottar uppmaningen lider av psykisk ohälsa eller av någon annan anledning kan anses befinna sig i en sårbar situation.¹⁹²

7.8 Fysiskt våld eller hot om våld mot husdjur

En del i uppdraget är att vid bedömningen av psykiskt våld beakta fysiskt våld eller hot om våld som riktas mot husdjur. Det finns därför anledning att analysera vissa bestämmelser som kan aktualiseras i detta avseende.

7.8.1 Skadegörelse

För *skadegörelse* döms enligt 12 kap. 2 § brottsbalken den som förstör eller skadar egendom till men för någon annans rätt. Straffskalan sträcker sig från fängelse i 14 dagar till fängelse i två år. Om brottet med hänsyn till skadans obetydlighet och övriga omständigheter är att anse som ringa, döms enligt 2 § för *ringa skadegörelse* till böter eller fängelse i högst sex månader (tidigare åverkan). För *grov skadegörelse* döms enligt 3 § till fängelse i lägst sex månader och högst sex år. Vid bedömningen av om brottet är grovt ska särskilt beaktas om gärningen har medfört betydande fara för någons liv eller hälsa, om skadan drabbat sak av stor kulturell eller ekonomisk betydelse eller annars är synnerligen kännbar eller om gärningen varit av särskilt hänsynslös art.

Skadegörelse fick sin i huvudsak nu gällande form i samband med den partiella reformen av 1864 års strafflag 1942. Denna reform byggde på Straffrättskommitténs betänkande SOU 1940:20.¹⁹³ Då strafflagen sedan ersattes av brottsbalken överfördes kapitlen om förmögenhetsbrotten i stort sett oförändrade. Paragrafen om skadegörelse överensstämmer i huvudsak med bestämmelsen i 24:1 SL, medan grov skadegörelse motsvarar 24:3 SL (i 1942 års lydelse).¹⁹⁴ År 2003 skärptes straffet från fängelse högst sex månader till högst ett år¹⁹⁵ och 2017 ändrades bestämmelsen dels på så sätt att

¹⁹² A.prop. s. 18 och 29 f.

¹⁹³ Prop. 1942:4.

¹⁹⁴ Prop. 1962:10 del B s. 209 och SOU 1940:20 s. 92.

¹⁹⁵ SFS 2003:857, prop. 2002/03:138 och bet. 2003/04:JuU3.

”fast eller lös” ströks före egendom, dels genom att straffskalan skärptes från böter eller fängelse i högst ett år till fängelse i högst två år. Böter utgick alltså ur straffskalan.¹⁹⁶

Skadegörelse förutsätter inte att annan tillfogas ekonomisk skada men anses ändå vara ett angrepp mot förmögenheten och sorteras därför in under förmögenhetsbrotten.¹⁹⁷

Handlingen måste innebära att egendom förstörs eller skadas, vilket är varje orsakande av fysisk skada eller förstörelse som kan tillskrivas mänskligt handlande. Utrymmet för att begå brottet genom underlåtenhet är betydande. Levande och döda djur (tamdjur och infångade vilda djur) är egendom i bestämmelsens mening.¹⁹⁸ Att använda fysiskt våld mot husdjur är därför skadegörelse. Enligt äldre rätt förutsattes för straffansvar att egendomen tillhörde någon annan, men nu är det tillräckligt att gärningen är till men för annans rätt till saken. Även andra rättigheter än äganderätt skyddas alltså av straffbestämmelsen och men för annans rätt kan föreligga utan att ekonomisk skada har uppstått. Bestämmelsen skyddar även föremål som endast har affektionsvärde eller estetiskt värde för ägaren eller rättighetens innehavare. Det krävs dock att saken är värdefull för denne. Skadegörelse kräver uppsåt (se till exempel NJA 2001 s. 115; frågan om uppsåt i förhållande till att gärningen var till men för annans rätt till en katt).¹⁹⁹

Som alltid ska rubriceringsfrågan avgöras genom att samtliga omständigheter vid brottet beaktas. Ringa brott kan till exempel föreligga om det är förstörelse av en sak med ringa värde eller ett partiellt skadande som bara medför obetydlig skada.

Grovt brott kan föreligga om gärningen varit av särskilt hänsynslös art även om (den ekonomiska) skadan inte är betydande. Just denna försvårande omständighet infördes 2017 tillsammans med att synnerligen byttes mot betydande i ”medfört (synnerligen) betydande fara för liv eller hälsa”. Regeringen konstaterade att andra omständigheter än ekonomisk skada kommit att tillmätas för liten betydelse i rubriceringen av förmögenhetsbrott. Även brott som rör begränsade ekonomiska värden kan av den drabbade upplevas som djupt integritetskränkande och särskilt kännbara av något annat

¹⁹⁶ SFS 2017:442, prop. 2016/17:131 och bet. 2016/17:JuU13.

¹⁹⁷ Prop. 1942:4 s. 45.

¹⁹⁸ Jareborg m.fl., a.a. s. 400 f.

¹⁹⁹ Bäcklund m.fl., Brottsbalken, (1 juli 2021, version 19, JUNO) kommentaren till 12 kap. 1 §.

skäl.²⁰⁰ Vissa fall av skadegörelse kan enligt regeringen vara särskilt inriktade på att orsaka annat än ekonomiskt lidande. Så kan vara fallet när en person som i uppenbart trakasserande syfte förstör något för sin före detta partner, till exempel en för denne värdefull frimärkssamling eller möbel eller något annat som gärningspersonen vet är förknippat med ett särskilt affektionsvärde. Detsamma gäller om gärningspersonen förstör någons hem. Om skadegörelsen på detta sätt innebär en särskild integritetskränkning borde brottet kunna bedömas som grovt även om skadan i ekonomiskt hänseende inte kunde sägas vara betydande. För att detta synsätt skulle få ökat genomslag i rättstillämpningen infördes kvalifikationsgrunden att gärningen varit av särskild hänsynslös art.²⁰¹

Försök och förberedelse till grov skadegörelse, försök till skadegörelse och underlåtenhet att avslöja eller förhindra grov skadegörelse är straffbart enligt 12 kap. 5 § brottsbalken. För ringa skadegörelse finns en särskild åtalsregel i 12 kap. 6 § brottsbalken. Brottet får, om det endast kränker enskilds rätt, åtalas av åklagare bara om åtal av särskilda skäl är motiverat från allmän synpunkt. Särskilda skäl lades till efter påpekande från Lagrådet i syfte att förtydliga att allmänt åtal borde äga rum endast under speciella omständigheter.²⁰²

7.8.2 Djurplågeri

Straffbestämmelsen om djurplågeri finns i 16 kap. 13 § brottsbalken och innebär att den som uppsåtligen eller av grov oaktsamhet, genom misshandel, överansträngning eller vanvård eller på annat sätt, otillbörligen utsätter djur för lidande, döms för *djurplågeri* till böter eller fängelse i högst två år. Sedan den 1 juli 2022 finns också brottstypen grovt djurplågeri. Straffskalan sträcker sig från fängelse i sex månader till fängelse i högst fyra år.

Djurplågeribrottets skyddsintresse är att förhindra att djur utsätts för lidande. Uppräkningen av gärningar i bestämmelsen är inte uttömmande och även andra gärningar än de som anges i

²⁰⁰ Prop. 2016/17:131 s. 55 och SOU 2013:85 s. 283.

²⁰¹ A.prop. s. 67 f. och 106.

²⁰² I prop. 1942:4 s. 82 ansåg departementschefen att frågan om skadegörelse skulle läggas under allmänt åtal, vilket Straffrättskommittén föreslagit, lämpligen torde anstå till den fortsatta revisionen av strafflagen.

lagtexten kan utgöra djurplågeri. Brottet kan begås genom handling samt genom underlåtenhet, till exempel genom att underlåta att ge sina djur vatten. Vanvård kan också föreligga vid underlåtenhet att tillkalla en veterinär vid sjukdom eller skada hos djuret eller vid dröjsmål med att avliva ett sjukt eller skadat djur. För underlåtenhetsansvar krävs att gärningspersonen befunnit sig i en så kallad garantställning, till exempel som ägare eller som skötare. För straffansvar krävs slutligen att djuret på ett otillbörligt sätt har utsatts för lidande.

Som framgått ovan är brottsbeteckningen *grovt djurplågeri* helt ny. Vid bedömningen av om ett brott är grovt ska det särskilt beaktas om gärningen har inneburit allvarligt lidande för djuret eller djuren, har omfattat ett större antal djur eller annars har varit av särskilt hänsynslös eller farlig art. Som skäl för att införa den nya brottsbeteckningen anför regeringen att samhällsutvecklingen gått mot en minskad acceptans för att djur utsätts för lidande och att det finns skäl att ifrågasätta om straffnivå för djurplågeribrottet utan ett grovt brott återspeglade synen i samhället på djur som levande, kännande varelser med ett egenvärde.²⁰³

Gällande kvalifikationsgrunden allvarligt lidande framgår av förarbetena att paralleller kan dras till brottet grov misshandel, där det ska beaktas om gärningen orsakat svår kroppsskada eller betydande men. Enligt den forskning som presenterats i betänkandet är det nämligen högst sannolikt att en svår kroppsskada innebär samma intensiva lidande för ett djur som för en människa som drabbas av en sådan skada. En sådan tyder därför på att gärningen har inneburit ett allvarligt lidande. Om ett djur tillfogas en skada som är så allvarlig att avlivning enligt 4 kap. 1 § andra stycket djurskyddslagen aktualiseras bör lidandet regelmässigt betecknas som allvarligt, men detsamma kan gälla också vid till exempel utdraget lidande.²⁰⁴

Mot bakgrund av att remissinstansen *Se Sambandet* påpekat att det för ett djur alltid innebär ett allvarligt psykiskt lidande och i många fall även ett fysiskt lidande att leva i hem där det utövas våld i en nära relation framhåller regeringen följande.

Regeringen anser att det är sannolikt att ett djur påverkas psykiskt av våld mot en annan person i hemmet och att det därför inte kan uteslutas

²⁰³ Prop. 2021/22:18 s. 20. Förslagen bereddes i SOU 2020:7.

²⁰⁴ A.prop. s. 24 och 110 ff.

att djuret därigenom kan fara illa. Huruvida djuret därigenom kan anses ha utsatts för ett sådant lidande som utgör djurplågeri och hur brottet i sådana fall ska bedömas måste dock avgöras utifrån omständigheterna i det enskilda fallet.²⁰⁵

Genom kvalifikationsgrunden gärningar som varit av särskilt hänsynslös eller farlig art är syftet att fånga en mängd kvalificerande omständigheter. Det kan till exempel röra sig om uppsåtlig våldsanvändning mot djur som haft tydliga inslag av tortyrliknande eller annars allvarlig misshandel. Misshandeln kan ha begåtts genom användning av olika former av tillhyggen eller skett under ett utdraget förlopp. Även vanvård kan anses vara av särskilt hänsynslös art. En gärningsperson som uppsåtligen vanvårdar ett djur genom att svälta det återkommande under en period kan också anses ha agerat särskilt hänsynslöst. Även här hade remissinstansen *Se sambandet* framhållit att en gärning, i många fall, bör betraktas som särskilt hänsynslös när fysiskt eller psykiskt våld mot djuret används som ett redskap mot kvinnor och barn i nära relationer som präglas av hot och våld. Regeringen bemöter uttalandet enligt följande.

Regeringen utesluter inte att det kan förekomma att ett djur, utöver lidandet av exempelvis en misshandel, kan drabbas extra hårt av att användas som ett redskap vid våld mot kvinnor och barn. Huruvida gärningen ska anses ha varit av särskilt hänsynslös art måste dock bedömas med utgångspunkt i omständigheterna i det enskilda fallet och bör således överlämnas till rättstillämpningen.²⁰⁶

Sveriges lantbruksuniversitet hade i sitt remissvar föreslagit att det skulle införas ytterligare en kvalifikationsgrund, nämligen att det särskilt ska beaktas om gärningen har haft till syfte att skada, skrämja eller hota annan. Regeringen ansåg dock inte att detta var lämpligt, med motiveringen ”Att utsätta ett djur för lidande i syfte att skada, hota eller skrämja någon annan är mycket klandervärt. Djurplågeribrottets skyddsintresse är dock att motverka att djur utsätts för lidande. Regeringen bedömer att det inte finns tillräckliga skäl för att införa den av SLU föreslagna kvalifikationsgrunden.”²⁰⁷

²⁰⁵ A.prop. s. 25.

²⁰⁶ A.prop. s. 27.

²⁰⁷ A.prop. s. 25 ff.

7.8.3 Djurskyddslagen

I djurskyddslagen (2018:1192) finns bestämmelser som är grundläggande för djurs välfärd. Enligt 2 kap. 1 § ska djur inte utsättas för onödigt lidande och sjukdom. Djur får inte heller enligt 8 § agas, tillfogas skada eller överansträngas och enligt 10 § är det förbjudet att genomföra sexuella handlingar med djur. Det är enligt 8 kap. 1 § länsstyrelsen och de andra statliga myndigheterna som regeringen bestämmer (kontrollmyndigheterna) som utövar offentlig kontroll. Dessa har enligt 8 kap. 5 § en skyldighet att verka för att överträdelser av lagen beivras. Enligt 8 kap. 18 § djurskyddslagen har den som tillhör djurhälsopersonalen enligt lagen (2009:302) om verksamhet inom djurens hälso- och sjukvård anmälningsplikt till kontrollmyndigheten vid misstanke om att djur far illa.

En djurägare som har blivit dömd för djurplågeri, som misshandlat ett djur eller som allvarligt försummat tillsynen eller vården av ett djur kan bli belagd med så kallat *djurförbud* enligt 9 kap. 1 §. Djurförbud ska dock enligt bestämmelsens andra stycke inte beslutas om det är sannolikt att den omständighet som annars ska leda till djurförbud inte kommer att upprepas. Det är länsstyrelsen som beslutar om djurförbud. Beslutet får enligt 11 kap. 2 § överklagas till allmän förvaltningsdomstol. Den som bryter mot ett sådant förbud riskerar straff enligt 10 kap. 1 § 2 djurskyddslagen. Straffet är böter eller fängelse i högst två år, men om brottet begåtts med uppsåt och avsett en förpliktelse av väsentlig betydelse från djurskyddssynpunkt ingår endast fängelse i straffskalan. Ringa gärningar är enligt 10 kap. 6 § undantagna från straffansvar. Det är då bland annat fråga om gärningar där det inte funnits någon konkret risk för djurlidande. Enligt 8 § döms dock inte till ansvar enligt djurskyddslagen om gärningen är belagd med samma eller strängare straff i brottsbalken.

8 kap. 5 § djurskyddslagen har nyligen förtydligats på så sätt att kontrollmyndigheterna alltid ska anmäla överträdelser till Polismyndigheten eller Åklagarmyndigheten när överträdelserna har lett till djurs lidande eller inneburit en konkret risk för lidande, eller när det annars finns särskilda skäl för en anmälan. Bagatellartade överträdelser omfattas inte av anmälningskyldigheten. Överträdelser för vilka ansvar för djurplågeri skulle kunna aktualiseras,

det vill säga brott mot djurskyddslagen som inneburit att djur har utsatts för lidande och som skulle kunna komma att rubriceras som djurplågeri av åklagare, ska alltid anmälas. Även sådana överträdelser av bestämmelser i djurskyddslagen, där det genom gärningen har uppstått i vart fall en konkret risk för djurlidande omfattas av anmälningsskyldigheten. Det behöver således inte konstateras att djurlidande har förekommit, utan endast att omständigheterna är sådana att ett lidande typiskt sett skulle kunna inträda, det vill säga där en risk för djurlidande inte har förverkligats endast på grund av tillfälliga omständigheter. Regeringen ansåg förvisso att detta hade gällt sedan tidigare, men att det funnits viss osäkerhet i den praktiska tillämpningen hos kontrollmyndigheterna gällande när de endast kunde använda sig av framåtsyftande åtgärder i stället för att anmäla. Det fanns därför fanns skäl att förtydliga lagstiftningen i fråga om anmälningsskyldigheten.²⁰⁸

7.8.4 Fysiskt våld mot husdjur – sammanfattande slutsats

Genomgången ovan visar att det såväl ur husdjurens som brottsoffrens perspektiv finns goda möjligheter att på flera olika sätt beakta fysiskt våld eller hot om våld som riktas mot husdjur. Det kan utgöra skadegörelse att skada ett djur, vilket kan ingå som en del i ett fridskränkingsbrott, olaga förföljelse eller hedersförtryck. Hot om våld mot ett djur kan vara hot om brottslig gärning och därmed utgöra såväl olaga tvång som olaga hot. Ur husdjurens perspektiv finns möjlighet att döma våldsutövaren för djurplågeri, och där har skyddet nyligen stärkts genom att ett grovt brott införts. Våldsutövaren kan också åläggas djurförbud samt straffas enligt djurskyddslagen. Sammanfattningsvis bedöms i denna promemoria att någon lagändring som tar sikte på just fysiskt våld eller hot om våld som riktas mot husdjur inte behövs. Frågan berörs något ytterligare i avsnitt 8.3.

²⁰⁸ A. prop. s. 84 och 113 f.

8 Är det nuvarande straffrättsliga skyddet mot psykiskt våld tillräckligt?

8.1 Det finns ett behov av att stärka det straffrättsliga skyddet mot psykiskt våld

Bedömning: Det finns ett behov att stärka det straffrättsliga skyddet mot psykiskt våld vid vissa handlingsmönster som i dagsläget faller utanför det kriminaliserade området. Ett starkare skydd kan inte åstadkommas genom en förändring av de nu gällande straffbestämmelserna. I stället bör en ny, särskild brottstyp, som tar sikte på psykiskt våld införas i brottsbalken. En sådan kriminalisering ska ta sikte på upprepade och nedbrytande gärningar som antingen är kränkande eller som innebär att otillbörlig kontroll utövas över den utsattas handlingsfrihet. Som krav för straffansvar bör också gälla att gärningarna har varit ägnade att allvarligt skada den utsattas självkänsla. Straffansvaret motiveras främst av att psykiskt våld får mycket svåra konsekvenser för den utsatta och av att det finns ett behov att synliggöra det psykiska våldet i det straffrättsliga systemet.

Förolämpning bör fogas till brottskatalogerna för fridskränkingsbrotten, olaga förföljelse samt hedersförtryck då det också stärker skyddet mot psykiskt våld.

Straffansvaret för försummelse är dock välavvägt och bör inte utvidgas.

I kapitel sju har de bestämmelser i brottsbalken som bedöms vara av störst betydelse för den fråga som utreds i denna promemoria samt

vissa närliggande frågor analyserats. Av den genomgången står det klart att det finns goda möjligheter att redan i dag beivra psykiskt våld. I detta kapitel fördjupas analysen och den fråga som nu står i fokus är på vilket sätt *nedvärderande, manipulerande eller på annat sätt kränkande handlingsmönster* faller utanför det straffbara området i dag. Det kan enligt direktiven vara underförstådda hot, ofredande-liknande situationer som inte anses uppfylla hänsynslöshetsrekvisitet och tvång som inte är kopplat till ett tydligt hot om våld med mera. Det kan också röra sig om muntliga kränkningar, nedvärderande omdömen och hån, att skambelägga eller att skämma ut den utsatta inför andra, kontroll av vad den utsatta gör, vem den umgås med och var den är, social isolering eller så kallat ekonomiskt våld som att den utsatta inte får styra över sin egen ekonomi.

Det huvudsakliga uppdraget är att ge förslag på hur vissa gärningar som i dag inte är straffbara (i vart fall inte genom ett eget delikt) kan kriminaliseras på bästa sätt. Behövs en ny brottstyp eller kan skyddet mot psykiskt våld stärkas genom att befintliga straffstadganden ändras? Enligt direktiven ska två sätt övervägas: genom att ändra straffbestämmelsen om grov fridskränkning och grov kvinnofridskränkning eller genom att införa ett nytt, särskilt brott. Då direktiven också ger utrymme för andra lösningar diskuteras ytterligare alternativ i den kommande analysen.

En viktig principiell fråga som uppdraget väcker är på vilket sätt straffrätten kan användas för att markera mot något som inte sällan är en del i mellanmänniska och ömsesidiga relationer. Det kan hävdas höra till att vara människa att säga elaka saker ibland och så måste det få vara, utan att det blir föremål för straffrättsligt ingripande. Men någonstans finns en gräns där upprepade nedvärderande kommentarer, liknande kränkningar eller viss kontroll kan sägas vara lika klandervärda som vissa beteenden som är kriminaliserade i dag. Var och hur den gränsen ska dras är den mest centrala fråga som måste besvaras i denna promemoria.¹

¹ Se på detta tema Svensson, E., Essä om det straffrättsliga språkets begränsningar och potential, SvJT 2021 s. 92. "Mellanmänniska relationer bildar komplexa mönster som innehåller en oändlig variation av nyanser och subtiliteter, ständigt under omformning och nytolkning. Straffrätten utgör ett regelsystem som förutsätter raka rör. Begrepp som svek och hånfull ironi förutsätter en lyhördhet för nyanser i det mellanmänniska som straffrätten inte maktar med. Det beror inte på själva de ord som används – att de skulle vara särskilt vaga, mångtydiga eller så (vilka ord är måttstock i så fall?) – utan på att det hånfulla blir synligt endast för den som har ingående kännedom om den relation inom vilket ett visst beteende framträder som meningsbärande."

8.2 Misshandel

Det kan vara värt att än en gång framhålla att rekvisitet *tillfoga* i 3 kap. 5 § brottsbalken är synnerligen öppet. Till exempel är det möjligt att tillfoga en relevant följd med psykiska medel – det krävs inget fysiskt tillfogande som till exempel slag eller sparkar för att det ska vara fråga om ett straffrättsligt relevant tillfogande. Ett tillfogande kan också ske genom underlåtenhet och rekvisitet täcker därför som utgångspunkt också försummelse. När regeringen i början av 1990-talet utökade straffskalan för den ringa svårhetsgraden av misshandel från endast böter till böter eller fängelse i högst sex månader motiverades skärpningen med att psykisk påverkan kan falla under misshandelsbegreppet och att ett upprepat psykiskt våld kan leda till så svåra följder att en sträng reaktion föreföll naturlig. På rättsfaktumssidan är saken således helt klar och i förarbetena till misshandelsbestämmelsen anges endast kort att det inte var lämpligt att i lagtexten försöka ange på vilka sätt misshandel kan begås. Som exempel nämns därför angrepp med vapen, men också vissa underlåtenhetshandlingar. Sett ur detta perspektiv är vissa former av psykiskt våld redan kriminaliserade.

Något som diskuteras mer ingående i förarbetena är gränsdragningen mellan orsakande av fysiskt och psykiskt lidande, det vill säga vilka *följder* som är relevanta. I 1864 års strafflag hade orsakandet av endast psykiskt lidande fallit utanför området för misshandel. Enligt Straffrättskommittén skulle dock sådant psykiskt lidande som medför en medicinskt påvisbar effekt (det vill säga en effekt som kan bevisas), till exempel en psykisk chock, kunna utgöra sjukdom. Sjukdom skulle också inbegripa sinnessjukdom och psykisk invaliditet. En genom psykiska medel framkallad psykisk effekt, till exempel vissa fall av skrämsel, skulle däremot hänföras till ofredandebestämmelsen.

Efter att några remissinstanser framhållit att det fanns vissa oklarheter kring bestämmelsens tillämpningsområde framhöll departementschefen att det varit Straffrättskommitténs avsikt att vissa *svårare* former av psykisk påverkan skulle falla under misshandelsbegreppet, men att det var svårt att i lagtexten dra upp en bestämd gräns mellan fysiskt och psykiskt lidande. Det närmare ställningstagandet till detta fick därför ankomma på rätts-

tillämpningen. I gränsfall, framhöll departementschefen, torde ofta någon form av frihets- eller fridsbrott föreligga.

Såvitt har kunnat utrönas saknas än i dag vägledande avgöranden där den nu diskuterade frågan prövats. Bestämmelsen har i praktiken fått ett annat (och snävare) tillämpningsområde än vad som avsågs vid dess tillkomst. Vilken form av psykisk påverkan som krävs för att det ska vara fråga om ett tillfogande av sjukdom i misshandelsbestämmelsens mening är därför ännu mycket osäkert. Detsamma kan sägas gälla i fråga om vilka psykiska åkommor som utgör sjukdom i paragrafens mening. Denna osäkerhet kommer också till uttryck i nyare förarbeten – regeringen påpekade till exempel i Kvinnofridspropositionen att det vid svårare former av psykiskt våld är *troligt* att det går att bevisa att medicinskt påvisbara effekter hänger samman med våldet och att det är möjligt att döma till ansvar för misshandel, men att motsatsen borde gälla vid mindre allvarliga former av psykiskt våld.² Sett i ljuset av detta är det inte särskilt anmärkningsvärt att det har ansetts alltför svårt att ringa in det straffbara området på ett tillräckligt tydligt sätt vid lindrigare former av psykiskt våld. Som också framhållits är det därtill svårt att bevisa ett orsakssamband mellan psykiskt våld och psykisk sjukdom samt andra medicinskt påvisbara effekter, liksom att gärningspersonen haft uppsåt till sådana effekter. Även detta kan förklara varför bestämmelsen inte kommer till användning vid psykiskt våld. Med andra ord: trots att såväl Straffrättskommittén som departementschefen såg framför sig att misshandelsbestämmelsen skulle vara användbar åtminstone i vissa fall av psykiskt våld har den inte kommit att tillämpas i sådana fall.³ Att det har påpekats i doktrinen att bestämmelsen kan vara tillämplig har inte spelat någon roll. Varför det har blivit på detta sätt går inte att besvara, men en möjlig förklaring är att de psykiska dimensionerna av våld inte har varit tillräckligt synliggjorda i straffrätten. Den allmänspråkliga förståelsen av våld har möjligen helt enkelt präglat vårt sätt att förstå bestämmelsen. Vi har en slags förförståelse (eller möjligen fördom) om vad ordet våld relaterar till och detta har styrt tillämpningen.

² Se även Ds 2015:42 s. 138 f.

³ Samma resonemang, på temat att praxis har fjärrat sig från vad som förutsattes vid brottsbalkens tillkomst, anfördes i prop. 1987/88:14 när rekvisitet för det grova misshandelsbrottet ändrades från *synnerligen* till *särskild* hänsynslöshet eller råhet. Våldets art och grovhet hade stått i fokus och det hade lett till att det grova brottet sällan kom till användning.

Bestämmelsen är inte heller skriven primärt med det psykiska våldet i åtanke utan i stället i en tid då de nu diskuterade dimensionerna av våld var mindre kända.⁴ Genom att det straffrättsliga systemet inte kommit att erkänna att psykiska våldsmoment kan vara straffvärda precis som fysiskt våld finns en överhängande risk för att de psykiska dimensionerna av våldet fortsatt kommer att förminsкас. Mot bakgrund av den forskning som nu finns om det psykiska våldets skadeverkningar och utbreddhet finns här också en diskrepans mellan straffrätten och den verklighet vi lever i i dag.

Att genom en justering av den nuvarande misshandelsbestämmelsen stärka det straffrättsliga skyddet mot nedvärderande, manipulerande eller på annat sätt kränkande handlingsmönster framstår inte som en framkomlig väg. Ett alternativ som övervägts är att tillfoga psykiskt lidande som en relevant följd. Psykiskt lidande skulle då kunna föreligga även i de fall då de psykiska följderna inte kan bevisas (utan krav på rättsintyg eller liknande) och på så sätt komplettera rekvisitet sjukdom genom att träffa fler fall av psykiska tillfoganden. Då bestämmelsen har fått en så vedertagen innebörd i rättspraxis bör dock skälen för att ändra bestämmelsens rekvisit väga synnerligen tungt. Eftersom vissa typer av psykiska följder redan omfattas av sjukdomsrekvisitet föreslås inte någon sådan ändring. Ordet lidande har också i olika sammanhang ansetts ha en påtagligt subjektiv innebörd och är därför vanskligt att ta in som självständigt rekvisit i en straffrättslig bestämmelse då det riskerar att försämra förutsebarheten.

Däremot finns skäl att återvända till 1988 års lagändring av 3 kap. 6 § brottsbalken. Avsikten var att fler gärningar skulle bedömas som grova om gärningspersonen visat särskild (ett rekvisit som ersatte synnerlig) hänsynslöshet eller råhet. De situationer som lagstiftaren här såg framför sig var sådana där våldet endast lett till begränsade synliga skador, men där misshandeln ändå varit ett uttryck för en särskild brutalitet på grund av att den pågått under lång tid eller utgjort ett led i allvarliga och upprepade övergrepp. De försvårande momenten ansågs vara den påtagliga integritetskränkningen och att våldet ofta är nedbrytande till sin karaktär. Det förslag som de två reservanterna lämnade som alternativ till Kvinnovåldskommissionens förslag – att en ny kvalifikationsgrund skulle införas för

⁴ Detta spelar roll eftersom det finns en slags växelverkan mellan hur vi uppfattar ord och hur vi definierar verkligheten, se Ulväng, a.a. s. 75.

misshandel, olaga tvång och olaga hot – låg också i linje med detta synsätt. Enligt deras förslag skulle ett misshandelsbrott kunna bedömas som grovt om det ingått som ett led i en systematisk kränkning av en närstående eller tidigare närstående. Förslaget genomfördes inte eftersom det särskilda fridskränkingsbrottet infördes i stället.

Det nyss sagda visar att det finns goda möjligheter att ta hänsyn till upprepat våld, och i viss mån även psykiskt våld, mot en närstående person när gärningen utgör misshandel. I dessa fall kan olika integritetskränkande, nedvärderande och manipulerande handlingsmönster beaktas inom ramen för gradindelningen och om det inte beaktas uttömmande där också i straffvärdebedömningen. Detta gäller för övrigt för de flesta redan existerande straffbud. Om gärningspersonens beteende däremot inte är sådant att misshandel är för handen, till exempel för att offrets psykiska sjukdom inte kan bevisas eller för att uppsåtet inte täcker orsakandet av en sådan följd, saknas möjligheten att straffrättsligt beivra beteendet om det inte uppfyller rekvisiten i något annat straffbud. Detta måste ses som en brist.

Kort kan i detta sammanhang nämnas att det inte framkommit något som tyder på att en justering av något annat brott i 3 kap. brottsbalken (vållande till kroppsskada eller framkallande av fara för annan) skulle leda till att det straffrättsliga skyddet mot psykiskt våld stärks. En påminnelse om att båda bestämmelserna kan omfatta allvarliga fall av försummelse är dock på sin plats. I doktrinen nämns just underlåtenhet att söka läkarvård för ett allvarligt sjukt barn som exempel på en gärning som kan medföra konkret fara för en adekvat följd, det vill säga utgöra framkallande av fara för annan, och det finns flera rättsfall i vilka bestämmelsen tillämpats på sådana underlåtenheter.

8.3 Fridskränkningens brotten

Fyller bestämmelsen sitt syfte?

Vad gäller fridskränkningens brotten var avsikten att skapa en bestämmelse som kan träffa de fall då fråga är om gärningar som sett

isolerade är relativt lindriga, men som för att de ingått i ett mönster som sammantaget lett till att offret brutits ned bör straffas strängare. Syftet med att införa brottet var att åstadkomma en generell straffvärdehöjning för den här typen av gärningar, även i de fall då grova brott inte bedöms föreligga.⁵ Just systematiska hänsyn återkommer således som motivering. Brottet infördes för att möta den problematik som våld i nära relationer innebär, med ett uttalat syfte att fånga upp även det som inte syns – nämligen att gärningarna också påverkar offrets psykiska hälsa och krymper livsutrymmet.

Det finns dock vissa indikationer på att bestämmelsen i 4 kap. 4 a § brottsbalken inte tillämpas på det avsedda sättet. Till exempel påpekade några remissinstanser efter Fridskränkningens utredningens betänkande (SOU 2011:85) att upprepade fall av mindre allvarlig brottslighet sällan bedöms utgöra grov fridskränkning eller grov kvinnofridskränkning om inte ett allvarligare brott också innefattas. I den efterföljande propositionen framhöll regeringen ”att det emellertid är uppenbart att också upprepade fall av de minst allvarliga brotten sammantaget ska kunna utgöra ett fridskränkingsbrott om gärningarna är ägnade att allvarligt skada offrets självkänsla.”⁶ Tendensen har också lyfts fram i den straffrättsliga doktrinen – trots att det är relativt tydligt i förarbetena att det kan vara fråga om lindriga gärningar om de ses var för sig, visar ändå en genomgång av praxis att åtminstone en gärning måste vara av viss kvalitet för att gärningarna ska anses utgöra ett fridskränkingsbrott. Som exempel nämns att en åklagare vid tre fall av ofredande snarare skulle väcka åtal för de enskilda gärningarna än för ett fridskränkingsbrott. Detta har också bekräftats av de åklagare vid Åklagarmyndigheten som har konsulterats inom ramen för arbetet med denna promemoria. Tendensen är också synbar i de domar som tas upp i noten nedan.⁷

⁵ Prop. 1997/98:55 s. 76 och 131.

⁶ Prop. 2012/13:108 s. 10. Liknande skrivningar i prop. 2021/22:138.

⁷ Andersson, M., a.a.s. 236. Som ett exempel kan här Svea hovrätts dom den 22 mars 2022 i mål B 468-22 nämnas. Ett fall av misshandel (med knytnävsslag i magen på en gravid kvinna) och ett fall av skadegörelse rubricerades inte som grov kvinnofridskränkning utan som misshandel och skadegörelse. Domen innehåller inte någon explicit motivering, men det förefaller handla om att det endast är två brott av inte alltför allvarlig karaktär. Även Svea hovrätts dom den 25 mars 2022 i mål B 9577-21 kan nämnas. Ett fall av misshandel av normalgraden (spark i magen på en gravid kvinna), ett fall av misshandel, ringa brott, ett flertal fall av olaga hot, ett fall av skadegörelse och ett flertal fall av ofredande till största del under fyra månader vid tre separata tillfällen ansågs inte utgöra ett led i en upprepad kränkning av

Som påpekats i doktrinen talar också själva brottskonstruktionen för att det är främst vid lindriga brott med relativt begränsad straffskala som det är befogat att sträcka ut brottsenheten på det sätt som sker genom att flera brottsliga gärningar i stället subsumeras under 4 kap. 4 a § brottsbalken. Det är nämligen endast vid de lindrigaste brottstyperna i brottskatalogen som några egentliga ”rabatteffekter” aktualiseras vid en tillämpning av konkurrensläran enligt de vanliga kriterierna. Kumulationsprincipen kan här leda till en avsevärd strafflindring om det är fråga om ett stort antal relativt lindriga brott under en period. Även 26 kap. 2 § brottsbalken, som föreskriver straffmaximum vid flerfaldig brottslighet, samt asperationsprincipen påverkar det samlade straffvärdet vid flerfaldig brottslighet och får störst genomslag vid lindrig sådan.⁸

Ytterligare en farhåga på samma tema är att sådana kränkningar där det inte förekommit något fysiskt våld ofta anses sakna den kvalificering som krävs för att gärningarna ska anses vara en upprepad kränkning. För fällande dom för fridskränkingsbrott krävs i princip att åtalet omfattar något eller några allvarligare brott av fysisk karaktär, och Fridskränkningensutredningen framhöll att åklagare sällan väcker åtal för fridskränkingsbrott när gärningarna enbart består av lindrigare brott (brott med böter i straffskalan).⁹

Liknande tendenser framhålls också i den Brå-rapport där tillämpningen av grov kvinnofridskränkning utvärderades. I rapporten konstateras att fysiskt våld inte sällan bildar utgångspunkten för ett åtal. Det är helt enkelt endast i sådana fall brottsrubriceringen väljs. Enligt rapporten krävs vidare minst tre gärningar av viss ”tyngd” och allvarlighetsgrad. Andra, mindre allvarliga, gärningar anses endast komplettera ärendet och kan läggas till åtalet, men kan inte självständigt konstituera brottet. De som intervjuades i studien (poliser, åklagare och domare) lyfte också fram att det är otydligt hur brott utan fysiskt våld ska bedömas och att det finns utrymme för olika bedömningar av verbala kränkningar. Det uttalade fokuset på fysiskt våld uppfattades också ha ökat över

målsägandens integritet. Se också Hovrätten för Västra Sverige, dom den 16 mars 2022 i mål B 6062-21, där tre ”förhållandevis allvarliga misshandelsgärningar” inte ansågs ha utgjort ett led i en upprepad kränkning av målsägandens integritet eftersom det inte framkommit att det ”förelegat ett sådant systematiskt och kvalificerat kränkande beteende”.

⁸ Ulväng, a.a. s. 323.

⁹ Andersson, M., a.a. s. 278 och SOU 2011:85 s. 58. Som Andersson påpekar finns det ett antal få fall där det inte förekommit något fysiskt våld men ändå dömts för fridskränkingsbrott, se densamme s. 279 vid not 821. Se också Ulväng, a.a. s. 343.

tid, och i kombination med att det finns en osäkerhet avseende hur brott utan fysiskt våld samt verbala kränkningar ska hanteras uttrycks därför en oro för att brottsändelser utan fysiskt våld prioriteras bort i utredningsarbetet. I rapporten framhålls att denna utveckling ytterst kan leda till att sambandet mellan gärningarna förloras och att mindre fokus hamnar på kvinnans hela situation, vilket står i strid med intentionerna bakom lagstiftningen. I rapporten påpekas också att det är ovanligt med andra brott än misshandel, olaga hot och ofredande i åtalen.¹⁰

Som ett exempel kan RH 2003:11 nämnas. I fallet prövades om tre fall av misshandel, som alla inträffat inom en tidsperiod om fem veckor, kunde utgöra grov kvinnofridskränkning. Vid det första tillfället hade mannen dragit kvinnan i håret, tagit tag i hennes armar och tilldelat henne knytnävsslag i ansiktet, kört ett pekfinger i magen på henne och vridit om hennes vänstra ringfinger. Vid det andra tillfället hade han bitit henne i ansiktet och i näsan och vid det tredje tillfället hade han dragit henne i håret, tagit tag i henne och kastat ned henne på golvet och slagit hennes huvud i golvet, flera gånger slagit hennes huvud i en vägg eller dörr och tagit ett struhtag runt hennes hals. Domstolen ansåg förvisso inte att några av gärningarna var ringa, men att våldet varit av jämförelsevis begränsad omfattning: av skadorna var endast en fingerskada allvarlig och de andra mindre allvarliga. Vid en sammantagen bedömning fann domstolen att gärningarna inte var så allvarliga att de sammantaget skulle bedömas som grov kvinnofridskränkning, utan som tre fall av misshandel.

I RH 2004:48 dömdes inte för grov kvinnofridskränkning utan i stället särskilt för olaga hot vid fyra skilda tillfällen under en period om fyra månader och ofredande vid okänt antal tillfällen under samma period genom att den tilltalade ringt målsäganden vid ett stort antal tillfällen. Domstolen lade bland annat vikt vid att det förekommit en utdragen och i flera avseenden uppsplitande skilsmässoprocess mellan den tilltalade och målsäganden samt att det under den förekommit åtskilliga konfrontationer med häftiga

¹⁰ Brå-rapport 2019:8 s. 14, 109 ff. och 125. Likande slutsats i SOU 2011:85 s. 96: Vid genomgången av praxis från hovrätterna fann utredningen att det i den övervägande delen av fallen ingår relativt allvarliga gärningar, till exempel bestod 97 procent av domarna avseende grov kvinnofridskränkning av bl.a. misshandelsbrott av normalgraden. Endast i 11 av 228 fall där ansvar för fridskränkingsbrott utdömdes bestod gärningarna enbart av brott med böter i straffskalan. Detsamma i Brå-rapport 2000:11 s. 27 f. – i 90 procent av de domar som meddelats ingick misshandel och olaga hot.

ordväxlingar från båda sidor där båda parter synes ha varit lika aktiva och aggressiva. Domstolen konstaterade också att mannen inte vid något tillfälle utövade våld mot kvinnan och att hans agerande ”torde ha tett sig skrämmande för henne främst mot bakgrund av hans psykiska ohälsa.” Det var heller inte fråga om alltför allvarliga gärningar och mot det som ovan anförts synes gärningarna typiskt sett heller inte ägnade att allvarligt skada kvinnans självkänsla. Det som skett kunde i stället ”som hovrätten hade redovisat ovan förklaras av andra orsaker i förhållandet mellan makarna.”¹¹

Utgången blev den motsatta i NJA 2003 s. 114, som redovisats i avsnitt 7.2.3. Detta avgörande från Högsta domstolen korresponderar mycket väl med de intentioner som bär upp fridskränkingsbrotten. Domstolen beaktar att gärningspersonen på olika sätt försökt styra och begränsa offrets kontakter med omvärlden inom ramen för bedömningen av om gärningarna varit ägnade att allvarligt skada kvinnans självkänsla – även här finns således ett utrymme att beakta sådana manipulerande gärningar som sedda isolerade faller utanför det straffbara området. Logiken är densamma här som vid misshandel – kan gärningspersonens agerande placeras in under straffbudet ger systemet möjlighet att beakta också de mer psykiska momenten, annars inte.

Som påpekats i doktrinen leder en rättstillämpning i linje med de ovan refererade hovrättsavgörandena ytterst till att bestämmelsen trots allt inte fångar upp sådant som är karaktäristiskt för våld i nära relationer, nämligen att våldet utgör upprepade och systematiska kränkningar.¹² Det som i förarbetena framhålls som klandervärt också vid ringa gärningar har därmed även här, precis som vid misshandel, kommit att hamna utanför det straffbara området.

Något måste också sägas om det som påpekades av Hedersbrottsutredningen samt ett par remissinstanser inför att minimistraffet för brotten höjdes från fängelse i nio månader till fängelse i ett år i januari 2022.¹³ Kan en sådan höjning innebära att domstolarna i högre grad väljer att döma för de enskilda underbrotten? Nej, ansåg

¹¹ Att den rättstillämpning som kommer till uttryck i detta särpräglade fall inte ligger i linje med intentionerna bakom lagstiftningen förtjänar att nämnas. Det gör däremot den rättstillämpning som kommer till uttryck i den skiljaktiga meningen. Liknande slutsats i Burman, Kön, makt och diskurser i straffrätten i På Vei. Kjøn og rett i Norden (Svensson m.fl. (red.) s. 400.

¹² Andersson s. 310.

¹³ Se SOU 2021:57 s. 229 ff. samt tidigare också i SOU 2008:85 s. 295 f. och SOU 2011:85 s. 132. Se också Lagrådets yttrande i prop. 2012/13:108 s. 29.

regeringen, eftersom de genomsnittliga strafftiderna redan var så pass höga (12,1 månader för grov kvinnofridskränkning [median 12 månader] och för grov fridskränkning 13,8 månader [median 12 månader]).¹⁴ Sett i ljuset av det ovan anförda går det dock inte att bortse från att straffskärpningen riskerar att leda till ännu färre åtal bestående av enbart lindriga gärningar. Det nu sagda talar för att straffrätten i alltför liten utsträckning förmår fånga upp det särskilt straffvärda i lindrigt, men upprepat icke-fysiskt våld.

Dessutom visar statistiken att antalet anmälda fridskränkningsbrott, trots årsvisa fluktuationer, följt en nedåtgående trend sedan 2013. Antalet anmälda brott minskade med 230 brott (minus 16 %) 2021 jämfört med 2020. Jämfört med 2012 har antalet anmälda brott minskat med 35 procent.¹⁵

Sammanfattningsvis kan ifrågasättas om fridskränkningsbrotten verkligen fullt ut tillgodoser syftet att beakta det särskilt straffvärda i att utsätta någon för upprepade men ofta var för sig relativt lindriga gärningar som misshandel, ofredande och hemfridsbrott. Det finns omständigheter som talar för att det bredare syftet med bestämmelsen har tappats bort i rättstillämpningen och att rättsväsendet fjärrat sig från de mer psykiska dimensionerna av våldet i nära relationer. Även här tycks alltså fokus i alltför stor utsträckning ha hamnat på det fysiska våldet och finnas en osäkerhet såväl kring hur brott utan fysiskt våld som verbala kränkningar ska bedömas. Det nu konstaterade talar för att straffrätten inte, åtminstone inte i praktiken, ger ett tillräckligt skydd mot den typ av beteenden som står i fokus i denna promemoria.

Bör brottskatalogen utökas?

Ytterligare en aspekt som bör påpekas är att brottskatalogen som sådan utgör en slags barriär för att överhuvudtaget komma till de rekvisit som tar sikte på den psykiska terror som redan Kvinnovaldskommissionen lyfte fram som det karaktäristiska för mäns våld mot kvinnor i nära relationer. Detsamma gäller för upprepad brottslighet mot barn. För att bestämmelsen ska vara tillämplig krävs minst två gärningar som utgör brott enligt

¹⁴ Prop. 2020/21:217 s. 15.

¹⁵ Brå, Anmälda brott. Slutlig statistik avseende anmälda brott 2021 s. 24.

fridskränkingsbrottens brottskatalog. Är så inte fallet saknas möjlighet att beakta det samlade beteendets straffvärde vid upprepade systematiska kränkningar som var för sig är av lindrigare art. Är det fråga om gärningar som inte i sig är kriminaliserade finns ingen möjlighet att beakta kontexten på annat sätt än att upprepade brott mot en och samma person kan verka straffvärdehöjande. I dessa fall finns en risk för att det som bestämmelsen syftar till att skydda tappas bort.¹⁶

Det har nu gått drygt tjugofem år sedan Kvinnovåldskommissionen lämnade sitt förslag och sedan dess har forskningen bekräftat den våldsförståelse som betänkandet vilade på. Vi vet att det är det samlade beteendet och inte isolerade fall av fysiskt våld som upplevs som det värsta i en våldsutsatt relation. Detsamma gäller för barn som upplever och utsätts för våld i sina familjer.¹⁷ Det kan återigen konstateras att bestämmelsen, när den är tillämplig för att flera brott begåtts, ger goda möjligheter att beakta våldets psykiska dimensioner, men att det i andra fall saknas möjlighet att beakta andra nedvärderande, manipulerande eller på annat sätt kränkande handlingsmönster annat än straffskärpande. Finns det på grund av detta skäl att utöka brottskatalogen?

Det brott som i så fall ligger närmast till hands är förolämpning enligt 5 kap. 3 § brottsbalken. För brottet döms den som riktar beskyllning, nedsättande uttalande eller förödmjukande beteende mot någon annan, om gärningen är ägnad att kränka den andres självkänsla eller värdighet. Hedersbrottsutredningen förordade att samtliga ärekränkingsbrott skulle läggas till i brottskatalogen och i linje med utredningens förslag ingår förtal och grovt förtal sedan januari 2022 i brottskatalogerna för fridskränkingsbrotten, olaga förföljelse och hedersförtryck. Av propositionen till den ändringen samt i propositionen till det nya brottet hedersförtryck framgår att regeringen anser att de skäl som lades till grund för att inkludera förtalsbrotten gäller också för förolämpning. Brottet togs dock inte med mot bakgrund av de restriktiva förutsättningarna för allmänt åtal i 5 kap. 5 § brottsbalken, som leder till att det ganska sällan finns förutsättning för åklagaren att inom ramen för ett fridskränkings-

¹⁶ Den fina formuleringen är hämtad från Andersson, M., a.a. s. 310.

¹⁷ Se t.ex. prop. 2020/21:170 s. 10.

brott väcka åtal för förolämpning. Den praktiska nyttan av att inkludera förolämpning kunde därför ifrågasättas.¹⁸

I detta uppdrag ingår också att se över åtalsregleringen för ärekränkingsbrotten (se vidare kapitel 11). Där konstateras att problemet med den särskilda åtalsregleringen, när åtal väcks för ett *annat* brott i vilket förolämpning ingår, tycks bygga på ett missförstånd. Någon ändring av 5 kap. 5 § brottsbalken behövs därför egentligen inte, men som ett alternativ föreslås att det ska bli något enklare att väcka allmänt åtal för förolämpning i vissa situationer. De skäl som angetts för att inte inkludera förolämpning i brottskatalogerna har därmed förlorat sin aktualitet. Förolämpning bör därför läggas till i brottskatalogerna för fridskränkingsbrotten, olaga förföljelse samt för brottet hedersförtryck. Med en sådan ändring finns inte längre skäl för att hänvisa till vissa paragrafer i 5 kap. brottsbalken utan en hänvisning bör i stället ske till hela 5 kap. i 4 kap. 4 a och e §§ brottsbalken. Det kan här noteras att en hänvisning till hela 5 kap. innebär att också förtal av avliden enligt 4 § formellt kommer att kunna utgöra underbrott till de grova fridskränkingsbrotten och hedersförtryck. Detta följer dock den befintliga strukturen, till exempel borde åverkan enligt 12 kap. 2 a § och tagande av olovlig väg enligt 12 kap. 4 §, knappast kunna utgöra underbrott till fridskränkingsbrotten men trots detta sker sedan länge en hänvisning till hela 12 kap. i 4 kap. 4 a §. Det skulle därför, som Lagrådet också påpekat i sitt yttrande över brottet hedersförtryck, ge ett konstigt intryck att avseende 5 kap. bara peka ut vissa brott.¹⁹ Olaga förföljelse följer dock en annan struktur och där bör därför även fortsättningsvis 5 kap. 1–3 §§ anges i lagtexten.

Om förolämpning ingår som ett underbrott i en fällande dom för till exempel grov fridskränkning ska samma kränkande tillmäle inte beaktas som straffskärpande (jfr NJA 2004 s. 437).

Ett ytterligare brott som har övervägts som ett tillägg i brottskatalogerna är egenmäktigt förfarande enligt 8 kap. 8 § brottsbalken. Att till exempel ta någons nycklar, mobiltelefon eller andra tillhörigheter utan tillägnelseuppsåt kan utgöra brott enligt bestämmelsen. I vissa svåra fall, där en person vilseleds att till exempel skuldsätta sig, kan möjligen 9 kap. 1 § brottsbalken om bedrägeri aktualiseras (om vinningsrequisitet är uppfyllt). Det kan

¹⁸ Prop. 2020/21:217 s. 19 och prop. 2021/22:138 s. 19.

¹⁹ Se Lagrådets yttrande i prop. 2021/22:138 s. 61.

också vara fråga om oredligt förfarande enligt 9 kap. 8 § brottsbalken. Den bestämmelsen har dels ett vidare skaderekvisit än bedrägeribrottet, dels inget krav på vinning. Ett typfall är att lura någon till onödiga utgifter, vilket till exempel kan vara att förmå någon att ta ett lån med hög ränta. Att utöka brottskatalogen genom att till exempel lägga till 8 eller 9 kap. brottsbalken och på så sätt täcka in våldets ekonomiska aspekter, skulle visserligen leda till att vägen in i fridskränkingsbrotten breddas och lösningen är därför tilltalande. Samtidigt synes det inte vara där problemet primärt ligger. Kärnan i det ekonomiska våldet, så som det beskrivs i forskningen, är ju inte förmögenhetsöverföringen som sådan, utan *kontrollen* som våldet innebär. Ekonomiskt våld är snarare ett medel än ett mål. Straffansvaret för psykiskt våld skulle därför inte stärkas annat än marginellt om en förändring som nu diskuteras genomfördes.

Hedersbrottsutredningen har därtill framfört ytterligare argument för att inte lägga till 8 eller 9 kap. i brottskatalogen. Brott som ringa stöld, egenmäktigt förfarande och bedrägeri framstår inte som typiskt sett lika klandervärda som en systematisk brottslighet som består i exempelvis flera fall av olaga hot och ofredande. De sistnämnda brottstyperna är till sin karaktär fridskränkande brott, vilket inte kan sägas om förmögenhetsbrotten. Det finns därtill en möjlighet att döma för förmögenhetsbrottslighet i konkurrens med fridskränkingsbrotten.²⁰

Mot detta kan i och för sig anföras att skadegörelse, som också anses höra till förmögenhetsbrotten, redan ingår i brottskatalogen (vilket också Hedersbrottsutredningen framhåller). Ett visst fjärmande från uttalandena i förarbetena, att endast gärningar som typiskt sett kan utgöra en kränkning av en närstående person borde omfattas, har således redan skett. I propositionen till den lagändringen ansåg regeringen att skadegörelse som riktar sig mot en närstående person med syftet att förstöra eller skada dennes personliga egendom många gånger måste anses utgöra ett direkt angrepp på offrets integritet. Att argumentet kan anföras också i relation till vissa förmögenhetsbrott framstår som uppenbart; att få sin mobiltelefon tagen ifrån sig för att ens partner ska kunna kontrollera vilka sms som skickats och vilka samtal som ringts är

²⁰ SOU 2020:57 s. 173.

givetvis djupt kränkande och ett angrepp på den personliga integriteten, privatlivet och människovärdet.

En parallell kan här dras till den praxis som Högsta domstolen utvecklat rörande kränkingsersättning för förmögenhetsbrott. Normalt kan förmögenhetsbrott inte utgöra grund för kränkingsersättning, men avsteg från huvudregeln har förekommit i fall där den brottsliga gärningen har innefattat ett integritetskränkande angrepp av det slag som anges i 2 kap. 3 § skadeståndslagen. Till exempel har kränkingsersättning utdömts vid stöld genom bostadsinbrott dels när målsäganden varit hemma och varit medveten om inbrottet, dels om inbrottet annars innefattat en särskilt omfattande förgripelse på den drabbades frid och privatliv (se till exempel NJA 2011 s. 3). I vissa fall, kan man således säga, är även förmögenhetsbrotten integritetskränkande på ett sådant sätt att de utgör sådana brott som kan ingå i brottskatalogerna för fridskränkingsbrotten. Detta talar för en utökning. Samtidigt har förmögenhetsbrotten främst kriminaliserats för att skydda oegentliga förmögenhetsöverföringar och brottens skyddsintresse är därför ett annat än för de brott som i dag kan utgöra underbrott. Systematiska skäl talar således emot att låta de gärningar som upptas i 8 och 9 kap. brottsbalken ingå i brottskatalogen. Sett tillsammans med att en sådan ändring inte heller annat än marginellt skulle öka skyddet för psykiskt våld framstår den nuvarande brottskatalogen som välavvägd i detta hänseende.

Inte heller *djurplågeri* bör läggas till i brottskatalogen. Skyddsintresset för djurplågeribrottet är att djur inte ska lida. Det finns därtill redan goda möjligheter att beakta fysiskt våld mot husdjur inom ramen för fridskränkingsbrotten eftersom det utgör skadegörelse att skada ett husdjur. Även olaga tvång kan aktualiseras eftersom hot om brottslig gärning träffar också sådana fall där någon tvingas genom våld som riktas mot dennes egendom. Hotet om våld mot husdjuret verkar tvingande genom att innefatta ett hot om fortsatt skadegörelse.

Det har däremot blivit tydligt att våld eller hot om våld mot husdjur ofta ingår som ett led i kontrollerande relationer och att detta är något som måste uppmärksammas bättre av de brottsbekämpande myndigheterna. Det är till exempel lättare för barn att prata om att deras djur utsätts för våld än att de själva blivit slagna. Frågor på detta tema bör därför ställas i barnförhör och de som

förhör barn måste vara lyhörda för barnens berättelser om våld mot djur. Med tanke på hur viktigt ett husdjur kan vara för en familj som är våldsutsatt är det inte svårt att tänka sig att rädslan för vad som ska hända med djuret för med sig att det är svårare att lämna en sådan relation. Utökade möjligheter att ta med sig sitt husdjur till stödboenden och att få stöd från samhället i övrigt, till exempel via socialtjänsten eller ekonomiskt, bör också utredas vidare i ett annat sammanhang. Nämnas kan också den möjlighet som finns för länsstyrelserna att med stöd av djurskyddslagen ålägga den som misshandlat ett djur djurförbud, vilket är ett sätt att skydda djuren. Slutligen trädde den nya brottsbeteckningen *grovt djurplågeri* i kraft den 1 juli 2022 (se 16 kap. 13 § andra stycket brottsbalken). I förarbetena till den bestämmelsen har regeringen inte uteslutit att djur kan drabbas extra hårt av att användas som redskap vid våld mot kvinnor och barn och att det kan innebära att gärningen är av särskilt hänsynslös art och därför ska rubriceras som grovt brott. Djurens ställning har på detta sätt stärkts också i detta avseende.

Sammanfattningsvis bör brottskatalogerna för fridskränkingsbrotten (och olaga förföljelse samt hedersförtryck) utvidgas endast på så sätt att förolämpning läggs till i dessa.

Bör andra kränkande beteenden kunna ingå i ett åtal för fridskränkning?

I Kvinnovåldskommissionens förslag beskrevs den brottsliga gärningen som att använda våld eller hot om våld eller att utsätta en person för annan fysisk eller psykisk påverkan. Genom uttrycket *annan fysisk eller psykisk påverkan* var avsikten att även andra beteenden än redan kriminaliserade gärningar skulle omfattas av straffansvaret, under förutsättning att de var ägnade att varaktigt kränka kvinnans integritet och skada hennes självkänsla. Som exempel nämndes såväl outtalade som uttalade diffusa hot, att mannen förbjuder kvinnan från att gå ut och träffa släktingar och vänner, gömmer undan gemensamma tillhörigheter eller andra handlingar som sett i ljuset av en relation präglad av våld kan beskrivas som psykisk terror. Det kunde också vara kontrollerande beteenden och att tala grovt nedsättande till offret. Den uppmärksamme läsaren ser här att det är fråga om sådana beteenden

som ligger mycket nära de exempel som anges i direktiven till denna utredning samt att förslaget ligger mycket nära norsk rätt.

I Kvinnovaldskommissionens betänkande saknas en analys av hur en kriminalisering av psykisk påverkan förhåller sig till den straffrättsliga legalitetsprincipen, förmodligen eftersom den våldsförståelse som betänkandet vilar på så tydligt gav vid handen att det är den press som de systematiska kränkningarna innebär som drabbar den utsatte hårdast. Förslaget kom, efter omfattande remisskritik, därefter att omarbetas på ett genomgripande sätt i den fortsatta beredningen. Som framgått kom deliktet i stället att utformas så att redan kriminaliserade gärningar kan sammanföras under en annan brottsbeteckning, men de särskilda fridskränkingsrekvisiten behölls. Systematiken motiverar således att flera brott *i efterhand* kan läggas samman till ett nytt brott. Samma lösning har därefter valts för det nya brottet *hedersförtryck* och dessförinnan också för *olaga förföljelse*, men lagstiftningstekniken har inte kommit till användning i något annat nordiskt land.

Vad var det då som gjorde att Kvinnovaldskommissionens förslag att kriminalisera annan fysisk eller psykisk påverkan inte accepterades? Regeringen angav följande.

1. Att kriminalisera sådan psykisk misshandel som inte redan var straffbelagd, genom att det skulle vara tillräckligt att psykisk påverkan skett, ansågs stå i strid med legalitetsprincipen. I förslaget saknades klagande resonemang om vilka handlingar som skulle omfattas av straffansvaret. Straffbudet var inte så klart formulerat att det var möjligt för den enskilde att i förväg veta vilka gärningar som var straffbara och vilka som inte var det. Det fanns en uppenbar risk för att en straffbestämmelse som tog sikte på lindrigare psykisk misshandel skulle bli alltför obestämd och omfatta en alltför oöverskådlig krets av gärningar för att kunna godtas. Med hänvisning till prop. 1992/93:141 konstaterade regeringen slutligen att det även i tidigare lagstiftningsärenden inte bedömts ändamålsenligt att straffbelägga sådan lindrigare psykisk misshandel.
2. Enligt regeringen torde det också vara ytterst ovanligt att den kränkande personen, vid sidan av sådana kränkningar som nu avses, inte begår några redan straffbara handlingar.

I den proposition som regeringen hänvisar till, och som för övrigt skrevs för trettio år sedan, var det mobbning som stod i centrum. Regeringen fann då att psykiskt våld, i form av att bryta ned en annan människa, var ett allvarligt problem, men att ökat fokus på utbildning och information var mer ändamålsenligt än att utöka det kriminaliserade området som sådant. Därtill ansågs de straffbud som fanns täcka in de straffvärda fallen av psykiskt våld. Det var vid den tiden osäkert hur omfattande problemet med psykiskt våld var, vilket också framhölls som ett skäl mot kriminalisering.

Det finns flera anledningar till att de uttalanden som regeringen gjorde 1992 inte längre bör tillmätas någon avgörande betydelse i den fråga som är uppe till bedömning i denna promemoria. För det första står det klart att problemet med psykiskt våld är mycket utbrett; genom den statistik som tidigare redovisats framgår att det är vanligare att bli utsatt för psykiskt våld än för fysiskt våld. För det andra orsakar psykiskt våld stort lidande för de utsatta och leder till allvarliga samt potentiellt livslånga konsekvenser. För det tredje inbegriper begreppet psykiskt våld i dag så mycket mer än mobbning. Givetvis behövs andra insatser än kriminaliseringar för att bekämpa alla typer av våld och det måste nog övervägas när och på vilket sätt samhället genom straffhot ska lägga sig i sådant som i viss mån är en naturlig del av vad det är att vara människa. De uttalanden i lagstiftningsärendet som i övrigt anges för att hålla tillbaka användandet av straffrätten för att komma till rätta med psykiskt våld bör däremot inte längre tillmätas någon avgörande betydelse.

Tillbaka då till de argument som regeringen förde fram i 1997 års lagstiftningsprojekt. Också här finns skäl att sätta argumenten i fråga. Genom legalitetsprincipens delförbud *obestämdhetsförbudet* finns ett krav på att ett straffbud i rimlig utsträckning måste vara bestämt till sin utformning. Syftet med legalitetsprincipen är ytterst att ge det straffrättsliga systemet legitimitet genom förutsebarhet. Det måste vara möjligt för den enskilde att på förhand veta vilka gärningar som kan leda till straffansvar. Straffbud får inte vara för allmänt hållna utan måste innebära ett visst mått av begriplighet och precision vid beskrivningen av det straffbara. Förutsebarheten måste emellertid sättas i relation till att alla brottsbeskrivningar, precis som

vilken annan lagtext som helst, alltid måste tolkas.²¹ Rättens karaktär är genom sina rekvisit öppen, flertydig och ofullständig.²² Det går inte att finna ett svar på vad som är till exempel ett ofredande utanför det enskilda avgörandet – det är bara genom att se till de konkreta (och bevisade) omständigheterna som frågan kan besvaras i det enskilda fallet.²³ Det är därför aldrig möjligt att nå full precision i straffbud. Verkligheten är alltid komplicerad och därtill är också språket ofullkomligt.²⁴ Det är omöjligt att fånga alla sätt på vilket en gärning kan begås i lagtexten. Straffbuden måste därför ange ett huvudfall och därefter är det upp till rättstillämparen att i varje enskilt fall avgöra om just detta beteende ligger inom det kriminaliserade området. Det kommer därför alltid att finnas gränfall och en viss obestämdhet är en del av straffrättens väsen.

Enligt Europadomstolen är det centrala vad gäller förutsebarhet att den enskilde, i vart fall tillsammans med en juridisk rådgivare, i rimlig grad kan förutse vilka konsekvenser ett visst handlande kan medföra.²⁵ Hur stor denna osäkerhet får vara är dock en fråga som nog måste övervägas. Såvitt har kunnat utrönas har en sådan analys inte företagits vad gäller psykiskt våld, utan i stället har kort konstaterats att det inte är möjligt att kriminalisera sådana beteenden eftersom det inte är möjligt att på förhand avgränsa det straffbara området. Kravet på förutsebarhet tycks här ha ställts osedvanligt högt, vilket i och för sig är helt i sin ordning eftersom vi nu rör oss i de yttre gränserna för vad som bör vara straffbart. Samtidigt finns redan, som visats i genomgången i avsnitt 7.7, ett antal brott som konstitueras av diverse psykiska gärningsmoment utan att detta överhuvudtaget berörs eller problematiseras i förarbetena. Det nyaste exemplet är *uppmaning till självmord* enligt 4 kap. 7 a § brottsbalken. För straffansvar är det tillräckligt att

²¹ Detta har också Europadomstolen framhållit vid sin tolkning av artikel 7, se t.ex. *Başkaya and Okçuoğlu v. Turkey* judgment p. 39: "However clearly drafted a legal provision may be, there is an inevitable element of judicial interpretation. There will always be a need for elucidation of doubtful points and for adaptation to changing circumstances."

²² Ulväng, *Brottslighetskonkurrens. Om relationer mellan regler och fall* s. 72 och Jareborg, *Begrepp och brottsbeskrivning* s. 221.

²³ Se gällande detta t.ex. Wegerstad, *Skyddsvärda intressen och straffvärda kränkningar*.

²⁴ Se om detta t.ex. också i Ågren m.fl., *Straffansvar* s. 36.

²⁵ Se på samma tema och EKMR art. 7, Danelius, *Mänskliga rättigheter i europeisk praxis*. En kommentar till Europakonventionen om de mänskliga rättigheterna (5 uppl.) s. 361. "Kravet på att strafflag skall vara tydlig kan därför ofta inte innebära mera än att en person genom att rådfråga en juridiskt kunnig person skall kunna få reda på om han genom att företa en viss handling riskerar att komma i konflikt med lagen." Se t.ex. rättsfallet *The Sunday Times v. United Kingdom* (avsnitt 49).

uppmana eller på annat liknande sätt utöva psykisk påverkan mot någon, om gärningen är ägnad att medföra en inte obetydlig fara för självmord.²⁶ Ett ytterligare exempel är kravet på vilseledande i bedrägeriparagrafen, där det för straffansvar räcker att vidmakthålla en oriktig föreställning hos någon. Vad gäller dessa brott accepteras således att vilken påverkan, eller vilket vilseledande, som är relevant inte kan avgöras på förhand utan endast i den konkreta tillämpningssituationen. I de nu nämnda exemplen begränsas också det straffrättsliga ansvaret på olika sätt, till exempel genom krav på kausalitet eller orsakande av ett visst mått av fara för följden. Såvitt har kunnat utrönas finns ingen rationalitet bakom skillnaden i acceptans av psykiska moment som ett rekvisit utan saken tycks mer bero på sammanhanget. En förklaring kan vara att lagstiftningen i mångt och mycket utgår från äldre normer och att det är dessa traditionella normer som historiskt har stått bakom den straffrättsliga rationaliteten. Särskilt fysiskt våld har ansetts enklare att hantera och stått i fokus (se ovan i avsnittet om misshandel). Försök att lyfta fram andra värden har ofta bemötts med skepsis.²⁷ Men synen på våld har förändrats och om denna förändring inte avspeglas i det straffrättsliga systemet finns en risk för att beteenden som numera bör omfattas av straffansvar inte gör det.

Klart står också att Norge sedan länge kriminaliserat psykiskt våld och att Danmark relativt nyligen har infört en straffbestämmelse om psykiskt våld som omfattar beteenden som inte tidigare varit straffbara. Det gör även Finlands bestämmelse om olaga förföljelse samt Islands bestämmelse om våld i nära relationer. I Danmark krävs ett upprepat grovt nedvärderande, förolämpande eller kränkande beteende som är ägnat att otillbörligt styra den andre, medan det i Norge krävs hot, tvång, frihetsberövande, våld eller andra kränkningar. I den norska lagen är det främst *andra kränkningar* som är avsett att träffa beteenden som inte är straffbara i sig.²⁸ Gällande just förutsebarheten, som flera remissinstanser framhöll som ett problem, valde man i Danmark att i förarbetena ange ett mycket stort antal exempel på beteenden som kan vara

²⁶ Regeln utformades efter påpekande från Lagrådet, som menade att rekvisitet "utöva psykisk påverkan" kvalificerades genom att det kopplades till uppmaningsrekvisitet. På så sätt finns nu stöd för att undanta fall av indirekt påverkan som sker på ett respektfullt sätt.

²⁷ På detta tema, se t.ex. Burman, Kön, makt och diskurser i straffrätten s. 397 f. och Lernerstedt, Dit och tillbaka igen. Om individ och struktur i straffrätten s. 148.

²⁸ En internationell utblick finns i kapitel sex.

nedvärderande, förolämpande och kränkande. Lagstiftaren menade att det straffbara området på så sätt blev tillräckligt tydligt. I Norge diskuteras främst bevisproblematiken och förutsebarheten tycks inte ses som ett problem. När Finland införde en särskild kriminalisering för olaga förföljelse, bestående av ett antal vardagliga gärningar som blir straffbara just för att de begås i en viss kontext, konstateras att det inte är lätt att åstadkomma en exakt formulering vid denna typ av kriminaliseringar. De gärningssätt som räknas upp i den förklarande rapporten till Istanbulkonventionen som exempel på beteenden som kan utgöra olaga förföljelse – bland annat spår av att någon har rört vid en annans personliga föremål och angrepp på en annan persons sällskapsdjur – beskrivs som i princip omöjliga rekvisit. I stället, konstateras i propositionen, måste rekvisiten ges en mera allmän formulering och fokus riktas mot att fånga in det väsentliga: att en person trakasseras uppsåtligt och upprepade gånger, att gärningen begås obehörigen samt att en typisk följd av förfarandet är rädsla hos offret.²⁹ Enligt den finska bestämmelsen döms den som vid upprepade gånger hotar, följer efter, iakttar, eller kontaktar eller på något annat jämförbart sätt obehörigen förföljer någon annan så att förfarandet är ägnat att skapa rädsla eller ångest hos den som förföljs. Det är således tämligen vardagliga beteenden som är straffbara just för att de begås inom ramen för en förföljelse. Även i England och flertalet andra europeiska länder finns kriminaliseringar av kontrollerande eller tvingande beteenden i nära relation eller familj.

Det finns därtill tydliga exempel på vilka beteenden som utgör psykiskt våld i ett antal internationella dokument. Tydligast är Istanbulkonventionen, men också de allmänna kommentarerna till barnkonventionen innehåller tydliga exempel på beteenden som utgör psykiskt våld. Även i Socialstyrelsens handbok om våld, som bygger på WHO:s definition av våld, finns tydliga exempel. Slutligen bör framhållas att psykisk misshandel, vid sidan av fysisk misshandel, är ett rekvisit för tvångsvård enligt lagen om vård av unga. Trots att det saknas en accepterad gemensam definition av psykiskt våld står det genom de exempel som återfinns i de nu nämnda dokumenten och lagen klart att det finns en tydlig

²⁹ RP 19/2013 rd s. 25.

gemensam förståelse av vad psykiskt våld är.³⁰ Denna slutsats framhölls också i Danmark i samband med kriminaliseringen av psykiskt våld.

Sammanfattningsvis måste det anses vara möjligt att på ett tillräckligt förutsebart sätt kriminalisera vissa former av psykiskt våld. Att en eventuell kriminalisering måste formuleras och avgränsas synnerligen noga är en annan sak.

Enligt direktiven är ett möjligt sätt att stärka det straffrättsliga skyddet mot psykiskt våld att förändra fridskränkingsbrotten. Det alternativ som ligger närmast till hands är att i linje med den norska lagstiftningen lägga till ”eller andra kränkningar” som ett slags uppsamlingsrequisit och låta det omfatta beteenden som inte når upp till att vara straffbara enligt nu gällande bestämmelser. Ett sådant förslag skulle ligga mycket nära Kvinnovåldskommissionens förslag. Mot bakgrund av att det kommer vara fråga om ett stort antal gärningar med sinsemellan mycket olika straffvärden och att minimistraffet för fridskränkingsbrotten nu är fängelse i ett år framstår en sådan lösning dock som olämplig. Det är inte heller självklart att de båda fridskränkingsrequisiten är nödvändiga på samma begränsande sätt vid lindrigare former av psykiskt våld. Detsamma kan sägas gällande närståenderekvisitet. Att lägga till icke straffbara beteenden skulle därtill kräva betydande följdändringar i bestämmelsen. Erfarenheter från Norge visar också att bestämmelsen endast kommer till användning i kombination med redan straffbelagda gärningar och det gör att den praktiska nyttan av en sådan ändring kan ifrågasättas. Dessutom beaktas det psykiska våldet inom ramen för bedömningen av de särskilda fridskränkingsrequisiten. Slutligen bör också framhållas att det är olämpligt att ge vissa gärningar straffrättslig relevans bara för att de förekommit i en viss kontext. En sådan ordning uppfyller inte de krav som legalitetsprincipen och dess obestämdhetsförbud innebär.³¹ Det straffrättsliga skyddet för psykiskt våld bör därför inte stärkas på så sätt att det kriminaliserade området som sådant utökas genom en ändring av fridskränkingsbestämmelsen i nu berört avseende.

³⁰ För likande tanke kring begreppet sexuella trakasserier, se Svensson, M., Sexuellt trakasserad på jobbet – en nordisk forskningsöversikt (rapport från Nordiska ministerrådet) s. 20.

³¹ En sådan ordning framstår med andra ord som alltför ”kontext-tjockt” för straffrättsliga sammanhang. Gärningar bör ge kontext, inte tvärtom, se Lernestedt, a.a. s. 146.

Regeringens andra argument för att inte anta Kvinnofrids-kommissionens förslag att psykisk påverkan skulle vara tillräckligt för straffansvar – att det torde vara ytterst ovanligt att endast andra kränkningar än redan straffbara begås – kan sägas vara motbevisat numera. Det framstår tvärtom som ett reellt problem att många kränkningar inte når upp till det straffbara.

Närståenderekvisitet

Närståendebegreppet verkar precis som brottskatalogen som en barriär för att komma in i något av fridskränkingsbrotten. För att något av fridskränkingsbrotten ska aktualiseras krävs antingen att den utsatta och den våldsutövande är eller har varit närstående (första stycket) eller att det är fråga om en man som begår brott mot en kvinna som han är eller har varit gift med eller som han bor eller har bott tillsammans med under äktenskapsliknande förhållanden (andra stycket). Om någon av dessa relationer inte är för handen är fridskränkingsbestämmelsen inte tillämplig, vilket innebär att det saknas möjlighet att annat än i straffmätningen beakta att fråga är om upprepat våld.

Som Högsta domstolen konstaterat i NJA 2004 s. 97 är uttalandena i förarbetena inte helt tydliga i relation till närståenderekvisitet i första stycket och detta är det enda vägledande avgörande som finns. Även om domstolen i och för sig är mycket tydlig med att regleringens allmänna syfte ska tillmätas avgörande betydelse vid bedömningen av närståenderekvisitet, ställs genom avgörandet upp ett krav på att det ska vara en *fast parrelation som präglas av praktisk och känslomässig bindning av inte obetydlig varaktighet* för att det ska vara fråga om en närståenderelation enligt första stycket. Således faller gruppen tonåringar och unga vuxna, som enligt nyare forskning är en grupp inom vilken systematiska kränkningar är ett utbrett problem, ofta utanför bestämmelsens tillämpningsområde. Denna aspekt har framhållits av bland annat Brå i rapporten *Våld i ungas parrelationer*.³² Detsamma gäller relationen mellan en skötare och en vårdtagare som är beroende av sin skötare för att klara sitt vardagliga liv.³³

³² Brå-rapport 2021:15. Se också avsnitt 3.11.

³³ Andersson, M., a.a. s. 314.

Kravet på närståenderelationen motiveras i förarbetena med att det som utmärker kränkningar mot nära anhöriga, till skillnad mot till exempel grannar eller andra mer ytligt bekanta, är att kränkningarna kan pågå under en längre tid utan att de upptäcks av andra och att de sällan anmäls av den kränkta personen på grund av de känslomässiga bindningar som finns mellan denna och gärningspersonen. Dessutom pågår våldet inte sällan i hemmet där personen borde kunna känna sig trygg och säker.³⁴ Detta gäller i allra högsta grad även för unga och äldre varför skäl kan anföras för att bestämmelsens tillämpningsområde är för snävt. När det nya brottet hedersförtryck infördes konstaterades endast kort att hedersrelaterat våld och förtryck inte endast utövas inom familjen utan även inom släkten och att det därför inte var säkert att gärningspersonen skulle ingå i den relativt snäva närståendekrets som gäller enligt fridskränkingsbestämmelsen. Något närståenderekvisit infördes därför inte.³⁵ Inte heller i bestämmelsen om olaga förföljelse finns något närståenderekvisit. I förarbetena konstateras att det fanns skäl att höja de generella straffnivåerna vid upprepade eller systematiska trakasserier och förföljelse även mot personer som inte är närstående till gärningspersonen.³⁶ Samtidigt får det sägas vara väletablerat i svensk straffrätt att brott mot närstående är mer straffvärda än brott i andra relationer. Det är i sådana relationer som de nordiska länderna infört ansvar för psykiskt våld. Hänsyn måste också tas till det höga minimistraff som nu gäller för fridskränkingsbrottet – att ta bort ett kvalificerande begrepp förefaller sett i det ljuset inte lämpligt. Närståenderekvisitet bör därför inte förändras.³⁷

En alternativ ändring i denna riktning som har övervägts är att införa ett nytt tredje stycke i 4 kap. 4 a § och däri ta bort kravet på att gärningarna ska begås mot en närstående eller tidigare närstående. Ett sådant brott skulle kunna betecknas som *fridskränkning* och straffskalan sträcka sig från fängelse i lägst sex månader till högst två år. Ändringen i den abstrakta straffskalan behövs i så fall eftersom ett kvalificerande moment tas bort. Genom en sådan ändring skulle det bli möjligt att få tillgång till en strängare

³⁴ Prop. 1997/98:55 s. 79.

³⁵ Prop. 2021/22:138 s. 20.

³⁶ Prop. 2010/11:45 s. 71.

³⁷ Inte heller Hederbrottsutredningen ansåg att det var lämpligt att ta bort närståenderekvisitet i 4 kap. 4 a §, se SOU 2020:57 s. 160. Samma slutsats även i SOU 2008:81 s. 126.

straffskala i fler fall och det straffrättsliga skyddet för psykiskt våld skulle därför stärkas för vissa grupper som nu faller utanför tillämpningsområdet för fridskränkingsbrotten. De skäl som talar emot en sådana lösning är dock övertygande. En sådan bestämmelse skulle dels i mycket stora delar täcka samma område som olaga förföljelse, dels skulle det kriminaliserade området som sådant inte utvidgas eftersom inte fler gärningar skulle omfattas. Något förslag att ändra bestämmelsen på detta sätt lämnas därför inte.

Bör fridskränkingsrekvisiten ändras?

I tidigare utvärderingar har konstaterats att fridskränkingsrekvisiten, det vill säga att var och en av gärningarna har utgjort led i en upprepad kränkning av personens integritet och gärningarna varit ägnade att allvarligt skada personens självkänsla, fungerar väl i rättstillämpningen. Likande konstruktioner har valts i samband med nya kriminaliseringar. Rekvisiten har fått en så vedertagen innebörd i rättstillämpningen att skälen för att ändra bestämmelsen i detta hänseende bör vara synnerligen tungt vägande för att kunna motivera en ändring. Några sådana skäl har inte framkommit. En förändring i detta avseende föreslås därför inte.

Sammanfattning

Att stärka det straffrättsliga skyddet mot psykiskt våld genom att ändra straffbestämmelsen om grov fridskränkning och grov kvinnofridskränkning på annat sätt än att lägga till förolämpning i brottskatalogen bedöms inte som ett tillfredsställande alternativ främst av de skäl som angetts ovan. Till detta kan också läggas dels att straffbestämmelsen är väl inarbetad och fungerar väl i domstolarna, dels att den viktiga symbolfunktionen som en ny brottstyp skulle innebära går om intet om en ändring i stället sker i denna paragraf. Frågan är därmed om det bör införas ett nytt särskilt brott som tar sikte på psykiskt våld eller om det finns något annat alternativ som är att föredra.

8.4 Olaga förföljelse

Även olaga förföljelse består av flera i sig kriminaliserade gärningar som förs samman till ett mer allvarligt brott, vilket innebär att sådana kränkande handlingsmönster som inte når upp till en redan straffbar nivå faller utanför det straffbara området. Brottslighetens systematik verkar i stället straffskärpande under förutsättning att det är fråga om flertalet brottsliga gärningar. Brottbeskrivningen innehåller inget närstående rekvisit. I Finland, Danmark och Island är brottet i stället uppbyggt kring ett antal icke kriminaliserade, tämligen vardagliga gärningar, som blir kriminaliserade just för att de genomförs inom ramen för en förföljelse.

När Brå 2015 utvärderade tillämpningen av 4 kap. 4 b § brottsbalken framkom huvudsakligen två omständigheter som ansågs problematiska. För det första ansågs rekvisiten otydliga och för det andra var det oklart var den nedre gränsen för brottet gick. Närmare bestämt visade resultaten i rapporten att det var oklart vilka handlingar som är tillräckligt grova för att det ska vara fråga om underbrottet ofredande, hur många underbrott som krävs, hur länge förföljelsen måste ha pågått och om olaga förföljelse kan bestå endast av ofredande eller om andra underbrott måste ingå. Problematiken påminner således i stor del om den som omgärdar fridskränkningen. Brotten i brottskatalogen, och särskilt ofredande, ansågs även svåra att bevisa. Därtill framhölls att ofredande har låg prioritet hos polisen och därför inte alltid utreds.³⁸

Förvisso gjordes den här utvärderingen för ganska många år sedan, men det framstår ändå som olämpligt att i detta sammanhang ändra en bestämmelse som redan är behäftad med ett antal osäkerheter. Dessutom talar den valda lagstiftningstekniken emot en ändring i utvidgande riktning av det skälet att det i bestämmelsen inte hänvisas till kapitel utan i stället till vissa specifika brottstyper i 14 punkter. Att tynga bestämmelsen ytterligare med en uppsamlade punkt i stil med ”eller andra jämförbara kränkningar” verkar inte lämpligt och skulle inte heller uppfylla kravet på tillräckligt förutsebar strafflag. Dessutom krävs att gärningarna har utgjort led i en upprepad kränkning av personens integritet, men som framgått ovan är det inte säkert att ett sådant fridskränkanderekvisit är rätt väg att gå i fråga om de kränkande

³⁸ Brå-rapport 2015:2.

handlingsmönster som står i fokus i denna promemoria. Det är snarare angrepp på självkänslan som bör skyddas mot ytterligare angrepp.

8.5 Olaga tvång

När Hedersbrottsutredningen i SOU 2020:57 analyserade om det fanns skäl att kriminalisera nedvärderande, manipulerande eller kränkande handlingar som begås i syfte att kontrollera en annan person lyftes särskilt olaga tvång fram för att visa att en sådan kriminalisering är obehövlig. Att ”tvinga någon att göra, tåla eller underlåta något” är enligt utredningen närmast synonymt med att kontrollera en person. Det borde därtill enligt utredningen ofta vara fråga om kontroll genom hot om brottslig gärning eftersom även underförstådda hot under lång tid omfattas. Som framgått är våld som riktar sig mot annans egendom, till exempel att slå sönder tillhörigheter som husdjur, ett hot om fortsatt skadegörelse som omfattas av straffansvaret. Tvång genom hot mot den tvungnes anhöriga omfattas också. Att A tvingar B att använda ett visst klädesplagg genom ett underförstått hot om brottslig gärning i form av misshandel skulle därför vara olaga tvång. Detsamma kan i den nu diskuterade kontexten sägas gälla om A tvingar B att komma hem direkt efter jobbet eller inte tillåter B att umgås med någon annan genom att underförstått hota att slå ihjäl en katt eller en hund. Ett underförstått hot om att avslöja en viss sexuell läggning (menligt meddelande) kan också verka tvingande i bestämmelsens mening, och är särskilt aktuellt för gruppen hbtqi-personer. Det är således korrekt att många kontrollerande beteenden borde kunna bestraffas som olaga tvång. En omständighet som inte nämns i Hedersbrottsutredningens betänkande är att det i de allra flesta fall torde vara fråga om så kallat relativt tvång, det vill säga fall då den tvungne på grund av hotet, *väljer* att göra eller underlåta något. Att fråga inte är om absolut tvång följer av att den tvungne inte är underkastad vissa händelser och tvingas tåla något utan att själv kunna agera (jämför att bli nedputtad i en isvak). Vid relativt tvång ställer lagen upp ett krav på kausalitet mellan det underförstådda hotet och att tvingas, vilket innebär att det för ansvar krävs att den tvungne får tillräckliga skäl att göra något visst och sedan gör det på denna grund. Detta kan

givetvis, precis som vid misshandel, vara svårt att leda i bevis. Särskilt när fråga är om en livssituation som är präglad av en sådan regim som upprepat psykiskt våld innebär. Det framstår närmast som verklighetsfrämmande att tala om ett val i denna mening. Även här kan konstateras att straffansvaret inte är särskilt väl avpassat för de situationer som nu är aktuella. Liknande synpunkter framkommer också i en utvärdering av den norska bestämmelsen om psykiskt våld (strl. § 282). De intervjuade aktörerna (polis, åklagare och domare) menar att bestämmelsen i för liten utsträckning träffar sexuellt våld. I en sådan våldsregim som krävs för att bestämmelsen ska vara tillämplig är det svårt att alls tänka sig frivilliga samlag – i en sådan situation behövs varken hot eller fysiskt våld för att få sin vilja igenom.³⁹ Den utsatta vet precis vad som kan bli följderna av att neka en invit. Det är inte svårt att tänka sig att detta kan vara fallet när en utsatt ”väljer” att inte träffa sina vänner, att gå hem direkt efter skolan och i övrigt anpassar sitt liv. Vid latent hot är det således inte klart att effekten uppnås genom att personen hotas på det sätt som bestämmelsen om olaga tvång kräver. I stället är det så att individen upplever att det finns ett bakomliggande hot, som i och för sig är handlingsdirigerande, men det är nog sällan ett hot om ens underförstådd brottslig gärning på det sätt som krävs för att det ska vara fråga om olaga tvång i straffrättslig mening.⁴⁰

Så vitt har framgått saknas också vägledande avgöranden där bestämmelsen om olaga tvång används i denna typ av situationer.⁴¹ Här kan således konstateras att bestämmelsen, även om den till sin ordalydelse träffar många kontrollerande beteenden, inte ger ett adekvat skydd i praktiken. Detta leder till att det trots allt finns en brist i detta hänseende.

När bestämmelsen infördes i brottsbalken framhölls att tortyr, som räknades upp som en omständighet som kunde leda till att brottet bedömdes som grovt, var att med större intensitet och långvarighet plåga någon såväl fysiskt som *psykiskt*. Även en gärning som kunde jämföras med typiska fall av tortyr kunde enligt Straffrättskommittén bedömas som grov. När bestämmelsen

³⁹ Aas och Andersen, Mishandlingsbestämmelsen. En evaluering av loven mot mishandling i näre relationer jf. strl. § 219 (§282/283) s. 34.

⁴⁰ Se på detta tema Kaldal och Kankaanpää Thell, Hedersrelaterat våld och förtryck mot barn och unga. Del II: Samhällets ansvar och förutsättningar att utreda och beivra brott, JT nr. 2 2016/2017 s. 349–380.

⁴¹ Hedersbrottsutredningen nämner ett orefererat hovrättsfall.

ändrades 2016 stod det klart att gärningar mycket sällan bedömdes som grovt olaga tvång. Som exempel nämns fall där någon tvingats kvar i en bostad för att erkänna otrohet – dessa hade regelmässigt bedömts som brott av normalgraden. I samband med att de nya kvalifikationsgrunderna infördes i bestämmelsen angavs i förarbetena som exempel på när en gärning kan anses vara av särskilt hänsynslös art att den riktas mot en person som befinner sig i en skyddslös ställning eller är i beroendeställning till gärningspersonen. Mer konkret nämns att hotet riktats mot ett yngre barn eller att fråga är om hot att utöva våld mot den tvungnes barn eller nära anhöriga. Även här finns således goda möjligheter att inom bestämmelsens tillämpningsområde beakta det särskilt straffvärda i att gärningen riktas mot en särskilt skyddsvärd person, till exempel ett barn eller en närstående. Uppdraget här är dock att *stärka* det straffrättsliga skyddet mot kränkande handlingsmönster i de fall då det inte är fråga om olaga tvång.

8.6 Ofredande

Den nedre gränsen för straffansvar vid brott mot person, brotten mot frid och brotten mot ära utgörs i dag av bestämmelserna om ofredande och förolämpning. Precis som misshandelsbestämmelsen tillkom ofredandebestämmelsen för att ge ett visst skydd i de fall då en psykisk effekt framkallas av psykiska medel, till exempel vissa fall av skrämnel. Att otillbörligt närma sig en människa med ord eller handling kan utgöra ofredande, liksom att upprepade gånger ringa någon eller skicka ett stort antal meddelanden. Detsamma gäller ofredande av en kvinna i syfte att få till stånd en sexuell förbindelse liksom mobbning. När straffmaximum höjdes från sex månader till ett år 1993 framhöll regeringen att omfattande och systematiska trakasserier, till exempel vid mobbning eller annat psykiskt våld, kan utgöra sådana beteenden som är att bedöma som ofredande. Som exempel på en gärning som i extremfallet kunde ha ett högre straffvärde än fängelse i sex månader nämndes mycket omfattande och utdragen telefonterror mot en tidigare partner. Ofredandebestämmelsen är således avsedd att användas också vid upprepade förfaranden, där det samlade beteendet kan vara så allvarligt att ett högre straffvärde än sex månader kan aktualiseras. Så som praxis

utvecklats tycks dock detta gälla främst vid kontakter som sker via telefon eller på annat sätt, det vill säga vid förfaranden som inte innebär att gärningspersonen och den utsatte träffas.

Kvinnovåldskommissionen föreslog att rekvisitet trakasserar skulle tas in i lagtexten för att synliggöra att de mest straffvärda handlingarna är sådana som upprepas. Regeringen avfärdade förslaget då det ansågs innebära en risk för att en enskild händelse inte skulle räcka för ansvar enligt bestämmelsen.

I samband med att uppmaning till självmord kriminaliserades konstaterar regeringen att vissa hänsynslösa fall av sådan uppmaning kan falla under ofredandebestämmelsen, men att det kan ifrågasättas om straffskalan för ofredande är tillräcklig för att spegla allvaret i uppmaning till självmord. Ett särskilt brott ansågs nödvändigt. Detsamma kan anföras gällande sådana kränkande handlingsmönster som står i fokus för denna promemoria. I dag sträcker sig straffskalan för ofredande från böter till fängelse i högst ett år. Ett alternativ som har övervägts i utredningsarbetet är att införa brottsbeteckningen *grovt ofredande* med en något strängare straffskala. På så sätt skulle fler särskilt klandervärda fall av ofredanden som består av upprepade gärningar (trakasserier) kunna straffmätas mer adekvat. Till exempel kunde det för gradindelningen vara relevant om det är fråga om ett kontrollerande, upprepat handlande mot en närstående. En sådan ändring skulle emellertid inte leda till att det kriminaliserade området som sådant utvidgas. Det skulle ju fortfarande krävas ett i grunden hänsynslöst agerande. Ofredandebestämmelsens tillämpningsområde är också något osäkert och lite förenklat kommer bestämmelsen till användning främst i de fall då ingen annan bestämmelse finns att tillgå.⁴² Det kan därför ifrågasättas om införandet av ett grovt brott i praktiken skulle leda till att det straffrättsliga skyddet mot psykiskt våld stärks. Tilläggas bör också att olaga förföljelse infördes just för att fånga upp fall av upprepad lindrig brottslighet och det finns därför redan en möjlighet att göra en helhetsbedömning av sådana beteenden som faller under ofredandebestämmelsen. Brottet kan också utgöra en del av fridskränkningens brotten. Inte heller denna ändring föreslås därför.

⁴² Se t.ex. Brå-rapport 2015:2 i vilken brottet olaga förföljelse utvärderas. Brå framhåller att det är oklart vilka händelser som är tillräckligt grova för att det ska vara fråga om ett ofredande, se särskilt s. 8.

Slutligen kan nämnas att ofredande är ett brott för vilket polisen ansvarar för förundersökningen. Brå har i en rapport fört fram att förundersökningar avseende ofredandebrott mellan närstående i större utsträckning borde vara åklagarledda.⁴³ På så sätt skulle åklagaren på ett bättre sätt få en helhetsbild av allt det våld som målsäganden har utsatts för. Detta underbrott ingår i såväl fridskränkingsbrotten som i olaga förföljelse och genom att förbättra utredningarna i detta avseende kan inte uteslutas att fler fällande domar skulle kunna meddelas och det straffrättsliga skyddet för psykiskt våld också förbättras. Denna fråga borde därför diskuteras vidare.

8.7 Förolämpning

Bedömning: Förutom att förolämpning ska läggas till i brottskatalogerna för de grova fridskränkingsbrotten, olaga förföljelse och hedersförtryck saknas skäl att förändra bestämmelsen som sådan.

Att rikta beskyllning, nedsättande uttalande eller förödmjukande beteende mot någon kan utgöra brottet *förolämpning* om gärningen är ägnad att kränka den andres självkänsla eller värdighet. Detta stadgande täcker således enstaka nedvärderande eller på annat sätt kränkande handlingar, men det ger inte möjlighet att fånga upp det särskilt klandervärda som ett upprepat beteende innebär. Den särskilda åtalsregleringen i 5 kap. 5 § brottsbalken innebär också att åtal för förolämpning som ett enskilt brott är mycket ovanliga. Vid flera fall av förolämpning mot samma person skulle dock systematiken kunna leda till ett högre samlat straffvärde i enlighet med numera vedertagen praxis från Högsta domstolen.

Särskilda tryck- och yttrandefrihetsrättsliga aspekter, inklusive Europadomstolens praxis, gör sig dessutom gällande i relation till förolämpningsbrottet. Någon förändring, utöver att det föreslås ingå i ett antal brottskataloger, av bestämmelsen föreslås därför inte.

⁴³ Brå-rapport 2015:2 s. 11.

8.8 Slutsatser i fråga om behovet av en kriminalisering

Genomgången av befintliga straffstadganden ovan visar att det finns goda möjligheter att inom ramen för det nuvarande straffrättsliga systemet beakta vissa former av psykiskt våld. Det kan därför ifrågasättas om det finns ett tillräckligt behov av en särskild kriminalisering av psykiskt våld. Samtidigt står det klart att det finns beteenden som är minst lika klandervärda som ofredande och förolämpning men som i dag faller utanför det straffbara området. Som framgått tidigare i denna promemoria beror det till viss del på att befintliga straffstadganden inte har kommit att tillämpas på psykiska företeelser i den utsträckning som reglernas ordalydelser tillåter. Men det finns också situationer där nuvarande regler inte är tillräckliga. Det gäller särskilt barn eller unga personer som lever i en familj där normerna är så starka att en påverkan sker utan att det är fråga om uttalade hot eller annat hänsynslöst beteende. I sådana fall är gärningspersonens agerande inte så aktivt att det träffas av något nu gällande straffbud. Detsamma kan gälla en ung person som är tillsammans med en partner som har ett stort våldskapital. Även hot som inte når upp till ens underförstådda hot om brottslig gärning är i stor utsträckning straffria. Inte heller ger de existerande straffbuden, annat än om det är fråga om flera brottsliga gärningar så att till exempel ett fridskränkingsbrott kan aktualiseras, någon möjlighet att fånga upp den kumulativa effekten av att flera icke-straffbara gärningar begås mot samma person. Även om en isolerad gärning inte når upp till att vara så klandervärd att straffansvar bör aktualiseras, kan den samlade effekten på en persons liv vara så allvarlig att agerandet bör vara straffbart. De straffbud som finns fokuserar i hög grad på det medel som gärningspersonen använder sig av – den psykiska effekt som följer av upprepat psykiskt våld är i huvudsak inte en del av det straffrättsliga systemet.

Förbud mot fysiskt våld är, i motsats till psykiskt våld, en del av det straffrättsliga systemet, vilket bland annat kan förklaras med att det psykiska våldet är mer svårhanterligt och osynligt. De ideella skadorna har skadeståndsrättsligt på samma sätt levt i skuggan av de fysiska och mätbara skadorna. Att det psykiska våldet anses mer svårhanterligt framhålls till exempel i den utvärdering av fridskränkingsbrotten som Brå genomförde 2019. De intervjuade

lagföringsaktörerna gav här uttryck för en dubbelhet i sin bild av psykiskt våld. Många uttryckte en upprördhet över att det psykiska våldet, som är det som förstör den våldsutsatta mest, inte värderas högre i den rättsliga sfären. Poliserna menade också att det psykiska våldet nedprioriteras, med undantag för de ”klassiska” fallen, där en målsägande under en lång tid har blivit nedtryckt och är ”helt normaliserad i något väldigt destruktivt”. Från polisernas perspektiv framstod det inte som rationellt att i andra fall fokusera på verbala kränkningar och kontrollerande beteenden eftersom åklagarna enligt dem inte fäster vikt vid detta i åtalet. Den dubbelhet som här kommer till uttryck kan enligt Brå tolkas i linje med viss internationell forskning som visar att psykiskt våld i nära relationer utmanar en etablerad hierarki inom rättsväsendet, där fysiskt våld alltid har värderats högt just eftersom det psykiska våldet är mer svårhanterligt.⁴⁴

Mot detta måste ställas att den forskning som redovisats i kapitel tre med tydlighet visar att det psykiska våldet upplevs som det värsta av såväl kvinnor som barn.⁴⁵ Det kan vara att skrämja eller kränka på sätt som inte är fysiska eller att styra eller dominera över en annan person med hjälp av bakomliggande makt eller hotbild. Våldet sker ofta systematiskt, vid upprepade tillfällen och utövas inte sällan för att kontrollera offret. Det kan röra sig om muntliga kränkningar, nedvärderande omdömen och hån, att skambelägga, att skämma ut den utsatta inför andra, att styra vilka denne träffar och att inskränka livsutrymmet genom att ta fullständig kontroll över den gemensamma ekonomin. Våldet kan till exempel riktas mot en partner eller mot ett barn. Statistiken har också visat att det psykiska våldet är mycket utbrett. Det står därtill klart att våldet leder till mycket allvarliga konsekvenser, såväl för individen som för samhället. På det individuella planet leder våldet till ångest, nedstämdhet, posttraumatisk stress och hos barn även till beteendeproblem som trots och uppförandestörningar. Det finns därför goda skäl att motverka den här typen av beteenden och på så sätt ge dem som utsätts stöd. Samtliga internationella konventioner,

⁴⁴ Brå-rapport 2019:8 s. 128 med vidare hänvisningar. Överlien framhåller att den fysiska dimensionen har varit överordnad den psykiska också i forskningen, möjligen för att det är lättare att fånga det fysiska våldet, se Våld mellan ungdomar i nära relationer. Digitala medier och utövandet av kontroll s. 82.

⁴⁵ Se också Nordborg, Mäns våld mot kvinnor s. 79.

inklusive barnkonventionen, ställer också långtgående krav på att stater ska markera mot psykiskt våld.

Om man vill understryka att psykiskt våld, precis som fysiskt våld är klandervärt och värt att skyddas ifrån, kan det därför vara på sin plats med en separat kriminalisering.⁴⁶ Genom en särskild straffbestämmelse nås också ett mer heltäckande och välanpassat straffansvar för sådana handlingsmönster som nu står i fokus. Det kan också ifrågasättas om straffskalorna för ofredande och förolämpning är tillräckliga för att spegla allvaret i sådana handlingsmönster. Som framhålls i de danska förarbetena till bestämmelsen om psykiskt våld finns det en poäng med att straffrättsligt erkänna att psykiskt våld kan vara lika skadligt som fysiskt våld. Att det finns ett behov av att kriminalisera psykiskt våld i en något vidare omfattning än vad som nu är fallet synliggörs också av att frågan har diskuterats vid ett stort antal tillfällen sedan 70-talet då debatten om mäns våld mot kvinnor tog fart på allvar. Det finns ett legitimt intresse av att genom straffrätten signalera att denna typ av agerande är oacceptabelt. En särskild kriminalisering kan antas ha en viktig normbildande effekt eftersom rättsliga normer påverkar värderingar. Straffrättens symbolvärde, både i fråga om vad den uttrycker och vad den tiger om, bör inte heller underskattas.⁴⁷ Den som utsätts för en kränkning som det inte finns något straffrättsligt språk för, kan med fog uppleva en dissonans mellan sin egen, skakande upplevelse och den offentligt sanktionerade moraluppfattningens tystnad inför densamma.⁴⁸ Språket styr uppfattningen om vad som existerar och hur det existerar. Genom att sätta ord på något blir det en del av den offentliga erfarenheten. Tidigare förbisedda erfarenheter genomgår på detta sätt en statusförändring och kan ges ett offentligt uttryck.⁴⁹ Sammanfattningsvis finns ett behov av att införa en ny, särskild brottstyp, för psykiskt våld.

Straffansvaret för försummelse framstår dock, genom bestämmelserna om misshandel och vållande till kroppsskada eller sjukdom samt framkallande av fara för annan, som välavvägt och skyddar de

⁴⁶ Se för finsk rätts vidkommande liknande resonemang när olaga förföljelse kriminaliserades i RP 19/2013 rd s. 24.

⁴⁷ Helland Göller, a.a. s. 127.

⁴⁸ Svensson, E., a.a. s 99. Se också Asp, Sex och samtycke s. 27.

⁴⁹ Svensson Eva-Maria, Genus och rätt – en problematisering av föreställningen om rätten s. 48.

verkligt straffvärda fallen. Vad gäller försummelse bör återigen framhållas att det ofta torde finnas anledningar till att till exempel föräldrar försummar sina barn. Det kan till exempel vara missbruk eller psykisk ohälsa och det framstår som lämpligare att hantera dessa situationer med andra medel än straffrättsliga. Skäl att kriminalisera försummelse särskilt finns därför inte.

I nästa kapitel diskuteras bland annat vissa straffrättsliga utgångspunkter som måste vara uppfyllda för att en kriminalisering ska anses befogad.

9 Straffrättsliga utgångspunkter

9.1 Inledning

Slutsatserna i det föregående kapitlet är att det finns ett behov av att stärka det straffrättsliga skyddet mot psykiskt våld samt att en ny brottstyp bör införas i brottsbalken. Förolämpning bör också läggas till i brottskatalogerna i fridskränkingsbrotten, olaga förföljelse och hedersförtryck. Frågan som besvaras i detta kapitel är om en sådan kriminalisering är möjlig mot bakgrund av de starka rättssäkerhetsprinciper som gör sig gällande på det straffrättsliga området.

9.2 Kort om straffrättsliga utgångspunkter

Straffrätten beskrivs ofta som speciell på så sätt att den i grunden handlar om att staten tillfogar den som har begått brott ett lidande eller obehag – någon tvingas att betala böter eller att hållas frihetsberövad. I straffrättsteoretiska diskussioner beskrivs straffet av denna anledning som något negativt. Straffet saknar en reparativ funktion och är därför endast repressivt. Inte sällan framhålls också att straffrätten är ett uttryck för det statliga våldsmonopolet.¹ Straffrätten har beskrivits som en spindelväv: rör man vid ett ställe märks det i hela systemet.² Det nu sagda innebär att varje förändring i det straffrättsliga systemet måste övervägas noga och det särskilt när fråga är om en utvidgning av det kriminaliserade området. För att möjliggöra sådana överväganden innehåller detta kapitel en introduktion till vad som kan beskrivas som vissa teoretiska

¹ Se t.ex. Asp m.fl., a.a. s. 33 f.

² Jareborg, Inkast i straffområdet s. 89. "Likaså måste det rimligen finnas gränser för hur starkt bilden av särställning bör få odlas: om än särpräglad straffrätten ytterst ett verktyg, jämte andra verktyg, i samhällets hand.", se Lernerstedt, a.a. s. 290.

utgångspunkter. Fokus ligger här på kriminalisering och de andra två nivåerna av straffsystemet – utdömande av påföljd samt verkställighet av påföljd – berörs inte då dessa i huvudsak faller utanför ramen för uppdraget.

Det som traditionellt står i fokus i straffrättsliga bedömningar är gärningspersonens individuella ansvar för specificerade gärningar som är begränsade i tid och rum. Mot bakgrund av detta brukar straffrätten beskrivas som gärningsinriktad eftersom den tar sikte på enstaka, tämligen snävt avgränsade, gärningar i tid och rum.³ En sådan ordning har goda skäl för sig och är ett utflöde av vissa rättssäkerhetsgarantier som att en gärningsbeskrivning måste vara någorlunda preciserad och att det ska finnas rimliga förutsättningar att bevisa gärningen. Straffansvar ska därtill följa på begångna, bevisade gärningar och inte för att en individ har ett visst, måhända klandervärt levnadssätt. Samtidigt står det klart att det ibland kan ”finnas behov av att frångå inriktningen på det enskilda om man önskar fånga världen i straffrätten.”⁴ Det sistnämnda är just vad som sker (i vart fall i efterhand) när flera brott läggs samman till ett fridskränkingsbrott eller en olaga förföljelse. Om fokus endast tillåts vara på enstaka handlingar som är väl definierade i tid och rum kan det få till följd att det mönster av kontrollerande tekniker som utmärker våld i nära relationer riskerar att falla utanför det straffbara området. På så sätt finns en risk för att det uppstår ett glapp mellan verkligheten och det straffrättsliga systemet.

Generellt kan också en viss kursändring iaktas på senare år. Faredelikt har till exempel fått allt större betydelse i straffrätten. Då dessa används krävs inte att något skyddsintresse har kränkts, utan det räcker med att intresset faktiskt äventyras. Som exempel kan här nämnas att ofredandebestämmelsen numera är uppbyggt som ett abstrakt faredelikt.

Som konstaterats i viss straffrättslig doktrin är rättssäkerhet i den traditionella straff(process)rätten mycket tydligt kopplad till den som ställs till ansvar för att ha begått ett brott. Det är denne som ska ha rättigheter gentemot staten. Det kan något förenklat uttryckas så att den legitima grunden för straffrätten och kriminalisering historiskt sett har varit ansvarssubjektet. Att diskutera till exempel kriminalisering utifrån den utsatta personens perspektiv är (ännu)

³ Se t.ex. Ulväng, a.a. s. 200.

⁴ Asp, Straffrätten – i går, i dag och i morgon, SvJT 100 år s. 159.

inte helt accepterat.⁵ Samtidigt är utvecklingslinjen här tydlig: brottsoffret har fått en allt tydligare plats på den straffrättsliga kartan och en allt viktigare roll i den offentliga diskussionen om brott och straff. Denna utveckling ställer krav på att det straffbara området verkligen omfattar sådant som är straffvärt.⁶

9.3 Några ord om begreppet gärning

När en domstol har att bedöma om ett brott har begåtts är det som ska bedömas alltid något som har inträffat. Straffrätten är inte, i motsats till vad som gäller till exempel i socialrätten, beroende av prognoser för framtida beteenden eller vårdbehov (sådana hänsyn kan dock tas inom ramen för påföljdsbestämningen, till exempel vid valet mellan villkorlig dom och skyddstillsyn). Gärningar kan dels vara fysiska, det vill säga ha karaktär av ett ingripande i vad som händer i världen, men vid gärningar i form av underlåtenhet räcker det att avstå från att ingripa när ett ingripande borde ha skett. I straffrätten är således gärning ett överbegrepp till handling och underlåtenhet.⁷ Det nu sagda är relevant för denna promemoria på så sätt att försummelse nämns som ett exempel på psykiskt våld. Att försumma något är närmast synonymt med att inte göra något som man borde ha gjort. För att en underlåtenhet ska vara straffrättsligt relevant måste det vara fråga om något mer än bara passivitet i samtliga fall där det inte är en direkt kriminalisering av underlåtenhet. Som ett exempel på det sistnämnda kan underlåtenhet att inte anmäla ändrade förhållanden enligt 2 § bidragsbrottslagen (2007:612) nämnas. Här utgör underlåtenheten som sådan det brottsliga förfarandet. Straffrättsligt ansvar för annan

⁵ Se gällande detta till exempel Andersson, U., Hans (ord) eller hennes? s. 47 f., Burman, Straffrätt och mäns våld mot kvinnor s. 21 och Gröning och Jacobsen (red.), Restorative Justice and Criminal Justice. Asp menar dock att den materiella straffrätten i grunden tar det skyddade intressets (brottsoffrets) parti gentemot gärningspersonen och ger ett antal exempel på hur brottsofferperspektivet är närvarande, till exempel i ansvarstillskrivandet och i straffvärdebedömningen. Han menar också att det inte finns någon motsättning mellan den materiella straffrätten och brottsofferperspektivet, se a.a. s. 136 ff. Se också Blixt, Fördel brottsoffret?, SvJT 100 år s.

⁶ Asp, a.a. Se också det norska betänkandet NOU 2006:10 där det framhålls att detta sätt att se på straffrätten har haft goda skäl för sig, men att tiderna har förändrats: ”Samfunnsforhold, den rettslige tenkningen og befolkningens forventninger er i høy grad forandret. Tiden er etter utvalgets oppfatning definitivt inne for å justere kursen innenfor straffeprosessen slik at fornærmedes legitime interesser i saken reflekteres bedre i lovgivningen.”

⁷ Asp m.fl., a.a. s. 71 ff. och 144.

underlåtenhet förutsätter som huvudregel dels att gärningspersonen är i så kallad garantställning, dels att handlingen är möjlig att utföra i det enskilda fallet. Vad gäller garantställning är det relevanta om det finns en rättsligt relevant förväntan på agerande. Typfallet är förälders tillsynsplikt över barn, liksom djurägares skyldighet att se till sina djur. Från kravet på att handlingen ska vara möjlig att utföra i det enskilda fallet finns ett undantag, och det är om gärningspersonen på ett oaktsamt sätt har försatt sig i situationen och genom detta kan sägas ha begått den brottsbeskrivningsenliga gärningen. Typexemplet på det sistnämnda är att en epileptiker som märker att ett anfall är på väg går in i en butik där det finns sådant som kan gå sönder kan dömas för skadegörelse enligt 12 kap. 1 § brottsbalken.

9.4 Om kriminalisering

9.4.1 Inledning

Frågan om vad som kan eller bör kriminaliseras har diskuterats utförligt såväl inom rättsvetenskapen som inom filosofin under en mycket lång tid. Något allennarådande svar finns trots detta ännu inte och de kriterier som finns för att bedöma frågan får anses vara relativt vaga. En sak som det dock råder enighet om är att ett beteende endast bör kriminaliseras om det på ett eller annat sätt är skadligt, farligt eller på något sätt innebär en risk för en sådan skada eller fara. Endast orsakande av att annan upplever obehag anses inte utgöra skada. Det måste också vara fråga om hot mot ett värde eller intresse som är värt att skydda på ett så ingripande sätt som genom kriminalisering – det kan till exempel vara angrepp mot liv, frihet, ära, hälsa, egendom, handlingsfrihet eller rörelsefrihet.⁸ Vad som anses utgöra en skada eller en fara, liksom vilka intressen som är så skyddsvärda att det kan vara aktuellt med en kriminalisering, varierar dock som redan påpekats med tiden och samhällsutvecklingen.⁹ När en kriminalisering övervägs måste också möjligheten till missbruk

⁸ Se 2 kap. regeringsformen för en katalog över ett slags centrala legitima värden.

⁹ Se t.ex. SOU 2013:38 s. 506 och avsnitt 3.12.

(genom att skapa tillfälle för obehöriga påtryckningar) tas i beaktande.¹⁰

Syftet med kriminalisering anses numera vara att förebygga att vissa handlingar företas. Kriminaliseringens huvudmetod är med andra ord allmän avskräckning genom allmänprevention. Ett hot om straff ska få människor att avstå från en viss verksamhet; det är således fråga om ett slags psykologiskt tvång genom straffhot, eller om formell social kontroll om man så vill. En kriminalisering är också ett indirekt påstående om att gärningen är socialt förkastlig och därmed har en kriminalisering alltid en viss symbolfunktion.¹¹ Det anses dock självklart att kriminalisering aldrig bör tillgripas endast på grund av dess symbolvärde, men det kan vara ett skäl av flera. Genom lagstiftning definieras slutligen gränser för tillåtet respektive otillåtet bland medborgarna. En kriminalisering har därför också en viss moralbildande effekt, även om det är osäkert hur stor denna är.¹²

Här kan också kort nämnas att det inom den feministiska forskningen finns en diskussion om vilken betydelse det straffrättsliga systemets gensvar på mäns våld mot kvinnor har för förekomsten av våld. Svaret är att det har en central roll för att motverka mäns våld mot kvinnor. I den forskningen lyfts den symboliska funktionen fram särskilt. Genom en kriminalisering tydliggörs i vilken utsträckning våldet är tillåtet eller otillåtet i samhället och via media tydliggörs detta för medborgarna. Rent konkret kommunicerar ett gensvar från straffrätten direkt med våldsutövaren, den våldsutsatta och eventuella barn och andra involverade att samhället inte tolererar det våld som utövats. Därtill framhålls att om rättssystemet inte ingriper effektivt kan det uppfattas som att våldet inte är en straffrättslig eller samhällelig angelägenhet, utan något som tillåts av staten. Detta kan leda till att föreställningar om mäns rätt att kontrollera, begränsa och

¹⁰ Jareborg, Brotten. Första häftet. Grundbegreppen. Brotten mot person s. 37.

¹¹ Jareborg, Straffrättsideologiska fragment s. 208 och Asp m.fl., a.a. s. 39.

¹² Ett välkänt exempel är förbudet mot köp av sexuell tjänst. Förbudet motiverades med att det ansågs vara ett angeläget samhälleligt intresse att bekämpa prostitution. Kriminaliseringen har utvärderats i bl.a. SOU 2010:49 och slutsatserna däri är att förbudet har haft en betydande normativ effekt samt bidragit till att bekämpa prostitutionen. När fridskränkingsbrotten infördes framhöll Lagrådet att det måste antas att en sådan straffbestämmelse kan få effekt i normbildande hänseende, se prop. 1997/98:55 s. 205.

disciplinera kvinnor förstärks, vilket i sin tur ökar risken för ytterligare våld.¹³

9.4.2 Närmare om kriminaliseringsprinciper

Inte sällan framhålls att en kriminalisering motiveras av att ett *visst intresse* ska skyddas. Det ska vara fråga om ett exakt definierat skyddsobjekt som behöver straffsystemets skydd (jämför för tysk samt finsk rätts del diskussionen om så kallad ”rättsgoda”). De intressen och värden som skyddas genom en kriminalisering och som ställs upp i ett straffbud brukar kallas för skyddsintressen eller skyddsobjekt. En gärningstyp bör, för att en kriminalisering ska vara acceptabel, vara tillräckligt straffvärd, det vill säga avse särskilt skyddsvärda intressen. Därtill bör inte avståndet mellan gärningstypen och skyddsintresset vara för stort. En kriminalisering bör också vara hyfsat effektiv. Som framhållits i den juridiska litteraturen är dock även en kriminalisering som i förväg bedöms som relativt ineffektiv tänkt att vara en del i ett normativt system som *över hela linjen* kan antas ha en betydande handlingsdirigerande verkan.¹⁴

Det förtjänar också att framhållas att en kriminalisering inte sällan innebär en inskränkning i de grundläggande fri- och rättigheterna, varför också förutsättningarna för att begränsa dessa rättigheter måste vara för handen. Det ska således vara fråga om begränsning genom lag, den ska vara noga avgränsad samt vara exakt definierad och ha acceptabla grunder, vilket innebär att en begränsning av en fri- eller rättighet genom kriminalisering alltid ska baseras på tungt vägande samhälleliga skäl.¹⁵

En princip som också bör lyftas fram är den så kallade *ultima ratio-principen*. Den innebär ett krav på att alla andra medel för att nå social kontroll, som till exempel utbildning, information och administrativa sanktioner, ska ha visat sig vara eller kunna antas vara otillräckliga, för att kriminalisering ska få tillgripas. Frågan som lagstiftaren bör ställa sig är om det är möjligt att nå det eftersträvade målet på ett mindre ingripande sätt.

¹³ Brännvall a.a. s. 56 f. med vidare hänvisningar.

¹⁴ Jareborg, Vilken sorts straffrätt vill vi ha? Om defensiv och offensiv straffrättspolitik s. 18 ff.

¹⁵ Frände, Allmän straffrätt s. 18 ff.

För att rättfärdiga kriminalisering brukar det ofta talas om att ett antal kriminaliseringsprinciper ska vara uppfyllda. Dessa principer utgör helt enkelt verktyg som kan användas för att analysera en kriminaliserings legitimitet. Försök att sammanfatta de viktigaste har gjorts vid ett antal tillfällen. Dessa redovisas nedan.

Åklagarutredningens och Straffrättsanvändningens förslag till kriterier

Ett antal principer för kriminalisering togs fram av Åklagarutredningen i betänkandet *Ett reformerat åklagarväsende* och dessa kom att i stora delar accepteras av riksdag och regering.¹⁶ För att en kriminalisering ska framstå som befogad krävs att följande faktorer är uppfyllda.

1. Ett beteende kan föranleda påtaglig skada eller fara.
2. Alternativa sanktioner står inte till buds, skulle inte vara rationella eller skulle kräva oproportionerligt höga kostnader.
3. Straffsanktion krävs med hänsyn till gärningens allvar.
4. Straffsanktion ska utgöra ett effektivt medel för att motverka det icke önskvärda beteendet.
5. Rättsväsendet ska ha resurser för att klara av den eventuellt ytterligare belastning som kriminaliseringen innebär.

Regeringen, som menade att kriminalisering som metod för att hindra överträdelse av olika normer i samhället bör användas med försiktighet, anför följande i den efterföljande propositionen.

Kriminalisering som en metod för att söka hindra överträdelse av olika normer i samhället bör användas med försiktighet. Rättsväsendet bör inte belastas med sådant som har ringa eller inget straffvärde. Kriminalisering är heller inte det enda och inte alltid det mest effektiva medlet för att motverka oönskade beteenden. Det allmännas resurser för brottsbekämpning bör koncentreras på sådana förfaranden som kan föranleda påtaglig skada eller fara och som inte kan bemötas på annat sätt. [...]

Beträffande vissa förfaranden, såsom t.ex. misshandel och stöld, har kriminaliseringen en djup och traditionell folklig förankring, vilken har

¹⁶ SOU 1992:61, prop. 1994/95:23 s. 55, bet. 1994/95:JuU2 och rskr. 1994/95:JuU2.

sin grund i människors etiska och moraliska värderingar. Sådana gärningar, vilka vanligen är straffbelagda genom bestämmelser i brottsbalken, utgör kärnan av det område som bör vara kriminaliserat. Det kan antas att upprätthållandet av straffansvar för sådana beteenden utgör en viktig grund för att brott i allmänhet anses som en klandervärd handling. Begreppet brott kopplas sålunda samman med handlingar vilka det sedan gammalt råder enighet om att de är förkastliga. En föreskrift om straffansvar blir därigenom en signal som talar om att det straffbelagda förfarandet inte endast kan föranleda en negativ reaktion från det allmännas sida utan att det också är socialt oacceptabelt. Detta sociala ogillande har säkerligen stor betydelse för efterlevnaden av straffsanktionerade bestämmelser, i vissa fall större än straffhotet som sådant.¹⁷

Därefter gav regeringen 2011 en särskild utredare i uppdrag att återigen analysera och ta ställning till vilka kriterier som bör gälla för att en kriminalisering ska anses vara befogad. Enligt direktiven var en viktig utgångspunkt för utredningen det som regeringen framhållit ovan, nämligen att kriminalisering som metod för att försöka hindra överträdelser av olika normer i samhället bör användas med försiktighet. Detta eftersom en alltför omfattande kriminalisering riskerar att undergräva straffsystemets brottsavhållande verkan, särskilt om rättsväsendet inte kan beivra alla brott på ett effektivt sätt. Ett ytterligare skäl som nämns är att kriminalisering innebär påtagliga inskränkningar i medborgarnas valfrihet och ingripande tvångsåtgärder mot dem som begår brott. Det framhålls särskilt att kriminalisering endast får användas när den metoden framstår som det mest effektiva för att motverka det önskade beteendet.¹⁸

Utredningens betänkande *Vad bör straffas?* överlämnades 2013 och de slutsatser som redovisas blev i korthet att de skäl som Åklagarutredningen anfört för en försiktig användning av straffrätten alltså gjorde sig gällande. Det konstaterades dock att förhoppningarna om en ökad restriktivitet vid nykriminaliseringar inte hade infriats och att problemet med slentrianmässig kriminalisering var fortsatt stort. Utredningen fann att kriterierna inte beaktats i tillräcklig utsträckning, att kriterierna var för vaga för att på ett verkningsfullt sätt kunna begränsa användningen av straffrätt, att samhället hade förändrats sedan kriterierna lades fram

¹⁷ Prop. 1994/95:23 s. 52 f.

¹⁸ Dir. 2011:31 och dir. 2012:133.

samt att de internationella förpliktelserna på straffrättens område hade ökat.¹⁹ Utredningen framhöll följande.

Det råder dock inte någon tvekan om att det finns beteenden som är så allvarliga eller skadliga att det för dessa inte går att undvara straffrätten. Det är regelmässigt inte heller något problem vare sig för lagstiftaren eller för samhällsmedborgaren att peka ut vilka dessa beteenden är och de är också straffbelagda i de allra flesta samhällsbildningar. Det är alltså fråga om sådana gärningar där kriminaliseringen är djupt förankrad och har sin grund i människors etiska och moraliska värderingar. Man brukar beteckna detta område som ”kärnstraffrätten”. Det handlar bl.a. om allvarliga angrepp mot liv och hälsa, egendomsbrott samt gärningar som riktar sig mot den gällande samhällsordningen. [...] De kriterier för kriminalisering som utredningen ska ta fram bör ha sin utgångspunkt i vad som kännetecknar dessa de mest förkastliga eller de mest allvarliga gärningarna.

De kriterier, eller principer, som utredningen föreslog i sin modell för befogad kriminalisering blev dessa.

1. Det tänkta straffbudet måste avse ett identifierbart och konkretiserat intresse som är skyddsvärt (godtagbart skyddsintresse).
2. Det beteende (handlingssätt) som avses bli kriminaliserat måste kunna orsaka skada eller fara för skada på skyddsintresset.
3. Endast den som visat skuld – varit klandervärd – bör träffas av straffansvar, vilket innebär att kriminaliseringen inte får äventyra tillämpningen av skuldprincipen.
4. Kriminalisering av ett beteende kan inte komma i fråga om det finns något tillräckligt värdefullt motstående intresse.
5. Kriminalisering av ett beteende kan inte komma i fråga om det finns någon alternativ metod som är tillräckligt effektiv för att komma till rätta med det oönskade beteendet. De överväganden som bör göras är:
 - a) Finns det redan en handlingsdirigerande regel som är tillräckligt effektiv för att motverka det oönskade beteendet? Det vill säga: om det beteende som ska motverkas redan är straffbelagt bör inte någon ”dubbling” av kriminaliseringen ske.

¹⁹ SOU 2013:38 s. 476 ff.

- b) Om en handlingsdirigerande regel behöver införas – kan det oönskade beteendet motverkas tillräckligt med en regel som inte är repressiv (en metod som innebär att staten styr medborgarnas beteenden genom någon form av tvång, som initieras av staten), till exempel en civilrättslig regel om skadestånd?
- c) Om det är nödvändigt att införa en repressiv handlingsdirigerande regel för att motverka det oönskade beteendet måste övervägas om inte vite, sanktionsavgift eller återkallelse av tillstånd kan användas i stället. Straff bör väljas i sista hand.

Som framhålls i utredningen skiljer sig kriterierna från Åklagarutredningens i vissa hänseenden. Kraven under punkterna 1–3 motsvarar det som i Åklagarutredningen samlades under ett kriterium, nämligen att det skulle vara fråga om en tillräckligt allvarlig gärning. Genom att spjälka kriteriet i tre menade utredningen att frågan om det är en tillräckligt allvarlig gärning hade konkretiserats och att det skulle få till följd att bedömningen inte reduceras till en ren uppfattning hos den som förordar kriminalisering. I kriterium fem samlades det som Åklagarutredningen hade delat upp på flera kriterier, nämligen olika effektivitetshänsyn. Även om det inte artikuleras rakt ut framhåller utredningen att det anses förutsatt både att det inte finns någon annan effektiv metod att komma till rätta med det oönskade beteendet och att en kriminalisering i sig kan antas vara effektiv i åtminstone någon utsträckning.²⁰

I nästa avsnitt behandlas de lagtekniska kraven som ställs på en kriminalisering.

9.4.3 Hur bör kriminalisering ske?

Legalitetsprincipen

Legalitetsprincipen är, trots att den har respekterats i svensk straffrätt i över tvåhundra år, inte lagfäst i hela sin omfattning i

²⁰ SOU 2014:63 s. 475–499.

svensk rätt, men den brukar sägas följa av 2 kap. 10 § regeringsformen, artikel 7 EKMR samt 1 kap. 1 § brottsbalken och 5 § första stycket lagen (1964:163) om införande av brottsbalken (BrP).²¹ En enkel formulering av principen är att straff inte bör utdömas utan direkt stöd i skriven lag. Principen fungerar som en garanti för rättssäkerheten genom att den bidrar till att det blir förutsebart för medborgarna när ett straffrättsligt ansvar kan komma att aktualiseras. Den binder också makten eftersom den möjliggör för de enskilda att kontrollera statens maktutövning. Legalitetsprincipen brukar sägas bestå av fyra förbud:

1. *Föreskriftkravet*: för att ett brott ska föreligga och straff ska kunna dömas ut krävs att det finns ett straffbud som möjliggör detta (se 8 kap. regeringsformen),
2. *Retroaktivitetsförbudet*: ett straffbud får aldrig införas eller tillämpas tillbaka i tiden till nackdel för den tilltalade,
3. *Analogiförbudet*: ett straffbud får aldrig tolkas utöver vad ordalydelsen tillåter, i vart fall inte till nackdel för den tilltalade,
4. *Obestämdhetsförbudet*: ett straffbud måste i rimlig utsträckning vara bestämt till sin utformning – det ställs alltså krav på begriplighet och precision (se här också NJA 2016 s. 680 p. 12 och 13).

Ett syfte med legalitetsprincipen är således att ge det straffrättsliga systemet legitimitet genom *förutsebarhet*. Det måste vara möjligt för den enskilde att på förhand veta vilka gärningar som kan leda till straffansvar. Straffbud får inte vara för allmänt hållna utan måste innebära ett visst mått av precision vid beskrivningen av det straffbara. Som framgått i kapitel åtta är denna aspekt den som traditionellt har ansetts mest problematisk i fråga om att kriminalisera psykiskt våld. I kapitel åtta har också bedömts att det är möjligt att kriminalisera psykiskt våld på ett sätt som inte står i strid med obestämdhetsförbudet. Det som sagts där återupprepas inte här. På domsnivå är frågan om legalitet tätt sammankopplad med kravet på att åklagarens gärningsbeskrivning måste vara tillräckligt preciserad i brottmålsprocessen. Som redan påpekats fyller detta krav en central rättssäkerhetsfunktion på så sätt att den

²¹ SOU 1988:7 s. 44 och Asp m.fl., a.a. s. 45.

brottsanklagelse som den tilltalade ska försvara sig mot måste vara tydlig. Lägre krav på precisering och individualisering innebär i praktiken en bevislättning för åklagaren.²² Sett ur den tilltalades perspektiv och med tanke på straffrättens repressiva funktion är det självklart att straffbestämmelser och gärningsbeskrivningar måste vara tillräckligt tydliga. Ytterst kan legalitetsprincipen även få genomslag i rättstillämpningen på så sätt att det saknas förutsättningar att döma till ansvar om en straffbestämmelse inte är tillräckligt tydligt utformad (se till exempel NJA 2016 s. 680, där fråga dock var om hänvisning till bland annat en EU-förordning).

Konformitetsprincipen, skuldprincipen, proportionalitetsprincipen och humanitetsprincipen

En annan princip som kan härledas ur legalitetsprincipen är konformitetsprincipen, som innebär att endast den som har haft förmåga och tillfälle att rätta sig efter lagen bör straffas för att inte ha följt den. Konformitetsprincipen ger i sin tur stöd för skuldprincipen, som lite förenklat innebär att den som begått en gärning med erforderlig skuld (uppsåt eller oaktsamhet) bör träffas av straffrättsliga sanktioner samt att straffet inte bör vara strängare än måttet av skuld. Proportionalitetsprincipen å sin sida, kan sägas ge uttryck för att en kriminalisering bara bör tillgripas i fall då mindre ingripande åtgärder inte framstår som lämpliga. (Den har dock sin kanske viktigaste betydelse i påföljdsbestämningen.) Slutligen ska framhållas att humanitet bör präglade straffrättssystemet. Från moralisk synpunkt bör så svaga straffhot som möjligt användas eftersom det saknas forskning som visar på ett samband mellan stränga straff och minskad brottslighet. Det måste därför anses moraliskt förkastligt att hota med straff om samma mål kan nås med andra medel.²³

9.5 Slutsatser i frågan om kriminalisering

Bedömning: Som framgått i kapitel 8 finns det ett behov av att stärka det straffrättsliga skyddet mot psykiskt våld. En sådan

²² Victor, a.a. s. 249 f

²³ Ulväng, Påföljdskonkurrens. Problem och principer s. 592 ff.

kriminalisering bedöms också vara förenlig dels med vissa straffrättsliga utgångspunkter, dels med de kriminaliseringsprinciper som redovisats ovan i detta kapitel.

Innebär en kriminalisering av psykiskt våld alltför stora avsteg från straffrättens grundvärden?

I viss mån innebär en kriminalisering som bygger på ett upprepat förfarande enligt vad som närmare kommer att framgå av nästa kapitel ett avsteg från den gärningsinriktade och episodiska straffrätten. Det krävs därför goda skäl för en kriminalisering. De skäl som angetts tidigare i denna promemoria återupprepas inte här, men de är så starka att ett avsteg är motiverat. Det som framkommit gällande det psykiska våldets konsekvenser innebär att det finns skäl att frånga det enskilda om man önskar fånga världen i straffrätten. Brottsofferperspektivet, som kommit att spela en allt större roll i straffrätten, talar också för en kriminalisering av psykiskt våld. Den kriminalisering som nu föreslås innebär slutligen inte något avsteg från att det som ska bedömas är det som inträffat och inte gärningspersonens levnadssätt.

Är kriminaliseringsprinciperna uppfyllda?

I denna promemoria bedöms orsakande av skador på den psykiska hälsan genom användandet av psykiskt våld vara ett godtagbart skyddsintresse för straffrättslig lagstiftning. Det handlar om ett tillfogande av ett psykiskt lidande som tar sikte på att bryta ned offret mentalt snarare än fysiskt. Det är fråga om ett klart oönskat beteende. De skadeverkningar som följer av psykiskt våld är allvarliga och straffrätten erkänner därtill sedan långt tillbaka psykiska skador som ett relevant skyddsintresse. Att så är fallet kommer till uttryck i flera bestämmelser i brottsbalken enligt vad som närmare framgår av kapitel sju. Även internationellt anses psykiska skador vara ett godtagbart skyddsintresse och bland annat barnkonventionen ställer här höga krav på att allt våld mot barn ska motverkas. Om de straffrättsliga bedömningarna även vid upprepat psykiskt våld endast fokuserar på det enskilda finns det en stor risk för att något straffvärt förblir straffritt. Att utsätta en annan för

upprepat psykiskt våld är mer klandervärt än vissa beteenden som i dag är kriminaliserade, till exempel ofredande och förolämpning. En kommande kriminalisering bör träffa just sådant upprepat våld som innebär att det sker i sådan utsträckning att det inte bara är fråga om obehag. Det psykiska våldet kan, precis som det fysiska, vara ett angrepp mot frihet, ära, hälsa, men också mot egendom och handlingsfrihet. I denna mening är vi i kärnstraffrätten. Vad som anses utgöra relevanta skyddsintressen för lagstiftning varierar med tiden och det illustreras väl av hur vår förståelse av psykiskt våld har förändrats över tid.

Som redan påpekats är svårigheten med att kriminalisera psykiskt våld i större utsträckning än vad som redan gäller enligt befintliga straffstadganden främst sammankopplad med att det kan hävdas höra till att vara människa att säga elaka saker ibland och att det måste få vara så utan ett straffrättsligt ingripande. Detta innebär att det ställs stora krav på utformningen av straffbudet. Endast sådant som är tillräckligt straffvärt ska träffas av straffansvar. Svårigheten är dock inte sådan att en kriminalisering är utesluten av detta skäl.

Våld i nära relationer har länge setts som ett oönskat beteende och varit ett prioriterat område för staten. Detsamma gäller allt våld. Trots detta är det psykiska våldet mycket utbrett, vilket talar för att straffrätten måste tillgripas. Det bedöms inte möjligt att nå det jämställdhetspolitiska målet att mäns våld mot kvinnor ska upphöra utan en kriminalisering. De är inte fråga om en slentrianmässig kriminalisering utan om en adekvat reaktion på ett utbrett samhällsproblem. Den föreslagna kriminaliseringen kommer förvisso att innebära en viss överlappning med befintliga straffbud, men kärnan av det som föreslås beläggas med straff, nämligen nedvärderande och kontrollerande handlingsmönster, omfattas dock endast av straffansvar om flera brott begåtts så att förfarandet kan ses som till exempel ett fridskränkingsbrott. Enligt den bedömning som görs i denna promemoria finns ingen alternativ metod som är tillräckligt effektiv för att komma till rätta med psykiskt våld. Att det krävs insatser även på andra håll i samhället är självklart, men inget som i sig utesluter att beteendet också kriminaliseras.

En utökning av det kriminaliserade området kommer att leda till ökade kostnader. Detta bör dock sättas i relation till vad våld i nära relation kostar samhället. Europeiska jämställdhetsinstitutet, EIGE,

har i en rapport från 2021 försökt uppskatta kostnaderna för könsrelaterat våld i EU under 2019. EIGE uppskattar att kostnaderna för könsbaserat våld i Sverige uppgår till cirka 8,4 miljarder euro. Det partnerrelaterade våldet mot kvinnor uppskattas till 4 miljarder euro. Det rör sig till exempel om kostnader för sjukskrivningar, ohälsa, kostnader relaterade till rättsväsendet och rättsprocesser, kostnader för skyddade boenden och kvinnojourverksamhet samt svårsmärbara kostnader som förlorad livskvalité och ökad otrygghet och rädsla.²⁴ Att lämna problemet med psykiskt våld utan åtgärder medför därför på lång sikt en mycket större kostnad än att försöka komma till rätta med våldet. Således är inte heller de ökade kostnaderna ett skäl för att inte kriminalisera psykiskt våld.

Det kan slutligen inte bortses från att det finns en viss risk för missbruk av den föreslagna brottstypen, men risken bedöms inte vara så stor att den ensam talar emot en kriminalisering. I många fall kan man tänka sig att det helt saknas stödbevisning för en motanmälan och att det därför inte finns anledning att anta att brott som hör under allmänt åtal har förövats. I Danmark har i en utvärdering endast 15 fall av vad som kan kallas motanmälningar identifierats av 357 undersökta anmälningar.²⁵ Att bestämmelsen i viss mån kan missbrukas, till exempel i vårdnadsmål, är inte heller tillräckligt för att utesluta en kriminalisering. Även här visar praxis från Danmark att bestämmelsen inte används i någon större utsträckning i sådana familjestridigheter.²⁶

Sammanfattningsvis är en utökad kriminalisering av psykiskt våld förenlig med de vedertagna kriminaliseringsprinciperna.

I nästa kapitel diskuteras hur en särskild kriminalisering bör utformas för att på bästa sätt svara mot de behov som finns samt mot kraven på förutsebarhet.

²⁴ EIGE, The costs of gender-based violence in the European Union s. 22. I SOU 2015:55 s. 105 ff. uppskattas kostnaderna utifrån tidigare beräkningar av bland annat EIGE till som högst 45 miljarder kr.

²⁵ Mølbak och Skovgård Jørgensen, Psykisk vold inden for lovens rammer – muligheder og begrænsninger i rettsliggørelsen av psykisk vold s. 52.

²⁶ A.st.

10 Psykisk misshandel som ett särskilt brott

10.1 En ny brottstyp behövs

Förslag: En ny bestämmelse som föreskriver straffansvar för psykisk misshandel ska införas i 3 kap. 5 a § brottsbalken med följande lydelse.

Den som upprepat utsätter en annan person för nedvärderande, förödmjukande eller på annat sätt kränkande gärningar eller utövar otillbörlig kontroll över en annan person genom att begränsa den personliga handlingsfriheten, döms, om gärningarna varit ägnade att allvarligt skada personens självkänsla, för *psykisk misshandel* till fängelse i högst fyra år.

Samtidigt ändras 4 a § första stycket, 4 b och e §§ brottsbalken på så sätt att förolämpning enligt 5 kap. 3 § kan ingå i de grova fridskränkningssbrotten, olaga förföljelse samt hedersförtryck. Någon förändring i bestämmelsen om barnfridsbrott i 4 kap. 3 § brottsbalken föreslås inte.

10.1.1 Inledande om kriminaliseringen

Vilket skyddsintresse motiverar en kriminalisering?

För det första innebär den föreslagna kriminaliseringen ett utvidgat straffrättsligt skydd mot upprepade angrepp mot en persons självkänsla och värdighet, vilket också kan beskrivas som angrepp på personens psykiska hälsa. Kriminaliseringen kan därför ses som en vidareutveckling av de förändringar som genomfördes i bland annat ofredandebestämmelsen efter förslag i betänkandet *Integritet och*

straffskydd (SOU 2016:7). Upprepade angrepp på den psykiska hälsan bör vara straffbara om de är av sådan karaktär att de typiskt sett leder till en allvarlig skada på den utsattas självkänsla. Ett sådant agerande innebär en påtaglig integritetskränkning. Även om sådana angrepp som vi nu talar om förmodligen är mest förekommande i nära relationer kan det inte uteslutas att den här typen av kränkningar också sker till exempel på skolor, på arbetsplatser eller i idrottsföreningar.

För det andra blir det straffbart att utöva otillbörlig kontroll över en annan person om kontrollen dels begränsat den personliga handlingsfriheten, dels varit ägnad att allvarligt skada personens självkänsla. Psykiskt våld sker inte sällan i syfte att kontrollera och för att uppnå makt. Det handlar om att på ett otillbörligt vis påverka en annan person till att avstå från eller göra vissa livsval som denne egentligen, utifrån ålder och mognad, borde få bestämma fritt över. Kontroll har visat sig vara en viktig komponent i det våld som utövas i nära relationer, men också i hederskontexter. Att till exempel kunna försörja sig själv och att kontrollera sin egen ekonomi garanterar inte bara tillgång till det mest basala som mat och husrum utan är också en förutsättning för att fullt ut kunna vara delaktig i samhället. Forskning visar att kvinnor som utsatts för våld i nära relationer ofta också utsatts för ekonomiskt våld och att ekonomin använts för att kontrollera och skada. Begränsningar av barns livsutrymme genom stark kontroll medför ett förtryck av barnet och ett sådant agerande bör betraktas som kränkningar av barns grundläggande rättigheter och därför vara kriminaliserat.¹

De båda gärningssätten har gemensamt att det inte handlar om endast uppmaningar från gärningspersonen att den utsatta ska agera på ett visst sätt, utan om ett beteende som leder till vad som kan beskrivas som ett slags psykiskt lidande. Det är således den *psykiska hälsan* och den *personliga integriteten* som är de överordnade skyddsintressena och som bör skyddas ytterligare genom en straffbestämmelse. De beteenden som nu kriminaliseras orsakar inte endast ett obehag, utan leder till allvarliga skador. Hälsa är en av de högst värderade aspekterna av livet. I begreppet hälsa ligger mer än att bara vara vid liv – att vara fri från lidande är ett centralt mål och ett viktigt värde för oss alla. Dessutom är en god hälsa en viktig

¹ Kaldal och Kankaanpää Thell, Hedersrelaterat våld och förtryck mot barn och unga. Del I: En kränkning av barn och ungas rätt till integritet?, JT nr. 4 2015/2016 s. 767–781.

förutsättning för att kunna göra vad man vill i livet, som att utbilda sig, arbeta och försörja sig.²

Som forskningen samt de utsattas erfarenheter visat börjar sällan våld i nära relationer eller i en hederskontext med fysiskt våld, utan med andra kränkningar. Genom att kriminalisera sådana kränkningar kan förhoppningsvis destruktiva mönster upptäckas tidigare och i förlängningen fysiska skador på så sätt undvikas.

10.1.2 Närmare om det föreslagna brottet psykisk misshandel

Val av brottskonstruktion

Av gammal hävd talas i straffrätten om olika brottskonstruktioner, såsom skadedelikt och olika typer av faredelikt. Valet av deliktsform är av betydelse för vad det behöver föras bevisning om. Vid skadedelikt kriminaliseras orsakandet av skada, till exempel att tillfoga en annan sjukdom. Som skada räknas då en negativt värderad försämring av något, som ett benbrott eller en ekonomisk skada. Det finns också brottstyper som bäst beskrivs som effektbrott. Då är det väsentliga att gärningspersonen orsakar en effekt, vilket också kan vara en skada. När det däremot räcker med en *möjlighetsrelation* mellan en viss gärning och följden talar man i stället om faredelikt. Gränserna mellan de olika deliktstyperna är ibland flytande och brottstyper kan bestå av element från olika brottskonstruktioner. Faredelikten brukar i sin tur delas in i konkreta och abstrakta faredelikt.³ Vad gäller de förstnämnda krävs att det förelegat konkret fara (möjligt och någorlunda sannolikt) i det enskilda fallet för en viss skada, medan det vid abstrakta faredelikt räcker med en slags möjlighetsrelation mellan gärning och skada. Det som ska bedömas är om en viss gärning, typiskt sett (det vill säga inte i det enskilda fallet) *kan* leda till en viss skada. Konstruktionen ”ägnat att” används som vi sett till exempel i 4 kap. 4 a § och 5 § brottsbalken, men också i 5 kap. 1 § och 9 kap. 6 § 1 brottsbalken. Det finns också delikt med presumerad fara, till exempel rattfylleri och olovlig körning enligt lagen (1951:649) om straff för vissa trafikbrott. I dessa fall ska någon

² SOU 2016:55 s. 13.

³ Se t.ex. Hoflund, Om farebegreppet i straffrätten med vidare hänvisning till svensk och tysk doktrin.

möjlighetsbedömning inte göras.⁴ Sådana brott benämns ibland för handlingsbrott.⁵ Vid rattfylleri har åklagaren endast att styrka att någon kört en bil med en viss promille alkohol i blodet.

Inledningsvis kan konstateras att det inte är ett alternativ att konstruera den nya brottstypen som ett rent handlingsbrott då det skulle leda till en alltför vidsträckt kriminalisering. Någon form av avgränsning krävs.

Eftersom det intresse som sätts i fara vid upprepade kränkningar och otillbörlig kontroll bör värderas högre än vad som skett hittills bör det föreslagna brottet inte heller konstrueras som ett renodlat effektdelikt. Vad särskilt gäller upprepade och kränkande angrepp kan förvisso på goda grunder argumenteras för att en avgränsning av straffansvaret är nödvändig för att detta inte ska bli alltför brett. Bör det till exempel ställas upp ett krav på att gärningarna ska ha medfört lidande eller olägenhet? Med lidande skulle då, på samma sätt som i 17 kap. 2 § brottsbalken, avses sådant psykiskt lidande som inte är så allvarligt att en medicinskt påvisbar effekt inträtt. Annan olägenhet skulle ta sikte på betydande obehag och andra rättsförluster än ekonomiska skador.⁶ Mot detta måste dock ställas att ett krav på visad effekt skulle innebära samma bevissvårigheter som vid fysisk misshandel. Om målet är att stärka det straffrättsliga skyddet mot psykiskt våld framstår därför ett krav på effekt inte som en framkomlig väg. Även de skäl som tidigare framförts mot att konstruera brottstyper som effektbrott när fråga är om känslotillstånd och effekter som oro, rädsla och vid kränkningar har fortsatt bäring. Dessa effekter skiljer sig mer åt från person till person än effekter av fysiskt våld. Att kräva att åklagaren ska styrka en effekt bortom rimligt tvivel i det enskilda fallet riskerar därför att leda till bristande förutsebarhet.⁷ I de fall då det uppstått en psykisk skada som kan bevisas kan även fortsättningsvis misshandel enligt 3 kap. 5 § brottsbalken aktualiseras, vilket också talar för att en annan konstruktion ska väljas. Brottet bör därför konstrueras som ett faredelikt i den delen det tar sikte på ett upprepat kränkande agerande. I valet mellan ett konkret faredelikt och ett abstrakt faredelikt bör det sistnämnda alternativet väljas, främst för att ett krav på konkret fara innebär en risk för liknande bevissvårigheter

⁴ Asp m.fl., a.a. s. 90.

⁵ Se t.ex. Lernestedt, Kriminalisering – problem och principer s. 276.

⁶ Se gällande dessa rekvisit Westerlund, Ordningsstörande brott s. 268.

⁷ SOU 2016:7 s. 202 och 383.

som om det varit ett effektbrott. Bedömningen skulle då också bli allt för individualiserad mot den specifika målsäganden. Genom en sådan konstruktion minimeras uppenbara bevisvårigheter samtidigt som straffansvaret blir tillräckligt förutsebart för den tilltalade. Eftersom den föreslagna brottstypen inte i nuläget föreslås kriminaliseras på något förfälsstadie (försök, förberedelse eller stämpling) blir straffansvaret heller inte för omfattande. Det domstolen har att bedöma är således om de gärningar som är uppe till bedömning har vissa egenskaper som gör att de typiskt sett leder till att självkänslan skadas allvarligt. Genom att på detta sätt ställa upp en standard för vad som utgör ett straffbart angrepp på den personliga integriteten främjas också förutsebarheten. Det är inte den utsattas upplevelser som avgör var den straffbara gränsen går, utan domstolen utifrån en typiserad bedömning. Den föreslagna konstruktionen medför att de tillräckligt straffvärda fallen kommer att omfattas av straffansvaret.

Vad däremot gäller utövandet av otillbörlig kontroll genom att den personliga handlingsfriheten begränsas bör straffansvaret endast omfatta de fall där det faktiskt utövats kontroll på ett sådant sätt att den utsattas livsutrymme har krympts. Dessa situationer framstår nämligen som de verkligt klandervärda fallen. I den delen är den föreslagna brottstypen således ett effektdelikt. Ett alternativ som övervägts har varit att låta straffansvaret begränsas genom ett krav på att gärningspersonens agerande måste *ske i syfte att kontrollera den andre personen*. Det skulle i så fall vara ett så kallat överskjutande uppsåtsrekvisit, vilket är en konstruktion som bland annat finns i stöldparagrafen genom kravet på tillägnelseuppsåt (se 8 kap. 1 § brottsbalken). Uppsåttet att kontrollera den andra personen skulle i sådana fall vara en objektiv brottsförutsättning och en del av brottsbeskrivningsenligheten. Rekvisitet skulle prövas före gärningspersonens uppsåt i relation till de övriga rekvisiten. En sådan konstruktion skulle dock kunna leda till stora bevis- och tillämpningssvårigheter och har därför inte ansetts lämplig. Ett exempel är att det anses vara svårt att styrka ett överskjutande uppsåt att begå ett fullbordat brott vid försök till brott. Därför bör det i stället krävas att det ställs bortom rimligt tvivel att gärningspersonen har utövat kontroll över den andre genom att begränsa den personliga handlingsfriheten. I linje med vad som framgått om

våldets kärna i kontrollfallen framstår detta som den mest ändamålsenliga lösningen.

Genom att det också ställs upp ett krav på att kontrollen ska ha varit otillbörlig är avsikten att begränsa straffansvaret till de verkligt straffvärda fallen. Detta krav analyseras vidare nedan.

Handlingsmönster som utgångspunkt

Som påpekats tidigare i promemorian måste noga övervägas hur det straffbara gärningssättet ska komma till språkligt uttryck för att på så sätt garantera att kriminaliseringen lever upp till de krav som ställs genom legalitetsprincipens förutsebarhetskrav och obestämdhetsförbud. Den bedömningen är i sin tur tätt sammankopplad med hur straffansvaret ska avgränsas. Allt som kan betecknas som psykiskt våld kan inte vara straffbart. En strafflagstiftning som skulle inbegripa varje olämpligt eller otrevligt beteende som kan upplevas som störande, sårande eller kränkande riskerar att bli alltför omfattande.⁸ Tre utgångspunkter har därför varit vägledande vid utformandet av den föreslagna lagtexten. För det första att det är omöjligt att utforma ett straffbud som kriminaliserar psykiskt våld på ett sätt som helt eliminerar tolknings- och gränsdragningsproblem. Rekviziten måste i stället ges en mera allmän formulering och fokus riktas mot att fånga in det väsentliga. För det andra att det måste vara något sånär förutsebart vilka handlingar som omfattas av en kommande kriminalisering. För det tredje att straffansvaret inte får bli för omfattande. Det är endast tillräckligt klandervärda gärningar som ska träffas av tillämpningsområdet. Vid införandet av en ny brottstyp måste dock samtidigt målet vara att bestämmelsen ska avse alla straffvärda förfaranden inom det område den är avsedd att skydda.

Frågan är då vad som är det väsentliga, när frågan som ska besvaras är hur det straffrättsliga skyddet mot psykiskt våld kan stärkas? I direktiven anges att det finns kränkande *handlingsmönster* som sker för att markera gränser av olika slag, för att uppnå makt och kontroll över den som utsätts, som i dag faller utanför det straffbara området. Denna beskrivning stämmer överens med den förståelse av psykiskt våld som kommer till uttryck i till exempel

⁸ Jämför här uttalanden i SOU 2016:7 s. 186 ff.

barnkonventionen, artikel 33 i Istanbulkonventionen samt i lagen om vård av unga. Det är också här skyddet är som svagast enligt den analys som genomförts i kapitel sju och åtta. En utgångspunkt för det nu framlagda förslaget har därför varit att det som ska täckas av kriminaliseringen snarare är ett beteendemönster och inte enskilda handlingar eller underlåtenheter. Genom en sådan konstruktion blir straffansvaret för psykiskt våld endast aktuellt då det är fråga om gärningar som *tillsammans* når upp till en viss allvarhetsgrad. Eftersom enstaka tillfällen av allvarligare gärningar ofta innebär att rekvisiten i något annat straffstadgande är uppfyllt, till exempel misshandel eller olaga tvång, är det också vid just upprepat lindrigare våld som behovet av ytterligare kriminalisering gör sig starkast gällande. Straffbudet innehåller därför i det första ledet ett krav på att det ska vara fråga om upprepade gärningar. Genom kravet på att det ska vara upprepade gärningar är avsikten att kriminalisera en form av systematiskt beteende. Begreppet systematiskt har också övervägts som ett rekvisit i lagtexten, men som Lagrådet tidigare påpekat riskerar begreppet systematiskt att leda tanken fel i subjektivt hänseende.⁹ Med systematisk brottslighet avses nämligen vanligtvis att det är fråga om brott som upprepas på ett identiskt eller likartat sätt, men det krävs som regel också att det är fråga om brott som har föregåtts av planering eller att gärningspersonen använder en särskild metod för att begå brotten.¹⁰ I vissa straffbestämmelser anges systematiska inslag som en försvårande omständighet som ska beaktas vid bedömningen av om brottet är grovt och då avses i huvudsak just sådana beteenden. Vid psykiskt våld kommer ofta såväl planering som en särskild metod att saknas, varför systematiskt framstår som ett olämpligt begrepp om syftet är att stärka skyddet mot psykiskt våld. Upprepade gärningar har därför föreslagits i stället. Genom att använda gärningar i plural visas förvisso att det måste vara fråga om fler än en gärning, men genom att också använda upprepade kommer det tydligt till uttryck att brottstypen tar sikte på kränkande eller kontrollerande handlingsmönster. Därför föreslås lagtexten innehålla ett krav på att gärningarna ska vara upprepade. Hur många gärningar det måste vara fråga om berörs närmare i författningskommentaren.

⁹ Prop. 1998/99:145 s. 15 (bilaga 2) och prop. 1997/98:55 s. 81.

¹⁰ SOU 2013:85 s. 85.

I kontrollfallen kommer inte kravet på upprepat agerande till explicit uttryck, men det framgår ändå lagtekniskt genom rekvisitet ”utövar”. Avsikten är således att straffansvaret främst ska omfatta upprepad kontroll. Det torde sällan vara fråga om kontroll som är ägnad att allvarligt skada personens självkänsla vid enstaka fall av kontroll.

Begreppet gärning, som är ett slags överbegrepp till handling och underlåtenhet, ska inte förstås som brottslig gärning utan som just gärning i betydelsen det som gärningspersonen utsätter sitt offer för. För att gärningarna ska vara relevanta måste de vara av visst slag: vara nedvärderande, förödmjukande eller på annat sätt kränkande eller innebära att otillbörlig kontroll som begränsar den personliga handlingsfriheten utövas.

Närmare om systematiken

I straffrätten är det genom rekvisiten och särskilt genom handlingsverket som den straffbara gärningen avgränsas. Vad gäller den föreslagna kriminaliseringen av psykiskt våld har svårigheten visat sig ligga i själva språket. Som påpekats tidigare i denna promemoria tar brottsbeskrivningar normalt sikte på enstaka gärningar och straffrätten är utpräglad episodisk. Fridskränkningens brotten, olaga förföljelse och hedersförtryck följer också i en mening denna givna utgångspunkt. Brotten består av enskilda gärningar som läggs samman till ett brott. Systematiken, som i och för sig finns redan när var och en av gärningarna begås, blir främst aktuell först *i efterhand*, när det nya brottet konstrueras. Med andra ord tas hänsyn till det repetitiva inslaget när den samlade brottsligheten transformeras till ett annat brott med en vidare straffskala. Sambandet består av att gärningen betraktas i ett annat sammanhang och där anses manifesteras en annan och mer allvarlig kränkning. Det skapas då en egen brottsenhet som fortlöper oberoende av de brottsenheter som gäller för de enskilda gärningarna som konstituerar brottet.¹¹

¹¹ Ulväng, Brottslighetskonkurrens. Om relationer mellan regler och fall s. 322 f. Se också Wennberg, Grov kvinnofridskränkning – en problematisk brottskonstruktion, SvJT 2000 s. 792–804 som beskriver 4 kap. 4 a § som en konkurrensklausul, det vill säga som ett brott som samtidigt består av flera gärningar som betraktas som en brottsenhet. Lernestedt beskriver träffande stadgandet som en slags sammanläggningscentral, se densamme, Brottsoffergröande och deliktstruktur. Exemplet ”ägnat att” vid fridskränkningens brott enligt BrB 4:4 a s. 54.

Forskningen och erfarenheter bland annat från de aktörer som bidragit med sin kunskap inom ramen för arbetet med denna promemoria visar att våld ofta inte består av isolerade enstaka händelser utan är just en pågående process. Våldet ligger i luften och påverkar den utsatta i sådan grad att det går att tala om en våldsregim. Medan blåmärken försvinner och benbrott läker finns ärren från det psykiska våldet kvar. Det brott som nu föreslås bygger därför, som redan framhållits, i stället på ett repetitivt tillvägagångssätt. Gärningspersonen kränker upprepat den utsatta men använder inte fysiskt våld. Sambandet mellan gärningarna finns genom det upprepade beteendet och just för att det psykiska våldet utövas kontinuerligt blir gärningarna så allvarliga att de bör vara kriminaliserade. Det är fråga om ett mönster av utsatthet.

I det föreslagna straffbudet består rekvisiteten av en förteckning över gärningssätt: det ska vara fråga om upprepade nedvärderande eller på annat sätt kränkande gärningar som är av visst allvar eller ett utövande av otillbörlig kontroll på ett sätt som leder till att den utsattas handlingsfrihet begränsas. Ett ytterligare krav är att dessa gärningar typiskt sett ska leda till allvarlig skada på självkänslan. Det är således en skillnad mot fridskränkingsbrotten, där det inte krävs något samband annat än att domstolen efter en helhetsbedömning i efterhand kan fastslå att gärningarna har utgjort ett led i en upprepad allvarligare kränkning. Den föreslagna brottskonstruktionen ligger i linje med hur Finland och Danmark har kriminaliserat olaga förföljelse och hur Danmark kriminaliserat psykiskt våld. Som visats i kapitel åtta framstår denna ordning som den lämpligaste av flera skäl och det framstår inte som konstruktivt att föreslå ytterligare ett brott som bygger på att flera andra brott läggs samman till ett annat brott. Den nu föreslagna konstruktionen innebär också att betydelsen av 30 kap. 3 § andra stycket brottsbalken inte undergrävs på det sätt som sker vid till exempel grov fridskränkning.¹²

Den föreslagna brottsbeskrivningen må framstå som ny, men det finns ett flertal bestämmelser som tar sikte på ett upprepat agerande. Som exempel kan nämnas 11 kap. 3 § brottsbalken som kriminaliserar ett levnadssätt, 19 kap. 10 § brottsbalken som kriminaliserar en verksamhet och 1 § 6 narkotikastrafflagen som kriminaliserar ett tillstånd.

¹² Se på detta tema Lagrådets yttrande angående hedersförtryck i prop. 2021/22:138 s. 57 (bilaga 5).

I likhet med vad som gäller för till exempel fridskränkingsbrotten innebär brottets konstruktion i förening med den praxis som utvecklats (se till exempel NJA 1991 s. 83 och NJA 1992 s. 446) att det för ansvar enligt den nya bestämmelsen inte krävs att alla de enskilda gärningarna individualiseras och preciseras bland annat vad avser exakt tid och plats. Däremot måste några konkreta gärningar kunna specificeras och åklagaren måste givetvis uppfylla sin grundläggande bevisbörda i fråga om att det återopade förfarandet faktiskt har ägt rum.

Närmare om det straffbara agerandet

Ytterligare en fråga som måste besvaras är vad som bör straffbeläggas och därmed också vilka rekvisiten bör vara. Det som enligt direktiven och analysen i kapitel sju och åtta faller utanför det kriminaliserade området i dag är olika *nedvärderande, manipulerande eller på annat sätt kränkande handlingsmönster*. Det kan vara yttranden som är hotfulla men som inte består av ens ett underförstått hot om brottslig gärning, ofredandeliknande situationer som inte uppfyller hänsynslöshetsrekvisitet samt tvång som inte är kopplat till ett tillräckligt tydligt hot om våld. Det handlar om att markera gränser av olika slag, för att uppnå makt och kontroll över den som utsätts. Det som inte är straffbart är med andra ord beteenden som inte utgör ett hänsynslöst agerande, hotfulla uttalanden som inte innebär ens underförstådda hot om brottslig gärning samt tillmälen som inte är förolämpningar. Gällande det sistnämnda brottet bör också särskilt framhållas att det, på grund av den särskilda åtalsregeln i 5 kap. 5 § brottbalken, endast undantagsvis är möjligt att väcka allmänt åtal för förolämpning som ett enskilt brott. Åtalsregeln leder därför till att förolämpning i praktiken endast är kriminaliserat i de fall som pekas ut i åtalsregeln, vilket är när uttalanden sker med anspelning på till exempel kön eller sexuell läggning. En sådan anspelning torde sällan vara för handen när det är fråga om våld i nära relation eller i en hederskontext. Utrymmet för att uttala kränkande tillmälen utan att åtalas för det är således relativt stort (men kan som vi sett alltid påverka straffvärdet i skärpande riktning vid till exempel grov kvinnofridskränkning).

Kontroll kan till exempel bestå av att den utsatta inte får gå ut själv, inte får umgås med sin familj, inte får bestämma över sin klädsel, nekas gå till läkaren eller endast får gå dit tillsammans med en släkting, att gärningspersonen installerar en GPS-sändare i en barnvagn eller i en mobiltelefon och på så sätt övervakar den utsatta. Gärningspersonen kan också kräva att högtalartelefonen ska vara på vid alla samtal. Den utsatta kan tvingas åka taxi mellan olika ställen för att familjen på så sätt ska ha kontroll över rörelsemönstret. Att tvingas göra abort, till exempel vid graviditet innan giftermål, liksom att utsättas för omvändelseförsök, kan vara att utsättas för otillbörlig kontroll. Kontroll är också vanligt i ungas parrelationer. Det kan till exempel vara att våldsutövaren vill veta vem den utsatta pratar med, kräver att få bestämma över personens kläder och utseende, övervakar samtal samt sms- och chattkonversationer, begränsar den utsattas kontakt med vänner och familj, övervakar var han eller hon befinner sig och kräver att få tillgång till lösenord till sociala medier eller bankkonton. På den digitala arenan kan det handla om upprepade textmeddelanden eller telefonsamtal, förolämpningar, trakasserier, utpressning eller hot, spridning av bilder, videor och intima meddelanden eller ren ryktesspridning. I sociala medier kan det röra sig om att våldsutövaren följer den utsatta genom falska identiteter, installerar appar som visar var den utsatta är eller begränsar den utsattas möjligheter att ha en egen digital identitet, genom att radera eller förbjuda den eller genom att gå igenom innehåll och meddelanden och begära åtkomst till lösenord och konton.¹³ Att leva med en pojkvän som besitter ett mycket stort våldskapital på grund av gruppstillhörighet eller liknande kan också verka kontrollerande. I dessa fall, samt också i familjer där starka normer gör sig gällande, är kontexten ofta så given att några hot eller ens underförstådda hot inte behöver komma till uttryck. Trycket är så starkt att otillbörlig kontroll utövas ändå.

Också i relation till olaga förföljelse har diskuterats om inte gärningar som inte är kriminaliserade bör vara det. Det kan till exempel vara att uppehålla sig intill offrets bostad eller arbetsplats, köra bil fram och tillbaka utanför bostaden, titta in genom fönstren, dyka upp på platser där offret brukar befinna sig, följa efter offret på väg till arbetet utan att den förföljde märker det och skicka brev med obehagligt innehåll som till exempel visar att personen som mottar

¹³ Brå-rapport 2021:15 s. 30 f.

brevet varit övervakad.¹⁴ Med andra ord beteenden som syftar till att ha kontroll över den utsatta.

I en hederskontext kan kontrollen bestå av att den utsatta inte får gå ut utan sällskap av en släkting, inte får vara frånvarande från hemmet annat än under bestämda tider, inte får vistas på vissa ställen som fritidsgårdar, inte får delta i gymnastikundervisning, inte får sminka sig eller endast får bära vissa klädesplagg.¹⁵

Ekonomisk kontroll kan ta sig uttryck i att den utsatta förhindras att söka arbete eller delta i arbete, ta fullständig kontroll över den andras ekonomi eller bara pytsa ut fickpengar. Att tvinga eller manipulera den utsatta att söka lån, som i förlängningen kan leda till överskuldssättning, är ett annat exempel på ekonomiskt våld.

Vad gäller *nedvärderande, förödmjukande eller på annat sätt kränkande gärningar* handlar det om att gärningspersonen uppenbarligen behandlar den utsatta sämre än andra genom till exempel psykiska övergrepp, verbala kränkningar, känslomässiga övergrepp eller emotionell vanvård. De exempel som nämns i lagtexten är överlappande och kränkande gärningar fungerar som ett överbegrepp (hyperonym). Det ska vara fråga om kränkningar som tydligt strider mot allmänna normer för vad som är anständig behandling av andra. Mer bagatellartade företeelser, som är naturliga inslag i mellanmänniska och ömsesidiga relationer, ska inte ses som kränkande agerande. Det spelar ingen roll för den straffrättsliga bedömningen varken hur gärningspersonen eller den utsatta själv värderar agerandet. Den egna uppfattningen om vad som är nedvärderande, förödmjukande eller på annat sätt kränkande saknar betydelse.

Många av de beteenden som FN:s barnrättskommitté i sin förklarande kommentar anser utgöra psykiskt våld är avsedda att omfattas av straffansvar enligt den föreslagna bestämmelsen (se avsnitt 3.5.3, punkt a–g). Det kan vidare vara att tvingas äta kall mat, gå till badrummet på vissa utsatta tider, tvingas torka sig med en smutsig trasa i stället för en handduk efter duschen, ständigt få höra att man är en ”hora” eller på annat sätt mindre värd och andra glåpor. Hot som inte är hot om brottslig gärning omfattas också, till exempel att gärningspersonen hotar att ta sitt eget liv om den utsatta har på sig ett visst klädesplagg eller går på en fest, liksom hot

¹⁴ Brå-rapport 2006:3 s. 55

¹⁵ Dessa exempel på hedersrelaterad kontroll finns i SOU 2002:57 s. 195–196.

om att avslöja något personligt eller känsligt eller att göra något otrevligt eller ovälkommet med ett husdjur eller barnen (som dock inte är brottsligt), till exempel att vägra ta ut hunden på kvällspromenad när ens partner går på AW. Det kan också vara att ta kontakt med den utsattas vänner och sprida falska rykten eller ständigt göra falska anmälningar till olika myndigheter, om agerandet kommer den utsatta till del. Vidare kan det vara manipulerade beteenden, så kallad gaslightning, som innebär att gärningspersonen påverkar den utsatta så att denne slutar tro på sin egen verklighetsuppfattning och ständigt anpassar sig till gärningspersonens krav. Isolering är ett annat exempel, liksom utfrysning som sker systematiskt. Isoleringen kan bestå av att den utsatta inte får träffa sina vänner eller sin familj. Män kan också utnyttja sin överordning och tvinga kvinnan att sköta allt hushållsarbete (över en rimlig nivå). Från Danmark kan ett exempel där en kvinna tvingades städa badkaret i ett dygn utan att sova eller äta nämnas. Gärningspersonen kan också förlöjliga offret inför andra. Gemensamt för de ageranden som är avsedda att falla under bestämmelsens tillämpningsområde är att de innebär att den utsattas gränser överskrids och att självkänslan bryts ned.

I relation till barn kan det röra sig om att barnet ignoreras eller inte får den omsorg det behöver eller dras in i föräldrarnas konflikter på ett osunt sätt. Det kan också vara att ett syskon behandlas mycket sämre än ett annat syskon, såväl emotionellt som att ett syskon inte får äta med familjen utan själv på sitt rum, men också genom att föräldrarna bara ger veckopeng till det ena barnet. Föräldrarna kan också behandla det ena barnet ”som luft” och ignorera det barnet till förmån för det andra barnet. Att ständigt skylla olika problem, som att familjen har dålig ekonomi och därmed kanske problem med att finna en bostad, på ett barn är också exempel på kränkande gärningar. Detsamma gäller barn som lever under ständiga hot som inte är hot om brottslig gärning, till exempel hot om andra repressalier och om att föräldrarna inte vill ha kvar barnet i hemmet.¹⁶

Vad särskilt gäller funktionshinderrelaterat våld kan det bestå av att flytta undan rollatorn, att ta ur batterierna ur hörapparaten, att

¹⁶ Detta är ageranden som ligger i linje med sådant som FN:s barnrättskommitté menar utgör psykisk eller känslomässig vanvård, se avsnitt 3.10.

inte hjälpa till med toalettbesök eller på annat sätt medvetet försvåra för den andre att leva sitt liv på lika villkor som andra.

Forskning och erfarenheter visar att konsekvenserna av att leva under den här typen av omständigheter är synnerligen allvarliga och att följderna kan vara jämförbara med sådana som följer av att utsättas för fysiskt våld.¹⁷ Därtill bidrar kränkningarna till ett kraftigt krympt livsutrymme för de som utsätts. Ett kontrollerande beteende över tid innebär att leva under en regim av våld. Att detta är korrekt har också bekräftats av de myndigheter och organisationer som har varit med och bidragit med sina kunskaper inom arbetet med denna promemoria. Det finns därför goda skäl att vidga det straffbara området till att täcka de ovan beskrivna handlingssätten.

Om de ytterligare rekvisiten

Att utöva otillbörlig kontroll genom att begränsa den personliga handlingsfriheten

Genom kravet på att gärningarna ska innebära otillbörlig kontroll är avsikten att avgränsa straffansvaret till de verkligt straffvärda fallen. Otillbörlighet är ett normativt rekvisit som bidrar till att ställa upp en objektiv standard för straffansvaret, oberoende av såväl den utsattas uppfattning som gärningspersonens syfte eller motiv.¹⁸ Rekvisitetet främjar därför förutsebarheten. Att något är otillbörligt innebär att det är oacceptabelt med hänsyn till rådande sociala eller etiska normer. Ett annat sätt att uttrycka saken är att det finns goda skäl att inte tillåta ifrågavarande gärning. Vad som är otillbörlig kontroll måste avgöras utifrån en bedömning av den konkreta gärningen i dess helhet. Prästen som i kyrkan ber någon ta av sig kepsen eller skyla axlarna under gudstjänsten utövar en form av

¹⁷ Se t.ex. de så kallade ACE-faktorerna: fysisk misshandel, psykisk misshandel, sexuella övergrepp, fysisk försummelse, psykisk försummelse, mamman utsatt för våld, missbruk i hemmet, psykisk ohälsa i hemmet, separation efter skilsmässa samt frihetsberövad familjemedlem. Forskning visar att sådana negativa barndomsupplevelser har ett samband riskbeteenden samt mental och fysisk ohälsa i vuxen ålder.

¹⁸ Det går givetvis att rikta kritik mot beskrivningen av otillbörligt som ett normativt rekvisit. Alla rekvisit förutsätter ju en värdering. Detta är helt korrekt, men i denna promemoria anses etiketten normativt rekvisit fylla en viktig pedagogisk poäng som tydliggör att rekvisit kan vara normativa i olika grad.

social kontroll, men den är inte otillbörlig. Detsamma gäller den förälder som uppfostrar sitt barn inom ramen för vad som är tillåtet inom en förälders tillsynsansvar. Att hota med att det inte blir något lördagsgodis om middagen inte äts upp, att inför den kommande bilfärden fysiskt hindra barnet från att hoppa i vattenpölar för att man inte vill att bilen ska smutsas ner eller att tvinga barnet att ha vantar en kall vinterdag är således inte straffbart eftersom det inte är fråga om otillbörlig kontroll. Lärare har också ett inte obetydligt utrymme att utöva tillsyn över sina elever utan att det är fråga om otillbörlig kontroll.

Kontrollen ska också utövas så att den personliga handlingsfriheten begränsas. Med handlingsfrihet avses varje persons möjlighet att handla som man själv vill, i betydelsen den rätt varje människa har att bestämma över sitt liv. Varje människa är en individ med ett värde i sig och respekten för människovärdet är grundläggande i en rättsstat som Sverige. Ekonomisk frihet är en del av handlingsfriheten och innebär att varje människa har rätt att bestämma själv hur man vill leva och med vem. Den reella möjligheten att bestämma över sitt liv påverkas av de faktiska omständigheterna en person lever under. Den som älskar dans och vill viga sitt liv åt dansen kan hindras från att dansa såväl av en förälder som anser att dans inte är förenligt med familjens normer som av en svartsjuk partner som med kontroll över hela familjens ekonomi inte betalar ansökningsavgiften till terminens danslektioner. I båda fallen är det fråga om att på ett oacceptabelt sätt styra över en annan människas liv på ett sätt som begränsar den personliga handlingsfriheten.

Viss ledning kan också hämtas från begreppet *självbestämmande* som finns till exempel i 1 kap. 1 § tredje stycket socialtjänstlagen. Där framgår att socialtjänstens verksamhet ska bygga på respekt för människans självbestämmanderätt och integritet.¹⁹ Med självbestämmande avses att den enskilde ska ha rätt att själv bestämma över sin livssituation och sina livsval. Självbestämmande tar sikte på att varje persons åsikter och beslut ska respekteras, att ha rätt att göra sina egna livsval och rätten till respekt för den egna viljan. Den

¹⁹ Begreppet infördes i den ursprungliga socialtjänstlagen som ett led i att de kontrollerande och tvingande inlagen inom socialvården fasats ut, se prop. 1979/80:1 (särskilt s. 523) och togs sedan in oförändrat i den nya socialtjänstlagen, se prop. 2000/01:80. Självbestämmande finns även i 1 § lagen (1988:870) om vård av missbrukare i vissa fall och i 6 § lagen (1993:387) om stöd och service för vissa funktionshindrade.

personliga integriteten, som en sfär som ska skyddas från ingrepp från andra personer, skyddas genom varje individs rätt till självbestämmande och därmed handlingsfrihet. Kontroll som innebär att denna grundläggande aspekt av mänskligt varande inskränks omfattas därmed av straffansvaret. Att ha en självständig ekonomi är inte sällan en viktig komponent för att fullt ut kunna leva sitt liv som man själv vill. Den personliga handlingsfriheten begränsas därför ofta hos den som fräntas rätten till en egen ekonomi eller tvingas eller luras att skuldsätta sig. Olika former av ekonomiskt våld leder därför ofta till att kontroll utövas på ett sådant sätt som krävs för att rekvisitet ska vara uppfyllt.

Upprepade gärningar som är ägnade att allvarligt skada personens självkänsla

Som ett sammanfattande bedömningskriterium ska domstolen ta ställning till om de gärningar som funnits bevisade har varit ägnade att allvarligt skada den utsattas självkänsla. Genom allvarlighetskravet är avsikten, liksom vid till exempel fridskränkningssbrotten, att poängtera att det ska vara fråga om gärningar av visst allvar. Rekvisitet innebär alltså ett krav på viss kvalificering av de gärningar som gärningspersonen begår mot den utsatta.²⁰ Det räcker inte att självkänslan skadas, utan den ska skadas *allvarligt*. Rekvisitet är utpräglat normativt, vilket innebär att domstolen utifrån en värdering avgör om rekvisitet är uppfyllt eller inte. Eftersom det är fråga om en avgränsande brottsförutsättning som säkerställer att de icke straffvärda fallen kan skäras bort är det av yttersta vikt att domstolen alltid gör en noggrann prövning utifrån de konkreta och unika omständigheterna i varje enskilt fall.

Att det nya brottet föreslås få en straffskala som startar på allmänna fängelseminimum talar i och för sig för att en avgränsning av detta slag inte behövs. Mot det måste dock ställas att det är fråga om gärningar som var för sig kan vara relativt lindriga och ibland vardagliga. Avgränsningen behövs därför. Hur bedömningen ska ske utvecklas närmare i författningskommentaren.

I lagtexten ställs däremot inget krav upp på att var och en av gärningarna ska ha utgjort led i en upprepad kränkning av personens

²⁰ Se t.ex. prop. 1997/98:55 s. 133.

integritet. Ett sådant krav finns, tillsammans med ett krav på att gärningarna ska ha varit ägnade att allvarligt skada personens självkänsla, i fridskränkingsbrotten, olaga förföljelse och hedersförtryck. Som konstaterats tidigare ligger det närmast till hands att förstå dessa två rekvisit på så sätt att ”var och en-rekvisitet” främst tar sikte på det upprepade och systematiska, medan ”ägnat att-rekvisitet” tar sikte på de omständigheter som visar den särskilda utsattheten, det vill säga kontexten (se vidare i kapitel sju). Den nu föreslagna brottstypen är uppbyggd av upprepade gärningar som tillsammans skapar en brottsenhet. Det upprepade och systematiska är därför en del av brottsbeskrivningens enhetlighet och i det ljuset bedöms att ett krav på att var och en av gärningarna ska ha varit led i en upprepad kränkning av den utsattes integritet som obehövligt. Det kravet följer så att säga redan av den valda brottskonstruktionen. Eftersom minimistraffet är allmänna fängelseminimum behövs heller inte ett ytterligare kvalificerande rekvisit.

Uppsåt

För straffansvar krävs att gärningspersonen har begått gärningarna med åtminstone likgiltighets uppsåt. Uppsåtet måste täcka hela den otillåtna gärningen, vilket innebär att gärningspersonens uppfattning om sitt agerande, följderna därav samt omständigheterna i huvudsak måste stämma överens med den faktiska, rättsstridiga gärningen som domstolen har funnit bevisad.²¹ Uppsåtet måste således täcka att det varit fråga om upprepade gärningar samt, i förekommande fall, att gärningarna inneburit att kontroll som har begränsat den personliga handlingsfriheten har utövats.

Vad däremot gäller att det varit nedvärderande, förolämpande eller på annat sätt kränkande gärningar, att gärningarna varit ägnade att allvarligt skada personens självkänsla och beträffande otillbörligheten, är det dock fråga om rekvisit som tydligt förutsätter värderingar. Här innebär uppsåtskravet inte att gärningspersonens egen åsikt om innehållet i gärningarna, vad gärningarna typiskt duger

²¹ Det är här viktigt att framhålla att vi ofta kan se vad en person trodde och avsåg direkt i dennes handlande och de omständigheter som omger handlandet. Uppsåtsbedömningen tar inte sikte på att i någon absolut mening ta reda på vad gärningspersonen *tänkte* i gärningsögonblicket.

till, eller om vad som är tillbörligt eller otillbörligt, blir avgörande. Det som krävs är i stället att de faktiska omständigheterna, som domstolen lägger till grund för sin bedömning av rekvisiten, täcks av gärningspersonens uppsåt. Något visst motiv eller syfte hos gärningspersonen krävs således inte. Det skyddsvärda är ju den inverkan som till exempel otillbörlig kontroll har på den utsattas liv och att låta den kontrollerande personens avsikter eller liknande vara av betydelse för straffansvaret framstår som olämpligt. Värderingen av om dessa gärningar har varit otillbörliga eller till exempel kränkande ska därför alltid göras av domstolen oavsett gärningspersonens egna värderingar och syften med gärningarna.

Varför inget krav på närstående?

Avsikten med att införa den föreslagna brottstypen är att stärka det straffrättsliga skyddet mot psykiskt våld. I denna promemoria bedöms att det finns ett flertal situationer där kränkande handlingsmönster eller otillbörlig kontroll kan vara så straffvärda att något krav på en närståenderelation, eller en hederskontext, inte bör ställas upp i lagtexten. Som ovan framkommit är närståenderekvisitet begränsande och problematiskt i vart fall i två situationer vid upprepade kränkningar: dels mellan unga vuxna som inte har en sådan relation som uppfyller de krav som anges i NJA 2004 s. 97, dels mellan exempelvis en vårdare och vårdtagare. Svåra fall av mobbning i skolor, i idrottsföreningar och på arbetsplatser kan också nämnas. Skälen för att även upprepade brott mot individer i dessa grupper bör kunna omfattas av den föreslagna kriminaliseringen är övertygande. Nämnas kan också att barnkonventionen ställer krav på kriminalisering av allt våld mot barn medan det är i någon persons vård, det vill säga också i ett vidare perspektiv än i en närståenderelation i straffrättslig mening. Barn med funktionsnedsättningar är också mer utsatta för våld än barn utan funktionsnedsättning. Här kan inte uteslutas att det förekommer till exempel kränkningar från personal och otillåten isolering. Även sådana beteenden bör träffas av den nya kriminaliseringen. Ett närståendekrav riskerar också att leda till olyckliga konsekvenser om flera personer tillsammans, varav några är närstående och andra inte, utsätter en person för psykiskt våld i

form av till exempel otillbörlig kontroll. Med ett närståendekrav kommer endast de närstående att kunna straffas för psykisk misshandel, men inte de andra. Ett sådant scenario är tänkbart vid våld som begås i en hederkontext, och för hedersförtryck infördes därför inget närståendekrav. Till exempel kan svärföräldrar begå brottet tillsammans med en make. Det nya brottet bör därför träffa en vidare krets än vad fridskränkingsbrotten gör och något krav på att brottet ska riktas mot en närstående föreslås därför inte. Däremot kommer det, vid beteenden som utgör otillbörlig kontroll, inte sällan finnas någon form av närhet mellan gärningspersonen och den utsatta. Vidare kan sägas att även kravet på att det ska vara upprepade gärningar innebär att gärningspersonen och den utsatta i praktiken ofta kommer att ha någon slags relation. På så sätt finns en begränsning i detta avseende implicit i bestämmelsen.

Det skäl som kan anföras för att bestämmelsen endast bör var tillämplig mellan närstående är att kränkningar är extra kännbara i sådana relationer eftersom man ska kunna känna sig trygg i sin hemmiljö. Det kan argumenteras för att ett krav på närstående skulle bidra till att straffansvaret endast omfattar de verkligt straffvärda fallen och kriminaliseringen därmed avgränsas på ett lämpligare sätt. På detta sätt har lagstiftarna i Danmark, Norge och Island resonerat. I denna promemoria bedöms dock, vid en sammantagen bedömning, fördelarna med att inte ha ett närståendekrav väga tyngre än nackdelarna. Särskilt gruppen unga vuxna bör erhålla ett starkare skydd genom den föreslagna kriminaliseringen. Det bör här också noteras att varken brottet hedersförtryck eller olaga förföljelse ställer upp ett krav på en närståenderelation. Med tanke på att minimistraffet föreslås vara allmänna fängelseminimum behövs inte heller kravet på närstående som ett kvalificerande rekvisit.

Ett alternativ som övervägts är att införa ett mer vidsträckt närståendebegrepp i linje med det som nyligen införts i 5 kap. 6 § 4 skadeståndslagen ("ett nära förhållande"). Slutsatsen är dock att det är olämpligt att laborera med fler än ett närståendebegrepp i straffrätten då det kan leda till betydande osäkerheter i rätts-tillämpningen.

Avslutande reflektion

Som framhållits i tidigare lagstiftningsärenden är det svårt att avgränsa det straffbara området på förhand vid den typ av handlingar som nu står i fokus. Det kommer alltid att finnas gränsdragningsproblem. Även med den nu föreslagna avfattningen är det möjligt att vissa gränsdragningsproblem kan uppstå, men de bedöms inte vara större än att de rimligen kan hanteras i rättstillämpningen. I likhet med vad som påpekats i Danmark kommer de rättsliga aktörernas kunskaper om psykiskt våld att öka med tiden och på så sätt kommer bestämmelsens tillämpning att stabiliseras.

Något kan också sägas om begrepp som personlig integritet och heder, vilka i tidigare lagstiftningsprojekt inte har ansetts nödvändiga att definiera. Detsamma kan sägas om psykiskt våld. Det är ett så etablerat begrepp att det är tillräckligt klart vilka fall som kommer att omfattas av det straffrättsliga ansvaret.²²

10.1.3 Närmare om brottets beteckning och placering

I en utvärdering av den norska bestämmelsen om misshandel i nära relationer har framförts att uttrycket ”psykiskt våld” borde ha använts i lagtexten (nu faller psykiskt våld under det uppsamlade rekvisitet ”andre krenkelsler”). En sådan ordning, menar man i utvärderingen, skulle bättre återspegla vad bestämmelsen tar sikte på och det som är kärnan i psykiskt våld: den kontinuerliga otryggheten och rädslan för upprepat våld.²³ Av samma skäl förordas i denna promemoria att den föreslagna brottstypen ska ges beteckningen *psyisk misshandel*. Det klargör på ett tydligt sätt vad bestämmelsen träffar. Brottsbeteckningen knyter också an till det mer vardagliga sättet att tala om psykiskt våld, nämligen som just psykisk misshandel. Dessutom används psykisk misshandel som ett rekvisit i 2 § lagen om vård av unga.

Eftersom ordet våld har en så vedertagen innebörd i straffrättsliga sammanhang bör dock inte det ordet användas i lagtexten. Det är helt enkelt inte möjligt att nu ändra begreppets betydelse. Ett annat begrepp bör i stället komma till användning för att beteckna det

²² Prop. 2019/20:131 s. 37 f. och prop. 2021/22:138 s. 24.

²³ Aas och Andersen, a.a. s. 67 och 133.

psykiska våld som föreslås bli straffbart genom den kommande kriminaliseringen.

En invändning som kan riktas mot en sådan beteckning är att den bidrar till att legitimera den grundläggande dikotomi mellan fysiskt och psykiskt som präglar straffrätten. Det är dock inte avsikten, utan tvärtom är målet att synliggöra att våld kan vara mer subtilt men ändå lika straffvärt som fysiskt våld då det utövas upprepat och över tid. De fall i vilka den psykiska följden kan styrkas medicinskt kommer fortfarande att utgöra misshandel enligt 3 kap. 5 § brottsbalken.

I fråga om placeringen av det nya brottet föreslås att det införs i en ny paragraf som placeras i 3 kap. 5 § brottsbalken. Också genom placeringen och inte bara genom beteckningen markeras därigenom den nära kopplingen till brottstypen misshandel, som ju är avsedd att täcka svårare former av psykiskt våld som leder till en medicinskt påvisbar sjukdom. Genom att införa den nya brottstypen i en ny paragraf tydliggörs straffansvaret på bästa sätt.

Likaså har övervägts om brottet bör placeras i fjärde kapitlet i stället, i en ny 4 kap. 4 f §. En sådan placering skulle, kan hävdas, signalera att den nya brottstypen har en egen identitet som är fristående från brottstypen misshandel och oberoende av den gamla uppdelningen i fysiskt och psykiskt, vilket skulle kunna ge bestämmelsen större genomslagskraft. Finns, kan man dessutom fråga sig, en risk för att en ny brottstyp i tredje kapitlet brottsbalken som tar sikte på psykisk misshandel, försvinner i den effektinriktade straffrätten?

Främst är det dock brottsbalkens systematik som talar för att brottet bör placeras i fjärde kapitlet. I brottsbalken är brotten i huvudsak indelade efter vilket skyddsintresse brottet kränker, eller med andra ord, efter arten av det intresse mot vilket brottet närmast riktar sig.²⁴ Brotten mot person finns i 3–7 kap. och som framgått i kapitel sju i denna promemoria anses tredje kapitlet innehålla de brott som främst har den *fysiska integriteten* som skyddsintresse, medan brott som på olika sätt riktar sig mot någons *frihet* i skilda hänseenden eller som kränker rent personliga intressen som kan sammanfattas under beteckningen *frid*, finns i fjärde kapitlet. Rubriken till kapitel tre är ”Om brott mot liv och hälsa” och till kapitel fyra ”Om brott mot frihet och frid”. Vissa brott är i stället

²⁴ SOU 1953:14 s. 100, efter förslag av Thyrén i Principerna för en strafflagsreform II och Efterlämnade anteckningar.

indelade efter sättet på vilket de begås. Som exempel kan nämnas att förmögenhetsbrotten bygger på skillnaden mellan besittningsrubbning, psykisk påverkan och missbruk av egens eller annans maktsfär.²⁵ De sätt för indelning av brotten som nu presenterats gäller dock inte undantagslöst. Till exempel anses djurplågeri vara ett brott mot allmän ordning genom sin placering i 16 kap. 13 § brottsbalken, vilket kan ifrågasättas med hänsyn till att skyddsintresset är att djur inte ska utsättas för lidande. Även barnpornografibrottet är placerat i sextonde kapitlet (16 kap. 10 a § brottsbalken). Brottsstypens placering har varit föremål för analys i ett flertal betänkanden, men hittills har skälen för att inte flytta brottstypen till sjätte kapitlet, som innehåller sexualbrotten, ansetts vägra tyngre.²⁶ Något tillspetsat kan därför påstås att indelningen i kapitel främst fyller en pedagogisk funktion och numera är av mer framställningsteknisk art. Ett brotts karaktär är inte beroende av vilket kapitel det är placerat i.²⁷

Framhållas bör också att brotten som finns i tredje kapitlet i huvudsak är momentana. De begås vid ett tillfälle och antalet angreppsobjekt är i huvudsak styrande för brottsenheten. Undantaget är framkallande av fara för annan. I fjärde kapitlet däremot, ingår flera brott som består av en verksamhet eller vidmakthållandet av ett tillstånd. Fridskränkingsbrotten är till exempel placerade i fjärde kapitlet, liksom olaga frihetsberövande. Nödvärnsrätten i 24 kap. 1 § brottsbalken är också kopplad till ett påbörjat eller överhängande brottsligt angrepp på person, vilket typiskt sett föreligger vid brott enligt tredje kapitlet i brottsbalken.

Psykisk misshandel kommer enligt det nu lämnade förslaget att kunna begås genom att en person antingen utsätts för upprepade gärningar som är nedvärderande, förödmjukande eller på annat sätt kränkande, eller som innebär att otillbörlig kontroll utövas över den personliga handlingsfriheten. I båda fallen krävs att gärningarna varit ägnade att allvarligt skada den utsattas självkänsla. Ovan har anförts att det skyddsintresse som brottet kränker ytterst är den psykiska hälsan och den personliga integriteten. Sett till den traditionella

²⁵ SOU 1953:14 s. 101.

²⁶ Se t.ex. Ds 2018:23 s. 65 ff., med vidare hänvisningar.

²⁷ Asp m.fl., a.a. s. 23. Detta var dock inte den ursprungliga tanken, se SOU 1953:14 s. 101 "Enligt kommitténs mening är systematiken av icke ringa vikt för att låta de genomgående tankarna i en lagstiftning komma till uttryck. Om bestämmelser som sakligt hör ihop återfinnas i ett sammanhang, blir det lättare att uppfatta deras rätta innebörd."

indelningen som redovisats ovan kan de gärningar som pekas ut i brottstypens första led sägas passa in mer i tredje kapitlet och kontrollfallet mer i fjärde kapitlet. Också kravet på upprepning talar för en placering i fjärde kapitlet.

I Storbritannien anses brottstypen coercive control primärt kränka den utsattas frid. I både Norge och Danmark är straffansvaret för psykiskt våld däremot placerat i anslutning till våldsbrotten (och inte i kapitlen om personlig frihet och frid; voldelige forbrydelser respektive angreb mod liv og legeme). Det huvudsakliga argumentet i Danmark var att denna placering visar att psykiskt våld är en väsentlig kränkning av en persons integritet, som kan vara lika allvarlig och skadlig som fysiskt våld.²⁸

Slutligen, om än lite perifert, bör framhållas att brottsbalkens fjärde kapitel har byggts ut i betydande grad under senare tid och redan nu är svårt att överblicka, vilket talar emot att placera ännu ett brott i det kapitlet. Det man vinner på att följa brottsbalkens systematik riskerar att försvinna i ett redan rörigt kapitel och då innebär en sådan placering ingen vinst.

Vid en sammantagen bedömning bedöms därför de skäl som talar för att behålla kopplingen till misshandel och därmed tredje kapitlet vara de mest övertygande. Genom att ge psykisk misshandel en central placering i brottsbalken tydliggörs det psykiska våldet på bästa sätt i straffrätten.

10.1.4 Något om brottskatalogerna i 4 kap. brottsbalken

Som framgått föreslås i denna promemoria att förolämpning ska fogas till brottskatalogerna i 4 kap. 4 a, b och e §§. Skälen för detta framgår i avsnitt 8.3 och upprepas inte här. Däremot bedöms att bestämmelsen om barnfridsbrott i nuläget inte bör ändras på så sätt att psykisk misshandel läggs till i brottskatalogen för detta brott. Psykiskt våld kan förvisso vara skrämmande för barn att bevittna, men inte skrämmande på samma sätt som vid brott som innefattar våld eller allvarliga hot om brottslig gärning. Därtill bygger barnfridsbrottet på att det är kriminaliserat att låta barn bevittna våld, vilket redan i sig är en form av psykisk misshandel. De brottsliga gärningar som nu anges i 4 kap. 3 § brottsbalken framstår

²⁸ Folketingstidende 2018–19, tillæg A, lovforslag L 139 s. 6.

därför som välavvägda. Någon förändring föreslås därför inte i relation till barnfridsbrott.

10.1.5 Brottslighetskonkurrens

Gärningskonkurrens

Vid ett fortgående eller upprepat handlande måste besvaras om det är fråga om ett händelseförlopp som ska anses utgöra ett och samma brott eller om det är flera brott. Detta sker på rättstillämpningsnivå och det handlar om konkurrens mellan konkreta gärningar. För att avgöra om det är fråga om ett eller flera brott måste vad som brukar kallas för brottsenheten avgränsas.²⁹ Ytterst bestäms vad som är möjligt att samla under en brottsenhet av den handlingsbeskrivning som straffbestämmelsen anger.³⁰ Det finns inte några generella regler för vad som utgör en egen brottsenhet. Bedömningen måste alltid ska med utgångspunkt i vilken typ av brott som är aktuellt.³¹ Normalt föreligger en färdig brottsenhet så snart de rekvisit som anges i straffbestämmelsen är för handen. Vid brotten mot person styrs brottsenheten till exempel av antalet drabbade personer samt tillfällets enhet (tid och plats för respektive gärning). Ett kontinuerligt händelseförlopp konstituerar således ett brott om det bara finns ett offer.³² Vid psykisk misshandel kommer det att vara fråga om ett beteende som pågår över tid och där själva förfarandet är så enhetligt att det bör betraktas som ett enda brott. Det brottsliga resultatet ökar kvalitativt genom det repetitiva handlandet i takt med att gärningen pågår. Det som nu föreslås straffbeläggas är en pågående, systematisk kränkning av samma skyddade intresse. Genom detta särskilda samband är det möjligt att motivera att händelseförloppet ska ses som ett fall. Det är därför fråga om en *gemensam kontextuell brottsenhet som är utsträckt i tid och rum*.³³ Brottsenheten, och därmed också brottet, påbörjas så snart det är

²⁹ Se t.ex. Jareborg, Allmän kriminalrätt s. 438 och NJA 2018 s. 378.

³⁰ Ulväng, a.a. s. 189 ff. och 199 ff.

³¹ Se t.ex. Högsta domstolens dom den 23 juni 2022 i mål B 4249-21 ”Ett eller flera bokföringsbrott II”.

³² Asp m.fl., a.a. s. 470 och Ulväng, a.a. s. 211.

³³ Vid ofredande kan mycket omfattande och utdragen telefonterror anses utgöra en gärning, se prop. 1992/93:141 s. 32, vilket problematiseras i Ulväng, a.a. s. 216 och s. 278.

fråga om en serie gärningar. Brottet är då också fullbordat. Brottet pågår sedan, för att avslutas när det nedvärderande eller kontrollerande agerandet avbryts. Brottets fullbordande sammanfaller således inte med dess avslutande. Detta innebär att enstaka nedvärderande handlingar inte kommer att utgöra psykisk misshandel. Det är först när det är fråga om upprepade gärningar som straffansvar inträder. Denna brottskonstruktion är inte helt ovanlig, se till exempel 11 kap. 5 § brottsbalken där ansvar för bokföringsbrott föreskrivs. Det straffbara är bland annat att åsidosätta bokföringsskyldighet genom att underlåta att bokföra affärshändelser. Straffansvar inträder dock inte förrän rörelsens förlopp, ekonomiska resultat eller ställning inte kan i huvudsak bedömas med ledning av bokföringen. Denna bedömning förutsätter vanligen att den löpande brottsligheten ses i sitt sammanhang. I brottsbeskrivningen ligger således att många handlingar kan utgöra ett enda brott. Allt åsidosättande av bokföringsskyldigheten under ett räkenskapsår kan då vara att anse som en och samma brottsenhet.³⁴

Det är däremot inte fråga om ett renodlat kollektivdelikt, med vilket man brukar mena sådana brottstyper i fråga om vilka det ska anses föreligga ett enda brott även om gärningspersonen har begått flera gärningar vid skilda tillfällen och dessa gärningar *var för sig* är tillräckliga för att ådra gärningspersonen ansvar för fullbordat brott.³⁵ Brottet kräver ju ett upprepat förfarande och det är på så sätt inte fråga om gärningar som var för sig uppfyller samtliga rekvisit för brottet. Kollektivdeliktstanken gör sig dock gällande i viss mån.

Är det på ett påtagligt sätt ett avbrott i det kränkande eller kontrollerande handlingsmönstret, på så sätt att våldsregimen har upphört, är det i stället fråga om två brottsenheter och därmed två fall av psykisk misshandel. Hur långt eller tydligt ett sådant avbrott måste vara för att det ska utgöra två brott måste dock ytterst avgöras i det enskilda fallet. Om det är fråga om två målsäganden är det också två brott.

³⁴ Se Högsta domstolens dom den 23 juni 2022 i mål B 4249-21 ”Ett eller flera bokföringsbrott II” och NJA 1999 s. 647.

³⁵ Fitger m.fl., Rättegångsbalken (1 november 2021, version 91, JUNO) kommentaren till 30 kap. 9 §, Welamson, Om brottmålsdomens rättskraft, s. 224, Strömberg, Åtalspreskription s. 160 och Asp m.fl., a.a. s. 475.

Regelkonkurrens

När ett handlande uppfyller rekvisiten för mer än ett straffbud uppstår frågan om domstolen ska döma för ett eller flera brott. Det handlar med andra ord om hur konkurrens mellan hela brottstyper ska lösas. Inte heller här finns det några uttryckliga regler, utan domstolen får välja den lösning som framstår som mest följdriktig och rimlig i det enskilda fallet. Ibland ska domstolen döma för flera brott och i andra fall bör ett eller flera mindre allvarliga brott konsumeras av huvudbrottet. En princip som ofta ges genomslag är att det ena brottet konsumerar det andra om bestämmelserna har samma kriminalpolitiska grund. Domstolen ska då döma för det brott som har den strängaste straffskalan och det mindre allvarliga brottet konsumeras, men kan påverka brottets allvar.³⁶

Vissa av de gärningar som kan komma att konstituera psykisk misshandel kommer att ha ett gemensamt tillämpningsområde med ofredande och förolämpning. De brotten, som har liknande kriminalpolitisk grund som psykisk misshandel, kommer att begås inom samma gärningsenhet och konkurrens mellan brottstyperna att föreligga i många fall. För dessa brott är dock föreskrivet lägre straff än för psykisk misshandel och i linje med den princip som beskrivits ovan ska psykisk misshandel som huvudregel ha företräde framför ofredande och förolämpning, som alltså är subsidiära till psykisk misshandel och ska konsumeras.

I övriga fall bör i stället utgångspunkten vara att domstolen ska döma för de aktuella brotten i konkurrens. Till exempel bör psykisk misshandel inte konsumeras av framkallande av fara för annan eller vållande till kroppsskada eller sjukdom av normalgraden. Det är här inte fråga om brott som har samma kriminalpolitiska grund. Detsamma bör gälla vid misshandel av normalgraden och olaga hot samt vid överträdelse av kontaktförbud. I många av de situationer som befinner sig i det avsedda kärnområdet för den föreslagna brottstypen kommer de nu nämnda delikten vara en del av det våldsmönster som gärningspersonen utsätter offret för. I de fall då det inte är möjligt att lägga samman brotten till ett, såsom fridskränkingsbrott, bör därför ansvar för såväl psykisk misshandel som till exempel olaga hot och misshandel kunna komma i fråga.

³⁶ Se t.ex. NJA 2013 s. 397 p. 16 med vidare hänvisning till NJA 2012 s. 535 p. 10 och Asp m.fl., a.a. s. 519 ff.

Olaga tvång av normalgraden kan dock konsumeras av psykisk misshandel om det är fråga om samma gärningsenhet och kontrollmomentet framstår som det huvudsakliga. I ett sådant fall kan en straffvärdebedömning visa att en tillämpning av båda straffbuden skulle leda till en omotiverad dubbelbestraffning. Allmänna konkurrensregler får tillämpas och domstolen i det enskilda fallet avgöra den uppkomna konkurrensfrågan.

Skulle psykisk misshandel ingå som ett av flera brott i ett fridskränkingsbrott, olaga förföljelse eller i ett hedersförtryck konsumerar givetvis ett sådant (sammansatt) brott den psykiska misshandeln. Dels är det här fråga om mer speciella brottsbeskrivningar, dels är föreskrivet strängare straff för i vart fall två av dessa brottstyper.

Om åtalet omfattar också allvarigare brottstyper, exempelvis grov misshandel eller våldtäkt, är utgångspunkten att domstolen ska döma i konkurrens, det vill säga för både psykisk misshandel och grövre brottslighet.

Undantag från det ovan angivna kan givetvis finnas och som alltid när fråga är om konkurrens är det till syvende och sist upp till domstolen att hantera frågan i varje enskilt fall utifrån sedvanliga regler om brottslighetskonkurrens (se till exempel NJA 2013 s. 397).

Vid nyupptäckt psykisk misshandel kommer åklagaren normalt inte ha anledning att åtala för dessa utan kan besluta om åtalsunderlåtelse med stöd av 20 kap. 7 § 3 rättegångsbalken. Det kan också vara så att rättskraften är svårbedömd mot bakgrund av att de enskilda gärningar som redan bedömts inte är preciserade till antal, tid och plats. I praktiken kommer detta därför att innebära att åklagaren inte kommer att kunna väcka ytterligare åtal för sådan nyupptäckt brottslighet. Detta gäller även för andra brott, samt brott för vilket strängare straff är föreskrivet. Om åtal kan väckas för sådana gärningar i ett senare skede under samma period måste bedömas utifrån hur gärningsbeskrivningen i det redan hanterade målet är formulerad. Råder osäkerhet om rättskraftens omfång bör det tolkas till den dömdes förmån.

10.1.6 Rättfärdigande omständigheter

Inledning

Ibland kan en straffbelagd gärning anses tillåten på grund av att en regel som gör den rättfärdigad är tillämplig. Något bör därför sägas om hur den föreslagna brottstypen förhåller sig till reglerna om nöd, nödvärn, samtycke och social adekvans. Vilket utrymme har en person som utsätts för psykisk misshandel att själv reagera med exempelvis våld? På vilket sätt kan ett samtycke från den utsatta påverka de straffrättsliga bedömningar som en domstol har att göra? Kan det finnas fall av psykisk misshandel som bör ses som socialadekvata och därmed inte straffbara?

Nödvärn och nöd

Enligt 24 kap. 1 § brottsbalken är en annars straffbelagd gärning tillåten om den företas i en nödvärnssituation, förutsatt att den inte är uppenbart oförsvarlig. Av 24 kap. 5 § brottsbalken framgår att även den som hjälper den angripne har nödvärnsrätt. En nödvärnssituation föreligger bland annat vid ett påbörjat eller överhängande brottsligt angrepp på person eller egendom. Med brottsligt angrepp menas ett angrepp som uppfyller samtliga rekvisit för ett brott. Alla brott innebär dock inte ett brottsligt angrepp på person eller egendom. Det handlar i princip endast om fysiska angrepp.³⁷ I förarbetena till brottsbalken framhålls följande.

Under uttrycket angrepp inbegripes enligt gällande rätt ej varje åtgärd som gör intrång i enskildas rättsligt skyddade intressen [se SOU 1934:56 s. 20 och 62 f.]. För att intrånget skall kunna betecknas som angrepp måste det i fråga om intrång i förmögenhetsintressen tillika innefatta intrång i besittning och för andra fall åtminstone innebära ett ingrepp i något bestående faktiskt maktförhållande, såsom en persons herravälde över sin egen kropp, eller i någons maktförhållande över lokaliteter som disponeras av honom. Även åtgärder som innefatta angrepp på annans ära pläga hänföras under uttrycket angrepp, dock

³⁷ Frände och Lernestedt, Nödvärn i Sverige – några utsnitt i SvJT 2021 s. 767.

endast realinjurier, d. v. s. kroppsliga förnärmelser, men ej verbalinjurier.³⁸

I förarbeten och doktrin har i anslutning till det nu sagda påpekats att ärekränkingsbrotten i regel inte utgör brottsliga angrepp i nödvärnsparagrafens mening. Smädliga tillmälen och andra muntliga injurier faller således utanför nödvärnsområdet. Ärekränkingsbrott kan endast ge rätt till nödvärn om gärningen har karaktär av ett kroppsligt angrepp på person, det vill säga vid realinjurier. Det ska då vara angrepp på ära som även innefattar fysisk påverkan av annan. Våld krävs dock inte, utan det är tillräckligt med oanständig beröring eller spottande på någon. Inte heller ett ofredande med injurier av annat slag än realinjurier ger nödvärnsrätt.³⁹ Det föreslagna brottet psykisk misshandel kommer inte att innebära ett kroppsligt angrepp, utan i stället omfatta upprepade kränkningar och otillbörlig kontroll. Därmed kommer det mycket sällan vara fråga om något brottsligt angrepp i nödvärnsparagrafens mening eftersom det då krävs ett fysiskt angrepp. Det kan dock inte uteslutas att det kan finnas handlingsmönster vid psykisk misshandel som har karaktär av ett kroppsligt angrepp på person, men det måste ytterst avgöras utifrån omständigheterna i det enskilda fallet.

Därtill är rätten till nödvärn begränsad genom kravet på att nödvärnshandlingen, med hänsyn till angreppets beskaffenhet, det angripnas betydelse och omständigheterna i övrigt, inte får vara uppenbart oförsvarlig. Detta anses innebära att försvarsgärningen inte klart får avvika från vad som varit behövt. Det får vidare inte råda ett uppenbart missförhållande mellan nödvärnsgärningen och den skada som hotar genom angreppet. Även om det anses finnas en relativt vid marginal vid bedömandet av försvarligheten måste marginalen, om det skulle finnas en nödvärnsrätt vid psykisk misshandel, vara tämligen snäv vid ett sådant angrepp som det skulle vara fråga om. Att möta psykiskt våld med fysiskt våld torde till exempel inte kunna bedömas på annat sätt än som uppenbart oförsvarligt.

³⁸ SOU 1953:14 s. 392. I SOU 1934:56 föreslogs att rätten till nödvärn skulle föreligga även där någon blivit överfallen av annan med smädliga yttranden, hotelser eller andra missfärliga gärningar, utan att angrepp på person var för handen. Genom kravet på överfall skulle dock nödvärnsrätten inskränkas till fall då angreppet hade karaktären av ett personligt ofredande, se s. 5 och 62 f. Förslaget avstyrktes av bland annat Lagrådet och upptogs inte i det slutliga förslaget.

³⁹ SOU 1953:14 s. 394, Asp m.fl., a.a. s. 213 och Bäcklund m.fl., Brottsbalken, (1 juli 2021, version 19, JUNO) kommentaren till 24 kap. 1 §.

Slutligen kan nämnas att preventivt nödvärn, det vill säga försvarshandlingar mot ett angrepp som i och för sig framstår som sannolika, inte är tillåtna enligt svensk rätt.⁴⁰

För att en nödsituation enligt 24 kap. 4 § brottsbalken ska föreligga krävs inte ett brottsligt angrepp. Att utsättas för psykiskt våld kan således utgöra en nödsituation eftersom fara kan sägas hota hälsan. Här är dock utrymmet för att nödhandlingen ska vara tillåten ännu snävare (gärningen ska inte vara oförsvarlig), varför det inte kommer att vara möjligt att med stöd av nöddparagrafen möta psykiskt våld med annat våld.

Samtycke

I straffrättsliga bedömningar kan samtycke från den utsatta vara relevant dels vid tolkningen av de rekvisit som uppställs i den enskilda brottsbeskrivningen, dels enligt vad som närmare följer av 24 kap. 7 § brottsbalken.⁴¹ Enligt den sistnämnda bestämmelsen är en gärning som någon begår med samtycke från den mot vilken den riktas brott endast om gärningen är oförsvarlig. Som exempel kan nämnas att vid misshandel enligt 3 kap. 5 § brottsbalken tillämpas bestämmelsen i 24 kap. 7 §, medan samtycke vid stöld i stället påverkar bedömningen av om tagandet skett ”olovligen”. Detsamma gäller vid ofredande. Den som samtyckt till ett handlande som täcks av bestämmelsen i 4 kap. 7 § brottsbalken kan inte samtidigt sägas ha blivit ofredad av detta handlande.⁴²

I och med att den föreslagna lagtexten vid kontroll ställer upp ett krav på otillbörlighet kan inte uteslutas att ett samtycke från den utsatta kan leda till att det kravet inte är uppfyllt och således vara relevant när rekvisiten tolkas. Det är också svårt att tala om att den personliga handlingsfriheten har begränsats om kontrollen har skett med ett straffrättsligt relevant samtycke. Även om det inte kan uteslutas att det kan finnas situationer där ett samtycke från den utsatta kan leda till att det inte är nedvärderande, förödmjukande eller på annat sätt kränkande gärningar, torde sådana situationer vara synnerligen ovanliga. Här är det viktigt att ha i åtanke att gärningspersonen inte behöver värdera sina gärningar på ett visst sätt

⁴⁰ Se t.ex. Asp m.fl., a.a. s. 212.

⁴¹ Se t.ex. NJA 2013 s. 397 p. 9.

⁴² NJA 2013 s. 397.

och att den utsattas värdering av gärningarna inte är av betydelse för domstolens prövning. Detsamma gäller vid bedömningen av om gärningarna varit ägnade att allvarligt skada personens självkänsla.

I de fall där den tilltalade påstår att det funnits ett samtycke är det av yttersta vikt att domstolen noga prövar om det påstådda samtycket verkligen har förelegat, att det förelegat under hela förloppet och vilken betydelse det i så fall bör tillmätas. Ett samtycke är ingenting utan de förutsättningar under vilka det lämnats och beror helt av den situation som det lämnats i, det vill säga av sammanhanget.⁴³ En invändning om samtycke som framstår som helt obefogad kan lämnas utan avseende om den inte vinner stöd av någon utredning i målet.⁴⁴ Ett påstått samtycke kommer vidare sällan att uppfylla de krav som ställs för att det ska vara fråga om ett giltigt samtycke enligt 24 kap. 7 § brottsbalken (vare sig frivilligt eller allvarligt menat; se t.ex. NJA 2013 s. 397 p. 18). Ett samtycke som lämnats under inflytande av fysiskt eller psykiskt tvång kan aldrig leda till ansvarsfrihet. Skulle det i något fall vara fråga om ett straffrättsligt relevant samtycke kan det sällan tillmätas ansvarsbefriande verkan eftersom det alltid är en oförsvärlig gärning att utsätta någon för psykisk misshandel. Gärningens syfte bör här, precis som vid misshandel av normalgraden, leda till att samtycke som en mycket stark huvudregel inte utesluter ansvar vid psykisk misshandel. Särskild restriktivitet måste givetvis gälla när det är fråga om gärningar som riktas mot ett barn eller en på annat sätt svagare person (se till exempel NJA 1974 s. 614).

Social adekvans

Vid sidan av de rättfärdigande undantagsreglerna som nu behandlats bör något också sägas om den oskrivna undantagsregeln social adekvans. I korthet ger regeln om social adekvans domstolen möjlighet att bedöma en annars otillåten gärning som tillåten i de fall då ansvarsfriheten inte kan förklaras med någon annan regel.⁴⁵ Det gäller sådana fall där det skulle framstå som orimligt och oavsiktligt att ett straffrättsligt ingripande sker. Läran om social adekvans kan

⁴³ Asp, Sex och samtycke s. 88 f. och 111.

⁴⁴ Se t.ex. NJA 2012 s. 45 p. 14 om de rättfärdigande omständigheterna nöd och nödvärn.

⁴⁵ Asp m.fl., a.a. s. 254 f. Se t.ex. NJA 1997 s. 636, NJA 2009 s. 776, NJA 2014 s. 808 och NJA 2018 s. 591.

till exempel förklara varför vissa beteenden, som består av sådant våld som inte accepteras i samhället, är tillåtna inom sport och lek samt i sjukvården.

Enligt vad Högsta domstolen uttalat i NJA 2018 s. 1051 bygger bedömningen av vad som kan anses socialadekvat på allmänna överväganden om vad som från samhällelig synpunkt kan anses vara önskvärt eller tolerabelt. Läran aktualiseras då lagstiftaren inte har tagit ställning till hur kollisionen mellan det intresset och de skyddsintressen som bär upp straffbestämmelsen ska hanteras. Eftersom det är fråga om en undantagsregel bör den tillämpas med en viss återhållsamhet och regeln saknar betydelse om tillåtligheten i stället kan stödjas på vedertagna tolkningsprinciper eller undantagsregler, det vill säga vid tolkning av rekvisit eller om en annan, skriven undantagsregel är tillämplig.

Även i situationer där ett tillsyns- och omsorgsansvar aktualiseras (till exempel i situationer med lärare och föräldrar), finns ett visst utrymme för att med stöd av social adekvans vidta gärningar som i och för sig uppfyller rekvisiten för olika straffbelagda gärningar, som olaga tvång eller ofredande. I NJA 1998 s. 586 var det fråga om ett åtal mot en lärare för misshandel bestående i ett grepp om en elevs nacke för att få eleven att följa med till rektorsexpeditionen. Högsta domstolen konstaterade i korthet att det fick förutsättas att en lärare, vid utövning av sin tillsynsplikt, inte kunde vara avskuren från varje möjlighet till kroppsligt ingrepp mot en elev, även om det inte är fråga om en nöd- eller nödvärnssituation. Var gränsen för det tillåtna skulle dras måste enligt domstolen bedömas med hänsyn till samtliga omständigheter i det enskilda fallet.

I NJA 2009 s. 776 lade domstolen till att ett sådant kroppsligt ingrepp mot en elev inte får vara mer ingripande än vad som är nödvändigt för att genomföra den aktuella åtgärden och att de olägenheter som ingreppet kan medföra inte får stå i missförhållande till syftet med ingreppet. Som bestraffning eller disciplinering är kroppsliga ingrepp mot elever aldrig tillåtna och utrymmet för att sådana ingrepp inom skolverksamhet som grundas på utövande av tillsynsplikten är klart begränsat.

Gärningar som kan bedömas som socialadekvata kommer med den nu föreslagna brottskonstruktionen skäras bort redan på så sätt att de inte kommer att uppfylla kravet på att vara kränkande eller otillbörliga. Det kan därmed ifrågasättas vilken självständig

betydelse social adekvans kommer att ha i relation till psykisk misshandel. Psykiskt våld är ett klart oönskat beteende och det kommer sällan att framstå som oavsiktligt och orimligt med ett straffrättsligt ingripande.

10.1.7 Straffskala, förhållandet till vissa straffskärpande moment och något om överlappande rekvisit

Vitt skilda gärningar kommer att omfattas av det föreslagna straffbudets tillämpningsområde. Det saknas därtill ett närstående-rekvisit och ett av de särskilt kvalificerande rekvisiten i fridskränkingsbrotten används inte heller i den nya brottstypen. Gärningstiden kommer att kunna vara relativt lång eftersom brottsenheten är utsträckt i tid enligt vad som förklarats närmare i avsnitt 10.1.4. Det framstår därför som rimligt att straffskalan börjar på allmänna fängelseminimum (fängelse i 14 dagar) och sträcker sig till fängelse i högst fyra år. Den relativt vidsträckta straffskalan behövs för att en rimlig straffvärdebedömning ska kunna göras, men också för att kärnan i beteendet ska kunna fångas upp.

Att brottslighet har skett upprepat kan påverka straffvärdet, såväl för de enskilda brotten som för det samlade straffvärdet (se kapitel sju). Med den nu föreslagna konstruktionen skapas dock en brottstyp som i sig bygger på ett upprepat förfarande. Införandet av ett särskilt brott behövs för att ge den typ av ageranden som nu står i fokus ett större genomslag än om sådana omständigheter endast kan beaktas i straffvärdebedömningen. Den valda konstruktionen innebär dock att det tilltagande allvaret vid brottslighet mot samma person beaktas redan när åtal väcks för de upprepade handlingarna, det vill säga vid rubriceringen. Det kommer därför som huvudregel inte att finnas möjlighet att beakta det förhållande att brottet begås mot samma person i straffskärpande riktning. Däremot innehåller det föreslagna brottet inget närståenderekvisit, varför det är något som kan påverka straffvärdet, liksom att det riktats mot ett barn eller en annan skyddslös person (se t.ex. NJA 2005 s. 712).

Om flera fall av psykisk misshandel föreligger, eller om ett fall av psykisk misshandel föreligger tillsammans med till exempel misshandel och ofredande, föreslås att det nu föreslagna brottet kan vara ett underbrott till fridskränkingsbrotten, hedersförtryck och olaga förföljelse. Detta innebär att ett brott som bygger på ett

upprepat förfarande kommer att kunna läggas till grund för ett annat brott som i sin tur är uppbyggt av flera gärningar. Med hänsyn till att fridskränkingsbrotten och hedersförtryck har en strängare abstrakt straffskala än den föreslagna brottstypen bedöms detta dock inte medföra någon nackdel. Vad gäller olaga förföljelse är dock straffskalan densamma. Inte heller här har dock några nackdelar kunnat identifierats. Konstruktionen kan därför godtas.

Vidare kommer bedömningen av om gärningarna varit ägnade att allvarligt skada självkänslan vara en del av rekvisituppfyllelsen för såväl psykisk misshandel som för de grova fridskränkingsbrotten som för hedersförtryck, det vill säga i två led om psykisk misshandel ingår i något av ett sådant sammansatt brott. Då minimistraftet för dessa brott uppgår till ett år får dock en sådan dubbelbeaktning anses befogad och snarare bidra till att den upprepade kränkningen av en persons integritet som följer av att över tid utsätts för brottsliga gärningar kan beaktas på ett rimligt sätt.

10.1.8 Osjälvtändiga brottsformer

Bedömning: Det finns för närvarande inte skäl att straffbelägga varken vare sig försök till brott eller underlåtenhet att avslöja eller förhindra brott.

Det finns i nuläget inte skäl att straffbelägga varken försök till brott eller underlåtenhet att avslöja eller förhindra brott. Psykisk misshandel kan begås i medgärningsmannaskap och den vanliga medverkansregeln i 23 kap. 4 § brottsbalken är tillämplig i relation till psykisk misshandel. Ett exempel på främjande kan vara att som vårdnadshavare underlåta att ingripa när den ene vårdnadshavaren utsätter det gemensamma barnet för psykisk misshandel.

10.1.9 Preskription och åtalsregler

Bedömning: Preskriptionstiden räknas från den dag då det kriminaliserade agerandet upphör och preskriptionen är successiv. Det finns ingen anledning att särreglera preskriptionen i övrigt. Brottet bör höra under allmänt åtal.

Brottet är perserverande men inte perdurerande

Tätt sammankopplad med konkurrensläran är preskriptionsinstitutet. Reglerna om preskription är ett uttryck för att det från samhällets sida inte anses nödvändigt eller lämpligt att döma ut straff sedan en viss tid förflutit från det brottet begicks.⁴⁶ Enligt 35 kap. 1 § brottsbalken får påföljd inte dömas ut om den misstänkte inte har häktats eller fått del av åtal inom viss tid från då brottet begicks. Preskriptionstidens längd varierar beroende på brottets svårhetsgrad såsom den kommer till uttryck i den abstrakta straffskalan. Vissa mycket allvarliga brott, såsom mord och våldtäkt mot barn, preskriberas dock aldrig enligt 35 kap. 2 § brottsbalken.

Tiden för beräkning av preskriptionstiden räknas enligt 35 kap. 4 § brottsbalken från den dag då *brottet begicks*. Bestämmelsen, som för tanken till sådana brott som avslutas samtidigt som de fullbordas, anses innebära att preskriptionstiden aldrig börjar löpa förrän brottet är fullbordat.⁴⁷ Vid effektdelikt sammanfaller ofta tiden då brottet begås med brottets fullbordan liksom dess avslutande, men det finns fall då själva den brottsliga gärningen kan dra ut på tiden, till exempel vid försök och förberedelse till brott. Detsamma gäller vid gärningar som inte består av att ett resultat nås utan i drivande av en verksamhet. Som ett exempel kan olaga frihetsberövande nämnas. Brottet fullbordas i och med inspärrandet, men det är fråga om en kontinuerlig kränkning under hela frihetsberövandet. Brotten kan således vara fullbordade utan att vara avslutade. I fråga om brott som fortsätter att begås efter det att de har fullbordats räknas preskriptionstiden ofta från det att brottet har upphört att begås.⁴⁸

Vid psykisk misshandel kommer det straffbara vara ett agerande som är utsträckt i tid och brottets fullbordan kommer som huvudregel inte att sammanfalla med brottets avslutande. Från vilken dag ska man då räkna preskriptionstiden? Det som kommer att avgöra den frågan är dels hur brottsenheten konstrueras – en brottsenhet är ett brott, dels hur ”den dag som brottet begicks” ska förstås. Är det när brottet fullbordas eller när det avslutas? En annan fråga som måste besvaras är om preskription ska inträda simultant eller successivt.

⁴⁶ Se t.ex. SOU 1953:17 s. 146 och Strömberg, *a.a.* s. 92.

⁴⁷ Bäcklund m.fl., Brottsbalken, (1 juli 2021, version 19, JUNO) kommentaren till 35 kap.

4 §.

⁴⁸ Se t.ex. NJA 2013 s. 467 p. 7.

I den straffrättsliga doktrinen har ett antal distinktioner skapats för att kunna sortera olika typer av brott som utgör fortlöpande överträdelser av ett straffbud, där den övergripande termen är *persevererande brottslighet*. Som en första grupp brott kan de *kontinuerliga brotten* nämnas. Det är inte fråga om en ständig eller upprepad aktivitet, utan snarare om en fixerad attityd eller position. I varje ögonblick efter brottets fullbordning uppfylls alla brottets rekvisit utan att gärningspersonen gör något och så sker till dess att en förändring inträffar (polisen hittar vapnet). Med *perdurerande brott* förstås däremot sådana brott där gärningspersonen genom en gärning fullbordar brottet. Det i lagen beskrivna handlandet är således slutfört, men det har skapat ett visst tillstånd som gärningspersonen vidmakthåller. Åstadkommandet av det icke önskvärda tillståndet ses som en del av brottet och brottet perdurerar genom att tillståndet vidmakthålles.⁴⁹ Ett annat sätt att uttrycka det hela är att brottet förövas så länge ett visst brottsligt tillstånd råder, utan att några ytterligare handlingar måste företas. Perdurerande brott utmärks alltså av ett visst mått av underlåtenhet.⁵⁰ Enligt Högsta domstolen karaktäriseras de perdurerande brotten ofta av att gärningspersonen har full kontroll över händelseförloppet och därför möjlighet att avbryta det.⁵¹ Som exempel på perdurerande brott (och kontinuerliga brott) nämns ofta vapenbrott i form av innehav, förvaring av narkotika, människorov och olaga frihetsberövande. Som påpekats är distinktionen mellan kontinuerliga brott och perdurerande brott numera inte helt övertygande.⁵² Vid perdurerande och kontinuerliga brott börjar preskriptionstiden löpa först när det tillstånd som skapats genom brottet upphör.⁵³

En annan grupp består av brottslighet som kännetecknas av en *repeterad ensartad aktivitet*.⁵⁴ Intervallet mellan repetitionerna kan variera kraftigt. Om brottsligheten bedrivs nästintill kontinuerligt men med små intervaller mellan det repetitiva handlandet och det är fråga om frekvent handlande benämns det *drivande av verksamhet*. Det kan vara miljöbrott i form av utsläpp, olovlig körning och

⁴⁹ Strömberg, a.a. s. 131 och 161.

⁵⁰ Jareborg, a.a. s. 138 och NJA 2020 s. 917.

⁵¹ NJA 2020 s. 917 p. 15.

⁵² Ulväng ifrågasätter om distinktionen mellan kontinuerliga brott och perdurerande brott numera är helt övertygande, se Ulväng, a.a. s. 244 f.

⁵³ Jareborg, a.a. s. 138.

⁵⁴ Strömberg, a.a. s. 158 och 162.

penningförfalskning.⁵⁵ Gemensamt för kontinuerliga brott och drivande av verksamhet är brottslighetens ”oupphörliga begående och deras under tidens gång oförändrade straffrättsliga kvalitet”, vilket Strömberg anser saknas hos de perdurerande brotten. För brott där det förvisso är fråga om ett upprepat och likartat handlande men med längre intervall mellan gärningarna har termen *intermittenta brott* använts. Som ett äldre exempel nämns ofta olovlig försäljning av alkoholdrycker – viss brottslighet som bara förekom sporadiskt kunde här föras samman till en brottsenhet och bedömas i sitt sammanhang. I nyare doktrin har på goda grunder ifrågasatts om det finns skäl att skilja på de två sistnämnda kategorierna och de har i stället gemensamt benämnts som *repetitiv brottslighet*.⁵⁶ Hur långa intervaller man kan acceptera för att det fortfarande ska vara tal om perserverande brottslighet är givetvis en bedömningsfråga.⁵⁷

Så som brottsbeskrivningen formulerats är vid psykisk misshandel avgörande för brottsbeskrivningens enlighet att upprepade gärningar företagits. Brottet är då fullbordat och begås därefter så länge kränkningarna eller kontrollen fortsätter. Det är därmed fråga om repetitiv brottslighet, men straffvärdet ökar med tiden. Kontinuerliga kränkningar innebär som förklarats utförligare ovan en brottsenhet. Även om den föreslagna brottstypen inte låter sig sorteras in under någon av de ovan beskrivna distinktionerna bedöms den vara mest lik de brottstyper där det har ansetts lämpligare att förskjuta preskriptionstidens början till den dag då brottet har upphört att begås, även om brottet alltså fullbordats dessförinnan. Tanken är att beivrandet ska kunna ske inom en tid som räknas först från det att brottet upphört att begås, det vill säga när de kränkande handlingarna avslutas.⁵⁸ Preskriptionstiden ska således räknas från den dag då den sista kränkande eller kontrollerande handlingen företogs.

Vad så gäller om preskriptionen ska vara simultan eller successiv bör det sistnämnda alternativet väljas. Med att preskriptionen är simultan avses att ”hela brottet” antingen är preskriberat eller inte, medan en successiv preskription innebär att det döms till påföljd bara för den del av brottet som ligger inom den tillämpliga preskriptionstiden. I NJA 1981 s. 380 har Högsta domstolen uttalat

⁵⁵ Strömberg, a.a. s. 163 och Ulväng, a.a. s. 245.

⁵⁶ Ulväng, a.a. s. 246.

⁵⁷ Strömberg, a.a. s. 163.

⁵⁸ Bäcklund m.fl., a.st. och NJA 2013 s. 467 med vidare hänvisningar i p. 7.

att preskriptionen ska vara successiv vid vapenbrott. Detsamma gäller vid olovlig kraftavledning enligt NJA 2013 s. 467. Om preskriptionen är successiv kan domstolen endast döma för sådana handlingar som ligger inom preskriptionstiden räknad tillbaka från häktning eller delgivning av åtalet. En sådan ordning tycks också stämma bäst överens med hur åklagare hanterar perserverande, repetitiv brottslighet enligt vad som påpekats i doktrin. Åklagare åtar endast för sådana brott som ligger inom ramen för preskriptionstiden för brottet. Är brottets preskriptionstid fem år anges i stämningsansökan endast gärningar som med viss marginal faller inom detta tidsspänn, räknat från häktning eller delgivning av åtal.⁵⁹ Den bakre tidsgränsen för åtal är därmed i praktiken beroende av det maximistraff som är stadgat för brottet, vilket i detta fall är fyra två år. Det innebär att preskriptionstiden kommer att uppgå till tio år enligt 35 kap. 1 § 2 brottsbalken. Enligt norska studier går det genomsnittligt en till två år mellan det första övergreppet och det att en våldsutsatt kvinna vågar berätta om våldet för någon.⁶⁰ En preskriptionstid om tio år framstår i ljuset av detta som lämplig. Som påpekats i doktrinen kan det också framstå som naturligt att i straffmätningen ta hänsyn till omständigheter som ligger i tiden dessförinnan, även om åtal inte väcks för dessa handlingar.⁶¹

Det finns i nuläget inte tillräckliga skäl för att föreslå någon särreglering av preskription för psykiskt våld mot målsägande under 18 år.

Brottet bör höra under allmänt åtal. Det bör heller inte krävas några särskilda villkor för åtal, till exempel angivelse från målsäganden. Genom en sådan ordning synliggörs att psykiskt våld är en sak som samhället tar ansvar för och agerar kraftfullt mot.

⁵⁹ Strömberg, Åtalspreskription s. 168 och Bäcklund m.fl. a.a.

⁶⁰ Aas och Andersen, Mishandlingsbestemmelsen. En evaluering av loven mot mishandling i näre reaktioner jf. Strl. § 219 (§282/283) s.53 med vidare hänvisningar.

⁶¹ Bäcklund m.fl., Brottbalken, (1 juli 2021, version 19, JUNO) kommentaren till 35 kap. 4 §.

11 Åtalsregleringen för ärekränkingsbrotten

11.1 Inledning

I denna del av promemorian behandlas åtalsregleringen avseende ärekränkingsbrotten förtal, grovt förtal och förolämpning (5 kap. 1–3 §§ brottsbalken). Uppdraget är här att analysera om det finns behov av att förändra åtalsreglerna för ärekränkingsbrotten så att allmänt åtal ska kunna väckas i fler fall än i dag när brotten begås i nära relation och vid hedersrelaterat våld och förtryck. Oavsett ställningstagande i sak ska ett förslag på hur en sådan reglering bör vara utformad lämnas.

Då åtalsreglerna är tätt sammankopplade med frågan om vilka brott som bör ingå bland annat i fridskränkingsbrottens brottskatalog berörs även detta i den mån det behövs.

11.2 Gällande rätt

Ärekränkingsbrotten

Ärekränkingsbrotten består av brotten förtal, grovt förtal och förolämpning. För den sistnämnda brottstypen finns en särskild straffskala för det fall brottet är att bedöma som grovt. För förtal döms enligt 5 kap. 1 § brottsbalken den som utpekar någon såsom brottslig eller klandervärd i sitt levnadssätt eller eljest lämnar uppgift som är ägnad att utsätta denne för andras missaktning. Om ett brott som avses i 1 § är grovt ska gärningspersonen dömas för grovt förtal (2 §). För förolämpning döms enligt 5 kap. 3 § brottsbalken den som, i annat fall än som avses i 1 eller 2 §, riktar beskyllning,

nedsättande uttalande eller förödmjukande beteende mot någon annan och gärningen är ägnad att kränka den andres självkänsla eller värdighet. Några särskilda omständigheter som ska beaktas vid gradindelningen av förolämpning anges inte i lagtexten.

Enligt 5 kap. 5 § brottsbalken får brott som avses i 1–3 §§ inte åtalas av någon annan än målsäganden. Om brottet riktar sig mot någon som är under arton år eller om i annat fall målsäganden anger brottet till åtal, får åklagaren dock väcka åtal om detta anses påkallat från allmän synpunkt och åtalet avser förtal och grovt förtal. I fråga om förolämpning krävs dock, utöver det nyss sagda, att det även är fråga om förolämpning mot någon i dennes myndighetsutövning eller att det görs anspelning på ras, hudfärg, nationellt eller etniskt ursprung, trosbekännelse, sexuell läggning eller könsöverskridande identitet eller uttryck.

Om allmänt och enskilt åtal

Åtal är antingen allmänt eller enskilt. Allmänt åtal väcks hos domstolen av åklagare å det allmännas vägnar medan enskilt åtal väcks av målsäganden. Att domstolen inte kan ta upp frågor om ansvar för brott på eget initiativ förutom vid rättegångsförseelser följer av 20 kap. 1 § rättegångsbalken. Rätten kan givetvis också utdöma förelagda viten.

Principen om att det är åklagaren som väcker åtal för brott som hör under allmänt åtal kommer till uttryck i 20 kap. 2 § rättegångsbalken. Av 20 kap. 3 § första stycket rättegångsbalken framgår att brott måste vara uttryckligen undantagna för att inte omfattas av den allmänna åtalsplikten och i bestämmelsens andra stycke anmärks att sådana villkor gäller om de finns i till exempel strafflagstiftningen, såsom i 5 kap. 5 § brottsbalken.

Nästan alla brott ligger numera under allmänt åtal. Av brottsbalksbrotten är det endast förtal, förolämpning och falskt åtal som utgör så kallade rena målsägandebrott.¹ Huvudregeln är att dessa brott inte får åtalas av någon annan än målsäganden.

Förutom brott under allmänt åtal och målsägandebrott finns ytterligare en kategori brott, nämligen de som är beroende av

¹ Vad som menas med målsägande framgår av 20 kap. 8 § fjärde stycket rättegångsbalken. Målsägande är den kränkte, alltså den mot vilken brottet är begånget eller den som av brottet blivit förnärad eller lidit skada.

målsägandens angivelse för att allmänt åtal ska kunna väckas. Även om dessa brott ibland benämns angivelsebrott anses de rent systematiskt, trots krav på angivelse från målsäganden, höra under allmänt åtal.² Som bland annat Ekelöf påpekat har de flesta angivelsebrotten med tiden underkastats fakultativt allmänt åtal, det vill säga att åklagaren kan åtala även utan angivelse om det är *påkallat ur eller från allmän synpunkt* (till exempel om målsäganden är under 18 år vid ett förtalsbrott).³

Om en och samma handling däremot innefattar flera brott och något av dem hör under allmänt åtal får dock sådant åtal enligt 20 kap. 4 § rättegångsbalken äga rum även för de övriga brotten. Det handlar här om att fler än en straffbestämmelse är tillämplig på en och samma gärning.⁴ Det kan till exempel vara ett hänsynslöst beteende på allmän plats som kan falla under såväl 4 kap. 7 § brottsbalken (ofredande) och 5 kap. 3 § brottsbalken (förolämpning). I detta fall kan åklagaren alltså väcka åtal för båda brotten eftersom ett ofredande på allmän plats faller under allmänt åtal.⁵

Av 20 kap. 8 § första stycket rättegångsbalken framgår att målsäganden i vissa fall får väcka åtal för brott som hör under allmänt åtal. En förutsättning för detta är dock att målsäganden har angett brottet till åtal och att åklagaren har beslutat att åtal inte ska äga rum. Målsäganden har alltså en subsidiär åtalsrätt för brott som hör under allmänt åtal.

Om åtalsplikt

Enligt 20 kap. 6 § rättegångsbalken ska åklagare väcka åtal för brott som hör under allmänt åtal om inte något annat är föreskrivet. Detta gäller endast under förutsättning att bevisningen är sådan att åklagaren på objektiva grunder kan förvänta sig en fällande dom (principen om absolut åtalsplikt). Mot den absoluta åtalsplikten korresponderar en absolut förundersökningsplikt i 23 kap. 1 § rättegångsbalken. Skyldigheten att inleda förundersökning inträder när det på grund av angivelse eller av annat skäl finns anledning att anta att ett brott som hör under allmänt åtal har förövats.

² Gärde, Nya rättegångsbalken s. 237.

³ Ekelöf m.fl., Rättegång II s. 60.

⁴ Ulväng, a.a. s. 716 f.

⁵ Se dock NJA 1997 s. 359 där regeln inte verkar ha tillämpats på detta sätt.

Förundersökningsplikten är dock inskränkt genom en regel om förundersökningsbegränsning i 23 kap. 4 a §. Med stöd av denna regel kan åklagaren besluta att inte inleda en förundersökning eller att lägga ned en inledd förundersökning till exempel om det kan antas att åtal inte kommer att ske på grund av en bestämmelse om särskild åtalsprövning. Detsamma gäller om fortsatt utredning skulle kräva kostnader som inte står i rimligt förhållande till sakens betydelse och det dessutom kan antas att brottets straffvärde inte överstiger fängelse i tre månader. Åklagaren kan slutligen besluta om förundersökningsbegränsning om brottet kan antas ge böter eller villkorlig dom. Genom regeln anses åklagaren få en möjlighet att avstå från att lägga resurser där insatserna ger små eller inga effekter på påföljden. På detta sätt skapas förutsättningar för en snabb lagföring och resurserna kan koncentreras där de bäst behövs.⁶

Särskilt om ärekränkingsbrotten

Som nämnts ovan är ärekränkingsbrotten undantagna från allmänt åtal, vilket framgår av den särskilda åtalsprövningsregel som finns i 5 kap. 5 § första stycket brottsbalken. Regeln infördes i brottsbalken i samband med att balken trädde i kraft. Enligt bestämmelsen får ärekränkingsbrott som huvudregel inte åtalas av någon annan än målsäganden. Om målsäganden är under 18 år eller om målsäganden har angett brottet till åtal får dock allmänt åtal väckas om det *anses påkallat från allmän synpunkt*. Gällande förolämpning finns därtill ytterligare krav för att åtal ska få väckas av åklagaren. Det ska vara fråga om

- förolämpning mot någon i eller för hans eller hennes myndighetsutövning, eller
- förolämpning mot någon med anspelning på ras, hudfärg, nationella eller etniska ursprung eller trosbekännelse, sexuell läggning eller könsöverskridande identitet eller uttryck.

⁶ Riksåklagarens riktlinjer RÅR 2021:1 s. 1.

Om inget av dessa krav är uppfyllda kan det således aldrig bli fråga om allmänt åtal för förolämpning.⁷

Om en åtalsförutsättning, till exempel angivelse, saknas innebär det att ett processhinder föreligger. Sådana ska rätten enligt 34 kap. 1 § rättegångsbalken beakta ex officio så snart anledning förekommer därtill, om ej annat är stadgat. Föreligger rättegångshinder blir rättsföljden att åtalet, i betydelsen talan om ansvar för en viss gärning (åberopade rättsfakta) ska avvisas.

Kort om TF och YGL

Bestämmelsen i 5 kap. 5 § brottsbalken gäller också när ärekränkingsbrott begås i medier som faller under de särskilda grundlagarna på området (tryckfrihetsförordningen och yttrandefrihetsgrundlagen). Även Justitiekanslern måste således förhålla sig till regeln i sin egenskap av ensam åklagare på dessa områden enligt vad som närmare följer av 9 kap. 4 § TF och 7 kap. 1 § YGL.

Även artikel 10 i Europakonventionen bör nämnas i sammanhanget. I artikeln anges att var och en har rätt till yttrandefrihet, vilket innefattar åsiktsfrihet samt frihet att ta emot och sprida uppgifter och tankar utan offentlig myndighets inblandning. Av andra stycket följer att friheten får underkastas straffpåföljder som är föreskrivna i lag och som i ett demokratiskt samhälle är nödvändiga, till exempel med hänsyn till skydd för annans goda namn och rykte eller rättigheter. Europarådets parlamentariska församling har i en resolution (1577 (2007) *Towards decriminalisation of defamation*) uppmanat medlemsstaterna att i sina bestämmelser om ärekränkning stryka hotet om fängelsestraff då det utgör en alltför stor inskränkning i Europakonventionens artikel 10. Europadomstolen har upprepade gånger hänvisat till denna resolution i sina avgöranden (se till exempel Niskasaari med flera mot Finland dom den 6 juli 2010 punkterna 76 och 77). Enligt Europadomstolen är fängelsestraff förenligt med yttrandefriheten i artikel 10 endast under exceptionella förhållanden, i synnerhet då andra grundläggande rättigheter allvarligt har kränkts. Så kan vara

⁷ 5 kap. 3 § tredje stycket brottsbalken innehåller vissa särpräglade fall som tar sikte på brott som riktas mot främmande makt och ger åklagaren rätt att väcka allmänt åtal. Denna del av bestämmelsen behandlas inte vidare i denna promemoria.

fallet till exempel när det varit fråga om hattal och anstiftan till våld. Särskilda hänsyn gör sig således gällande vid utformningen av straffskalorna för ärekränkingsbrotten.

11.3 Målsägandebrotten ur ett historiskt perspektiv

I den äldre svenska straffprocessen ansågs straffets utkrävande vara målsägandens enskilda sak. Straffprocessen och civilprocessen var därför i princip likadana. Det var även utgångspunkten i 1734 års lag, men redan då var ståndpunkten något modifierad. För vissa grövre brott var det en plikt för målsäganden att väcka åtal och en underlåtelse i detta hänseende kunde leda till straff och medförde även att åklagaren fick rätt att åtala. Genom 1864 års strafflag fick offentliga myndigheter rätt och plikt att åtala alla brott som inte var undantagna från allmänt åtal. Det var dock åtskilliga brott som krävde angivelse av målsäganden och vid vissa brott, av huvudsakligen lindrig natur, var åtalet helt förbehållet målsäganden. Brotten var således redan vid denna tidpunkt uppdelade i åklagar-, angivelse- och målsägandebrott.⁸

Dessutom hade målsäganden en i princip obegränsad åtalsrätt vid sidan av åklagaren för de flesta brott som hörde under allmänt åtal. Sett i ljuset av övriga Europa kom denna ordning att gälla relativt länge i Sverige, och ett skäl till detta var delvis åklagarväsendets bristfälliga organisation. Då en förbättring i detta hänseende förutsågs bli en följd av införandet av rättegångsbalken och det hundraåriga reformarbete som varit dessförinnan, ansågs dock tiden en bit in på 1900-talet vara mogen för att låta den nutida, och alltjämt gällande, uppfattningen att det är statens uppgift att ansvara för straffprocessen, få genomslag. Att straffa någon ansågs inte längre vara en sak för den enskilde utan en uppgift för samhället och åtalsinitiativet borde därför i princip åläggas staten. Genom att låta åklagarväsendet svara för åtalen skulle rättegången också kunna förberedas på ett bättre sätt, utredningarna bli mer fullständiga och materialet presenteras bättre. Det allmänna åtalet ansågs därför erbjuda större säkerhet för en tillfredsställande rättsskipning. I mindre mål ansågs dock det allmännas intresse i regel vara svagare och i dessa fall kunde det därför även fortsättningsvis överlämnas till

⁸ SOU 1926:32 andra delen s. 5 f och 30 f.

målsäganden att väcka åtal. Även kravet på angivelse från målsäganden ansågs lämpligt att behålla avseende vissa brott. Vid lindrigare brott kunde en angivelse visa om den inträffade rättskränkningen varit så allvarlig att det allmänna hade anledning att befatta sig med saken. Därtill fanns situationer där hänsyn till målsäganden och det lidande en rättegång kan medföra gjorde att kravet på angivelse framstod som lämpligt.⁹

Det huvudsakliga skälet till att vissa brott även fortsättningsvis borde vara huvudsakligen målsägandebrott uppgavs vara att de brotten var sådana att det allmännas intresse av brottens beivrande var mindre framträdande samtidigt som brotten riktade sig mot rättigheter av sådan art att en reaktion från målsägandens sida framstod som naturlig. Ärekränkingsbrotten, misshandel och åverkan ansågs höra till denna kategori. Att låta dessa brott vara målsägandebrott ansågs också föra med sig beaktansvärda praktiska fördelar. De allmänna åklagarna befriades på detta sätt från en mängd obetydliga mål och kunde ägna sig åt mer kvalificerade uppgifter. Rättskränkningar av alltför ringa betydelse skulle inte heller belasta domstolarna.¹⁰

Däremot menade Processkommissionen att det fanns goda skäl att inskränka målsägandens åtalsrätt avseende sådana brott som låg under allmänt åtal. Inte i någon annan modern straffprocess hade målsäganden en med åklagaren likställd åtalsrätt. Däremot ansågs att målsäganden borde ha en fortsatt sekundär åtalsrätt. En sådan skulle utgöra en allmän kontroll över de allmänna åklagarna, vilket var ett skäl som hade anförts i motiven till de moderna lagar som hade behållit den sekundära åtalsrätten. Problemet med allmänna åklagare som försummade att väcka allmänt åtal förutsågs förvisso minska med den kommande reformen, men kontrollen ansågs ändå vara av fortsatt värde. Att helt ta bort målsägandens åtalsrätt ansågs vidare inte stämma överens med den allmänna rättsuppfattningen. Den förändring som förespråkades var således att målsägandens åtalsrätt skulle förbli, men endast som subsidiär till åklagarens. I praktiken innebar detta att målsäganden kunde utnyttja sin rätt om denna angett brottet till åtal och åklagaren valt att inte åtala eller om åklagaren lagt ned ett åtal. Genom denna förändring skulle den bästa

⁹ A.st.

¹⁰ A.bet. s. 39.

åtalsformen – det allmänna åtalet – sättas i första rummet, men målsägandens kontrollfunktion finnas kvar.¹¹

Processlagberedningen återkom därefter till samtliga dessa skäl i motiven till rättegångsbalken.¹² Därtill lyfte beredningen möjligheten till rekonventionstalan som ett skäl för att behålla målsägandens subsidiära åtalsplikt. Om åklagaren underlåter att åtala för ett brott som målsäganden angivit kan en sådan riktas mot målsäganden och denne har då ett starkt intresse av att genom ett åtal kunna visa att angivelsen var befogad.¹³

Många av dessa skäl för att behålla målsägande- och angivelsebrotten hade också lyfts fram redan i lagkommitténs motiv till 1839 års förslag till rättegångsbalk. Vissa brott kunde vara förknippade med så ömtåliga omständigheter att de inte borde dras fram för offentlig behandling om inte den utsatte själv önskade det (angivelsebrott), och vissa brott vara av så ringa betydelse att målsäganden själv borde få väcka åtal till undvikande av att den allmänna åklagaren belastades med utredningar om sådana bagatellartade gärningar (målsägandebrott).¹⁴

11.4 Närmare om ärekränkingsbrotten

Tiden fram till brottsbalken

Ärekränkingsbrotten har i vart fall sedan strafflagen infördes varit målsägandebrott (SL 16:15).¹⁵ Mycket förenklat var möjligheten att väcka allmänt åtal beroende av om ärekränkningen skett mot någon i visst ämbete, tjänst eller annan allmän befattning och dylikt. Under allmänt åtal föll också ärekränkning av krigsman mot annan krigsman.¹⁶

Straffrättskommittén behandlade frågan om målsägandens åtalsrätt när den 1940 gav sitt förslag om en reform av förmögenhetsbrotten. Kommittén konstaterade att vilka hänsyn som bör tas till målsäganden hade förändrats med tiden samt att det

¹¹ A.bet s. 39 f.

¹² SOU 1938:44 del II s. 29 och 260.

¹³ A.bet. s. 260.

¹⁴ Lagkommitténs motiv till 1839 års förslag till rättegångsbalk s. 102.

¹⁵ SOU 1938:44 del II s. 29.

¹⁶ SOU 1953:14 s. 226 samt NJA II 1937 s. 34 f.

stred mot dåtida åskådning om staten beträffande något förmögenhetsbrott, av hur ringa beskaffenhet det än var, helt överlämnade åt målsäganden att väcka åtal. Däremot fanns det anledning att försöka förekomma onödiga åtal genom att anförtro åklagarämbetet en lämplighetsprövning (ett liknande förslag hade även lämnats av processlagberedningen). Kommitténs förslag var att alla förmögenhetsbrott förutom två, tillika åverkan (som ringa skadegörelse då hette), skulle falla under allmänt åtal. Som en ytterligare förutsättning skulle gälla att åtal ansågs påkallat ur allmän synpunkt (åtalsprövning).¹⁷ Denna prövningsrätt för åklagaren var en nyhet i förhållande till gällande rätt.¹⁸

Kommittén återkom därefter till frågan i sitt förslag till brottsbalk. Kommittén föreslog att ärekränkingsbrotten skulle läggas under allmänt åtal, dock med inskränkningen att åtal inte fick ske om det inte var påkallat ur allmän synpunkt. Denna prövning skulle göras av den åklagare som var behörig att väcka åtal i målet (och inte som tidigare statsåklagaren). Enligt kommittén skulle en sådan ändring inte medföra att allmänt åtal kom att öka annat än marginellt. Detta eftersom ärekränkingsbrotten ”till det helt övervägande antalet äro sådana att beivrandet i straffrättslig ordning endast är ett enskilt intresse.” I synnerhet gällde detta förolämpning, men också förtal var i regel av sådan beskaffenhet att åtal inte skulle framstå som påkallat ur allmän synpunkt. I tveksamma fall menade kommittén att målsägandens inställning till åtalsfrågan torde vara av stor vikt, och hänsyn borde också tas till om den som lämnat den nedsättande uppgiften vidtagit åtgärder för att rätta sina uppgifter, till exempel genom att publicera den riktiga uppgiften i en tidning.¹⁹ Anledningen till att kommittén föreslog detta var att förtal kunde vara så allvarligt att *en persons hela sociala existens hotades*. Det ansågs vara en orättvis brist att målsäganden i ett sådant läge inte kunde vinna det officiella stöd och det skydd som ett åklagarlett åtal innebar. Kommittén menade också att ett allmänt åtal ”på ett helt annat sätt är ägnat att inverka på den allmänna opinionen än om han själv utför ett åtal.”²⁰

Mot bakgrund av att de föreslagna åtgärderna hade betydelse också för tryckfrihetsmålen framhöll kommittén även att den

¹⁷ SOU 1940:20 s. 37 f.

¹⁸ Prop. 1942:4 s. 55.

¹⁹ SOU 1953:14 s. 226 f. En sådan regel hade införts för förmögenhetsbrotten 1942.

²⁰ A.bet. s. 116.

föreslagna utvidgningen inte borde medföra någon betydande ökning av åtal för ärekränkning genom tryckt skrift. Detta eftersom frågan om åtal för tryckfrihetsbrott som hör under allmänt åtal enligt tryckfrihetsförordningen skulle prövas av chefen för Justitiedepartementet eller Justitiekanslern.²¹

Straffrättskommitténs förslag i denna del föranledde en ingående diskussion och fick en del skarp kritik i remissyttrandena, såväl i princip som beträffande vissa brott. Flera remissinstanser ansåg att åtminstone de mindre svåra ärekränkingsbrotten borde fortsätta att undantagslöst vara målsägandebrott.²² Främst var Riksåklagarämbetet (RÅ) kritiskt. Enligt RÅ innebar förslaget en reell risk för att åklagarna skulle bli överbelamrade med (obefogade) anmälningar om ärekränkingsbrott. Det var därtill enligt RÅ inte sällan omöjligt att utan förundersökning avgöra huruvida åtal var påkallat ur allmän synpunkt eller inte. RÅ föreslog därför dels att förolämpningsbrotten skulle fortsätta att vara målsägandebrott, dels att det för övriga fall skulle stadgas att allmänt åtal fick väckas endast om åtal av *särskilda skäl* var påkallat ur allmän synpunkt.

RÅ instämde dock i kommitténs mer principiella utgångspunkter, det vill säga att förtal kan hota en persons hela existens, liksom att ärekränkning under uppseendeväckande former inte endast är ett enskilt intresse utan även ett allmänt. RÅ såg sig därför nödgat att acceptera kommitténs förslag som sådant, men för att minska de förmodade praktiska problemen med ett alltför stort antal åtalsprövningar föreslogs dock de ovan nämnda tilläggen.²³

I den efterföljande propositionen fann departementschefen, om än med viss tvekan, att den allmänna åtalsrätten borde vidgas i linje med vad kommissionen föreslagit. Han instämde dock i remissinstansernas kritik att kommitténs förslag gick för långt. Det fanns en risk för att åklagarna skulle betungas med ett mycket stort antal anmälningar om ärekränkning där det hävdades att åtal var befogat ur allmän synpunkt. Det var därför mest ändamålsenligt att förtals- och förolämpningsbrotten även fortsättningsvis var huvudsakligen målsägandebrott. Beträffande förolämpning borde detta gälla undantagslöst. Gällande förtalsbrottet kunde det dock vara befogat att allmän åklagare gavs en rätt att ingripa i särskilt

²¹ A.bet. s. 227.

²² Prop. 1962:10 del B s. 36 och del C s. 185.

²³ Prop. 1962:10 del C s. 185 f.

kvalificerade fall. För att detta skulle komma till uttryck tydligt i lagen föreskrevs, i likhet med vad RÅ föreslagit, att allmänt åtal fick väckas om det av *särskilda skäl ansågs påkallat ur allmän synpunkt*. En försättning skulle dock även fortsättningsvis vara att målsäganden angett brottet till åtal. Genom denna ordning fick åklagarna möjlighet att avvisa obefogade anmälningar relativt enkelt. Som enda exempel på när det inte sällan torde föreligga skäl att väcka allmänt åtal angavs att en innehavare av allmän befattning hade utsatts för förtal avseende åtgärder i befattningen.²⁴ Även Lagrådet ansåg att den föreslagna revisionen av åtalsreglerna var önskvärd, men att den särskilda åtalsprövningen borde begränsas i enlighet med vad departementschefen föreslagit.

Tiden med brottsbalken

Tystnadspliktskommittén föreslog i sitt betänkande *Tystnadsplikt och yttrandefrihet* (SOU 1975:102) att ärekränkning mot någon i eller för hans myndighetsutövning skulle läggas under allmänt åtal efter angivelse av målsäganden. Åklagaren skulle dock kunna underlåta att väcka åtal om åtal inte var påkallat från allmän synpunkt. Förolämpning skulle dock förbli ett målsägandebrott. Förslaget ledde inte till någon åtgärd.

Genom en lagändring 1976 utgick brottet missfirmelse (att förolämpa innehavare av ämbete eller annan befattning) ur brottsbalken och i samband med detta infördes möjligheten att väcka allmänt åtal vid förolämpning mot någon i eller för hans myndighetsutövning.²⁵

1982 infördes rätten att väcka allmänt åtal för förolämpning mot en person med anspelning på dennes ras, hudfärg, nationella eller etniska ursprung eller trosbekännelse efter förslag i Diskrimineringsutredningens delbetänkande *Om hets mot folkgrupp* (SOU 1981:38). I betänkandet framhölls att det blivit mycket vanligt att enskilda personer utsattes för förolämpning på grund av sitt nationella eller etniska ursprung på sina arbetsplatser och i sina bostadsområden. Beteendet beskrevs som rena trakasserier enbart på grund av etnisk bakgrund. Det konstaterades att sådana beteenden

²⁴ Prop. 1962:10 del C s. 188.

²⁵ Prop. 1975:78 s. 153 och 176.

förvisso kunde vara straffbelagda som olaga hot, förolämpning och ofredande, men att det i de allra flesta fallen torde vara fråga om gärningar som var att rubricera som förolämpning. Regeln om att målsäganden själv hade att inleda en process ansågs leda till ett bristfälligt skydd och ordningen vara synnerligen otillfredsställande. I betänkandet föreslogs därför att åklagaren skulle kunna väcka åtal i dessa fall efter angivelse om denne fann att åtal var *påkallat ur allmän synpunkt* (det vill säga utan krav på särskilda skäl). Genom det sistnämnda rekvisitet var avsikten att tydliggöra att åtal skulle väckas av åklagare endast i de mer svårartade fallen, till exempel då någon vid upprepade tillfällen utsatts för förolämpning på sin arbetsplats eller i sitt bostadsområde.²⁶

Förslaget togs i huvudsak emot väl i remissbehandlingen och även departementschefen ansåg att de skäl som anförts i förslaget var starka, inte minst för att invandrare och utlänningar ofta saknade kännedom om det svenska rättssystemet och därför inte hade förmåga att själva väcka talan. Det kunde visserligen, som också några remissinstanser framfört, göras gällande att flera grupper kunde behöva detta stöd från samhällets sida, till exempel vid förolämpning mot någon på grund av hans eller hennes psykiska eller fysiska handikapp. En sådan samlad bedömning fanns dock inte i lagstiftningsärendet och det var inte möjligt att avvakta ytterligare underlag. Åtalsregeln kom därmed att förändras på så sätt att den kom att överensstämma med vad som gällde vid förolämpning mot någon i hans eller hennes myndighetsutövning. Allmänt åtal fick väckas om det av *särskilda skäl ansågs påkallat ur allmän synpunkt*.²⁷

Åtalsprövningsregeln kom sedan att analyseras på nytt av Yttrandefrihetsutredningen (SOU 1983:70) i betänkandet *Värna yttrandefriheten*. Utredningen anslöt sig till det som Straffrättskommittén uttalat redan 1953, nämligen att förtal kan hota en persons hela sociala existens, och föreslog att kravet på särskilda skäl i åtalsprövningsregeln skulle slopas för förtal och grovt förtal. En sådan ändring ansågs nödvändig för att stärka skyddet för den enskildes integritet samt vara en lämplig avvägning mellan aktuella intressen. Yttrandefrihetsutredningen bedömde också att åklagaruppgiften med den föreslagna utformningen av åtalsregeln inte

²⁶ SOU 1981:38 s. 72 f. och 80.

²⁷ Prop. 1981/82:58 s. 18 f. Idag kan verkligen ifrågasättas om inte funktionsnedsättning borde ingå i uppräknningen.

borde bli mer betungande än att den också i fortsättningen kunde vila på Justitiekanslern ensam avseende tryckfrihetsbrotten.²⁸

Departementschefen ansåg dock inte att förslaget skulle genomföras eftersom han hade svårt att bilda sig en uppfattning om vad ändringen skulle leda till i praktiken. Han ansåg också att det var tveksamt om borttagandet av kravet på särskilda skäl skulle medföra någon markant förändring av åtalspraxis. Liknande synpunkter hade också framhållits av ett par remissinstanser. Någon förändring genomfördes inte.²⁹

I betänkandet *Barnmisshandel – Att förebygga och åtgärda* (SOU 2001:72) föreslogs därefter att ärekränkingsbrotten skulle få åtalas utan angivelse om de riktades mot ett barn som var närstående till gärningspersonen och åtal ansågs påkallat ur allmän synpunkt (alltså utan ett krav på särskilda skäl).³⁰

Genom den lagändring som därefter genomfördes 2003 kan ärekränkingsbrott som riktar sig mot personer som inte fyllt 18 år numera åtalas av åklagare utan krav på angivelse från målsäganden. Anledningen till att det närståendebegrepp som föreslagits inte fördes in i lagtexten var att det ansågs oklart, vilket RÅ och Lagrådet påpekat. Kravet på att åtal måste vara påkallat av särskilda skäl skulle dock gälla även fortsättningsvis.³¹ Regeringen instämde i vad som anförts i betänkandet, nämligen att situationen är speciell när framför allt små barn utsätts för brott som kräver angivelse från målsäganden. I detta fall är det ju vårdnadshavaren som enligt 20 kap. 14 § rättegångsbalken måste agera i åtalsfrågan. En sådan ordning ansågs olämplig mot bakgrund av att det kan vara vårdnadshavaren som förolämpat barnet och därför inte kommer att medverka till att åtal väcks.³²

Bestämmelsen i 5 kap. 5 § brottsbalken utvärderades därefter på nytt i betänkandet *En översyn av tryck- och yttrandefriheten* (SOU 2012:55). I betänkandet konstaterades att gällande rätt då vilade på uppfattningen att det i första hand är ett enskilt intresse att ärekränkingsbrotten beivras i straffrättslig ordning. Denna inställning förklarades här bero bland annat på den självsanerande

²⁸ SOU 1983:70 s. 255 ff.

²⁹ Prop. 1986/87:151 s. 44 f.

³⁰ SOU 2001:72 s. 342 ff.

³¹ Prop. 2002/03:53 s. 75 f.

³² A.prop. s. 73 ff. och 111. Samma ändring genomfördes i 3 kap. 12 § brottsbalken avseende vållande till kroppsskada eller sjukdom som inte är grovt brott.

verksamhet som bedrivs genom Medicombudsmannen (då Allmänhetens Pressombudsman, PO) och Mediernas Etiknämnd (då Pressens Opinionsnämnd, PON). Även granskningsnämnden för radio och TV nämndes.

Det framhölls också att allmänt åtal för tryck- och yttrandefrihet väckts i synnerligen få fall. Sedan den särskilda åtalsregeln infördes hade allmänt åtal för tryck- och yttrandefrihetsbrottet förtal väckts av Justitiekanslern endast i några enstaka fall.³³ Utanför det grundlagsskyddade området hade dock allmän åklagare väckt åtal för ärekränkingsbrott i större utsträckning. År 2010 hade till exempel åtal för ärekränkingsbrott väckts i 200 fall (varav 23 utgjorde förtal). Som en tänkbar förklaring till skillnaden nämndes den så kallade instruktionen i 1 kap. 4 § TF och 1 kap. 5 § YGL. Enligt den har Justitiekanslern att särskilt iaktta yttrandefrihetsintresset bland annat vid väckande av åtal, vilket kunde ha haft en återhållande effekt på åtalsfrekvensen. Sett till den totala brottsligheten i Sverige hade dock åtalen för ärekränkingsbrotten varit få och utredningen konkluderade därför att den restriktiva synen på allmänt åtal som präglat förarbetena sedan bestämmelsens infördes hade fått stort genomslag i praxis.³⁴

I betänkandet föreslogs återigen att i de fall då brottet riktar sig mot någon som är under 18 år eller om målsäganden i annat fall anger brottet till åtal, ska åklagaren få väcka åtal om åtal anses påkallat från allmän synpunkt (det vill säga att kravet på särskilda skäl skulle utgå). Enligt utredningen behövdes en sådan ändring för att komma till bukt med den betydande obalans som kommit att uppstå. Åtalsregeln hade fört med sig att den enskilde, också vid befogade anspråk på en domstolsprövning, hade mycket svårt att få till en sådan. Det enda alternativet för att få till stånd en ändring av rättsläget bedömdes vara att ta bort kravet på särskilda skäl och utredningen ansåg att förslaget stärkte enskilda personers processuella skydd när de utsätts för brott i medierna utan att gå ut över tryck- och yttrandefriheten på ett skadligt sätt.

Genom att ta bort kravet på särskilda skäl var målet att allmänt åtal skulle väckas när en *fällande dom kunde förväntas* och det antingen fanns ett *klart samhällsintresse* av att brottet beivrades eller

³³ SOU 2012:55 s. 445 f. ”Det förekommer i princip inte allmänt åtal för sådana tryck- och yttrandefrihetsbrott.”

³⁴ RättsPM 2012:1 Förtal och förolämpning s. 23 f., numera ersatt av rättslig vägledning 2022:2 Förtal och förolämpning.

starka skäl med hänsyn till målsäganden att det allmänna medverkade. Åtal förväntades också väckas när en enskild drabbades mycket hårt av att bli förtalad om det framstod som en *naturlig insats* från samhällets sida att beivra brottet. Att helt ta bort målsägandens åtalsrätt och låta ärekränkingsbrotten falla under allmänt åtal utan inskränkning bedömdes dock vara en alltför stor förändring och det fanns heller inte belägg för att det skulle finnas något behov av en så genomgripande förändring. En sådan ändring skulle därtill ge klart oönskade effekter.³⁵

Flera remissinstanser, bland annat Åklagarmyndigheten, avstyrkte förslaget. Det framhölls ånyo att beivrandet av ärekränkingsbrotten i första hand är ett enskilt intresse och att det inte är möjligt att avgöra om åtal är påkallat ur allmän synpunkt utan mer ingående undersökningar. Även risken för negativa konsekvenser för yttrandefriheten genom en ökad försiktighet hos medierna lyftes fram.

Regeringen instämde dock i utredningens förslag att särskilda skäl borde utgå ur lagtexten. Som skäl för denna ståndpunkt framhöll regeringen att det fanns flera omständigheter som kunde avhålla även personer med befogade anspråk på en domstolsprövning att driva en straffrättslig process. En rättegång är i sig en påfrestning, det som konstituerar ärekränkningen måste behandlas igen under processen och sprids därför ytterligare, målsäganden ska själv utreda brottet och riskerar dessutom att behöva betala sina egna och motpartens rättegångskostnader. Alla dessa omständigheter riskerade enligt regeringen att ytterst leda till stor obalans mellan målsäganden och motparten.

Efter att ha gått igenom de förarbeten som har redovisats ovan konstaterade regeringen att samhället har förändrats efter att dessa skrevs. Framför allt internet har bidragit till att uppgifter kan spridas till många väldigt snabbt. Informationen är dessutom sökbar och kan finnas kvar länge. Även om utvecklingen ansågs positiv ur ett yttrandefrihets- och demokratiperspektiv måste den enligt regeringen vägas mot den skada som kan drabba den enskilde när det rör sig om brottsliga meddelanden. Klimatet på internet, inte minst bland unga, har också blivit hårdare. Mot bakgrund av denna utveckling ansåg regeringen därför att det fanns skäl att stärka enskilda personers processuella skydd när de utsatts för

³⁵ SOU 2012:55 s. 455 f.

ärekränkingsbrott och att så skulle ske genom att det allmänna i något större utsträckning ansvar för att dessa brott beivras straffrättsligt.

Syftet med att ta bort kravet på särskilda skäl var enligt regeringen att sänka ribban för allmänt åtal något – allmänt åtal skulle inte längre begränsas till de mest kvalificerade fallen. Allmänt åtal ska väckas om fällande dom kan förväntas och det antingen finns ett klart samhällsintresse av att brottet beivras eller starka skäl med hänsyn till målsäganden att det allmänna medverkar. Ett sådant samhällsintresse kan föreligga om en brottstyp tar sig särskilt grova uttryck eller får en stor utbredning i samhället, medan ett exempel på det sistnämnda kan vara att en enskild drabbas mycket hårt av att bli förtalad eller förolämpad, åtminstone om det framstår som en naturlig insats från samhällets sida att beivra brottet. Hänsyn bör tas till den ärekränkande uppgiftens karaktär och vilken spridning den fått. Även det förhållande att brottet riktats mot en ung person kan ha betydelse. Allmänt åtal ska däremot inte väckas om det är brott som ett led i en pågående maktkamp eller smutskastning mellan olika grupperingar och liknade sammanslutningar. Regeringen framhåller slutligen att detta förslag inte ändrade på huvudregeln att ärekränkingsbrott i första hand är målsägandebrott och att åklagarna även fortsättningsvis kommer att kunna avfärda obefogade anmälningar utan ingående utredning samt att ändringen inte kommer få någon nämnvärd betydelse för tryck- och yttrandefriheten.³⁶

Slutligen ändrades åtalsregeln 2018 efter förslag i betänkandet *Ett utvidgat straffrättsligt skydd för transpersoner m.m.* (SOU 2015:103). I betänkandet konstaterades att ett antal myndighetsrapporter visat att det var betydligt vanligare att transpersoner utsattes för trakasserier eller annan kränkande behandling än befolkningen i allmänhet. Det kunde därtill antas att mörkertalet var stort. Enligt utredningen kan förolämpningar mot enskilda med anspelning på könsidentitet eller könsuttryck inte anses höra enbart till den helt personliga sfären. Det ansågs angeläget att samhället tog avstånd från fördomsfulla beteenden mot transpersoner. Ansvaret för att påtala sådana kränkningar borde därför inte ligga helt på den enskilde, särskilt inte mot bakgrund av att det också framkommit att transpersoner generellt var obenägna att anmäla brott. Det ansågs

³⁶ Prop. 2013/14:47 s. 23 ff. och 38 f.

uppenbart att transpersoner som utsatts för ett ärekränkingsbrott som förolämpning kunde behöva det stöd som det innebar att en åklagare tog sig an deras sak. Utan sådant stöd fanns en risk för att förolämpningsbestämmelsen i praktiken förlorade en betydande del av sin skyddsverkan för transpersoner. Förolämpning av transpersoner föreslogs därför kunna falla under allmänt åtal.

I utredningen föreslogs också att bestämmelsen i 5 kap. 5 § brottsbalken skulle utvidgas till att omfatta så kallade misstagsfall, det vill säga fall när den som förolämpat en person felaktigt antagit att personen till exempel har en viss hudfärg eller är homosexuell, samt till de fall där förolämpningen skett med anspelning på att en annan person än målsäganden tillhör en skyddad personkrets. Som exempel nämndes att barn förolämpas på grund av att en förälder är transperson. Enbart *motivet* att förolämpa borde enligt utredningen vara tillräckligt för straffansvar.³⁷

Regeringen instämde huvudsakligen på de skäl som angetts i betänkandet i förslagen att förolämpning med anspelning på könsöverskridande identitet eller uttryck skulle kunna falla under allmänt åtal precis som rasistisk och liknande förolämpning. Regeringen ansåg också att såväl misstagsfall samt att förolämpning med anspelning på omständigheter som gäller en annan person än den förolämpade borde omfattas av straffansvaret.³⁸ Detta kommer sedan dess till uttryck i 5 kap. 5 § tredje punkten brottsbalken.

11.5 Åtalsregelns betydelse i övrigt

Slutligen kan framhållas att åtalsregeln i 5 kap. 5 § brottsbalken har haft stor betydelse för vilka brott som har kommit att ingå i brottskatalogerna för fridskränkingsbrotten, olaga förföljelse och senast hedersförtryck. I samband med kvinnofridsreformen diskuterades till exempel om ärekränkingsbrotten skulle ingå, men regeringen kom fram till att den praktiska nyttan av en sådan ordning starkt kunde ifrågasättas på grund av den särskilda

³⁷ SOU 2015:103 s. 265 ff.

³⁸ Prop. 2017/18:59 s. 26 ff.

åtalsregeln i 5 kap. 5 § brottsbalken.³⁹ Skälet upprepades därefter när olaga förföljelse kriminaliserades.⁴⁰

När fridskränkingsbrotten utvärderades 2011 nåddes samma slutsats, även om det konstaterades att kränkande och nedsättande tillmälen inom ramen för fridskränkingsbrott ofta bidrar till att den upprepade kränkningen av personens integritet blir extra kännbar och förstärker angreppet mot personens självkänsla samt att sådana uttalanden torde vara vanliga. Det som skulle ligga närmast till hands var enligt utredningen att åklagaren fick väcka åtal för förolämpning, förtal eller grovt förtal om målsäganden angett brottet till åtal eller om åtal anses påkallat ur allmän synpunkt och brottet *ingått som ett led i ett brott* enligt 4 kap. 4 a § brottsbalken. Något förslag lämnades dock inte då det ansågs riskera att tynga utredningen och processen i dessa mål som många gånger redan är omfattande. Utredningen kom också fram till att den här typen av uttalanden kan beaktas i straffprocessen genom att verka straffskärpande.⁴¹

Regeringen instämde i utredningens slutsatser och tillade att sådana gärningar som utgör ärekränkingsbrott också kan utgöra ett sådant hänsynslöst beteende som innebär ofredande, vilket är ett brott som redan kan ingå i fridskränkingsbrotten. Regeringen menade också att frågan om ärekränkingsbrotten borde ligga under allmänt åtal inte kunde bedömas inom ramen för lagstiftningsärendet och att det inte framstod som möjligt att ändra lagtexten enbart för ärekränkingsbrott som ingår i ett fridskränkingsbrott.⁴²

Hedersbrottsutredningen (SOU 2020:57) har därefter ifrågasatt regeringens upprepade uttalanden att den praktiska nyttan av att inkludera ärekränkingsbrotten i brottskatalogen för till exempel fridskränkingsbrotten är så liten att en ändring inte framstår som motiverad. Utredningen når sin slutsats efter att ha konstaterat att målsägandens medverkan redan finns som ett ovillkorligt eller villkorligt rekvisit för allmänt åtal för flera brottstyper som ingår i brottskatalogen i 4 kap. 4 a § brottsbalken. Så gäller till exempel vid ofredande som inte skett på allmän plats. I betänkandet föreslogs därför – inte minst mot bakgrund av att det så kallade näthatet blivit mer och mer utbrett – att ärekränkingsbrotten borde ingå i

³⁹ Prop. 1997/98:55 s. 79 f.

⁴⁰ Prop. 2010/11:45 s. 71. I betänkandet föreslogs att ärekränkingsbrotten skulle omfattas av det nya brottet, se SOU 2008:81 s. 131.

⁴¹ SOU 2011:85 s. 109 f. Se vidare avsnitt 11.9 nedan.

⁴² Prop. 2012/13:108 s. 14 ff.

fridskränkingsbrotten, olaga förföljelse och det föreslagna hedersbrottets brottskataloger. På så sätt skulle ärekränkingsbrotten, under förutsättning att målsäganden angett brottet till åtal, kunna ingå i bland annat fridskränkingsbrott. I betänkandet ansågs däremot att vuxna målsägande även fortsättningsvis borde disponera över åtalsfrågan.⁴³ (Som kommer att framgå nedan förstås dock åtalsregleringen i 5 kap. 5 § brottsbalken på ett annat sätt i denna promemoria.)

I den efterföljande propositionen bedömde regeringen att förtal och grovt förtal borde ingå i brottskatalogerna, men att förolämpning inte borde göra det. Denna lagändring, vad gäller fridskränkingsbrotten och olaga förföljelse, gäller sedan januari 2022. Regeringen konstaterade att en utgångspunkt när fridskränkingsbrotten infördes varit att de skulle konstitueras av gärningar som typiskt sett kan ingå i en kränkning av en närstående person och som typiskt sett utgör ett direkt angrepp på den personliga integriteten. Liknande resonemang fördes när olaga förföljelse kriminaliserades. Efter att ha återknutit till några av de förarbeten som genomgått ovan framhöll regeringen att i princip alla remissinstanser instämt i Hedersbrottsutredningens förslag att ärekränkingsbrotten borde ingå i brottskatalogerna för fridskränkingsbrotten och olaga förföljelse. Regeringen konstaterade också att användningen av internet och sociala medier har ökat markant och att det fått till följd att ärekränkingsbrotten kan användas som ett medel för att systematiskt trakassera eller kränka en närstående eller tidigare närstående person på ett annat sätt. Det stod också enligt regeringen klart att ärekränkingsbrotten är av sådan typ av gärningar som har ansetts kunna ingå i brottskatalogerna. Den allmänna åtalsrätten för ärekränkingsbrotten hade utvidgats 2014 genom att rekvisitet särskilda skäl utmönstrades ur lagtexten och flera av brotten i 4 kap. brottsbalken förutsätter att målsäganden anger brottet till åtal.

Regeringen ansåg att förtal och grovt förtal är sådana brott där det ofta borde kunna anses att åtal är påkallat ur allmän synpunkt, eftersom det regelmässigt måste anses finnas starka skäl med hänsyn till målsäganden att det allmänna medverkar. Samma skäl gör sig i och för sig gällande vid förolämpning fortsatte regeringen, men mot bakgrund av de restriktiva åtalsreglerna ansågs det ganska sällan

⁴³ SOU 2020:57 s. 169 ff.

finns förutsättningar för åklagaren att inom ramen för en förundersökning avseende fridskränkingsbrott väcka åtal för förolämpning. Den praktiska nyttan av en sådan ändring kunde därför ifrågasättas om det inte samtidigt gjordes en ändring i åtalsreglerna som möjliggjorde allmänt åtal i fler fall. Då något beredningsunderlag inte fanns i den delen fanns inte tillräckliga skäl att låta förolämpning ingå i någon brottskatalog. Regeringen avsåg dock att i ett annat sammanhang överväga om möjligheten för åklagaren att väcka allmänt åtal för förolämpning bör utvidgas när brotten förekommer i samband med en förundersökning för bland annat fridskränkingsbrotten.⁴⁴ Den frågan utreds därför i denna promemoria.

11.6 En mycket kort nordisk utblick

I Danmark är ärekränkingsbrotten målsägandebrott, men kan falla under allmänt åtal om de anges till åtal och vissa andra förutsättningar är uppfyllda. I Norge faller inget brott utanför allmänt åtal och målsägandens subsidiära åtalsrätt har avskaffats. I Finland är dock ärekränkning samt olaga hot under vissa förutsättningar målsägandebrott.

11.7 Sammanfattning

Det kan till en början konstateras att den allmänna åtalsrätten för ärekränkingsbrotten endast har ändrats i *vidgande* riktning genom åren. Som påpekats i doktrin har angivelsebrotten stadigt minskat i antal och som exempel kan nämnas att kravet för angivelse av målsäganden vid misshandel i hemmet togs bort 1982 och för våldtäkt 1984. Dessa ändringar visar tydligt att åtalsreglerna i mycket stor utsträckning har varit produkter av sin tid och i behov av förändring i takt med samhällsutvecklingen.

Specifikt vad gäller ärekränkingsbrott har den enskildes behov av stöd från samhället ansetts väga tyngre än de motstående intressena: åklagar- och rättsväsendets arbetsbelastning, det vill säga effektivitetshänsyn samt i viss mån skyddet för tryck- och

⁴⁴ Prop. 2020/21:217 s. 16 ff.

yttrandefriheten. Som skäl för att utvidga den allmänna åtalsrätten har framför allt anförts generella samhällsförändringar. Klimatet har hårdnat och det allmänna bör därför ta ett större ansvar för den enskildes rättsskydd trots att fråga är om lindrig brottslighet. Som regeringen konstaterat i förarbetena till de lagändringar då förtal och grovt förtal kom att ingå i brottskatalogerna för fridskränkingsbrotten, olaga förföljelse och hedersförtryck har denna utveckling otvivelaktigt fortsatt och förvärrats. Ett skäl till denna utveckling är såklart internet. Det finns nu för tiden synnerligen goda möjligheter att systematiskt trakassera eller kränka en annan person. Spridningen är därtill oöverskådlig och kan vara livslång och drabbar därför den enskilde mycket hårt. Innehåller som sådant granskas inte och kan vara mycket kränkande för den drabbade. Problemet med nätkränkningar är mycket utbrett och ungefär var tredje ung person utsattes för nätkränkningar 2017.⁴⁵ Vidare bör framhållas att redan Straffrättskommittén påpekade att ärekränkingsbrotten, och särskilt förtal, kan få förödande sociala konsekvenser för den som drabbas och att åtalsreglerna bör formuleras så att de möjliggör *verkligen upprättelse*. Om det straffrättsliga ansvaret vid ärekränkingsbrott ska vara något annat än en chimär krävs att åtalsreglerna är ändamålsenligt utformade.

Ytterligare en aspekt som bör framhållas är att synen på vad som är skyddsintresset vid ärekränkingsbrott har förändrats. Av den historiska genomgången ovan framgår att när brotten infördes var det den personliga äran, angreppet på självkänslan eller anseendet, som stod i fokus. Ärekränkningar ansågs därför drabba endast ett enskilt intresse, och det föll sig då också naturligt att det var den vars enskilda intresse blivit kränkt som ägde åtalsfrågan fullt ut. Med det förändrade klimatet på främst internet är situationen nu en annan och andra skyddsintressen gör sig gällande. Det handlar mer om att skydda individen i det offentliga rummet och att från lagstiftarens sida ta ansvar för att samtalsklimatet på internet håller en så god ton som möjligt.⁴⁶ Skyddsintresset har i denna mening blivit *mindre enskilt*. Detta talar för att kränkningen inte längre enbart är sådan att samhället bör hålla sig utanför. Ett annat exempel är kränkningar mellan unga. Det är förvisso ännu ett outforskat fält, men den forskning som finns visar tydligt att problemet är mycket utbrett

⁴⁵ Se t.ex. Friends nätrapport 2017.

⁴⁶ Se om förändrade intressen i Lernestedt, Kriminalisering – problem och principer s. 168 ff.

mellan ungdomar. Denna grupp är inte närstående på ett sätt som gör att den omedelbart faller under nära relation i straffrättslig mening. Goda skäl finns därför för att låta en eventuell utvidgning av den allmänna åtalsrätten vid förolämpning vara något vidare än den som beskrivs i direktiven, det vill säga omfatta fler situationer än våld i nära relation och i en hederskontext. Ovan har också konstaterats att målsägandens ställning på flera sätt har stärkts i straffprocessen över tid. Samhällets deltagande i beivrandet av ärekränkingsbrotten framstår således inte längre som omotiverat och det nu framförda talar för att det finns goda skäl att förändra åtalsreglerna för ärekränkingsbrotten. Det bör till exempel grundligt genomlysas om brotten primärt bör vara målsägandebrott och om kravet på angivelse av vuxna målsägande bör vara kvar.⁴⁷ Såvitt har kunnat utrönas har inte frågan om målsägandebrottens vara eller icke vara genomlysts på ett mer principiellt plan i något lagstiftningsärende efter brottsbalkens införande.⁴⁸ Som visats ovan framstår många av de skäl som tidigare angivits för en sådan ordning i stor utsträckning överspelade.⁴⁹ I detta uppdrag ingår dock endast att se över åtalsregleringen när brotten begås i nära relation eller vid hedersrelaterat våld och förtryck. I de fortsatta övervägandena fokuseras därför enbart på dessa situationer och något mer genomgripande förslag lämnas inte.

⁴⁷ Ordningen med angivelsebrott tycks vara av gammal hävd i svensk rätt och har inte heller på något mer ingående sätt diskuterats i relation till just ärekränkingsbrotten efter det att åtalsregeln infördes i brottsbalken. Hederbrottsutredningen konstaterar till exempel endast att ärekränkingsbrotten även fortsättningsvis bör kräva angivelse av målsäganden, utan att närmare förklara varför, se SOU 2020:57 s. 172.

⁴⁸ Även om frågan mycket kortfattat berörs av Yttrandefrihetskommittén i SOU 2012:55 s. 456. Detsamma gäller i Straffprocessutredningens betänkande SOU 2013:17 s. 229 med hänvisning till SOU 1976:47 s. 331.

⁴⁹ Även de skäl som anförts historiskt av t.ex. Processlagberedningen kan ifrågasättas. Skulle det verkligen inte stå i överensstämmelse med den allmänna rättsuppfattningen att avskaffa målsägandens åtalsrätt? Behövs den subsidiära åtalsrätten som en kontrollinstans över åklagarna? Är målsäganden möjlighet att väcka så kallad rekonventionstalan fortfarande ett skäl för att behålla dennes åtalsrätt? Se mer om detta i t.ex. SOU 1938:44 del II s. 260.

11.8 Analys och överväganden

11.8.1 Inledande bedömning om vilken betydelse åtalsregleringen i 5 kap. 5 § brottsbalken har när ärekränkingsbrotten ingår i ett annat brott

Bedömning: De särskilda åtalsförutsättningarna i 5 kap. 5 § tar sikte på när åtal väcks för *brotten* i 1–3 §§ och gäller inte när åtal väcks för ett *annat brott* som består av flera brottsliga gärningar, till exempel fridskränkingsbrott, olaga förföljelse eller hedersförtryck. Det finns därmed inget behov av att förändra åtalsreglerna för ärekränkingsbrotten så att allmänt åtal ska kunna väckas i fler fall än i dag när brotten begås i nära relation och vid hedersrelaterat våld och förtryck.

När fridskränkingsbrotten infördes i brottsbalken konstaterades mycket kort i propositionen att ärekränkingsbrotten i 5 kap. brottsbalken i princip kräver att målsäganden anger brottet till åtal och att åtal av särskilda skäl anses påkallat ur allmän synpunkt. Den praktiska nyttan av att den nya straffbestämmelsen även skulle omfatta brott enligt 5 kap. brottsbalken kunde därför starkt ifrågasättas.⁵⁰ Detta har därefter upprepats i ett antal förarbeten som ett skäl för att inte ta med ärekränkingsbrotten i ett flertal brottskataloger i 4 kap. brottsbalken.⁵¹

Så vitt har kunnat utrönas har ingen, i vart fall inte i publicerad text, på allvar utrett frågan, om åtalsregeln i 5 kap. 5 § brottsbalken är tillämplig också i fall där åtal väcks för ett *annat* brott i vilket förtal eller förolämpning ingår. Med andra ord: hur långt sträcker sig de krav för åtal som framgår av 5 kap. 5 § brottsbalken? Om ärekränkingsbrotten ska ingå i ett fridskränkingsbrott, i olaga förföljelse eller i hedersförtryck, gäller verkligen 5 kap. 5 § brottsbalken då? Åtal väcks ju inte för ärekränkingsbrottet, utan för ett *annat* brott.

⁵⁰ Prop. 1997/98:55 s. 79 f.

⁵¹ Se t. ex. SOU 2011:85 s. 110 och prop. 2012/13:108 s. 14 f. Avseende olaga förföljelse se prop. 2010/11:45 s. 71. I betänkandet föreslogs att ärekränkingsbrotten skulle omfattas av det nya brottet, se SOU 2008:81 s. 131, men här bortses från att det finns ytterligare krav för förolämpning. Se också resonemanget i prop. 2020/21:170 s. 28 som bygger på samma grundpremiss, det vill säga att de särskilda åtalsreglerna "följer med" till barnfridsbrottet.

I den straffrättsliga doktrinen finns två olika svar. Enligt en uppfattning måste de särskilda åtalsreglerna för brott som kan utgöra fridskränkingsbrott eller olaga förföljelse *beaktas* vid åtal för det sistnämnda brottet.⁵² Några skäl för ståndpunkten anges dock inte och det förklaras inte närmare vad som menas med ”beaktas”.

Enligt en annan uppfattning kan det *diskuteras* om begränsningen av åtalsreglerna i 5 kap. 5 § brottsbalken egentligen utgör ett så stort problem i det nu aktuella hänseendet. Åtalsregleringen i 5 kap. 5 § brottsbalken är inte relevant för om ett brott har begåtts. Förolämpning enligt 5 kap. 3 § brottsbalken har till exempel förövats om rekvisiten är uppfyllda och gärningspersonen agerat med erforderligt uppsåt. Detta är en rent straffrättslig fråga och för den bedömningen är det ovidkommande om brottet skett med anspelning på till exempel ras. Om förolämpningen har begåtts tillsammans med flera andra brott har också ett annat brott, till exempel ett fridskränkingsbrott förövats. För fridskränkingsbrott, eller för olaga förföljelse eller hedersförtryck, finns inga åtalsregler i 4 kap. 11 § brottsbalken. Det är således inte givet att åtalsregler som gäller för enskilda brott utgör ett hinder för att inkludera dem i brott som består av flera brott.⁵³ Med andra ord skulle inte åtalsreglerna för ärekränkingsbrotten följa med i de fall då åtal väcks för ett *annat* brott som inkluderar ett ärekränkingsbrott.

I denna promemoria anses den sistnämnda förståelsen av åtalsregleringens betydelse vara mest övertygande. För det första nämns inte 4 kap. 4 a, b eller e §§ i 4 kap. 11 § brottsbalken. Det finns således inga särskilda åtalskrav för de brotten som sådana. De krav som anges i 5 kap. 5 § brottsbalken, till exempel angivelse, tar vidare sikte på *brotten* i 5 kap. 1–3 §§ brottsbalken och inte på de påstådda omständigheterna (konkreta rättsfakta) som åberopas av åklagaren genom gärningsbeskrivningen, vilken utgör grunden för ansvaryrkandet för ett annat brott. Är omständigheterna sådana att till exempel förolämpning har begåtts är det en brottslig gärning som kan läggas till grund för ansvar enligt till exempel 4 kap. 4 a § brottsbalken alldeles oavsett vad som står i 5 kap. 5 § brottsbalken. Även syftet bakom de (numera ganska få) särskilda åtalsreglerna talar för en sådan förståelse. Som visats ovan är målsägande- och

⁵² Nilsson, Brottsbalken (1962:700) 4 kap. 4 a och 4 b §, Lexino 1 februari 2022 (JUNO).

⁵³ Andersson, M., a.a. s. 255.

angivelsebrotten i stor utsträckning en kvarleva från en tid som flytt. Anledningen till att de behållits tycks främst vara effektivitetshänsyn. Man har ansett att åklagarens åtalsplikt inte bör gälla undantagslöst, och särskilt inte vid lindriga gärningar men där målsägandens intresse av att åtal kommer till stånd är särskilt starka. Som vi sett har målsäganden historiskt ansetts kunna ha ett intresse av att det inträffade inte blir föremål för straffrätten. I dessa fall har således allmänintresset fått stå tillbaka till förmån för målsägandens intresse. Det nu sagda är dock *knappast* relevant i relation till de grova fridskränkingsbrotten, hedersförtryck eller olaga förföljelse, vilket främst kommer till uttryck genom dessa brottstypers stränga straffskalor. Det är tydligt att allmänintresset för lagföring väger synnerligen tungt och systemet skulle vara motsägelsefullt om åtalsregeln i 5 kap. 5 § brottsbalken lade hinder för att låta ärekränkingsbrotten ingå i ett åtal för ett annat brott.

Det nu sagda skulle således innebära att åtal redan i dagsläget kan väckas i samtliga fall där ärekränkingsbrotten ingår som ett led i ett annat brott, oberoende av åtalsregleringen i 5 kap. 5 § brottsbalken. Om det däremot inte är fråga om att väcka åtal för ett annat brott utan för ett enskilt ärekränkingsbrott, gäller dock givetvis åtalsregleringen i 5 kap. 5 § brottsbalken. Någon ändring är därmed inte påkallad för att möjliggöra för allmänt åtal i fler fall när förolämpning begås som ett led i ett annat brott. Däremot ingår det i uppdraget att oavsett ställningstagande i sak lämna ett förslag på hur en regel som möjliggör åtal i fler fall bör vara utformad och därför tas analysen vidare nedan.

11.8.2 Bedömning avseende förtal och grovt förtal

Bedömning: Det har inte framkommit tillräckliga skäl för att i nuläget göra några ändringar i åtalsregleringen avseende förtal och grovt förtal. Såväl kravet på angivelse av vuxna målsägande som kravet på att åtal ska vara påkallat ur allmän synpunkt bör därför vara kvar.

Förtal och grovt förtal ingår sedan en tid tillbaka i brottskatalogerna för fridskränkingsbrotten, olaga förföljelse och hedersförtryck. Som påpekas ovan följer inte åtalsregeln i 5 kap. 5 § brottsbalken

med då åtal väcks för något av dessa brott, även om förtal ingår. I dessa situationer kan åklagaren därför väcka åtal för till exempel grov fridskränkning utan att göra någon särskild åtalsprövning för en förtalsgärning som ingår däri.

Vad gäller övriga fall, där åtal ska väckas särskilt för förtal som ett enskilt brott, kan följande framhållas. Kravet på angivelsen som sådan är lågt ställda och en angivelse kan ske muntligen.⁵⁴ Målsäganden behöver såklart inte rubricera gärningen utan det är tillräckligt att målsäganden anger ett händelseförlopp som kan utgöra förtal. Kravet på angivelse är därför ofta uppfyllt.

Utöver angivelse från en vuxen målsägande krävs för allmänt åtal för förtal dessutom att åtal anses vara påkallat ur allmän synpunkt. Kraven för allmänt åtal är således *kumulativa*. I 4 kap. 11 § brottsbalken är däremot kraven för allmänt åtal *alternativa*. Åklagaren får väcka allmänt åtal antingen om målsäganden anger brottet till åtal *eller* om åtal är påkallat ur allmän synpunkt. För vållande till kroppsskada eller sjukdom, om brottet inte är grovt, gäller däremot enligt 3 kap. 12 § brottsbalken krav på såväl angivelse som att åtal anses påkallat ur allmän synpunkt. Förtal kan, som framhållits ovan, radera hela en persons sociala existens. Förtal framstår, i sina svåraste former, som minst lika klandervärdt som flera av de brott som anges i 4 kap. 11 § brottsbalken. Detta talar för att kraven för allmänt åtal bör göras alternativa i vart fall när det är fråga om brott i nära relation eller vid hedersrelaterat våld och förtryck. Mot detta måste dock den praktiska nyttan ställas: är det ett reellt problem att en vuxen målsägande inte anger förtal till åtal så att åklagaren förhindras att väcka allmänt åtal? Enligt vad som erfarits inom ramen för denna begränsade utredning är svaret nekande. Den nuvarande ordningen framstår därför som välavpassad. Sammanfattningsvis har inte tillräckliga skäl för att förändra åtalsregleringen avseende förtal och grovt förtal framkommit.

11.8.3 Övergripande bedömning avseende förolämpning

Bedömning: Det finns inget behov av att förändra åtalsreglerna för förolämpning så att allmänt åtal kan väckas i fler fall när

⁵⁴ Se t.ex. NJA 2004 s. 757 och RH 2013:7.

brotten begås i nära relation och vid hedersrelaterat våld och förtryck.

Regeringen har konstaterat att de skäl som talar för att förtal och grovt förtal bör ingå i brottskatalogerna för bland annat fridskränkingsbrotten gör sig gällande också i relation till förolämpning som begås i nära relation och i en hederskontext. Att lägga till förolämpning i brottskatalogerna har dock inte föreslagits på grund av att den praktiska nyttan av en sådan ändring kan ifrågasättas mot bakgrund av de restriktiva kraven för allmänt åtal vid förolämpning. Utöver att en målsägande över 18 år ska ange brottet till åtal och åtal ska anses påkallat ur allmän synpunkt krävs vid förolämpning dessutom att brottet antingen ska begås mot någon i dennes myndighetsutövning eller med anspelning ras, hudfärg, nationellt eller etniskt ursprung, trosbekännelse, sexuell läggning eller könsöverskridande identitet eller uttryck. Om någon av dessa förutsättningar inte är uppfyllda kan allmänt åtal för förolämpning aldrig väckas.

Som påpekats ovan bedöms i denna promemoria att kraven i 5 kap. 5 § brottsbalken inte gäller om åtal väcks för ett annat brott i vilket en förolämpningsgärning ingår. Åtalsregeln i 5 kap. 5 § brottsbalken följer så att säga inte med och åklagaren är oförhindrad att väcka åtal i vilket förolämpning ingår utan någon särskild prövning. Det finns därmed inga praktiska skäl som talar för att förolämpning inte ska ingå i brottskatalogerna för fridskränkingsbrotten, olaga förföljelse och hedersförtryck. En sådan ändring har också föreslagits i denna promemoria. Frågan blir därför, om det finns skäl att trots detta, förändra åtalsreglerna så att allmänt åtal kan väckas i fler fall vid enstaka förolämpningar som begås i de nyss nämnda kontexterna.

Fortsatt primärt målsägandebrott och krav på angivelse

Ärekränkingsbrotten är primärt målsägandebrott, vilket innebär att det i första hand är målsäganden som bestämmer över om åtal ska

väckas eller inte.⁵⁵ Som framförts ovan bör denna ordning förvisso genomlysas principiellt för samtliga ärekränkingsbrott, men tills vidare bör ordningen behållas. Vad särskilt gäller förolämpning talar brottets lindriga beskaffenhet med styrka för att brottet även fortsättningsvis primärt bör vara ett målsägandebrott. Någon förändring föreslås inte i detta avseende.

Inte heller föreslås någon förändring gällande kravet på angivelse från vuxna målsägande. Som ovan konstaterats finns ett krav på angivelse för ett ganska stort antal brott i brottsbalkens fjärde kapitel. Detsamma gäller enligt 8 kap. 13 § och 9 kap. 12 § brottsbalken för vissa förmögenhetsbrott. Denna figur är således vanligare i den svenska straffprocessrätten än de undantagslösa målsägandebrotten och ordningen med antingen angivelse eller åtal efter särskild prövning har också valts för merparten av de nya brott som införts i fjärde kapitlet under senare år. Att ärekränkingsbrotten bör kräva angivelse från målsäganden har historiskt motiverats med att en angivelse ger en slags kontroll över om den inträffade kränkningen är så allvarlig att det allmänna har anledning att befatta sig med saken. Det har också framhållits att det kan finnas situationer där hänsyn till målsäganden och det lidande en rättegång kan medföra för med sig att ett krav på angivelse framstår som lämpligt. Vissa brott har helt enkelt ansetts vara förknippade med så ömtåliga omständigheter att de inte bör dras fram för offentlig behandling om inte den utsatte själv önskar det. De mest uppseendeväckande exemplen här är naturligtvis att misshandel i hemmet och våldtäkt tidigare krävde angivelse av målsäganden; målsäganden skulle inte behöva genomgå en rättegång om hon inte ville det.⁵⁶ Även i doktrinen framhålls att ordningen motiveras av särskild hänsyn till målsäganden – riktar sig brottet mot en nära släkting kan ett beivrande försvåra återställandet av normala familjeförhållanden.⁵⁷

Skälen för angivelse har fortsatt bäring och kravet på angivelse framstår som välvägt, särskilt vid så pass ringa brottslighet som det är fråga om vid förolämpning. Det som talar för att ta bort kravet

⁵⁵ Statistik som utredningen inhämtat från Domstolsverket visar att enskilda åtal är mycket ovanliga. Mellan 2012 och 2021 har antalet inkomna enskilda åtal till landets tingsrätter varierat mellan 112 (2016) och 153 (2013). 2021 var antalet inkomna enskilda åtal 124. Detta kan jämföras med det totala antalet inkomna brottmål 2016 uppgick till drygt 83 000. De enskilda åtalen uppgick således till 0,13 procent av tingsrätternas brottmål 2016.

⁵⁶ Ds 1981:8, prop. 1981/82:43 och prop. 1983/84:105.

⁵⁷ Ekelöf m.fl., Rättegång II s. 63.

när brotten begås i nära relation och vid hedersrelaterat våld och förtryck är att det allmänna intresset av att beivra brott är särskilt stort just i dessa fall. En målsägande bör därför inte ha möjlighet att förhindra ett åtal i en sådan kontext genom att inte ange brottet eller ta tillbaka en angivelse. Om kravet på angivelse togs bort skulle det möjliggöra för allmänt åtal i fler fall. Det är dock osäkert hur stort detta problem är i praktiken och de skäl som anförts i tidigare lagstiftningssammanhang, nämligen att många gärningar faller också under andra straffbud, gör sig alltjämt gällande. Dessutom kan, vid flerfaldig brottslighet, åtal väckas för ett annat brott där förolämpning ingår. Några andra skäl för att ta bort kravet på angivelse har heller inte framkommit. Förolämpning bör därför även fortsättningsvis kräva angivelse av målsäganden för att falla under allmänt åtal. För brott mot personer under 18 år gäller inte något krav på angivelse, vilket framstår som välavvägt.

Närmare om den särskilda åtalsprövningen

Innan allmänt åtal för förolämpning kan väckas har åklagaren att bedöma om åtal är påkallat ur allmän synpunkt (samt inledningsvis givetvis om det överhuvudtaget finns anledning att anta att brott har begåtts). Regeln motiveras av att åklagaren ska ha möjlighet att avvisa obefogade anmälningar relativt enkelt och på så sätt kunna ägna sig åt mer kvalificerade arbetsuppgifter. Dessutom leder prövningen i de fall åtal inte väcks till att domstolarna inte behöver befatta sig med åtal där det inte framstår som motiverat att det allmänna befattar sig med saken.

Inga skäl har framkommit att göra några förändringar i fråga om den särskilda åtalsprövningen. Även fortsättningsvis bör således gälla att åklagaren ska anse att åtal är påkallat från allmän synpunkt. Det sista kravet torde ofta vara uppfyllt om brottet begås i nära relation eller vid hedersrelaterat våld och förtryck. Typiskt sett torde den enskilde drabbas mycket hårt av att bli förolämpad och det framstår som en naturlig insats från samhällets sida att beivra brott som begås i dessa situationer.

Bör den allmänna åtalsrätten vara särskilt snäv vid förolämpning?

För att allmänt åtal ska kunna väckas för förolämpning gäller utöver det som gäller för förtal att brottet sker mot någon i eller för hans eller hennes myndighetsutövning eller med anspelning på ras, hudfärg, nationellt eller etniskt ursprung, trosbekännelse, sexuell läggning eller könsöverskridande identitet eller uttryck.

Den fråga som måste besvaras är om de skäl som ligger bakom den restriktiva allmänna åtalsrätten vid förolämpning allttjämt gör sig gällande, eller om kraven i punkt 2 och 3 skulle kunna utgå ur lagtexten. Genom en sådan ändring skulle förutsättningarna för allmänt åtal vara likadana för alla ärekränkingsbrott. Lösningen är tilltalande just eftersom den förenklar systemet. Även den samhällsutveckling som beskrivits ovan talar för en harmonisering av reglerna. Ytterligare ett argument som kan anföras för att reglerna bör likriktas är att det framstår som problematiskt att behöva lagstifta så snart ytterligare en skyddsvärd grupp som behöver samhällets stöd identifieras. Det som talar emot en sådan lösning är att förolämpning är ett mycket lindrigt brott – straffskalan är endast böter, och om brottet är grovt böter eller fängelse i högst sex månader. Påföljden bestäms i princip alltid till böter. Förolämpning kräver inte heller spridning och skadeverkningarna är därför mycket mindre än vid förtal. Det kan därför ifrågasättas om det är rimligt att statens resurser används för att beivra så ringa gärningar annat än i specifika fall där målsägandeintresset är särskilt starkt. Vid en sammantagen bedömning väger skälen för att låta åtalsrätten vara något mer begränsad vid förolämpning än vid förtal tyngre än skälen för en likriktning av reglerna. En eventuell utvidgning bör därför vara begränsad till de fall där målsägandeintresset framstår som särskilt starkt, vilket i och för sig är fallet vid brott i nära relation eller i en hederskontext. I dessa fall kan påstås att brottet inte endast är ett angrepp mot den subjektiva äran och att en dom fyller fler funktioner än den upprättelsefunktion som motiverat den restriktiva åtalsrätten. Som framhållits ovan kan åklagaren dock, om det är fråga om fler brottsliga gärningar, inkludera förolämpning i ett brott enligt 4 kap. brottsbalken. Den praktiska nyttan att härutöver kunna väcka åtal för förolämpning i dessa fall framstår som synnerligen begränsad och en ändring framstår som opåkallad.

Enligt direktiven ska dock ett förslag till en ändring som möjliggör att allmänt åtal kan väckas i fler fall än i dag när brotten begås i nära relation och vid hedersrelaterat våld och förtryck lämnas oavsett ställningstagande i sak. Ett sådant förslag lämnas därför härnäst.

11.9 Alternativt förslag

Förslag: En fjärde punkt, som möjliggör för åklagaren att väcka åtal för förolämpning om brottet ingått som ett led i ett brott enligt 4 kap. 4 a, b eller e § brottsbalken, införs i 5 kap. 5 § brottsbalken.

Förslaget i SOU 2011:85

I detta betänkande lämnades inget förslag för att öka möjligheterna till allmänt åtal i de situationer som nu diskuteras, men om ett sådant hade lämnats gjordes bedömningen att det som skulle ligga närmast till hand var att åklagaren skulle få väcka åtal för förolämpning, förtal eller grovt förtal om målsäganden anger brottet till åtal *eller* om åtal anses påkallat ur allmän synpunkt *och* brottet ingått som ett led i ett brott enligt 4 kap. 4 a § brottsbalken. Skillnaderna mot gällande ordning skulle således bestå dels i att kraven för åtal gjordes alternativa i stället för kumulativa dels att det föreskrevs ett ytterligare krav i den särskilda åtalsprövningen, nämligen att brottet ingått som ett led i en annan brottlighet. Vilka konsekvenser en sådan ändring skulle innebära diskuterades inte i betänkandet. Något förslag lämnades inte på grund av att en sådan lösning riskerade att tynga utredningen och processen i mål angående fridskränkingsbrott som många gånger redan är omfattande. I utredningen konstaterades också att kränkande och nedsättande tillmälen kan påverka straffvärdet i höjande riktning.⁵⁸ Detta har också som vi sett kommit till uttryck bland annat i NJA 2004 s. 437.

⁵⁸ SOU 2011:85 s. 110 f.

En särskild åtalsprövningsregel kan införas

I denna promemoria har bedömts att de två kraven för allmänt åtal – angivelse från målsägande över 18 år samt att åtal anses påkallat ur allmän synpunkt – har goda skäl för sig och bör finnas kvar som åtalsförutsättning för såväl förtal som förolämpning. Tillräckliga skäl för att göra kraven alternativa i stället för kumulativa har inte framkommit och några sådana skäl presenteras heller inte i betänkandet från 2011. Ett skäl skulle kunna vara att den lösningen har valts för flertalet brott i 4 kap. brottsbalken enligt vad som framgår av 4 kap. 11 § brottsbalken.⁵⁹ Systemet skulle därför bli enhetligare om samma lösning valdes här. En sådan ändring skulle också leda till att målsäganden inte kan hindra ett åtal. De skälen framstår dock inte så starka att en förändring är påkallad. Åtalsförutsättningarna bör därför även fortsättningsvis vara kumulativa.

Däremot framstår en lösning som möjliggör för att allmänt åtal kan väckas i fler fall om förolämpningen begåtts som ett led i ett annat brott vara en framkomlig väg. Som en fjärde punkt i 5 kap. 5 § brottsbalken skulle då kunna läggas till ”förolämpning, om brottet ingått som ett led i ett brott enligt 4 kap. 4 a, b eller e § brottsbalken.” Bestämmelsen i 5 kap. 5 § brottsbalken skulle i så fall få följande lydelse.

Brott som avses i 1–3 §§ får inte åtalas av någon annan än målsäganden. Om brottet riktar sig mot någon som är under arton år eller om i annat fall målsäganden anger brottet till åtal, får dock åklagaren väcka åtal om detta anses påkallat från allmän synpunkt och åtalet avser

1. förtal och grovt förtal,
2. förolämpning mot någon i eller för hans eller hennes myndighetsutövning,
3. förolämpning med anspelning på ras, hudfärg, nationellt eller etniskt ursprung, trosbekännelse, sexuell läggning eller könsöverskridande identitet eller uttryck, eller
4. *förolämpning, om brottet ingått som ett led i ett brott enligt 4 kap. 4 a, b eller e § brottsbalken.*

⁵⁹ För till exempel ofredande som inte förövats på allmän plats, hemfridsbrott, olaga intrång som inte är grovt, olovlig identitetsanvändning och kränkande fotografering gäller således att sådant brott får åtalas av åklagare endast om målsäganden anger brottet till åtal *eller* om åtal är påkallat från allmän synpunkt

12 Konsekvensutredning

12.1 Inledning

Enligt förordningen (2007:1244) om konsekvensutredning vid regelgivning finns en skyldighet att redovisa vilka konsekvenser som lämnade förslag kan få i vissa avseenden. Enligt 6 § ska en konsekvensutredning innehålla följande.

1. En beskrivning av problemet och vad man vill uppnå,
2. en beskrivning av vilka alternativa lösningar som finns för det man vill uppnå och vilka effekterna blir om någon reglering inte kommer till stånd,
3. uppgifter om vilka som berörs av regleringen,
4. uppgifter om de bemyndiganden som myndighetens beslutanderätt grundar sig på,
5. uppgifter om vilka kostnadsmissiga och andra konsekvenser regleringen medför och en jämförelse av konsekvenserna för de övervägda regleringsalternativen,
6. en bedömning av om regleringen överensstämmer med eller går utöver de skyldigheter som följer av Sveriges anslutning till Europeiska unionen, och
7. en bedömning av om särskilda hänsyn behöver tas när det gäller tidpunkten för ikraftträdande och om det finns behov av speciella informationsinsatser.

I direktiven anges vidare att de ekonomiska konsekvenserna av förslagen ska bedömas samt att förslag ska ges på hur eventuella kostnader ska finansieras. Därtill ska bedömas hur förslaget påverkar rättsväsendets arbetsbelastning. Även konsekvenser för brottslig-

heten och det brottsförebyggande arbetet ska redovisas. För att barnkonventionen ska få genomslag och betydelse för rättstillämpningen ska konventionen synliggöras i förarbeten till lagstiftning där konventionen kan vara relevant.¹

Då förslaget inte bedöms få några effekter av betydelse varken för företags arbetsförutsättningar eller för kommuner och regioner berörs inte 7 och 8 §§ i den nämnda förordningen närmare.

12.2 Problembeskrivning, målsättning samt alternativa lösningar och effekter om någon reglering inte kommer till stånd

Bedömning: Trots att ett omfattande arbete för att bekämpa mäns våld mot kvinnor och våld i nära relationer har pågått under en lång tid är psykiskt våld ett utbrett samhällsproblem. Våldet leder till allvarliga och långvariga konsekvenser för de utsatta och är mycket kostsamt för staten. Det är av största vikt att samhället reagerar kraftfullt mot alla former av våld. Även om insatser behövs på flera områden, är en särskild kriminalisering av psykiskt våld nödvändig. De alternativa lösningar som analyserats skulle inte leda till att det straffrättsliga skyddet för psykiskt våld stärks på samma sätt som genom en särskild kriminalisering. Samma sak gäller om någon reglering inte alls kommer till stånd. Däremot finns, om en särskild kriminalisering av psykiskt våld inte genomförs, en stor risk för att våldet förblir osynligt i straffrätten och upplevs som något som accepteras i samhället.

Om förolämpning inte tas med i de föreslagna brottskatalogerna i 4 kap. brottsbalken åstadkoms ingen förändring jämfört med i dag, vilket innebär att de som utsätts för upprepat våld inte skulle erhålla ett utökat skydd.

Under 2021 tog den nationella stödlinjen kvinnofridslinjen emot 42 498 samtal från kvinnor som uppgett att de utsatts för våld, vilket innebär i snitt 116 samtal per dygn. Av de kvinnor som ringde in uppgav nittio procent att de utsatts för psykiskt våld, tio procent att de utsatts för ekonomiskt våld och 52 procent att de utsatts för

¹ Prop. 2017/18:186 s. 94 och 97.

fysiskt våld.² Detta är ett exempel som synliggör att psykiskt våld är ett utbredd problem. Huvudfrågan i denna promemoria har varit hur det straffrättsliga skyddet mot psykiskt våld kan stärkas. Det som särskilt stått i fokus har varit att analysera vilka möjligheter som finns att inom ramen för det gällande straffrättsliga systemet reagera mot vissa nedvärderande, manipulerande eller på annat sätt kränkande handlingsmönster samt viss otillbörlig kontroll. Det har då visat sig att det finns vissa underförstådda hot, ofredandeliknande situationer som inte anses uppfylla hänsynslöshetsrekvisitet samt tvång som inte är kopplat till ett tydligt hot om våld, som inte omfattas av något straffansvar i praktiken. Det har också visat sig att det är betydligt vanligare att utsättas för psykiskt våld än fysiskt våld, som redan är straffbart. Utredningsuppdraget har således varit att utöka det kriminaliserade området som sådant. I promemorian har de problem som finns i den nuvarande lagstiftningen löpande beskrivits, liksom alternativa lösningar till de förslag som lämnas. Varför de föreslagna alternativen har valts har också motiverats. De delarna upprepas inte här.

De huvudsakliga alternativen till att kriminalisera psykiskt våld som ett särskilt brott framgår av kapitel åtta. De alternativ som diskuterats är att det i stället skulle införas en särskild straffskala för de fall där ofredande enligt 4 kap. 7 § brottsbalken är att bedöma som grovt eller att de grova fridskränkningssbrotten i 4 kap. 4 a § brottsbalken skulle ändras på något sätt.

Slutsatsen är att de alternativa förslag som förts fram inte skulle synliggöra eller uppmärksamma psykiskt våld på samma sätt som en särskild brottstyp gör. Som visats i kapitel sju har lagstiftaren flertalet gånger försökt synliggöra våldets psykiska dimensioner genom mindre genomgripande förändringar utan att lyckas. Det psykiska våldet har förblivit osynligt. Genom ett införa en ny brottsbeteckning tydliggörs våldets psykiska dimensioner på tydligaste sätt. Om ett särskilt brott inte införs finns en uppenbar risk för att psykiskt våld även fortsättningsvis förblir osynligt i straffrätten. Det kan i sin tur leda till att våldet inte utreds eller lagförs i samma utsträckning som kan antas bli fallet, i vart fall över tid, med en särskild kriminalisering av psykiskt våld. De alternativa förslagen som analyserats skulle heller inte utvidga det kriminaliserade området som sådant. Därtill täcker den nya

² Statistik erhållen vid möte med NCK i Uppsala den 23 mars 2022.

brottsbeteckningen in så kallat ekonomiskt våld, vilket är en stor fördel då det hittills varit mycket svårt att lagföra den typ av ageranden som kan betecknas som ekonomiskt våld.

Genom att möjliggöra för att förolämpning kan ingå som ett led i de allvarliga fridskränkingsbrotten, olaga förföljelse samt hedersförtryck stärks skyddet för upprepat men relativt lindrigt våld ytterligare, vilket innebär att de syften som låg bakom införandet av fridskränkingsbrotten samt olaga förföljelse kan uppfyllas bättre. En sådan ändring bedöms dock inte vara tillräcklig, utan en särskild kriminalisering behövs också.

Om förslagen inte skulle genomföras stärks inte det straffrättsliga skyddet mot psykiskt våld. Det skulle innebära att de brister som finns i det straffrättsliga skyddet mot psykiskt våld kvarstår. Avsaknaden av ett straffansvar för psykiskt våld medför att de positiva effekterna, i fråga om ökad lagföring över sikt samt upprättelse och ett språk för brottsoffren, skulle utebli.

Förslaget bedöms också leda till att det straffbara området bättre stämmer överens med förbudet mot aga i 6 kap. 1 § föräldrabalken.

12.3 Vilka berörs av den föreslagna regleringen?

Bedömning: Ett genomförande av de förslag som lämnas i denna promemoria påverkar för det första de som begår brott och de som utsätts för psykiskt våld, det vill säga gärningspersoner och brottsoffer. För det andra berörs Polismyndigheten, Åklagarmyndigheten, de allmänna domstolarna och Kriminalvården, inklusive frivården. I viss mån berörs också personer som anlitas som offentliga försvarare, målsägandebiträden och särskilda företrädare för barn. Slutligen berörs också socialtjänsten.

Det förslag som lämnas i denna promemoria innebär huvudsakligen att psykiskt våld kriminaliseras som ett särskilt brott. Det är därför naturligt att de som i första hand påverkas av förslagen är dels de som begår och utsätts för brott, dels de myndigheter som är involverade i att utreda brott, vilket främst är Polis- och Åklagarmyndigheten. I någon utsträckning berörs också de som erhåller uppdrag som offentliga försvarare, målsägandebiträden och

särskilda företrädare. I de fall utredningen leder till åtal, domstolsförhandling samt fällande dom kommer även de allmänna domstolarna och Kriminalvården inklusive frivården att påverkas av förslagen i promemorian. Då socialtjänsten enligt 5 kap. 11 och 11 a §§ socialtjänstlagen har ett uppdrag att stödja våldsutsatta och deras anhöriga samt verka för att våldsutövare kommer till rätta med sitt med beteende berörs även socialtjänsten av förslaget, då det innebär att psykiskt våld tydligare kommer att omfattas av straffansvar.

12.4 Ekonomiska konsekvenser och finansiering

Bedömning: De förslag som lämnas innebär en viss utvidgning av det straffbara området, men i de allra flesta fall kan man förvänta sig att psykiskt våld kommer att ingå som ett led i ett annat brott i 4 kap. brottsbalken eller utövas tillsammans med fysiskt våld. En viss ökning av främst de grova fridskränkingsbrotten kan dock förväntas. Polis- och Åklagarmyndigheten och de allmänna domstolarna hanterar redan stora mängder av anmälningar, förundersökningar respektive brottmål. Vissa kostnadsökningar för rättsväsendets myndigheter avseende utredning, lagföring och straffverkställighet kan dock förväntas om förslagen genomförs. Att beräkna hur stora de tillkommande kostnaderna kommer att bli är dock förenat med betydande svårigheter.

För Polis- och Åklagarmyndigheten beräknas kostnaderna uppgå till 2,1 miljoner kr per år. Dessa kostnader kan hanteras inom myndigheternas befintliga ramar. För Kriminalvården beräknas kostnaden uppgå till 24 miljoner kronor årligen. Den kostnaden bedöms rymmas inom myndighetens befintliga anslag.

För de allmänna domstolarna beräknas kostnaden uppgå till 870 000 kr. För anslaget rättsliga biträden m.m. beräknas kostnaden uppgå till 2,5 miljoner kr. Även här bedöms de ökade kostnaderna vara sådana att de kan finansieras inom ramen för befintliga anslag.

Det finns i nuläget ingen tillförlitlig och exakt statistik när det gäller förekomsten av våld i nära relationer i Sverige. Detsamma gäller

förekomsten av hedersrelaterad brottslighet. Det sagda innebär att det är mycket svårt att beräkna eventuella kostnadseffekter av de förslag som lämnas i denna promemoria. Huvudförslaget innebär därtill att psykiskt våld kriminaliseras generellt, det vill säga utan krav på att gärningspersonen och brottsoffret ska vara närstående. De uppskattningar som redovisas är därför mycket osäkra.

Av de statistiska undersökningar som redovisats i kapitel fyra framgår att på befolkningsnivå hade ungefär 735 000 kvinnor (22 procent av de tillfrågade) och 307 000 män (9 procent av de tillfrågade) i åldern 18–74 år blivit utsatta för systematiskt och upprepat psykiskt våld 2014. Så som frågorna ställdes ingick många redan kriminaliserade gärningar i definitionen av psykiskt våld. I den undersökning som Brå redovisade 2014 uppgav 3,8 procent av kvinnorna och 2,5 procent av männen att de hade blivit utsatta för återkommande psykiskt våld under 2012. Endast 3,9 procent uppgav att de polisanmält någon eller några av händelserna. Även här ingick redan kriminaliserade gärningar i den definition som användes av psykiskt våld. I en europeisk undersökning från 2012 uppgav en av tre kvinnor att de utsatts för psykiskt våld. I Danmark uppskattas att omkring 108 000 personer är utsatta för psykiskt våld årligen. Även i Danmark är anmälningsprocenten låg och uppgår till sex procent.

Då de våldsbegrepp som använts i dessa undersökningar skiljer sig åt, samt inkluderar såväl redan kriminaliserade gärningar samt straffria gärningar, är givetvis stor försiktighet påkallad vid tolkning av de uppgivna siffrorna. Nämnas bör också att de redovisade resultaten inte heller bygger på lagföringsstatistik utan på de svar som erhållits på de frågor som ställts. Det finns här en risk för att de som väljer att delta i den här typen av undersökningar är de som är utsatta och att de resultat som nås därför inte är representativa på befolkningsnivå.

År 2021 uppgick antalet anmälda fridskränkingsbrott i Sverige till drygt 2 600 brott och antalet lagföringar till drygt 200. Samma år anmäldes 57 600 fall av misshandel där den utsatta var bekant med gärningspersonen och antalet lagföringar totalt sett för misshandel, det vill säga oavsett relation, uppgick till drygt 4 600 (misshandel av normalgraden samt grov misshandel).³ Enligt Åklagarmyndigheten

³ Statistik hämtad från Brottsförebyggande rådet (tabell 420).

leder i genomsnitt omkring 20 procent av antalet anmälda brott i nära relation till åtal.⁴

I Danmark infördes en särskild bestämmelse om straffansvar för psykiskt våld den 1 april 2019 och fram till den 1 maj 2022 hade 1 064 anmälningar registrerats hos polisen. Av erfarenheter från främst Danmark kan möjligen sägas att den totala ökningen av åtal inte kommer att öka markant. Sedan den 1 april 2019 uppgår antalet domar, där psykiskt våld varit en del av ett större våldsmönster och således inte varit huvudbrott, inte till fler än nittio. I skrivande stund finns endast ett avgörande i vilket gärningsperson enbart dömts för psykiskt våld. När bestämmelsen om psykiskt våld infördes i Danmark 2019 bedömdes att de begränsade merutgifterna som skulle uppstå kunde hanteras inom ramen för befintliga anslag.⁵

Sett till England har antalet anmälda brott ökat kraftigt sedan 2015 då bestämmelsen om coercive control infördes; från drygt 4 000 anmälningar till drygt 24 000 anmälningar 2019/20. Antalet domar har också ökat från drygt 150 till drygt 500. I Norge uppgår antalet anmälningar som hos polisen registreras som § 282 (mishandling i nära relation) till cirka 2 600 per år. Ungefär 70 procent av anmälningarna läggs ned, inte sällan på grund av bevisproblem, och 20 procent leder till ett åtalsbeslut.⁶ Det innebär 520 åtal per år, vilket är högre än i Sverige om bestämmelsen ses som en motsvarighet till fridskränkingsbestämmelsen. Andelen förundersökningar som leder till åtal korresponderar dock väl med den svenska siffran.

Den föreslagna brottstypen har också ett överlappande tillämpningsområde med befintliga brottstyper som bygger på ett upprepat beteende. Det talar också för att kostnadsökningen inte kommer att bli så stor. Som påpekats ovan är det att vänta att den nya bestämmelsen främst kommer att ha betydelse på så sätt att den tillsammans med till exempel misshandel och ofredande kan ligga till grund för ett annat brott i 4 kap. brottsbalken. Det är således främst dessa brott som kommer att öka i antal. En rimlig uppskattning skulle kunna vara att den föreslagna nya brottstypen inledningsvis kommer att ingå som ett av flera brott i omkring trettio tillkommande mål i domstol per år (det vill säga som en del av ett

⁴ Uppgift lämnad till SOU 2019:32 s. 260.

⁵ Folketingstidende 2018-19, tillæg A, lovforslag L 139 s. 7.

⁶ Aas och Andersen a.a. s. 100.

fridskränkingsbrott, olaga förföljelse eller hedersförtryck). Sett till antalet lagföringar för brott enligt 4 kap. 4 a § brottsbalken är det en ökning med omkring femton procent, vilket i vart fall inte framstår som för lågt räknat. Om förslaget genomförs skulle det således leda till att domstolarna kommer att få hantera ytterligare ett trettio-tal sådana mål årligen. Andelen mål där brottstypen psykisk misshandel kommer att utgöra huvudbrott kommer dock uppskattningsvis inte att uppgå till fler än fem mål per år de första åren. Det skulle således innebära att landets allmänna domstolar kommer att belastas med trettio-talet nya brottmål per år. Då den genomsnittliga styckkostnaden för ett brottmål i tingsrätten uppgår till 13 882 kr skulle det innebära en kostnadsökning om drygt 480 000 kr. Om tjugo procent av dessa mål överklagas till hovrätten, där styckkostnaden för ett brottmål uppgår till 55 240 kr, innebär det en kostnadsökning om drygt 380 000 kr. Den totala merkostnaden för de allmänna domstolarna skulle då uppgå till 870 000 kr. Denna kostnadsökning bedöms rymmas inom ramen för befintliga anslag.

Antalet ärenden hos Polis- och Åklagarmyndigheten kommer att vara betydligt fler. Det förslag som lämnas innebär en viss utvidgning av det straffbara området som sådant. Man bör också ha med sig att ett särskilt straffstadgande kommer att bidra till att synliggöra och uppmärksamma den här typen av beteenden – de utsatta kommer att få ett språk att uttrycka det de varit med om. Detta skulle i sin tur kunna leda till att antalet anmälningar om våld i nära relationer samt i övrigt ökar, vilket skulle ge Polis- och Åklagarmyndigheten en ökad arbetsbörda. Det förhållandet att antal anmälningar om psykiskt våld ökar behöver dock inte leda till en markant ökad arbetsbörda hos de svenska förundersökningsmyndigheterna. I vissa fall kan det vara fråga om anmälningar som kommer att skrivas av på grund av att till exempel stödbevisning saknas (jämför här i Norge, där 70 procent av anmälningarna avseende strl. § 282 skrivs av). I de allra flesta fallen kommer det psykiska våldet därtill att ingå som en del av ett annat brott i 4 kap. brottsbalken, till exempel ett fridskränkingsbrott. Den sammanlagda bedömningen är dock att en kriminalisering av psykiskt våld som ett särskilt brott kan medföra viss ökad arbetsbelastning för Polismyndigheten och Åklagarmyndigheten. Då erfarenheter från såväl Danmark som Norge visar att det är ovanligt med utredningar

samt åtal för psykiskt våld som huvudbrott kan dock den totala påverkansgraden uppskattas bli relativt liten.

Erfarenheter från Norge och Danmark visar dock att utredningarna som sådana är mycket resurskrävande, främst genom att långa målsägandeförhör krävs. Det är fråga om att skapa en utredning som visar att våldet skett upprepat under en period. Detta talar för att även en liten ökning av antalet utredningar om misstänkt psykiskt våld skulle kunna leda till ökade kostnader för framför allt Polis- och Åklagarmyndigheten. Samtidigt måste även här beaktas att den svenska polisen och åklagarna redan har denna erfarenhet eftersom de är vana att utreda fridskränkingsbrott samt olaga förföljelse. Detta är en viktig skillnad mot framför allt Danmark, där detta med att beakta helheten var någonting nytt när bestämmelsen om psykiskt våld infördes 2019.

Skulle det vara fråga om 35 nya förundersökningar per år rör det sig om drygt 2,1 miljoner kr per år hos Polismyndigheten.⁷ Sammantaget bedöms dock de kostnadsökningar som följer av utredningens förslag kunna hanteras inom ramen för Polis- och Åklagarmyndighetens befintliga ramar.

Förslaget kan dock leda till en kostnadsökning för staten för de som anlitas som offentliga försvarare samt målsägandebiträden. Om det blir 35 nya mål per år som kräver 40 timmars arbete för offentlig försvarare och målsägandebiträde eller särskild företrädare för barn under förundersökning och handläggning i tingsrätt så skulle den nuvarande timkostnadsnormen om 1 442 kr per timme innebära en merkostnad för staten om drygt 2 miljoner kr (35 gånger 40 gånger 1 442 kr). År 2018 var den genomsnittliga ersättningen för målsägandebiträden 17 099 kr, vilket fördelat på 35 mål skulle leda till en kostnad om cirka 600 000 kr. Detta innebär en total kostnadsökning för rättsliga biträden om cirka 2,5 miljoner kr.⁸ Även här bedöms de ökade kostnaderna vara sådana att de kan finansieras inom ramen för befintliga anslag.

Om man från statsmakternas sida anser att detta är en prioriterad fråga kan det dock finnas anledning att göra en omfördelning av

⁷ Av Polismyndighetens årsredovisning 2021 s. 115 framgår att styckkostnaden för våldsbrott 2021 uppgick till 62 405 kr och för övriga brott mot person 63 247 kr.

⁸ Den genomsnittliga kostnaden för offentliga försvarare i en tvåinstansprövning, inbegripet kostnader under förundersökningen uppgår för år 2020 till 41 000 kronor. Om alla mål 35 mål överklagas skulle detta innebära en kostnadsökning om cirka 1,4 miljoner kr avseende offentliga försvarare. Den angivna siffran ovan är därför något hög.

rättsväsendets resurser. Polisen bör till exempel ha sådana resurser som krävs för att skapa en relation med målsäganden som är nödvändig för att möjliggöra en relation som får den utsatta att känna sig trygg i sitt berättande. Då målsägandens berättelse ofta kommer att vara en viktig del av åklagarens bevisning är detta nödvändigt för att nå framgång med den nu föreslagna kriminaliseringen.

Specifikt vad gäller Kriminalvården (inklusive frivården) kan förväntas att antalet domar för fridskränkingsbrott kommer att öka något, dels på grund av att det straffbara området som sådant utvidgas, dels för att förolämpning läggs till i ett antal brottskataloger. Detta leder till att straffminimum för sådana gärningar som annars skulle ha bedömts var för sig och renderat ett straffvärde om ett par månader i stället kommer att uppgå till ett år i något fler fall. Med hänsyn till straffvärdet och brottslighetens art talar vi i dessa fall huvudsakligen om fängelsepåföljder, men det kan inte uteslutas att påföljden i några fall bestäms till skyddstillsyn i kombination med till exempel ett högt antal timmar samhällstjänst eller kontraktsvård.⁹ Därtill kommer några åtal att ogillas och domstolarna i några fall att i stället döma särskilt för de enskilda brotten. Straffvärdet bör i de allra flesta fall uppgå till minimistraff, vilket är ett år. Om det blir ytterligare trettio fällande domar (vilket är högt räknat) för något av fridskränkingsbrotten, varav några bestäms till annat än fängelse, renderar det i så fall i omkring tjugo tillkommande fängelseår (efter avdrag för villkorlig frigivning efter 2/3 av strafftiden samt med hänsyn tagen till ett antal icke-frihetsberövande påföljder). Därtill förväntas ett antal få domar för enbart psykiskt våld, men här kommer icke frihetsberövade påföljder som villkorlig dom och skyddstillsyn i kombination med samhällstjänst att dominera. År 2021 var den dagliga kostnaden för en person i frivård 307 kr. Med hänsyn till att en genomsnittlig kostnad för ett år i anstalt är cirka 1,2 miljoner kronor är en rimlig uppskattning att den årliga kostnadsökningen för Kriminalvården kommer att uppgå till cirka 24 miljoner kronor. Denna kostnad bedöms rymmas inom myndighetens befintliga anslag.

⁹ 2021 dömdes till skyddstillsyn i 13 fall vid grov kvinnofridskränkning och i åtta fall vid grov fridskränkning (då var straffminimum dock nio månader i stället för som nu ett år), statistik från Brå (tabell 420).

Att förolämpning läggs till i ett antal brottskataloger kan också tänkas bidra till en viss ökning av till exempel fridskränkingsbrotten, men bedöms inte medföra annat än mycket marginella kostnader för det allmänna och anses därför rymmas inom det som ovan presenterats.

12.5 Andra konsekvenser av förslaget

Konsekvenser för brottsligheten och det brottsförebyggande arbetet

Bedömning: En kriminalisering av psykiskt våld som ett särskilt brott bör kunna få en viss avhållande effekt på sådana negativa handlingsmönster som omfattas av straffansvar och för våld i nära relationer generellt. Förslaget bedöms därför leda till minskad brottslighet på sikt. Ett särskilt brott kan också antas leda till att fler fall av psykiskt våld anmäls och upptäcks.

Genom att sända ut en tydlig signal om att psykiskt våld är oacceptabelt bedöms förslaget också vara av betydelse för det brottsförebyggande arbetet.

Det viktigaste syftet med den nykriminalisering som föreslås är att förebygga och motverka psykiskt våld. Förhoppningen är att en kriminalisering samt fler åtal för till exempel fridskränkingsbrott kommer att påverka människor på ett sådant sätt att brottsligheten minskar över tid. Som också framkommit föregås ofta fysiskt våld av psykiskt våld och målet är att den föreslagna kriminaliseringen ska bidra till att våldet kan motverkas på ett så tidigt stadium som möjligt. Det är dock hart omöjligt att på förhand bedöma vilka effekter en kriminalisering leder till. Det som kanske är viktigast att ha i åtanke är att en särskild kriminalisering av psykiskt våld innebär ett synliggörande av det våld som av de utsatta anses vara det värsta. Genom det nya brottet blir det också möjligt att i större utsträckning beakta upprepat våld mellan unga. Som genomgången av gällande rätt visat finns viss möjlighet att redan nu beivra och på annat sätt ta hänsyn till psykiskt våld, men trots möjligheterna sker det inte. Det behövs därför en tydlig signal till förundersöknings-

myndigheterna i detta avseende. En särskild kriminalisering innebär en sådan. Genom att erkänna att psykiskt våld kan vara lika skadligt som fysiskt våld ges förundersökningsmyndigheterna tydliga incitament att utreda också det psykiska våldet. Som också framgått kommer ett särskilt straffstadgande att synliggöra och uppmärksamma det psykiska våldet på ett annat sätt än vad som varit fallet hittills. Bedömningen är därför att en kriminalisering över tid kommer att ha viss handlingsdirigerande effekt och således verka avhållande samt ha betydelse för det brottsförebyggande arbetet.

Hur bidrar förslaget till uppfyllandet av de jämställdhetspolitiska målen om jämställd hälsa och att mäns våld mot kvinnor ska upphöra?

Bedömning: En kriminalisering av psykiskt våld som ett särskilt brott bedöms vara av avgörande betydelse för uppfyllandet av målet att mäns våld mot kvinnor ska upphöra. Med tanke på de konsekvenser som psykiskt våld leder till bedöms förslaget också vara viktigt för att nå målet om jämställd hälsa. Förslaget bedöms också bidra till att Sverige uppfyller barnkonventionens krav att barn ska skyddas mot alla former av våld, liksom de krav som ställs genom artikel 33 i Istanbulkonventionen. Detsamma gäller FN:s konvention om rättigheter för personer med funktionsnedsättning.

Psykiskt våld drabbar, precis som allt våld i nära relation, främst kvinnor. Förslaget bedöms vara helt nödvändigt för att uppnå målet att mäns våld mot kvinnor ska upphöra. Detsamma gäller för målet att nå en jämställd hälsa.

Förslaget bedöms vara av stor betydelse för uppfyllandet av regeringens åtgärdsprogram med 99 åtgärder för att förebygga och bekämpa mäns våld mot kvinnor. I programmet anges fyra utvecklingsområden: utsatthet efter separation, våld i ungas parrelationer, utsatthet för hot och övergrepp på nätet samt särskild sårbarhet i vissa grupper. Den kriminalisering som nu föreslås kommer att öka det straffrättsliga skyddet i alla dessa utvecklingsområden. Genom att synliggöra bland annat det ekonomiska våldet liksom det funktionshinderrelaterade våldet ökar

kunskapen om sådana våldsformer i samhället och med en ökad medvetenhet ökar också skyddet för dessa grupper.

Sveriges medlemskap i Europeiska unionen

Den föreslagna kriminaliseringen överensstämmer med samt går i vissa avseenden utöver det som följer av Sveriges anslutning till Europeiska unionen. Inom ramen för EU-samarbetet pågår ett aktivt arbete för att motverka mäns våld mot kvinnor och EU-kommissionen har nyligen lagt fram ett direktiv i syfte att fastställa ett heltäckande skydd för att effektivt bekämpa våld mot kvinnor och våld i nära relationer. Den nu föreslagna kriminaliseringen innebär att Sverige har kriminaliserat våld på ett sätt som överensstämmer med den våldsförståelse som direktivet vilar på (se avsnitt 3.5.8).

Förslagen i promemorian påverkar inte som sådana Sveriges åtaganden till följd av medlemskapet i EU.

Ikraftträdande och informationsinsatser

Bedömning: Förslaget med ett särskilt brott för psykiskt våld bör följas upp med utbildnings- och informationsinsatser.

Inga särskilda hänsyn behöver tas vad gäller tidpunkten för ikraftträdande. Övervägandena framgår av kapitel 13. Förslagen bedöms inte leda till några ökade kostnader när det gäller frågan om ikraftträdande.

Förslaget med ett särskilt brott för psykiskt våld bör däremot följas av särskilda utbildnings- och informationsinsatser, främst hos Polismyndigheten och Åklagarmyndigheten, men det bedöms inte leda till några ökade kostnader.

13 Ikraftträdande och övergångsbestämmelser

13.1 Ikraftträdande

Förslag: Lagändringarna ska träda i kraft den 1 januari 2024.

De ändringar som föreslås i denna promemoria innebär huvudsakligen att en ny brottstyp, psykisk misshandel, införs. Vissa följdändringar i 4 kap. 4 a, b och e §§ föreslås också. Förslagen bör träda i kraft så snart som möjligt. Sett till den tid som kan beräknas gå åt för remissförfarandet och beredningen i Regeringskansliet samt riksdagsbehandlingen kan författningsförändringarna träda i kraft den 1 januari 2024.

13.2 Övergångsbestämmelser

Bedömning: Det behövs inte några särskilda övergångsbestämmelser.

Av 2 kap. 10 § regeringsformen och artikel 7 i Europakonventionen följer att ingen får dömas till straff eller annan brottspåföljd för en gärning som inte var belagd med brottspåföljd när den begicks. Strafflagstiftning får således inte tillämpas retroaktivt. Samma princip kommer till uttryck i 5 § andra stycket lagen (1964:163) om införande av brottsbalken (BrP). Det krävs därför inga särskilda övergångsbestämmelser. De nya bestämmelserna kommer alltså att tillämpas från och med tidpunkten för ikraftträdandet på gärningar som begås därefter.

14 Författningskommentar

14.1 Förslaget till lag om ändring i brottsbalken (1962:700)

3 kap.

5 a § Den som upprepat utsätter en annan person för nedvärderande, förödmjukande eller på annat sätt kränkande gärningar eller utövar otillbörlig kontroll över en annan person genom att begränsa den personliga handlingsfriheten, döms, om gärningarna varit ägnade att allvarligt skada personens självkänsla, för psykisk misshandel till fängelse i högst fyra år.

Inledning

Paragrafen, som är ny, innehåller den nya brottstypen psykisk misshandel. Övervägandena redovisas i kapitel åtta till tio.

Genom bestämmelsen föreskrivs för det första straffansvar för den som utsätter en person för upprepade gärningar som är nedvärderade, förödmjukande eller på annat sätt kränkande. För det andra straffbeläggs utövandet av otillbörlig kontroll genom att begränsa en annans personliga handlingsfrihet. För straffansvar krävs att gärningarna varit ägnade att allvarligt skada personens självkänsla. Syftet med att införa ett särskilt brott är att stärka det straffrättsliga skyddet mot psykiskt våld på bästa sätt. Med psykiskt våld avses inte enskilda händelser, utan en relation och ett förhållningssätt som påverkar självbilden hos den utsatta. Det är alltid fråga om ett maktövergrepp gentemot brottsoffret.

De fall i vilka det psykiska våldet leder till sådana medicinskt påvisbara effekter som utgör sjukdom i den mening som avses i 3 kap. 5 § brottsbalken ska fortfarande bedömas som misshandel.

Straffskalan sträcker sig från fängelse i lägst 14 dagar till fängelse i högst fyra år.

Allmänt om brottstypen

Brottstypen är inte uppbyggd efter mönster av fridskränkingsbrotten, olaga förföljelse eller hedersförtryck, utan bygger i stället på ett upprepat förfarande som riktas mot samma brottsoffer. Ett annat sätt att uttrycka saken är att det ska vara fråga om en serie gärningar. Brottstypen tar sikte på kränkande eller kontrollerande handlingsmönster och det repetitiva inslaget är en del av brottsbeskrivningen. Någon särskild systematik, i den mening begreppet normalt har i straffrättsliga sammanhang (att brottet föregåtts av planering eller att gärningspersonen använder en särskild metod för att begå brotten), krävs inte för straffansvar. Hur många gärningar det måste vara fråga om berörs närmare nedan. I kontrollfallen kommer inte kravet på upprepat agerande till explicit uttryck, men det framgår ändå lagtekniskt genom rekviritet ”utövar”. Avsikten är således att straffansvaret främst ska omfatta fall av upprepad kontroll. Det torde sällan vara fråga om kontroll som är ägnad att allvarligt skada personens självkänsla vid enstaka fall av kontroll.

Med gärningar avses inte brottsliga gärningar utan gärning i betydelsen det som gärningspersonen utsätter brottsoffret för. Det är endast vissa typer av gärningar som är relevanta. Det krävs antingen att gärningarna varit nedvärderande, förödmjukande eller på annat sätt kränkande eller att gärningspersonen utövat otillbörlig kontroll genom att begränsa den personliga handlingsfriheten. Brottstypen består således av två skilda gärningssätt, som vart och ett är tillräckligt för straffansvar. Det kan dock finnas fall där offret utsatts för såväl kränkande gärningar som otillbörlig kontroll. De båda gärningssätten har det gemensamt att det är fråga om ageranden som leder till ett slags psykiskt lidande och ett psykiskt frihetsberövande. Det som sker är att offret bryts ned mentalt snarare än fysiskt. I de mest extrema fallen av psykiskt våld utvecklar den utsatta inte ens en egen identitet och den mänskliga värdigheten kränks på ett allvarligt sätt. Det är således den *psykiska hälsan* och *den personliga integriteten* som är de överordnade skyddsintressena.

Brottsbeskrivningen

Upprepade nedvärderande, förödmjukande eller på annat sätt kränkande gärningar

Brottsbeskrivningen anger den metod som gärningspersonen ska använda. Det kan för det första vara fråga om *upprepade nedvärderande, förödmjukande eller på annat sätt kränkande gärningar*. För straffansvar krävs också att dessa gärningar tillsammans varit *ägnade att allvarligt skada personens självkänsla*. I denna del är brottet ett abstrakt faredelikt och åklagaren behöver inte bevisa att någon effekt uppstått i det enskilda fallet. Frågan för domstolen är om de gärningar som är uppe till bedömning har sådana egenskaper att de typiskt sett leder till att självkänslan skadas allvarligt. Det sistnämnda rekvisitet berörs ytterligare nedan.

Det är domstolen som avgör om gärningarna varit nedvärderande, förolämpande eller på annat sätt kränkande. Det spelar ingen roll för den straffrättsliga bedömningen hur gärningspersonen eller den utsatta själv värderat agerandet. Den individuella uppfattningen om vad som är nedvärderande, förödmjukande eller på liknande sätt kränkande saknar således betydelse och det krävs inte att gärningspersonen agerat med ett syfte att till exempel kränka.

De exempel som nämns i lagtexten är överlappande och kränkande gärningar fungerar som ett överbegrepp (hyperonym). Straffansvaret är avsett att omfatta de fall där gärningspersonen uppenbarligen behandlat den utsatta sämre än andra genom till exempel psykiska övergrepp, verbala kränkningar, känslomässiga övergrepp eller emotionell vanvård. Brottsoffret ska ha utsatts för ett agerande som är oacceptabelt utifrån de grundläggande värden som genomsyrar den svenska, den nordiska och den internationella rättskulturen. Det ska vara fråga om ett handlande som tydligt strider mot allmänna normer för vad som är anständig behandling av andra. Mer bagatellartade företeelser, som får anses vara naturliga inslag i mellanmänskliga och ömsesidiga relationer, omfattas inte av straffansvar.

Konkret kan psykisk misshandel begås på ett otal olika sätt, vilket också förklarar varför rekvisiten måste vara så pass generella. I praktiken måste fokus ligga på de individuella omständigheterna i

det enskilda fallet och på frågan om de bevisade gärningarna sammantagna bildar ett sådant mönster av utsatthet som omfattas av bestämmelsens tillämpningsområde. Även handlingar som isolerade framstår som harmlösa kan tillsammans bilda ett sådant mönster av utsatthet och således nå upp till den straffbara nivån. Just detta illustreras av de exempel som nu följer. Samtidigt ger exemplen en bild av kärnområdet.

Det kan röra sig om mycket aggressiva och nedlåtande uttalanden som att den utsatta är världens sämsta barn eller pappa eller en hora som inte duger till något. Det kan också vara att skämma ut den andra inför gemensamma vänner, familjen eller på allmänna platser. Icke-verbala uttryck, som blickar och att himla med ögonen, är inte tillräckliga som sådana, men kan tillsammans med mer konkreta uttryck bidra till att det blir fråga om sådana gärningar som krävs för straffansvar enligt bestämmelsen. På en arbetsplats kan det finnas situationer som innebär att en person uppenbarligen behandlas sämre än andra genom att den personen till exempel ständigt får höra olika nedvärderande tillmälen.

Många av de beteenden som FN:s barnrättskommitté i sin förklarande kommentar anser utgöra psykiskt våld är avsedda att omfattas av straffansvar enligt den föreslagna bestämmelsen (se avsnitt 3.5.3, punkt a–g). Utöver de exemplen som nämns däri kan nämnas att tvingas äta kall mat, gå till badrummet på vissa utsatta tider, tvingas torka sig med en smutsig trasa i stället för en handduk efter duschen, ständigt få höra att man är en hora eller på annat sätt mindre värd och andra glåpord. Vissa hot som inte är hot om brottslig gärning omfattas också, till exempel att gärningspersonen hotar att ta sitt eget liv om den utsatta har på sig ett visst klädesplagg eller går på en fest, liksom hot om att avslöja något personligt eller känsligt eller att göra något otrevligt eller ovälkommet med ett husdjur eller barnen (som dock inte är brottsligt), till exempel att vägra ta ut hunden på kvällspromenad och på så sätt omöjliggöra för ens partner att gå på AW. Det kan också vara att ta kontakt med den utsattas vänner och sprida falska rykten eller ständigt göra falska anmälningar till olika myndigheter, om agerandet kommer den utsatta till del. Vidare kan det vara manipulerande beteenden, så kallad gaslightning, som innebär att gärningspersonen påverkar den utsatta så att denna slutar tro på sin egen verklighetsuppfattning och ständigt anpassar sig till gärningspersonens krav. Isolering är ett

annat exempel, liksom utfrysning som sker systematiskt. Isoleringen kan bestå av att den utsatta inte får träffa sina vänner eller sin familj. Män kan också utnyttja sin överordning och tvinga kvinnan att sköta allt hushållsarbete (över en rimlig nivå). Från Danmark kan ett exempel där en kvinna tvingades städa badkaret i ett dygn utan att sova eller äta nämnas. Gärningspersonen kan också förlöjliga offret inför andra. Gemensamt för de ageranden som är avsedda att falla under bestämmelsens tillämpningsområde är att de innebär att den utsattas gränser överskrids och att självkänslan typiskt sett bryts ned.

I relation till barn kan det röra sig om att barnet ignoreras eller inte får den omsorg det behöver eller dras in i föräldrarnas konflikter på ett osunt sätt. Föräldrarna eller andra omsorgspersoner kan behandla ett syskon mycket sämre än ett annat syskon, till exempel emotionellt. Det kan röra sig om att ett syskon inte får äta med familjen utan måste äta själv på sitt rum eller att föräldrarna bara ger veckopeng till det ena barnet. Föräldrarna kan också behandla det ena barnet "som luft" och ignorera det barnet till förmån för det andra barnet. Att ständigt skylla olika problem, som att familjen har dålig ekonomi och därmed kanske problem med att finna en bostad, på ett barn är också exempel på en kränkande gärning. Detsamma gäller barn som lever under ständiga hot som inte är hot om brottslig gärning, till exempel hot om andra repressalier och om att barnet inte ska bo vara kvar i hemmet eller på annat sätt uteslutas ur familjegemenskapen.¹

Vad särskilt gäller funktionshinderrelaterat våld kan det bestå av att flytta undan rollatorn, att ta ur batterierna ur hörapparaten, att inte hjälpa till med toalettbesök eller på annat sätt medvetet försvåra för den andre att leva sitt liv på lika villkor som andra.

Att utöva otillbörlig kontroll över en annan person genom att begränsa den personliga handlingsfriheten

För det andra kan gärningspersonen genom sitt agerande *utöva otillbörlig kontroll över en annan person genom att begränsa den personliga handlingsfriheten*. I denna del är brottet ett effektdelikt och åklagaren måste dels bevisa att kontroll utövats, dels att den

¹ Detta är ageranden som ligger i linje med sådant som FN:s barnrättskommitté menar utgör psykisk eller känslomässig vanvård, se avsnitt 3.10.

personliga handlingsfriheten begränsats i det enskilda fallet. Även här krävs att gärningarna tillsammans *varit ägnade att allvarligt skada personens självkänsla*. Det är domstolen som bedömer om kontrollen varit otillbörlig. Åklagaren behöver således inte åberopa några kringomständigheter för att visa att kontrollen varit otillbörlig. Otillbörlighetsrekvisitet behandlas vidare nedan.

Med *handlingsfrihet* avses varje persons möjlighet att handla som man själv vill, i betydelsen den rätt varje människa har att bestämma över sitt liv. Varje människa är en individ med ett värde i sig och respekten för människovärdet är grundläggande i en rättsstat som Sverige. Att på ett oacceptabelt sätt styra över en annan människas liv innebär att handlingsfriheten begränsas. Viss ledning för tolkningen av rekvisitet kan också hämtas från begreppet *självbestämmande* som finns till exempel i 1 kap. 1 § tredje stycket socialtjänstlagen. Där framgår att socialtjänstens verksamhet ska bygga på respekt för människans självbestämmanderätt och integritet. Med självbestämmanderätt avses den enskildes rätt att själv bestämma över sin livssituation och sina livsval. Självbestämmanderätt tar sikte på att varje persons åsikter och beslut ska respekteras och rätten till respekt för den egna viljan. Den personliga integriteten, som en sfär som ska skyddas från ingrepp från andra personer, skyddas genom varje individs rätt till självbestämmande och handlingsfrihet. Kontroll som innebär att denna grundläggande aspekt av mänskligt varande inskränks omfattas av straffansvaret.

Kontroll kan till exempel bestå av att den utsatta inte får gå ut själv, inte får umgås med sin familj, inte får bestämma över sin klädsel, nekas gå till läkaren eller endast får gå dit tillsammans med en släkting, att gärningspersonen installerar en GPS-sändare i en barnvagn eller i en mobiltelefon och på så sätt ständigt övervakar den utsatta. Gärningspersonen kan också kräva att högtalartelefonen är på vid alla samtal. Den utsatta kan tvingas åka taxi mellan olika ställen för att familjen på så sätt ska ha kontroll över rörelsemönstret. Att tvingas göra abort, till exempel vid graviditet innan giftermål liksom att utsättas för olika omvändelseförsök, kan vara kontroll som innebär att den personliga handlingsfriheten begränsas.

I ungas parrelationer kan våldsutövaren till exempel vilja veta vem den utsatta pratar med, kräva att få bestämma över personens kläder och utseende, övervaka samtal samt sms- och chattkonversationer, begränsa den utsattas kontakt med vänner och familj, övervaka var

han eller hon befinner sig och kräva tillgång till lösenord till sociala medier eller bankkonton. På den digitala arenan kan det handla om upprepade textmeddelanden eller telefonsamtal, förolämpningar, trakasserier, utpressning eller hot, spridning av bilder, videor och intima meddelanden eller ren ryktesspridning. I sociala medier kan det också handla om att våldsutövaren följer den utsatta genom falska identiteter, installerar appar som visar var den utsatta är eller begränsar den utsattas möjligheter att ha en egen digital identitet, genom att radera eller förbjuda den eller genom att gå igenom innehåll och meddelanden och begära åtkomst till lösenord och konton.

Även bakomliggande, latent hot, som inte uttalas, men som ändå leder till att individen känner sig hotad, är vanliga vid hedersrelaterat våld och förtryck. Det finns en tyst förståelse för outtalade regler och sådan kontroll kan vara straffbar enligt den nya bestämmelsen. Hot om att utesluta den som inte följer normerna från familjegemenskapen, det vill säga en slags social utfrysning, om den utsatta skulle få för sig att göra något normbrytande som att ha sexuellt umgänge med någon som man inte är gift med. Ett exempel på när handlingsfriheten har begränsats är att en person stannar kvar i ett äktenskap mot sin vilja. Andra exempel är att inte få umgås med kompisar, tvingas ta väldigt stort ansvar för hushållsarbetet på ett sätt som leder till att den utsatta måste vara hemma hela tiden, tvingas komma hem direkt efter skolan och att inte få delta på skolresor eller utflykter. Det kan också handla om att inte få uttrycka sina åsikter, att inte själv få välja kläder, att inte få vara på vissa platser som anses olämpliga, att hindras från att studera vidare efter grundskolan och att inte få söka arbete. Pojkar kan tvingas vidmakthålla hedersnormerna inom familjerna.

Även unga tjejer eller killar, som har en partner som besitter ett mycket stort våldskapital på grund av grupptillhörighet eller liknande, kan på grund av det begränsas i sina livsval. I dessa fall är kontexten ofta så given att några hot eller ens underförstådda hot inte behöver komma till uttryck. Trycket är så starkt att otillbörlig kontroll utövas ändå, och det på ett sådant sätt att individers handlingsfrihet begränsas.

Så kallat eftervåld kan också påverka en persons levnadsmönster och innebära att gärningspersonen utövar otillbörlig kontroll genom att begränsa den personliga handlingsfriheten. Till exempel kan

gärningspersonen uppehålla sig vid en tidigare utsatt partners hem eller arbetsplats, köra bil fram och tillbaka utanför bostaden, titta in genom fönstren, dyka upp på platser där brottsoffret brukar befinna sig eller följa efter offret.

Ekonomisk kontroll kan ta sig uttryck i att förhindra den utsatta att söka arbete eller delta i arbete, ta fullständig kontroll över den andras ekonomi eller bara pytsa ut fickpengar. Det kan också vara att tvinga eller manipulera den utsatta att söka lån, som i förlängningen kan leda till överskuldssättning.

En betydelsefull begränsning av det straffbara handlandet är att kontrollen, för att vara straffbar, måste vara *otillbörlig*. Genom kravet på otillbörlig kontroll avgränsas straffansvaret till de verkligt straffvärda fallen och motiverad kontroll utesluts från straffansvaret. Avgörande är ofta för vilket ändamål kontrollen utövats. Det ska vara fråga om ett styrande beteende som går utöver vad som är acceptabelt i en relation. Styrning kan vara oundvikligt i vissa relationer, till exempel mellan föräldrar och barn, eller mellan äldre personer och vårdpersonal. Att något är otillbörligt innebär att det är oacceptabelt med hänsyn till rådande sociala eller etiska normer. Ett annat sätt att uttrycka saken är att det finns goda skäl att inte tillåta ifrågavarande gärning. Gränsen för vad som anses otillbörligt kan således påverkas av samhällsutvecklingen och synsättet kan komma att ändras över tid. Det är domstolen som bedömer om något är otillbörligt och vad som är otillbörlig kontroll måste bedömas mot bakgrund av straffbestämmelsens syfte, vilket är att sanktionera beteenden som utgör angrepp på en annans personliga integritet, psykiska hälsa och mänskliga värdighet. Något särskilt syfte hos gärningspersonen krävs inte. Som exempel kan här nämnas att personal på särskilda ungdomshem har befogenhet att besluta om isolering (hållas i avskildhet) och vård i enskildhet (se 15 c och d § lagen om vård av unga). Det är inte avsett att sådan isolering som sker i linje med andra regelverk ska omfattas av det straffbara området. Ingripanden som sker med stöd av lag kan sällan anses otillbörliga. Detsamma gäller den förälder som inom ramen för vad som är tillåtet som barnuppfostran tillrättavisar sitt barn eller på annat sätt utövar kontroll över barnet. Kontroll med skadeuppsåt eller för att skaffa sig själv till exempel ekonomiska fördelar torde i regel vara otillbörligt, detsamma gäller om offrets barn eller husdjur utnyttjas som ett led i utövandet av kontrollen.

Närmare om kravet på upprepade gärningar

Gärningarna ska tillsammans bilda ett kränkande eller kontrollerande handlingsmönster och det ska vara fråga om ett agerande som innebär att den utsatta lever under vad som kan beskrivas som en våldsregim. I denna bedömning är det av betydelse vilken typ av gärningar det är fråga om, dess intensitet och hur de tidsmässigt förhåller sig till varandra. Det behöver dock inte vara samma typ av gärningar. Hur många tillfällen som måste vara för handen för att det ska vara fråga om upprepade gärningar måste bedömas med utgångspunkt i gärningarnas karaktär. Ju allvarligare de enskilda gärningarna är, desto färre krävs för att det ska vara fråga om upprepade gärningar.

Gärningarna ska ha företagits under en viss tid. Den yttersta gränsen är preskriptionstiden för den nya brottstypen, vilket enligt 35 kap. 1 § 2 brottsbalken är tio år. Preskriptionstiden börjar löpa när de kränkande eller kontrollerande gärningarna har upphört. Preskriptionen är successiv, vilket innebär att åtal kan väckas för de gärningar som begåtts inom tio år från häktning eller delgivning av åtal.

Gärningar som är ägnade att allvarligt skada personens självkänsla

För straffansvar krävs också att gärningarna ska ha varit ägnade att *allvarligt* skada personens självkänsla. Det är fråga om en avgränsande brottsförutsättning som säkerställer att de icke straffvärda fallen kan skäras bort och det är därför av yttersta vikt att domstolen alltid gör en noggrann prövning utifrån de konkreta och unika omständigheterna i varje enskilt fall. Rekvisitet är detsamma som i fridskränkningssbrotten samt hedersförtryck och förarbetsuttalanden i anslutning till dessa brottstyper kan därmed ge viss ledning för tillämpningen även för psykisk misshandel.

Det är här tillfyllest med abstrakt fara och det domstolen har att ta ställning till är om de bevisade gärningarna typiskt sett varit sådana att de kunnat leda till att allvarligt skada självkänslan. Gärningarna ska alltså sedda tillsammans ha kunnat ge en sådan effekt. I rekvisitet ligger dels ett krav på en viss kvalificering av gärningarna, dels ett krav på viss regelbundenhet. Relativt sett mildare kontroll eller

mindre kränkande gärningar, som använts konsekvent och över en lång tid, kan ha en lika ingripande effekt på den utsattas livssituation som grövre gärningar under en kortare tid. Prövningen måste dock, för att inte bli alltför abstrakt, göras i relation till den enskilda målsäganden i den specifika situationen. Särskild sårbarhet hos målsäganden kan därför spela roll, liksom att ett visst beteende eller språkbruk kommit att accepteras mellan två personer. En person som tidigare blivit misshandlad är givetvis mer sårbar för till exempel latent hot. Detsamma gäller den vars syster eller bror redan har tvingats ingå ett äktenskap eller utsatts för omvändelseförsök. En person som helt saknar nätverk utanför familjen, liksom en som inte behärskar språket eller saknar kunskap om landets lagar, är givetvis mer känslig för såväl kränkande handlingsmönster som otillbörlig kontroll. Sådana omständigheter som nu nämnts kan därför påverka bedömningen av om ett kränkande handlingsmönster i det enskilda fallet är ägnat att leda till att allvarligt skada självkänslan. Såväl målsägandens som den tilltalades uppgifter om hur situationen uppfattats tjänar med andra ord alltid som bevisfakta för bedömningen i det enskilda fallet. Straffansvaret begränsas dock av att gärningspersonens uppsåt måste omfatta de faktiska omständigheterna som domstolen lägger till grund för sin bedömning av om gärningarna varit ägnade att allvarligt skada offrets självkänsla. Har dessa omständigheter varit okända för gärningspersonen kan därför uppsåtsbrist föreligga.

Också vad gäller barn är det barnets situation, totalt sett, som är avgörande. Graden av kränkande eller kontrollerande handlingar måste ses tillsammans med barnets övriga situation. Är barnet till exempel utsatt i skolan på grund av språkförbistringar, är det särskilt sårbart på grund av till exempel en funktionsnedsättning, saknar barnet ett skyddsnät utanför familjen och barnets ålder är omständigheter som är av betydelse för bedömningen. Det är också viktigt att bedöma i vilken grad handlingsfriheten inskränkts i relation till barnets ålder och mognad.

Förhållanden som ligger utanför de åtalade gärningarna kan ha betydelse för om gärningarna sammantaget ska bedömas som psykisk misshandel (se NJA 2013 s. 1227). De isolerade gärningar som domstolen funnit bevisade måste således alltid ses i ljuset av de förhållanden under vilka de har ägt rum. Detta gäller dock endast under förutsättning att inte mer specifierade gärningar tagits upp

i gärningsbeskrivningen. Då har i stället de ospecificerade gärningarna ingått som en del i den gärning som domstolen dömt över och kan inte beaktas på något ytterligare sätt.

Uppsåt

För straffansvar krävs att gärningspersonen har begått gärningarna med åtminstone likgiltighets uppsåt. Gärningspersonens uppsåt ska täcka att det varit fråga om upprepade gärningar samt, i förekommande fall, att det varit fråga om kontroll som begränsat den personliga handlingsfriheten. Alla uppsåtsformer är tillämpliga. Vad däremot gäller kravet att gärningarna varit nedvärderande, förolämpande eller på annat sätt kränkande, att gärningarna varit ägnade att allvarligt skada personens självkänsla och att kontrollen varit otillbörlig är det tillfyllest att de faktiska omständigheterna som domstolen lägger till grund för sin bedömning av rekvisiten täcks av gärningspersonens uppsåt. Något visst motiv eller syfte hos gärningspersonen krävs inte. I de fall ett sådant syfte har funnits kan det dock påverka det konkreta straffvärdet i skärpande riktning.

Övrigt

Gärningspersonen och brottsoffret behöver inte vara närstående. Finns det ett närståendeförhållande kan det därför beaktas i straffvärdehöjande riktning i enlighet med de principer som styr straffvärdebedömningen enligt 29 kap. brottsbalken. Vid bedömningen av om ett närståendeförhållande är för handen kan ledning hämtas från förarbetena till fridskränkingsbrotten enligt vad som närmare framgår av kapitel sju.

De upprepade gärningarna bildar under den period de företas tillsammans en brottsenhet. Brottet avslutas när de kontrollerande eller kränkande gärningarna upphör. Om gärningarna begåtts mot flera målsägande, till exempel en partner och ett barn, är det dock två brott. Bedömningen av när gärningarna upphört måste göras utifrån omständigheterna i det enskilda fallet. Det ska vara fråga om ett påtagligt avbrott. Inte sällan kommer det vara fråga om ett distinkt avbrott, som att gärningspersonen häktas eller att brottsoffret lämnar det gemensamma hemmet. Hur långt eller tydligt ett sådant

avbrott måste vara för att det ska utgöra två brott måste dock som sagts ytterst avgöras utifrån de unika omständigheterna i det enskilda fallet.

Det kan inte uteslutas att gärningspersonen kommer att överträda flera straffbud genom samma handlande (samma gärningsenhet). Det torde i sådana fall främst vara fråga om psykisk misshandel, ofredande och förolämpning. Ofredande och förolämpning som begås genom samma handlande som psykisk misshandel bör dock anses vara subsidiära brott och ska därför konsumeras. I övriga fall är i stället utgångspunkten att domstolen ska döma för de aktuella brotten i konkurrens. Detta gäller dock inte om en straffvärdebedömning visar att en tillämpning av båda straffbuden skulle leda till en omotiverad dubbelbestraffning. Olaga tvång av normalgraden kan emellertid konsumeras av psykisk misshandel om det är fråga om samma gärningsenhet och kontrollmomentet framstår som det huvudsakliga. Allmänna konkurrensregler får tillämpas och domstolen i det enskilda fallet avgöra den uppkomna konkurrensfrågan (se till exempel NJA 2013 s. 397).

Psykisk misshandel kan utgöra underbrott till grov fridskränkning och grov kvinnofridskränkning, olaga förföljelse och hedersförtryck.

Efter en fällande dom avseende psykisk misshandel kommer åklagaren sällan ha anledning att väcka ytterligare åtal för nyupptäckt brottslighet (se 20 kap. 7 § rättegångsbalken). Det kan också vara så att rättskraften är svårbedömd mot bakgrund av att de enskilda gärningar som redan bedömts inte är preciserade till antal, tid och plats. I praktiken kommer detta därför att innebära att åklagaren inte kommer att kunna väcka ytterligare åtal för sådan nyupptäckt brottslighet. Detta gäller även för andra brott, samt brott för vilket strängare straff är föreskrivet. Om åtal kan väckas för sådana gärningar i ett senare skede under samma period måste bedömas utifrån hur gärningsbeskrivningen i det redan hanterade målet är formulerad. Råder osäkerhet om rättskraftens omfattning bör osäkerheten tolkas till den dömdes förmån.

I enlighet med viss praxis från Högsta domstolen är det inte nödvändigt att beträffande varje enskild gärning ange detaljerade uppgifter och precisera tid och plats i gärningsbeskrivningen (se till exempel NJA 1991 s. 83 och NJA 1992 s. 446). Däremot måste i vart

fall några konkreta gärningar kunna specificeras. Målsägandens berättelse, övriga vittnesmål och skriftlig bevisning som sms och andra konversationer som skett digitalt kommer ofta att utgöra viktiga bevismedel vid åtal för psykisk misshandel.

Tidigare domar mot samma målsägande kan tjäna till att belysa de förhållanden som föreligger i ett efterkommande brottmål, det vill säga bidra till att kvalificera den åtalade gärningen (se om detta i NJA 1999 s. 102). Detsamma gäller om gärningspersonen i samma process döms även för andra brott. Sådana domar och ytterligare brottslighet kan med andra ord tjäna som bevisfakta för att målsäganden varit utsatt för till exempel otillbörlig kontroll.

4 kap.

4 a § Den som begår brottsliga gärningar enligt 3–6 eller 12 kap. eller enligt 24 § lagen (1988:688) om kontaktförbud mot en närstående eller tidigare närstående person, döms, om var och en av gärningarna utgjort led i en upprepad kränkning av personens integritet och gärningarna varit ägnade att allvarligt skada personens självkänsla, för *grov fridskränkning* till fängelse i lägst ett och högst sex år.

Har gärningar som anges i första stycket begåtts av en man mot en kvinna som han är eller har varit gift med eller som han bor eller har bott tillsammans med under äktenskapsliknande förhållanden, ska han i stället dömas för *grov kvinnofridskränkning* till samma straff.

Paragrafen innehåller bestämmelser om brottstyperna grov fridskränkning och grov kvinnofridskränkning. Utredarens överväganden i denna del redovisas i avsnitt 8.3.

Paragrafen ändras för det första på så sätt att det i stället för en hänvisning till 5 kap. 1 och 2 §§ sker en hänvisning till 5 kap. brottsbalken. Ändringen innebär att även förolämpningsbrottet, precis som förtalsbrottet, kan ingå i fridskränkingsbrotten. För det andra sker vissa redaktionella ändringar genom att en uppräkningslista av vissa kapitel ersätts av 3–6 kap., två ”eller” utgår och två ”kap.” utgår.

Som beskrivits i kapitel 11 är inte åtalsregleringen i 5 kap. 5 § brottsbalken tillämplig i de fall då åtal väcks för ett annat brott än förtal och förolämpning; i förekommande fall något av de grova fridskränkingsbrotten. Åtal för dessa brott, innehållandes ett eller flera ärekränkingsbrott, kan således väckas utan någon särskild åtalsprövning.

Psykisk misshandel kan ingå i de båda grova fridskränkingsbrotten utan att lagtexten ändras.

- 4 b §** Den som förföljer en person genom brottsliga gärningar som utgör
1. misshandel enligt 3 kap. 5 § eller försök till sådant brott som inte är ringa,
 2. *psykisk misshandel enligt 3 kap. 5 a §,*
 3. olaga tvång enligt 4 kap. 4 § första stycket,
 4. olaga hot enligt 4 kap. 5 § första stycket,
 5. hemfridsbrott enligt 4 kap. 6 § första stycket eller olaga intrång enligt 4 kap. 6 § andra stycket,
 6. kränkande fotografering enligt 4 kap. 6 a §,
 7. olovlig identitetsanvändning enligt 4 kap. 6 b §,
 8. olaga integritetsintrång enligt 4 kap. 6 c §,
 9. ofredande enligt 4 kap. 7 §,
 10. uppmaning till självmord eller oaktsam uppmaning till självmord enligt 4 kap. 7 a §,
 11. förtal eller grovt förtal enligt 5 kap. 1 eller 2 §,
 12. *förolämpning enligt 5 kap. 3 §,*
 13. sexuellt ofredande mot barn enligt 6 kap. 10 § första stycket eller sexuellt ofredande enligt 6 kap. 10 § andra stycket,
 14. skadegörelse enligt 12 kap. 1 § eller försök till sådant brott,
 15. ringa skadegörelse enligt 12 kap. 2 §, eller
 16. överträdelse av kontaktförbud med elektronisk övervakning eller överträdelse av kontaktförbud enligt 24 § lagen (1988:688) om kontaktförbud
- döms, om var och en av gärningarna har utgjort led i en upprepad kränkning av personens integritet, för olaga förföljelse till fängelse i högst fyra år.

I paragrafen stadgas ansvar för brottstypen olaga förföljelse. Utredarens överväganden redovisas i avsnitt 8.3.

Paragrafen ändras genom att psykisk misshandel läggs till i andra punkten. Genom tillägget kan psykisk misshandel ingå i olaga förföljelse.

Det införs också en hänvisning till bestämmelsen om förolämpning i 5 kap. 3 § brottsbalken. Ändringen innebär att förolämpning kan ingå i olaga förföljelse.

Som beskrivits i kapitel 11 är inte åtalsregleringen i 5 kap. 5 § brottsbalken tillämplig i de fall då åtal väcks för ett annat brott än förtal och förolämpning; i förekommande fall olaga förföljelse. Åtal

för detta brott, innehållandes ett eller flera ärekränkingsbrott, kan således väckas utan någon särskild åtalsprövning.

Paragrafen ändras också redaktionellt på så sätt att numreringen förändras för vissa av brotten.

4 e § Den som mot en person begår brottsliga gärningar enligt 3–6 eller 12 kap. eller enligt 24 § lagen (1988:688) om kontaktförbud och ett motiv varit att bevara eller återupprätta en persons eller familjs, släkts eller annan liknande grupps heder, döms, om var och en av gärningarna utgjort led i en upprepad kränkning av personens integritet och gärningarna varit ägnade att allvarligt skada personens självkänsla, för hedersförtryck till fängelse i lägst ett och högst sex år.

I paragrafen finns bestämmelsen om brottstypen hedersförtryck. Bestämmelsen trädde i kraft den 1 juni 2022. Utredarens överväganden i denna del finns i avsnitt 8.3.

Paragrafen ändras för det första på så sätt att det i stället för en hänvisning till 5 kap. 1 och 2 § sker en hänvisning till 5 kap. brottsbalken. Ändringen innebär att även förolämpningsbrottet, precis som förtalsbrottet, kan ingå som ett underbrott i hedersförtryck. För det andra sker vissa redaktionella ändringar genom att en uppräkningslista av vissa kapitel ersätts av 3–6 kap., två ”eller” utgår och två ”kap.” utgår.

Som beskrivs i kapitel 11 är inte åtalsregleringen i 5 kap. 5 § brottsbalken tillämplig i de fall då åtal väcks för ett annat brott än förtal och förolämpning; i förekommande fall hedersförtryck. Åtal för detta brott, innehållandes ett eller flera ärekränkingsbrott, kan således väckas utan någon särskild åtalsprövning.

Psykisk misshandel kan ingå i hedersförtryck utan att lagtexten ändras.

15 Författningsförslag som inte följer av ställningstagandena

15.1 Alternativt författningsförslag

15.1.1 Alternativt förslag till lag om ändring i brottsbalken (1962:700)

Häri genom föreskrivs i fråga om brottsbalken (1962:700) att 5 kap. 5 § ska ha följande lydelse.

Nuvarande lydelse

Föreslagen lydelse

5 kap.

5 §¹

Brott som avses i 1–3 §§ får inte åtalas av någon annan än målsäganden. Om brottet riktar sig mot någon som är under arton år eller om i annat fall målsäganden anger brottet till åtal, får dock åklagaren väcka åtal om detta anses påkallat från allmän synpunkt och åtalet avser

1. förtal och grovt förtal,
2. förolämpning mot någon i eller för hans eller hennes myndighetsutövning, *eller*
3. förolämpning med anspelning på ras, hudfärg, nationellt

Brott som avses i 1–3 §§ får inte åtalas av någon annan än målsäganden. Om brottet riktar sig mot någon som är under arton år eller om i annat fall målsäganden anger brottet till åtal, får dock åklagaren väcka åtal om detta anses påkallat från allmän synpunkt och åtalet avser

1. förtal och grovt förtal,
2. förolämpning mot någon i eller för hans eller hennes myndighetsutövning,
3. förolämpning med anspelning på ras, hudfärg, natio-

¹ Senaste lydelse 2018:540.

eller etniskt ursprung, trosbekännelse, sexuell läggning eller könsöverskridande identitet eller uttryck. nellt eller etniskt ursprung, trosbekännelse, sexuell läggning eller könsöverskridande identitet eller uttryck, *eller*

4. förolämpning, om brottet ingått som ett led i ett brott enligt 4 kap. 4 a, d eller e § brottsbalken.

Har förtal riktats mot en avliden, får åtal väckas av den avlidnes efterlevande make, bröstarvinge, förälder eller syskon och, om åtal av särskilda skäl anses påkallat från allmän synpunkt, av åklagare.

Innebär brott som avses i 1–3 §§ att någon genom att förgripa sig på en främmande makts statsöverhuvud som vistas i Sverige eller på en främmande makts representant i Sverige har kränkt den främmande makten, får brottet åtalas av åklagare utan hinder av första stycket. Åtal får dock inte ske utan förordnande av regeringen eller den regeringen har bemyndigat till detta.

15.2 Ikraftträdande, övergångsbestämmelser och konsekvenser

Vad gäller ikraftträdande av och övergångsbestämmelser för detta alternativa förslag hänvisas till kapitel 13. Förslaget bedöms inte leda till några andra konsekvenser än de som framgår av kapitel 12.

15.3 Författningskommentar

5 kap.

5 § Brotts som avses i 1–3 §§ får inte åtalas av någon annan än målsäganden. Om brottet riktar sig mot någon som är under arton år eller om i annat fall målsäganden anger brottet till åtal, får dock åklagaren väcka åtal om detta anses påkallat från allmän synpunkt och åtalet avser

1. förtal och grovt förtal,
2. förolämpning mot någon i eller för hans eller hennes myndighetsutövning,
3. förolämpning med anspelning på ras, hudfärg, nationellt eller etniskt ursprung, trosbekännelse, sexuell läggning eller könsöverskridande identitet eller uttryck, eller

4. förolämpning, om brottet ingått som ett led i ett brott enligt 4 kap. 4 a, d eller e § brottsbalken.

Har förtal riktats mot en avliden, får åtal väckas av den avlidnes efterlevande make, bröstarvinge, förälder eller syskon och, om åtal av särskilda skäl anses påkallat från allmän synpunkt, av åklagare.

Innebär brott som avses i 1–3 §§ att någon genom att förgripa sig på en främmande makts statsöverhuvud som vistas i Sverige eller på en främmande makts representant i Sverige har kränkt den främmande makten, får brottet åtalas av åklagare utan hinder av första stycket. Åtal får dock inte ske utan förordnande av regeringen eller den regeringen har bemyndigat till detta.

Paragrafen innehåller en bestämmelse med särskilda åtalsregler för ärekränkingsbrotten. Övervägandena redovisas i kapitel 11, särskilt avsnitt 11.9.

Bestämmelsen har ändrats på så sätt att det har införts en fjärde punkt som möjliggör att åtal för förolämpning kan väckas om målsäganden anger brottet till åtal (krävs inte om målsäganden är under 18 år), åtal anses påkallat ur allmän synpunkt och brottet ingått som ett led i ett brott enligt 4 kap. 4 a, d eller e § brottsbalken. På detta sätt blir åtalsförutsättningarna för förtal, grovt förtal och förolämpning likadana när brotten begås i de nu angivna kontexterna.

Bilaga 1 – Straffansvar för psykiskt våld

Sammanfattning

En utredare ges i uppdrag att biträda Justitiedepartementet med att se över straffansvaret för psykiskt våld. Utredaren ska

- utifrån en analys av gällande rätt ta ställning till och lämna förslag på hur det straffrättsliga skyddet mot psykiskt våld kan stärkas.

Utredaren ges också i uppdrag att se över åtalsregleringen avseende ärekränkingsbrotten. Utredaren ska

- analysera om det finns behov av att förändra åtalsreglerna för ärekränkingsbrotten så att allmänt åtal ska kunna väckas i fler fall än i dag när brotten begås i nära relation och vid hedersrelaterat våld och förtryck, och
- oavsett ställningstagande i sak lämna ett förslag på hur en sådan reglering bör vara utformad.

Uppdraget ska redovisas senast den 1 augusti 2022.

Straffansvar för psykiskt våld

Bakgrund

Psykiskt våld kan förekomma i en nära relation, tillsammans med eller utan annat våld, men också i andra sammanhang, såsom vid

hedersrelaterat våld och förtyck. Psykiskt våld sker ofta systematiskt och vid upprepade tillfällen. Det handlar om att markera gränser av olika slag, för att uppnå makt och kontroll över den som utsätts. Med psykiskt våld avses exempelvis muntliga kränkningar, nedvärderande omdömen och hån, att skambelägga eller att skämma ut den utsatta inför andra, kontroll av vad den utsatta gör, vem den umgås med och var den är, social isolering eller s.k. ekonomiskt våld som att den utsatta inte får styra över sin egen ekonomi. Det är betydligt vanligare att utsättas för psykiskt våld än fysiskt våld i en nära relation (se Brås rapport 2014:8 Brott i nära relationer – En nationell kartläggning).

Psykiskt våld kan drabba barn särskilt hårt eftersom det kan ha stor inverkan på barnets liv och utveckling. Ett barn har begränsade möjligheter att försvara sig och distansera sig från psykiskt våld, bl.a. eftersom barnet ofta befinner sig i en beroendeställning till personen som utövar det psykiska våldet. FN:s konvention om barnets rättigheter (barnkonventionen) ställer långtgående krav på konventionsstaterna att skydda barn mot alla former av våld och övergrepp. Enligt artikel 19 ska alla lämpliga lagstiftningsåtgärder, administrativa, sociala och utbildningsmässiga åtgärder vidtas för att skydda barnet mot alla former av fysiskt eller psykiskt våld, skada eller övergrepp, vanvård eller försumlig behandling, misshandel eller utnyttjande, inklusive sexuella övergrepp, medan barnet är i föräldrarnas eller den ena förälderns, vårdnadshavarens eller annan persons vård.

Frågan om straffansvar för psykiskt våld har berörts i tidigare utredningar. Redan i betänkandet Kvinnofrid (SOU 1995:60) lämnades förslag om att straffbestämmelsen om grov fridskränkning och grov kvinnofridskränkning skulle omfatta psykisk misshandel. Som exempel på fall som skulle omfattas av det straffbara området gavs att mannen förbjuder kvinnan från att träffa släktingar eller vänner eller att gå ut, eller att mannen på ett grovt sätt talar nedsättande till kvinnan. I den följande propositionen valde man dock att inte gå vidare med förslaget med hänsyn till att det ansågs svårt att avgränsa straffansvaret på ett sätt som uppfyller legalitetsprincipens krav på att det straffbara området ska vara så tydligt avgränsat att det i förväg ska gå att avgöra vilka gärningar som är straffbara (se prop. 1997/98:55 Kvinnofrid s. 77–78).

Även när det gäller barn avfärdades en särskild straffbestämmelse om lindrigare psykisk misshandel i propositionen Stärkt skydd för barn i utsatta situationer m.m. Utöver hänvisningen till legalitetsprincipen framfördes att det kunde ifrågasättas om en utökad kriminalisering skulle få en avskräckande effekt och om straffrättsliga metoder är en lämplig metod för att få vuxna att behandla barn med respekt (se prop. 2002/03:53 s. 68–69, jfr prop. 2020/21:170 Barn som bevittnar brott).

Frågan om straffansvaret för psykiskt våld ingick även till viss del i Hedersbrottsutredningens uppdrag. Utredningen skulle överväga om det är lämpligt att sådana nedvärderande, manipulerande eller kränkande handlingar som begås i syfte att kontrollera en person och som inte i det enskilda fallet utgör en straffbar gärning bör omfattas av ett särskilt hedersbrott. Utredningen skulle också analysera hur den lösning som valdes förhöll sig till det straffrättsliga skyddet för vuxna och barn som lever i omständigheter där det förekommer våld och hot utan att det finns någon uttalad hedersproblematik. Utredningen ansåg dock att det inte fanns tillräckliga skäl att införa en ny brottstyp för nedvärderande, manipulerande eller kränkande gärningar. Som skäl anfördes att olaga tvång och ofredande, som ingår i fridskränkningens brott och det föreslagna hedersbrottet, ger ett tillräckligt skydd i de fallen (se SOU 2020:57 s. 194–209).

Behovet av en utredning

Som framgår av tidigare överväganden finns det vissa straffbestämmelser som kan vara tillämpliga på sådana beteenden som avses med psykiskt våld. Beroende på omständigheterna kan det exempelvis vara fråga om olaga hot, ofredande eller olaga tvång. Vid upprepat beteende kan det också vara fråga om en grov fridskränkning eller grov kvinnofridskränkning. Men samtidigt finns det exempel på olika nedvärderande, manipulerande eller på annat sätt kränkande handlingsmönster som kan förekomma i en nära relation, eller i en hederskontext, som av olika anledningar faller utanför det straffbara området. Det kan handla om underförstådda hot, ofredandeliknande situationer som inte anses uppfylla hänsynslöshetsrekvisitet, tvång som inte är kopplade till ett tydligt hot om våld m.m.

Mot den bakgrunden kan det ifrågasättas om befintliga brott i brottsbalken på ett tillräckligt sätt svarar mot behovet av att straffrättsligt kunna reagera mot olika former av psykiskt våld. I vissa länder, såsom Norge, Danmark och Storbritannien, finns det särskild lagstiftning som reglerar just psykiskt våld. Sammanfattningsvis bör därför straffansvaret för psykiskt våld ses över i syfte att stärka det straffrättsliga skyddet.

Uppdraget

En utredare ska utifrån en analys av gällande rätt ta ställning till och lämna förslag på hur det straffrättsliga skyddet mot psykiskt våld kan stärkas. Utredaren ska särskilt beakta barns situation och särskilda ställning.

Vid uppdragets genomförande ska ställning tas till om ett förstärkt straffrättsligt skydd ska ske genom att straffbestämmelsen om grov fridskränkning och grov kvinnofridskränkning ändras eller om det bör införas ett nytt särskilt brott som tar sikte på psykiskt våld. I detta sammanhang ska även förslaget om införandet av ett särskilt hedersbrott beaktas (se SOU 2020:57).

En fördel med att bygga vidare på straffbestämmelsen om grov fridskränkning och grov kvinnofridskränkning är att de brotten redan tar sikte på ett upprepat handlande som riskerar att allvarligt skada en persons självkänsla. Det är också en fördel om den utsattas hela situation kan beaktas inom ramen för ett åtal. En nackdel kan vara att om en domstol inte anser att handlandet varit ägnat att allvarligt skada den utsattes självkänsla så finns det inget annat brott att döma särskilt för, eftersom beteendet i sådana fall inte träffas av någon annan straffbestämmelse.

Med ett särskilt straffansvar för psykiskt våld uppnås fördelen av att det finns ett särskilt brott för domstolen att falla tillbaka på om förutsättningarna för grov fridskränkning eller grov kvinnofridskränkning inte är uppfyllda. Det kan dock ifrågasättas om det finns skäl att, vid sidan av fridskränkingsbrotten, tillskapa ytterligare ett brott som bygger på ett upprepat beteende och som kränker den drabbades integritet och påverkar självkänslan.

Vid bedömningen av psykiskt våld är det av vikt att utredaren även beaktar s.k. ekonomiskt våld och försummelse. Ekonomiskt

våld handlar om att skaffa sig makt och kontroll över en annan person genom ekonomiska medel. I en nära relation kan det ta sig uttryck i att en part har kontroll över bådats ekonomi eller att en part inte tillåts ha eget bankkonto eller eget bankkort. Försummelse kan handla om att en person som är beroende av vård och omsorg inte får de läkemedel han eller hon behöver eller lämnas ensam långa stunder utan tillgång till hjälp.

Vidare bör utredaren vid bedömningen av psykiskt våld beakta fysiskt våld eller hot om våld som riktas mot husdjur.

Åtalsregleringen vid ärekränkingsbrotten

Bakgrund

I 5 kap. brottsbalken regleras de s.k. ärekränkingsbrotten. Ärekränkingsbrotten består av brotten förtal, grovt förtal och förolämpning. För förtal döms den som utpekar någon såsom brottslig eller klandervärd i sitt levnadssätt eller eljest lämnar uppgift som är ägnad att utsätta denne för andras missaktning (1 §). Om ett brott som avses i 1 § är grovt ska gärningspersonen dömas för grovt förtal (2 §). För förolämpning döms den som, i annat fall än som avses i 1 eller 2 §, riktar beskyllning, nedsättande uttalande eller förödmjukande beteende mot någon annan och gärningen är ägnad att kränka den andres självkänsla eller värdighet (3 §). I samma bestämmelse finns en särskild straffskala för det fall brottet är att bedöma som grovt.

Ärekränkingsbrotten är som utgångspunkt s.k. målsägandebrott (se 5 kap. 5 § brottsbalken). Det innebär att målsäganden är hänvisad till att väcka åtal (s.k. enskilt åtal). Detta gäller dock inte om målsäganden är under 18 år eller om målsäganden angett brottet till åtal och åtal anses påkallat från allmän synpunkt. I sådana fall har åklagaren möjlighet att väcka åtal (s.k. allmänt åtal). I fråga om förolämpning krävs det dock, utöver det nyss sagda, att det även är fråga om förolämpning mot någon i dennes myndighetsutövning eller att det görs anspelning på ras, hudfärg, nationellt eller etniskt ursprung, trosbekännelse, sexuell läggning eller könsöverskridande identitet eller uttryck, för att åklagaren ska kunna väcka allmänt åtal.

I Hedersbrottsutredningens betänkande Ett särskilt hedersbrott (SOU 2020:57) lämnas förslag på att ärekränkningarna ska kunna ingå i en grov fridskränkning, grov kvinnofridskränkning och olaga förföljelse, men även det av utredningen föreslagna hedersbrottet.

Behovet av en utredning

Den 22 juli 2021 beslutade regeringen propositionen Skärpta straff för våld och andra kränkningar i nära relationer. I propositionen föreslås att förtal och grovt förtal, men däremot inte förolämpning, ska kunna ingå som ett led i dels grov fridskränkning och grov kvinnofridskränkning, dels olaga förföljelse. Av propositionen framgår att de skäl som talar för att inkludera förtalsbrotten i och för sig även gäller för förolämpning men att, mot bakgrund av de restriktiva förutsättningarna för allmänt åtal i 5 kap. 5 § brottsbalken, ganska sällan finns förutsättningar för åklagaren att inom ramen för ett fridskränkingsbrott väcka åtal för förolämpning. Vidare framgår att den praktiska nyttan av att inkludera förolämpning därför kan ifrågasättas och att regeringen i ett annat sammanhang avser att överväga om möjligheten för åklagare att väcka allmänt åtal för förolämpning bör utvidgas när brotten förekommer i samband med en förundersökning avseende bl.a. grov fridskränkning eller grov kvinnofridskränkning. Det finns därför skäl att låta en utredare se över frågan om förutsättningarna för allmänt åtal bör utvidgas när förolämpning förekommer i samband med viss annan brottslighet. Utredaren ska också överväga om de slutsatser som utredaren kommer fram till i fråga om förolämpning även ska gälla i fråga om förtal.

Frågan om införandet av ett särskilt hedersbrott bereds vidare inom Regeringskansliet.

Uppdraget

Utredaren ska analysera och ta ställning till om möjligheten för åklagare att väcka allmänt åtal för förtal och förolämpning bör utvidgas när brottet förekommer i samband med brott i nära relation och vid hedersrelaterat våld och förtryck. Oavsett ställningstagande

i sak ska utredaren lämna ett förslag på hur en sådan reglering bör vara utformad.

Övrigt

Utredaren ska bedöma de ekonomiska konsekvenserna av förslagen och ge förslag på hur eventuella kostnader ska finansieras samt hur det påverkar rättsväsendets arbetsbelastning. Även konsekvenser för brottsligheten och det brottsförebyggande arbetet ska redovisas. Utredaren ska genomgående ha ett jämställdhetsperspektiv i den analys som görs och beskriva konsekvenserna av föreslagna åtgärder beträffande hur de kan bidra till uppfyllandet av de jämställdhetspolitiska målen om jämställd hälsa och att mäns våld mot kvinnor ska upphöra. Utredaren ska också ha ett barnrätts-, ungdoms- och hbtqi-perspektiv i analysen samt särskilt beakta situationen för personer med funktionsnedsättning och för äldre personer.

Utredaren ska hålla sig informerad om och beakta relevant arbete som pågår inom Regeringskansliet och utredningsväsendet. Särskilt bör beredningen i Regeringskansliet av Ett särskilt hedersbrott (SOU 2020:57) uppmärksammas. Utredaren ska också inhämta information från Storbritannien och övriga nordiska länder om hur de har reglerat de frågor som uppdraget avser samt ta del av den kunskap och erfarenhet som de har på området. Vid behov bör samråd ske med de myndigheter och organisationer som kan vara berörda.

Uppdraget ska redovisas senast den 1 augusti 2022.

(Justitiedepartementet)

Bilaga 2 – Lagtexter

England och Wales

Controlling or coercive behaviour in an intimate or family relationship

- (1) A person (A) commits an offence if
 - (a) A repeatedly or continuously engages in behaviour towards another person (B) that is controlling or coercive,
 - (b) at the time of the behaviour, A and B are personally connected,
 - (c) the behaviour has a serious effect on B, and
 - (d) A knows or ought to know that the behaviour will have a serious effect on B.

- (2) A and B are “personally connected” if
 - (a) A is in an intimate personal relationship with B, or
 - (b) A and B live together and
 - i) they are members of the same family, or
 - ii) they have previously been in an intimate personal relationship with each other.

- (3) But A does not commit an offence under this section if at the time of the behaviour in question

a) A has responsibility for B, for the purposes of Part 1 of the Children and Young Persons Act 1933 (see section 17 of that Act), and

b) B is under 16.

(4) A's behaviour has a "serious effect" on B if

a) it causes B to fear, on at least two occasions, that violence will be used against B, or

b) it causes B serious alarm or distress which has a substantial adverse effect on B's usual day-to-day activities.

(5) For the purposes of subsection (1)(d) A "ought to know" that which a reasonable person in possession of the same information would know.

(6) For the purposes of subsection (2)(b)(i) A and B are members of the same family if

a) they are, or have been, married to each other;

b) they are, or have been, civil partners of each other;

c) they are relatives;

d) they have agreed to marry one another (whether or not the agreement has been terminated)

e) they have entered into a civil partnership agreement (whether or not the agreement has been terminated);

f) they are both parents of the same child;

g) they have, or have had, parental responsibility for the same child.

(7) In subsection (6)

"civil partnership agreement" has the meaning given by section 73 of the Civil Partnership Act 2004;

"child" means a person under the age of 18 years;

"parental responsibility" has the same meaning as in the Children Act 1989;

"relative" has the meaning given by section 63(1) of the Family Law Act 1996.

(8) In proceedings for an offence under this section it is a defence for A to show that

- a) in engaging in the behaviour in question, A believed that he or she was acting in B's best interests, and
- b) the behaviour was in all the circumstances reasonable.

(9) A is to be taken to have shown the facts mentioned in subsection 8 if

- a) sufficient evidence of the facts is adduced to raise an issue with respect to them, and
- b) the contrary is not proved beyond reasonable doubt.

(10) The defence in subsection (8) is not available to A in relation to behaviour that causes B to fear that violence will be used against B.

(11) A person guilty of an offence under this section is liable

- a) on conviction on indictment, to imprisonment for a term not exceeding five years, or a fine, or both;
- b) on summary conviction, to imprisonment for a term not exceeding 12 months, or a fine, or both.

Skottland

1 Abusive behaviour towards partner or ex-partner

(1) A person commits an offence if

- (a) the person ("A") engages in a course of behaviour which is abusive of A's partner or ex-partner ("B"), and
- (b) both of the further conditions are met.

(2) The further conditions are

- (a) that a reasonable person would consider the course of behaviour to be likely to cause B to suffer physical or psychological harm,
- (b) that either
 - (i) A intends by the course of behaviour to cause B to suffer physical or psychological harm, or
 - (ii) A is reckless as to whether the course of behaviour causes B to suffer physical or psychological harm.

(3) In the further conditions, the references to psychological harm include fear, alarm and distress.

2 What constitutes abusive behaviour

(1) Subsections (2) to (4) elaborate on section 1(1) as to A's behaviour.

- (2) Behaviour which is abusive of B includes (in particular)
 - (a) behaviour directed at B that is violent, threatening or intimidating,
 - (b) behaviour directed at B, at a child of B or at another person that either
 - (i) has as its purpose (or among its purposes) one or more of the relevant effects set out in subsection (3), or
 - (ii) would be considered by a reasonable person to be likely to have one or more of the relevant effects set out in subsection (3).

- (3) The relevant effects are of
 - (a) making B dependent on, or subordinate to, A,
 - (b) isolating B from friends, relatives or other sources of support,
 - (c) controlling, regulating or monitoring B's day-to-day activities,
 - (d) depriving B of, or restricting B's, freedom of action,
 - (e) frightening, humiliating, degrading or punishing B.

- (4) In subsection (2)
 - (a) in paragraph (a), the reference to violent behaviour includes sexual violence as well as physical violence,

(b) in paragraph (b), the reference to a child is to a person who is under 18 years of age.

Bilaga 3 – Förteckning över kontakter

Under utredningstidens gång har utredningen samrått med berörda myndigheter, organisationer och enskilda i syfte att inhämta synpunkter i frågan om hur det straffrättsliga skyddet mot psykiskt våld kan stärkas.

Den 15 mars träffade utredningen RFSL (teamledaren Tina Sjöström) i Stockholm.

Den 18 mars deltog utredningen på ett digitalt möte med Arbetsförmedlingen (Åsa Frostefeldt), Försäkringskassan (Julie Jacobsson), Jämställdhetsmyndigheten (Lova Gustafson och Carina Gustafsson), Migrationsverket (Eva-Katarina Åkerman) och Socialstyrelsen (Maria Boustedt Hedvall); de fem myndigheter som hade regeringsuppdraget att samverka för ökad upptäckt av våld 2019–2021 (regeringsbeslut S2019/01517/JÄM).

Den 23 mars träffade utredningen Nationellt Centrum för Kvinnofrid vid Uppsala universitet (enhetschefen Åsa Witkowski och projektledaren Annika Engström) i Uppsala.

Den 29 mars hade utredningen ett digitalt möte med Barnombudsmannen (tf. biträdande avdelningschefen Tove Björnheden och juristen Li Melander).

Den 30 mars träffade utredningen fyra åklagare vid Utvecklingscentrum i Stockholm (vice chefsåklagaren Peter Lundkvist och kammaråklagaren Jenny Ahlner Wetterqvist) och Göteborg (överåklagaren Eva-Marie Persson och kammaråklagaren Miranda Pedersen). Samma dag träffade utredningens sekreterare Se sambandet (Carin Holmberg och Therese Lilliesköld).

Den 6 mars träffade utredningens sekreterare Roks (ordföranden Jenny Wetterstrand) i Stockholm.

Den 27 april hade utredningen ett digitalt möte med Kronofogdemyndigheten (Reza Saleh Baars, Jens Haggren och Amanda Vargensten Westerstöm).

Den 2 maj träffade utredningens sekreterare Unizon (generalsekreteraren Rebecka Andersson och sakkunnig kvinnofrid Maria Björsson) i Stockholm.

Den 19 maj diskuterades utvalda frågeställningar vid ett lunchseminarium i straffrätt vid Juridiska fakulteten vid Stockholms universitet.

Den 20 juni hade utredningens sekreterare ett digitalt möte med 1000 möjligheter som driver hemsidan ungarrelationer.se (generalsekreteraren Zandra Kanakaris).

Bilaga 4 – Källförteckning

Offentligt tryck

Propositioner

Prop. 1942:4. Kungl. Maj:ts proposition till riksdagen med förslag till lag om ändring i vissa delar av strafflagen m.m.

Prop. 1962:10. Med förslag till brottsbalk.

Prop. 1975:78. Regeringens proposition om lagstiftning angående ansvar för funktionärer i offentlig verksamhet, m.m.

Prop. 1978/79:67. Om förbud mot aga.

Prop. 1978/88:93. Om djurskyddslag m.m.

Prop. 1979/80:1. Om socialtjänsten.

Prop. 1981/82:43. Om åtalsreglerna vid misshandel.

Prop. 1981/82:58. Om ändring i tryckfrihetsförordningen och brottsbalken (hets mot folkgrupp m.m.).

Prop. 1981/82:168. Om vårdnad och umgänge m.m.

Prop. 1983/84:105. Om ändring i brottsbalken m.m. (sexualbrotten).

Prop. 1986/87:151. Om ändringar i tryckfrihetsförordningen m.m.

Prop. 1987/88:14. Om ändring i brottsbalken (grov misshandel och grov stöld).

Prop. 1987/88:120. Om ändring i brottsbalken m.m. (straffmätning och påföljdsval m.m.).

Prop. 1987/88:137. Om besöksförbud.

Prop. 1989/90:28. Om vård i vissa fall av barn och ungdomar.

Prop. 1992/93:141. Om ändring i brottsbalken m.m.

Prop. 1993/94:44. Grovt rattfylleri m.m.

Prop. 1993/94:101. Åtgärder mot rasistisk brottslighet och etnisk diskriminering i arbetslivet.

- Prop. 1993/94:147. Jämställdhetspolitiken: Delad makt – delat ansvar.
- Prop. 1994/95:23. Ett effektivare brottmålsförfarande.
- Prop. 1997/98:55. Kvinnofrid.
- Prop. 1998/99:145. Ändring av fridskränkingsbrotten.
- Prop. 2000/01:68. Ersättning för ideell skada.
- Prop. 2000/01:80. Ny socialtjänstlag m.m.
- Prop. 2000/01:85. Förberedelse till brott.
- Prop. 2002/03:53. Stärkt skydd för barn i utsatta situationer m.m.
- Prop. 2002/03:70. Ytterligare åtgärder för att motverka våld i nära relationer.
- Prop. 2002/03:138. Åtgärder mot klotter och annan skadegörelse.
- Prop. 2005/06:38. Trygghet, respekt och ansvar – om förbud mot diskriminering och annan kränkande behandling av barn och elever.
- Prop. 2005/06:155. Makt att forma samhället och sitt eget liv – nya mål i jämställdhetspolitiken.
- Prop. 2005/06:166. Barn som bevittnat våld.
- Prop. 2007/08:95. Ett starkare skydd mot diskriminering.
- Prop. 2008/09:1. Budgetproposition för 2009.
- Prop. 2009/10:147. Skärpta straff för allvarliga våldsbrott m.m.
- Prop. 2010/11:45. Ett förbättrat skydd mot stalkning.
- Prop. 2012/13:108. Förstärkt straffrättsligt skydd vid grov fridskränkning och grov kvinnofridskränkning.
- Prop. 2012/13:186. Ökade möjligheter att förebygga våld i nära relationer.
- Prop. 2013/14:47. Några ändringar på tryck- och yttrandefrihetens område.
- Prop. 2014/15:77. Om stärkt stöd för brottsoffer.
- Prop. 2015/16:113. Bättre straffrättsliga verktyg mot organiserad brottslighet.
- Prop. 2016/17:108. Straffskalorna för vissa allvarliga våldsbrott.
- Prop. 2016/17:131. Grovt fordringsbedrägeri och andra förmögenhetsbrott.
- Prop. 2016/17:188. Nationellt mål och inriktning för funktionshinderspolitiken.
- Prop. 2016/17:222. Ett starkt straffrättsligt skydd för den personliga integriteten.
- Prop. 2017/18:59. Ett utvidgat straffrättsligt skydd för transpersoner.

- Prop. 2017/18:81. Elektronisk övervakning av kontaktförbud.
Prop. 2017/18:186. Inkorporering av FN:s konvention om barnets rättigheter.
Prop. 2019/20:131. Ökat skydd mot hedersrelaterad brottslighet.
Prop. 2020/21:74. En särskild straffbestämmelse för uppmaning till självmord.
Prop. 2020/21:163. Förebyggande av våld i nära relationer.
Prop. 2020/21:170. Barn som bevittnar brott.
Prop. 2021/22:18. Brott mot djur – skärpta straff och ett mer effektivt sanktionssystem.
Prop. 2021/22:138. Ett särskilt brott för hedersförtryck.
Prop. 2020/21:217. Skärpta straff för våld och andra kränkningar i nära relationer.
Prop. 2021/22:198. Stärkt rätt till skadestånd för brottsoffer.

Betänkanden och departementsserien

- Lagkommitténs motiv till 1839 års förslag till rättegångsbalk.
SOU 1926:32. Rättegångsväsendets ombildning. Andra delen.
Rättegången i brottmål.
SOU 1934:56. Betänkande och förslag rörande revision av gällande lagbestämmelser om nödvärnsrätt m.m.
SOU 1938:44. Processlagberedningens förslag till rättegångsbalk.
SOU 1940:20. Straffrättskommitténs betänkande med förslag till lagstiftning om förmögenhetsbrott.
SOU 1953:14. Förslag till brottsbalk.
SOU 1953:17. Enhetligt frihetsstraff m.m.
SOU 1975:102. Tystnadsplikt och yttrandefrihet.
SOU 1976:47. Färre brottmål.
Ds Ju 1981:8. Åtalsregler vid misshandel (delbetänkande av sexualbrottskommittén).
SOU 1981:38. Om hets mot folkgrupp. Delbetänkande.
SOU 1983:70. Värna yttrandefriheten.
Ds Ju 1986:11. Grov misshandel och grov stöld.
Ds Ju 1987:13. Besöksförbud.
SOU 1988:7. Om hets mot folkgrupp. Delbetänkande.
SOU 1990:92. Våld och brottsoffer. Slutbetänkande.

- SOU 1992:61. Frihet från ansvar: om legalitetsprincipen och om allmänna grunder för ansvarsfrihet. Slutbetänkande.
- SOU 1995:60. Kvinnofrid.
- SOU 2001:72. Barnmisshandel – Att förebygga och åtgärda.
- Ds Ju 2001:73. Ytterligare åtgärder för att motverka våld i nära relationer
- SOU 2004:121. Slag i luften. En utredning om myndigheter, mansvåld och makt.
- SOU 2005:66. Makt att forma samhället och sitt eget liv – jämställdhetspolitiken mot nya mål.
- SOU 2007:22. Skyddet för den personliga integriteten – kartläggning och analys.
- SOU 2008:81. Stalking – ett allvarligt brott.
- SOU 2010:49. Förbud mot köp av sexuell tjänst. En utvärdering 1999–2008.
- SOU 2011:75. Ny djurskyddslag.
- SOU 2011:85. Fridskränkingsbrotten och egenmäktighet med barn.
- Ds Ju 2012:52. Sveriges tillträde till Europarådets konvention om förebyggande och bekämpning av våld mot kvinnor och av våld i hemmet samt vissa frågor om kontaktförbud avseende gemensam bostad.
- SOU 2012:55. En översyn av tryck- och yttrandefriheten.
- SOU 2013:17. Brottmålsprocessen.
- SOU 2013:38. Vad bör straffas?
- SOU 2013:85. Stärkt straffrättsligt skydd för egendom.
- SOU 2014:49. Våld i nära relationer – en folkhälsofråga.
- SOU 2014:63. Organiserad brottslighet – förfälts- och underlåtenhetsansvar, kvalifikationsgrunder m.m.
- Ds Ju 2015:42. Ett särskilt tortyrbrott?
- SOU 2015:55. Nationell strategi mot mäns våld mot kvinnor och hedersrelaterat våld och förtryck.
- SOU 2015:71. Barns och ungas rätt vid tvångsvård. Förslag till ny LVU.
- SOU 2015:86. Mål och myndighet – En effektiv styrning av jämställdhetspolitiken.
- SOU 2015:103. Ett utvidgat straffrättsligt skydd för transpersoner m.m.
- SOU 2016:7. Integritet och straffskydd.

SOU 2016:19. Barnkonventionen blir svensk lag.
SOU 2016:55. Det handlar om jämlik hälsa.
Ds 2017:1. Elektronisk övervakning av kontaktförbud.
SOU 2017:7. En bättre hantering av stora mål.
Ds 2018:23. Vissa frågor om barnpornografibrottet och om avskaffad preskription för allvarliga brott mot barn.
SOU 2018:37 Att bryta ett våldsamt beteende – återfallsbyggande insatser för män som utsätter närstående för våld.
SOU 2018:69. Ökat skydd mot hedersrelaterad brottslighet.
SOU 2019:32. Straffrättsligt skydd för barn som bevittnar brott mellan närstående m.m.
SOU 2020:7 Brott mot djur – Skärpta straff och ett mer effektivt sanktionssystem.
SOU 2020:57. Ett särskilt hedersbrott.
SOU 2020:63. Barnkonventionen och svensk rätt.
SOU 2021:64. Ersättning till brottsoffer.
SOU 2021:90. En översyn av den straffrättsliga regleringen om preskription.

Direktiv, utskottsbetänkanden och regeringsskrivelser

Bet. 1989/90:JuU5. Våldsbrott och brottsoffer.
Bet. 1990/91:JuU3. Vissa straffrättsliga frågor m.m.
Skr. 1990/91:15. Redogörelse för behandlingen av riksdagens skrivelser till regeringen.
Bet. 1992/93:JuU16. Straffskalor m.m.
Dir. 1993:88. Kommission om våld mot kvinnor.
Bet. 1993/94:JuU11. Grovt rattfylleri m.m.
Bet. 1994/95:JuU2. Ett effektivare brottmålsförfarande
Bet. 1997/98:JuU13. Kvinnofrid.
Dir. 1998:105. Barnmisshandel och därmed sammanhängande frågor.
Bet. 1999/2000:JuU7. Straffrättsliga frågor.
Bet. 2000/01:JuU14. Straffrättsliga frågor.
Bet. 2000/01:JuU25. Förberedelse till brott.
Bet. 2003/04:JuU3. Åtgärder mot klotter och annan skadegörelse.
Dir. 2003:112. Uppföljning och utvärdering av Kvinnofridspropositionens myndighetsuppdrag ur ett könsmaktsperspektiv.

- Dir. 2004:18. Översyn av jämställdhetspolitiken.
Bet 2005/06:AU11. Nya mål i jämställdhetspolitiken.
Dir. 2006:84. Förstärkt skydd för personen som utsätts för hot eller förföljelse.
Skr. 2007/08:39. Handlingsplan för att bekämpa mäns våld mot kvinnor, hedersrelaterat våld och förtryck samt våld i samkönade relationer.
Bet. 2008/09:AU1. Ändringar i arbetsmiljölagen m.m.
Bet. 2010/11:JuU5. Förbättrat skydd mot stalkning.
Dir. 2010:56. Utvärdering av fridskränkingsbrotten.
Skr. 2011/12:3. Jämställdhetspolitikens inriktning 2011–2014.
Dir. 2011:31 och dir. 2012:133. Användningen av straffrätt.
Bet. 2012/13:JuU25. Förstärkt straffrättsligt skydd vid grov fridskränkning och grov kvinnofridskränkning.
Bet. 2013/14:JuU6. Ökade möjligheter att förebygga våld i nära relationer.
Dir. 2013:35. Översyn av barnets rättigheter i svensk rätt.
Dir. 2014:25. Nationell strategi för att nå målet om att mäns våld mot kvinnor ska upphöra.
Dir. 2014:74 Ett modernt och starkt straffrättsligt skydd för den personliga integriteten.
Bet. 2015/16:JuU16. Bättre straffrättsliga verktyg mot organiserad brottslighet.
Bet. 2016/17:JuU14. Straffskalorna för vissa allvarliga våldsbrott
Skr. 2016/17:10. Makt, mål och myndighet – feministisk politik för en jämställd framtid.
Bet. 2016/17:JuU13. Grovt fordringsbedrägeri och andra förmögenhetsbrott.
Skr. 2016/17:20. En nationell strategi för att förebygga och bekämpa mäns våld mot kvinnor
Skr. 2016/17:29. Regeringens strategi för det nationella arbetet med mänskliga rättigheter.
Bet. 2016/17:SoU5. En ny hälso- och sjukvårdslag.
Bet. 2017/18:KU13. Ett straffrättsligt skydd för den personliga integriteten.
Bet. 2017/18:JuU25. Elektronisk övervakning av kontaktförbud.
Dir. 2018:20. Kartläggning av hur svensk lagstiftning och praxis överensstämmer med barnkonventionen.

Dir. 2018:48. Skydd för barn som bevittnar våld eller andra brottsliga handlingar och ansvar för uppmaning att begå självmord.

Bet. 2018/19:KU2. Ändrade mediegrundlagar (vilande grundlagsbeslut, m.m.).

Dir. 2019:43. Straffansvar för hedersrelaterat våld och förtryck.

Dir. 2019:104. Stärkt rätt till skadestånd för brottsoffer.

Bet. 2019/20:JuU26. Straffrättsliga frågor.

Dir. 2020:91. Översyn av den straffrättsliga regleringen om preskription.

Bet. 2020/21:JuU24. Straffrättsliga frågor.

Bet. 2020/21:JuU35. Barn som bevittnar brott.

Dir. 2021:29 och dir. 2022:17. Nationell strategi för att förebygga och bekämpa våld mot barn.

Bet. 2021/22:JuU8. Skärpta straff för våld och andra kränkningar i nära relationer.

Bet. 2021/22:CU20. Stärkt rätt till skadestånd för brottsoffer.

Danska propositioner och betänkanden

Betænkning om Tilhold, opholdsforbud og bortvisning (nr. 1526/2011), afgivet af Justitsministeriets Strafferetsplejeudvalg. Straffelovrådets betænkning om freds- og ærekrænkelser (nr 1563/2017)

Folketingstidende 2018–19, tillæg A, lovforslag nr L 139, Forslag Til Lov om ændring af straffeloven og forskellige andre love (Selvstændig bestemmelse om psykisk vold.)

Folketingstidende 2020–21, tillæg A, lovforslag L 126, Forslag til lov om ændring af straffeloven, lov om pas til danske statsborgere m.v. og udlændingeloven. (Styrket indsats mod negativ social kontrol m.v.).

Folketingstidende 2021–22, tillæg A, lovforslag L 15, Forslag til lov om ændring af straffeloven, retsplejeloven og lov om tilhold, opholdsforbud og bortvisning. (Styrket indsats mod stalking).

Norska propositioner med mera

Ot.prp. nr. 41 (1954). Om endringer i den almindelige borgerlige straffelov av 22. Mai 1902 m.v.

Ot.prp. nr. 44 (1991–1992). Om lov om barnevernetjenster (barnevernloven).

NOU 2002:4. Ny straffelov – Straffelovkommissjonens delutredning VII.

NOU 2003:31. Retten till et liv uten vold.

Ot.prp. nr. 113 (2004–2005). Om lov om oppheving av løsgjengerloven og om endringer i straffeloven mv. (Eget straffebud mot vold i nære relasjoner mv.).

Innst.O.nr.10 (2005–2006) Innstilling til Odelstinget fra justiskomiteen

Ot.prp. nr. 22 (2008–2009). Om lov om endringer i straffeloven 20. mai 2005 nr. 28 (siste delproposisjon – slutføring av spesiell del og tilpasning av annen lovgivning).

NOU 2006:10. Fornærmede i straffeprosessen – nytt perspektiv og nye rettigheter.

Prop. 42 L (2015–2016) Endringer i straffeloven og straffeprosessloven (personforfølgelse, forberedelse til tvangs-ekteskap mv.)

Finska propositioner med mera

RP 94/1993. Regeringens proposition till riksdagen med förslag till lagar om ändring av strafflagen och vissa andra lagar, vilka hör till det andra skedet i totalrevideringen av strafflagstiftningen.

Grundlagsutskottets utlåtande GrUU 26/2002 rd.

Grundlagsutskottets utlåtande GrUU 48/2002 rd.

RP 167/2003. Regeringens proposition till Riksdagen med förslag till lag om ändring av skadeståndslagen och vissa lagar som har samband med den.

RP 19/2013. Regeringens proposition till riksdagen med förslag till lagar om ändring av strafflagen, 10 kap. 7 § i tvångsmedelslagen och 5 kap. 9 § i polislagen.

Lagutskottets betänkande LaUB 11/2013 rd.

Grundlagsutskottets utlåtande GrUU 16/2013.

Böcker och artiklar

Adams, Adrienne E., Sullivan Chris M., Bybee Deborah, Greeson Megan R., Development of the Scale of Economic Abuse, Violence Against Women, volym 14, nr. 5 2008 s. 563–588.

Adams, Carol J., Woman-Battering and Harm to Animals i Animals and Women (red. Adams, Carol J. och Donovan, Josephine). Duke University Press 1995.

Adlercreutz, Axel, Gorton, Lars och Lindell-Frantz Eva, Avtalsrätt I, fjortonde upplagan. Lund 2016.

Andersson, Håkan, Ansvarsproblem i skadeståndsrätten. Uppsala 2013.

Andersson, Malou, Grov fridskränkning och grov kvinnofridskränkning. Fridskränkningens brotten som rättslig konstruktion (ak. avh.). Uppsala 2016.

Andersson, Ulrika, Hans (ord) eller hennes? (ak. avh.). Lund 2004.

Ascione, Frank R., Battered Women's Report of Their Partners' and Their Children's Cruelty to Animals, Journal of Emotional Abuse, volym 1 1998 s. 119–133.

Asp, Petter, Straffrätten – igår, idag och imorgon. SvJT 100 år s. 138–169.

Asp, Petter, Sex och samtycke. Uppsala 2010.

Asp, Petter, Jareborg, Nils och Ulväng, Magnus, Kriminalrättens grunder, andra upplagan. Uppsala 2013.

Aspelin, Erland, Kriminaliseringens gränser – Visionära funderingar. Festskrift till Nils Jareborg. Uppsala 2002.

Baumbach, Trine och Elholm, Thomas, Udvalgte delikter i straffeloven – En introduktion. Köpenhamn 2021.

Blixt, Lena, Fördel brottsoffret? SvJT 100 år s. 237–244.

Bogdan, Michael, Komparativ rättskunskap, andra upplagan. Stockholm 2003.

Boucht, Johan och Frände, Dan, Finsk straffrätt. Grundkurs i straffrättens allmänna läror, andra upplagan. (Hämtad via https://www.theseus.fi/bitstream/handle/10024/336042/Oppikirjoja_30_SV_verkko_pdf.pdf?sequence=2 den 2 januari 2022).

Brännvall, Mari, Frigörelse med förhinder: om polisanmälan när kvinnor tar sig ur mäns våld i nära relationer (ak. avh.). Malmö 2016.

(Hämtad via <https://mau.diva-portal.org/smash/get/diva2:1404207/FULLTEXT01.pdf> den 10 januari 2022.).

Burman, Monica, Straffrätt och mäns våld mot kvinnor: Om straffrättens förmåga att producera jämställdhet (ak. avh.). Uppsala 2007.

Burman, Monica, Kön, makt och diskurser i straffrätten. På Vei. Kjønn og rett i Norden (red. Svensson Eva-Maria, Andersson, Ulrika, Brækhus, Hege, Burman, Monica, Hellum, Anne, Jørgensen, Stine och Pylkkänen, Anu). Stockholm 2012.

Bäcklund Agneta, Johansson, Stefan, Trost, Hedvig, Träskman Per Ole, Wennberg, Suzanne och Wersäll, Fredrik, Brottsbalken. En kommentar (1 juli 2021, version 19, JUNO).

Chamberlain, Johanna, Integritet och skadestånd. Om skyddet för personuppgifter och privatliv i svensk rätt (ak. avh.). Uppsala 2020.

Dubowitz, Howard och Benett, Susan, Physical abuse and neglect of children. *The Lancet*, volym 369 2007 s. 1891–1899.

Ekbrand, Hans, Separationer och mäns våld mot kvinnor (ak. avh.). Göteborg 2006. (Hämtad den 11 februari 2022 via <https://gupea.ub.gu.se/bitstream/handle/2077/546/Ekbrand2006.pdf?sequence=1>).

Ekelöf, Per Olof, Edelstam Henrik, Pauli, Mikael, Rättegång II, nionde upplagan. Stockholm 2015.

Eriksson, Maria, Särskild sårbarhet. Våldsutsatta kvinnor – samhällets ansvar (red. Heimer Gun, Björck, Annika, Albért Ulla, Haraldsdotter, Ylva). Fjärde upplagan. Lund 2019.

Fitger, Peter, Sörbom, Monika, Eriksson, Tobias, Hall, Per, Palmkvist, Ragnar och Renfors, Cecilia, Rättegångsbalken (1 november 2021, version 91, JUNO).

Friberg, Sandra, Kränkningersättning: Skadestånd för kränkning genom brott (ak. avh.). Uppsala 2010.

Frände, Dan, Straffbelagt beteende. Helsingfors 2010.

Frände, Dan, Allmän straffrätt, fjärde upplagan. Helsingfors 2012.

Frände, Dan och Lernestedt, Claes, Nödvärn i Sverige – några utsnitt. *SvJT* 2021 s. 767–812.

Greve, Vagn, Jensen, Asbjørn, Toftegaard Nielsen, Gorm, Kommenteret straffelov. Speciel del: Lovbekendtgørelse nr. 960 af 21. september 2004 af Straffeloven af 15. april 1930 med ændringer, kap. 12–29 (§§ 98–306 c), åttende upplagan. Köpenhamn 2005.

Gröning och Jacobsen (red.), Restorative Justice and Criminal Justice. Stockholm 2012.

Gärde, Natanael, Nya rättegångsbalken jämte lagen om dess införande: med kommentar. Stockholm 1949.

von Hofers, Hanns, Brotten och straff i Sverige – Historisk kriminalstatistik 1750–2010. Diagram, tabeller och kommentarer. (Hämtad via <http://su.diva-portal.org/smash/get/diva2:440005/FULLTEXT01.pdf> den 30 november 2021.).

Hoflund, Olle, Om farebegreppet i straffrätten. Stockholm 1967.

Holmberg, Carin, Med husbondens röst – om våld mot djur i misshandelsrelationer. (Hämtad via <https://sesambandet.se/wp-content/uploads/2021/03/Carin-Holmberg-Med-husbondens-ro%CC%88st.pdf> den 10 januari 2021.).

Holmberg, Carin och Lilliesköld, Therese, Inte utan min hund. Hur kvinno- och tjejjourer kan arbeta med sambandet. Stockholm 2021.

Holmberg, Carin och Enander, Viveka, Varför går hon? Om misshandlade kvinnors uppbrottsprocesser. Ystad 2004.

Holmberg, Carin, Enander Viveka och Lindgren, Anne-Li, Ett litet ord betyder så mycket: Alliansregeringen, Handlingsplanen och betydelseförskjutningar av begreppet mäns våld mot kvinnor. Sociologisk forskning, årgång 52 nr 3 s. 257–278.

Isdal, Per, Meningen med våld, andra upplagan. Stockholm 2017.

Jareborg. Brotten. Första häftet. Grundbegrepp. Brotten mot person, andra upplagan. Stockholm 1984.

Jareborg, Nils, Straffrättens gärningslära. Malmö 1995.

Jareborg, Nils, Inkast i straffområdet. Vilken sorts straffrätt vill vi ha? Varning för straff (red. Victor, Dag), Stockholm 1995 s. 19–37.

Jareborg, Nils, Straffrättsideologiska fragment. Uppsala 1992.

Jareborg, Allmän kriminalrätt. Uppsala 2001.

Jareborg, Nils, Friberg, Sandra, Asp, Petter och Ulväng, Magnus, Brotten mot person och förmögenhetsbrotten, andra upplagan. Uppsala 2015.

Kaldal, Anna och Kankaanpää Thell, Emelie, Hedersrelaterat våld och förtryck mot barn och unga. Del I: En kränkning av barn och ungas rätt till integritet? JT 2015/2016 nr. 4 s. 767–781.

Kaldal, Anna och Kankaanpää Thell, Emelie, Hedersrelaterat våld och förtryck mot barn och unga. Del II: Samhällets ansvar och

förutsättningar att utreda och beivra brott. JT 2016/2017 nr. 2 s. 349–380.

Kelly, *Surviving sexual violence*. Minnesota 1988.

Korkmaz, Sibel, *Youth Intimate Partner Violence in Sweden – Prevalence and Young People’s Experiences of Violence and Abuse in Romantic Relationships* (ak. avh.). Stockholm 2021. (Hämtad via <http://su.diva-portal.org/smash/get/diva2:1538821/FULLTEXT01.pdf> den 3 januari 2022.).

Lernestedt, Claes, *Kriminalisering: problem och principer* (ak. avh.). Uppsala 2003.

Lernestedt, Claes, Vad innebär det att det inte ”råder oklarhet” kring hur ett visst rekvisit ska tillämpas? Några tankar kring en SOU rörande BrB 4:4 a. Blendow Lexnowa expertkommentar, straffrätt mars 2012.

Lernestedt, Claes, *Brottsoffergörande och deliktskonstruktion. Exemplet ”ägnat att” vid fridskränkingsbrott enligt BrB 4:4 a. Festskrift till Christian Diesen*. Stockholm 2014.

Lundgren, Eva, *Våldets normaliseringsprocess*. Stockholm 2004.

Lundgren, Lars och Sunesson, Per-Anders, *Nya sociallagarna* (1 december 2020, version 34, JUNO).

Matningsdal, Magnus, *Straffeloven: lov 20. mai 2005 nr. 28 om straff: de straffbare handlingene. kapittel 17–31. Kommentirutgave Straffeloven, De straffbare handlingarna*. Oslo 2017.

McMahon, Marilyn och McGorry Paul, (red.), *Criminalising Coercive Control – Family Violence and the Criminal Law*. Singapore 2020.

Mølbak, Mie och Skovgård Jørgensen, Caroline, *Psykisk vold inden for lovens rammer – muligheder og begrænsninger i rettsliggørelsen av psykisk vold. Specialeafhandling i kriminologi*. (Även publicerad i en kortare version i *Nordisk Tidsskrift for Kriminalvidenskab* nr 2 2022.)

Nilsson, Göran, *Brottsbalken (1962:700) 4 kap. 4 a och 4 b §*. Lexino 1 februari 2022 (JUNO).

Nilsson, Gabriella, *Könsmakt eller häxjakt? Antagonistiska föreställningar om mäns våld mot kvinnor* (ak. avh.). Lund 2009. (<https://lucris.lub.lu.se/ws/portalfiles/portal/5816481/1468593.pdf> hämtad den 30 mars 2022).

Nilsson, Gabriella och Lövkrona, Inger, Våldets kön – kulturella föreställningar, funktioner och konsekvenser. Stockholm 2015.

Nordborg, Gudrun, Mäns våld mot kvinnor, Våldsutsatta kvinnor – samhällets ansvar (red. Heimer Gun, Björck, Annika, Albért Ulla, Haraldsdotter, Ylva), fjärde upplagan. Lund 2019.

Olweus, Mobbning i skolan: Vad vi vet och Vad vi kan göra?, andra upplagan. Stockholm 1998.

Ovesen, Nicole, Intimate Partner Violence and Help-Seeking in Lesbian and Queer Relationships: Challenging Recognition (ak. avh.). Uppsala 2021.

(<https://www.diva-portal.org/smash/get/diva2:1558359/FULLTEXT01.pdf>. Hämtad den 29 december 2021.).

Postmus, Judy L., Understanding Economic Abuse in the Lives of Survivors. Journal of interpersonal violence 2012, volym 27 nr 3 s. 411–430.

Rigsadvokatens meddelelse om psykiskt våld (Hämtad via <https://www.retsinformation.dk/eli/retsinfo/2021/9179> den 6 november 2021.).

Rúna í Baianstovu, Strid, Sofia, Cinthio, Hanna, Särnstedt Gramnaes Emmie och Enelo, Jan-Magnus, Heder och samhälle – Det hedersrelaterade våldets och förtryckets uttryck och samhällets utmaningar.

<http://oru.diva-portal.org/smash/get/diva2:1375562/FULLTEXT01.pdf>. Hämtad den 9 december 2021.).

Sæther, Knut Erik, Høyesterett og straffeloven 1902 § 219 (mishandling i nære relasjoner) i festskrift till Tore Schei 2016 (<https://www.riksadvokaten.no/wp-content/uploads/2017/10/H%C3%B8yesterett-og-straffeloven-1902-219-av-Knut-Erik-S%C3%A6ther.pdf>. Hämtad den 2 januari 2022.)

Sinialo, Eveliina och Moser Hällen, Linn (red.). Våld i nära relationer: socialt arbete i forskning, teori och praktik. Stockholm 2018.

Stark, Evan, Coercive control: The entrapment of women in personal life. New York 2007.

Strömberg, Åtalspreskription. Stockholm 1956.

- Svensson, Erik, Essä om det straffrättsliga språkets begränsningar och potential. SvJT 2021 s. 85–103.
- Svensson, Eva-Maria, Genus och rätt – en problematisering av föreställningen om rätten (ak. avh.). Göteborg 1997.
- Thyrén, Johan C. W., Principerna för en strafflagsreform II. Brottsbegreppets objektiva sida. Lund 1912.
- Thyrén, Johan C. W., Efterlämnade anteckningar till Förberedande utkast till strafflag (tryckta i SOU 1937:37). Stockholm 1937.
- Trygged, Sven, Hedlund, Ebba, Kåreholt, Ingemar, Våldsutsatta kvinnor drabbas av långsiktiga negativa ekonomiska konsekvenser. Socialmedicinsk tidskrift nr 4 2013.
(Hämtad via https://nanopdf.com/downloadFile/vldsutsatta-kvinnor-drabbas-av-lngsik_pdf den 2 februari 2022.).
- Träskman, Per Ole, Ett besvärligt kapitel. Vänbok till Lena Holmqvist. Uppsala 2019.
- Ulmestig, Rickard och Eriksson, Marie, Financial consequences of leaving violent men – women survivors of domestic violence and the social assistance system in Sweden. European Journal of Social Work, volym 20, utgåva 4 2017 s. 560–571.
- Ulväng, Magnus, Påföljdskonkurrens. Problem och principer. Uppsala 2005.
- Ulväng, Magnus, Brottslighetskonkurrens. Om relationer mellan regler och fall. Uppsala 2013.
- Vestergaard Jørn (red.) Forbrydelser og andre straffbare forhold. Andra upplagan. Köpenhamn 2013.
- Victor, Dag, Den åtalade gärningen – några tankar om utformningen av gärningsbeskrivningar. 35 års utredande. En vänbok till Erland Aspelin. DUS 1996:1. Stockholm 1996.
- Waaben, Knud och Lars Bo Langsted, Strafferettens specielle del femte upplagan. Köpenhamn 2014.
- Welamson, Lars, Om brottmålsdomens rättskraft (ak. avh.). Stockholm 1949.
- Wegerstad, Linnea, Skyddsvärda intressen och straffvärda kränkningar. Om sexualbrotten i det straffrättsliga systemet med utgångspunkt i brottet sexuellt ofredande (ak. avh.). Lund 2015.
- Wendt Höjer, Rädslans politik: våld och sexualitet i den svenska demokratin (ak. avh.). Malmö 2002.
- Wennberg, Suzanne, Grov kvinnofridskränkning – en problematisk brottskonstruktion. SvJT 2000 s. 792–804

Westerlund, Gösta, Ordningsstörande brott. En studie av brottsbalken och annan lagstiftning, särskilt polislagen, fjärde upplagan. Stockholm 2011.

Öberg, Mariella, *Exposed to violence* (ak. avh.). Uppsala 2020.

Hämtad via <https://www.diva-portal.org/smash/get/diva2:1461681/FULLTEXT01.pdf> den 5 januari 2022.)

Överlien, Carolina, Våld mellan ungdomar i nära relationer. Digitala medier och utövandet av kontroll. Socialvetenskaplig Tidskrift, nr 1 2018 s. 67–86.

Rapporter och andra kunskapssammanställningar

Aas, Geir och Andersen, Tore, Mishandlingsbestemmelsen. En evaluering av loven mot mishandling i nære reationer jf. Strl. § 219 (§ 282/283).

(Hämtad via <https://phs.brage.unit.no/phs-xmlui/bitstream/handle/11250/2427624/mishandlingsbestemmelsen.pdf?sequence=1&isAllowed=y> den 30 maj 2022.)

Brå-rapport 1982:2. Lagen om besöksförbud. En uppföljning.¹

Brå-rapport. Elektronisk övervakning vid besöksförbud. Teknikens möjligheter och begränsningar, publicerad 1999.

Brå-rapport 2000:11. Grov kvinnofridskränkning – en kartläggning.

Brå-rapport 2003:2. Besöksförbud – en utvärdering av lagen och dess tillämpning.

Brå-rapport 2006:3. Stalkning i Sverige. Omfattning och åtgärder.

Brå-rapport 2007:26. Våld mot personer med funktionshinder.

Brå-rapport 2010:18. Mäns våld mot kvinnor, hedersrelaterat våld och förtryck samt våld i samkönade relationer. Slutredovisning av ett regeringsuppdrag.

Brå-rapport 2014:8. Brotts i nära relationer. En nationell kartläggning.

Brå-rapport 2015:2. Olaga förföljelse. Tillämpningen av den nya straffbestämmelsen.

¹ Samtliga Brå-rapporter är hämtade från brå.se.

Brå-rapport 2018:6. Brott i nära relationer bland unga (kortanalys).
Brå-rapport 2019:8. Grov kvinnofridskränkning. Brottets hantering och utveckling i lagstiftningskedjan.

Brå-rapport 2021:15. Våld i ungas parrelationer.

Danska Justitsministeriets Forskningskontor, Rigspolitiet, Københavns Universitet och Det Kriminalpræventive Råd, Udsathed for vold og andra former for kriminalitet. Offer søgelserne 2005–2020. Hovedtal. (Hämtad via <https://dkr.dk/Media/637590125192901689/Offerunders%c3%b8gelse%202005-2020.%20Hovedtal.pdf> den 10 november 2021.).

Danner, To år med strafbar psykisk vold – erfaringer fra parktikerfeltet. (Hämtad den 4 april 2022 via <https://danner.dk/sites/default/files/To%20a%CC%8Ar%20med%20strafbar%20psykisk%20vold.pdf>).

EIGE, The costs of gender-based violence in the European Union. (https://eige.europa.eu/sites/default/files/documents/20213229_mh0921238enn_pdf.pdf. Hämtad den 8 april 2022.).

Europaparlamentet, Violence against Women – Psychological violence and coercive control (2020). (Hämtad via [https://www.europarl.europa.eu/RegData/etudes/STUD/2020/650336/IPOL_STU\(2020\)650336_EN.pdf](https://www.europarl.europa.eu/RegData/etudes/STUD/2020/650336/IPOL_STU(2020)650336_EN.pdf) den 8 april 2022.).

European union Agency for fundamental rights, Våld mot kvinnor: en undersökning omfattande hela EU. (Hämtad den 24 november 2021 via https://fra.europa.eu/sites/default/files/fra-2014-vaw-survey-at-a-glance-oct14_sv.pdf).

Finska justitieministeriets publikation 2021:1, Programmet för bekämpning av mäns våld mot kvinnor 2020–2023.

(https://julkaisut.valtioneuvosto.fi/bitstream/handle/10024/162653/OM_2021_1_ML.pdf?sequence=1&isAllowed=y. Hämtad den 14 juni 2022.).

FN:s kommitté mot tortyr (CAT), Concluding observations on the eight periodic report of Sweden 20 december 2021.

(https://tbinternet.ohchr.org/_layouts/15/treatybodyexternal/Download.aspx?symbolno=CAT%2fC%2fSWE%2fCO%2f8&Lang=en. Hämtad 17 mars 2022.).

Friends nätrapport 2017. (Hämtad den 3 mars 2022 via

<https://stiftelsenfriends.sharepoint.com/sites/Delatmaterial/Delade%20dokument/Forms/AllItems.aspx?ga=1&id=%2Fsites%2FDelatmaterial%2FDelade%20dokument%2FDelat%20material%2F>

Rapporter%2FN%C3%A4trapper%2FFriends%5Fnatrapport%5F2017%2Epdf&parent=%2Fsites%2FDelatmaterial%2FDelade%20dokument%2FDelat%20material%2FRapporter%2FN%C3%A4trapper.).

Utredningsinstitutet HANDU AB, Mäns våld mot kvinnor med funktionsnedsättning 2007. (Hämtad den 11 januari 2022 via <http://www.handu.se/hurapport/6.mansvald.pdf>).

Helland Gøller, Ingvill, Begrepet negativ sosial kontroll i en juridisk kontekst, Universitetet i Agder 2020. (Hämtad via <https://www.uia.no/content/download/138084/2131903/version/1/file/Negativ%2Bsosial%2Bkontroll%2BIHG%2B18022021.pdf> den 1 juni 2022.).

Jernbro och Jansson, Våld mot barn 2016 – En nationell kartläggning. Stiftelsen Allmänna barnhuset.

(Hämtad den 12 januari 2021 via

https://www.wallmannabarnh.cdn.triggerfish.cloud/uploads/2017/08/V%C3%A5ld_mot_barn_2016_reviderad.pdf).

Jernbro, Carolina, Svensson, Martina, Landberg, Åsa och Janson, Staffan. Den bästa och svåraste uppgiften i världen. Barnuppfostran och konflikthantering bland föräldrar i Sverige 2017. Stiftelsen Allmänna Barnhuset. (Hämtad den 3 maj 2022 via

https://www.wallmannabarnh.cdn.triggerfish.cloud/uploads/2018/06/Den_basta_och_svaraste_uppgiften_i_varlden_Webbversion.pdf).

Jämställdhetsmyndigheten rapport 2020:1 Arbete pågår.

(<https://jamstalldhetsmyndigheten.se/media/xeijqv2s/arbete-p%C3%A5g%C3%A5r-sammanfattning.pdf>. Hämtad den 11 maj 2022.).

Lundgren, Eva, Heimer, Gun, Westerstrand, Jenny, Kalliokoski, Anne-Marie, Slagen dam, Mäns våld mot kvinnor i jämställda Sverige – en omfångsundersökning. Umeå 2001.

(<https://www.brottsoffermyndigheten.se/media/seyalp3a/slagen-dam.pdf>. Hämtad den 3 december 2022.).

Myndigheten för delaktighet, Mäns våld mot kvinnor med funktionsnedsättning. Utvecklingsområden till den nationella strategin för att förebygga och bekämpa mäns våld mot kvinnor 2017.

(https://www.mfd.se/contentassets/bf6a1232cfac4da2ab2fc19ea7477adf/2017-29-mans-vald-mot-kvinnor-med-funktionsnedsattning.pdf#__utma=1.1462164957.1636375149.165

[5910916.1655994610.13& utmb=1.8.10.1655994610& utmc=1& utmx=-& utmz=1.1655994610.13.10.utmcsr=google|utmccn=\(organic\)|utmcmd=organic|utmctr=\(not%20provided\)& utmv=-& utmk=260888589](https://www.brottsoffermyndigheten.se/media/seyalp3a/slagen-dam.pdf) hämtad den 11 januari 2022.)

en omfångsundersökning. Umeå 2001. (Hämtad via <https://www.brottsoffermyndigheten.se/media/seyalp3a/slagen-dam.pdf> den 3 december 2022.).

Myndigheten för ungdoms- och civilsamhällesfrågor. Unga hbtq-personers utsatthet för omvändelseförsök i Sverige. (Hämtad via https://www.mucof.se/sites/default/files/2022/02/Omva%CC%88ndelse_rapport_2022_0.pdf den 1 mars 2022.)

NCK-rapport 2013:1. Våld mot kvinnor med funktionsnedsättning. (<http://kunskapsbanken.nck.uu.se/nckkb/nck/publik/fil/visa/481/nck-rapport-vald-mot-kvinnor-med-funktionsnedsattning-2013-1.pdf>. Hämtad den 13 januari 2021.).

NCK-rapport 2014:1. Våld och hälsa. En befolkningsundersökning av kvinnors och mäns våldsutsatthet samt kopplingen till hälsa (https://kunskapsbanken.nck.uu.se/nckkb/nck/publik/fil/visa/418/NCK-rapport_prevalens_Vald_och_halsa_www.pdf. Hämtad den 9 december 2021).

Nilsson, Doris och Tingberg, Björn. Kunskapsöversikt om försummelse. Barnafriad. Nationellt centrum för kunskap om våld mot barn. Linköpings universitet.

(<http://www.diva-portal.org/smash/get/diva2:1444572/FULLTEXT01.pdf>. Hämtad den 24 mars 2022.).

Regeringskansliet, rapport av Johansson-Latham, Gerd, Patriarkalt våld som hot mot mänsklig säkerhet – en kartläggning av åtgärder mot patriarkalt våld och förryck, särskilt i hederns namn, mot kvinnor och homo- och bisexuella samt transpersoner.

(<https://www.regeringen.se/49bb89/contentassets/d8d7512f54bd4ac1b15a4d6287d72374/patriarkalt-vald-som-hot-mot-mansklig-sakerhet>, hämtad den 5 maj 2022.)

Regeringskansliet, Åtgärds paket för att intensifiera arbetet mot mäns våld mot kvinnor.

(<https://www.regeringen.se/49d6ba/contentassets/ddda15ab99c042a0b66cd4e644ce85ae/atgardspaket-for-att-intensifiera-arbetet->

[mot-mans-vald-mot-kvinnor-210616-ch-1055.pdf](#). Hämtad den 1 december 2021).

Riksåklagarens riktlinjer RÅR 2021:1. Förundersökningsbegränsning och åtalsunderlåtelse.

Statskontoret rapport 2021:3. Mäns våld mot kvinnor. En analys av myndigheternas arbete med den nationella strategin.

Stiftelsen 1000 Möjligheter. Ett år med ungarrelationer.se. Erfarenheter och kunskap om killars våld mot tjejer.

(<https://usercontent.one/wp/ungarelationer.se/wp-content/uploads/2022/05/Etta%CC%8Aarmedungarelationerrapportkillarsva%CC%8Aldmottjejerdigital.pdf>).

Socialstyrelsen. Våld. Handbok om socialtjänstens och hälso- och sjukvårdens arbete med våld i nära relationer.

(<https://www.socialstyrelsen.se/globalassets/sharepoint-dokument/artikelkatalog/handbocker/2016-6-37.pdf>. Hämtad den 9 december 2021.).

Svedin, Carl Göran, Jonsson, Linda, Landberg, Åsa, Om barn med funktionsnedsättning i Sverige och deras utsatthet för våld och kränkningar. Stiftelsen Allmänna Barnhuset 2016

(<https://www.wallmannabarnh.cdn.triggerfish.cloud/uploads/2016/09/Om-barn-med-funktionsnedsattning-i-Sverige-och-deras-utsatthet-f%C3%B6r-vald-och-krankningar.pdf>. Hämtad den 24 mars 2022).

Svensson, Malin, Sexuellt trakasserad på jobbet – en nordisk forskningsöversikt. Rapport från Nordiska ministerrådet.

(https://nikk.no/wp-content/uploads/2020/05/Sexuellt-trakasserad-p%C3%A5-jobbet-en-nordisk-forsknings%C3%B6versikt-Tema-Nord-2020_511-1.pdf. Hämtad den 3 mars 2022.).

The Home Office. Controlling or Coercive Behaviour in an Intimate or Family Relationship – Statutory Guidance Framework.

(https://assets.publishing.service.gov.uk/government/uploads/system/uploads/attachment_data/file/482528/Controlling_or_coercive_behaviour_-_statutory_guidance.pdf. Hämtad den 5 december 2022.).

The Home Office. Review of the Controlling or Coercive Behaviour Offence, mars 2021.

(https://assets.publishing.service.gov.uk/government/uploads/system/uploads/attachment_data/file/982825/review-of-the-

controlling-or-coercive-behaviour-offence.pdf. Hämtad 4 mars 2022.).

UNICEF Sverige. Olagligt men inte straffbart – en rättslig analys av det straffrättsliga skyddet för barn som utsätts för våld i hemmet (2019). (Hämtad den 24 mars 2022 via https://unicef-porthos-production.s3.amazonaws.com/unicef_valdsrapport_2019_digital.pdf).

Vikkelsø Slot, Line, Ekstem Social Kontrol, Institut för menneske rettigheder 2017.

(https://menneskeret.dk/sites/menneskeret.dk/files/media/dokumenter/udgivelser/ligebehandling_2017/social_kontrol_2017.pdf.

Hämtad den 1 juni 2022.).

VIVE – Viden til Velfærd, Det Nationale Forsknings- og Analysecenter for Velfærd och Ottosen och Vernstrøm Østergaard, Psykisk partnervold – en kvantitativ kortlægning.

(Hämtad via <https://www.vive.dk/media/pure/7024/1864918> den 19 november 2021.).

Åklagarmyndigheten. RättsPM 2012:1 Förtal och förolämpning.

Åklagarmyndigheten. Rättslig vägledning 2022:2 Förtal och förolämpning.

Övrigt

Barnens rätt i samhället (Bris). Yttrande över betänkandet SOU 2016:19 Barnkonventionen blir svensk lag.

Europeiska kommissionen. Meddelande från kommissionen till Europaparlamentet, rådet, europeiska ekonomiska och sociala kommittén samt regionkommittén. En jämlikhetsunion: jämställdhetsstrategi för 2020–2025. (Hämtad den 10 juni 2022 via (<https://eur-lex.europa.eu/legal-content/SV/TXT/PDF/?uri=CELEX:52020DC0152&from=EN>).

Europeiska kommissionen. Proposal for a directive of the European parliament and of the council on combating violence against women and domestic violence. (Hämtad den 5 maj 2022 via (https://ec.europa.eu/info/sites/default/files/aid_development_cooperation_fundamental_rights/com_2022_105_1_en.pdf).

Europarådet. Explanatory Report to the Council of Europe Convention on preventing and combating violence against women

and domestic violence. Istanbul 2011. (Hämtad via <https://rm.coe.int/1680a48903> den 16 december 2021.).

FN, General Assembly, Report of the Special Rapporteur on violence against women, its causes and consequences, Yakin Ertürk (hämtad via <https://tinyurl.se/5kn> den 15 november 2021.).

FN:s kommitté för barnets rättigheter, Barnrättskommitténs allmänna kommentar nr 13. Barnets rätt till frihet från alla former av våld.

(Hämtad den 2 november 2021 via

<https://www.barnombudsmannen.se/globalassets/dokument/barnkonventionen/allmanna-kommentarer/allman-kommentar-nr-13.pdf>).

Grevio (Baseline) Evaluation Report Sweden. (Hämtad via <https://rm.coe.int/grevio-inf-2018-15-eng-final/168091e686> den 2 november 2021.).

Grevio (Baseline) Evaluation Report Finland. (Hämtad via <https://rm.coe.int/grevio-report-on-finland/168097129d> den 15 november 2021.).

Grevio (Baseline) Evaluation Report Denmark. (Hämtad via <https://rm.coe.int/grevio-first-baseline-report-on-denmark/16807688ae> den 15 november 2021.).

Kronofogdemyndigheten. Rapport 2021-08-30 Redovisning av regeringsuppdraget om inriktning för det fortsatta arbetet med jämställdhetsintegrering 2022–2025.

Länsstyrelsen i Västmanland. Västmanlandsmodellen – en utvärdering av Länsstyrelsens arbete med att upptäcka våldsutsatta inom djurskydd.

(<https://www.lansstyrelsen.se/download/18.1651ab04174bf0ffe18843f/1601888803655/Utva%CC%88rdering-Djur-Va%CC%8Ald-Va%CC%88stmanlandsmodellen-TA.pdf>. Hämtad den 10 januari 2021).

Länsstyrelsen i Västmanland. Samverkansplan: Våld i nära relation och våld mot djur, version 2, december 2017.

(<https://www.lansstyrelsen.se/download/18.1e9f682716e44cbf6f52de4/1573397678585/Samverkansplan-%20V%C3%A5ld%20i%20n%C3%A4ra%20relation%20och%20v%C3%A5ld%20mot%20djur.pdf>. Hämtad 10 januari 2021).

Polismyndighetens årsredovisning 2021.

(<https://polisen.se/contentassets/a831279ac69a4ce8bab5f930b5fd989a/polismyndighetens-arsredovisning-2021.pdf/download>.

Hämtad den 30 mars 2022.).

RFSL. Kunskap och erfarenheter av arbete med våldsutsatta HBTQ-personer. Ett kunskapsstöd från RFSL stödmottagning 2018.

Socialstyrelsen. Könsperspektiv i det försäkringsmedicinska beslutsstödet.

(<https://www.socialstyrelsen.se/globalassets/sharepoint-dokument/artikelkatalog/ovrigt/2013-12-36.pdf>. Hämtad den 15 februari 2022.).

Socialstyrelsen. LVU. Handbok för socialtjänsten.

(<https://www.socialstyrelsen.se/globalassets/sharepoint-dokument/artikelkatalog/handbocker/2020-3-6642.pdf>. Hämtad den 2 januari 2022.).

Socialstyrelsens utredningar av vissa skador och dödsfall 2018–2021.

(<https://www.socialstyrelsen.se/globalassets/sharepoint-dokument/artikelkatalog/ovrigt/2022-1-7738.pdf>. Hämtad den 15 februari 2022.).

Socialstyrelsen. Dödsfallsutredningar 2016–2017.

(<https://www.socialstyrelsen.se/globalassets/sharepoint-dokument/artikelkatalog/ovrigt/2018-1-37.pdf>. Hämtad den 15 februari 2022.).

Unicef Sverige, Remissvar på betänkandet Barnkonventionen blir svensk lag (SOU 2016:19).

WHO, World report on violence and health: summary 2002.

(http://apps.who.int/iris/bitstream/handle/10665/42512/9241545623_eng.pdf?sequence=1. Hämtad 22 juni 2022.).

Worch Jensen, Mathilde och Larsen, Trine Louise, Vold mot kvinder i næra relationer. En analyse af Istanbulskonventionens implementering i dansk ret. Specialeafhandling. Center for offentlig Regulering og Administration (CORA), Det juridiske Fakultet, Københavns Universitet 2016.

Åklagarmyndigheten, Prioriterade prejudikatfrågor 2022.

(<https://www.aklagare.se/globalassets/dokument/verksamheten-i-hogsta-domstolen/prioriterade-prejudikatfragor-2022.pdf>. Hämtad 15 mars 2022.).

Departementsserien 2022

Kronologisk förteckning

1. Viktigt meddelande till allmänheten
– en översyn av VMA-systemet. Ju.
2. Bättre konsekvensutredning i svensk statsförvaltning. Fi.
3. Garantitillägg i bostadstillägget. S.
4. Ökade möjligheter till användning av välfärdsteknik inom äldreomsorgen. S.
5. En effektivare upphandlingstillsyn. Fi.
6. Straff för deltagande i en terroristorganisation. Ju.
7. Ett försämrat säkerhetspolitiskt läge – konsekvenser för Sverige. UD.
8. Deterioration of the security environment – implications for Sweden. UD.
9. Ett utvidgat utreseförbud för barn. S.
10. Ett flexiblare karensvillkor i arbetslöshetsförsäkringen. A.
11. Arlanda flygplats – en plan för framtiden. I.
12. Vistelseförbud för barn. S.
13. Utökat informationsutbyte. Fi.
14. Ett hållbart mediestöd för hela landet. Ku.
15. Regler om privata sjukvårdsförsäkringar inom den offentligt finansierade hälso- och sjukvården. S.
16. Ledarhundar. S.
17. Inordnande av Statens medieråd i Myndigheten för press, radio och tv. Ku.
18. Straffansvar för psykiskt våld. Ju.

Departementsserien 2022

Systematisk förteckning

Arbetsmarknadsdepartementet

Ett flexibla karensvillkor i arbetslöshetsförsäkringen. [10]

Finansdepartementet

Bättre konsekvensutredning i svensk statsförvaltning. [2]

En effektivare upphandlingstillsyn. [5]

Utökat informationsutbyte. [13]

Infrastrukturdepartementet

Arlanda flygplats – en plan för framtiden. [11]

Justitiedepartementet

Viktigt meddelande till allmänheten – en översyn av VMA-systemet. [1]

Straff för deltagande i en terroristorganisation. [6]

Straffansvar för psykiskt våld. [18]

Kulturdepartementet

Ett hållbart mediestöd för hela landet. [14]

Inordnande av Statens medieråd i Myndigheten för press, radio och tv. [17]

Socialdepartementet

Garantitillägg i bostadstillägget. [3]

Ökade möjligheter till användning av välfärdsteknik inom äldreomsorgen. [4]

Ett utvidgat utreseförbud för barn. [9]

Vistelseförbud för barn. [12]

Regler om privata sjukvårdsförsäkringar inom den offentligt finansierade hälso- och sjukvården. [15]

Ledarhundar. [16]

Utrikesdepartementet

Ett försämrat säkerhetspolitiskt läge – konsekvenser för Sverige. [7]

Deterioration of the security environment – implications for Sweden. [8]